PWSP KRAKÓW
18203
BN., 15. 10. I. 53. 20.000

OPISANIE
ROŚLIN DWULISTNIOWYCH

LÉKARSKICH I PRZEMYSŁOWYCH

J. R. Czerwiakowskiego.

Z

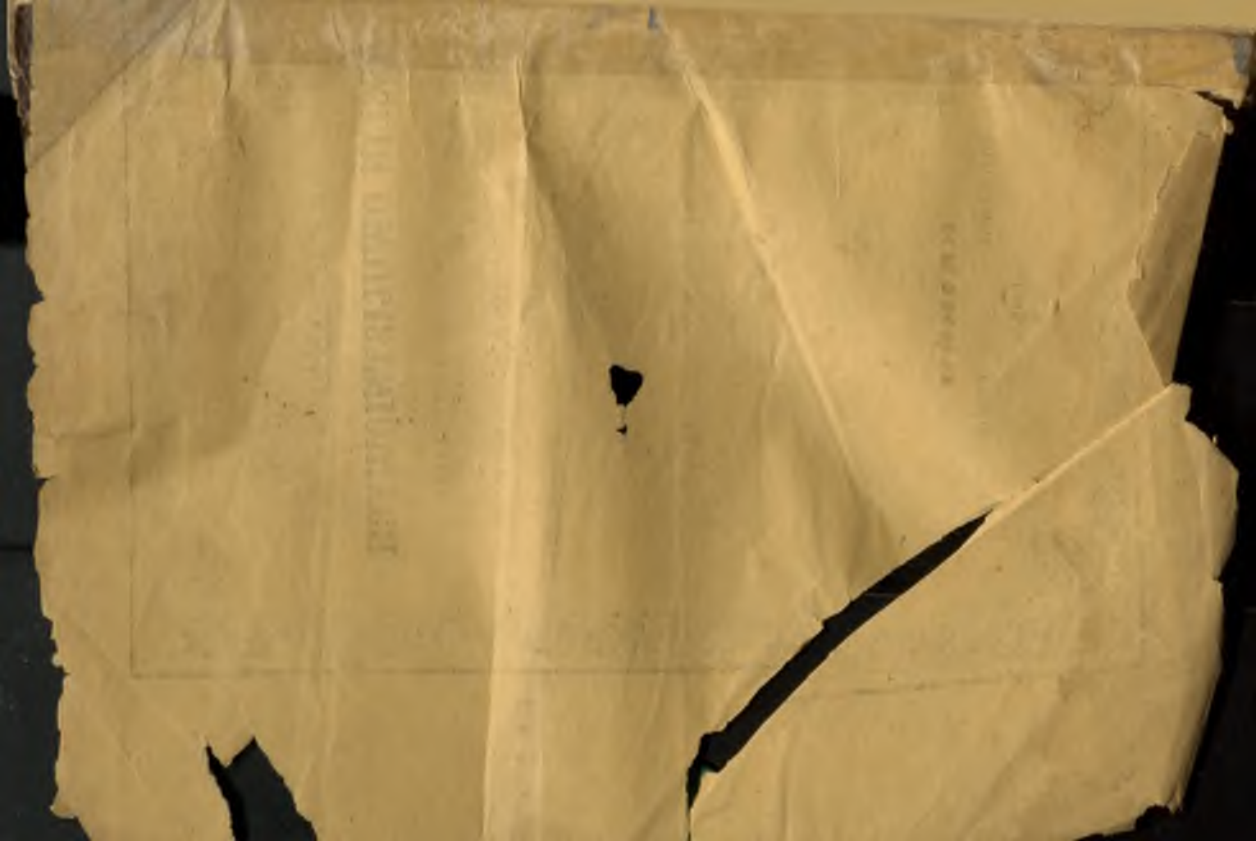
BOTANIKI SZCZEGÓLNEJ

CZĘŚĆ CZWARTA.

KRAKÓW.

W DRUKARNI C. K. UNIWERSYTETU

1859.

BIBLIOTEKA NAUKOWA

wydawana staraniem

C. K. TOWARZYSTWA NAUKOWEGO

KRAKOWSKIEGO.

OPISANIE

ROŚLIN DWULISTNIOWYCH

LÉKARSKICH I PRZEMYSŁOWYCH

przez

Ignacego Raf. Czerwiakowskiego

Doktora Medycyny,
Profesora w c. k. Uniwersytecie Jagiellońskim; byłego Dziekana Wydziału Filozoficznego; Członka c. k. Towarzystwa Naukowego i Rolniczego — krakowskich, oraz Zoologiczno-botanicznego wiedeńskiego.

BOTANIKI SZCZEGÓLNEJ

CZĘŚĆ CZWARTA,

obéjmująca

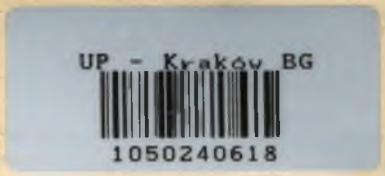
rośliny, od rodziny Szorstkolistnych włącznie, aż do Wielopłatkowych podjajnikowych wyłącznie.

KRAKÓW.

W DRUKARNI C. K. UNIWERSYTETU.

1859.

BIBLIOTEKA
KRAKOWIE
18.203

PRZEDMOWA.

Wywiązując się z oświadczenia, uczynionego w lutym b. r. w przedmowie do tomu trzeciego, pospieszam z przedłożeniem szanownym Czytelnikom przyrzeczonego w jak najkrótszym czasie tomu czwartego. Winienem jednak ostrzedz, iż,— w skutek dokonanego już w większéj części przezemnie rozbioru krytycznego nazwisk roślin w starych zielnikach polskich,— uderzą może takowe w wielu miejscach inaczéj niż dotąd użyte: wszelako, jeźli dozwolą okoliczności, nie omieszkam z uczynionego kroku zdać obszernéj sprawy, w osobném dziele w tym celu już od wielu lat opracowywaném.

Pisałem w Krakowie
w Maju 1859 r.

Ignacy Rafał Czerwiakowski.

RODZINA CXXXV.

Szorstkolistne (Asperifoliae Endl.).

Kwiaty obupłciowe lub przez zronienie główek zdrożne, już umiarowe, już nieumiarowe,— bąć kątowe, pojedyncze, wiechowate lub baldaszkogronowe,— bąć końcowe, kłosowe albo gronowe, najczęściéj przysadkowe, 1stronne, z przedkwitnieniem ślimakowatém. Kielich wolny, trwały, w czasie owocowania zwykle rozrosły, zrosłodziałkowy, 5-wrębny albo -dzielny, zielny alboli też niekiedy płatkowaty. Korona zrosłopłatkowa, odpadająca, lejkowato-rurkowata, prawie-dzwonkowata lub też kółkowa; z krajem 5-zębnym albo -wrębnym, niekiedy 2wargowym; z gardzielą już nagą, już włosistą, bąć otwartą, bąć zamkniętą— osklepkami całkimi albo wrębnymi, lub też wiązeczkami włosów, częściéj naprzeciw- a rzadziéj naprzemian-ległymi łatkom kraju. Pręcików 5, osadzonych w rurce lub w gardzieli, naprzemianległych z łatkami, wystających albo zamkniętych; o nitkach równych lub nie, już pojedynczych, już z przyrostkami w podstawie, nitkowatych lub też szydełkowatych; o główkach wewnątrzwrotnych, 2woreczkowych, już wolnych, już spojonych włosami wybiegającymi z ich grzbietów alboli też samymi ich wierzchołkami, otwierających się w podłuż. Jajnik powstały z 4ch jajniczków zupełnie odosobnionych, lub też wraz spojonych— i ztąd 4komorowych; z jajniczkami osadzonymi już na podsłupniu, już na dnie kwiatowém; z komorami 1zalążkowemi; z zalążkami wywróconymi, zawieszonymi bąć u szczytu, bąć w środku kąta wewnętrznego — każdéj

komory; z szyjką albo wiérzchołkową, albo téż wychodzącą ze środka pomiędzy komorami, całkowitą lub wrębną w końcu; ze znamieniem pojedynczém albo wrębném. Owoc — czasem pestczak 2—4pesteczkowy, o pestkach 1—2-komorowych; jednak najczęściéj 4 orzeszki, wolne lub zrosłe parami, 1nasionowe i różnie osadzone. Nasiona wywrócone, proste albo łękowate, bez białka, lub z témże skąpém, mięsistém i blaszkowatém. Zarodek prostoległy lub téż nieco-łękowaty, objęty białkiem w razie bytności onegoż; z listniami liściastymi; z rostkiem prostym, zstępującym.— *Zioła, krzewy albo drzewa z sokiem wodnistym; z porostem szczecinowatym; z łodygami obłemi lub kątowatemi; z liśćmi rozrzuconymi, prawie-naprzeciwległymi lub nawet i troistymi, całkowitymi i żylastymi; bez przylistków.*

PLEMIĘ 1.

Skromnotkowe (Ehreticae Kost.).

Owoce z szyjką wiérzchołkową.

RODZAJ 796. ***Skromnotka*** (**Ehretia** Lin.). — Kielich głęboko-5wrębny. Korona lejkowata, z krajem 5dzielnym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, wystających. Jajnik 4komorowy; komory 1zalążkowe; szyjka do połowy rozszczépana; znamiona ostre albo tępe. Pestczak jagodowaty, już o 2ch pestkach 2komorowych z komorami 2nasionowemi, — już o tychże 4ch, także 2komorowych, lecz z komorą większą— czczą. Nasiona białkowe, wywrócone. Zarodek w osi skąpego białka prosty, lub téż łękowaty; z listniami nikłymi.

Gat. 1. *S. bukszpanolistna* (E. buxifolia Roxb.).— Krzew niski; o gałęziach obłych i nagich, tylko z wiérz-

chołkami miękkowłosymi; o liściach bezogonkowych, na starych gałęziach wiązkowych a naprzemianległych na młodych, przewrotnie-jajowatych, (1" i ½"), ku podstawie klinowato-zwężonych, w wierzchołku wkrojonych lub tępo-3zębnych,— z wierzchu lśnących, nabrzękło-kropkowanych i miękkowłosych, a spodem bledszych i gładkich; o szypułkach kątowych, prawie-3kwiatowych, krótszych od liści i omszonych; o kwiatkach drobnych, lękowatych; a pestczakach 4—6-komorowych, kulistych, czerwonych, wielkości grochu. — Rośnie w Indyach wschodnich; kwitnie w porze deszczowéj.— Tameczni korzeniem leczą kachexye i zastarzałą kiłę.— (Cordia retusa Vahl.).

RODZAJ 797. ***Brodawiec*** (**Heliotropium** Lin.), później nie wiem dlaczego *Słońcokwiatem* i *Tomilkiem* mianowany.— Kielich 5dzielny. Korona tacowata; z gardzielą nagą lub brodatą; z krajem o 5 łatkach z wcięciami sfałdowanemi i czasem opatrzonemi ząbkiem. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki wiszące; szyjka końcowa, króciuchna; znamię tarczkowate. Pestczak suchy, 4pesteczkowy, 4dzielny; pesteczki 1komorowe, 1nasionowe, 3graniaste, w kącie wewnętrznym grzbieciste. Nasiona wywrócone. Zarodek bezbiałkowy, czasem nieco-łękowaty; listnie mięsiste.

Gat. 1. *B. właściwy* lub *europejski* (H. europaeum Lin.), w dawnych zielnikach *większym*, *Nawrotem* i *Oblubienicą słoneczną* mianowany. — Ziele roczne: którego — łodyga do 1½' wysoka, gałęzista, obła, szarawo-zielona, krótkowłosa; liście ogonkowe, jajowate, tępe, (1½" i ⅔"), całobrzegie, gęsto okryte krótkimi włoskami poosadzanymi na maléńkich nabrzmieniach, sza-

ro-zielone, z wierzchu wklęsło-krésowane; kłosy boczne, bezprzysadkowe, pojedyncze lub parzyste, około 2″ długie; kwiatki drobne, białe albo różowawe, z ząbeczkami pomiędzy łatkami, o rurce omszonéj; owoce pomarszczono-ziarnkowate, omszone, z kielichami odstającymi.— Dość zwykły po miejscach spiekłych i słonecznych w Europie południowéj; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Niegdyś zachwalano *ziele Brodawca* — herba Verrucariae v. Cancri we wrzodach zołzowatych, rakowatych i innych złośliwych, równie jak i na brodawki, a później na polipy nosowe; które ma działać zewnętrznie wygryzająco a wewnętrznie przeczyszczająco.

RODZAJ 798. ***Czapecznik*** (**Tiaridium** Leiim.).— Kielich 5wrębny. Korona tacowata; z rurką kątowatą; z gardzielą nagą i 5promieniową; z krajem falisto-5łatkowym. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki wiszące; szyjka końcowa, pojedyncza; znamię główkowate. Orzeszek 2łatkowy, o łatkach 2komorowych lub 4komorowych a 2dzielnych, z każdą komorą przodkową czczą. Nasiona wywrócone. Zarodek bezbiałkowy, prosty.

Gat. 1. *C. indyjski* (T. indicum Leiim.). — Ziele roczne: z łodygą 2 stóp dorastającą, ogrubnią, zielną, wzniesioną, małogałęzistą i— zwłaszcza za młodu— gęsto porosłą włosami tęgimi, odstającymi, białymi albo zółtawymi; z liśćmi jajowato-eliptycznymi, kończystymi, (4″ i 1½″), ogonkowymi, pomarszczonymi, brzegiem falistymi i często wygryziono-karbowanymi, po nerwach szorstkowłosymi a pomiędzy nimi nagimi lub miękkowłosymi,— z których dólne w podstawie sercowato wykrojone i nagle zbiegające po ogonku; z kłosami wznie-

sionymi, z czasem do 5″ wydłużającymi się, szorstkowłosistymi; z przysadkami prawie-szydłowatymi i odpadającymi; z kwiatkami bezszypułeczkowymi, modrawo-lillowymi a później białawymi.— Porasta jako chwast role uprawne, rumowiska, śmieciska w Azyi południowéj i Ameryce; kwitnie prawie ciągle.— Liście używają na obkłady rozpędzające, w czyrakach, wąglikach i nabrzmieniach zapalnych; oraz do leczenia wrzodów.— (Heliotropium indicum Lin.).

PLEMIĘ 2.

Borakowe (Borragineae. Endl.).

Szyjka wychodząca z pośrodka czterech jajniczków.

RODZAJ 799. ***Rumianica*** także ***Poczerwa*** (**Onosma** Lin.).— Kielich 5dzielny. Korony rurkowato-dzwonkowatéj gardziel naga, a kraj tępo-5zębny. Pręcików 5, osadzonych i zamkiętych w rurce; o główkach strzałkowatych, spojonych w podstawach łateczkami. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza, zamknięta; znamię wykrojone. Orzeszków 4, odosobnionych, jajowych, kamyczkowatych, osadzonych na dnie owocowém płaskimi dołeczkami.

Gat. 1. *R. żmijowcowata* (O. echioides Lin.) w dawnych zielnikach *Długoszem, Czerwieńcem i Wołowym językiem — czerwonym najmniéjszym* zwana.— Ziele 2-roczne: którego— korzeń pionowy, marchwiowaty, wewnątrz brudno-biały, zewnątrz czarniawy a pośrodkiem ciemno-czerwony; łodyga pojedyncza, do $1\frac{1}{2}$′ wzniesiona, ostrokrężnie gałęzista, często czerwonawa i zarówno ze wszystkiemi innemi częściami pokryta gęsto włosami

długimi, odstającymi i na guzikach poosadzanymi,— a pomiędzy nimi delikatnymi włoskami; liście na odziomku skupione, równowązko-łopatkowate, (4″ i $^1/_3$″), już podczas kwitnienia obsychające,— pośrednie nieco szersze a krótsze, a najwyższe podłużnie-jajowate; grona krótkie, o kwiatach krótkoszypułeczkowych, z początku odgiętych a później wzniesionych,— z kielichami mało co krótszymi od koron blisko 1calowych, z początku białych a później biało-żółtawych, od zewnątrz miękkowłosych, prawie-obłych i wygiętych,— z pręcikami równymi koronom, a 3 razy dłuższymi od główek.— Dość zwyczajna po suchych i spiekłych pagórkach i górach Europy umiarkowanéj i południowéj; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Korzeń jéj zupełnie podobny do tegoż z *Czerwieńca* (Anchusa), zarówno z tymże używanym bywa jako *korzeń Czerwieńca*— radix Alcannae.

RODZAJ 800. ***Żmijowiec*** (**Echium** Lin.) ***Żmijówka*** lub ***Ostrzeń***.— Kielich 5dzielny. Korona prawie-dzwonkowata; z gardzielą nagą; z krajem ukośnie-5łatkowym, nierównym. Pręcików 5, osadzonych w rurce i wystających lub zamkniętych w niéj, nierównych i podnoszących się. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię wrębne. Orzeszków 4, odosobnionych, obrzękłych, osadzonych na dnie jamkami płasko-3kątnemi.

Gat. 1. *Ż. pospolity* (E. vulgare Lin.) w starych zielnikach także *Miodunka* lub *Wołowy język*— *płonne*.— Ziele 2roczne. Korzeń cisy, głęboko zapuszczający się w ziemię, pojedynczy albo wielogłowy, obławy, nieco-obrączkowany górą. Łodyga zwykle pojedyncza, zielna, tęga, guzikowato-szczecinowata, od 1 — 3′ wzniesiona. Liście równowązko-lancetowate, (4″ i $^1/_2$″)

całobrzegie,— dólne zwężone w ogonek, górne bezogonkowe i mniéjsze, a wszystkie szczecinowate. Wiécha tęgo wzniesiona, bardzo długa, powstała z kłosów kątowych poodginanych; z przysadkami zarówno z łatkami kielicha równowązko-lancetowatymi i szczecinowatymi. Kwiaty przed rozwinięciem czerwone, późniéj błękitne, a rzadko różowe lub białe; z pręcikami i słupkiem dłuższymi od korony, z których ostatni włosisty. Orzeszki czarne.— Jeden z najpospolitszych około dróg, po miedzach, okopach, rumowiskach i murach w Europie i Ameryce północnéj; kwitnie od czerwca do września.— Dawniéj używanemi bywały— *korzeń, ziele i nasiona Żmijowca*— radix, herba et semina Echii v. Viperini v. Buglossi agrestis, jako odmiękczająco-chłodzące.

Takież samo zastósowanie znachodzimy

Gat. 2. *Ż. babczanego* (E. plantagineum Lin.), ziela rocznego: z korzeniem białawym, gałęzistym; z łodygą nie wyższą jak 2', długo- i gęsto- lecz miękko-włosistą; z liśćmi korzeniowymi jajowato-łopatkowymi, (4″ i ½″), krésowanymi,— łodygowymi lancetowatymi,— wszystkimi zaś bezogonkowymi, wpółobéjmującymi, z obu stron pokrytymi włosami przylegającymi białymi i miękkimi; z kłosami ulistnionymi; z kwiatami fiołkowymi albo białymi, brzegiem włosistymi,— o pręcikach prawie równych koronie a słupku nagim:— nader zwyczajnego około dróg i po miejscach suchych, w Europie południowéj i takiéjże Ameryce; kwitnącego w czerwcu i lipcu.— (E. bonariense Poir.).

RODZAJ 801. ***Miodunka*** (**Pulmonaria** Tourn.).— Kielich 5wrębny, 5graniasty, a owocowy dzwonkowaty. Korona léjkowata; z gardzielą otwartą, choć osadzoną 5 wiązeczkami włosów; z krajem wcinano-5wrębnym. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w

rurce. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię wykrojono-kuliste. Orzeszki 4, odosobnione, wartołkowate, gładkie, osadzone na dnie uciętą podstawą.

Gat. 1. *M. lékarska* (P. officinalis Lin.), także u dawnych *majowa* lub *biała*. — Ziele trwałe; z kłębem grubym i wielogłowym, porosłym mnogimi ogrubnimi i długimi korzeniami włóknistymi; z łodygą zaledwie 1stopową, pojedynczą, wzniesioną, pokrytą włosami krótkimi i tęgimi, a pomiędzy nimi i gruczołonośnymi; z liśćmi krótkowłoso-szorstkimi, białawo-plamistymi lub zielonymi, — z których korzeniowe sercowato-kończyste i zbiegające po długim ogonku, (5″ i 2½″),— a łodygowe łopatkowato-lancetowate, bezogonkowe i coraz mniejsze, a nawet zbiegające po łodydze; z gronem końcowém, złożoném z 2 lub 3, o przysadkach jajowato-lancetowatych i krótszych niż ich— kwiaty zwisłe, z początku czerwone a później fiołkowawe.— Pospolita jako jeden z piérwszych zwiastunów wiosny, po lasach liściastych i najwięcéj wilgotnych a cienistych miejscach po pod skałkami; kwitnie od marca do maja.— *Ziele i korzenie Miodunki białéj* — herba et radix Pulmonariae maculosae, należały dawniéj do wsławionych léków w nieżytach, zapaleniach i krwotokach płucnych, oraz chrypkach i innych cierpieniach piersiowych i gardłowych.

Zarówno używano także

Gat. 2. *M. podłużną* (P. oblongata Schrad.); zaledwie różną liśćmi wydłużonymi, wszystkimi— wyjąwszy podkwiatowych ogonkowych — w ogonek zwężonymi;— rosnącą również w całéj Europie.

Gat. 3. *M. miękką* (P. mollis Wolf.), całą prawie-aksamitnowłosistą, o liściach korzeniowych jajowatych i kończystych;— pospolitą w Europie wschodniéj i Niemczech południowych.

Gat. 4. *M. wązkolistną* (P. angustifolia Lin.); odznaczającą się — wzrostem dużo mniejszym, oraz liśćmi znacznie węższymi; — zwykłą w górzystych okolicach Europy: — wreszcie

Gat. 5. *M. modrą* (P. azurea Bes.); z liśćmi wązko-lanceto-watymi, z których tylko korzeniowe ogonkowe a reszta zbiegające po łodydze; a z kwiatami żywo-szafirowymi; — jedną z rzadszych po skalistych wzgórzach Europy umiarkowanéj. — (Bessera azurea Schult.).

RODZAJ 802. ***Płucnik*** (**Steenhammera** Reichbh.).— Kielich 5dzielny. Korona o rurce króciuchnéj, gardzieli nagiéj, a kraju dzwonkowatym i wykrawano-5zębnym. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i zamkniętych. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię tępe. Orzeszki 4, oddzielone, prawie jagódkowate, gładkie, osadzone na dnie uciętą podstawą.

Gat. 1. *P. nadmorski* (S. maritima Rchbh.). — Ziele trwałe; o kłębie pionowym, gałęzistym, wielogłowym i ciemno-cisym; łodygach licznych, na wszystkie strony rozpłożących się, do 2″ długich i nieco-gałęzistych; liściach jajowato-łopatkowatych, kończystych, nieco-falistych, modrawo-oszronionych, kropkowanych, zwężonych w ogonek, (3″ i 1½″), ku górze nadzwyczaj malejących i prawie-bezogonkowych; kwiatach baldaszkogronowatych, poosadzanych już w kątach już naprzeciw najwyższych liści, początkowo czerwonych a później modrych.— Porasta wybrzeża morskie Europy, Azyi i Ameryki — północnéj; kwitnie w maju i czerwcu.— Liście i kwiaty słodkawo-kléiste, używanymi bywają w Norwegii i Islandyi w kaszlach,— oraz zwykle jadanymi jako sałata.— (Pulmonaria maritima Lin.).

Gat. 2. *P. wirginiański* (S. virginica Kost.).— Również ziele trwałe; z kłębem grubym, mięsistym i gałęzistym; z łodygą do 1½' wzniesioną, prawie-pojedynczą; z liśćmi dólnymi ogonkowymi, przewrotnie-jajowato-podłużnymi, zbiegającymi po ogonku, (5'' i 2), tępymi, modrawo-oszronionymi,— górnymi zaś lancetowato-kończystymi i bezogonkowymi; baldaszko-gronami małymi, wiązkowatymi,— o kwiatkach krótkoszypułeczkowych, przeszło 1'' długich, fiołkowych, z rurką 3razy dłuższą od kielicha: — rosnące po miejscach wilgotnych w Ameryce północnéj, a kwitnące w kwietniu i w maju;— dostarcza korzenia lekko-ściągającego, zadawanego z wybornym skutkiem w biegunkach. — (Pulmonaria virginica Lin.).

RODZAJ 803. ***Nawrot*** (**Lithospermum** Tourn.).— Kielich 5dzielny. Korona léjkowata; o gardzieli nagiéj i garbato-wgniecionéj, fałdowatéj lub obrączkowo-brodatéj; a kraju 5dzielnym. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4łatowy; z szyjką pojedynczą; ze znamieniem 2—4-łateczkowém. Orzeszki 4, odosobnione, kostne, gładkie lub pomarszczone, osadzone na dnie uciętą podstawą.

Gat. 1. *N. lékarski* (L. officinale Lin.) z dawna zwany *Wróblém Prosem samcem* lub *białém*.— Ziele wieloletnie; którego — kłąb prawie-zdrzewiały, gałęzisty i czarno-cisy; łodyga zielna, około 2' wzniesiona, gałęzista lub tylko 3dzielna w wiérzchołku; liście bezogonkowe, podłużnie-lancetowate, kończyste, (1½'' i ⅓''), brzegiem nieco podwinięte, żyłaste i równie jak łodyga — przez przylegające krótkie a twarde włoski — mocno szorstkie; kwiatki krótkoszypułeczkowe, zielonawo-białe lub żółtawe, w gardzieli opatrzone 5 garbkami omszonymi, poumieszczane w kątach najwyższych listków, tworzące wraz grono ulistnione, z początku zbite a późniéj wiotkie,— o kielichu równym rurce korony;

orzeszki gładziuchne, lśnące, białe, z 2 szeregami czarnych i wgniecionych kropek na stronie wewnętrznéj.— Bardzo pospolity około dróg, po rolach i zaroślach całéj Europy; kwitnie od maja do lipca.— Niegdyś owocki jako *nasiona Nawrota* lub *Wróblego prosa*— semina Lithospermi *v.* Milii Solis, zachwalano jako pędzące mocz, kruszące kamienie, oraz w czerwonce i ciekączkach.

Tak samo używał się i

Gat. 2. *N. polny* (L. arvense Lin.) dawniéj *Wróble Proso czarne* albo *samica*: ziele roczne, więcéj szaro-zielone, mniéj gałęziste bo zwykle tylko o 3 odnogach, z pojedynczymi kwiatkami w rozgałęzieniach; z liśćmi lancetowatymi, nieco przytępionymi, prawiebeznerwowymi, krótkowłosymi i rzęsowatymi; z koronami białemi, zaledwie wystającemi z kielichów; a orzeszkami cisymi, ćmymi i pomarszczonymi:— jeszcze zwyczajniéjsze po polach, rolach i pomiędzy zbożem;— którego owocki nosiły nazwę *nasion Nawrota czarnego*— semina Lithospermi nigri.

RODZAJ 804. ***Krzywoszyj*** (**Lycopsis** Lin.). — Kielich 5dzielny. Korona lejkowata; o rurce skrzywionéj; o gardzieli zamkniętéj osklepkami; a kraju 5wrębnym, ukośnym. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię niepodzielne. Orzeszki 4, odosobnione, pomarszczone, osadzone na dnie podstawą wydrążoną i wystającym brzegiem obwiedzioną.

Gat. 1. *K. rolowy* (L. arvensis Lin.).— Ziele roczne; z łodygą przeszło na 1' wzniesioną, gałęzistą, zarówno ze wszystkiemi innemi częściami tęgo-szczecinowatą; z liśćmi lancetowatymi, wpółobéjmującymi, wykrawano-ząbkowanymi; z kłosami końcowymi, parzystymi, ulistnionymi; z kwiatkami drobnymi, błękitnymi, o łatkach korony lancetowatych, a kielichach wyrówny-

wających rurce korony.— Pospolity po rolach uprawnych i po polach pomiędzy zbożami; kwitnie od maja do sierpnia.— Dawniéj dostarczał *ziela Wołowego języka płonnego*— herba Buglossi sylvestris, używanego zarówno z *Czerwieńcem*.

RODZAJ 805. ***Czerwieniec*** (**Anchusa** Lin.) także ***Farbownik***.— Kielich 5wrębny. Korona lejkowata albo tacowata; z gardzielą zamkniętą osklepkami; z krajem 5dzielnym. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię całkie. Orzeszki 4, jak w *Krzywoszyju*.

Gat. 1. *C. lekarski* (A. officinalis Lin.) w starych zielnikach *Wołowy język płonny większy*.— Ziele 2roczne: którego— kłąb marchwiowaty, gałęzisty, wielogłowy, zewnątrz czarno-cisawy a wewnątrz biały; łodygi liczne, 3′ wzniesione, gałęziste, kątowate, zarówno ze wszystkiemi innemi częściami rośliny— szczecinowato-włosiste i szaro-zielone; liście lancetowate, prawie-całobrzegie i równe,— jednak korzeniowe kończystsze, zwężone w ogonek, (8″ i 1′),— a łodygowe bezogonkowe, coraz to krótsze i tępsze; kłosy zbito-dachówkowate, parzyste,— z przysadkami jajowatymi; kwiaty z początku czerwonawe, później ciemno-fiołkowe a czasem błękitne, różowe, białe lub pstre,— z osklepkami biało-omszonymi, a kielichów łatkami po okwitnięciu wraz stulonymi. — Dość częsty około dróg, po miedzach i okopach w Europie środkowéj i południowéj; kwitnie od maja do września.— Dawni lekarze, zadawali *korzeń, ziele i kwiaty Wołowego języka*— radix, herba et flores Buglossi v. Linguae bovis, jako odmiękczające, chłodzące, otwierające i ułatwiające wszelkie wydaliny w wielu chorobach: prócz tego kwiaty wcho-

dziły w skład tyle sławnych kiedyś *kiatów cztérech serdecznych*— flores quatuor cordiales.

Pod tąż samą nazwą i w odpowiednich wypadkach, przepisywano także:

Gat. 2. *C. rolowy* (A. arvalis Rchbh.), długo brany tylko za *lékarski*, wszelako różny — wzrostem wysmuklejszym; liśćmi węższymi, ząbkowanymi i nieco-falistymi; kłosami dużo dłuższymi i wietszymi; oraz kielichami i po okwitnieniu wzniesiono-łatkowymi: — rosnący i kwitnący wraz z piérwszym.

Gat. 3. *C. wiéchowaty* (A. paniculata Ait.) u dawnych *Miodunką wielką* i *ogrodną*, lub takimże *Wołowym językiem* mianowany: — również 2roczny: z łodygą 5 dorastającą, od samej podstawy wiéchowato-rozgałęzioną, a pokrytą tęgimi i kłującymi włosami poosadzanymi na drobnych guziczkach; z liśćmi postaci jak w *lékarskim* lecz nieszarawymi i rzadziéj- choć tężej-zgrzebłowatymi; z gronami dłuższymi i wietszymi, często pojedynczymi i niezawsze tylko końcowymi ale czasem kątowymi, — o przysadkach równowązko-lancetowatych, mało co dłuższych od szypułeczek; z kwiatami pięknie szafirowymi, wielkimi, żyłkowanymi, 2razy dłuższymi od kielichów: — dość częsty po polach, winnicach, okopach i około dróg Europy więcéj południowéj; kwitnący od czerwca do sierpnia.— (Buglossum officinale Lam.).

Gat. 4. *C. szafirowy* (A. azurea Mill.) odmienna od *wiéchowatéj*, zaledwie — łodygą niższą i baldaszkogronowato-rozgałęzioną; liśćmi podłużnie-jajowatymi, ząbkowanymi i falistymi; kwiatami szafirowymi nieżyłkowanymi; a pokryciem ogólném z tęgich szczecin, na bardzo wydatnych guziczkach poosadzanych: — wraz z tamtymże rosnący.— (Buglossum vulgare Bach.).

Gat. 5. *C. barwiérski* (A. tinctoria Lin.) u dawnych także *Wołowy język czerwony wielki*, *Ziele czerwone*, *Czerwony korzeń*.— Ziele wieloletnie: którego — kłąb głęboko zapuszczający się w ziemię, zdrzewiały, nieco-gałęzisty, wielogłowy, z korą czarniawo-czerwoną; łodygi liczne, do 1′ podnoszące się, wietkie, w wiérzchołku widlastodzielne, i zarówno z całą rośliną sza-

rawo-tęgowłosistą; liście korzeniowe skupione, łopatkowato-lancetowate, (5″ i ½″), przytępione i zwężone ku podstawie,— łodygowe mniéjsze, równowązko-wydłużone, bardzo tępe, — a najwyższe znacznie szersze i przechodzące stopniowo w przysadki dzierżące po 1ym kwiatku prawie bezszypułeczkowym,— którego rurka biaława, gardziel nieco-czerwonawa, a kraj szafirowy, z osklepkami okrągławo-wypukłymi białawymi, a kielichem równym rurce korony i nieco-krótszym od przysadków.— Dość zwyczajny po suchych i piaszczystych miejscach w Europie południowéj i ku Wschodowi; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Jeszcze dziś gdzieniegdzie lékarze, przepisują *korzeń Czerwieńca* — radix Alkannae *v.* A. spuriae, jako ściągający w biegunkach, w wyrzutach skórnych, wrzodach, i t. p: najwięcéj atoli używanym bywa do barwienia na czerwono.— (Alkanna tinctoria Tausch.).

RODZAJ 806. ***Żywokost*** (**Symphytum** Lin.).— Kielich 5dzielny. Korona obło-dzwonkowatoléjkowata; o kraju 5zębnym, a gardzieli zamkniętéj 5 osklepkami szydłowatymi, składającymi się w ostrokręg. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce; z główkami lancetowatemi, naprzemianległemi z osklepkami. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię tępe. Orzeszki 4, odosobnione, jajowe, pomarszczone, osadzone na dnie podstawami przedziurawionemi i otoczonemi brzeżkiem nabrzmiałym.

Gat. 1. *Ż. lékarski* (S. officinale Lin.) w starych zielnikach także i *wielkim*, również *Kosztywałem*, *Żywignatem* zwany.— Ziele trwałe. Korzeń gruby, mięsisty, marchwiowaty, gałęzisty niemal wiązkowato, zewnątrz czarny a wewnątrz biały. Łodyga do

3' wzniesiona, gałęzista, w odziomku kątowata, a ku górze przez zbiegające liście skrzydlasta, porosła włosami tęgimi i wstecznymi. Liście pomarszczone, faliste, całobrzegie, z wierzchu tęgo-włosiste całkiem — a spodem tylko na nerwach; z tych najniższe podłużnie-jajowate, zaostrzone, a w podstawie zwężające się coraz bardziéj w ogonek rynienkowaty (9" i 3"),— wyższe zaś jajowato-lancetowate, (5" i 1"), zbiegające po ogonku aż na łodygę, — a najwyższe lancetowate, (3" i $^1/_2$"), bezogonkowe i wprost przedłużające się w długie skrzydełka łodygi. Grona kwitnące poodginane i gęste, a po odpadnieniu kwiatów wzniesione i wietkie; o kielichach tęgowłosych, z zębami zaostrzonymi i wzniesionymi; o koronach $^1/_2$" długich, fiołkowo-różowych, rożowych lub żółtawo-białych, z krajem równym rurce, a jego zębach poodginanych. Orzeszki ciso-czarniawe, lśnące.— Jeden z najpospolitszych po łąkach wilgotnych, po nad strumieniami i po wiklach w całéj Europie; kwitnie od maja do lipca, a czasem po drugi raz w sierpniu i wrześniu.— Dawniéj nader powszechnie przez lekarzy, dziś zaś zaledwie jeszcze od ludu, używanymi bywają *korzeń, ziele i kwiaty Żywokosta* lub *Kosztywała większego*— radix, herba et flores Symphyti *v.* Consolidae majoris; zwłaszcza też korzeń, który, jako kleisty i nieco-ściągający zalecano w krwiopluciu, biegunkach, czerwonkach, a zewnętrznie zmiażdżony do obkładania złamanych członków, przepuklin, wrzodów. Kwiaty jako herbatkę piją w nieżytach; a liście Islandczycy jadają za jarzynę.

Jego odmianę, opisywaną od niektórych niewłaściwie za gatunek :

Gat. 2. *Ż. rozłwartego* (S. patens Sipth.), różną jedynie — kielichem krótszym i odstającym, a osklepkami tępymi równymi główkom,— używają podobnież.

RODZAJ 807. ***Borak*** później ***Ogórecznik*** (**Borrago** Tourn.). — Kielich 5dzielny. Korona kółkowa; z gardzielą o 5 osklepkach łuskowatych i wykrojonych; z krajem wrębnym w 5 łatek jajowato-kończystych i roztwartych. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i wystających; nitki kruciuchne, z przyrostkiem na grzbiecie chrząstkowatym; główki lancetowate, ostrokończyste, składające się w ostrokręg. Jajnik 4łatkowy; szyjka nitkowata; znamię pojedyncze. Orzeszki 4, odosobnione, osadzone na dnie podstawami wydrążonemi i obwiedzionemi brzegiem wystającym.

Gat. 1. *B. lékarski* (B. officinalis Lin.) także *Wołowym językiem polowym* dawniéj miéniony.— Ziele roczne. Korzeń prawie-marchwiowaty, gałęzisty, białawy, soczysty. Łodyga do 2' wzniesiona, gałęzista, soczysta, porosła szczecinami kłującemi i odstającemi. Liście niecopomarszczone, całobrzegie ale lekko-faliste, z wierzchu całe szczecinowatowłose a spodem tylko po nerwach; korzeniowe przewrotnie-jajowate, (8" i 4"), tępe i zwężone w długi ogonek; łodygowe mniejsze, bezogonkowe, wpółobejmujące i nieco więcéj wydłużone; najwyższe zaś prawie-sercowate, kończyste i obejmujące łodygę. Grona poodginane, późniéj wydłużone, tęgo- i ostroszczeciste; z kwiatami długoszypułkowymi, przegiętymi, jasno-niebieskimi, rzadko czerwonawymi albo białymi;— o nitkach ku podstawie wartołkowatych, ku wewnątrz 2ramiennych — o odnóżkach zewnętrznych naprzemianległych z osklepkami i szydłowatych, a wewnętrznych krótszych i dzierżących główki. Orzeszki

podłużnie-jajowe, tępe, cisawo-czarne.— Ojczyzną jego Wschód, ale zdziczały stał się już dziś dość częstym chwastem po ogrodach, gdzie go zwykle u nas jako strojny uprawiają; kwitnie od maja do września.— Woń świeżéj rośliny ogórkowéj podobna, a nawet i smak choć nieco słonawy. Dawniéj używano *ziela i kwiatów Boraka*— herba et flores Borraginis jako kleistych, chłodzących i odmiękczających — w zapaleniach: miejscami zaś młode ziele jadają jako sałatę lub jarzynę.

RODZAJ 808. ***Ostrzeń*** (**Cynoglossum** Lin.). — Kielich 5dzielny. Korona lejkowata; z gardzielą zamkniętą 5ą osklepkami; z krajem o 5 łatkach tępych. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię niby-główkowate. Orzeszki 4, odosobnione, przygniecione, kolczyste, osadzone grzbietném wydrążeniem na ostrokręgu podstawowym szyjki.

Gat. 1. *O. lekarski* (C. officinale Lin.) w starych zielnikach *Psi język*.— Ziele 2roczne. Korzeń wrzecionowaty, pojedynczy, zewnątrz cisy a wewnątrz biławy. Łodyga do 3′ wzniesiona, okrągławo-kątowata, w wierzchołku rozgałęziona wiechowato w liczne odnogi kwiatowe wzniesione. Liście delikatnie-szorstkawo-omszone, szarawe, nieco-faliste, całobrzegie, spodem bledsze i miększe; korzeniowe eliptyczne, kończyste i zwężone w długi ogonek, (1′ i 4″); łodygowe lancetowate i wpółobéjmujące, (5″ i $^2/_3$″); a najwyższe najwęższe lecz z szerszą podstawą i obéjmujące łodygę. Grona na końcach gałązek pojedyncze, wietkie, z czasem wydłużone, o przysadkach maléńkich lancetowatych. Kwiatki — z kielichem po okwitnieniu rozpłaszczonym, kosmatym, mało co krót-

szym od korony; rurką krótką i białawą; krajem nieco dłużéj dzwonkowatym i brudno-czerwonym — albo białym w odmianie *O. dwubarwnego* (C. bicolor Willd.); z osklepkami ciemnoszkarłatnie-cisawymi, a w białych kwiatach karmazynowymi, bardzo tępymi i wypukłymi. Orzeszki jajowe, obrzeżone, a ich cierńki ostrokrężne zakończone licznymi kolczystymi haczykami. — Dość zwyczajny około dróg, po okopach, miedzach, miejscach opuszczonych i rumowiskach w całéj Europie, Azyi północnéj i Ameryce. — Świeżego woń jest niemiła jakby myszy, nieco odurzająca; jednak po wysuszeniu niknie. Dawnymi czasy *korzeń i ziele Psiego języka* — radix et herba Cynoglossi, zadawali lékarze jako uśmierzające drażliwość i ból — najwięcéj w kaszlach, w bolesnych biegunkach i krwotokach; zewnętrznie zaś używali ich w zapaleniach, ranach i wrzodach.

Tak samo zastósowywano i

Gat. 2. *O. pstry* (C. pictum Ait.), różniący się — budową i wzrostem słabszym; liśćmi rzadszymi, podłużnie-jajowatymi i sercowato-obéjmującymi oraz więcéj-włosistymi; gałęziami kwietnemi odstającemi; a kwiatami brudno-modrymi i żyłkowanymi fiołkowo, z krwistymi osklepkami; pospolity w Europie południowéj.

RODZINA CXXXVI.

Kostliwkowate (Cordiaceae Brown.).

Kwiaty obupłciowe lub przez zronienie zdrożne, końcowe, wiéchowe albo baldaszkogronowe, kłosowe lub prawie-główkowe, bezprzysadkowe. Kielich trwały, po okwitnieniu nieco-rozrosły, — już rurkowaty o 5 lub

4 zębach szczecinowatych,— już 4—5-dzielny. Korona lejkowato-rurkowata albo dzwonkowata; z rurką równą lub dłuższą od kielicha, często mięsistawą; z gardzielą nagą lub też włosistą; z kraju zwykle 5- rzadziéj 4- a najrzadziéj 7-wrębnego — łatkami roztwartemi lub wzniesionemi. Pręciki liczbą odpowiednie lub nieco liczniéjsze od łatek korony i naprzemianległe; nitki cienkie; główki 2woreczkowe, otwierające się w podłuż. Jajnik 4—8-komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki wywrócone i uwieszone u wierzchołków komor; szyjka końcowa, raz lub 2 razy widlasta; znamion 4 lub 8. Pestczak jagodowaty, 1pestkowy; pestka kostna, 4—8-komorowa lub przez zronienie 3—1-komorowa. Nasiona wywrócone i pojedyncze w komorach; ze skórką błoniastą; z szewkiem wyraźnym; bez białka. Zarodek prostoległy; o listniach grubych, mięsistych, w podłuż fałdowatych; a rostku krótkim i górnym.— *Drzewa albo krzewy; z liśćmi naprzemianległymi, pojedynczymi, skórzastymi, chropawymi; bez przylistków.*

RODZAJ 809. ***Kostliwka*** (**Cordia** Brown.). — Kielich rurkowaty, 5—4-zębny, gładki lub 10prążkowy. Korona i pręciki jak w rodzinie. Jajnik 4komorowy; szyjka raz widlasta; znamion 4. Owoce i nasiona również jak w rodzinie.

Gat. 1. *K. czarna* (C. Myxa Lin.).— Drzewo ledwie 30′ dorastające; z gałęziami gładkiemi, popielatemi, kropkowanemi i kubeczkowato-guzikowatemi. Liście długoogonkowe, okrągławe lub przewrotnie-jajowate, (5″ i 3½″), tępe, w podstawie klinowate, całobrzegie lub też wykrawano-ząbkowane, często nierównopołówkowe, żebrzysto-żylaste, z wierzchu ciemno-zielone i nagie, a spodem bledsze i za młodu miękkowłose a

później szorstkie. Wiécha baldaszkogronowata, prawiewidlasto gałęzista a skąpo- i krótko-gałązkowa, końcowa lub kątowa. Kwiaty drobne, białe, miłowonne, często płonne; z kielichami 3—5-zębnymi, równymi rurce korony léjkowatéj o odgiętych łatkach; ze znamionami błoniastemi, lancetowatemi, w brzegu od wewnątrz poszarpanemi. Pestczak jajowy, do $^3/_4$'' długi, zakończony resztką szyjki, otoczony kielichem kubkowatym, z początku zielony a daléj żółty, czerwony a nareszcie czarny; pestka jajowa, ściśniona, z obu końców wykrojona, dołkowata i 4komorowa, nieodstająca od mięsa. Nasiona białawe. — Rośnie w Indyach wschodnich, w Arabii i Egipcie; kwitnie wczas z wiosny.— Pestczaki jéj kléisto-słodkie jako *Sebesteny, Śliwki jedwabne, perskie* albo *Lipośliwki*, były niegdyś zadawanymi w kaszlu, zapaleniach i innych cierpieniach piersi i gardła; świéże zaś w miejcu jadają jako owoc. Indyjscy lékarze, leczą korzeniem trudny stolec, a liśćmi zastoiny brzuszne, oraz zewnętrznie plamy rogówki.— (C. domestica Roth.).

Owoców tegoż samego nazwiska i użytku, dostarczają jeszcze:

Gat. 2. *K. biała* (C. Sebestena Lin.) czyli właściwie *Drzewo sebestenowe*,— wzrostu równego z poprzedzającym, lecz dobitnie różne: gałęziami okrągłemi, a młodymi pędami tęgowłoso-kosmatymi; liśćmi podłużnie-jajowatymi, (8'' i 4''), na 2calowych ogonkach pokrytych jak pędy, skórzastymi, ciemnozielonymi i z obu stron ostrowłoso-szorstkimi,— za młodu wykrawano-ząbkowanymi a późniéj nieco falistymi brzegiem,— górnymi zaś zawsze całobrzegimi, mniéjszymi i kończystszymi; wiéchami tylko końcowemi, wzniesionemi i płaskiemi; kwiatami wielkimi, pąsowymi, lub karmazyuowymi, nieco wonnymi; o kielichu 2—6-zębnym,— o koronie z 5—7 łatkami tępemi karbowanemi i falistemi — bardzo zbliżonéj do téjże *Dziwaczniey Jalapy;* a wreszcie owocami wielkimi, niemal przewrotnie-

gruszkowatymi, białymi i całkiem okrytymi kielichem:— która rośnie w Indyach zachodnich, kwitnie od czerwca do lipca, a któréj do tego drzewo rzucone na węgle, wydając miłą bardzo woń, w sposób kadzidła używaném bywa.— (C. juglandifolia. Jacq.).

Gat. 3. *K. szérokolistna* (C. latifolia Roxb.), drzewo z pniem niskim i krętym, odznaczające się: koroną bardzo- i rozłożysto-gałęzistą; pędami gładkimi i kątowatymi; liśćmi okrągławo-sercowatymi, (8″ i 9″), okrągło- i nago-ogonkowymi, 3nerwowymi, często lekko-wykrawanymi, z wiérzchu nagimi a spodem ostrymi i jaśniéjszymi; wiéchami krótkiemi, końcowemi i kątowemi, okrągławemi, raz lub więcéj razy widlastodzielnemi; kwiatami mnogimi, drobnymi, białymi,— o przysadkach maléńkich i kosmatych,— kielichach dzwonkowatych, nierównych, 5zębnych, kosmatych i skórzastych,— koronach krótko-dzwonkowatych,— a znamionach 4wrębnych, pomarszczonych i odgiętych; owocami ściśniono-kulistymi, do 1″ długości, żółtymi, z mięsem odchodzącém od pestki:— pospolita w Indyach wschodnich, a kwitnąca podczas zimy.

Gat. 4. *K. chińska* (C. chinensis Lam.).— Krzew lub niskie drzewo; którego— gałęzie wysmukłe, nagie, cokolwiek-krésowane i lekko-ściśnione ku końcom; liście krótkoogonkowe, jajowate lub podłużne, tępawe, (3″ i ½″), całobrzegie, nagie, z wiérzchu lśnące a spodem siatkowate i kosmate w kątach nerwów; wiéchy baldaszkogronowate, prawie-widlastodzielne, rozpiérzchłe, końcowe lub kątowe; kwiaty duże, białawe, léjkowate,— o kielichach uciętych, krótkich, jajowych, białawo-zielonych,— łatkach korony jajowatych; owoce jajowo-okrągławe, czerwone, małe.— Zwykła w Chinach; kwitnie latem.— Miaździem owoców ściągająco-kwaskowatém, Chińczycy léczą cierpienia nérek i dróg moczowych.— (Varronia sinensis Lour.).

Gat. 5. *K. kulista* (C. globosa R. *et* S.).— Krzew 6stopowy; z gałęziami okrągłemi i krótkowłosemi; z liśćmi podłużnie-jajowatymi, krótkoogonkowymi, (3″ i

1 ½"), zaostrzonymi, 2 razy ząbkowanymi, w podstawie klinowatymi, z wiérzchu pomarszczonymi i chropawymi a spodem opilśnionymi; z kwiatami w główkach prawie-kulistych na końcach gałęzi i w kątach liści, szypułkowymi i tęgowłosymi,— o kielichach dzwonkowatych z odgiętymi zębami,— a koronie białéj o wykrojonych łatkach; z owocami drobnymi.— Rośnie w Indyach zachodnich; kwitnie od maja do sierpnia.— Jamajkanie léczą kąpielami z liści, puchliny i choroby skórne.— (Varronia globosa Lin.).

RODZINA CXXXVII.

Powojowate (Convolvulaceae Endl.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, na szypułkach pojedynczych albo 3dzielnych, z szypułeczkami zazwyczaj 2przysadeczkowemi. Kielich 5działkowy, równy lub nierówny, trwały i często nawet rozrosły; rzadko kiedy zrosłodziałkowo-5wrębny. Korona zrosłopłatkowa, dzwonkowata, léjkowata albo prawie-tacowata; o kraju 5wrębnym, płaskim a częściéj fałdowanym, w przedkwitnieniu skręconym a po okwitnieniu wwiniętym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, naprzemianległych z łatkami korony; nitki równe lub nierówne, w podstawie najczęściéj rozszérzone i kosmate, czasem nawet szyszakowato-rozszérzone; główki 2woreczkowe, otwiérające się w podłuż, po okwitnieniu skręcone, z woreczkami równoległymi. Jajnik objęty obrączką podjajnikową mięsistą,— już powstały z 2, 3 i 4ch jajniczków zrosłych z sobą wraz, a ztąd tylożkomorowy,—już 1komorowy,— już z jajniczków 2 wolnych, lub téż 4ch parami spojonych powstały; komory 1- lub 2-zalążkowe; zalążki obokległe, a w 1komo-

rowym 4, z podstawy wzniesione; szyjka w zrosłojajniczkowych końcowa, a w dzielnojajniczkowych pośrodkowa, i to — pojedyncza i wrębna, lub podwójna; znamię pojedyncze, rzadko 2- lub więcéj-łateczkowe. Torebka 1—4-komorowa, pękająca w łuszczyny odsłaniające słupuś srodkowy nasiononośny, — lub też bezłuszczynowa, a nawet czasem i jagodowata. Nasiona mniéj liczne od zalążków, w grzbiecie wypukłe, wzniesione; skórka często kosmata; białko skąpe, klejkie. Zarodek zgięty; listnie liściaste, marszczkowato-złożone; rostek dólny, zbliżony do znaczka. — *Zioła, podkrzewy lub krzewy zwykle wijące się; z sokiem często mlécznym; z liśćmi naprzemianległymi, całkimi lub dłoniasto wcinanymi, a rzadko piérzastodzielnymi; bez przylistków.*

RODZAJ 810. ***Niedowój*** (**Evolvulus** Lin.). — Kielich 5działkowy. Korona léjkowato-dzwonkowata lub kółkowa. Pręcików 5, osadzonych w rurce korony i z niéj wystających. Jajnik 2komorowy; komory 2zalążkowe; szyjki 2, 2dzielne; znamiona 4, całkie. Torebka 2komorowa. Nasion 4, wzniesionych, a czasem przez zronienie tylko 1.

Gat. 1. *N. mokrzycowaty* (E. alsinoides Lin.). — Ziele wieloletnie: którego — łodygi liczne, w różnych kierunkach rozesłane, do 1½′ długie, wysmukłe i kosmate; liście prawie-bezogonkowe, przewrotnie-jajowate, bardzo-tępe, (¾″ i ½″), ogrubnie, miękkie, z wiérzchu mniéj a spodem więcéj włosiste lub prawie kosmate; szypułki kątowe, długości liści, cienkie, — każda z przysadeczkiem kończystym i 2—3ma kwiatami modrawymi, z gwiazdką 5promieniową, szkarłatną; torebki poodginane. — Rośnie w Indyach wschodnich i w Nowéj Holandyi; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Odwar téj nie-

miło wonnéj rośliny, używanym bywa w zimnicach i w zatkaniach niższego brzucha.

RODZAJ 811. ***Solec*** (**Cressa** Lin.), także ***Nastąkla***.— Kielich 5działkowy. Korona lejkowata, z łatkami 5dzielnego kraju płaskiemi. Pręcików 5, osadzonych w rurce i wystających. Jajnik 2komorowy; komory 2zalążkowe; szyjki 2; znamiona główkowate. Torebka przez zronienie 1komorowa i 1nasionowa. Nasiono wzniesione.

Gat. 1. *S. kreteński* (C. cretica Lin.), w dawnych pismach zwany *Solném zielem* i *Solnikiem*. — Ziele roczne: o łodydze prawie-rozesłanéj, do 9″ wydłużonéj, w odziomku niemal-zdrzewiałéj i odtąd mocno rozgałęzionéj w wysmukłe gałęzie — zarówno z innemi częściami — szare i chropawe; liściach mnogich, jajowatych, kończystych, (⅓″ i ½″), a wyższych węższych; kwiatkach na końcach gałęzi główkowato poskupianych, żółtawych,— z przysadeczkami lancetowatymi; a torebkach jajowych.— Bardzo zwykły na wybrzeżach wilgotnych morza śródziemnego; kwitnie od czerwca do września.— Ziele smaku słonawego i lekko-ściągającego, zachwalaném było niegdyś w cierpieniach piasku moczowego i jako mocz pędzące; a zewnętrznie na rany i wrzody— zwłaszcza zapalne.

RODZAJ 812. ***Powój*** (**Convolvulus** Lin.).— Kielich 5działkowy. Korona dzwonkowato-lejkowata, z krajem 5fałdowym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, wystających lub też zamkniętych; nitki w podstawie rozszérzone. Jajnik 2komorowy; komory 2zalążkowe, bez przegródki pomiędzy zalążkami obokległymi; szyjka pojedyncza; znamiona 2, obłe, spłaszczone albo kuli-

ste. Torebka 2komorowa, 2łusczynowa. Nasiona 4, wzniesione.

Gat. 1. *P. przeczyszczający* (C. Scammonia Lin.), w dawnych zielnikach *zamorski* lub *Socznica.*— Ziele trwałe: z kłębem mięsistym, marchwiowatym, do 3′ długim i grubym na 3″, pełnym soku żółtawo-mlécznego; z łodygami licznemi, wijącemi się, do 6′ długiemi, mdłemi i lekkowłosistemi; z liśćmi na 1calowych ogonkach strzałkowatymi, zaostrzonymi, (3″ i 1 ¼″), całobrzegimi lub nieco-wykrawanymi, nagimi,— o łatach dólnych często od wewnątrz ząbkiem opatrzonych; z szypułkami 2 razy dłuższemi od liści, 3- lub więcéj-kwiatowemi,— a szypułeczkami o 2 maléńkich lancetowatych przysadeczkach, zbliżonych do kielicha; z kwiatami przeszło 1″ długimi, białymi albo czerwonawymi, a od zewnątrz o 5 pręgach szkarłatnych.— Dziki wszędzie na Wschodzie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Lékarskim jest sok lipożywiczny, wyciekający z naciętego korzenia pod nazwiskiem *Soczn icy*— Scammonium v. gummiresina Scammonii. Jest to środek nader ostroprzeczyszczający, od dawnych lékarzów bardzo ceniony, dziś zaś już coraz mniéj zapisywany wyłącznie; wchodzący jednak jeszcze w skład wielu léków złożonych— zwłaszcza téż tak zwanych tajemniczych, które otrzymały czasowy wyrok swobody.

Podobnaż żywica, ma się otrzymywać i z

Gat. 2. *P. opylonego* (C. farinosus Lin.), którego kłąb jak w poprzedzającym; łodyga nader delikatnie omszona i wraz z ogonkami i szypułkami jakby omączona; liście strzałkowato-sercowate, krócéj-ogonkowe, zaostrzone, (3″ i 1½″), wykrawane lub nawet ząbkowane, z wiérzchu pomarszczone a spodem żyłkowane, za młodu zaś omszone; szypułki prawie równe z liśćmi, 3- a czasem 4—8-

kwiatowe; kwiaty ½całowe, różowe, z kielichem prawie-chrząstkowatym:— znachodzonego po zaroślach w Europie południowéj i na Wschodzie; a kwitnącego w maju i czerwcu.

Gat. 3. *P. rolowy* (C. arvensis Lin.) także *zbożowym, małym* lub *ziemnym* mianowany.— Ziele wieloletnie. Kłąb głęboko zapuszczający się w ziemię, a głowami swemi licznemi i cienkiemi rozpłożący się wszechstronnie. Łodygi mnogie, częścią płożące się a częścią wspinające, około 3′ długie, kątowate, równie jak i reszta rośliny nagie lub też krótkowłose. Liście ogonkowe, strzałkowato-włóczniowate i to ostro albo tępo, (2″ i $^3/_4$″), na suchych gruntach znacznie mniéjsze, zielno-kończyste lub czasem i wgniecione w wiérzchołku, całobrzegie albo wykrawane i rzęsowate w brzegu, prawie zawsze nagie i jednostronno-zwrotne. Szypułki kręte, kątowate, 1—2-kwiatowe a na dobrym gruncie i 3—5-kwiatowe, małych i rzęsowatych przysadeczkach odległych od kielicha. Kwiaty wonne, różowe albo białe, od zewnątrz z 5 ciemniéjszemi pręgami.— Jak najpospolitszy pomiędzy zbożem, po ogrodach, zaroślach i winnicach w całéj Europie; kwitnie od czerwca do września.— Dawniéj używano *ziela Powoja małego*— herba Convolvuli minoris jako przeczyszczającego.

Z podobnymże skutkiem, choć pod innemi nazwami, używano ziela:

Gat. 4. *P. płotowego* (C. sepium Lin.) zwanego dawniéj *wielkim*, lub *Dzwonkami płotnymi:*— również ziela trwałego; o kłębie grubszym i płożącym się; o łodydze wspinającéj się po krzewach i płotach, nagiéj tak jak i cała roślina, kątowatéj; o liściach strzałkowato-włóczniowatych, długokończystych, prawie-pionowo wiszących z ogonka, nagich, (5″ i 3′), dólnych więcéj sercowatych a górnych włóczniowatych, często czerwono obwiedzionych; o szypułkach prawie zawsze równych ogonkom lub małoco dłuższych, 4kątnych, 1kwia-

towych,— o przysadkach wielkich, sercowatych, czerwonawo-obwiedzionych i otulających kielich; a kwiatach do 2" długich, białych rzadko różowawych:— pospolitego po zaroślach wilgotnych i ponad brzegami rzek pod *Wierzbami* i *Olchami* w całéj Europie, Azyi środkowéj, Ameryce północnéj i Nowéj Holandyi; kwitnącego od lipca do września: dostarczającego *ziela Powoja wielkiego*— herba Convolvuli majoris:

Gat. 5. *P. leśnego* (C. sylvaticus W. et K.) odmiennego od *płotowego*, zaledwie— liśćmi więcéj-sercowatymi, szypułkami obłemi, oraz tępymi przysadkami kwiatowymi;— zwyczajnego w Europie południowéj i południowo-wschodniéj:

Gat. 6. *P. ślazowatego* (C. althaeoides Lin.)— z kłębem prawiedrzewnym, wydającym mnogie wypustki; łodygą pojedynczą, zaledwie wspinającą się do 1½"; liśćmi sercowatymi, (1½" i ¾"),— dólnymi długoogonkowymi, jajowato-sercowatymi, tępymi, wykrawanokarbowanymi,— dalszymi krótko-ogonkowymi, łatowato-wcinanymi,— a najwyższymi prawie-stopowymi, o łatkach równowązkich tępych i wraz z łodygą srebrzysto-włosymi; z szypułkami przeszło 3calowemi, zazwyczaj 2dzielnemi,— o przysadkach równowązkich; z kwiatami wreszcie różowymi, na 1" długimi:— znachodzonego po pagórkach suchych i skwarnych w Europie południowéj; kwitnącego od kwietnia do czerwca:— a nareszcie

Gat. 7. *P. pomorskiego* (C. Soldanella Lin.), u dawnych ziołopisarzów mianowanego *Kapustą* lub *Brzoskwią— morską:* którego— kłąb nitkowaty, wielogłowy i czołgający się; łodygi liczne w koło rozkładające się na 1½', nieco-gałęziste, kątowate i nagie tak jak i reszta rośliny; liście sercowato-nerkowate, (1½" i 1½") lub nieco-szérsze, długo-ogonkowe, ogrubnie, lśniące, nagie, wykrawane lub prawie-kątowate a czasem i całkie, stopowo-nerwowe; szypułki 1-kwiatowe, prawie równe ogonkom 3calowym, wzniesione, ku górze zgrubłe i skrzydlasto-kątowate; przysadki wielkie, wklęsłe, bardzo tępe, otulające kielichy i od nich dłuższe; kwiaty zaś cieliste z żółtawymi fałdami, do 2" długie, otwarte tylko na słońcu i przemijająco-wonne:— porastającego wybrzeża morza Adryatyckiego i Czarnego, a rzadko kiedy północnego; kwitnącego od czerwca do sierpnia:— z którego *ziele Kapusty morskiéj*— herba Brassicae ma-

rinae v. Soldanellae jako przeczyszczające, najwięcéj zachwalano w puchlinach.

Gat. 8. *P. miotlasty* (C. scoparius Lin.).— Krzew pododniéjszy do *Janowca* niż do własnego rodzaju, do 6′ wzniesiony, licznie- i długo-rózgowatogałęzisty; którego— liście odległe, bezogonkowe, równowązkie, (2″ i 1‴), kończyste, całobrzegie, w podstawie zwężone i słabo zrzadka pokryte włoskami przylegającymi; szypułki w kątach liści górnych pojedyncze lecz 2 — 3-kwiatowe, tworzące wraz jakby grono złożone, — o przysadkach równowązkich, kończystych i zarówno z szypułeczkami i kielichami jedwabisto-włosistych; a kwiaty drobne, 3 razy dłuższe od kielichów, białe i włosiste na zewnątrz.— Znachodzi się na wyspach Kanaryjskich; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Z jego korzenia i łodygi ma w części pochodzić, różami woniejące *drzewo różowe*— lignum rhodium, używane w przetworach do różnych wcierań ożyżwiających i do fałszowania olejku różanego; którego odmiany cypryjskiéj inne rośliny dostarczają.

Tenże sam produkt ma także wydawać

Gat. 9. *P. strojny* (C. floridus Lin.), krzew nisko rozpostarty i ozdobny; o gałęziach wzniesionych, szarych; o liściach równowązko-lancetowatych, na 4‴ długich, falistych i nagich; a kwiatkach małych, białych albo różowych, bardzo licznych w nader gałęzistéj wiésze;— rosnący na Teneryffie.

Gat. 10. *P. dwubarwny* (C. discolor Kunth).— Ziele trwałe; którego— łodyga gałęzista, szarawo-miękkowłosista; liście sercowate, tępe, ciernisto-kończyste, całobrzegie, bardzo miękkie, z wierzchu gęsto-włosiste a spodem śnieżno-biało opilśnione, przeszło na 1″ długie i na tylichże ogonkach; szypułki dłuższe od liści, 1kwia-

towe, zarówno z kielichami szaro- i miękko-włosiste; kwiaty zaś 1¼″ długie a 1″ w średnicy, fiołkowe, na zewnątrz delikatnie omszone,— o znamionach kulistych.— Rośnie nad Orinokiem; kwitnie w maju.— Odwarem z liści léczą ciekączki.

Gat. 11. *P. tarczowaty* (C. peltatus Forst.).— Podkrzew; z odziomkiem na 6″ w średnicy kątowato-rowkowanym, a wiérzchołkiem gałęzistym i wspinającym się na najwyższe drzewa. Liście jego okrągławo-jajowate, tarczowate, (9″ i 10″), krótko-kończyste, lekko-falisto-wykrawane, nagie, w środku pępiasto zaklęsłe,— z ogonkiem do 2 cali zapuszczającym się od brzegu w blaszkę. Szypułki rozgałęzione, wielokwiatowe; kielichy nagie; a korony wielkie, białe lub też czerwonawe.— Porasta wybrzeża morskie i lasy na Molukkach; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Tameczni léczą zielem zapalenia i ropnie piersi; a sokiem jego kléistym plamy rogówki i inne choroby oczne, oraz dopomagają wzrastaniu włosów.

RODZAJ 813. ***Wilec*** (**Ipomaea** Choisy.), zwykle uważany za podrodzaj ***Powoja***, wyróżniający się jedynie — znamionami stale główkowato-kulistemi.

Gat. 1. *W. przeczyszczający* (I. Purga Wender.).— Ziele trwałe. Korzeń rzepowaty, kulistawy lub wydłużony, białawy. Łodyga wspinająca się do 10′, brudno-czerwonawa, równie jak i reszta rośliny naga. Liście sercowate, długoogonkowe, (3″ i 2″), długokończyste, całobrzegie i często czerwonawe spodem. Szypułki 1—2-kwiatowe, równe ogonkom, błoniasto obrzeżone, czerwonawe; kwiaty pąsowe, z gwiazdką bledszą 5promieniową, do 3″ długie, w kraju 2″ w średnicy; o łatkach zaokrąglonych i wykrojonych, płasko rozpostartych;— o kie-

lichu ściśle przylegającym, czerwonym, błoniasto obrzeżonym, o 2 działkach zewnętrznych krótszych; a znamieniu 2główkowém.— Rośnie do 6000′ wysoko na Andach meksykańskich; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Z téj rośliny pochodzi od 3 wieków w lékarstwie używany *korzeń Jalapy*— radix Jalapae, Gialapae v. Mechoacanhae nigrae, mocno przeczyszczający.

Tenże sam korzeń otrzymuje się z

Gat. 2. *W. Jalapy* (I. Jalapa Desf.)— z korzeniem do 20 funtów ciężkim; z łodygami licznemi, wspinającemi się do 20′,— młodemi czerwonawemi i nieco-kosmatemi, a staremi kątowatemi szarozielonemi i brodaweczkowatemi; z liśćmi sercowatymi, tępymi, (4″ i 4‴), często nierównopołówkowymi, zakończonymi gruczołkiem, już całobrzegimi już wciętymi w 2—3—5 łat tępolancetowatych, z wierzchu pomarszczonymi a spodem białawo-kosmatymi, na ogonkach 2calowych i brodawkowato-włosistych; z szypułkami w kątach liści najwyższych 1-2-3-kwiatowemi równemi ogonkom; — o przysadkach małych i odpadających; z kwiatami wielkimi, — o rurce 3— 4 razy dłuższéj od kielicha, wewnątrz fiołkowéj a zewnątrz jasno-lilla,— o kraju do 3″ w średnicy, białym lub blado-fiołkowym, którego łatki nikłe i zatokowato-wykrawane,— o znamionach 2główkowych; z torebką wielkości orzecha laskowego; a nasionami czerwonawo-cisemi, obrosłemi przez włosy na 1‴ długie:— zwykłego w gorętszym Meksyku, a kwitnącego od września do listopada.— (Convolvulus Jalapa Lin.).

Gat. 3. *W. rozwalniającego* (I. cathartica Poir.), którego — obok podobnego korzenia — łodyga bywa już wijąca się już płożąca i korzeniopustna a naga; liście jajowato-sercowate, wielkie, długoogonkowe, nagie, nierównołatowe w podstawie, — a ich łaty kończyste zwłaszcza końcowa; szypułki zwykle 1kwiatowe; kwiaty wielkie, czerwone,— o rurce 1½całowéj, blado-zielonéj i nieco-rozdętéj,— a kraju 5 łatkowo-promienistym:— zwykłego na St. Domingo.

Gat. 4. *W. modrego* (I. Nil Pers.) — ziele roczne; z liśćmi sercowatymi, sercowato-3łatowymi, nagimi lub szorstkawymi; z szypułkami 1kwiatowemi, krótkiemi; z kwiatami wielkimi, od wewnątrz sza-

firowymi a od zewnątrz białymi, rzadko różowymi; który tak dziki jak i uprawny w Ameryce południowéj zwykły.

Gat. 5. *W. skrzypcowatego* (I. pandurata Kost.) — wieloletniego; z korzeniem obłym; z łodygą wijącą się, obłą i miękkowłosą; z liśćmi podłużnie-sercowatymi, kończystymi, skrzypcowato-wykrojonymi, (5 i 3), długoogonkowymi, całobrzegimi, spodem kosmatymi; z szypułkami tęgiemi, ogrubniemi i prawie-3kwiatowemi; z kwiatami na 3″ długimii szérokimi, białymi a w podstawie czerwonawymi; — porastającego piaski w Wirginii i Karolinie, a czasem pełnego w naszych ogrodach, — zamieszczanego do dziś dnia w lékowzorze Stanów zjednoczonych.

Gat. 6. *W. denczkowego* (I. operculata Mart.): — o łodydze skrzydlatéj, nagiéj; liściach stopowych, 5dzielnych, — z łatami lancetowatemi, zaostrzonemi, całobrzegiemi lub ząbkowanemi; szypułkach pojedynczych albo parzystych, często skrzydlastych; kwiatach czerwonych; o torebkach kulisto-przypłaszczonych; rosnącego w Brazylii: — który oprócz korzenia jalapy, dostarcza liposoku zwanego Gomma da Batata, zadawanego dzieciom jako lekko-rozwalniającego.

Gat. 7. *W. łoczydłowy* (I. Thurpetum Brown.).— Podkrzew. Korzeń prawie-drzewiasty, gałęzisty, do 6′ długi a 2″ gruby, pokręcony, czerwonawy wewnątrz, z korą ciemno-cisą i mocno mléczną. Łodyga wijąca się, 4skrzydła, do 15′ długa, w odziomku zdrzewiała, ciso-czerwonawa, na palec gruba, — reszta zaś zielna i miękkowłosa. Liście sercowate, nieco-kątowate, biało-szarawe, tępe, kolczysto-kończyste i miękkie, — na ogonkach 1 ½calowych, skrzydlatych i rynienkowatych. Szypułki około 2calowe, zwykle 3 — 5-kwiatowe, — o przysadkach błoniastych i odpadających, lecz otulających kielich — jedwabistowłosy i 2ma zewnętrznymi działkami wielkiemi opatrzony. Kwiaty ledwie 2 razy dłuższe od kielicha, białe. — Znachodzony w Indyach wschodnich i w Australii; kwitnie od marca do czerwca. — Korzeń za świeża z początku słodkawy a późniéj ostry

i nudny, a tracący tę własność po wysuszeniu, pod mianem *korzenia łoczydłowego*— radix Turpethi dawniéj nadzwyczaj sławny, przeczyszcza ale dużo łagodniéj od jalapowego; który atoli i z innych roślin otrzymywanym bywał.

Również jako przeczyszczające, używanymi bywają korzenie i liście:

Gat. 8. *W. czołgającego się* (I. repens Roth.): ziela trwałego; którego — łodyga płożąca się, obła, węzłowata, naga równie jak reszta rośliny, wypuszcza z nabrzmień liczne korzenie a z kątów liści rozłogi; liście strzałkowato-sercowate, zaostrzone, długoogonkowe, (3″ i 1½″), nieco brzegiem wykrawane, a młodsze ostrzéjsze i mniéjsze; szypułki krótsze od ogonków, 3 — 4-dzielne i tyleż kwiatowe, — o przysadkach maleńkich; kwiaty zaś do 2′ długie, szkarłatnawe z gwiazdką illową albo białą:— bardzo pospolitego po wodach stojących Indyi wschodnich i Arabii, a kwitnącego prawie ciągle.

Gat. 9. *W. wielkokorzeniowego* (I. macrorrhiza R. et S.)— z korzeniem bardzo grubym i rzepowatym; z łodygą bardzo grubą, gałęzistą, wijącą, bardzo ciemno-zieloną i nagą; z liśćmi na długich czerwonawych ogonkach 7łatowymi, nagimi, — o łatach 3″ długich a 1″ szérokich, kończystych, zatokowo-wykrawanych; z szypułkami krótkiemi, 5 — 6-kwiatowemi, a kwiatami wielkimi, do 3″ w średnicy, szkarłatnymi i nieco falistymi krajem: — zwykłego w Indyach zachodnich, a kwitnącego od lipca do września.

Gat. 10. *W. szczawiolistny* (I. acetosaefolia R. et S.).— Ziele wielolotnie; którego — łodyga nieco-gałęzista, naga tylko w odziomku lekko omszona, cokolwiek ściśniono-kątowata, węzłowata, na każdym węźle rozszérzona w ząb i płożąca się; liście nagie, podłużnie-lancetowate, czasem prawie-włóczniowate, (3″ i 1″), tępe albo wcięte w końcu, na ogonkach krótszych od blaszki; szypułki do 6″ wydłużone, 1kwiatowe; o 2 przysadeczkach w środku; a kwiaty białawe.— Tu i owdzie w Ameryce południowéj i Indyach zachodnich; kwitnie

prawie bez przerwy.— Zielem jego leczą tameczni puchliny, używając go w kąpielach; soku zaś zagęszczonego używają na rozwolnienia.

Gat. 11. *W. trzyzębny* (I. tridentata Roth.).— Ziele roczne; z korzeniem włóknistym; z łodygą wijącą się, nitkowatą, do 3' długą, prawie-bezgałęźną, kątowatą i nagą; z liśćmi łopatkowato-równowązkimi, w końcu 3zębnymi, z podstawą rozszérzoną włóczniowato, ząbkowanymi; z szypułkami 1kwiatowemi, zgrubłemi, prawie-4kątnemi, niemal równemi liściom, każdy o 2 przysadeczkach ku górze; z kwiatami drobnymi, ku podstawie szkarłatnymi, w kraju żółtawo-białymi.— Dość zwyczajny w Indyach wschodnich; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Odwarem całéj rośliny, léczą gorączki żołądkowe, cierpienia wątroby i dnawe.

Gat. 12. *W. ziemniaczany* lub *Patat* (I. Batatas Lam.).— Ziele wieloletnie; którego korzeń włóknisty, dzierży liczne bulwy mięsiste, różnéj postaci i barwy, wszelako najczęściéj obło-wrzecionowate, czasem na 1' długie a do 3'' w średnicy, około 1 funt ciężkie, rożnie pozaciskane i kręte, brudno-czerwone lub białe, albo pstre zewnątrz a wewnątrz zawsze białe. Łodygi ma liczne, płożące się, gałęziste i rozpostarte wszechstronnie na 9', obławe, już prawie-nagie, już włosiste lub też szorstkie, z węzłowatych nabrzmień korzeniopustne i na tychże korzonkach także bulwonośne. Liście jego są długoogonkowe, sercowate lub włóczniowato-sercowate, 5kątne albo prawie-5łatowe,— o łatach kończystych, albolitéż z zębami wielkimi zatokowatymi, nagie lub też miękkowłose. Szypułki krótsze od liści, wiązkowo- lub prawie okółkowo-wielokwiatowe, o przysadkach maleńkich; kwiaty zaś same 2'' długie, wewnątż szkarłatno-

czerwonawe, zewnątrz białe o 5 promieniach ciemniéjszych, a niekiedy całkiem szkarłatne albo białe.— Ojczyzną jego Ameryka, ale uprawiany rozpowszechnił się wszędzie pomiędzy zwrotnikami; myślano nawet i u nas o jego uprawie, ale okazało się iż po za 48° szér. geogr. nie udaje się należycie: kwitnie w tamtych krajach niemal bez przerwy, u nas zaś tylko w sierpniu i wrześniu.— Bulwy jego zwane *Patatami* lub *Batatami*, okwitujące w skrobię, używają się ze wszech miar tak jak ziemniakowe; wszelako usiłowane u nas zastąpienie niemi tamtych — jest tylko urojeniem.

Podobnych bulw, dostarczają także:

Gat. 13. *W. jadalny* (I. edulis Thunb.) w Japonii;

Gat. 14. *W. bulwowy* (I. tuberosa Lin.) w Indyach zachodnich;

Gat. 15. *W. klonolistny* (I. platanifolia R. et S.) w Ameryce południowéj: — oraz wiele z rodzaju *Powoja*.

RODZINA CXXXVIII.

Kaziankowate (Cuscutaceae Kost.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, w wiązkach, główkach lub kłosach — 1przysadeczkowe. Kielich 5- rzadziéj 4-wrębny. Korona kulisto-słojkowata lub rurkowato-dzwonkowata, zwykle o 4 lub 5 łuskowatych osklepkach osadzonych poniżéj pręcików w rurce; kraj 4—5wrębny, więdniejący i z czasem w podstawie obkrojony. Pręcikow 4—5, osadzonych w środku rurki i w niéj zamkniętych. Jajnik 2komorowy; komory 2zalążkowe; zalążki z podstawy wzniesione, obokległe; szyjka pojedyncza lub wrębna, a czasem 2 i to trwałe; znamiona zaostrzone albo główkowate. Torebka 2komorowa, w czasie pękania okrojona przy podstawie;

komory 2- rzadko 1-nasionowe. Nasiona obokległe, wzniesione. Zarodek nitkowaty, niepodzielny, obwinięty śrubowato około białka mięsistego; listnie prawie niewidoczne; rostek gruby, dólny.— *Zioła wijące się, i pasożytnie wsysające w inne rośliny soczyste swemi brodaweczkami korzoneczkowatemi; bez liści; z łodygą nitkowatą, bezlistną.*

RODZAJ 814. ***Kanianka*** albo ***Wyłup*** (**Cuscuta** Tourn.) z cechami temiż samemi co i w rodzinie, jako jedyny rodzaj dotąd znany.

Gat. 1. *K. pospolita* (C. europaea Lin.) także *domową* lub *swojską* i *Kanią przędzą* zwana.— Ziele roczne. Korzeń — równie jak we wszystkich innych gatunkach — wkrótce po rozwinięciu się rośliny ginący. Łodyga wijąca się i plącząca rozmaicie, nitkowata, gałęzista, naga, czerwonawa, bezlistna; po niéj rozrzucone liczne bezszypułeczkowe kupki kwiateczków w odległości około 3", zbite, 10—15kwiateczkowe,— a każda podparta przysadeczkiem jajkowatym, czerwonawym. Kwiateczki drobniuchne; o kielichu léjkowatym i soczystym; o koronie rurkowato-dzwonkowatéj i jasnoróżowéj,— z rurką białawą z czasem brzuchatą, łatkami wzniesionemi,— z łuseczkami podłużnemi, przytulonemi, szklisto-przejźrzystemi, dłoniasto-poszczépanemi. Torebka jajowa; nasiona cise, ściśnione lub nieco-3graniaste.— Dość częsta po zaroślach, pnąc się na Pokrzywy, Chmiele, młode Wiérzbki i t. p: kwitnie od lipca do września.— Niegdyś *ziele Kaianki*— herba Cuscutae, zalecaném było w chorobach śledziony, wątroby, melancholii i t. p.

Podobnież używano

Gat. 2. *K. natymianowéj* (C. epithymum Sm.), w dawnych pismach *włoską* oraz *Cząbrzycą, Dzięcielnicą* mienionéj: o łodydze pra-

wie-włoskowatéj, szkarłatnéj; kupkach 10 — 20kwiateczkowych; kwiateczkach białych; — z kielicha szkarłatnego rurką węższą, a łateczkami mało co krótszemi od korony; — z koroną rurkowato-léjkowatą, któréj łatki z czasem odgięte prawie równe jéj rurce; — z łuseczkami okrągławemi, fręzlowatemi, wielkiemi i schodząc się zamykającemi gardziel: — niezbyt rzadkiéj po Tymianach, Wrzosach, Koniczynach i w. i. — a kwitnącéj w lipcu i sierpniu; — któréj ziele dawniéj sprowadzano z Krety, pod nazwiskiem *ziela Cząbrzycy kreteńskiéj* — herba Epithymi cretici.

Gat. 3. *K. nalennéj* (C. Epilinum Weihe.): któréj łodyga również cieniuchna, niegałęzista, zielonawo-żółta, a miejscami czerwonawa; kupki zaledwie 5kwiateczkowe, bez przysadeczka; kwiateczki rożowawe, podstawami z sobą zrosłe, — o kielichu białawym i ziarneczkowatym pod szkłem powiększającém, — o korony rurce od początku brzuchatéj, a łatkach odstających, 2 razy krótszych od rurki, — o łuseczkach wzniesionych i przytulonych: jednéj z najpospolitszych w całéj Europie, niszczącéj niekiedy całe łany lnu, — a kwitnącéj w lipcu i sierpniu.

Gat. 4. *K. amerykańska* (C. americana Lin.). — Ziele roczne, wysoko wspinające się po krzewach i drzewach swą łodygą gałęzistą i żółtawo-czerwoną; którego kwiateczki żółtawo-białe, szypułeczkowe i przysadeczkowe, po 3 — 4 w wiązeczki poskupiane — tworzą prawdziwe małe okółki złożone, — z korony rurką obłą a łatkami wzniesionemi, — z łuseczkami fręzlowanemi. — Zwykła w Indyach zachodnich i w Ameryce północnéj po zaroślach; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Używają jéj ziela Amerykanie jako gorzkawego i otwiérającego, w dolegliwościach żołądka, w zastoinach brzusznych i w zimnicach, a w Indyach jako pędzącego mocz.

RODZINA CXXXIX.

Koziełkowate (Polemoniaceae Venten.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe lub zaledwie-umiarowe, rzadko pojedyncze ale zwykle wiechowe, baldaszkogronowe, niemal kłosowe lub jakby-główkowe, otulone przysadkami. Kielich zrosłodziałkowy, najczęściéj błoniasty z nerwami zielnymi, rzadko całkiem zielny, 5dzielny, często 5graniasty a czasem 5skrzydły. Korona léjkowato-rurkowata lub tacowata; z krajem 5dzielnym, płaskim, roztwartym. Pręcików 5, w różnéj wysokości w rurce osadzonych, naprzemianległych łatkom korony, zamkniętych albo wystających; nitki czasem nierówne, proste albo podnoszące się; główki 2woreczkowe, podłużne, nieco-strzałkowate lub też jajowe, a ich woreczki równoległe i otwierające się w podłuż. Krążek mięsisty, otulający podstawę jajnika. Jajnik jajowy, w szczycie 3łatowy i 3komorowy, a rzadziéj 5komorowy; łożyska osiowe w kącie wewnętrznym; komory 1- lub wielo-zalążkowe; zalążki pojedyncze, wzniesione z podstawy kąta i wywrócone,— lub liczne, 2szeregowe, podnoszące się i wokrągległe; szyjka szczytowa, pojedyncza; znamię wrębne lub niekiedy 5łateczkowe, — o łateczkach ostrych i rozchodzących się albo podwiniętych. Torebka już błoniasta, już prawie-zdrzewiała, a najrzadziéj mięsista, 3- albo 5-komorowa a przez zronienie czasami i 1—2-komorowa, pękająca po ścianach — w 3 lub 5 łuszczyn środkiem przegrodonośnych, albo całkich albo też każdéj rozszczepanéj po przegrodzie. Nasiona w komorach — już pojedyncze, już mnogie i 2-szeregowe, podnoszące się, płasko-wypukłe, kątowate lub

ściśnione; skórka gębczasta po zwilżeniu oślizgła, czasem z błoniastém skrzydełkiem; znaczek podstawowy lub też przodkowy; białko mniéj więcéj mięsiste. Zarodek prosty, osiowy, długości białka; listnie liściaste; rostek krótki, dólny lub błędny.— *Zioła a rzadziéj podkrzewy lub krzewy, z sokiem wodnistym; z liśćmi naprzemianległymi, dólnymi czasem naprzeciwległymi, całkimi lub też różnie wcinanymi; bez przylistków.*

RODZAJ 815. ***Kozielek*** także ***Wielosił*** (**Polemonium** Tourn.).— Kielich słojkowaty, 5wrębny. Korona kółkowo-dzwonkowata, 5wrębna. Pręcików 5, osadzonych w rurce i z niéj wystających, prawie-równych i podnoszących się; nitki w podstawach rozszérzone i często sobą zamykające wnijście do rurki. Jajnik 3komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki 2szeregowe, wywrócone; znamię 3wrębne. Torebka 3komorowa, pękająca po ścianach w 3 łusczyny przegrodonośne. Nasiona w komorach mnogie, kątowate; ze skórką gębczasto-błoniastą; ze znaczkiem przodkowym.

Gat. 1. *K. modry* (P. coeruleum Lin.).— Ziele trwałe: którego— korzeń mocno włóknisty; łodyga do 3′ dorastająca, wzniesiona, rowkowana, dęta, naga, tylko w wiérzchołku gruczołkowato-włosista i rozgałęziająca się w ukwitnienie; liście piérzastodzielne, podłużne, do 4″ długie,— dólne dośćdługo- i skrzydlasto-ogonkowe, a górne prawie-bezogonkowe,— o łatach 16 do 24, jajowato-lancetowatych, całobrzegich, zaostrzonych, (1″ i ½″), nagich; kwiaty wzniesione, po 2—3 w maléńkich gronkach krótkoszypułeczkowych, a wszystkie wraz tworzące baldaszkogron wiéchowaty, barwy modréj albo białéj.— Rośnie dziko po gołoborzach Europy środkowéj i południowéj, oraz zwykle chodowany

w ogrodach; kwitnie od maja do lipca.— Niegdyś używanym był jako *ziele Koziełkowe* — herba Valerianae graecae; w Rossyi zaś jeszcze i dziś obkładają nim bolesne nabrzmienia kiławe gruczołów, oraz posypują sproszkowanym wrzody.

RODZAJ 816. ***Piękrzyn*** (**Cantua** Juss.).— Kielich rurkowaty, 5wrębny. Korona lejkowata; z rurką długą i często krzywą; z krajem równo-5dzielnym. Pręcików 5, osadzonych przy podstawie rurki, wystających i równych. Jajnik 3komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki osadzone dwoma szeregami w kącie wewnętrznym, podnoszące się, w okrągległe; znamię 3wrębne. Torebka drzewiasta, 3komorowa, pękająca w 3 łuszczyny po ścianach; z komorami niewielonasionowemi. Nasiona podnoszące się, ściśnione; o skórce gębczasto-błoniastéj, w wiérzchołku wypłaszczonéj w skrzydełko; o znaczku z przodu po nad podstawą.

Gat. 1. *P. gruszkolistny* (C. pyrifolia Juss.).— Krzew na 3' wysoki; z liśćmi ogonkowymi, rozrzuconymi, przewrotnie-jajowatymi, całobrzegimi, gładkimi i nagimi; z kwiatami w bukietach końcowych, podbaldaszkowatych, wzniesionymi, białymi; o nitkach śrubowato-skręconych; z torebkami na 1" długiemi.— Zwyczajny w Peru; kwitnie latem.— Liście gorzko-kwaskowate, używają się oprócz enem do barwienia na żółto; także do prania bielizny w miejsce mydła.

RODZINA CXXXX.

Goryczkowate (Gentianaceae Lindl.).

Kwiaty obupłciowe, zwykle umiarowe a rzadko nieumiarowe, końcowe albo kątowe, już pojedyncze, już

wiązkowe, gronowe, podbaldaszkowe lub też baldaszkogronowe. Kielich trwały 4—5- a niekiedy 6—8-działkowy, alboli też różnie wrębny lub dzielny,— w tych ostatnich odmianach często kątowaty lub skrzydlaty. Korona już odpadająca, już więdniejąco-trwała, już po nad torebką zaciśnięta, bądź zrosło- bądź dzielno-płatkowa, a w pierwszym razie dzwonkowata, lejkowata lub tacowata, liczbą łatek odpowiednia kielichowi,— czasem w gardzieli z obrączką strzępatą lub całkiem naga, w podstawie zaś łatek często opatrzona dołeczkami pojedynczymi lub parzystymi nagimi albo pokrytymi rzęskami lub łuseczką, a niekiedy nawet wydłużonymi w ostrogę. Pręciki osadzone w rurce lub w gardzieli, liczbą odpowiednie téjże łatek korony i z niemi naprzemianległe, zamknięte lub też wystające; nitki zazwyczaj wolne i nitkowate, lecz czasem rozszérzone w podstawach i temiż zrosłe w obrączkę, albo w ząb zaopatrzone; główki wewnątrzwrotne, 2woreczkowe, różnéj postaci, a otwiérające się— już dwiema dziurkami już szpareczkami w szczycie, już w całéj długości,— a po okwitnieniu często skręcone. Jajnik — przez rozmaity sposób zrośnięcia się i przeobrażenia zasadniczych 2ch jajniczków— najczęściéj 2komorowy, czasem atoli 1- lub niezupełnie 2- lub 4-komorowy; łożyska szwowe, pojedyncze albo parzyste, lub też środkowe albo ścienne pojedyncze; zalążki liczne, wieloszeregowe, poziome, wywrócone; szyjka końcowo wybiegła z jajnika, a czasem prawie-żadna; znamię wrębne w 2 blaszki, lub też całkowite. Torebka 1- albo 2-komorowa, 2łuszczynowa, brzeżnie-łożyskowa; gdzie indziéj mięsistawa i niepękająca. Nasiona mnogie, drobniuchne, kuliste albo kątowate; skórka niekiedy brzegiem błoniasto-wypłaszczona; białko

okwite, mięsiste. Zarodek w osi białka prostoległy, mały; listnie czasem sklejone wraz; rostek zbliżony do znaczka albo odśrodkowy.— *Zioła roczne lub wieloletnie, rzadziéj podkrzewy a najrzadziej krzewy, niekiedy i pnące; z sokiem wodnistym; z łodygą obłą, ściśnioną albo 4kątną, czasem omszoną i lépką; z liśćmi naprzeciw- albo też w okrąg-leglymi, pojedynczymi lub troistymi, całkimi; bez przylistków: odznaczające się nadzwyczaj mocną goryczą we wszystkich swych częściach.*

PLEMIĘ 1.

Goryczkowe (Gentianeae Endl.).

Łatki korony w przedkwitnieniu w prawo skręcone. Białko wypełniające wnętrze nasienia.

RODZAJ 817. ***Goryczka*** (**Gentiana** Lin.).— Kielich 4 — 10-wrębny albo -dzielny, czasem tylko jakby - pochwicowato rozszczépany. Korona lejkowata, dzwonkowata lub kółkowa; z gardzielą nagą, lub też brodato-strzępatą; z krajem 4 — 5-wrębnym alboli też 10-wrębnym, o łatkach naprzemian mniéjszych. Pręcików 4 — 5, osadzonych w rurce; nitki z podstawami równemi; główki wzniesione, niezmienne z czasem, otwierające się w podłuż. Jajnik 1komorowy; zalążki liczne około szwów; szyjka króciuchna albo prawie żadna; znamię tępe i 2dzielne. Torebka 1komorowa, 2łuszczynowa. Nasiona drobniuchne, ściśnione, liczne, brzegiem często błoniasto obwiedzione.

Gat. 1. *G. żółta* (G. lutea Lin.).— Ziele trwałe. Kłąb często do 2' w ziemię zapuszczający się, gruby, mięsisty, obły, czasem odnożysty, zewnątrz żółto-cisawy i pierścionkowato-bliznowaty, a wewnątrz żółty. Łodyga

3' i wyższa, pojedyncza, wzniesiona, gruba i dęta. Liście ku wierzchołkowi mocno-malejące, jajowate, 5 — 7-nerwowe i nieco-fałdowate, całkiem nagie, z wierzchu żywo-zielone, spodem modrawe, — odziomkowe do 10" długie a 5" szerokie, jajowato-eliptyczne, kończyste, zwężone w szeroki ogonek lecz odosobnione, — a górne zrosłe podstawami, wklęsło obejmujące kwiaty, prawie-sercowate i żółtawo-zielone. Kwiaty w wiązkach w kątach liści górnych, tworzą jakby okręgi, — z przysadkami 4ma pod każdą wiązką lancetowatymi i mało co krótszymi od kwiatów; o kielichach papierowato-błoniastych, blado-żółtych, przejźrzystych, rozszczépanych z boku w całéj długości, a w kraju 2 — 3zębnych; koronach prawie-kółkowych, 5 — 6dzielnych w wązkie — łatki roztaczające się na słońcu gwiazdkowato, czysto żółte lub téż każda na wewnątrz z 3ma szeregami kropek cisawych; pręcikach prawie równych koronie, z główkami początkowo sklejonemi, późniéj rozłożystych; o jajniku w podstawie z 5 gruczołami zielonawymi; o znamionach odgiętych. Nasiona jajowe, błonką obrzeżone i cisawo-rude. — Pospolita po odołkach Alp i Przedalp Europy środkowéj i południowéj, dlatego i u nas w Karpatach; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Roślina ta zarówno z innemi nader gorzka, od dawna dostarcza lékarniom *korzenia Goryczki żółtéj* lub *większéj* — radix Gentianae luteae v. majoris, sławnego środka gorzko-wzmacniającego, dla wielkiéj ilości w nim zawartéj *gencyaniny* tyle używanego w odpowiednich cierpieniach, a prawie powszechnie u koni, bydła i owiec. — (Asterias lutea Borkh.).

Tenże sam korzeń zbiérany bywa i z

Gat. 2. *G. szkarłatnéj* (G. purpurea Lin.), dawniéj *Tyrliczem* mianowanéj: ziela dużo niższego i mniéjszego, bo rzadko 2' dorastającego; z łodygą okrągłą, żółtawą, pojedynczą; z liśćmi podłużnie-lancetowatymi, (5'' i 1½''), nerwistymi, — z których najniższe ogonkowe, a wyższe bezogonkowe i znacznie szérsze a tępe; z kwiatami zwykle tylko w 2 okręgach, z których niższy ledwie 2kwiatowy, a wyższy 5 — 10-kwiatowy, — o kielichach rozszczépanych, — o koronach 1½'' długich, dzwonkowatych, prawie-skórkowatych, żółtawo-szkarłatnych i zwykle mocno-kropkowanych, czasem jednak całkiem rdzawych lub białych, do ⅔ części w 6 łatek tępo i odlegle wciętych, — o główkach spojonych:— zwykłéj na Alpach szwajcarskich i piemonckich, oraz pyrenejskich, norwegskich i w naszych Tatrach; kwitnącéj w lipcu i sierpniu.— (Coilantha purpurea Borkh.).

Gat. 3. *G. węgierska* lub *czerwona* (G. pannonica Scop.).— Ziele trwałe. Kłąb dość gruby, obły, czasem odnożysty, wielogłowy, pomarszczony, zewnątrz żółto-cisy a wewnątrz białawy, po wysuszeniu zaś żółty. Łodyga do 2' wzniesiona, pojedyncza, obła, zielono-czerwonawa, w odziomku pochwiasto-łuskowata. Liście jajowe, podłużne, mocno 3- lub 5-nerwowe, skórzaste, żywo-zielone; dólne po 4 w okręgu, ogonkowe; łodygowe zwykle w 3 parach, lekko kończyste i zrosłe wraz ogonkami jakby w pochwę; a najwyższe najwęższe i bezogonkowe. Kwiaty wielkie i strojne, w 2 lub 3 okręgach 6 — 12kwiatowych, a niższe skąpsze; o przysadeczkach lancetowatych, krótszych od kwiatów; o kielichach 4 — 6kątnych, dzwonkowatych i tyleż-zębnych, błoniastych, ziolono i czerwono pstrych, z łatkami poodginanemi; o koronach dzwonkowatych, 6 — 7wrębnych, do 2'' długich, błoniasto-skórzastych, ciemno-szkarłatnych i ciemno-fiołkowo kropkowanych, z rurką żółtawą, z pręcikami krótszymi od korony, a główkami żółtemi

i spojonemi; z jajnikiem obłym i ciso-kropkowanym, podpartym 6—7 gruczołkami zielonawymi. Torebka podłużna, brzuchata, kropkowana. Nasiona okrągłe, oskrzydlone, cise.— Zwyczajna w Alpach Europy środkowéj i u nas w Tatrach; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Używaną bywa jako *korzeń Goryczki* lub *G. czerwonéj*— radix Gentianae v. G. rubrae, tak jak i poprzednich.— (Pneumonanthe pannonica Schm.).

Zresztą pod ogólném nazwiskiem *korzenia Goryczki*, zbiéranym bywa tenże z

Gat. 4. *G. kropkowanéj* (G. punctata Lin.) rożniącéj się od *węgierskiéj*— liśćmi eliptycznymi (4″ i 2″); kwiatami w okręgach niższych ledwie parzystymi a w najwyższym 6—8, — o kielichach miednicowato-dzwonkowatych i płaskich, — o koronach dzwonkowatych płytko-6wrębnych, przed rozkwitnięciem granatowych a po rozwinięciu słomiasto-żółtych i ciemno-szkarłatnie kropkowanych, bardzo zaś rzadko jednobarwnych (w odmianie *G. dzwonkawatéj* G. campanulata Jacq.); jajnikiem w podstawie zwężonym i niekropkowanym: — dość zwykłéj po Alpach szwajcarskich i sudetowych; kwitnącéj w lipcu i sierpniu.— (Pneumonanthe punctata Schm.).

Gat. 5. *G. mydlnicolistnéj* (G. saponaria Lin.)— do 1½″ wysokiéj; o łodydze pojedynczéj, obłéj; liściach bezogonkowych, (3‴ i 2‴), podłużnie-jajowatych lub lancetowatych, 3nerwowych, brzegiem ostrych; kwiatach główkowato-okręgowych, bezszypułeczkowych w kątach najwyższych par liści, — z kielichem 5wrębnym i piłkowano-rzęsowatym, — z koroną pięknie szafirową, niezupełnie otwartą, brzuchato-dzwonkowatą, 10zębną, o ząbkach naprzemian większych i mniéjszych a zawsze krótszych delikatnie strzępatych, — z główkami spojonemi; o torebkach wrzecionowatych: — rosnącéj po wilgotnych łąkach i lasach w Ameryce północnéj, a miejscami po wysokich górach w Europie południowéj; kwitnącéj w sierpniu i wrześniu.— (Pneumonanthe Saponaria Schm.).

Gat. 6. *G. wązkolistna* (G. Pneumonanthe Lin.) u dawnych ziołopisów *Nostrzykiem modrym* mianowana.— Ziele trwałe: o kłębie nikłym, pokrytym grubymi i dłu-

gimi korzeniami włóknistymi białymi; z łodygą pojedynczą, wzniesioną lub pokręconą, wysmukłą, do 1 ½' długą, oznaczoną 4 podłużnemi linijami, zazwyczaj brudno-czerwoną; z liśćmi bezogonkowymi, równowązkowydłużonymi od ⅓" do 2", tępymi, pochwiasto obéjmującymi, 1nerwowymi, z brzegiem ostrym i podwiniętym a w nieco szérszych nawet płaskim; z kwiatami pojedynczymi, kątowymi i prawie-końcowymi, niemal bezszypułeczkowymi, na 1 ½" długimi i opatrzonymi w podstawie 2 przysadeczkami równowązkimi,— o kielichu rurkowatym, 5zębnym,— koronie maczugowato-léjkowatéj, 3 razy dłuższéj od kielicha, ciemno-szafirowéj, 5wrębnéj i z 5 pręgami jaśniéjszemi i kropkowanemi zielono na wewnątrz, a w podstawie prawie białéj lub zielonawéj,— w kraju niekiedy o drugich 5 maléńkich ząbeczkach; z główkami spojonemi; ze znamionami podkręconemi.— Dość zwyczajna po łąkach wilgotnych, w całéj Europie aż do Syberyi; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— *Kwiaty i korzenie Goryczki wązkolistnéj* lub *Wyżlina modrego*— flores et radix Pneumonanthes v. Antirrhini coerulei, mniéj gorzkie od innych, dawniéj od lékarzów a dziś od ludu używanymi jeszcze często bywają.— (Pneumonanthe vulgaris Schm.).

Zarówno z nią używa się, wielce jéj podobna:

Gat. 7. *G. pokładająca się* (G. decumbens Lin.), odmienna— łodygą pokładająco-podnoszącą się, pokrytą w odziomku gęsto liśćmi równowązko-lancetowatymi, w dalszym jéj przebiegu zaledwie 1ą lub 2ma parami takichże odległych, a pod wiérzchołkiem znów liczniéjszymi,— na samym zaś szczycie zakończoną zwykle 3ma kwiatami, których kielich 2—5zębny i rozszczépany z boku,— korony wielkie, dzwonkowate, o 10 zębach naprzemian mniéjszych,— a znamię koń-

czyste: zwykła w całéj Syberyi południowéj, a od tamecznych wysoko ceniona.

Gat. 8. *G. krzyżowa* (G. cruciata Lin.).— Ziele trwałe. Kłąb długi, wielogłowy, grubości palca, białawy. Łodyga podnosząca się do 12", w odziomku ściśniona a daléj obła, często brudno-czerwonawa. Liście liczne, krzyżowo zbliżone, prawie-lancetowate; (3" i 1"), nieco-zaostrzone, złożono-rynienkowate, 3nerwowe, w podstawie pochwiaste i zrosłe parami, w brzegu nader nikło karbowane, ciemnozielone. Kwiaty okręgowe, w kątach pary wierzchołkowéj liczne a w niższych po 2—6; z przysadeczkami lancetowatymi; z kielichem błoniastym, białawym, krótkim, o 4 zębach parami większych; o koronach do 1" długich, brzuchato-rurkowatych lub prawie-maczugowatych, 4kątnie-fałdowatych, od zewnątrz zielonawo-fiołkowych, w rozpłaszczonym kraju szafirowych a ku gardzieli kropkowanych, 4zębnych, o maléńkich drugich 4ch rozszczépanych ząbkach pomiędzy głownymi; z główkami wolnemi.— Jedna ze zwyczajniéjszych po suchych i na słońce wystawionych pastwiskach, oraz po górnych gołoborzach w Europie środkowéj i w Syberyi; kwitnie od lipca do września.— *Korzeń i ziele Goryczki mniéjszéj*— radix et herba Gentianae minoris, do dziś dnia używanemi bywają zarówno z innemi.— (Ericola cruciata Borkh.).

Gat. 9. *G. trojeściowata* (G. Asclepiadea Lin.).— Ziele trwałe. Kłąb ukośny, członkowaty, gałęzisty, wielogłowy, żółtawy. Łodyga niekiedy od 1—3' wzniesiona, czasem nieco nagięta, pojedyncza, obła, z dwóch stron opatrzona 2 liniami wystającemi zbiegającemi po niéj od liści. Liście liczne, z ukosa krzyżowe i spo-

jone wązkopodstawami, bezogonkowe, jajowato-lancetowate, (4" i 1½"), długo-zaostrzone, 5nerwowe, brzegiem ostre przez prawie-niewidoczne chrząstkowate karbki. Kwiaty bezszypułeczkowe, naprzeciwległe, prawie od połowy łodygi aż do wierzchołka; o kielichu rurkowatym, do ⅔" długim, przycięto- i nierówno-5zębnym, graniastym, a czasem pochwicowato-rozszczepanym, z zębami szydłowatymi; o koronie maczugowato-lejkowatéj, na 2" długiéj, 5wrębnéj i tyleż fałdowéj, od zewnątrz fiołkowéj a wewnątrz szafirowéj i granatowo-kropkowanéj— rzadko zaś białéj, z 5 ząbkami pomiędzy łatkami kraju; o główkach spojonych; o jajniku wrzecionowatym. Nasiona jajowe, skrzydlate.— Dość częsta po miejscach wilgotnych i cienistych, po wysokich górach i dolinkach alpejskich— niemal w całéj Europie umiarkowanéj i południowéj aż do Kaukazu na Wschód; kwinie w sierpniu i wrześniu.— Do dziś dnia jeszcze w górnych Włoszech używają jéj korzeni, pod nazwiskiem *korzenia Zwycięży jadowego*— radix Asclepiadeae, jak my innych goryczek.— (Pneumonanthe Asclepiadea Schm.).

Gat. 10. *G. bezłodygowa* (G. acaulis Lin.).— Ziele trwałe: którego— kłąb cienki, ukośny, wielogłowy; łodyga często prawie-żadna lub zaledwie-3calowa, wzniesiona albo podnosząca się, naga lub też o 1—2 parach liści małych; reszta zaś tychże— korzeniowe, krzyżowo-różyczkowatorozpostarte, eliptyczne lub lancetowate, (2" i ½"), zaostrzone, ogrubnie, słabo-3nerwowe, lśnące i ciemnozielone; kwiaty stósunkowo do rośliny wielkie bo niekiedy przeszło 2" długie, pojedyncze na końcu łodygi,— o kielichu dzwonkowatolejkowatym i 5graniastym, objętym pochwiasto przez

2 najwyższe listki,— o koronie brzuchato-lejkowatéj, z rurką granatową od wewnątrz i z 5ma pręgami żółtozielonawemi a kropkowanemi granatowo, — z krajem zaś szafirowym a czasem i białym, 5wrębnym, o łatkach kończystych i tyluż pomiędzy niemi tępych i krótkich ząbeczkach,— o główkach spojonych,— a znamionach prawie-talérzykowatych i pięknie ząbeczkowanych.— Rośnie w Przedalpach i Alpach Europy środkowéj aż do Syberyi, skąd nawet na równiny spuszczać się zwykła; kwitnie w równinach w maju i czerwcu, a w górach późniéj.— Do dziś dnia lud górski używa tak zwanego dawniéj *ziela i korzenia Goryczeczki alpejskiéj*— herba et radix Gentianellae alpinae, które lékarze najwięcéj zachwalali w żółtaczce i w blednicy.— (Gentiana grandiflora Lam. Pneumonanthe acaulis Schmidt.).

Gat. 11. *G. łąkowa* (G. Amarella Lin.).— Ziele roczne: z korzeniem cienkim, wrzecionowato-gałęzistym, żółtawym; z łodygą od 3" do 1' wzniesioną, pojedynczą lub wiéchowato rozgałęzioną; z liśćmi bezogonkowymi, z szerokiéj podstawy lancetowatymi lub niemal równowązkimi, czerwonawo nabiegłymi, około $^1/_2$" długimi, zaostrzonymi, 3nerwowymi, ostrymi w brzegu,— z których jednak korzeniowe znacznie większe i prawie-jajowate— bywają krótkoogonkowe; z kwiatami kątowymi albo wiérzchołkowymi, pojedynczymi lub licznymi, szypułeczkowymi,— o kielichu do połowy 4—5szczépnym,— koronie do $^2/_3$" długiéj, z rurką obłą i białawą, z krajem tacowatym 5wrębnym i czerwonawo-modrym albo białawym, a w podstawie łatek z łuskami włoskowato trzęzlowatymi,— o główkach wolnych.— Rośnie po łąkach i pastwiskach wilgotnych w Europie północnéj,

środkowéj; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Dawniéj cała roślina była lékarską, jako *ziele Goryczeczki*— herba Gentianellae, na podobieństwo centuryowego.— (G. lancifolia Rafn. Hippion lancifolium Presl.).

Pod tém samém nazwiskiem, używano także:

Gat. 12. *G. polnéj* (G. campestris Lin.), różnéj od ostatniéj, jedynie— kwiatami na 1" długimi, ciemno-szafirowymi; nader nierównemi łatkami kielicha, gdyż 2ma wewnętrznemi równowązko-lancetowatemi, a 2ma zewnętrznemi széroko-eliptycznemi;— u nas dość zwyczajnéj.— (Hippion campestre Schm.).

RODZAJ 818. ***Miodosteczka*** (**Swertia** Lin.) także ***Niebielitka***.— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5wrębna, bez przykoronka, a w podstawie każdéj łatki— z 2ma miodostekami dołeczkowato-gruczołkowatymi i obrzeżono-rzęsowatymi. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli; z nitkami równemi w podstawie; z główkami niecdmiennemi. Jajnik 1komorowy; zalążki obok szwów, mnogie; znamię szczytowe, bezszyjkowe, nérkowato wykrojone. Torebka 1komorowa, 2łusczynowa. Nasiona nader liczne, ściśnione, błoniasto obrzeżone.

Gat. 1. *M. trwała* (S. perennis Lin.).— Ziele trwałe. Kłąb ukośny, okryty mnóstwem korzeni włóknistych, wydający czasem krótkie wypustki. Łodyga do 2 podnosząca się, 4kątna i naga tak jak i cała roślina, pojedyncza. Liście korzeniowe jajowate, (5" i 2¼"), czasem nieco-zaostrzone i zbiegające po 3calowym ogonku,— a łodygowe bezogonkowe, podłużnie-jajowate, mniéjsze i bardzo odległe. Kwiaty tworzące grono albo wiechę, na szypułkach wzniesionych, długich i 4kątno-skrzydlastych z kątów liści najwyższych po 1—3 wyrastające; z przysadeczkami lancetowatymi; z kieli-

chem szydłowato-łatkowatym, 2 razy krótszym od korony; z koroną szaro- lub zielonawo-fiołkową i granatowo kropkowaną, o łatkach tępo-kończystych i ząbeczkowanych.— Tu i owdzie po łączkach torfiastych w Alpach i Przedalpach i w Europie środkowéj oraz w naszych Karpatach, a niekiedy i w równinach; kwitnie od lipca do września.— Cała ta roślina gorzka podobnie *Gorycze*, używaną bywa miejscami od ludu górskiego zamiast tamtéj.

Równie i

Gat. 2. *M. tępa* (S. obtusa Led.), różniąca się — liśćmi rozrzuconymi, podłużnymi, tępymi z wyjątkiem najwyższych lancetowatych; oraz łatkami korony podłużnie-zaokrąglonemi i niekropkowanemi; — pospolita po górach całéj Azyi północnéj.

RODZAJ 819. ***Cztérostróg*** (**Halenia** Borkh.). — Kielich 4dzielny. Korona kółkowa, 4wrębna, bez przykoronka, z łatkami w podstawie wydłużonemi w ostrogę na dnie gruczołonośną. Pręcików 4 osadzonych w gardzieli, o nitkach z podstawami równemi, a główkach niezmiennych. Jajnik 1komorowy; zalążki liczne na łożyskach szwowych; znamię wiérzchołkowe, 2łateczkowe. Torebka ściśniona, 1komorowa, 2łuszczynowa. Nasiona mnogie, drobniuchne.

Gat. 1. *C. syberyjski* (H. sibirica Borkh.).— Ziele roczne, całkiem nagie: którego — korzeń krótki, cienki, nieco-gałęzisty, biały; łodyga do 2' wzniesiona, tęgawa, niewyraźnie-4ścienna, mniéj więcéj gałęzista, często w odziomku z łodygami przybocznemi; liście korzeniowe liczne, podłużne, w podstawie zwężone, 3nerwowe, w czasie kwitnienia więdnicjące,— a łodygowe podłużnie-jajowate, tępe i bezogonkowe; szypułki końcowe i kątowe, nitkowate, nagie i 1kwiatkowe; kielichy

małe, w brzegu ostre; korony zielonawo-bladożółte, prawie 4kątno-dzwonkowate, 4szczépne, o 4 ostrogach odstająco w górę wygiętych; torebka w rozrosłéj i zamkniętéj koronie tkwiąca, obła; nasiona okrągławe.— Rośnie po lasach szpilkowych cienistych, w Syberyi aż po Kamczatkę.— Tameczni używają jéj jako środka gorzkiego.— (Swertia corniculata Lin.).

RODZAJ 820. ***Bokoblizn*** (**Pleurogyne** Eschsch.).— Kielich 4—5dzielny. Korona kółkowa, 4—5wrębna, w gardzieli kosmkowato-łuskowata, o łatkach bezgruczołkowych w podstawie. Pręcików 4—5, osadzonych w gardzieli; nitki w podstawach równe; główki niezmienne. Jajnik 1komorowy; zalążki mnogie obok szwów; znamiona 2, przyrosłe w całéj długości do szwów. Torebka 1komorowa, 2łusczynowa. Nasiona liczne, bezbrzeżne.

Gat. 1. *B. kółkowy* (P. rotata Gries.).— Ziele roczne: o korzeniu wiązkowo-włóknistym, blado-żółtym; łodydze niekiedy i do 1′ wzniesionéj, tęgiéj, gałęzistéj skupiono, niewyraźnie-4ściennéj, czasem z kilku przyłodyżkami; liściach odstających,— korzeniowych skupionych, odstających, podłużnie-przewrotnie-jajowatych i tępych,— a łodygowych bezogonkowych, prawie-równowązkich, krótszych od członków gałęzi i ostrych w brzegu; szypułkach 1calowych, cienkich, 4graniastych; kielicha łatkach lancetowatych i równych tymże korony; koronie gwiazdkowato-roztoczonéj, jasno-szafirowéj; główkach w końcu rozszczépanych; torebce obłéj i nieco-ściśnionéj.— Zwyczainy po łąkach i pastwiskach w Syberyi aż do Kamczatki, w zatoce Hudsona, w Norwegii i na Islandyi; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Syberyjczycy piją napar ziela i owoców, w osłabieniu żo-

łądka i obkładają zielem rany i wrzody.— (Swertia rotata Lin.).

Takież użycie jest i

Gat. 2. *B. karyntyjskiego* (P. carinthiaca Gries.), zaledwie różnego — łodygą wietką, krętą, prawie-równowysoko gałęzistą; liśćmi podłużnie-jajowatymi i kończystymi; kielichów łatkami lancetowatymi o pół krótszymi od tychże jajowatych w koronach;— rosnącego we wschodniéj Syberyi i w Alpach Europy wschodnio-południowéj.— (Swertia carinthiaca Wulf.).

RODZAJ 821. ***Poziołno*** (**Frasera** Walt.).— Kielich 4dzielny. Korona odpadająca, kółkowa, 4wrębna, bez przykoronka, o łatkach w środku z dołeczkiem gruczołkowatym okrytym łuseczką strzępatą. Pręcików 4, osadzonych w gardzieli; nitki w podstawie równe; główki niezmienne. Jajnik 1komorowy; zalążki liczne, na łożyskach szwowych; znamię końcowe, 2łateczkowe, o łateczkach nieco spuszczających się na szwy. Torebka ściśniona, 1komorowa. Nasion niewiele, ściśnionych, obrzeżonych błoniasto.

Gat. 1. *P. Waltera* (F. Waltheri Michx.).— Ziele 2roczne: z korzeniem bulwiasto nabrzmiałym, żółtym; z łodygą około 5′ wzniesioną, grubą, soczystą, gałęzistą i wraz z gałęziami 4ścienną; z liśćmi naprzeciwległymi lub okręgowymi, podłużnie-jajowatymi, nagimi; z szypułkami skupionemi okręgowo, 1kwiatowemi; z kwiatami zielonawo-żółtymi, o kielichach 2 razy krótszych od korony i podobnéjże długości pręcikach; z torebką jajową, ściśnioną, nieco-chrząstkowatą i lekko wykrawaną w obwodzie; z nasionami 10—12, eliptycznymi.— Zwykłe po łąkach bagnistych w Wirginii i Karolinie; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Korzeń jego mocno gorzki jest lekarstwem, zadawanem w Stanach zje-

dnoczonych, zamiast korzenia kolumbo; świeży jednak łatwo wzbudza wymioty i przeczyszcza.— (Swertia albicaulis Gmel.).

RODZAJ 822. ***Henryczka*** (**Henricea** Lemaire.).— Kielich 4szczépny, mocno-odstający. Korona kółkowa, 4wrębna, bez miodników na łatkach. Pręcików 4, z główkami esowato skręconemi, osadzonych w gardzieli. Jajnik 1komorowy; znamion 2, rozłożystych. Torebka jak w *Goryczce*.

Gat. 1. *H. arcylék* (H. pharmacearcha Lem.).— Ziele trwałe. Kłąb prawie-drzewiasty, o 2—3 odnogach okrytych długimi korzonkami włóknistymi. Łodyga do 4′ wzniesiona, tęga, od podstawy rozgałęziona, obła, ponabrzmiéwała we wstawach, blado-ruda lub szarawa, zarówno z całą rośliną naga; z gałęziami krzyżowemi, dólnemi grubemi i obłemi, a górnemi 4kątnemi i wysmukłemi. Liście krzyżowe, bezogonkowe, w pół obejmujące, lancetowate, do 3″ długie, 3—5nerwowe,— z tych dólne zbliżone i szérsze, a ku górze coraz węższe, ostrzejsze i mniejsze. Kwiaty drobne, żółte, w kątach liści niemal wszystkich, w 2—3dzielnych wiązkach gronkowatych, tworzące razem wiechę wązko-ostrokrężną,— o przysadkach naprzeciwległych i równowązkich. Torebki otulone w koronę i kielich, jajowe, dzióbowato-2rogie. Nasiona drobniuchne, pomarszczone.— Porasta góry północnych Indyj wschodnich; kwitnie w porze chłodnéj.— Roślina ta mocno gorzka, należy do sławnych léków w Indyach; używana w podobnych wypadkach co i *Goryczka*, a nawet w zastępstwie chiny. W nowszych czasach, pojawiły się nawet i w Europie w handlu lékarniczym jéj wiérzchołki z kwia-

tami, pod nazwą stipites Chiraitae.— (Gentiana Chiraita Roxb.).

RODZAJ 823. ***Gorzkolist*** (**Exacum** Lin.).— Kielich 4dzielny, o działkach płaskich. Korona prawiekółkowa, 4wrębna, więdniejąca. Pręcików 4, osadzonych w rurce; główki otwiérające się w wiérzchołku 2ma dziurkami lub szpareczkami krótkiemi, niezmienne. Jajnik przez zwinięcie się brzegów łuszczyn — 2komorowy; zalążki bardzo liczne, na łożyskach przyrosłych do środka przegrody; szyjka końcowa, nagięta; znamię całkie. Torebka 2komorowa, pękająca przez przegrody w 2 łuszczyny, z łożyskami wreszcie wolnemi. Nasion mnóstwo, drobnych.

Gat. 1. *G. wązkolistny* (E. tenuifolium Aubl.).— Ziele roczne: z łodygą do 7″ wzniesioną, cienką, pojedynczą, a nagą zarówno z resztą rośliny; z liśćmi odległymi, bezogonkowymi, równowązko-lancetowatymi, zaledwie ½″ długimi; z wiechą wązką, widlastodzielną,— o przysadkach równowązkich i ostrych; z kwiatami drobnymi, fiołkowymi,— o kielichów łatkach szydłowatych,— o rurce korony ku górze rozdętéj kulisto, a łatkach kończystych i odstających.— Pospolity po miejscach wilgotnych w Gujanie; kwitnie latem.— Nader gorzkie ziele, używaném bywa w miejscu tak jak goryczkowe; lecz najwięcéj w zimnicach.— (E. violaceum Lam.).

Tak samo używają także:

Gat. 2 *G. okręgowego* (E. verticillatum Willd.)— również rocznego i całkiem nagiego; o łodydze do 12″ wzniesionéj, 4kątnéj, pojedynczéj i szorstkiéj po krawędziach; liściach wązko-lancetowatych, 2″ długich, bezogonkowych i 3nerwowych; kwiatach po 6 — 10 w okręgach, w kątach każdéj pary liści,— o przysadeczkach lance-

towatych, — z kielichami prawie równymi koronom, dłuższymi od torebek i poodginanymi, — z koronami drobnemi, białemi, o łatkach ciemisto-kończystych, — z główkami ostrokończystemi i rozszczépanemi w podstawach: — rosnącego w Ameryce południowéj i Indyach zachodnich, równocześnie z pierwszym kwitnącego. — (Gentiana verticillata Lin.).

RODZAJ 821. ***Czerwieniec*** (**Erythraea** Renealm.).— Kielich rurkowaty, grzbiecisto-kątowaty, 5wrębny. Korona lejkowata, z czasem po nad torebką skręcająca się; z rurką obłą; z krajem 5dzielnym. Pręcików 5, osadzonych w rurce; o główkach otwierających się w podłuż, a po okwitnieniu skręcających. Jajnik 1komorowy, lub przez wwinięcie się brzegów łusczyn wpół-2komorowy; zalążki liczne obok brzegów wwiniętych; szyjka końcowa, prosta; znamiona 2, okrągławe. Torebka równowązka, 1- lub wpół-2komorowa, 2łusczynowa. Nasiona mnogie, drobniuchne.

Gat. 1. *C. Centurya* (E. Centaurium Pers.), w starych zielnikach *Centurya mniéjsza, Dobra myśl, Ziemna żółć* lub *Szaszanki*, a u późniéjszych pisarzów *Serdecznik* albo *Tysiącznik*.— Ziele 2roczne, całe nagie. Korzeń maleńki, cienko-wrzecionowaty, włóknisto rozgałęziony i żółtawy. Łodyga pojedyncza, czasem na 1′ wzniesiona, obła, lecz z 4 wydatnemi liniami ostremi. Liście korzeniowe różyczkowato-rozpostarte, (2″ i 1″), jajowate lub podłużnie-przewrotnie-jajowate, w tępym wierzchołku krótko-kończyste, w podstawie zwężone w krótki ogonek, 3—5nerwowe; łodygowe odległe, bezogonkowe, krótsze, węższe i kończystsze; a kwiatowe prawie-równowązkie. Podbaldaszki dwukrotnie-widlasto-dzielne, równowysokie, dość liczno-kwiatowe, niemal wiązkowate; z szypułkami prawie skrzydlasto-4kątnemi.

Kwiaty bardzokrótko-szypułeczkowe; z kielichami do połowy wrębnymi; z koronami około ½" długiemi, różowemi a rzadko białemi,— o rurce białawéj, ku górze nieco-zwężonéj, dwa razy dłuższéj od kielicha;— o kraju tylko w słońcu i to przed południem otwartym, którego łatki tępe i zwykle pięknie ząbkowane. Torebka do ½" długa, równowązka i cisawo-żółta.— Dość zwykły u nas i w całéj Europie po pastwiskach i pałygach pagórkowatych, wystawionych na słońce; kwitnie od czerwca do września.— Od dawnych czasów gorzka ta roślinka, dostarcza lékarniom *ziela Centuryi mniéjszéj*— herba Centaurii minoris, dziś coraz więcéj znów zalecanego w osłabioném trawieniu, w zaflegmieniach i krwistości żylnéj trzewów brzusznych, w niezytach chronicznych tychże, oraz w zimnicach, w czerwiwości i w. i.

Pod tém samém nazwiskiem, zbiérają także

Gat. 2. *C. gałęzisty* (E. ramosissima Pers.), różniący się dobitnie— łodygami nieco wyższemi, od samego odziomka widlasto- i odstająco-gałęzistemi, 4kątnemi; liśćmi mniéjszymi i zaostrzonymi, z których korzeniowe nigdy nie są różyczkowe; kwiatami szypułeczkowymi,— o kielichach nieco głębiéj wciętych i nieco dłuższych względnie do rurki korony,— a o łatkach téj ostatniéj 2 razy węższych;— rosnący po łąkach wilgotnych i po polach całéj prawie Europy, a równocześnie z tamtym kwitnący.— (E. pulchella Fries.).

RODZAJ 825. ***Gorzkiew*** (**Sabbatia** Adans.). — Kielich 5—12dzielny, o łatkach równowązkich lub lancetowatych. Korona prawie-kółkowa, 5—12dzielna, odpadająca. Pręcików 5—16, osadzonych w rurce; z główkami z czasem odwiniętemi, otwiérającemi się w podłuż. Jajnik 1komorowy; zalążki mnogie na łożyskach szwowych; szyjka nitkowata; znamiona 2, równowązkie, póź-

niéj skręcone. Torebka 1komorowa, 2łusczynowa. Nasiona liczne, drobniuchne.

Gat. 1. *G. kątowata* (S. angularis Pursh.).— Ziele 2roczne, wejźrzenia *Centuryi* ale wszechwiększe: którego— korzeń włóknisto gałęzisty; łodyga do 2′ wzniesiona, spodem pojedyncza, a ku wierzchołkowi wiechowato-podbaldaszkowo rozgałęziona, 4kątna, z krawędziami błonkowatemi i zarówno z resztą rośliny naga; liście jajowate, tępe, obéjmujące, (1 ¼″ i 1″), prawie-5nerwowe; szypułki przedłużone; kwiatów po 3—5 na każdéj z gałęzi podbaldaszkowych,— o kielichach o pół krótszych od korony, białawych, 5dzielnych,— koronach do 1″ długich, różowych albo szkarłatnawych, z rurką krótką i białawą,— główkach równowązkich, potém skręconych; torebki jajowe.— Porasta wzgórza trawiaste po wrzosowiskach i gołoborzach w Karolinie i Kanadzie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Zastępuje w lékowzorach północno-amerykańskich *Centuryą*.— (Chironia angularis. Lin.).

RODZAJ 826. ***Gorzklin*** lub ***Zielon*** (**Chlora** Lin.).— Kielich 6—8dzielny, o łatkach równowązkich. Korona prawie-tacowata; z rurką brzuchatą; z krajem 6—8dzielnym, odpadającym. Pręcików 6—8, osadzonych w gardzieli; główki niezmienne, otwiérające się w podłuż. Jajnik 1komorowy; zalążki liczne, na łożyskach szwowych i gębczastych; szyjka w końcu wrębna; znamiona podłużne, tępe. Torebka 1komorowa, 2łusczynowa. Nasiona liczne i maléńkie.

Gat. 1. *G. przerosły* (C. perfoliata Lin.), dawniéj *Centuryą żółtą* mianowany.— Ziele roczne, modrawo zielone, całe nagie: którego— korzeń włóknisto gałęzisty; łodyga przeszło na 1′ wysoka, pojedyncza, tylko

w wierzchołku widlasta, obła,— a gałęzie 4ścienne; liście korzeniowe różyczkowate, przewrotnie-jajowate, tępe, zwężone w krótki ogonek, około ½" długie,— łodygowe większe, széroko-jajowate i nieco-3kątne, podstawami zrosłe i krótko kończyste,— jeszcze wyższe całkiem jakby przerosło-zrosłe całemi podstawami i eliptyczne,— a kwiatowe drobniuchne i cienko kończyste; kwiaty w pojedynczych podbałdaszkach po 3—7, z niektórymi pojedynczymi na gałązkach i w kątach rozgałęzień,— żywo-żółte, do ½" długie, o kraju 2 razy dłuższym od rurki i tępołatkowym.— Dość częsty po wilgotnych lecz jasnych pastwiskach leśnych i po nad strumieniami, w Europie południowéj i zachodniéj, rzadki zaś w środkowéj; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Niegdyś *ziele Centuryi żółtéj*— herba Centaurii lutei, zadawano w zastępstwie *Centuryi*.— (Gentiana perfoliata. Lin.).

RODZAJ 827. ***Brzuchokwiat*** (**Lisianthus** P. Browne).— Kielich dzwonkowaty, 5wrębny; o łatkach wzniesionych i brzegiem błonkowatych. Korona lejkowata, więdnicjąca; z rurką często nierówną i prawie-brzuchatą; z krajem 5wrębnym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, zamkniętych lub jéj równych; nitki często nierówne; główki często w wierzchołku odwinięte, otwierające się w podłuż. Jajnik przez wwinięcie się brzegów łusczyn prawie-2komorowy; zalążki liczne na łożyskach brzeżnołusczynowych; szyjka nitkowata; znamię 2blaszkowe. Torebka 2łusczynowa i 2komorowa przez wwinięcie łusczyn brzegiem łożyskonośnych, lub prawie-takaż. Nasiona mnogie.

Gat. 1. *B. wielkokwiatowy* (L. grandiflorus Aubl.). — Ziele roczne: o łodydze do 3' wysokiéj, w odziom-

ku 4ściennéj a ku wiérzchołkowi obłéj, nieco-omszonéj; liściach podłużnie-jajowatych, nieco-kończystych i zrosłych podstawami, miękkich, (3″ i ¾″), z obu stron a zwłaszcza u brzegu i po nerwach osadzonych krótkimi włoskami; kwiatach widlasto-wiéchowych, wielkich, końcowych i kątowych w rozgałęzieniach ukwitnienia,— o kielichach krótkich, żółtawych, błoniastych w brzegu,— o koronach zielonawych, z rurką długą, prążkowaną, coraz rozszérzającą się, a łatkami falisto wcinanemi i odgiętemi,— o pręcikach 3ch dłuższych od reszty i wystających; torebce jajowéj i kończystéj.— Porasta miejsca wilgotne w Gujanie i Kajennie; kwitnie wczas z wiosny.— Używa się tamże zastępczo za *Centuryą*.

Gat. 2. *B. żółwikowaty* (L. cholonoides Lin.).— Ziele roczne, nagie: z łodygą obłą, pojedynczą, do 3′ wysoką; z liśćmi podłużnie-eliptycznymi, przytępionymi, prawie zrosłymi w podstawach, troisto-nerwowymi; z wiéchą widlasto- lub troisto-dzielną; z kwiatami na téjże w gronach długich, odległymi, 1stronnymi, zwisłymi,— o kielichu kulistym,— koronie żółtéj, z rurką nieco-zakrzywioną,— o pręcikach zamkniętych.— Zwykły w Kajennie i Surynam; kwitnący z wiosny.— Przed czasy, *ziele Brzuchokwiata*— herba Lisianthi znaném było w Europie, jako gorzkie i wzmacniające, a w większych dawkach przeczyszczające.

RODZAJ 828. ***Otułka*** (**Coutoubea** Aubl.).— Kielich dzwonkowaty, 4dzielny, podparty przysadeczkami kieliszkowatymi. Korona więdniejąca, léjkowata; z rurką obłą, równą; z krajem 4dzielnym. Pręcików 4, osadzonych w górnéj połowie rurki, wystających; nitki w podstawie rozszérzonéj 2zębne; główki wzniesione,

niezmienne, otwierające się w podłuż. Jajnik przez wwinięcie brzegu łusczyn wpół-2komorowy; zalążki liczne, na łożyskach przyrosłych do krajów łusczyn; szyjka nitkowata, nieco nagięta; znamię 2blaszkowe. Torebka 2komorowa, pękająca przez przegrodę w 2 łusczyny. Nasiona mnogie, drobniuchne.

Gat. 1. *O. kłosowata* (C. spicata Aubl.).— Ziele roczne: którego— łodyga do 3' wzniesiona, tęga, 4ścienna, naga zarówno zresztą rośliny, albo pojedyncza albo z 2—4ma odnogami w kątach najwyższych liści; liście odległe, współobejmujące, czasem troiste, lancetowate, zaostrzone, do 4" długie; kłosy pojedyncze, końcowe, ostrokrężnie do 6" wydłużone; kwiaty najniższe krzyżowe a reszta poczwórnie-okręgowe, rozchodzące się,— o przysadeczkach małych i jajowato-szydłowatych,— o kielichach 3calowych,— o koronach 2 razy dłuższych a białych,— o nitkach z podstawami prawie-kapturkowato rozszérzonemi,— a szyjkach nitkowatych trwałych.— Zwyczajna po nad strumieniami w Gujanie, Kajennie i Bahii; kwitnie niemal ciągle.— Ziele jéj gorzkie, używaném bywa w osłabioném trawieniu, w zatkaniach trzewów brzusznych, w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i w. i.— (Exacum spicatum Vahl.).

RODZAJ 829. ***Ogruźla*** (**Tachia** Aubl.). — Kielich rurkowaty, 5kątny, 5zębny. Korona lejkowata, odpadająca; z gardzielą rozszérzoną; z krajem 5wrębnym. Pręcików 5, osadzonych w rurce i wystających; nitki w podstawach równe; główki wzniesione, otwierające się w podłuż, niezmienne. Krążek podjajnikowy mięsisty, przyrosły do podstawy rurki. Jajnik przez wwinięcie się brzegów łusczyn wpół-2komorowy; zalążki liczne, na łożyskach uczepionych u brzegów łus-

czyn; szyjka nitkowata, prosta; znamię 2blaszeczkowe. Torebka przez wwinięcie się i rozdwojenie wwiniętych brzegów łuszczyn — prawie-4komorowa. Nasiona mnogie, drobne.

Gat. 1. *O. gujaneńska* (T. gujanensis Aubl.).— Krzew 6' dorastający, cały nagi: z korzeniem prawiepojedynczym, grubym, do 1' długim, żółto-cisawym, wewnątrz bledszym i gębczasto-drzewiastym; z łodygą dętą i zwykle pełną mrówek, 4ścienną, od samego odziomka gałęzistą,— o gałęziach ramienisto odstających, wysmukłych i długich,— o gałązkach niewyraźnie-4ściennych i lśnących; z liśćmi krzyżowymi, krótkoogonkowymi, podłużnie-jajowatymi, krótko-kończystymi, (8" i 3"), zwężonymi w ogonek 1calowy, lśnąco- i ciemno-zielonymi; z kwiatami bezszypułkowymi i pojedynczymi w kątach liści, do 3" długimi, pięknie żółtymi,— o kielichu 3 razy krótszym od korony, pergaminowatym, żółtawym, ze skrzydełkami wybiegłemi w ząbki ościste,— o korony rurce nieco zgiętéj ku górze; z torebkami lancetowatemi, ściśnionemi i cisemi; a nasionami kulistemi.— Pospolity w pierwoborach w Rio-Negro i Gujanie; kwitnie w styczniu.— Brazylianie gorzkim korzeniem leczą zimnice.

RODZAJ 830. ***Nagorżcz*** (**Sebaea** R. Brow.)— Kielich 4—5dzielny, z łatkami ostrogrzbiecistemi. Korona więdnieją̨ca, lejkowata; z rurką obłą; z krajem 4—5dzielnym. Pręcików 4—5, osadzonych w rurce, wystających; o główkach w szczycie gruczołkowatych, otwierających się w podłuż i odgiętych z czasem. Jajnik 2komorowy, przez wwinięcie się brzegów łuszczyn dzierżących łożysko środkowe; zalążki liczne; szyjka nitkowata; znamiona 2 kulistawe. Torebka 2komorowa,

pękająca przez przegrody w 2 łuszczyny, z łożyskiem środkowém wolném.

Gat. 1. *N. gujaneński* (S. gujanensis Spr.). — Ziele roczne, nagie: którego — korzeń włóknisto-gałęzisty; łodyga do 6″ wzniesiona, pojedyncza lub rozwidlasta, ostro-4kątna; liście modrawo zielone, bezogonkowe, lancetowate, zaostrzone, około 1″ długie; kwiaty kątowe, pojedyncze, krótko- i 4kątno-szypułeczkowe, — o kielichów łatkach strzępato-grzbiecistych, — o koronach szkarłatnych z łatkami nieco-falistemi, — a nitkach w podstawie z małemi łuseczkami. — Zwykły po miejscach wilgotnych w Indyach zachodnich i Kajenie; kwitnie z wiosny. — Używany w miejscu, jak u nas *Goryczki*.

PLEMIĘ 2.

Bobrkowe (Menyantheae Endl.).

Przedkwitnienie wwinięte brzegiem. Białko mniéjsze od jamy nasienia.

RODZAJ 831. ***Bobrek*** (**Menyanthes** Lin.). — Kielich 5dzielny. Korona lejkowata, 5wrębna, — o łatkach środkiem brodatych. Pręcików 5, osadzonych w rurce; nitki w podstawach równe; główki w podstawach 2łateczkowe. Jajnik 1komorowy; zalążki 1szeregowe na nerwie środkowym łuszczyn; szyjka nitkowata; znamię 2łateczkowe. Gruczoły podjajnikowe żadne. Torebka 1komorowa, pękająca około szwów łuszczyn środkiem łożyskonośnych. Nasiona liczne, drobniuchne.

Gat. 1. *B. trójlistny* (M. trifoliata Lin.), u dawnych *Trojan wodny*. — Ziele trwałe. Kłąb podwodny lub błotny, grubości palca, mięsisty, nieco-gałęzisty, rozpłożący się, kolankowaty, na wstawach podnoszących

się głów odnóg z pochew zeschłych podstaw odpadłych liści— pokryty mnóstwem korzeni włóknistych, a w pośrodku tychże wypędzający 2 liście i głąbik. Liście trójlistkowe; ogonki na 6" i dłuższe, obłe, zarówno z resztą rośliny— wyjąwszy korony — nagie, a w podstawie széroko-pochwiaste; listki jajowate lub przewrotnie-jajowate, (2½" i 1½"), tępe, płasko wykrojone. Głąbik z kąta pochwy zeszłorocznéj tuż pod liśćmi tegorocznymi podnoszący się, do 8" długi, półobły, dzierżący— grono wietkie, tylko w szczycie zbite, 10—20-kwiatowe, na 4" długie; o przysadkach nieco zbliżonych, podłużnie-jajowatych, towarzyszących szypułeczkom od nich nieco dłuższym i 1—3kwiatowym. Kwiaty strojne, z kielichem wzniesionym, tępym; z koroną ⅔ całową, blado-różową, białobrodatą lub téż prawie-białą, o łatkach zaostrzonych; z pręcikami prawie-zamkniętymi; ze słupkiem wystającym. Torebka różnie-jajowa, uwieńczona szyjką.— Nader pospolity po łąkach torfiastych i bagnistych, oraz po wodach stojących i płytkich w całéj Europie, północnéj Azyi i Ameryce; kwitnie w maju i czerwcu.— Liście jego gorzkie i bezwonne, jako *ziele Trójlista zimnicowego*— herba Trifolii fibrini, od najdawniéjszych czasów po dziś dzień bywają przepisywane w bezczynności dróg trawienia, w różnych cierpieniach trzewów brzusznych, w kachexyach, w zimnicach i t. p.

Podobnie i

Gat. 2. *B. wiosennego* (M. verna Rafin.), różniącego się— wzrostem mniéjszym; zawsze jajowatymi listkami; ukwitnieniem ostrokrężném i więcéj rurkowatemi koronami;— zwykłego w Ameryce północnéj.— (M. americana Sweet).

RODZAJ 832. ***Grzybieńczyk*** (**Villarsia** Vent.).— Kielich 5dzielny. Korona prawie-kółkowa; z krajem roztwartym, 5dzielnym i podniesionym,— o łatkach w środku płaskich, brodatych lub łuskowatych. Pręcików 5, osadzonych w rurce; o główkach sercowatych. Jajnik 1komorowy; zalążki kilkoszeregowe na łożyskach szwowych; szyjka końcowa; znamię o 2 łateczkach ząbkowanych. Gruczołów podjajnikowych 5, naprzemianległych z pręcikami. Torebka 1komorowa, już bez- już 2-łuszczynowa; z łuszczynami nasiononośnemi i z czasem rozczépanemi. Nasiona mnogie lub téż w prawie-oznaczonéj liczbie.

Gat. 1. *G. jajowaty* (V. ovata Vent.).— Ziele trwałe, całe nagie; z kłębem wrzecionowatym, wydającym darń liści jajowatych, wzniesionych, ogrubnich, nagich, brzegiem lekko-falistych, (1″ i ½″), na ogonkach 3calowych; z głąbikami długości liści, 3—6kwiatowymi; z przysadkami podłużnie-jajowatymi, kończystymi, na wpół złożonymi; z kwiatami na 1calowych i wietkich szypułeczkach— żółtymi,— o kielichu równym koronie, a koronie rzęsowatéj.— Porasta bagniska i inne miejsca wilgotne na przylądku Dobréj nadziei; kwitnie prawie ciągle.— Używanymi bywają od miejscowych liście, jak u nas *Bobrek*.— (Menyanthes ovata Lin.).

Tak samo używa się, ziele

Gat. 2. *G. indyjskiego* (V. indica Vent.);— rośliny wodnéj, zwykle pływającéj — z kłębem podwodnym; z liśćmi sercowato-okrągławymi, pływającymi, do 1″ w średnicy, mięsistawymi, lekko-falistymi brzegiem,— o ogonkach różnéj długości, obłych, gębczastych, kléisto-soczystych i ze zgrubnienia tuż pod blaszką wydających— korzonki i nowe liście, oraz szypułki liczne, 4calowe, 1kwiatowe, okółkowate; z kwiatami żółtymi, ¾″ w średnicy, o rurce krótkiéj, a kraju

gwiazdkowatym i pokrytym na łatkach włosami soczystymi;— zwykłego w Indyach zachodnich i wschodnich; a kwitnącego ciągle w porze chłodnéj.— (Menyanthes indica Lin.).

RODZINA CXLI.

Czerwitrujowate (Spigeliaceae Mart.).

Kwiaty umiarowe, w kłosach 1stronnych często podwiniętych, różowe lub szkarłatne. Kielich trwały, krócіuchny, dzwonkowaty, 5wrębny; z łatkami wązkiemi, wzniesionemi i dachówkowatemi w przedkwitnieniu. Korona lejkowata, błoniasta, odpadająca; z rurką długą, w kielichu 5graniastą a po nad nim obławą i coraz rozszérzającą się, przebiegłą 5iu nerwami; z krajem 5wrębnym, często sfałdowanym pomiędzy łatkami. Pręcików 5, osadzonych w środku lub w wiérzchołku rurki korony, z jéj łatkami naprzemianległych i równych, czasem tylko wystających, zwykle zaś zamkniętych; nitki wzniesione cienkie; główki wewnątrzwrotne, podstawoczépne,— o woreczkach 2, doległych i strzałkowato rozdwojonych w podstawie, otwiérających się w podłuż; pyłek 3kątny. Jajnik wolny, kulisty lub nieco-ściśniony, w podstawie nabrzękły gębczasto, 2komorowy przez przegrodowate wwinięcie się brzegów 2 owocków; z łożyskami z podstawy komor, jakby trzoneczkowatemi, mięsistemi i 2lateczkowemi; z zalążkami 6—15, zatopionymi w jamkach łożysk, odśrodkowo-tarczowatymi, wokrągległymi, z dólnym jajotworkiem; z szyjką szczytową, obłą, prostą i wstawowatą pod znamieniem; ze znamieniem końcowém, poziomém lub ukośném, eliptycznem, wklęsłém albo wypukłém i często rzęsowa-

tém w brzegu. Torebka skórzasto-błoniasta, mosznowata, ściśniona, 2guzikowa; guziki kulistawe, po nad podstawą sprężysto w okrąg pękające a w wiérzchołku poprzecznie 2łuszczynowe, z podstawą miseczkowatą trwałą; łożyska odosobniające się i odpadające. Nasion w komorach niewiele, zatopionych w jamkach podstawy łożyska, nieco-klinowatych, kątowatych, ze szczytem przypłaszczonym; ze znaczkiem bliskim podstawy, nieco bocznym; z białkiem rogowatém. Zarodek osiowy, bliski podstawy białka i znaczka, maleńki; listnie nikłe; rostek dólny.— *Zioła lub podkrzewy; z korzeniem włóknistym; z łodygami i gałęziami obłemi lub tępo-4ścienemi; z liśćmi naprzeciwległymi albo okręgowymi, prawiebezogonkowymi i zrosłymi z sobą rozszérzonemi podstawami ogonków.*

RODZAJ 833. ***Czerwitruj*** (**Spiegelia** Lin.)— jako jedyny dotąd rodzaj, z cechami rodziny.

Gat. 1. *C. przeciwrobaczy* (S. Anthelmia Lin.).— Ziele roczne, całkiem nagie. Korzeń długowłóknisty, zewnątrz czarniawy a wewnątrz biały. Łodyga na 1 ½′ wzniesiona, obława, dęta, ku górze zgrubła, pojedyncza lub niewielogałęzista. Liście w odziomku naprzeciwległe w 1 lub 2 parach, lancetowate, (2″ i ½″), zaostrzone, zwężone w ogonek, brzegiem ostrawe i więdnicjące podczas kwitnienia; kwiatowe zaś poczwórnie okręgowe, większe i prawie-bezogonkowe. Kłosów 1—2 a rzadko więcéj na końcu łodygi, a zawsze po 1 na końcach gałęzi,— wysmukłych, do 5″ długich, 15—20kwiatowych. Kwiaty w kątach przysadków równowązkich i odpadających drobne, krótkoszypułeczkowe, przytulone do osi kłosa; z koroną ½calową, 2 razy dłuższą od kielicha, zielonawo-różową lub fiołkową. Torebka brodawkowa-

to miękkocierniста, dłuższa od kielicha; z komorami prawie jajowo-kulistemi, osadzonemi na czareczkowatéj tarczy.— Rośnie w Indyach zachodnich i Ameryce południowéj; gdzie kwitnie niemal ciągle, a u nas w sierpniu.— Roślina ta za świeża nie miło cuchnąca i ostrogorzkawa, od najdawniéjszych czasów dostarcza Amerykanom *korzenia i ziela Czerwitruja*— radix et herba Spigeliae, wsławionego leczeniem glist i innych ludzkich czerwiów.

Z tymże samym skutkiem, używanym bywa:

Gat. 2. *C. marylandzki* (S. marylandica Lin.).— Ziele trwałe z kłębem krótkim, obłym, gęsto-włókuistymi korzeniami pokrytym, wydającym liczne— łodygi do 1' wzniesione, pojedyncze, obłe, nagie i niemal-4skrzydłe lub 4rąbkowe przez zbiegające po nich liście; z liśćmi krzyżowymi, odstającymi, (3'' i 1¼'') jajowato-lancetowatymi, zaostrzonymi, nagimi, z wiérzchu ciemno- a spodem bledziéjzielonymi, w brzegu ostrymi, wydatnie nerwowymi; z kłosami 4calowymi, po 1—2 na końcu łodyg, o przysadkach szydłowatych; z kwiatami do 1½'' długimi, wysmukłymi, szkarłatnymi a wewnątrz żółtawo- i cisawo-czerwonymi, o łatkach odgiętych a gardzieli rozdętéj; z torebką przewrotnie-sercowatą:— rosnący w południowych prowincyach Stanów zjednoczonych, kwitnący od czerwca do września.— Z którego *korzenie i ziele* zowią *marylandzkiemi*— radix et herba Spigeliae marylandicae.

RODZINA CXLII.

Połatowate (Loganiaceae Endl.).

Kwiaty umiarowe, czasem różnomierne; już kątowe pojedyncze, w gronach lub w baldaszkogronach,— już wiérzchołkowe w baldaszkogronach lub też wiechach. Kielich zrosłodziałkowy i łuszczynowaty w przedkwitnieniu,— albo 4—5działkowy, o działkach dachówko-

watych,— niekiedy zaś otoczony łuskami kilkoszeregowemi. Korona kółkowa, dzwonkowata lub lejkowata; z krajem 4—5—10wrębnym. Pręciki w liczbie odpowiedniéj łatkom korony, w 4- i 5-liczebnych naprzemianległe a w 10liczebnych naprzeciwległe, osadzone w rurce i ukryte albo wystające; nitki nitkowate lub szydłowate; główki 2woreczkowe, otwierające się w podłuż. Jajnik 2komorowy, lub przez wwinięcie się brzegów jajniczków 4komorowy; zalążki w komorach — już liczne na łożyskach przyrosłych z obu stron przegród albo podnoszących się z ich podstaw,— już pojedyncze i uczepione tarczowato a w okrąglegle,— niekiedy tylko z podstawy komor wzniesione i wywrócone; szyjka nitkowata, pojedyncza; znamię główkowate lub tarczowate, całkie albo niewyraźnie-2łateczkowe, a najrzadziéj wrębne. Owoc rozmaity: już torebkowaty i pękający przez przegrody w łuszczyny dzierżące łożyska bądź przyrosłe bądź wolne,— lub też po szwach w łuszczyny odrywające się od łożysk; już jagodowaty 2komorowy, z nasionami przytwierdzonemi do łożysk i zanurzonemi w miąższu; już wreszcie dwupestczakowaty, o pestkach pergaminowatych, 1nasionowych i niepękających. Nasiona liczne, a rzadziéj pojedyncze, tarczowato uczepione, mniéj więcéj ściśnione, często skrzydlaste,— niekiedy zaś tylko pojedyncze z podstawy komor wzniesione; o białku mięsistém, chrząstkowatém lub też rogowatém. Zarodek w osi lub ku podstawie białka prosty, równoległy do znaczka przodkowego — albo li też prostoległy przy znaczku podstawowym; listnie płasko-wypukłe albo liściaste; rostek dólny, a niekiedy błędny.— *Drzewa, krzewy, czasem tylko zioła, z sokiem wodnistym; z liśćmi naprzeciwległymi, całymi, w razie braku przylistków*

spojonymi brzegami ogonków; z przylistkami — bąć przyrosłymi z obu stron do ogonków, bąć wolnymi pomiędzy tymiż, bąć spływającymi w pochwę, bąć nareszcie zrosłymi podstawą z górną powiérzchnią ogonka.

PLEMIĘ 1.

Kulczybowe (Strychneae Endl.).

Korony w przedkwitnieniu łuszczynowato składające się.

RODZAJ 834. ***Kulczyba*** (**Strychnos** Lin.). — Kielich 4—5wrębny, o łatkach dachówkowatych. Korona rurkowata; gardziel naga lub brodata; kraj 4—5wrębny, roztwarty. Pręcików 4—5, osadzonych w gardzieli; nitki króciuchne; główki nieco-wystające. Jajnik 2komorowy; zalążki na łożyskach mięsistych i przyrosłych do przegrody, w okrągległe, z jajotworkiem dólnym; znamię główkowate, całkie. Jagoda korowata, 1komorowa, wielo- lub przez zronienie 1-nasionowa. Nasiona utopione w miaździu, krążkowato ściśnione, ze znaczkiem przodkowym. Zarodek w podstawie białka chrząstkowatego i prawie-2blaszkowego — mimośrodkowy, prosty i krótki; z listniami listkowatymi, a rostkiem błędnym.

Gat. 1. *K. Wronie oko* (S. Nux vomica Lin.).— Drzewo średniéj wielkości, często pokrzywione; z korą pnia gładką i czarniawo-popielatą, na gałęziach szaro-żółtawą, a na gałązkach zieloną i lśnącą. Liście krótkoogonkowe, naprzeciwległe, jajowate albo okrągławe, (4" i 3"), z obu końców przytępione tylko czasem w wierzchołku kończystawe, nagie, lśnące, 3—5nerwowe. Podbaldaszki końcowe, krótkie; kwiaty biało-

zielonawe, równoczesne, słabo lecz dość-miło wonne, do ½" długie,— o główkach prawie-beznitkowych i na wpół sterczących z rurki, a szyjce dłuższéj. Jagoda kulista, wielkości jabłka 3calowego; z obowocnią gładką, twardą, pomorańczową; a z miąższem białawym, galaretowatym. Nasion 5—8, krążkowatych, do ⅔"w średnicy, popielatych lub jasno-cisawych, pokrytych zbito włosami mocno dolegającymi, jedwabistymi i promienisto dośrodkowymi.— Dość zwyczajna w Indyach wschodnich; kwitnie latem.— Nasiona jéj należące do najgruntowniéjszych trucizn, z powodu zawartéj w nich znacznéj ilości *strychniny* i *brucyny* w związku z *kwasem igazurowym*, od bardzo dawna używanymi bywają, jako głównie działające na nerwy mlécza pacierzowego, w wielu niemocach tu siedlisko swe mających, jakoto w porażeniach nóg; także i w innych kurczowych cierpieniach, oraz— w zimnicach, czerwiwości, czerwonce, krztuścu, dychawicy i t. p. W miejscu, korzeniem i korą jéj léczą także zimnice, a przytém ukąszenia wężów jadowitych, gorączki wozgrzywe, morzyska, biegunki,— a zewnętrznie równie jak i gorzkimi jéj liśćmi— bóle dnawe; drzewem zaś ukąszenia jadowite.— Miąższ owoców, jako niewinny, może być jadanym; głównie jednak wyrabiają z niego napój winu podobny, lekko rozwalniający i otwierający.

Prawie takież samo użycie bywa także i następujących gatunków, choć w niektórych z małemi odmianami.

Gat. 2. *K. przeciwwęża* (S. colubrina Lin.).— Krzew: o pniu bardzo grubym; o gałęziach licznych, śmigłych i wspinających się na najwyższe drzewa za pomocą trwałych ogonków odpadłych liści— drzewiejących i śrubowato-skręcających się— niby wąsów; z korą popielatą i chropawą; z liśćmi jajowato-eliptycznymi, tępo-kończystymi, (6" i 3"), krótkoogonkowymi, cienkimi, 3nerwowymi i równo-

łegle żyłkowanymi, nagimi i gładkimi; z podbaldaszkami kątowymi, skąpokwiatowymi, kosmato-szypułeczkowymi; z kwiatami żółtawo-zielonymi,— o kielichu lépko-gruczołkowato omszonym; z jagodami wielkości pomorańczy, żółtemi i ciso-czerwonawymi, o miażdżu żółtym i galaretowatym; a nasionami jak w porzedzającéj — Dużo rzadsza w Indyach wschodnich; kwitnąca prawie ciągle, lecz najwięcéj w kwietniu i maju.— Obok tychże samych własności innych części, drzewo z korzeni— jako *drzewo wężowe*— lignum colubrinum, najwięcéj miéwa zastósowania w zimnicach i ukąszeniach jadowitych.

Gat. 3. *K. kolczysta* (S. muricata Kost.).— Drzewo z pniem dołkowatym; z korą gładką i popielatą na pniu— zaś czerwonawo-cisą na gałęziach; o liściach ogonkowych, jajowato-eliptycznych, przytępionych, (2″ i 1″), dość tęgich, nagich i 3nerwowych; podbaldaszkach końcowych; jagodach 1calowych, kulistych, brudno-żółto-cisawych, okrytych miękkimi cierńkami; a nasionach 1—3, okrągłych, szaro-jedwabistych, wewnątrz białych:— rosnąca na wyspie Timor;— z któréj najwięcéj drzewa wężowego używają.

Gat. 4. *K. ciernista* (S. spinosa Lam.).— Drzewo średnie, z koroną rozłożystą, z gałęziami obłemi i ciernistemi, całe nagie; którego — liście przewrotnie-jajowate, kończyste, (3″ i 2″), nagie, 5nerwowe, z cierniem kątowym dłuższym od ogonka a powstałym ze zronionéj szypułki; podbaldaszki naprzeciwległe w kątach najwyższych liści, z szypułkami prawie-okółkowemi; kwiaty drobne, białawe, w gardzieli zamknięte włosami; jagody 3calowe, kuliste, pomorańczowe; a nasiona liczne, jak *Wroniego oka*.— Zwykła na Madagaskar, po piaskach nadmorskich.— Owoce jéj dość smaczne jadają, a jeszcze więcéj używają z nich przyrządzonego napoju wyskokowego.

Gat. 5. *K. kątowa* (S. axillaris Colebr.).— Krzew, długiemi gałęziami wspinający się na drzewa; z wąsami zgrubłymi, pojedynczymi; z liśćmi podłużnymi, zaostrzonymi, troistonerwowymi, nagimi; z kwiatkami drobnymi, białymi, w podbaldaszkach kątowych; z jagodami podobnemi oliwkom, pomorańczowemi, 1nasionowemi; a z nasionami białemi, wpółprzejźrzoczystemi, utopionemi w miażdżu żółtym galaretowatym.— Wschodnio-indyjska; kwitnie w listopadzie i grudniu.— Używane z niéj są liście i nasiona.

Gat. 6. *K. dwuwąsa* (S. bicirrhosa Lechen.), z budowy i przyrody swéj całkiem zgodna z *kątową*,— wyróżnia się należycie:— liśćmi 5nerwowymi, jajowato-zaostrzonymi, (7" i 3"), nieco ostrymi w dotknięciu, z wiérzchu bardzo ciemno-zielonymi, spodem bledszymi,— a naprzeciwko nich 2ma wąsami widlastymi i tęgimi; kwiatami wiéchowato-groniastymi; owocami $^2/_3$" w średnicy, kulistymi, blado-pąsowymi, o miażdżu obtężnim,— oraz w tymże zatopionemi 2—4ma nasionami przypłaszczonemi, wielkości grochu, w środku wypukło pępiastemi.— Rośnie na Molukkach i w Indyach wschodnich; a używa się jéj korzeni i nasion jak pierwszéj; treści zaś owocu we wzdęciach.

Gat. 7. *K. napojowa* (S. potatorum Lin.).— Drzewo średnie z korą popękaną; z liśćmi bardzo krótko-ogonkowymi, jajowatymi, kończystymi, żylastymi, nagimi; z podbaldaszkami kątowymi,— o kwiatach drobnych, zielonawo-żółtych, zwisłych, bardzo wonnych,— ich przysadkach szydłowatych,— koronach zaś zamkniętych w gardzieli włosami kosmkowatymi; z jagodami wielkości wiśni, lśniącemi, ciemno-czerwonemi, a po dojźrzeniu czarnemi, 1nasionowemi; z nasionami nagiemi.— Dość powszechna w Indyach wschodnich; kwitnie przez lato.— Miażdż jéj owoców jadają; nasion zaś używają do czyszczenia wody mętnéj i zgniłéj, pocierając niemi dno naczyń, które ma ściągać ku sobie osad okwity— a woda staje się zdatną za napój.— (S. Tettan-Cotta Retz).

Gat. 8. *K. niby-China* (S. Pseudo-China S. Hil.).— Drzewo 12stopowe, nader gałęziste, karłakowato-skręcone; o korze korkowatéj, miękkiéj, rdzawéj, ku wewnątrz zbitszéj i więcéj szaréj; o gałązkach 4ściennych, czerwonawo-kosmatych. Liście na krótkich, grubych i miękkowłosych ogonkach,— jajowate, kończyste, pięciórnie-nerwowe, z wiérzchu nagie lub zaledwie omszone — a spodem czerwonawo-kosmate, twarde i z obrzmiałym

brzegiem. Grona prawie-wiéchowate, kątowe, naprzeciwległe, gałęziste, kosmate,— a najwyższe pojedyncze; z przysadkami wklęsło-jajowatymi i kosmatymi, a przysadeczkami równowązkimi. Kwiaty liczne, gęste, wonne,— o kielichu czerwonowłosym,— koronie $^1/_3$'' długiéj, zielonawo-białéj, omszonéj a wewnątrz kosmatéj. Jagody $^2/_3$calowe, kuliste, żółte, lśnące. Nasion 1—4, w miażdżu słodkawym.— Rośnie w Brazylii; kwitnie latem.— Z niéj otrzymuje się kora zwana Quina do Campo, zbliżona własnościami do *Kwassyi* lub *Goryczki*, używana jak chinowa w całéj Brazylii.

Gat. 9. *K. jadowita* (S. Tieute Lechen.).— Krzew drzewkowaty, nader kręty, którego — korzeń 2—3'' gruby i poziomo-gałęzisty, czerwonawo-cisy, wypełniony sokiem podobnéjże barwy. Łodyga z gałęziami licznemi, długiemi, wspinającemi się; z gałązkami długiemi a cienkiemi,— a na końcach pędów 1calowe, dołem ściśnione, skręcone i naprzeciwlistne wąsy posiadającemi. Liście podłużne, zaostrzone, nagie, 3nerwowe, krótkoogonkowe. Kwiaty dotąd nieznane. Nasiona podobne *Wroniemu oku*, tylko nieco-jajowo spłaszczone i cisawo włosiste. — Tu i owdzie w nieprzystępnych lasach Jawy.— Odwar kory jéj korzenia odkroplony i woniami zaprawny, znany jest pod nazwiskiem Upas-Tieute, najokropniejszéj z trucizn, którą— tameczni zaprawiają strzały.— Podobnież przyrządzony jad z *Kulczyby gujaneńskiéj* (S. gujanensis Mart.), zowią tam Urari.

RODZAJ 835. ***Ignacek*** (**Ignatia** Lin. fil.).— Kielich dzwonkowaty, 5zębny. Korona lejkowata— z rurką nitkowatą, wydłużoną; z krajem 5dzielnym w łatki podłużne, tępe. Pręcików 5, w rurce głęboko osadzonych i zamkniętych; z główkami schodzącemi się. Jaj-

nik jajowy; szyjka nitkowata; znamię 2dzielne-nitkowate. Pestczak drzewiasty, 1komorowy. Nasiona mnogie, kątowate, ze znaczkiem przodowym. Zarodek prosty, w osi białka chrząstkowatego; z listniami płaskowypukłymi; z rostkiem błędnym.

Gat. 1. *I. gorzki* (I. amara Lin. fil.).— Krzew drzewkowaty, z mnóstwem gałęzi wysmukłych i wspinających się, całkiem nagi. Liście jego naprzeciwległe, ogonkowe, (6″ i 4″), jajowate, kończyste, żylaste. Podbaldaszki kątowe, 3—5kwiatowe, o szypułeczkach krótkich i tegich. Kwiaty do 5″ długie, wiszące, białe, woni dzielżaminowéj; z kielichem krótkim; z główkami ułożonemi w ostrosłup 5kątny, szorstko-włosy. Pestczak gruszkowaty, wielki, z obowocnią prawie-drzewiastą i białawą. Nasiona liczne, w skąpym miażdżu gorzkim, wielkości oliwek, nieumiarowo- 3—4kątne, z 1ną ścianą więcéj wypukłą a resztą płaskiemi,— zresztą twarde, rogowate, cisawo-szare, opilśnione, wewnątrz żółtawo-białawe lub zielonawo-szare.— Rośnie na Filippinach.— Nasiona jego nadzwyczaj gorzkie i bezwonne, zwane *Bobem Ś. Ignacego*— Faba Sti Ignatii, używają się zarówno z kulczybowemi.— (Strychnos Ignatii. Berg.).

PLEMIĘ 2.

Połatowe (Loganicae Endl.).

Korona w przedkwitnieniu skręcona.

RODZAJ 836. ***Gorzysko*** (**Potalia** Aubl.).— Kielich 4dzielny, słojkowaty; z łatkami zaokrąglonemi, dachówkowatemi, z których wewnętrzne mniéjsze. Korony rurkowato-dzwonkowatéj — rurka prawie-obła, a

kraju 10wrębnego — łatki wzniesiono- i skręcono-dachówkowate. Pręcików 10, osadzonych w rurce, naprzeciwległych łatkom i zamkniętych; z nitkami szydłowatemi, krótkiemi; a główkami równowązkiemi i wzniesionemi. Jajnik 2komorowy, otoczony krążkiem obrączkowatym; zalążki liczne i w okrągległe, na łożyskach mięsistych przyrosłych do podstawy przegrody z obu stron; szyjka nitkowata; znamię tarczowate, nie wyraźnie- 5łateczkowe. Jagoda wartołkowata, miękka, 2komorowa. Nasiona liczne, kątowate, utopione w łożyskach mięsistych z obu stron podstawy przegrody; ze skórką skorupkowatą, dołeczkowatą, ze znaczkiem przodkowym. Zarodek prosty, w osi białka chrząstkowatego; z rostkiem dólnym.

Gat. 1. *G. gorzkie* (P. amara Aubl.).— Krzew dość wyniosły; którego — łodyga wzniesiona, pojedyncza, grubości palca, węzłowata; liście podłużne, w wierzchołku zaokrągłonym, kończyste, w podstawie zwężone, bardzo wielkie, (1 ½' i 5"), ogrubnie, lśnące, nagie tak jak i reszta rośliny, naprzeciwległe i spojone w podstawach w pochewkę zrosłymi przylistkami; wiecha dużo krótsza od liści, najwięcéj 3dzielna, końcowa, podbaldaszkowata i przytulono - łuskowato - przysadkowa; kwiaty szypułeczkowe,— o kielichu grubym, żywo-żółtym, z 2 łatkami na krzyż mniéjszemi,— koronie białéj, krótszéj od kielicha, z łatkami wzniesiono-odgiętemi; jagoda jajowo-wartołkowata, 6ścienna, wielkości wiśni.— Dość częste w pierwoborach Gujany; kwitnie latem.— Rośliny téj gorzkiéj we wszystkich częściach, używają liści i młodych pędów do leczenia cierpień kiłowych,— a w większych dawkach na wzbudzenie wy-

miotów.— Drzewo jéj przyskwarzone nad żarem, pokrywa się kropelkami żywicy woni będźwinowéj.

Gat. 2. *G. żywiczne* (P. resinifera Mart.).— Krzew zaledwie 6stopowy; o liściach równie wielkich lecz bardziéj przewrotnie-jajowato wydłużonych; o szypułkach i kielichach cytrynowo-żółtych, z przysadeczkami 3kątnymi przytulonymi i sączącymi kropelki żywicy bursztynowi podobnéj; o koronach zielonych; a jagodach żółtozielonych:— rosnący w pierwoborach Brazylijskich i w Rio Negro, a kwitnący w grudniu;— dostarcza liści, których napar klćisto-ściągający, ma léczyć zapalenia oczów.

RODZAJ 837. ***Zarostka*** (**Geniostoma** Endl.).— Kielich wartołkowaty, 5wrębny. Korona słojkowato-léjkowata; z gardzielą zarosłą kosmkami; z krajem 5wrębnym. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i wystających. Jajnik 2komorowy; zalążki w okrągłe i liczne, na łożyskach zwężonych, stanowiących oś; szyjka krótka; znamię rowkowane, mosznowate. Torebka skórzasta, 2komorowa, pękająca przez przegrody w 2 łuszczyny odpadające. Nasiona liczne i kątowate, na łożyskach zrosłych w jedno środkowe, wolne.

Gat. 1. *Z. przeciwzimnicza* (G. febrifuga Mart.).— Krzew średni; z liśćmi podłużnie-jajowatymi, prawietępymi, naprzeciwległymi, ogonkowymi, skórzastymi, nerwistymi, spodem kosmatymi, całkimi,— o przylistkach zrosłych w pochewkę międzylistną; z kwiatami kątowymi lub bocznymi, w baldaszkogronach wiéchowatych.— Rośnie w Brazylii.— Używa się jéj zaś przeciw zimnicom. (Anassera febrifuga Lam.).

RODZINA CXLIII.

Toinowate (Apocynaceae Endl.).

Kwiaty umiarowe, strojne, kątowe lub międzyogonkowe, w podbaldaszkach albo prawie-baldaszko-

gronach, a rzadko pojedyncze, różnéj barwy. Kielich 5-wrębny lub -dzielny, rzadko 4liczebny, zwykle mały a czasem tylko liściasty, często wewnątrz z szeregiem łuseczek albo rzęs. Korona odpadająca, lejkowata lub tacowata; o rurce nagiéj; gardzieli już nagiéj, już osadzonéj łuseczkami w różnéj liczbie i to— całkiemi albo dzielnemi; o kraju 5- lub 4-wrębnego albo -dzielnego— łatkach ukośnych i nierównobocznych. Pręcików 5, rzadziéj 4, osadzonych w rurce lub gardzieli, zamkniętych albo wystających; z nitkami krótkiemi lub prawie żadnemi, a często rozszérzonemi górą; z główkami wewnątrzwrotnemi 2woreczkowemi, już jajowemi, już sztyletowatemi lub téż strzałkowatemi, raz w całéj długości okrytemi pyłkiem ale wolnemi,— a drugi raz spojonemi wraz w krawędziach i otwierającemi się w podłuż; z pyłkiem ziarnistym, bezpośrednio dolegającym do znamienia. Jajnik z 2 jajniczków odosobnionych lub téż zrosłych, pojedynczy 2komorowy lub podwójny, o łożyskach na szwach przodkowych jajniczków lub komor,— indziéj 1komorowy, z łożyskami na szwach bocznemi; zalążki bardzo rzadko pojedyncze, lecz zazwyczaj liczne w nieoznaczonéj liczbie, w okrągległe albo wywrócone; szyjka pojedyncza, górą zgrubła, rozpłaszczona pod znamieniem krążkowato; znamię wrębne, niekiedy i całkie. Owoc rozmaity: zazwyczaj mieszkowaty, 2- lub 1-łuszczynowy; rzadziéj torebkowy, 2komorowy lub 1komorowy a 2łuszczynowy; czasem tylko pestczakowy lub jagodowy, 1—wielo-nasionowy. Nasiona różne: jednak zwykle ściśnione, czasem błoniasto obrzeżone, jedwabisto czubate w wierzchołku, o znaczku przodkowym albo podstawowym,— a indziéj czubate w końcu znaczkowi przeciwległym; z białkiem mięsi-

stém lub też chrząstkowatém, niekiedy zaś— prawie albo całkiem bez niego. Zarodek w środku białka prosty; o listniach niekiedy skręconych; a rostku rozmaicie położonym.— *Drzewa, krzewy często wijące się, lub też zioła trwałe; z sokiem prawie zawsze mlecznym; z łodygami bądź obłemi bądź kątowatemi, lecz najczęściéj węzłowatemi; z liśćmi naprzeciwległymi, czasem troisto- lub poczwórnie-okręgowymi, a rzadko rozrzuconymi, całkimi; bez przylistków, lub z tymiż międzyogonkowymi— już wykształconymi, już w wątkach gruczołowatych albo narosteczkowatych.*

PLEMIĘ 1.

Szczegotowe (Carisseae Endl.).

Jajnik 1, 2komorowy, z łożyskami osadzonemi na przegrodzie; lub też 1komorowy, z łożyskami ściennemi obok szwu. Owoc jagoda, a bardzo rzadko— torebka.

RODZAJ 838. ***Szczegota*** (**Carissa** Lin.).— Kielich 5dzielny. Korona lejkowata lub tacowata; o gardzieli nagiéj albo zamkniętéj włosami; o kraju 5dzielnym. Pręcików 5, w środku rurki osadzonych i zamkniętych. Jajnik 2komorowy; zalążków nie wiele, na łożyskach przyrosłych z obu stron środka przegrody, w okrągległych; szyjka nitkowata; znamię wrębne. Jagoda 2komorowa, niewielo- lub czasem przez zronienie 1-nasionowa. Nasiona ściśnione, tarczowate. Zarodek w białku rogowatém środkowy i prosty; o listniach sercowatych; a rostku dólnym.

Gat. 1. *S. Karandas* (C. Carandas Lin.).— Krzew często drzewkowaty, do 18' wysoki, całkiem nagi;

z gałęziami i gałązkami tęgiemi i widlasto-rozstrzelonemi; z cierniami w rozwidleniach i podstawach liści— niemal poziomymi, już pojedynczymi a widlastymi, już parzystymi a całkowitymi, tęgimi i szydłowatymi. Liście jego prawie-bezogonkowe, jajowate, tępe lub w wykrojeniu ziarnisto-kończyste, (1½" i 1"), dość zbite i siatkowato-żylaste. Podbaldaszki prawie-końcowe o szypułkach pojedynczych lub parzystych, a na nich— kwiatkach 3ch lub więcéj, mlécznych i podobnych dzielżaminowym, przeszło na 1" długich. Jagody jajowe, nakształt lubaszek, lśniąco-czarne. Nasion po 4 w komorze, atoli zwykle tylko 1 lub 2 dojźrzałe.— Pospolita po zaroślach w Indyach wschodnich; kwitnie od lutego do kwietnia.— Jagody zebrane niedojźrzałe i rozmaicie przyprawne, zachowują zwykle w miejscu na pokarm, a dojźrzałe jedzą świéże.

Gat. 2. *S. gorzkodrzewa* (C. Xylopicron Pet. Th.). — Krzew lub drzewko niskie, bo zaledwie 6stopowe; z korą cienką, popękaną; z gałęziami podbaldaszkowato-ostrokrężnie wzniesionemi i widlastodzielnemi; z liśćmi jajowatymi, zaostrzonymi, całkiem nagimi, o 3—5 nerwach bocznych poprzécznych; z szypułkami 2calowemi, 1—2kwiatowemi, bocznemi, o 1 lub 2 cierniach; z kwiatami o łatkach korony kończystych; z jagodą 1calową, podłużnie-jajową, 12 — 15nasionową.— Zwykła na wyspie Burbon.— Dostarcza gorzkiego drzewa, używanego od tamecznych w osłabieniu trawienia, w żółtaczce i w zimnicach.

RODZAJ 839. ***Legniwka*** (**Hancornia** Gom.). — Kielich 5dzielny. Korona tacowata; jéj rurka wązka dołem, górą brzuchata, wewnątrz kosmata; kraju zaś 5 łatek roztwartych. Pręcików 5, osadzonych w środku

rurki, zamkniętych; nitki króciuchne; główki kończyste, schodzące się. Jajnik 2komorowy; zalążki liczne, na łożyskach przyrosłych z obu stron do przegrody; szyjka nitkowata; znamię ostrokrężne i 2kończyste w wierzchołku. Jagoda mięsista, jajowa, 2komorowa. Nasiona liczne, utopione w miaździu, jajowe, ściśnione, ze znaczkiem przodkowym. Zarodek w białku prawierogowatém.

Gat. 1. *L. pyszna* (H. speciosa Gom.).— Drzewo niskie; o gałęziach wstawowatych, górą obosiecznych, z korą pełną soku mlécznego; o liściach naprzeciwległych, podłużnie-eliptycznych, zaostrzonych, żebrzystonerwowych, zupełnie nagich wraz z resztą rośliny; o szypułkach zwykle 3kwiatowych, końcowych; o kwiatach 1 cal długich, dzielżaminowatych, białych, miłowonnych; o jagodach wielkości węgierek lub dorancyj, kulistawych lub jajowych, zielonawo-żółtych z rumieńcem czerwonym, pełnych soku mlécznego gorzkiego, a po odleżeniu nabierających dość przyjemnie kwaskowatego smaku.— Pospolita w Brazylii, tak dzika jako i chodowana na wzór wiśni u nas; kwitnie w sierpniu, a owoców dostarcza przez 9 miesięcy.— Owoce jéj— ale odleżałe— należą do zwykle jadanych, tak świeże jak i rozmaicie zaprawne, w którym to stanie nawet i do Portugalii dochodzą: także wyrabiają z nich napój wyskokowy, który choć dość przyjemny, ma jednak usposabiać do żółtaczki. Z soku mlécznego otrzymują również nie zły rodzaj sprężnika.

RODZAJ 849. ***Mletka*** (**Ambelania** Aubl.). — Kielich 5dzielny. Korony tacowatéj— rurka obła, górą zwężona; gardziel naga; a kraju 5dzielnego— łatki ukośne i falowate. Pręcików 5, osadzonych nad

podstawą rurki i w niéj zamkniętych; z główkami prawie-beznitkowemi i strzałkowatemi. Jajnik 2komorowy; zalążki liczne z obu stron przegrody; szyjka 4graniasta; znamię jajowe i 2kończyste, osadzone na podstawie krążkowatéj. Jagoda skórzasta, jajowa, 2komorowa. Nasiona liczne széroko-ściśnione, uczépione u wązkiéj przegrody, chropawe.

Gat. 1. *M. kwaśna* (A. acida Aubl.).— Drzewo ledwie 8stopowe; o korze szaréj, a gałęziach węzłowatych; z liśćmi eliptycznie-podłużnymi, kończystymi, krótkoogonkowymi, (7″ i 3″), brzegiem nieco-falistymi, nagimi; z podbaldaszkami kątowymi, prawie-bezszypułkowymi, 3—4kwiatowymi,— o przysadkach łuskowatych; z kwiatami $^3/_4$″ długimi, białawymi; a jagodami podłużnie-jajowemi, kończystemi, 2″ długości, cytrynowo-żółtemi.— Dość zwyczajna w Gujanie; kwitnie we wrześniu.— Jagody, po obłuszczeniu z pokrycia ich mlécznego, przyjemnie kwaskowate, bywają jadane surowe lub przyprawne; a te ostatnie prócz tego mają léczyć czerwonkę: nieobłuskane zaś mocno przeczyszczają.

RODZAJ 841. ***Dzierbian*** (**Allamanda** Lin.). — Kielich 5dzielny. Korona léjkowata; z rurką obłą; z gardzielą o 5 łuskach rzęsowatych; z krajem dzwonkowato-rozszérzonym, wrębnym w 5 łatek tępych i cokolwiek nierównych. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i zamkniętych w rurce; główki prawie-beznitkowe, strzałkowate, schodzące się. Jajnik 1komorowy, ściśniony; zalążki liczne, wiszące na długich sznureczkach u łożyska obwodowego brzegowego. Torebka skórzasta, kulisto-eliptyczna, soczewkowato-ściśniona, ciernista, 1komorowa, pękająca w 2 łuszczyny w podłuż. Nasiona

mnogie, uczépione znaczkiem przodkowym u brzegów łuszczyn, wiszące na dół dachówkowato, ściśnione i oskrzydlone błonką szeroką. Zarodek w białku chrząstkowatém; z listniami jajowato-sercowatymi; a rostkiem odśrodkowym.

Gat. 1. *D. Linneuszów* (A. Linnaei Pohl.). — Krzew mleczny, wspinający się na przedmioty sąsiednie swemi gałęziami licznemi, długiemi i węzłowatemi; o liściach bezogonkowych, poczwórnych, przewrotnie-jajowato-wydłużonych, (5″ i 1 ¼″), w wiérzchołku tępych lecz nieco-kończystych, w brzegu falistych, nagich i zielonych z wiérzchu, a spodem cisawo-miękkowłosych i na nerwie głównym dłużéj- i biało-włosistych; o podbaldaszkach wiązkowych, szypułkowych, końcowych lub kątowych,— z przysadkiem łuskowatym u podstawy każdéj szypułeczki — przytém kosmatéj i widlastéj; o kwiatach 3″ długich a w kraju 2½″ średnicy, żółtych; a torebkach soczewkowato-ściśnionych, do 3″ w średnicy, z nasionami rudo-cisemi.— Porasta brzegi strumieni, w Indyach zachodnich i Ameryce południowéj; kwitnie od czerwca do września.— Odwaru z liści używają na przeczyszczenie.— (A. cathartica Lin.).

Tak samo używa się i

Gat. 2. *D. Schotta* (A. Schottii Pohl.).— Krzew 4stopowy, niepnący; którego — łodyga wzniesiona, obła, dęta, białawo-szara,— z gałęziami rozpostartemi i 4ściennemi w końcach; liście troiste lub poczwórne, bezogonkowe, podłużne, kończyste, (5″ i 1¼″), z wiérzchu bardzociemno- a spodem żółtawo-zielone i miękkowłosiste na nerwach; podbaldaszki 5 — 11kwiatowe,— o przysadeczkach lancetowatych; kwiaty wielkości i barwy poprzedzającego gatunku, z łatkami z boku wydłużonemi w ostry koniec,— z łuskami przykoronkowemi 2dzielnemi, lanceto watemi i w brzegu poszarpano-ząbkowanemi;

torebka wielka, eliptyczna: — rosnąca w prowincyi Rio Janeiro,— lecz oprócz przeczyszczania i wzbudzająca wymioty.

PLEMIĘ 2.

Wężydrzewowe (Ophioxyleae Endl.).

Jajnik podwójny. Owoc pestczakowaty.

RODZAJ 842. ***Wężydrzew*** (**Ophioxylon** Lin.).— Kielich 5wrębny, trwały. Korona lejkowata; z rurką długą, środkiem zgrubłą; z kraju 5wrębnego łatkami roztwartemi, ukośnemi. Pręcików 5, osadzonych środkiem w rurce; główki prawie-beznitkowe. Jajnik mosznowaty; zalążki pojedyncze, wiszące; szyjka nitkowata, zamknięta; znamię główkowate. Pestczaki 2 jagodowate, lub przez zronienie pojedyncze; z pestką marszczkowatą, 1nasionową. Nasiona wywrócone, ściśnione zlekka. Zarodek w białku mięsistém, nieco zakrzywiony; z rostkiem górnym.

Gat 1. *W. właściwy* (O. serpentinum Lin.). — Krzew mléczny, nagi, wspinający się do 10′, a na złym gruncie prosto wzniesiony i niższy, z korą szarą; z liśćmi troistymi albo pięciórnymi, rzadko naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, eliptycznie-lancetowatymi, (6″ i 2½″), tęgimi, z wierzchu ciemnozielonymi a spodem jaśniejszymi; z podbaldaszkami kątowymi, długoszypułkowymi; z kwiatami licznymi, białymi, na 1″ obło wydłużonymi, — o jasno-czerwonych kielichach i szypułeczkach; z jagodami czarniawemi, lśnącemi, o 2 połówkach wielkości grochu, z których często 1 niedokształca się; z pestką twardą, niemal trapezowatą.— Dość częsty w okolicach górzystych Indyi wschodnich; kwitnie prawie ciągle.— Korzeń gorzki, dość wysoko cenionym bywa od tamecznych lékarzów, a to w zi-

mnicach, w czerwiwości, w ciężkich porodach i ukąszeniach jadowitych; w większych zaś dawkach jako przeczyszczający.

RODZAJ 843. ***Brzęczyniec*** (**Cerbera** Lin.). — Kielich 5dzielny, roztwarty. Korona lejkowata; z gardzielą 5zębną; a kraju 5wrębnego — łatkami ukośnemi. Pręcików 5, osadzonych ku górze rurki i w niéj zamkniętych; główki prawie-beznitkowe, kończyste, dolegające do znamienia. Jajnik mosznowaty, 2komorowy; komory 2—4załążkowe; załążki na łożysku— spłaszczoném i dzielącém komorę prawie na 2 części z obu stron osadzone, w okrągległe; szyjka nitkowata; znamię krążkowate, brzegiem od dołu karbowane a od góry wypukłe i wykrawane. Pestczaki 2 odosobnione, z których jeden często płonny; pestka włóknista, do wpół 2łuszczynowa,— z łożyskiem blaszeczkowatém, wychodzącém z podstawy i ruchomém, dzielącém jéj jamę na 2 części. Nasiono przez zronienie 1; bez białka. Zarodek z rostkiem górnym.

Gat. 1. *B. właściwy* lub *Ahovai* (C. Ahovai Lin.). — Drzewo średnie, nagie, z korą białawo-szarą, całe pełne soku mlécznego mocnéj i niemiłéj woni czosnku. Liście na końcach pędów, prawie-bezogonkowe, jajowato-eliptyczne, kończyste, (4" i 1 ½"), niemal skórzaste, grube, jasno-zielone. Podbaldaszki końcowe, wietkie, o 6—7 kwiatach mléczno-białych, do 2" długich,— z kielichami odgiętymi,— z rurką korony maczugowatą a łatkami przyciętemi. Pestczak okrągławy, przygniecciony, w środku z wystającą brodawką; pestka nieumiarowo-3kątna, powyżłabiana, gładka i lśnąca, wielkości kasztana,— a nasiona obławo wydłużone.— Rośnie w Brazylii; kwitnie prawie ciągle.— Od niego to wy-

wodzi się nazwa rodzajowa; bo pestki wydrążone po włożeniu do każdéj kamyczka, stanowią rodzaj stroju godowego, gdyż ponawłóczone na sznurki i poprzywięzywane do rąk i nóg chrzęszczą i brzdęczą. Nasiona nader odurzająco-jadowite, przewyższają inne części w swych skutkach; a mimo to drzewo użyte na opał, ma jeszcze szkodliwie działać, a w wodę rzucone truć ryby.

Gat. 2. *B. mléczny* (C. lactaria Hamil.).— Drzewo: którego — gałęzie łamne, węzłowate i bliznowate, z korą czarniawą; liście rozrzucone na końcach pędów, lancetowate, kończyste, (10″ i 2″), zwężające się w ogonek, grube, nagie, lśnące i ciemno-zielone; grona podbaldaszkowate, końcowe, wielokwiatowe; kwiaty białe, bezwonne, o kielichach odwiniętych; pestczaki wiszące, zielonawe, jajowate, z jednéj strony nieco płaściéjsze i rowkiem przebiegnięte,— o 1 pestce nieco sercowatéj. — Dość częsty po wybrzeżach morskich i po nad rzekami na Molukkach; kwitnie ciągle.— Nader okwite jego mléko, nie jest tak jadowite jak innych pobratymczych roślin; wszelako i tak puszczone na skórę piecze, a wewnątrz użyte przeczyszcza,— podobnie jak i w tym celu zadawana chorym tamecznym kora i liście: te zaś ostatnie, mimo to, za młodu jadają za jarzynę. Z nasion wyciska się oléj, tylko do oświetlania zdatny.

Też same własności posiada

Gat. 3. *B. léczący* (C. salutaris Lour.): drzewo niskie a grube i nagie; okorze zielono- i szaro-marmurkowatéj; liściach najczęściéj prawie-bezogonkowych, naprzeciwległych, przewrotnie-jajowatych, tępych, (10″ i 2″), lśniących, nagich, ogrubnich, nieco wypukło-wygiętych; podbaldaszkach długoszypulkowych, naprzeciwległych liściom, widlastodzielnych, wielokwiatowych; kwiatach mniéjszych od innych gatunków, białych, bezwonnych,— o łatkach kielicha scho-

dzących się, a rurce korony skrzywionéj; pestczaku jajowym, wielkim, z jednéj strony żółtym a z drugiéj czerwonym, z rowkiem z boku; a pestką 1ną lub 2ma: — rosnący na Molukkach i w Kochinchinie; kwitnący w lipcu i sierpniu: — którego mléko kléjkie i prawie niewinne, na różne celc obracaném bywa.

Podobnie i

Gat. 4. *B. serduszkowy* lub *Manghas* (C. Manghas Lin.).— Drzewo średnie; z gałązkami 3ściennemi, gładkiemi i ciemnozielonemi; z liśćmi skupionymi na końcach pędów naprzemianlegle, grubo-ogonkowymi, tępo-lancetowatymi, (10″ i 2½″), zbiegającymi po ogonku, skórzastymi, grubymi, nagimi i lśnącymi; z podbaldaszkami końcowymi, wietkimi,— o 5 do 7 kwiatach długoszypułeczkowych, wonnych, do 2″ długich, białych z gardzielą pomarańczową, z łatkami sierpowato-3kątnymi, a kielichem odgiętym; z pestczakiem jak w *léczącym*, lecz dużo większym bo prawie wielkości jabłka,— którego pestka sercowata udziela mu nazwy gatunkowéj: — pospolity w Indyach wschodnich po bagnach i po nad rzekami;— którego nasiona podobnie skutkują jak *Dzięcielowy*, a kora i kwiaty przeczyszczają.— (C. Odollam Hamil.).

Wszelako najjadowitszym jest

Gat. 5. *B. Tanghin* (C. Tanghin Hook.), rosnący na Madagaskar; którego 1 nasiono, jest w stanie 10 osób życia pozbawić.— (Tanghinia venenifera Poir.).

RODZAJ 844. ***Chrzestnia*** (**Thevetia** Lin.). — Kielich 5dzielny, roztwarty. Korona lejkowata, w gardzieli obszerna i wewnątrz 5zębna, a w kraju o 5 łatkach tępych i ukośnych. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce; główki prawie-beznitkowe i schodzące się. Jajnik przygnieciono-mosznowaty, 2komorowy; szyjka nitkowata; znamię 2blaszkowe; obrączka podjajnikowa mięsista. Pestczak przygnieciono-ostrokrężny, prawie-2łatowy; z pestką drzewiastą, 4łuszczynową (podobno); komory 1nasionowe. Nasiona osadzone na łożysku blaszkowatém, dzielącém komorę na 2 części.

Gat. 1. *C. płochowcolistna* (T. nerifolia Juss.).— Drzewo ozdobne, na podobieństwo powinowatych gatunków— z gałęziami pełnemi blizn z odpadłych liści, obłemi i mdłemi: z liśćmi na końcu pędów rozrzuconymi, prawie-bezogonkowymi, równowązkimi, (5" i $^1/_3$"), kończystymi, podwiniętymi brzegiem, nicco-skórzastymi, prawie-beznerwowymi, nagimi i lśnącymi z wiérzchu; z szypułkami w kątach liści najwyższych zwisłemi,— o 1—2—5 kwiatach ozdobnych, 2" długich, żółtych, wonnych,— w których łatki kielichów odgięte a korony podkręcone; z pestczakiem kulistawym, nieco ściśnionym, $^1/_2$" w średnicy, zieloniawym, lśnącym, w górze o 2 dołkach i łączącym je rowku; pestka płasko-podłużna, niewyraźnie-4ścienna, krzyżująco się krésowana. — Rośnie w Indyach zachodnich i Ameryce południowéj; kwitnie od kwietnia do czerwca.— Sok jéj jest nadzwyczaj piekący i jadowity; nasionami léczą najzjadliwsze ukąszenia wężów; pestek zaś używają na chrzęścidła, podobnie jak z *Brzęczyńca.*— (Cerbera Thevetia Lin.).

RODZAJ 845. ***Zgrzyn*** (**Rauwolfia** Plum.). — Kielich 5zębny, trwały. Korony léjkowatéj— rurka krótka, gardziel brodata, a kraju 5wrębnego łatki ukośne. Pręcików 5, osadzonych w rurce. Jajnik 2komorowy; komory 2zalążkowe; szyjka krótka; znamię wykrojone; obrączka otaczająca podstawę jajnika. Pestczak kulistawy, mosznowaty, o 2 pestkach często spojonych z sobą na osi, 1nasionowych, z przegródką dzielącą niekiedy od podstawy każdą na 2 połowicze niezupełne komorki. Nasiona wywrócone, we dwoje złożone, z ramieniem dólném odgiętém. Zarodek w białku mięsistém prostoległy; o rostku górnym i długim.

Gat. 1. *Z. lśnący* (R. nitida Lin.). — Krzew 12-stopowy, pełen soku mlécznego i lśnący; którego — liście najczęściéj poczwórne, ogonkowe, lancetowato przedłużone i zwężone w podstawie, prawie-skórzaste, lśnące, po nerwach głównych kosmato-omszone, — z których 2 zbliżone na 5″ długie, a 2 drugie znacznie mniéjsze; baldaszkogrony końcowe lub kątowe, na szypułkach krótszych od liści, o 4 — 7 kwiatach białych, 1/4″ długich; pestczaki kulistawe, nieco-ściśnione, większe od grochu, żółtawe a późniéj czarniawo-czerwone, — z pestką sercowatą. — Pospolity w Indyach zachodnich i Ameryce południowéj; kwitnie od czerwca do września. — Sok mléczny jest wymiotowo-przeczyszczający, a zewnętrznie piekący; i w tych téż celach używanym bywa przez tamecznych.

Zarówno zadawanym bywa

Gat. 2. *Z. wymiotowy* (R. vomitoria Afz.), odróżniający się: gałązkami 4ściennemi, liśćmi jeszcze więcéj wydłużonymi, oraz kwiatami w okółkach; — którego ojczyzną Gwinea.

RODZAJ 846. ***Poleśnia*** (**Alyxia** Banks.). — Kielich 5wrębny. Korona tacowata, któréj — gardziel bezłuskowa, lecz czasem brodata, a kraju 5wrębnego łatki ukośne. Pręcików 5, osadzonych wgardzieli, zamkniętych; główki jajowe, prawie-beznitkowe. Jajników 2, a w każdym kilka zalążków nadległych; szyjki nieco-spojone; znamię tępe, nagie lub brodate. Z 2 pestczaków jeden często zroniony, szypułeczkowy, pojedynczy lub przewięzisty; z pestką na wpół 2komorową. Nasiona prawie-2dzielne przez rowek przodkowy. Zarodek osiowy w białku rogowatém i jakby zżutém, prosty lub nakrzywiony; z rostkiem dólnym.

Gat. 1. *P. gwiazdkowata* (A. stellata Roxb.).— Krzew wspinający się, z korą szarą, a z gałęziami licznemi i długo-wybiegłemi. Liście troiste lub poczwórne, krótkoogonkowe, podłużnie-lancetowate, przytępione, do 5″ długie, brzegiem faliste, nagie, równolegle-nerwowe, lśniąco-zielone. Podbaldaszki kątowe, krótsze od liści, krótkoszypułkowe i prawie-wiązkowate. Kwiaty ½ calowe, białe, w podstawie rurki odęte; z kielichami tęgimi. Pestczaki częściéj jajowe, podobne małéj trześni, z wyżłobieniem od wewnątrz,— a czasem 2 odosobnione. — Rośnie po lasach górskich na wyspach indyjskich, a najwięcéj Jawie; kwitnie prawie ciągle.— Kora jéj wonna i korzenno-gorzka, jest ważnym przedmiotem handlu miejscowego, jako wsławiony lék w gorączkach złośliwych i złém trawieniu; w jakim to celu nawet i do Europy czasem dochodzi, pod nazwiskiem *kory Peleśni wonnéj*— corticis Alyxiae aromaticae, nader podobnéj z wéjźrzenia do cynamonu białego.

Gat. 2. *P. wawrzynowa* (A. laurina Gaudich.): również krzew wysoko wspinający się na drzewa, długiemi i popękanemi gałęziami rozmaicie poplątanemi; z liśćmi bardzo krótko-ogonkowymi, troistymi, eliptycznie-lancetowatymi, zaostrzonymi i wykrojonymi w końcu, (4″ i 1″), w podstawie zwężonymi, nagimi, zarówno z całą rośliną ciemno-zielonymi i lśniącymi; z podbaldaszkami końcowymi, z szypułek 1—3kwiatowych; z kwiatami brudno-białymi, 1½″ długimi; z owocami raz-przewięzistymi w 2 członki prawie-eliptyczne, żółtymi.— Zwykła na Molukkach; kwitnie w marcu.— Kora używa się jak z poprzedzającéj; a do tego do nakadzań.

PLEMIĘ 3.

Toinowe (Euapocyneae Endl.).

Jajnik podwójny. Owoc mieszkowaty; wszelako niekiedy miażdżysto-mięsistawy.

RODZAJ 847. ***Słojniczka*** (**Urceola** Roxb.). — Kielich 5zębny. Korona słojkowata; z gardzielą zaciśniętą i nagą; z krajem 5zębnym. Pręcików 5, w rurce nisko osadzonych i w niéj zamkniętych; z główkami prawie-beznitkowemi, strzałkowatemi. Jajniki 2; zalążki liczne; szyjka 1; znamię jajowate i obrzeżone obrączkowato; obrączka podjajnikowa obło wydłużona i zamykająca jajniki. Mieszki skórzaste, kulistawo-ściśnione, prawie-2łusczynowe. Nasiona mnogie, nérkowate, utopione w miaździu mięsistym.

Gat. 1. *S. sprężnikowa* (U. elastica Roxb.). — Krzew mléczny, do 200′ rozpłożący się pomiędzy zaroślami lub wspinający na drzewa; z pniem grubości ramienia z korą ciemną, porysowaną i chropawą, a na gałązkach lekko omszoną. Liście naprzeciwległe, krótkoogonkowe, odstające, podłużnie-jajowate, kończyste, z wiérzchu szorstkie a spodem zrzadka włoskami porosłe. Wiécha końcowa, ramienisto-rozgałęziona, wielokwiatowa. Kwiaty drobne, zielonawe, o przysadkach lancetowatych; z koroną na zewnątrz miękkowłosą; z miodnikiem cewiastym, okrywającym jajnik do $^2/_3$ jego wysokości; z główkami na grzbiecie kosmatemi; z łatkami znamienia odmiennie ubarwionemi. Mieszek soczewkowaty, do 3″ w średnicy, pomarszczony.— Dość częsta na Sumatrze. — Z jéj mléka gęstego, wyrabiają wielką część *sprężnika* wschodnio-indyjskiego.

RODZAJ 848. ***Nabiałnica*** (**Tabernemontana** Lin.).— Kielich 5dzielny, trwały, o łatkach w podstawie z gruczołkiem. Korona tacowata; z gardzielą nagą; z kraju 5dzielnego łatkami ukośnemi. Pręcików 5, osadzonych w środku rurki korony i w niéj zamkniętych; główki prawie-beznitkowe, strzałkowate. Jajniki

2; zalążki liczne na szwie osadzone; szyjka 1, nitkowata; znamię wrębne; bez łusek podjajnikowych. Mieszki 2, podłużne lub kulistawe, mięsiste, miażdżyste,— a czasem przez zronienie tylko 1. Nasiona liczne, utopione w miażdżu komorkowatym, ściśnione i kątowate. Zarodek w białku mięsistém prosty; z rostkiem błędnym.

Gat. 1. *N. właściwa* (T. utilis W. Arn.).— Drzewo znakomite, którego sam pień 40′ dorasta a 1½′ w średnicy miéwa; z korą szarawą, szorstkawą. Liście ma naprzeciwległe, krótkoogonkowe, eliptyczne, zaostrzone, prawie skórzaste, równolegle-nerwiste, nagie,— z przylistkami spodem zrosłymi; podbaldaszki krótsze od liści, kątowe. Kwiaty białe, znaczne, wonne; z kielichem rzęsowatym; z koroną skórzastą, o przedłużonéj rurce.— Rośnie w Gujanie; kwitnie prawie ciągle.— Bardzo okwity jéj sok mleczny, kléjki, słodki i podobno smaczniéjszy od mléka krowiego, utrzymujący się do 10 dni bez skiśnienia i łatwo rozprowadzający się wodą,— zastępuje w istocie u tamecznych nabiał zwierzęcy; używanym zaś bywa za napój, jako środek łagodzący w wielu cierpieniach wewnętrznych i zewnętrznych, oraz do otrzymania *sprężnika;* dla tego téż roślina ta nader bywa szacowaną pod nazwiskiem Hya-Hya.

Podobneż użytki ciągną i z

Gat. 2. *N. krowiéj* (T. bovina Mour.), krzewu 4stopowego; o gałęziach poodginanych; liściach lancetowatych i nagich; kwiatach białych, zwykle poumieszczanych po 5 na jednéj szypułce w kątach liści; oraz mieszkach poodginanych;— pospolitéj w Kochinchinie: także z

Gat. 3. *N. bawoléj* (T. bufalina Lour.)— odmiennéj od *krowiéj*, — tylko liśćmi więcéj lancetowatymi; kwiatami pojedynczymi na parzy-

stych szypułkach zwisłych; a owocami wzniesiono-rozchodzącymi się i brzuchatymi;— wraz z nią rosnącéj.

Gat. 4. *N. cytrynolistna* (T. citrifolia Lin.). — Drzewo karłowate, na 12' najwyższe; o pniu prostym, grubym, z korą szarawą i gładką; o gałązkach obłych, nagich, mocno mlécznych. Liście jéj na 2calowych ogonkach, gęste, podłużnie-jajowate, zaostrzone, skórzastawe, około 6" długie, ogrubnie i nagie. Podbaldaszki kątowe ku końcom pędów; z kwiatami jasno-żółtymi i miłowonnymi,— o kielichach wzniesionych,— koronach na 1" długich, z łatkami odstającemi. Mieszki do 1½" długie, zaostrzone, środkiem rozdęte, poziomo rozchodzące się.— Zwykła w Indyach zachodnich; kwitnie od maja do sierpnia.— Gorzkiéj jéj kory, używają jako léku wzmacniającego, przeciwzimniczego i przeciwczerwiowego; a z soku otrzymują *sprężnik*.

Takież samo zastósowanie znajduje

Gat. 5. *N. biała* (T. alba Mill.)— nadzwyczaj okwitująca w mléko i ztąd *Drzewem mlécznem* (bois laiteux) od francuzów w swéj ojczyznie, to jest na Martynice zwana,— odróżniająca się jedynie: korą pnia pomarszczoną; liśćmi krótkoogonkowymi, podłużnie-eliptycznymi, 5" długimi i bardzo lśnącymi; kwiatami wietkimi, białymi, słabo ale przyjemnie woniejącymi, w podbaldaszkach końcowych; oraz mieszkami krótszymi i mniéj rozdętymi:— jako téż i

Gat. 6. *N. strojna* (T. coronaria Roxb.).— Krzew nagi, do 8' wyrastający; z gałęziami widlastodzielnemi, popielatemi; z liśćmi naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, rozpostartymi, podłużnie-eliptycznymi, zaostrzonymi, nagimi, (do 6" i 2"") ciemnoziolonymi, lśnącymi i cokolwiek falistymi brzegiem; z podbaldaszkami końcowymi albo kątowymi, 3—9- a niekiedy ledwie 1—2-kwiatowymi; z kwiatami białymi, nocą mocno wonnymi, do 1½" długimi, o żółtych małych łuseczkach w gardzieli ściśnionéj, a łatkach lekko-kędzierzawych; z mieszkami 2calowymi, odgiętymi, wielonasionowymi; z nasionami ciemi, w osnówce ciemnoczerwonéj i mięsistéj:— rosnący w Indy-

ach wschodnich dziko, a chodowany po ogrodach całéj Azyi południowéj — zwłaszcza w odmianie z kwiatem pełnym: — którego kora prócz tego, ma działać skutecznie w bólu zębów i chorobach skórnych.— (Nerium coronarium Lin.).

RODZAJ 849. ***Uroczyn*** (**Plumiera** Lin.).— Kielich 5wrębny. Korona lejkowata; z rurką cienką i obłą; z gardzielą nagą; z kraju 5dzielnego łatkami ukośnemi. Pręcików 5, nad podstawą w rurce osadzonych, zamkniętych; o główkach schodzących się. Jajniki 2; zalążki liczne na szwie przodkowym; szyjka krótka; znamię zgrubłe i wykrojone w końcu; obrączka podjajnikowa mięsista. Mieszki brzuchate, obłe, z czasem odgięte. Nasiona mnogie, ściśnione, błoniasto skrzydlaste.

Gat. 1. *U. czerwony* (P. rubra Lin.). — Drzewo na 20′ wyrastające, rozgałęzione w końcu w liczne, nagie i pełne blizn gałęzie, tworzące wietką ale rozpostartą koronę. Liście skupione na tychże ostatnich kończynach, podłużnie-jajowate, kończyste, (10″ i 4″), w podstawie nicco-zwężone, płasko- i równolegle-nerwiste, nagie, — na ogonkach 2calowych i 2gruczołkowych. Podbaldaszki 3dzielne i wiązkowate, z kwiatów na długich i kosmatych szypułkach, wielkich, czerwonych, i nader przyjemnéj woni, — orurce korony cienkiéj, a jéj łatkach lejkowato-odstających. Mieszki garbate, do 1′ długie a na $1\frac{1}{4}$″ grube.— Rośnie w Ameryce południowéj i w Indyach zachodnich, gdzie go nawet jako prawdziwą ozdobę chodują; kwitnie prawie ciągle.— Ostrym jego sokiem wytępiają brodawki; a prócz tego używają jako bardzo mocno przeczyszczającego środka — w puchlinach, w kachexyach, długotrwałych wyrzutach skórnych, w kile; także i odwar z korzeni ma podobnie działać, ale łagodnie: syrup zaś przyrządzony

z kwiatów, jest powszechnie używanym w chorobach piersiowych.

W tych samych wypadkach, zastósowywują także

Gat. 2. *U. biały* (P. alba Lin.), drzewo téjże saméj wysokości i takiegoż samego wejźrzenia, — ale: z liśćmi lancetowato-wydłużonymi, (1′ i½″), nieco-kończystymi, podwiniętymi brzegiem, z wiérzchu lśnącymi i zielonymi, a spodem białawymi; z szypułkami podbaldaszkowato-3dzielnymi, w pośrodku wiązki liści na końcu pędów, zgrubłemi ku górze; z kwiatami wielkimi, białymi, mocno wonnymi,— o rurce korony długiéj, grubéj, skrzywionéj i żółtéj w gardzieli; z mieszkami 6″ długimi a ½″ grubymi, czarnymi, gładkimi;— rosnący także w Indyach zachodnich, a kwitnący od stycznia do marca:— oraz

Gat. 3. *U. kończysty* (P. acuminata Dryand.)— również drzewo, ale z pniem krzywym, a korą chropawą i kruchą; którego— gałęzie 3dzielne, ku końcowi grubsze; liście klinowato-lancetowate, kończyste, prawie wiązkowo na końcach pędów poskupiane, (15″ i 4″), płaskie, grube, równolegle-nerwowe, z wiérzchu modrawo-zielone a spodem bledsze,— na ogonkach z czarniawymi gruczołkami przy podstawie; podbaldaszków zwykle 6, tworzących okółek jakby okręgowato; kwiaty liczne, wielkie, nader wonne, na zewnątrz czerwone a wewnątrz bladożółte lub téż białawe, — o rurce skrzywionej, a łatkach wstążeczkowatych; mieszki całkiem poodginane, do 6″ długie i nader tęgie: — pospolity w Chinach i Kochinchinie; kwitnący bez przerwy.

RODZAJ 850. ***Barwinek*** (**Vinca** Lin.).— Kielich 5wrębny. Korona léjkowata; o gardzieli rozszérzonéj i opatrzonéj obrączką błoniastą 5fałdową— istnym przykoronkiem; o łatkach kraju 5wrębnego tępych. Pręcików 5, osadzonych w połowie rurki i w niéj zamkniętych; z nitkami rozszérzonemi w wiérzchołku, a w podstawie kolankowatemi; z główkami dołegłemi do znamienia, a uwieńczonemi błonką brodatą. Jajników 2; o licznych zalążkach na szwie przodkowym; o szyjce nitkowatéj, zgrubłéj górą i rozpłaszczonéj krążeczkowato; o znamieniu strzępiasto-5kątném. Gruczoły podjajniko-

we 2, tępe, naprzemianległe z jajnikami. Mieszki obłe, przez wwinięcie brzegów — na wpół 2komorowe. Nasiona mnogie, podłużnie-jajowe, guzikowate; ze znaczkiem przodkowym. Zarodek w białka mięsistego górnym końcu zamknięty; z rostkiem górnym.

Gat. 1. *B. mniéjszy* (V. minor Lin.).— Podkrzew płożący się i całkiem nagi: którego — korzeń długowłóknisto-rozczołgujący się, wydaje mnóstwo łodyg na wpół zdrzewiałych, cienkich, obłych,— z których płonne nader długie i rozłogowato-korzeniące się, wydają z odziomka — kwitnące wzniesione do 10″; które znów po okwitnieniu rozkładając się i przybierając nadal cechy płonnych, z odziomków nowe kwietne wypuszczają. Liście jego górne 2″ i 1″ a dólne mniéjsze, jajowato-eliptyczne lub eliptyczno-lancetowate, tępe, podwinięte brzegiem, skórzaste, tęgie, całkiem nagie, z wiérzchu ciemnozielone i lśnące a spodem bledsze,— na krótkich ogonkach, opatrzonych w podstawie ząbkiem gruczołkowatym. Kwiaty pojedyncze w kątach liści, na 1calowych szypułkach, same na 1″ długie i prawie tyleż w średnicy, jasno-modre, a rzadko białe lub różowo-fiołkowawe,— z łatkami korony spojonemi nikłą błonką białą w podstawach. Owoców nigdy nie osadza.— Dość zwyczajny, po lasach i zaroślach cienistych i kamienistych prawie całéj Europy; kwitnie od kwietnia do czerwca, a miejscami całkiem nie.— Dawniéj przez lékarzów, a dziś zaledwie jako lék domowy, używaném bywa *ziele Barwinka* — herba Vincae *v.* Pervincae, jako czyszczące krew i lekko ściągające, w kołtunie, w gnilcu, w biegunkach, w krwotokach, w wozgrzywości; a nawet zachwalano je w suchotach płuc.

Dawniéj używano podobnie i

Gat. 2. *B. większego* (V. major Lin.), we wszystkich częściach znacznie większego; z liśćmi różnie-jajowatymi, tępo-kończystymi, często sercowatymi w podstawie, a w brzegu rzęsowatymi; oraz kwiatami 2 razy większymi i żywiéj-modrymi; — dość zwykłego w Europie południowéj.

Gat. 3. *B. drobnokwiatowy* (V. parviflora Retz.). — Ziele roczne, nagie: którego — korzeń włóknisty; łodyga do 1′ wzniesiona, 4kątna, gałęzista; liście krótko-ogonkowe, lancetowate, (4″ i 1 ¼″), zaostrzone, — o przylistkach szydełkowatych; kwiaty niemal parzyste, żółtawo-białe, drobniuchne, kątowe, zwężone w gardzieli; mieszki 3calowe, cieniutkie, zaostrzone.— Chwast uciążliwy po rolach Indyi wschodnich; kwitnie w porze dészczowéj. — Odwarem ziela w oleju, léczą scyatykę czyli ból kulszowy.— (V. pusilla Murr.).

RODZAJ 851. ***Dwuczub*** (**Alstonia** R. Brwn.). — Kielich 5wrębny. Korona tacowata; o rurce i gardzieli — łuseczkowatych; a kraju 5wrębnego łatkach ukośnych. Pręcików 5, osadzonych środkiem w rurce i zamkniętych; z główkami prawie-beznitkowemi, lancetowatemi i wolnemi. Jajniki 2, z zalążkami mnogimi na szwie przodkowym; szyjka 1, nitkowata, rozszérzona w szczycie; znamię nieco-ostrokrężne; bez łuseczek podjajnikowych. Mieszki obłe, wydłużone. Nasiona liczne, tarczowate, równowązkie, ściśnione, rzęsowate i z obu końców czubate.

Gat. 1. *D. szkolny* (A. comosa R. Brwn.), wysmukłe i często dość dorodne drzewo: z korą popielatawą i pomarszczoną; z gałązkami prawie-okółkowatemi, obłemi, kropkowato-brodawczkowatemi. Liście ma w okręgach po 4—7 na każdym węźle, bardzo-krótko-

ogonkowe, przewrotnie-jajowato wydłużone, tępe, (8″ i 3½″), jednak nierównéj wielkości w jednymże okręgu, ku podstawie niemal-zaostrzone, nagie, zbite, z wierzchu lśnące, spodem bledsze. Podbaldaszki krótkoszypułkowe, po 1 lub po 2—4ch na końcach gałęzi, krótsze od liści, odstająco- i okręgowo-gałęziste lub prawie-poziome, omszone; z przylistkami łuseczkowatymi. Kwiaty prawie-bezszypułeczkowe, zielonawo-białe, najmocniéj wonne wieczorem; o kielichu miękkowłosym, kilkakroć krótszym od korony; a koronie ½″ długiéj, z obu stron włosistéj, z rurką środkiem zaciśniętą, a gardzielą brodatą. Mieszki wiszące, 1½″ długie, cieniuchne, lekkościśnione. — Rośnie w Indyach wschodnich; kwitnie prawie ciągle. — Gorzka jego kora, tak w Indyach jako i w Chinach, zadawaną bywa jak u nas *Goryczka*; gdzie zarazem z miękkiego jego drzewa, robią stoły szkolne do nauki początkowéj pisania. — (Echites scholaris Lin.).

RODZAJ 852. ***Poplot*** (**Echites** P. Brwn.). — Kielich 5dzielny. Korona tacowata lub lejkowata; bez łuseczek w rurce i w gardzieli; z łatkami 5dzielnego kraju nierównobocznemi. Pręcików 5, osadzonych w rurce lub w gardzieli i w niéj zamkniętych; główki strzałkowate spojone ze znamieniem, z przyrostkami bezpyłkowymi. Jajników 2; zalążki liczne na szwie przodkowym; szyjka 1, nitkowata; znamię 5kątne, ostrokrężnie kończyste; łuseczek podjajnikowych 5, wolnych lub czasem zrosłych. Mieszki cieniuchne. Nasiona mnogie, czubate w znaczku.

Gat. 1. *P. miękkowłosy* (E. pubescens Buchan.). — Drzewko, z gałęziami obłemi i cisemi, a gałązkami ściśnionemi i nieco-rowkowanemi. Liście bardzo krótko-

ogonkowe, podłużnie-jajowate, nieco-kończyste, (9″ i 3″), w brzegu chrząstkowate i krające, z wierzchu odstająco- a spodem przylegająco-miękkowłosiste, żeberkowato-nerwowe, nieco pomarszczone. Podbaldaszki kątowe, krótsze od liści; z szypułkami widlastemi wielokwiatowemi; z przysadkami szydłowatymi, odpadającymi. Kwiaty równowysokie, woni przyjemnéj, nieco większe od dzielżaminowych, białe; o kielichu omszonym; a rurce korony 5ściennéj i brzuchatéj ku podstawie, z obu stron miękkowłosój. Mieszki od 5—10″ długie lecz w każdéj parze 1 mniéjszy, obłe, wązkie, ponabrzmiewałe przewięzisto i rozchodzące się. — Zwykły w Indyach wschodnich; kwitnie prawie ciągle, a najbogaciéj w porze dészczowéj. — Kora pnia gorzko-ostra, zadawaną bywa w miejscu w biegunkach, w czerwonkach, w zgorzelinach, — a zewnętrznie w obrzmieniach dnawych; nawet i do Europy przed czasy przychodziła pod nazwą *kory przeciwczerwonkowéj* lub *tokowéj* — cortex antidysentericus *v.* profluvii *v.* Conessi, w krajowym narzeczu Codaga Pala. Nasionami zaś léczą ludzkie czerwie.

Pod tém samém mianém, uchodzi także kora

Gat. 2. *P. przeciwczerwonkowego* (E. antidysenterica Roth.), różniącego się jedynie — liśćmi jajowato-lancetowatymi, nagimi i niewyraźnie-karbowanymi; a kwiatami cielistymi.

Gat. 3. *P. goździkowcowaty* (E. caryophyllata Roxb.). — Krzew z korą blado-cisą i kosmatą; z liśćmi krótkoogonkowymi, jajowato-eliptycznymi, kończystawym, (5″ i 1½″), ogrubnimi, spodem kutnerowatymi a z wierzchu nagimi i lśnącymi; z podbaldaszkami końcowymi, wielokwiatowymi, — o przysadkach odpadających; z kwiatami wielkimi białymi ze środkiem czer-

wonawym, mocnéj woni goździków,— o łuseczkach długich, kończystych i zrosłych.— Zwyczajny w Indyach wschodnich; kwitnie niemal ciągle.— Liśćmi leczą gorączki dnawe.

Gat. 4. *P. długokwiatowy* (E. longiflora Desf.). — Krzew wzniesiony, z gałęziami bardzo długiemi, pnącemi się i biało wełnistemi; z korzeniem do 5″ długim, bulwiasto-rzepowatym; z liśćmi bezogonkowymi, jajowato-sercowatymi, kończystymi, falistymi i podwiniętymi w brzegu, spodem biało kosmatymi; z kwiatami kątowatymi, pojedynczymi, bardzo długo-szypułkowymi, — o koronie równie długiéj, białéj i kędzierzawéj.— Pospolity w Brazylii; kwitnie od maja do sierpnia.— Cała roślina wraz z korzeniem mocno mléczna i ostra, używa się w miejscu na obkłady i enemy w krwawnicach, oraz w zarazie panującéj często pomiędzy bydłem, końmi i mułami.

Gat. 5. *P. wzniesiono-pnący* (E. suberecta Jacq.). — Krzew, na wolnych miejscach do 3′ wzniesiony a w zaroślach przeszło na 10′ wspinający się, z gałęziami cienkiemi i miękkowłosemi; którego — liście ogonkowe, podłużnie-jajowate, tępe, ciernisto-kończyste, skórzaste, w brzegu podwinięte, z wierzchu lśnące a spodem bledsze i miękkowłosiste; gronka najczęściéj 3kwiatowe, końcowe lub kątowe, dłuższe od liści; kwiaty wielkie, żółte,— o kielichu, szypułkach i koronach na zewnątrz — szorstkich, z gardzielą rozszérzoną krwisto-prążkowaną a krajem falistym; mieszki bardzo-długie i obłe.— Rośnie w Indyach zachodnich; kwitnie prawie ciągle.— Sok jego mléczny, jest nader jadowitym, tak iż w parę minut po użyciu zabija: wyciągnięty zaś z niego jad, zowią w o o r a r a.

RODZAJ 853. ***Mieszyk*** (**Ichnocarpus** R. Brwn.). — Kielich 5wrębny. Korona tacowata, tak w rurce jako i w gardzieli bez łusek, a z kraju 5wrębnego łatkami połówkowemi. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce; główki strzałkowate, oddzielone od znamienia. Jajników 2; zalążki liczne, na szwie przodkowym; szyjka 1; znamię jajowate, ostrokończyste; znitków 5 podjajnikowych, naprzemianległych z pręcikami. Mieszki nadzwyczaj cieniutkie, wielonasionowe. Nasiona mnogie, czubate na znaczku.

Gat. 1. *M. Afzelego* (I. Afzelii R. et S.).— Krzew wysoko wijący się w lewo, całkiem nagi; o liściach ogonkowych, lancetowatych a ku dołowi jajowatych, z wierzchu ciemnozielonych a spodem jaśniejszych, żeberkowato-nerwowych, często prawie-poskręcanych; wiechach kątowych i końcowych, bardzo złożonych, — z odnogami i odnóżkami ściśnionemi, krótkowłosemi, — z których ostateczne dzierżą po 2 kwiatki zwisłe, drobne, białe i miłowonne; zresztą o mieszkach szydłowatych, na 3″ długich, zrosłych podstawami, początkowo poziomych a potém odgiętych, cisych i rozszczépanych w końcu. — Pospolity po gajach i lasach w Gwinei; kwitnie prawie ciągle.— Odwaru z liści i pędów, używać zwykli w miejscu na wzmocnienie żołądka. — (Apocynum frutescens Afzel.).

RODZAJ 854. ***Toina*** (**Apocynum** Lin.).— Kielich 5wrębny. Korona dzwonkowata; z rurką wewnątrz o 5 ząbkach ostrych, ukrytych i naprzeciwległych łatkom kraju 5wrębnego; z gardzielą nagą. Pręcików 5, osadzonych nad podstawą rurki i w niéj zamkniętych; główki strzałkowate, spojone ze znamieniem w środku położonem, z przyrostkami bez pyłku. Jajniki

2; zalążki liczne na szwie przodkowym, prawie bez szyjek; znamię rozszérzone i ostrokrężnie kończyste; łusek podjajnikowych 5. Mieszki odosobnione cieniutkie. Nasiona liczne, na znaczku czubate.

Gat. 1. *T. Muchołapka* (A. androsaemifolium Lin.). — Ziele wieloletnie, z kłębem wydającym płożące się wypustki i pokrytym długimi korzeniami włóknistymi. Łodyga do 3′ wzniesiona, czerwonawa, naga, z gałęziami odstającemi. Liście jajowate, krótkoogonkowe, ciernisto-kończyste, z wiérzchu nagie a spodem omszone. Podbaldaszki kątowe niewielokwiatowe, prawie-wiązkowate i krótsze od liści, — a końcowe większe i kwiecistsze. Kwiatki wonne, nieco pochyłe, wielkości lanuszkowych, białe z krajem różowym albo szkarłatnym, o koronie 2 razy dłuższéj od kielicha. Mieszki wiszące, do 4″ długie, nagie i cise.— Rośnie dziko w Ameryce północnéj, a często i po ogrodach naszych uprawiana dla rozrywki, z powodu przytrzymywania muszek szukających pożywienia w jéj rurce; kwitnie od lipca do września.— Z powodu okwitości ostrego mléka, korzenie jéj zadają na wymioty i na przeczyszczenie — zwłaszcza w puchlinach, a w mniéjszych dawkach ku podniesieniu osłabionego trawienia; Indyanie zaś léczą nimi kiłę.

Podobnież używanemi bywają:

Gat. 2. *T. konopna* (A. cannabinum Lin.), różna — liśćmi węższymi i w obu końcach zcieńczonymi; a podbaldaszkami wiéchowatymi, o kwiatkach zielonawo-białych;— tudzież .

Gat. 3. *T. omszona* (A. pubescens R. Brwn.), odznaczająca się — liśćmi podłużnie-jajowatymi, z obu stron zwłaszcza téż od spodu miękko omszonymi; a podbaldaszkami mniéjszymi i również omszonymi:— które to obydwie za jeden gatunek od wielu poczytywane, zgadzają się nawet i w użyciu przemysłowém, gdyż Amery-

kanie północni otrzymują z nich rodzaj przędzy podobnéj konopnéj, zwanéj od nich *przędzą indyjską*.

Gat. 4. *T. indyjska* (A. indicum Lam.).— Krzew, z odziomka grubości 1 cala rozgałęziony w liczne— gałęzie długie, cienkie i wszechstronnie wspinające się a włosiste; o liściach średnio-ogonkowych, sercowatych lub tylko jajowatych, zaostrzonych; nagich, (4″ i 3″), w brzegu nieco-podwiniętych, lśnących i ciemnozielonych z wierzchu a spodem mocno żeberkowato-żylastych; podbaldaszkach kątowych małych, o kwiatkach żółtawobiałych; mieszkach 5calowych i na palec grubych. — Zwykła na Molukkach i w Kochinchinie; kwitnąca latem.— Liście z początku gorzkawe a później słodkawe, jadanymi bywają surowe lub gotowane, w celu wzmocnienia trawienia i przysporzenia pokarmu u matek; podobnie i korzeń: zewnętrznie zaś mają działać jako rozpędzające.

Gat. 5. *T. wenecka* (A. venetum Lin.). — Ziele trwałe; z kłębem czołgającym się; z łodygą na 3′ wyrastającą, nagą, z licznemi gałęziami odstającemi; z liśćmi bardzo krótko-ogonkowymi, podłużnie-lancetowatymi, ciernisto-kończystymi, (2½″ i ½″), nagimi, brzegiem chrząstkowato-ząbkowano ostrymi; podbaldaszkami na końcach łodygi i gałęzi omszonymi,— o przysadkach łącznie z szypułeczkami, kielichami i koronami— gruczołkowato-omszonych i lepkich; a koronami 4 razy dłuższemi od kielicha, szkarłatnawemi lub białemi.— Dość częsta po wybrzeżach morza Adryatyckiego i czarnego; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Niegdyś pochodziło z niéj *ziele i korzeń Romanka morskiego* — herba et radix Tithymali maritimi, wymiotująco-przeczyszczające.

Gat. 6. *T. odmładzająca* (A. juventus Lam.), również krzew mleczny lecz z sokiem czerwonym; którego — kłąb mięsisty, niepodzielny; łodyga cienka, włosista; liście jajowate i włosiste; a kwiaty żółte, o koronach 3 razy dłuższych od kielichów;— rosnący w Kochinchinie,— używany tamże jest od lekarzów i nader wysoce ceniony, jako środek powracający siły młodzieńcze w starości.

RODZAJ 855. ***Ptochowiec*** (**Nerium** R. Brwn.).— Kielich 5dzielny, z ząbkami wewnątrz. Korona tacowata; z gardzielą uwieńczoną przykoronkiem z listków poszarpanych; z kraju 5wrębnego łatkami skręconemi i nierównobocznemi, bez przyrostków. Pręcików 5, osadzonych środkiem rurki korony i w niéj zamkniętych; główki strzałkowate, ościste, spojone na środku znamienia. Jajników 2; zalążki liczne na szwie przodkowym; szyjka 1, nitkowata, rozszérzona w końcu; znamię tępe; bez łusek podjajnikowych. Mieszki obławe. Nasiona liczne, czubate w znaczku.

Gat. 1. *P. pospolity* (N. Oleander Lin.), w dawnych zielnikach *Bobkową Różą* i *Kościaneczkami*, a pospolicie *Oleandrem* zwany.— Krzew często drzewkowaty, troisto-gałęzisty w odnogi rózgowate, długie i nieznacznie-omszone. Liście ma troiste, wzniesione, krótkoogonkowe, równowązko-lancetowate, (5″ i ¾″), dólne znacznie mniéjsze, krótko-kończyste, brzegiem lekko-podwinięte, tęgie, nagie, z wiérzchu ciemnozielonolśnące a spodem jaśniéjsze i delikatnie żeberkowatonerwiste, wgnieciono-kropkowane. Podbaldaszki okazałe. dość wielkie,— o przysadkach równowązko-kończystych, odpadających i zarówno z szypułkami i kielichami czerwonawych. Kwiaty wielkie, ozdobne, miłowonne, różowe a rzadko białe, często pełne, do 2″ w średnicy

a przeszło 1″ długie,— z listeczkami przykoronka 3—5-dzielnymi i zaostrzonymi. Mieszki do 4″ długie, cise.— Dziki zwykły w Afryce południowéj aż ku Indyom oraz w Europie południowéj, a chodowany wszędzie; kwitnie od lipca do września. — W dzikim więcéj a w chodowanym mniéj — wszystkie części są odurzająco-ostremi; których w dawniejszych czasach używano w długotrwałych chorobach skórnych, zwłaszcza też *liści Płochowca* — folia Oleandri *v.* Rosaginis *v.* Nerii.

Tak samo używanym bywa

Gat. 2. *P. wonny* (N. odoratum Lam.) zupełnie podobny poprzedzającemu, a zaledwie różny— wzrostem mniéjszym; liśćmi dużo dłuższymi; kwiatami zaś pełnymi, bardzo-mocno-wonnymi,— których łatki zewnętrzne ciemniéjsze od wewnętrznych, mocno kędzierzawych z białą obwódką,— łusek zaś wewnętrznych strzępki nitkowate; — nader zwyczajny dziki i chodowany po ogrodach w Indyach wschodnich, gdzie kwitnie cały rok.

RODZAJ 856. ***Kościanecznik*** (**Wrigthia** (R. Brown.).— Kielich 5dzielny, wewnątrz o 5 lub 10 łuskach. Korona tacowata; z krajem 5dzielnym, roztwartym; z gardzielą uwieńczoną przykoronkiem z 10 łusek podzielnych. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i wystających; o główkach strzałkowatych, spojonych ze znamieniem pomiędzy niemi leżącém. Jajniki 2, spojone; zalążki liczne na szwie przodkowym; szyjka nieco maczugowato-nitkowata; znamię tępe, wykrawane. Mieszki wolne lub nieco zrosłe z sobą, z łożyskami przyrosłemi. Nasiona liczne, czubate w końcu przeciwległym znaczkowi. Zarodek bezbiałkowy; rostek górny, zbliżony do znaczka.

Gat. 1. *K. przeciwczerwonkowy* (W. antidysenterica R. Brwn.).— Krzew lub drzewko strojne, 10′ dorasta-

jące; z gałęziami nagiemi, szarawemi; z liśćmi ogonkowymi, podłużnie-jajowatymi, kończystymi, (3″ i 1′), nagimi, spodem wydatnie-nerwistymi; z podbaldaszkami końcowymi — kwiatów białych, woni przyjemnéj, o rurce 6 razy dłuższéj od kielicha; z mieszkami 6calowymi, wązkimi, spojonymi wraz z wierzchołkami aż do pęknięcia; z nasionami podłużnemi, biało-jedwabistoczubatemi.— Pospolity w Indyach wschodnich, zwłaszcza na Cejlonie; kwitnie prawie ciągle.— Dawniéj od niego wywodzono *korę przeciwczerwonkową* lub *tokową*— cortex antidysentericus, *v.* profluvii *v.* Conessi, właściwie z *Poplota miękkowłosego* pochodzącą, lecz zastępującą tamtę i zarówno z nią skuteczną.— (Nerium antidysentericum Lin.).

Téjże saméj kory dostarcza także

Gat. 2. *K. barwiérski* (W. tinctoria R. Brwn.) drzewo 15stopowe; o liściach podłużnie-jajowatych, (10″ i 4′), kończystych i omszonych; kwiatach wielkich, białych, wonnych, do 1½″ w średnicy,— o łatkach równowązkich, tworzących wiotkie i wiechowate podbaldaszki; a mieszkach do 18″ długich, nader wysmukłych i spojonych z sobą końcami;— zwykły w Indyach wschodnich: którego tak kora jako i nasiona są wsławione w biegunkach, a liście zawiérające wiele barwika indygu podobnego, w barwiérstwie nie małą grają rolę.— (Nerium tinctorium Rottl.).

RODZAJ 857. ***Tasiemcza*** (**Kixia** Blum.).— Kielich-5dzielny. Korona prawie-lejkowata; z rurką zaciśniętą środkiem; z gardzielą nagą; a krajem dzwonkowatym, 5dzielnym i skręconym. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i wystających; główki ostrokończyste, z grzbietem ztwardłym, spojone z pośrodkowém znamieniem. Jajniki 2, opasane obrączką mięsistą; zalążki mnogie na szwie przodkowym; szyjka nitkowata; znamię maczugowate. Mieszki odosobnione, wydłużone.

Nasion wiele, czubatych w końcu przeciwnym znaczkowi. Zarodek bez białka; z rostkiem górnym, zbliżonym do znaczka.

Gat. 1. *T. drzewna* (K. arborea Blume.).— Piękne drzewo; z liśćmi naprzeciwległymi, eliptycznymi, z obu końców kończystymi, z wiérzchu nagimi a spodem bledszymi i cokolwiek omszonymi; z kwiatami w podbaldaszkach wiązkowatych kątowych, wielkich, biało-żółtawych; z nasionami od dołu trzoneczkowemi i czubatemi.— Rośnie na Jawie; kwitnie od czerwca długo w jesień.— Żółty i ostry sok mleczny, zmięszany z wodą wrzącą lub z miodem, ma dzielnie niszczyć tasiemca; sam zaś użyty, sprawia zapalenie kiszek i żołądka.

RODZAJ 858. ***Ciągień*** (**Vahea** Lam.).— Kielich maleńki, 5wrębny. Korony léjkowatéj — rurka wydłużona i brzuchata ku podstawie, a kraju 5wrębnego— łatki skręcone. Pręcików 5, osadzonych środkiem w rurce korony; nitki króciuchne; główki strzałkowate. Jajnik jajowy, ostry; szyjka szydłowata; znamię— z krążka okrągłego i mięsistego— 2kończyste. Reszta cech podobna jak w *Nabialnicy.*

Gat. 1. *C. sprężnikodajny* (V. gummifera Poir.).— Drzewo, o gałęziach obłych, nagich i gładkich; liściach naprzeciwległych, ogonkowych, przewrotnie-jajowatych, tępo-zaokrąglonych w końcu, (2" i 1"), skórzastych, lśnących i nerwistych; podbaldaszkach końcowych, przysadeczkowych; kwiatach na 1" długich, brudnawo-żółtych; lecz z owocami nieopisanymi dotąd należycie.— Rośnie na Madagaskar; kwitnie latem.— Z soku mlecznego i okwitego téj rośliny, wyrabiają dobry *sprężnik.* — (Tabernemontana squammosa Comers.).

RODZINA CXLIV.

Trojeściowate (Asclepiadeaceae Lindl.).

Kwiaty umiarowe, w międzyogonkowych a rzadziéj kątowych — okółkach lub wiązkach, a czasem tylko w podbaldaszkach albo gronach, najrzadziéj zaś pojedyncze. Kielich 5dzielny lub 5wrębny, różnéj wielkości. Korona odpadająca, 5dzielna albo 5wrębna, dzwonkowata, słojkowata, tacowata lub kółkowa, naprzemianległa z kielichem, często z ząbkami pomiędzy łatkami oraz z łuseczkami w rurce i gardzieli; w przedkwitnieniu skręcono-dachówkowata, niekiedy tylko łuszczynowata.— Pręcików 5, osadzonych ku podstawie w rurce naprzemianlegle z łatkami kraju: nitki spłaszczone, rzadko kiedy wolne ale najczęściéj zrosłe w znitek cewiasty, zwykle uwieńczony przykoronkiem zrosło- lub dzielno-łateczkowym: główki zewnątrzwrotne, 2woreczkowe, uwieńczone kończystém przedłużeniem zwórki lub w jego miejscu włosami, a rzadko nagie,— już zrosłe w cewę, już wpół- lub całkiem - wolne; o woreczkach naprzeciwległych, równoległych, często przez podłużną przegródkę 2woreczkowatych, otwierających się— już całkiem w podłuż, już szparką wierzchołkową, podłużną albo poprzeczną — i to zawsze przed rozkwitnięciem; z pyłkiem zlepionym w pyłkowiny bardzo rzadko beztorbeczkowe, ziarniste i powstałe z czwórek pęcherzyków pyłkowych — bądź pojedynczo bądź po 4 dolegających do gruczołków znamienia,— lecz zazwyczaj w torbeczce własnéj w każdym woreczku, błonkowatéj, zamkniętéj szewkiem chrząstkowatym,— z których po 2 należące do osobnych główek czépiają się każdego wyrostka zna-

mienia;— o pęcherzykach pyłku wrzecionkowatych, olejno obleczonych, wyszłych z szewka.— Jajniki 2, wolne lub spojone podstawami, bez- lub trzoneczkowe: zalążki liczne, osadzone na łożyskach nerwowatych zajmujących szew przodkowy, kilkoszeregowe, wiszące, wywrócone: szyjki 2, wybiegłe z jajników, króciuchne i nader zbliżone: znamię spólne obu szyjkom, rozszérzone, 5graniaste a rzadko poszarpano-wielowrębne, bezdzióbe lub dzióbate, całkie albo raz- lub więcéj-wrębne, z kątami podstawowymi naprzemianległymi główkom, a opatrzonymi— już wyrostkami fałdeczkowatymi i chrząstkowatymi, chwytającymi torbeczki pyłkowinowe,— już też gruczołkami przytrzymującymi gołe pyłkowiny lépkie.— Mieszki zazwyczaj 2, i to wzniesione lub roztwarte; często pojedyncze przez zronienie jednego,— już gładkie, już cierniste, pękające po szwie z uwolnieniem łożyska.— Nasiona mnogie, ściśnione, na dół dachówkowate; ze skórką najczęściéj chrząstkowato obrzeżoną, uwieńczoną czubem jedwabistym zwróconym ku wierzchołkowi owocu; z białkiem mięsistém ale nikłém, lub bez niego.— Zarodek prostoległy osiowy; o listniach płaskich, liściastych; a rostku bliskim znaczka i zwróconym ku wierzchołkowi owocu.— *Krzewy a rzadziéj zioła, najczęściéj mleczne i wijące się; z łodygą i gałęziami obłemi i węzłowato-wstawowatemi, a czasem mięsistemi; z liśćmi naprzeciwległymi, rzadziéj okręgowymi albolitéż naprzeciwległymi,— a w mięsistych zwykle ronionymi lub różnie przeobrażonymi,— zresztą zawsze pojedynczymi i całkimi, bez przylistków, lub w ich miejsce z szczecinami międzyogonkowemi.*

PLEMIĘ 1.

Obwoinikowe (Periploceae R. Brwn.).

Nitki pyłkowe w części lub całkiem wolne. Główki 1—4woreczkowe. Pyłkowin 5—20, ziarnistych, pojedynczo lub po 4 przytulonych do rozszérzonych szczytów wyrostków znamion.

RODZAJ 859. ***Obwojnik*** (**Periploca** Lin.).— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5wrębna; gardziel o 5 gruczołkach naprzeciwległych pręcikom, zakończonych ościami mięsistemi i haczykowatemi. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i wystających; nitki wolne; główki ostrokończyste, w grzbiecie brodate, przyklejone podstawami do środka znamienia; pyłkowiny pojedyncze, ziarniste, rozszérzonymi szczytami dolegające do gruczołów znamienia. Znamię tępo-5kątne, bezbronne. Mieszki obłe, nadzwyczaj rozchodzące się; gładkie. Nasiona mnogie, czubate w znaczku.

Gat. 1. *O. maurycki* (P. mauritianum Poir.). — Krzew wijący się i wspinający do 20′; z łodygą i gałęziami cienkiemi, obłemi, cisemi; z liśćmi krótko- a grubo-ogonkowymi, podłużnymi, zastrzonymi, (4″ i 1 ½″), brzegiem nieco-podwiniętymi, z wierzchu ciemnozielonymi i lśnącymi, a spodem bledszymi i równolegle nerwistymi; z podbałdaszkami kątowymi, groniastymi,— o kwiatach ½calowych, czerwonawych, wewnątrz włosistych,— z przysadkami krótkimi a tępymi; z mieszkami szydłowatymi i prawie-członkowatymi.— Zwykła w Indyach wschodnich i na wyspach sąsiednich; kwitnie latem.— Korzeń na wyspie Maurycius, zadawanym bywa na wymioty zamiast ipekakuanowego.— (Cynanchum mauritianum Lam.).

Gat. 2. *O. grecki* (P. graeca Lin.).— Krzew do 40′ wspinający się swemi licznemi, cieńkiemi i szarocisawemi gałęziami; którego — liście krótkoogonkowe, różnie-jajowate, (4″ i 3″), dólne nieco-mniéjsze, tępe lub kończyste, z wiérzchu lśnące a spodem bledsze; podbaldaszki prawie-końcowe, widlastodzielne, 10—20-kwiatowe,— o przysadkach szydłowatych; kwiaty na 1″ w średnicy, od zewnątrz żółto-zielonawe, a wewnątrz czerwonawe i biało-kosmate, mięsistawe,— z łatkami równoważkiemi i wykrojonemi w końcu,— z łuskami przykoronkowemi oraz nitkowatemi ich wydłużeniami prawie równemi koronie,— z główkami zbito- i biało-kosmatemi; mieszki do 4″ długie, cisawe, z początku wgięte i spojone końcami a późniéj rozchodzące się.— Pospolity w Grecyi i na całym Wschodzie, a chodowany u nas po ogrodach; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Jego sok mléczny, ma być do tego stopnia jadowity, iż miejscami w Azyi trują nim wilki; a ziele użyte zewnętrznie, jest rozdzielającém.

RODZAJ 860. ***Owoik*** (**Hemidesmus** R. Brwn.).— Kielich 5wrębny. Korona kółkowa, 5wrębna, o 5 łuskach pod wcięciami bezząbkowemi. Pręcików 5, osadzonych w rurce i wystających; o nitkach zrosłych w podstawach a w wiérzchołkach wolnych; główkach zaś spojonych wraz, lecz odosobnionych od znamienia i bezbrodych;— pyłkowinach 20, ziarnkowatych, dolegających swymi przyrostkami nérkowatymi po 4 do każdego gruczołka znamienia. Znamię płaskawe, bezbronne. Mieszki obłe, nadzwyczaj rozchodzące się, gładkie. Nasiona liczne i czubate w znaczku.

Gat. 1. *O. indyjski* (H. indicus R. Brwn.).— Krzew wysmukły i pnący, z bardzo licznemi i cien-

kiemi a długiemi włóknami korzeniowemi; z łodygą obłą, szorstkawą i popielato-szarą; z liśćmi bardzo krótko-ogonkowymi, jajowato-eliptycznymi, w tępym wierzchołku ciernisto-kończystymi, (3″ i 1″), skórzastymi, często w podstawie zaokrągłonéj wykrojonymi, z wierzchu jasno-zielonymi, a spodem bledszymi i popielatawymi,— o przysadkach maléńkich z każdéj strony ogonka, odpadających; z okółkami prawie-bezszypułkowymi — kwiatów zielonawych z wnętrzem czerwoném,— o przysadkach łuskowatych, a łatkach korony ku wewnątrz pomarszczonych.— Zwyczajny na wyspie Cejlon i sąsiednich; kwitnie latem.— Korzeń jego bezwonny i kléisty, używa się w Indyach wschodnich jak *sarsaparylla*, do któréj ma wiele podobieństwa.— (Periploca indica. Lin.).

PLEMIĘ 2.

Opninowe (Secamoneae Endl.).

Nitki zrosłe. Główki 4woreczkowe. Pyłkowin 20, gładkich, czwórkami (lecz zawsze do 2ch główek sąsiednich należącemi) dolegających do ciałek bezrowkowych znamienia.

RODZAJ 861. ***Opnin*** (**Secamon** R. Brwn.). — Kielich 5wrębny. Korona kółkowa, 5wrębna. Przykoronek znitka o 5ciu listeczkach ściśnionych z boku, a przyczépionych brzegiem podłużnym, odwróconych i pojedynczych,— wraz z resztą narzędzi upładniających wystający z kwiatu. Pyłkowin 20, gładkich, wzniesionych, uczépionych po 4 u wierzchołków ciałek bezrowkowych znamienia. Znamię w końcu ściśnione. Mieszki gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczku.

Gat. 1. *O. wymiotowy* (S. emetica R. Brwn.).— Krzew wspinający się; którego korzeń pokrywa mnóstwo korzonków włóknistych, długich i rudawych; łodygę zaś kora cisawo-czerwonawa, pomarszczono popękana. Liście ma bardzo-krótkoogonkowe, równowązkolancetowate, kończyste, (4" i $^1/_3$"), dość zbite, z wierzchu ciemno-zielone i lśnące, prawie-beznerwowe; podpodbaldaszki skąpe, bardzo krótkie, omszone,— o przysadeczkach maléńkich; kwiaty białe, ogrubnie, z koroną od zewnątrz nagą; mieszki długie i wysmukłe.— Pospolity w Indyach wschodnich; kwitnie przez całe lato.— Korzeń właściwéj woni, zadawanym bywa na wymioty, oraz w różnych innych niemocach w sposób ipekakuany; ma nawet léczyć i kiłę.— (Periploca emetica. Willd.).

Gat. 2. *O. Alpina* (S. Alpini R. et S.)— również krzew pnący: z korą szarą; z liśćmi krótkoogonkowymi, podłużnymi, do 2" długimi, kończystymi, podwiniętymi brzegiem, spodem wydatnie równolegle-nerwistymi; z podbaldaszkiem wiechowatym 3dzielnym, krótszym od liści,— o szypułeczkach cisawo omszonych; z kwiatami białymi, wewnątrz korony kosmatymi; z mieszkami obłymi, brzuchatymi:— rosnący w Egipcie i Afryce południowéj, a kwitnący w czerwcu i lipcu;— oprócz użycia jak poprzedzającego gatunku ze względu korzeni,— dostarcza soku, z którego przyrządzają rodzaj lipożywicy zwanéj *soczniczą antyocheńską*— scammonium antiochicum.— (Periploca Secamone. Lin.).

PLEMIĘ 3.

Trojeściowe (Asclepiadeae R. Brwn.).

Nitki zrosłe. Główki 2woreczkowe. Pyłkowin 10, poprzyczépianych parami do wyrostków znamienia, przedzielonych na dwoje rowkiem podłużnym.

RODZAJ 862. ***Okręta*** (**Sarcostemma** R. Brwn.).— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5dzielna. Przykoronek znitkowy podwójny,— zewnętrzny czareczkowaty lub obrączkowaty i karbowany,— a wewnętrzny osadzony na szczycie znitka 5listeczkowy, przewyższający pierwszy i zarazem mięsisty. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny przytwierdzone zcieńczonym szczytem i wiszące. Znamię kończyste lub tępe. Mieszki wysmukłe, gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczku.

Gat. 1. *O. kwaśna* (S. viminale R. Brwn.).— Krzew wijący się i bezlistny; którego korzeń wydaje liczne łodygi do 12′ długie, mięsiste, w całéj długości grubości pióra, obłe,— z gałęziami podobnemiż, różnie poplątanemi, zielonawemi, nagiemi i gładkiemi; którego kwiaty w wiązkach bocznych, są wszystkie— drobne, białe i miłéj woni.— Niezbyt częsta po gajach i zaroślach Indyi wschodnich; kwitnie latem.— Okwity téj rośliny sok mleczny, nader łagodny i kwaskowaty, stanowi bardzo ulubiony w podróży chłodnik.— (Asclepias acida. Roxb.).

Gat. 2. *O. modrawa* (S. glaucum H. et B.).— Ziele trwałe; z łodygą wijącą się w prawo i nagą; z liśćmi krótkoogonkowymi, ostro-lancetowatymi, zaostrzonymi w podstawie, błoniastymi, lekko podwiniętymi brzegiem, nagimi i modrawo-zielonymi od spodu; z okółkami międzyogonkowymi, wielokwiatowymi i bardzo-długoszypułkowymi; z kwiatami $\frac{1}{4}$″ w średnicy, białymi, na szypułeczkach nitkowatych nagich,— o rurce korony równéj kielichowi, a łatkach frędzlowatych,— o listeczkach przykoronka wewnętrznego dłuższych od główek.— Częsty na wybrzeżach morza Karaibskiego w

Kolumbii.— Korzeń jego, zadawany tamże bywa w zastępstwie i pod nazwą *ipekakuany*.

RODZAJ 863. ***Calec*** (**Holostemma**. R. Brwn.). — Kielich 5dzielny, korona prawie-kółkowa, 5wrębna. Przykoronek znitkowy, uczepiony przy podstawie znitka, pojedynczy, obrączkowaty, zaledwie-5-wrębny. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny ściśnione, uwieszone zcieńczonym wierzchołkiem. Znamię bezbronne. Mieszki brzuchate, gładkie. Nasiona liczne i czubate w znaczku.

Gat. 1. *C. strojnokwiatowy* (H. Rhcedianum Spr.).— Krzew, o licznych i białych włóknach korzeniowych; łodydze obłéj, nieco-węzłowatéj, zielonéj i zarówno z resztą rośliny nagiéj; liściach jajowato-sercowatych, kończystych, (5″ i 3″), z wiérzchu ciemno- a spodem jasno-zielonych, z nerwami często czerwonymi i z przyrostkiem szczecinowatym od góry blisko podstawy, nagimi,— na ogonkach 2calowych skręconych; podbaldaszkach prawie-bezszypułkowych, o 5 kwiatach— okazałych, strojnie ubarwionych czerwono-zielono-biało, tęgo rozpostartych; mieszkach pudłużnie-jajowo brzuchatych, zaostrzonych i do 5″ długich; a nasionach podłużnie-jajowych, wydłużonych w długi czub śrébrzysto-jedwabisty.— Dość pospolity w Indyach wschodnich; kwitnie w porze deszczowéj.— Proszek z korzeni zadmuchnięty, ma léczyć plamy rogówki; a zarazem, przyrządzają z niego maści i różne złożone léki oczne: przy tém zadawanym bywa równocześnie i wewnętrznie. Sok zaś jego mléczny, jest całkiem łagodny.— (Asclepias annularis Roxb.).

RODZAJ 864. ***Obwoina*** (**Cynanchum** Lin.).— Kielich 5dzielny. Korona prawie-kółkowa, 5-

dzielna. Przykoronek znitkowy cewiasty, zamykający narzędzia płciowe, z ujściem 5—10wrębnym, a 5cią jego łatkami zewnętrznemi naprzeciwległemi i równoległemi względem wewnętrznych i względem główek. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny brzuchate, umieszczone poniżéj wiérzchołka zcieńczonego. Znamię z koniuszkiem dość głęboko wykrojonym. Mieszki obłe, rozchodzące się. Nasiona liczne, czubate w znaczku.

Gat. 1. *O. ostra* (C. monspeliacum Lin.).— Ziele trwałe; którego kłąb – białawy, mięsisty, obły, na kilka cali długi a na 1″ w średnicy, pokryty licznymi korzeniami włóknistymi,— wydaje kilka łodyg do 6″ wysokich, obłych, cienkich, nagich i gałęzistych; liście ogonkowe, nérkowato-sercowate, w wiérzchołku lancetowato wybiegłe, modrawo-zielone i nikło omszone; podbaldaszki pojedyncze pomiędzy każdą parą liści i dłuższe od nich, kilkakroć widlastodzielne, wielokwiatowe; kwiaty białe i różowane, na długich i kosmatych szypułeczkach, o przysadeczkach maléńkich szydłowatych.— Pospolita w Hiszpanii, Włoszech, Francyi południowéj i w Grecyi; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Sok jéj mléczny i ostry, po ścięciu się daje tak zwaną *soczniсę francuzką* lub *monpelierską*— scammonium gallicum v. monspelіense, używaną na przeczyszczenie zarówno z innemi jéj odmianami.

RODZAJ 865. ***Ciemiężyk*** (**Vincetoxicum** Mönch.).— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5dzielna. Przykoronek znitkowy tarczkowaty, mięsisty, 5—10łateczkowy, wewnątrz pojedynczy. Główki z koniuszkiem błoniastym w szczycie. Pyłkowiny brzuchate, umieszczone tuż pod ich wiérzchołkiem zcieńczonym.

Znamię z koniuszkiem całkim. Mieszki brzuchate, gładkie, roztwarte. Nasiona mnogie, czubate w znaczku.

Gat. 1. *C. lékarski* (V. officinale Mönch.), dawniéj mianowany *Zwyciężyjadem*, a niewłaściwie *Tojeścią* i *Trojeścią*.— Ziele trwałe. Kłąb ukośny, niby-ugryziony, mocno węzłowaty, białawy, z licznymi korzonkami włóknistymi białymi. Łodyga do 3′ wzniesiona, pojedyncza lub bardzo rzadko o parze gałązek, obła, z jednéj lub z dwóch stron omszona. Liście krótkoogonkowe, naprzeciwległe lub po 3 — 4 w okręgu, sercowate albo podłużnie-jajowate, zaostrzone, rzęsowate, (4″ i 2″), z obu stron lecz wyraźniéj spodem i po nerwach omszone,— a najwyższe lancetowate. Okółki pojedyncze lub parzyste pomiędzy ogonkami liści najwyższych, krótsze od tychże,— jeden 5—9kwiatowy a drugi często o 2—3 kwiatkach; z szypułeczkami, kielichami i przysadkami omszonymi. Kwiaty nie wielkie, białe, z koroną nagą, a łatkami przykoronka żółtawymi i jakby tępo poprzygryzanemi. Mieszki do 3″ długie, proste, wrzecionowato wydłużone, długokończyste, kréskowane. Nasiona podłużne, w koło obwiedzione błonką i z białym czubem.— Bardzo zwyczajny po wzgórzach, górach, skałach i gołoborzach podobnych, prawie w całéj Europie; kwitnie od czerwca do września.— Dawniéj *korzeń zwyciężyjadowy*— radix Vincae toxici v. Hirundinariae, okwitujący w *asklepiadynę*, pobudzający do wymiot i do potów,— zachwalany bywał w puchlinach, w gorączkach łożnych, w ospie trudno wywijającéj się, w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych,— a zewnętrznie w ukąszeniu żmii i we wrzodach.— (Cynanchum Vincetoxicum Pers.).

Zarówno używano także i

Gat. 2. *C. czarny* (V. nigrum Mönch.)— z łodygami wijącemi się; z liśćmi podłużnie-jajowatymi lub lancetowatymi; z okółkami mniéjszymi, pojedynczymi; z kwiatkami ciso-czerwonawymi i kosmatymi wewnątrz,— o przykoronku z 5 łatkami większemi a 5 mniéjszemi; a z mieszkami prostymi: — rosnący w Europie południowéj i w Rossyi:— (Cynanchum nigrum Pers.): oraz

Gat. 3. *C. średni* (V. medium R. Brwn.)— również wijący się,— lecz o liściach sercowato-wydłużonych, zaostrzonych; koronach biało-czerwonawych i nagich wewnątrz,— z łatkami przykoronka przewrotnie-sercowatemi; a mieszkach skrzywionych:— rosnący tamże.— (Asclepias media Hort.).

RODZAJ 866. ***Cewczyniec*** (**Solenostemma** Hayn.).— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5wrębna. Przykoronek cewiasty, 5dzielny,— z łatkami naprzeciwległymi główkom, tępemi i łódkowato sfałdowanemi. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym Pyłkowiny uwieszone szczytem zwężonym. Znamię tępe. Mieszki przez zronienie pojedyncze, brzuchate, gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczku.

Gat. 1. *C. przeczyszczający* (S. Arghel Hayne.).— Krzew, z łodygą wzniesioną do 3', gałęzistą. Liście ma bardzo-krótkoogonkowe, naprzeciwległe, jajowato-lancetowate, (2" i 1"),— najwyższe i gałęziowe znacznie węższe i prawie równowązko-lancetowate, czasem nawet siérpowato zgięte, kończyste, skórzaste, blado-zielone, miękkowłose a z wiekiem prawie nagie— podobnie jak i gałązki. Podbaldaszki dość znaczne, szypułkowe, międzyogonkowe; o przysadkach równowązko-lancetowatych, w brzegu przeświecających; a szypułeczkach i kielichach omszonych. Kwiatki białe, z rurką krótką, krajem do $^2/_3$" w średnicy; z przykoronkiem krótszym od niego, nieco-mięsistawym,— o łatkach

kapturkowatych, wzniesionych i wykrojonych w podstawie. Mieszki podłużnie-jajowe, $2^1/_2$" długie, w końcu zwężone i zakrzywione.— Rośnie w Nubii i w Egipcie wyższym; kwitnie latem.— Drobniejsze listki przymięszywane bywają do *senesu aleksandryjskiego* — senna alexandrina, z którym i w skutkach zgadzają się.— (Cynanchum Arghel Delil.).

RODZAJ 867. ***Naparch*** (**Kanachia** R. Brwn.).— Kielich 5wrębny. Korona dzwonkowata, z krajem 5dzielnym. Słupuś narzędzi płciowych na wpół ukryty. Przykoronek na samym szczycie cewy znitkowéj,— o 5 listeczkach szydłowatych, z podstawą zgrubłą i niepodzielnych. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny brzuchate i uwieszone samym szczytem. Znamię bezbronne. Mieszki cieniuchne, krésowane. Nasiona liczne, czubate w znaczku.

Gat. 1. *N. wełnistokwiatowy* (K. laniflora R. Brwn.).— Podkrzew albo krzew: z łodygą wzniesioną, nagą; z liśćmi płaskimi, naprzeciwległymi, zbliżonymi, równowązko-lancetowatymi, zwężonymi w ogonek, do 3" długimi, nagimi i beznerwowymi,— w osadzie o licznych ząbkach szczecinowatych i prawie okręgowych; z szypułką międzyogonkową, o pół krótszą od liści, w końcu wiązkowo-okołeczkowo wielokwiatową,— o przysadkach nierównych i szydłowatych; z kwiatkami na 1-calowych szypułeczkach, otoczonych w podstawie licznymi ząbeczkami odpadającymi,— o koronach białych, od zewnątrz nagich a wewnątrz szorstkawo-włosistych; z mieszkami obławo-wrzecionowatymi, łękowatymi, prawie-pomarszczonymi.— Zwykły w Arabii i Abissynii; kwitnie latem.— Sokiem jego mlécznym, zmięszanym

z masłem, leczą parchy.— (Asclepias laniflora Forsk.).

RODZAJ 868. ***Dwułust*** (**Sonninia** Reichb.). — Kielich 5dzielny. Korony rurka krótka, słojkowata, a kraj 5dzielny. Przykoronek o 5 listkach, a każdy z 1 łuseczką na wewnątrz. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny brzuchate, uwieszone poniżej swego szczytu. Znamię z długim i całkim dzióbkiem.

Gat. 1. *D. wymiotowy* (S. vomitoria Kost.).— Podkrzew jedwabisto-gałęzisty; którego— korzeń obrączkowaty, żółtawy, gruby; liście jajowate, zaostrzone, ćme, lecz na obu powierzchniach jedwabiste; kwiaty dość duże, z wierzchu omszone, białawe.— Rośnie w Indyach wschodnich i w Chinach.— Korzeń ma być jednym z dzielnych leków wymiotowych, pobudzających poty i ułatwiających odpluwanie.— (Diplolepis vomitoria Lindl.).

RODZAJ 869. ***Mleczara*** (**Calotropis** R. Brwn.).— Kielich 5dzielny. Korona prawie-dzwonkowata; z krajem 5dzielnym; z rurką 5kątną w kąty torbiaste. Przykoronka znitkowego, wszystkie 5 listków łódkowate i przyrosłe do cewy znitka, oraz odgięte w podstawie. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny ściśnione i uwieszone wierzchołkami zcieńczonymi. Znamię bezbronne. Mieszki brzuchate, gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczku.

Gat. 1. *M. olbrzymia* (C. gigantea R. Brwn.).— Krzew lub podkrzew. Łodyga do 10' wzniesiona, grubości uda, z korą szarą, z gałęziami prawie-wzniesionemi; z pędami— zarówno jak i reszta rośliny— opilśnionymi kosmkami wełniastymi, białymi i zcierającymi się. Liście bardzo-krótkoogonkowe, krzyżowe, podłuż-

nie-przewrotnie jajowato-sercowatymi, niemal wpółobéjmującymi, (9″ i 4″), czasem cokolwiek kończystymi, grubymi, łamnymi, z wierzchu prawie-nagimi— bo tylko przy ogonkach cisawo-brodatymi, a spodem białawo strzępiasto-kutnerowatymi. Okółki podbaldaszkowate, 6 — 10kwiatowe, grubo szypułkowe, prawie o pół krótsze od liści i pojedyncze pomiędzy ogonkami, — o przysadkach małych, podłużnych. Kwiaty woni słabéj liliowéj, przeszło na 1″ w średnicy, blado-fiołkowe wpadające w różowe lub szkarłatne, albo białe; z rurką $^1/_4$— a łatkami kraju $^3/_4$ jéj długości zajmującemi i odgięto wwiniętemi; z listkami przykoronka ściśnionymi prawie szablasto, podkręconymi na zewnątrz, a w wierzchołku 2rożkowemi. Mieszki podłużnie-jajowe, kończyste, na 4″ długie, kréskowane i dołeczkowate. — Pospolita w całéj Azyi południowéj, zwłaszcza pomiędzy zwaliskami i po starych murach, oraz pustkowiach, — często i uprawna; kwitnie prawie ciągle. — Tak sok mléczny gorzko-ostry podobny do opium, jako i kora korzenia— zwana *korzeniem mudarowym*— radix Mudarii, okwitujące w *mudarynę* i w niewielkich dawkach wzbudzające wymioty, — od dawna są w użyciu lékarskiém w padaczce, kurczach, porażeniach, słoniowacinie, czerwiwości, kile, dnie, zimnicach i mnóstwie innych cierpień złośliwych. Jamaikanie léczą nim owrzodzenia gardła, grzybki i choroby oczów; a z włókiem kory doprawiają przędzę jedwabiowi podobną.— (Asclepias gigantea. Ait.).

Gat. 2. *M. wyniosła* (C. procera R. Brwn.), różna od poprzedzającéj zaledwie— liśćmi dużo kończystszymi, oraz kwiatów biało fiołkowanych lub żywo-żółtych łatkami prosto odstającemi;— rosnąca w Egipcie i w Persyi;— dostarcza soku, którym léczą parchy i wszel-

kie złośliwe choroby skórne; liści używanych zewnętrznie w bólach i obrzmieniach dnawych, oraz do wyrabiania istoty słodkiéj zwanéj w Persyi *cukrem Ochar;* a koron służących do wyścielania poduszek i materaców.— (Asclepias gigantea. Lin. procera. Ait.).

RODZAJ 870. ***Kolczymiech*** (**Gomphocarpus** R. Brwn.).— Kielich 5dzielny. Korona 5dzielna, odgięta. Przykoronek znitkowy o 5 listkach kapturkowatych, wewnątrz pojedynczych, o 2 ząbkach przy podstawie. Główki uwieńczone w wiérzchołku błoniasto. Pyłkowiny ściśnione, uwieszone szczytem zcieńczonym. Znamię przygniecione, bezbronne. Mieszki przez zronienie najczęściéj pojedyncze, brzuchate, uzbrojone kolcami niewinnymi. Nasiona liczne, czubate w znaczku.

Gat. 1. *K. kędzierzawy* (G. crispus R. Brwn.).— Ziele trwałe: którego łodyga do 2′ wzniesiona, gałęzista, ściśniona, okryta włosami białymi i tęgimi,— z gałęziami naprzemianległemi; liście prawie-bezogonkowe, naprzeciwległe, z podstawy sercowatéj lancetowate, (2″ i ½″), falisto wcinane, tęgowłose; okółki końcowe, o wielu kwiatach szkarłatnych, których szypułeczki i kielichy włosiste.— Tu i owdzie na wzgórzach przylądka Dobréj nadziei, kwitnie od listopada do maja.— Gorzki jego korzeń mocno pędzi mocz. — (Asclepias crispa. Lin.).

RODZAJ 871. ***Brodziłat*** (**Xysmalobium** R. Brwn.).— Kielich 5dzielny. Korona o 5 łatkach brodawkowato-brodatych od wewnątrz. Przykoronek znitkowy 1szeregowo-10dzielny; z łatkami 5ma większemi mięsistemi i naprzeciwległemi z główkami, a 5ma mniéjszemi naprzemian. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny ściśnione, uwieszone wiérzchołkami. Znamię bezbronne. Mieszki przez zro-

nienie— pojedyncze, brzuchate, okryte łuskami piórkowatemi. Nasiona mnogie, czubate w znaczku.

Gat. 1. *B. falistolistny* (X. undulatum R. Brwn.).— Krzew z łodygą do 1½' wzniesioną, do 1" w średnicy, mięsistą, obłą, pojedynczą, omszono-kosmatą; liśćmi bezogonkowymi, lancetowato wydłużonymi do 5", naprzemian- lub naprzeciw-ległymi, zaostrzonymi, odstającymi, falistymi, nagimi, ku górze coraz mniejszymi; z okółkami bocznymi, licznymi, prawie-bezszypułkowymi, wielokwiatowymi; z kwiatami dość dużymi, zielonawymi,— o łatkach korony w końcach włosowato-frężlowatych, a kielichach rzęsowatych.— Również z Przylądka Dobréj nadziei; gdzie kwitnie od grudnia do marca.— Korzenia używają w morzyskach i jako pędzącego mocz.— (Asclepias undulata. Lin.).

RODZAJ 872. ***Trojeść*** (**Asclepias** Lin.).— Kielich 5dzielny. Korona 5dzielna, odgięta. Przykoronek znitkowy o 5 listkach kapturkowatych, wydających z dna po 1 wyrostku rożkowatym. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny ściśnione, uwieszone szczytem zcieńczonym. Znamię bezbronne, przygniecione. Mieszki gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczku.

Gat. 1. *T. pospolita* lub *syryjska* (A. syriaca Lin.).— Ziele trwałe. Kłąb mięsisty, mocno rozpłożący się i wydający mnogie wypustki. Łodyga do 6' czasem wzniesiona, kosmato-omszona, pojedyncza. Liście średnioogonkowe, jajowato lub eliptycznie wydłużone, krótko-kończyste, (8" i 3½"), w podstawie zaokrąglone, z wiérzchu lekko omszone a spodem kosmato biało-szarawo omszone,— wiérzchołkowe i na wypustkach mniejsze i węższe. Okółki wielkie, bogate,

wietko-kulistawe, zwisłe i szypułkowe,— z przysadkami równowązko-szydłowatymi. Kwiaty brudno-lilla; o szypułeczkach i kielichach kosmato omszonych. Mieszki do 4" długie, brzuchate, kończyste i chropowate.— Pochodzi z Ameryki północnéj; lecz uprawna wszędzie nader powszechna, a zdziczała bardzo częsta w Europie południowéj i na Wschodzie; kwitnie od lipca do sierpnia.— Z okwitego jéj soku mlécznego, można otrzymywać *sprężnik;* korzeniem léczą dychawicę; liśćmi zmiażdżonymi obkładają obrzmienia zimne i niektóre wyrzuty skórne; młode wypustki jadają jak szparagi; czubów nasionowych używają do wyścielania poduszek itp: lub za dodaniem wełny, bawełny albo jedwabiu, wyrabiają z nich różne tkaniny; z łodygi zaś otrzymują przędzę podobną konopiom.

Gat. 2. *T. kurassauska* (A. curassavica Lin.).— Ziele wieloletnie: którego— kłąb bardzo krótki; gęsto pokryty cienkimi korzeniami włóknistymi; łodyga do 3' wzniesiona, pojedyncza, obła, omszona; liście krzyżowe, ogonkowe, lancetowate, zaostrzone, w podstawie zcieńczone, (4" i 1½"), lśnące, nagie; okółki szypułkowe, wzniesione, podwiérzchołkowe,— z przysadkami szydłowatymi przy podstawie szypułeczek omszonych; kwiaty cisawo-czerwonawe albo pomarańczowo-czerwone, rzadko zaś białe,— o kielichu omszonym i odgiętym; mieszki wydłużone do 4", brzuchate, zaostrzone, chropawe.— Rośnie w Ameryce południowéj i w Indyach zachodnich; kwitnie tamże prawie ciągle, a u nas po szklarniach od czerwca do października.— Tak liści jak i korzeni używają w miejscu na wymioty, nazywając ostatnie *niby-ipekakuaną*— bastard-Ipecacuanha; które w mniéjszych dawkach, również po-

budzająco do potów i pędząco mocz działają. Prócz tego łodygami, liśćmi i kwiatami leczą ciekączkę i upławy; świeżo zaś zmiażdżonemi, tamują krwotoki świeżych ran.

Na podobieństwo *ipekakuany*, używają się także miejscami, jako tak samo działające:

Gat. 3. *T. przeciwdychawiczna* (A. asthmatica Lin.).— Ziele wieloletnie— z kłębem krótkim, prawie-drzewiastym,— o mnóstwie korzeni włóknistych, białoszarawych i mięsistych; z łodygami licznemi, wijącemi się, wysmukłemi, do 12″ dorastającemi, których młode pędy kosmato omszone; z liśćmi naprzeciwległymi, ogonkowymi, do 3″ wydłużonymi prawie równowązko, lecz w podstawie nieco rozszérzonéj sercowatymi, w wiérzchołku kończystymi, spodem kosmato omszonymi— zarówno jak i ogonki i szypułki,— z których drugie 2 razy dłuższe od piérwszych; z okółkami niewielokwiatowymi i często wypustnymi,— o przysadkach lancetowatych; z kwiatkami drobnymi, brudno-żółtymi i pomarańczowymi; z mieszkami lancetowatymi, rozsochatymi, do 4″ długości:— nader zwyczajna w Indyach wschodnich po gruntach lekkich i piaszczystych, a kwitnąca w porze deszczowéj:— któréj korzenie najwięcéj zachwalają w czerwonkach i śluzotokach płucnych:— (Cynanchum Ipecacuanha Willd).

Gat. 4. *T. bulwiasta* (A. tuberosa Lin.)— również ziele trwałe,— o kłębie bulwiasto nabrzmiałym; łodydze do 2′ wzniesionéj, brudno-czerwonéj, szorstkowłosistéj, górą rozpierzchło gałęzistéj; liściach bardzo licznych, naprzemianległych, krótkoogonkowych, jajowato-podłużnie-lancetowatych, tępych i kolczysto kończystych, kosmatych; okółkach końcowych, ułożonych podbaldaszkowato, bogatych w kwiaty pomarańczowo-żółte i lśniące:— pospolita w całéj Ameryce północnéj po miejscach spiekłych i kamienistych, a kwitnąca od czerwca do września:— któréj korzenie stanowią zwykły lék, ułatwiający odpluwanie i wzbudzający poty w nieżytach i w zapaleniach opłucni.

Gat. 5. *T. czerwonawa* (A. incarnata Lin.)— także ziele wieloletnie; którego— kłąb mięsisty i gałęzisty; łodyga do 3′ wzniesiona, zielona lub czerwonawa, tylko ku wiérzchołkowi gałęzista i tamże miękkowłosa a spodem naga; liście naprzeciwległe a czasem troiste, krótkoogonkowe, lancetowato wydłużone, zaostrzone, (5″ i

1¼″), z obu stron nagie,— a górne znacznie mniéjsze i węższe; okółki na końcach pędów parzyste, wzniesione, na szypułkach miękko kosmatawych,— o przysadkach szydłowatych; kwiaty cielistoczerwone, nieco-waniellowo wonne, z rożkami mocno wystającymi z kapturków przykoronka:— zwykła w Ameryce północnéj, kwitnąca w lipcu i sierpniu:— któréj korzenie jak *bulwiastéj* używane.

RODZAJ 873. ***Nagoznit*** (**Gymnema** K. Brwn.).— Kielich 5dzielny. Korona prawie-słojkowata, 5wrębna, uwieńczona w gardzieli 5ma łuszczkowatymi ząbkami w wycięciach łatek kraju, a czasem i całkiem naga. Znitek bez przykoronka. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny uczépione podstawami i wzniesione. Znamię bezbronne. Mieszki cieniuchne, gładkie. Nasion wiele, obrzeżonych i czubatych w znaczku.

Gat. 1. *N. mlékodajny* (G. lactiferum R. Brwn.).— Podkrzew: z łodygą na wpół zielną, wzniesioną, obłą; liśćmi jajowatymi, zaostrzonymi, błoniastymi, płaskimi, naprzeciwległymi; okółkami krótkimi, wypustnymi, międzyogonkowymi.— Zwyczajny na Cejlonie: gdzie łagodne jego mléko używaném bywa jak krowie, a młode wypustki za jarzynę.— (Asclepias lactifera Lin.).

Gat. 2. *N. tęgi* (G. tenacissimum Spr.):— krzew pnący się wysoko; o liściach sercowatych i omszonych; kwiatach w wielkich wiéchach podbaldaszkowatych; a mieszkach kosmatych:— rosnący w Indyach wschodnich:— dostarcza przędzy grubéj, wyrabianéj na liny dużo mocniéjsze od konopnych.— (Asclepias tenacissima. Roxb.).

Gat. 3. *N. barwiérski* (G. tingens Spr.), podobnyż krzew Indyi wschodnich, używanym bywa od Birmanów do barwienia na zielono.— (Asclepias tingens. Roxb.).

RODZAJ 874. ***Woskokwiat*** (**Hoya** R. Brwn.).— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5łatkowa. Przykoronek znitkowy o 5 listkach mięsistych,

przygniecionych, których kąt wewnętrzny wybiega w ząb dolegający do główki. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny ściśnione, schodzące się i podstawami pouczépiane. Znamię prawie bezbronne. Mieszki gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczku.

Gat. 1. *W. wielkokwiatowy* (H. coronaria Blum.).— Krzew wspinający się nader wysoko, niewiele- i krótko-gałęzisty. Liście bardzo odległe, naprzeciwległe, krótko- a grubo-ogonkowe, jajowate, kończyste, (4″ i 2″), w podstawie zaokrąglonéj czasem wykrojone, w brzegu podwinięte, grube, łamne, skórzaste, z wiérzchu nagie i lśnące, a spodem szarawo omszone i tylko o nerwie głównym wystającym. Okółki zwykle około 10-kwiatowe, na 2calowych a grubych szypułkach. Kwiaty do 2″ w średnicy, na 1calowych szypułeczkach, od zewnątrz modrawo ziolone a wewnątrz cise i nader lśnące, nocą woniejące jakby ananasowo; z koroną nagą i często odgiętą. Mieszki do 14″ wydłużone, z podstawy niemal-2calowéj ostrokrężnie zwężające się, blado-zielone i krésowane.— Częsty w okolicach górzystych i ponad strumieniami na Molukkach i na Jawie; kwitnie niemal ciągle.— Sok jego mléczny łagodny, zadawanym bywa w miejscu jako chłodzący w ciekączkach.

Gat. 2. *W. zielonokwiatowy* (H. viridiflora R. Brwn.).— Również krzew pnący, całkiem nagi; którego— łodygi i gałęzie szare; liście na 2calowych ogonkach, prawie sercowato-jajowate, zaostrzone, (5″ i 3″), błoniaste, z wiérzchu ciemno- a spodem bledzéj-zielone; okółki pojedyncze, wielokwiatowe, z szypułką równą szypułeczkom ale krótszą od ogonków; kwiaty zielone, o koronach nieco poodginanych; mieszki pra-

wie-ostrokrężne, tępe, do 4" długie, a do 1½" średnicy przy podstawie, zielonawo-żółte.— Pospolity po zaroślach i gajach na półwyspie indyjskim i na Cejlonie; kwitnie latem.— Korzeń jego ostrogorzki i młode pędy, zalecają w puchlinach, oraz w celu ułatwienia odpluwania.

RODZAJ 875. ***Tojowiec*** (**Marsdenia** R. Brwn.).— Kielich 5dzielny. Korona słojkowata lub prawie-kółkowa, 5wrębna. Przykoronek znitkowy, o 5 listkach ściśnionych, całkiem pojedynczych. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny wzniesione i uczępione podstawami. Znamię bezbronne lub z dzióbkiem. Mieszki gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczku.

Gat. 1. *T. wzniesiony* (M. erecta R. Brwn.),— w starych zielnikach *Toiną* zwany.— Podkrzew ściśniono-krzaczysty, wzniesiony do 5'; z łodygą i gałęziami cieńkiemi; z liśćmi naprzeciwległymi, ogonkowymi, jajowato-sercowatymi, kończystymi, (3" i 1½"), jasno- i modrawo-zielonymi; z kwiatkami drobnymi, białymi, wonnymi,— w licznych i prawie-okółkowatych podbaldaszkach na górnéj części łodygi,— o łatkach korony bezbronnych, 4—5 razy dłuższych od rurki.— Zwyczajny na całym Wschodzie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Sok mléczny tak jest ostry, iż go używają do spęcherzania skóry jako środka odciągającego, a wewnętrznie na wymioty i przeczyszczenie. Dawnymi zaś czasy przepisywaném bywało *ziele Toiny okrągławolistnéj*— herba Apocyni folio subrotundo w podobnym celu.— (Cynachum erectum. Lin.).

Gat. 2. *T. barwiérski* (M. tinctoria R. Brwn.);— takoż krzew pnący, rosnący na Sumatrze i w Indyach Wschodnich,— ma być bogatszy od *Indygowca barwiérskiego* w barwik przyrody *indyga*.

RODZAJ 876. ***Małżolist*** (**Conchophyllum** Blum.).— Kielich 5dzielny. Korona prawie-kulista, w kraju 5wrębna a brodata w gardzieli. Znitek bez przykoronka. Pylkowiny osadzone podstawami, wzniesione. Znamię tępe. Mieszki gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczku.

Gat. 1. *M. dachówkowaty* (C. imbricatum Blum.).— Ziele trwałe, pasożytne: którego— łodyga i gałęzie węzłowate, zakorzeniające się w korze drzew licznymi korzonkami włóknistymi wyszłymi ze wstawów; liście okrągławo-sercowate, wykrojone, do $1\frac{1}{2}$" w średnicy, mięsiste, przylegające dachówkowato do kory drzew, z wiérzchu wypukłe i brudno-białawo-zielone, a spodem wklęsłe i brudno-czerwonawe; okółki parzyste, małe, do 8kwiatowe; kwiatki nieco-wonne, białe, o znitku ukrytym i 5kątnym; mieszki na 3" długie, zaostrzone, cienkie.— Porasta najwięcéj drzewa mangowe na Molukkach, a najokwiciéj na wyspie Nusa-Kambanga obok Jawy;— kwitnie w listopadzie i grudniu.— Mléko jego jest łagodne; odwarem z liści przyspieszają wysypanie się ospy, léczą ciekączki, oraz przyrządzają z nich *żuwki* przymięszając je zamiast *Żuwny*.

RODZAJ. 877. ***Opięta*** (**Dischidia** R. Brwn.).— Kielich 5dzielny. Korona słojkowata, 5wrębna. Przykoronek znitkowy o 5 listkach roztwarto wrębnych i odgiętych. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pylkowiny uczépione podstawami, wzniesione. Znamię bezbronne. Mieszki gładkie. Nasiona mnogie, czubate w znaczku.

Gat. 1. *O. szelążkowata* (D. nummularia K. Brwn.). — Podkrzew podobny lecz znacznie mniejszy od *Woskokwiatów*, opinający się szczelnie na pniach i gałęziach całych drzew; o łodydze łamnéj, cienkiéj, szorstkawéj i zarówno z innemi częściami rośliny— biało opylonéj; o liściach ogonkowych, naprzeciwległych, okrągławo-jajowatych, kolczysto-kończystych, z obu stron wypukłych, ½″ długich a cokolwiek węższych, spodem omączonych; z okółeczkami bardzo-krótkoszypułkowymi; z kwiatkami nader drobnymi, białymi, po 2 lub 3 wraz,— a listeczkami przykoronka szydłowatymi i rzęsowatymi; z mieszkami cieniuchnymi, na 1½″ długości, ku górze obłymi a przy podstawie ściśnionymi.— Bardzo częsta po wybrzeżach morskich jawańskich i południowéj Nowéj Hollandyi.— Z powodu łagodnego mléka, leczą nią ciekączki i rany kłute.

Toż samo rozumié się i o

Gat. 2. *O. Rafflesa* (D. Rafflesiana Wall.): znacznie większéj we wszystkich swych częściach,— z liśćmi jajowatymi, (1½″ i 1″), kończystymi, grubymi i ciemnozielonymi; z okółeczkami 4—5-kwiatowymi; a mieszkami obłymi, zaostrzonymi, cieniuchnymi i do 4″ wydłużonymi:— rosnącéj wraz z poprzednią.

RODZINA CXLV.

Oliwowate (Oleaceae Endl.).

Kwiaty obu- lub niekiedy przez zronienie jednopłciowe, w gronach lub 3dzielnych wiéchach, a rzadko prawie-w wiązkach,— z szypułeczkami naprzeciwległemi i 1przysadeczkowemi. Kielich zrosłodziałkowy, 4-zębny albo-dzielny i trwały, tylko niekiedy żaden. Korona

lejkowata, prawie-tacowata lub jakby-dzwonkowata; z krajem bardzo głęboko-4dzielnym, w przedkwitnieniu łusczynowatym:— niekiedy żadna. Pręcików 2, osadzonych na podstawie rurki; z nitkami do niéj dolegającemi; z główkami 3woreczkowemi, grzbietoczépnemi, otwierającemi się w podłuż,— o woreczkach przeciwległych. Jajnik wolny, 2komorowy, bez krążka; komory najczęściéj 2zalążkowe, z zalążkami oboklegle z wierzchołka przegrody wiszącymi,— rzadziéj 3zalążkowe, a wtedy skrajne ronione,— a najrzadziéj z zalążkami 2szeregowemi, licznemi; szyjka króciuchna; znamię całkie lub téż wrębne. Owoc— już pestczak zwykle przez zronienie 1komorowy, 1nasionowy,— już jagoda lub torebka niepękająca i górą wydłużona w skrzydło,— już pękająca w łuszczyny po ścianach. Nasiona zazwyczaj w komorach pojedyncze, czasem po 2, a niekiedy i wiele, zawsze wiszące, najczęściéj ściśnione, a kiedy niekiedy skrzydlasto-obwiedzione. Zarodek w osi białka zbito-mięsistego lub téż rogowatego, prosty; listnie liściaste; a rostek górny.— *Drzewa albo krzewy, z gałęziami naprzeciwległemi, węzłowatemi; z gałązkami 4-ściennemi albo ściśnionemi; z liśćmi naprzeciwległymi, ogonkowymi, już prostymi i całymi, bez wstawu pomiędzy ogonkiem a blaszką,— już nieparzysto-pierzastymi; bez przylistków.*

PLEMIĘ 1.

Oliwowe (Oleineae Endl.).

Owoc pestczak lub jagoda.

RODZAJ 878. ***Oliwa*** (**Olea** Lin.).— Kielich krótko-rurkowaty, 4zębny. Korona krótko-dzwonkowata,

z krajem 4-wrębnym lub-dzielnym, płaskim; — a czasem żadna. Pręciki 2, osadzone po nad podstawą w rurce i wystające, — a w bezpłatkowych żadne. Jajnik 2komorowy; komory 2zalążkowe; zalążki obokległe, uwieszone u szczytu przegrody; szyjka króciuchna; znamię wrębne w 2 łateczki często wykrojone. Pestczak jagodowaty, przez zronienie 1—2nasionowy; z pestką kostną 1 — 2komorową. Nasiona wywrócone. Zalążki w osi białka mięsistego albo mączastego.

Gat. 1. *O. pospolita* (O. europaea Lin.), zwykle *Drzewem oliwném* zwana i nader do *Wiérzby* podobna — bywa w dwóch odmianach, poczytywanych od wielu za osobne gatunki; z których — *O. dzika* (O. Oleaster Lnk.) jest tylko krzewem bardzo- i ciernisto-gałęzistém: zaś *O. ogrodna* (O. sativa Lnk.) stanowi drzewo i 40′ dorastające, bezbronne, którego — kora jasno-szara na pniu, a na gałęziach odstających i 4ściennych zielonawo-srébrzysto-szara i brodawkowata; liście krótkoogonkowe, széroko-lancetowate lub podłużnie-przewrotniejajowate, tępe albo kolczysto-kończyste, (2″ i 1″), na dzikich mniéjsze a większe na chodowanych, całobrzegie, podwinięte, skórzaste, z wiérzchu ciemnozielone i ćme a spodem gęsto-ołustnione, i to — biało-szarawo, srébrzysto, złotawo, rdzawo, a najrzadziéj jaśniéj-zielono; grona kątowe, naprzeciwległe, dość zbite, zaledwie połowy długości liści, z szypułką główną podobną gałązkom, a szypułkami obłomi,— o przysadkach maléńkich, wklęsłych, tępych i w krótce odpadających; kwiatki ¼calowe, białawe,— o okielichu miseczkowatym,— o rurce korony króciuchnéj a łatkach jéj kraju wwiniętych brzegiem i krótszych niż pręciki; pestczak największy wielkości jaja gołębiego, zwykle jajowy,

czasem kulistawy lub przewrotnie-jajowy, tępy lub zaostrzony, prawie-czarny — alboli też fiołkowy, czerwonawy, żółtawy lub zielony, — z śródowocnią zielonawo-białą, — z pestką ukośnie-podłużną, ściśnioną, kończystą, zwykle 1komorową; nasiono postaci pestki. — Ojczyzną jéj podobno Palestyna; ale ze wschodu rozpowszechniona nadzwyczaj i uprawiana w różnych odmianach uszlachetnionych w Grecyi i wszystkich niemal krajach po nad morzem śródziemném: kwitnie w kwietniu i maju. — Z jéj to owoców otrzymuje się tyle użyteczna *oliwa* — oleum olivarum; któréj różne stopnie dobroci, zależeć zwykły — już to od odmiany i stopnia jéj uszlachetnienia, już od podniebia, już od gruntu na jakim rośnie, już od stopnia dojźrzałości owoców z których ją otrzymano, już wreszcie od różnego sposobu wydobywania jéj. Najlepsza *panieńska*, pochodzi z najdojźrzalszych owoców przez dobrowolne ściekanie; *prowancka*, z podobnychże lekkouciskanych na zimno; a *zielona*, przez wytłaczanie mocne na gorąco wszelkich resztek pozostających z 2 piérwszych. Zastósowanie jéj lékarskie wewnętrzne i zewnętrzne, jako środka łagodzącego i obwijającego, utrzymuje się ciągle od najdawniéjszych czasów; a przemysłowe i gospodarskie tak jest powszechném, iż go całkiem pominąć można. Liście i korę uważają jeszsze do dziś dnia we Włoszech, za środek przeciwzimniczny; wyciekająca zaś z pni starych żywica, jako *Storak ziarnowy* — Storax in granis przyjemnéj woni wanillowéj, służy tamże powszechnie za kadzidło. Wreszcie z drzewa użytkują tak jak my z wiérzbowego; gałazki poczytują za godło pokoju; a nie dośpiałe owoce zaprawne, służą jako przyprawy pod nazwiskiem *oliwek*.—

Gat. 2. *O. wonna* (O. fragrans Vahl.).— Krzew do 6′ wzniesiony; z liśćmi krótkoogonkowymi, eliptycznie-lancetowatymi, (5″ i 2″), tęgawymi, ostro-ząbkowano-piłkowanymi, nagimi, gładkimi, z wierzchu ciemnozielonymi a spodem jaśniejszymi i żyłeczkowanymi, — za młodu falistymi i pomarszczonymi, a przy rozwijaniu się rudawo-cisawymi; z kwiatkami poskupianymi po 5—8 w kątach liści najwyższych, drobniuchnymi, krótko-szypułeczkowymi, białymi, mocno- i miłowonnymi; z jajnikiem jakby podwójnym i 2komorowym; a owocem dotąd nieznanym.— Pospolita dzika i uprawna w Japonii, Chinach i Kochinchinie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Jéj to kwiatom tak mocno i przyjemnie-wonnym, winna herbata swój zapach, którego sama z siebie nieposiada, gdyż nimi rzeczywiście w różnéj ilości doprawianą bywa.— (Osmanthus fragrans Lour.).

Gat. 3. *O. drobnoowocowa* (O. microcarpa Vahl.). — Drzewko średniéj wielkości, z mnóstwém gałęzi odstających i pokręconych; z liśćmi drobnymi, jajowatymi, zaostrzonymi, poodginanymi, karbowano-piłkowanymi i nagimi; z gronkami krótkiemi, końcowemi,— o kwiatkach drobnych, białych, z dzwonkowato-4dzielną koroną a kielichem kubkowatym; z owocami drobnymi, kulistymi, czarnymi.— Rośnie w Kochinchinie; kwitnie z wiosny.— Liści używają wewnętrznie jako pędzących mocz, a zewnętrznie jako rozpędzających.

RODZAJ 879. ***Trzemcha*** (**Phillyraca** Tourn.) jako podrodzaj *Oliwy* od wielu uważana, odznacza się — krajem korony 4dzielnym; pestką pergaminowatą, łamną; a białkiem mączastém.

Gat. 1. *T. szérokolistna* dawniéj *czerwona* (P. latifolia Lin.).— Krzew na 8′ wysoki, z licznemi gałęziami tęgiemi, prostemi i miękkowłosemi w końcach; z liśćmi krótkoogonkowymi, odstającymi, sercowato-jajowatymi, (1″ i ½″), kolcem uzbrojonymi w wierzchołku kończystym, tępo-piłkowanymi i podwiniętymi w brzegu, skórzastymi, nieco-lśnącymi, spodem wypukło-kropkowanymi; z podbaldaszkami bukietowatymi, kątowymi, króciutkimi,— o przysadkach jajowatych, odpadających i zarówno ze szypułeczkami omszonych; z kwiatkami zielonawo-białymi; z owocami kulistymi, wielkości grochu, ciemno-granatowymi.— Rośnie w Europie wschodnio-południowéj; kwitnie w marcu i kwietniu.— Dawni lékarze zadawali jéj liście lekko-gorzko-ściągające, w zbytecznych czyszczeniach miesięcznych, w moczotoku, w chorobach skórnych, a zewnętrznie we wrzodach ustnych; w których to celach, nawet po dziś dzień używanymi bywają jako lék domowy w Europie południowéj.

RODZAJ 880. ***Ligustr*** (**Ligustrum** Tourn.). — Kielich skrócono-rurkowaty, 4zębny, odpadający. Korona léjkowata; z rurką dłuższą od kielicha; z krajem 4dzielnym. Pręcików 2, osadzonych i ukrytych w rurce. Jajnik 2komorowy; komory 2załążkowe; załążki oboglegle uwieszone u szczytu przegrody; szyjka króciuchna; znamię wrębne, tępe. Jagoda kulista, 2komorowa; komory 2- lub przez zronienie 1-nasionowe. Nasiona wywrócone, jajowe lub kątowate. Zarodek w osi białka chrząstkowatego.

Gat. 1. *L. pospolity* (L. vulgare Lin.), u dawnych *Ptasia-żoł.*— Krzew 10′ dorastający, gęsto- i odstająco-gałęzisty, z licznemi na gałązkach cisawo-szarych podługowatemi brodaweczkami. Liście naprzeciwległe a

czasami troiste, krótkoogonkowe, odpadające, lancetowate, (3″ i 1″), górne kończyste a dólne tępe, nagie, gładkie, prawie-skórzaste. Bukiety zbito-wiechowate, wzniesione, końcowe, do 4″ długie, krzyżowo-rozgałęzione odnogami głównemi 4ściennemi i omszonemi,— o przysadkach maleńkich, szydłowatych. Kwiaty drobne, białe, wonne. Jagody kulistawo-podłużne, wielkości grochu, czarne z mięsem ciemno-czerwoném, a rzadko białe, żółte lub zielone. Nasiona z jednéj strony wypukłe a z drugiéj kątowate. — Dziki rośnie w Europie południowéj, zdziczały w umiarkowanéj, a chodowany po wszystkich ogrodach strojniéjszych; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Dawniéj *liście i kwiaty Ptasiéj żobi* — folia et flores Ligustri, były w zwykłém użyciu jako ściągające, w owrzodzeniach — gardła, ust i dziąseł gnilcowych.— Owoców używać można do barwienia na czarno i na granatowo.

PLEMIĘ 2.

Jesionowe (Fraxineae Endl.).

Owoc torebkowaty,— albo niepękający jako skrzydlak, lub też pękający przez przegrody w 2 łuszczyny; z komorami 1-— niewielo-nasionowemi.

RODZAJ 881. ***Jesion*** (**Fraxinus** Tourn.).— Kwiaty mięszanopłciowe. Kielich 4dzielny lub żaden. Korona 4dzielna albo żadna. Pręcików 2, osadzonych pod jajnikiem. Jajnik 2komorowy; komory 3zalążkowe; zalążki oboklegle zawieszone u 3 ramion sznurka nasiennego, przyrosłego do przegrody i tylko górą zwisło-odstającego,— z których tylko środkowy upłodniony, a 2 boczne płonne; znamię prawie-bezszyjkowe, wrębne.

Skrzydlak skórzasty, nieco podłużny, ściśniony, 2- lub przez zronienie 1-komorowy, niepękający,— o 1ém skrzydle górném listkowatém. Nasion w komorach po 1, wiszącym ze szczytu sznureczka i komory, po bokach z wątkami 2 nieupłodnionych. Zarodek w osi białka mięsistego.

Gat. 1. *J. pospolity* (F. excelsior Lin.).— Drzewo wyniosłe, do 120″ wysokie; z pniem prostym, okrytym korą szaro-cisawą z wiekiem pomarszczoną; z gałązkami obsypanemi kréskowatemi soczewkami; z pąpiami czarnymi, wielkimi. Liście ma nieparzysto-pierzaste, 5—6parowe, naprzeciwległe, wraz z ogonkami na 1′ długie; listki prawie-bezogonkowe, podłużnie-jajowate lub lancetowate, (3″ i 1″), zaostrzone, ku podstawie klinowato zwężone, wyjąwszy podstawy ostropiłkowane, z wierzchu nagie a spodem na nerwie głównym od podstawy kosmatawe. Wiechy wietkie, wielokwiatowe, do 3″ długie, a w czasie owocowania znacznie większe i zwisłe; z przysadkami równowązko-szydłowatymi, włosistymi. Kwiaty z pręcików krótszych od jajnika, o główkach krwisto-czerwonych, jajowych. Skrzydlak do 1½″ długi a ⅓″ szeroki, żółtawo-cisy, wielonerwowy; ze skrzydełkiem z przodu zaokrągloném i kolczysto-zakończoném.— Pospolity po lasach równinowych i górskich w Europie umiarkowanéj i południowéj, oraz w Azyi północnéj; kwitnie w kwietniu i początkach maja.— Niegdyś *kora, liście i nasiona Jesiona*— cortex, folia et semina Fraxini, miały swe zastósowania lékarskie; piérwsza w zastępstwie chiny zadawaną bywała w zimnicach, w puchlinach i w czerwiwości,— drugimi léczono zewnętrznie rany,— a ostatniemi choroby nérek. W przemyśle zaś i gospodarstwie,

liście dają dobrą paszę dla bydła; korą garbują skóry i barwią na czarno lub granatowo; drzewa zaś używają oprócz opału — do wyrabiania wybornego potażu, oraz na wyroby stolarskie, tokarskie, stelmasze i t. p.

Przez chodowanie sztuczne, powstało wiele odmian strojnych, poczytywanych od wielu za właściwe gatunki; jako to:

Gat. 2. *J. płaczący* (F. pendula Ait.), z gałęziami wiszącemi na podobieństwo *Wierzby płaczącéj;*

Gat. 3. *J. kędzierzawy* (F. crispa Rosc. *v.* atrovirens Desf.), o liściach czarniawo-zielonych, pokrzywionych, pomarszczonych i kędzierzawych;

Gat. 4. *J. złoty* (F. aurea Willd.) z gałązkami żywo-żółtemi;

Gat. 5. *J. jednolistny* (F. simplicifolia Willd. v. heterophylla Vahl.) o liściach pojedynczych, jajowatych.

W podobnyż sposób używają i w innych krajach:

Gat. 6. *J. orzecholistnego* (F. juglandifolia Lam.), odróżniającego się od *pospolitego:*— pędami nagimi, szarawo-zielonymi; pąpiami cisymi; liśćmi zaledwie 2—3—4-parowymi, — o listkach podłużnie-jajowatych, zaostrzonych, (4″ i 2‴), nieco ząbkowanych, ogoneczkowych, sinych i ciemno-zielonych z wiérzchu, a spodem białawo-zielonych i pokrytych na nerwach przylegającymi miękkimi włoskami,— z których 1 lub 2 końcowe zwykle skrzydełkowato zbiegają po ogoneczkach zawsze nagich; owocami na 1″ długimi i bardzo wązkimi:— rosnącego w Ameryce północnéj i po naszych ogrodach, kwitnącego w kwietniu i maju; którego kora i nasienie mocno-pędzące mocz, używają się głównie do léczenia kiły.

Gat. 7. *J. amerykańskiego* (F. americana Lin.), z pniem na 80′ wzniesionym i często aż do wiérzchołka ogołoconym z gałęzi; z pąpiami złoto-żółtymi a gałązkami cisawo-szaremi; z liśćmi 3- a rzadko 4-parowymi, — o listkach krótkoogonkowych, eliptycznych, zaostrzonych, (4″ i 2‴), brzegiem lekko-falistych, z wiérzchu nagich a spodem modrawo-zielonych i wraz z ogoneczkami kosmatych, — z młodu zaś z obu stron cisawych i kosmatych; — zwyczajnego w Ame-

ryce północnéj, a kwitnącego w kwietniu i majn;— z którego nawet i korzeń zadawanym bywa w zimnicach i krwotokach.

Gat. 8. *J. białego* (F. acuminata Lam.), rosnącego wraz z *amerykańskim* i za niego branego, lecz odróżniającego się należycie:— liśćmi węższymi, prawie że niezębkowanymi, niemal nagimi spodem lecz modrawymi, a z wiérzchu ciemnozielonymi; gałązkami popielatemi; a pąpiami płowymi.

Gat. 9. *J. kosmatego* (F. tomentosa Michx.) zwanego w Ameryce północnéj *czerwonym*, z powodu czerwienienia liści pod jesień; a odznaczającego się ich pokryciem kosmato-omszoném.

RODZAJ 882. ***Mannowiec*** (**Ornus** Pers.), uważany za podrodzaj *Jesiona*, lecz wyróżniony kielichem i koroną— wyraźnemi.

Gat. 1. *M. zwyczajny* (O. europaea Pers.).— Drzewo zaledwie 30′ dorastające; z gałęziami węzłowatemi, modrawo-czarniawemi, kropkowanemi żółto; a pąpiami szaro opylonymi. Którego— liście nieparzysto-piérzaste, 3- a czasem 2- lub 4- i 5-parowe, na 10″ długie; ogonek główny rynienkowato wyżłobiony, lecz przytém obrzeżony; listki ogoneczkowe, (3″ i 1½″), już jajowate, już nieco wydłużone, już niemal lancetowato-kończyste, wyjąwszy podstawy nierównéj i całkiéj— wreszcie brzegu nierówno i tępo piłkowane, z wiérzchu nagie, a spodem najczęściéj i to po nerwach kosmato-omszone. Wiéchy znaczne, skupione, kątowe lub też końcowe, krótsze od liści i nieco nagięte,— o przysadkach małych, równowązko-szydłowatych, włosistych. Kwiatki krótko-szypułeczkowe, wonne; z kielichem maléńkim i zielonawo-żółtym; z łatkami korony dość długiemi lecz bardzo wązkiemi; z pręcikami nieco-krótszymi lub równymi koronie. Skrzydlak podobny albo węższy, niż w *Jesionie pospolitym*. — Nader zwyczajny w całéj Europie połu-

dniowéj; kwitnie w kwietniu i maju. — Już to dobrowolnie, już (i to okwiciéj) przez nacięcie, wysącza się z pnia tego szacownego drzewa sok lépki i słodki pełen *mannitu*, zwany *Manną* — Manna; który od najdawniéjszych czasów aż po dziś dzień, używa jak najobszerniéjszego zastósowania lékarskiego, jako środek łagodnie rozwalniający po odleżeniu się, a za świeża pożywny. Odmiany jéj handlowe zawisły, już od sposobu jéj otrzymania, już téż od miesiąca w którym ją wydobywają; i tak: najczystszą i najlepszą jest *Manna łzawa* — Manna in lacrymis, wysączająca się dobrowolnie w porze najgorętszéj; po niéj idzie *Manna rynienkowata* — Manna canellata v. longa, ścinająca się w długich sztucznie naciętych rozporach kory w czasie lata; daléj *Manna pospolita* — Manna vulgaris v. mastichina, otrzymywana sztucznie pod jesień, z któréj wybrane kropelkowate kawałeczki zowią *Manną ziarnistą* lub *wybiéraną* — Manna in granis v. electa; po nich następuje *Manna brudna* — Manna sordida, pinguis v. crassa wydobywana przed samą zimą, i dlatego nie wysychająca należycie: prócz tego pochodzącą z Hiszpanii i Sycylii zowią *Manną kalabryjską* — Manna calabrina. Przy tém drzewa — choć dużo większego — używają w rękodziełach. — (Fraxinus Ornus Lin.).

Gat. 2. *M. okrągłoliści* (O. rotundifolia Link.). — Drzewo zaledwie różniące się od poprzedzającego — liśćmi jajowatymi lub okrągławymi, (2″ i 1½″), ostrzéj i umiarowiéj piłkowanymi, nagimi, — z ogonkiem głównym wyżłobionym ale nie obrzeżonym: — rosnące w Sycylii i Kalabryi, a po naszych ogrodach trudno wytrzymujące: — dostarcza także najwyborniéjszéj *Manny*. — (Fraxinus rotundifolia Lin.).

RODZAJ 883. ***Lilak*** (**Syringa** Lin.).— Kielich skrócono-rurkowaty, 4ząbny, trwały. Korona lejkowata; z rurką znacznie dłuższą od kielicha; a łatkami kraju 4dzielnego w przedkwitnieniu łuszczynowato ułożonemi. Pręcików 2, osadzonych w rurce korony i w niéj zamkniętych. Jajnik 2komorowy; komory 2załążkowe; załążki oboklegle wiszące ze szczytu przegrody; szyjka nitkowata, zamknięta; znamię ogrubnie i wrębne. Torebka jajowo-lancetowata, ściśniona, skórzasta, 2komorowa, pękająca po ścianach w 2 łuszczyny przegrodonośne łódkowate; komory 2nasionowe. Nasiona wiszące, lekko ściśnione, obwiedzione wązkiém skrzydełkiem błonkowatém. Zarodek w osi białka mięsistego.

Gat. 1. *L. pospolity* (S. vulgaris Lin.), pospolicie *Bzem tureckim* mianowany.— Krzew 20stopowy, a czasem małe drzewko, ale zawsze bardzo gałęziste. Liście naprzeciwległe, przedłużone nicznacznie w ogonek 1calowy rynienkowaty, jajowato- lub sercowato-zaostrzone, (3″ i 2″), tożbarwne, nagie i całobrzegie. Bukiet wielki, ostrokrężny, końcowy, współczesny, wychodzący z pośród listkowatych i cisawo-żółtych łusek; z przysadkami równowązkimi i prędko odpadającymi. Kwiaty mocno- i miło-wonne, do $^1/_2$″ długie, modrawo-lillowe, czerwonawe albo białe, o kraju roztwartym. Torebki do $^3/_4$″ długie, cisawe.— Pochodzi pierwiastkowo z Persyi północnéj, lecz dziś można go uważać za zupełnie przyswojony prawie w całéj Europie; kwitnie w maju.— Dawniéj używano jego owoców pod mianem *nasion Lilaka*— semina Lilac, jako gorzko-ściągających; a niezbyt dawno, wznowiono zadawanie wyciągu z nie-

dojźrzałych owoców w południowéj Francyi przeciw zimnicom.

Odpowiednio zastósowaćby można

Gat. 2. *L. perski* (S. persica Lin.) znacznie niższy; z liśćmi lancetowatymi; a bukietami wzniesionymi, z kwiatków blado-niebiesko-czerwonawych i nie tyle wonnych;— podobnego z tamtym pochodzenia:

Gat. 3. *L. chińśki* (S. chinensis Lin.) o liściach podłużnie-jajowatych dużo-mniéjszych od *pospolitego*, a kwiatach znacznie większych;— pochodzący z Chin: oraz

Gat. 4. *L. siedmiogrodzki* (S. Josikaea Jacq.) tyle podobny do *pospolitego*, iż zaledwie rozróżnić go można— liśćmi jajowato-eliptycznymi, spodem białawymi; bukietami tęgimi i wydłużonymi, z kwiatów lilowych o rurce znacznie dłuższéj a kraju nierozpostartym lecz dzwoneczkowato odstającym: — rosnący dziko po skałach w Siedmiogrodzie, a u nas po ogrodach dość częsty.

RODZINA CXLVI.

Dzielżaminowate (Jasminaceae Lindl.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowo-kątowe albo -końcowe, na szypułkach 3dzielnych i 3kwiatowych, lub też troisto-2dzielnych i wielokwiatowych. Kielich zrosłodziałkowy, 5—8-zębny lub -wrębny, trwały. Korona tacowata; z rurką obłą; z kraju 5—8wrębnego łatkami równemi, w przedkwitnieniu dachówkowatemi i skręconemi. Pręcików 2, osadzonych i zamkniętych w rurce korony; nitki króciuchne, albo żadne; główki 2woreczkowe, podstawoczépne,— o woreczkach równolegle przeciwstawionych i otwierających się szparą podłużnią. Jajnik bez podległego krążka, jajowy lub prawie-mosznowaty, 2komorowy; komory 1- a bardzo rzadko 2-zalążkowe; zalążki oboklegle podnoszące się z podstawy prze-

grody, wywrócone; szyjka końcowa, króciuchna; znamię całkie lub też wrębne. Owoc— już dwujagoda 2nasionowa, albo przez zronienie 1nasionowa,— już torebka przewrotnie-sercowata, rozpadająca się na dwoje przez przegrodę, alboli też wkoło pękająca deneczkowato; komory 1- rzadko 2-nasionowe. Nasiona wzniesione z podstawy i lekko ściśnione; ze skórką skórzastą, siatkowato-dołkowaną, osnówkowatą; z białkiem początkowo okwitém, a w czasie dojźrzenia zużytém lub zaledwie blaszkowatém. Zarodek prostoległy; o listniach mięsistych, płasko-wypukłych; a rostku dólnym. — *Drzewka lub też krzewy, a najczęściéj wijące się; z liśćmi naprzeciwległymi, już złożonymi troisto albo nieparzysto-pierzasto,— już prostymi i całkimi lub wcinanymi; bez przylistków.*

RODZAJ 884. ***Dzielżamin*** (**Jasminum** Tourn.) lub ***Jasmin***.— Kielich rurkowaty, 5—8-zębny lub -dzielny, trwały. Korona tacowata, długorurkowa; z łatkami kraju 5—8-dzielnemi, roztwartemi. Pręciki osadzone i zamknięte w rurce. Jajnik 2komorowy: z komorami 1załążkowemi; ze zamieniem 2łateczkowém. Dwujagoda 2nasionowa, lub 1nasionowa przez zronienie. Nasiona wzniesione, ściśnione, siatkowato-dołeczkowane. Zarodek bez białka.

Gat. 1. *D. lekarski* (J. officinale Lin.). — Krzew strojny, 10stopowy; z licznemi, wysmukłemi, długiemi i nagiemi gałęziami,— z których tylko najmłodsze są nieco-kątowate i pokryte zrzadka podobnie liściom włoskami krótkimi i przylegającymi. Liście ma— pierzastodzielne, do 4" długie, naprzeciwległe, zwykle — o 7 listkach prawie-naprzeciwległych, krótko-ogoneczkowych, (1" i $^1/_2$"), jajowatych, zaostrzonych, delikatnie rzęsowatych,— z końcowym znacznie większym i połą-

czonym z najbliższymi blaszką zbiegłą po ogoneczku, a niekiedy nierównym i jakby wciętym w podstawie. Podbaldaszki końcowe, wietkie, 5—9-kwiatowe; z szypułkami do 1½″ długiemi, wzniesionemi i nagiemi; a z przysadkami równowązkiemi. Kwiaty mocnéj i przyjemnéj woni własnéj, białe, przeszło na 1″ długie; z kielichem omszonym i 2 razy krótszym od korony, któréj łatki kończyste.— Pochodząc właściwie z Azyi południowéj, dziś zdziczały przyswoił się już w całéj Europie południowéj, aż do Szwajcaryi i Tyrolu; kwitnie od czerwca do października.— Dawniéj *kwiaty Dzielżamina*— flores Jasmini, były zastósowywane jako otwiérające i wzmacniające nerwy; a dziś zaledwie tylko w pachnidlarstwie *olejek dzielżaminowy*— oleum Jasmini, znajduje swe zastósowanie,— chociaż użyty działa rozpędzająco i uśmiérzająco ból.

Prawie wszystkie gatunki tego rodzaju, jako podobnie wonne, mogłyby służyć do otrzymywania olejku; wszelako najwięcéj używa się w tym celu

Gat. 2. *D. wielkokwiatowy* (J. grandiflorum Lin.), różniący się od poprzedniego— wzrostem niższym i tęższą budową; listkami bezogoneczkowymi, jajowymi i w tępym końcu kolczysto-kończystymi; kielichem 4 razy krótszym od korony na 1½″ długiéj, oraz koroną białą a od zewnątrz różowawą, tępołatkową;— pospolity w Indyach wschodnich.

Gat. 3. *D. wielkoliści* (J. Sambac Lin.).— Krzew 20stopowy, od saméj podstawy rozgałęziony w odnogi długie, pnące się, wijące i kręte, kątowate, gęsto a cisawo włosiste; którego liście dość tęgie, krótkoogonkowe, jajowate lub jajowato-sercowate, kończyste, (4′ i 2″), nieco-faliste, z młodu całe omszone, a późniéj tylko w kątach nerwów od spodu brodate; podbaldaszki końcowe, miękkowłose, już wprost 3—5-kwiatowe— już na trzydzielnych odnóżkach po 2—5 kwiatów dzierżące,— o przysadkach szydłowatych; kwiaty 1¼″ dłu-

gie, białe, mocnéj woni, — po okwitnieniu czerwieniejące; a jagoda podwójna i jakby 2kulistawa:— także pospolity w Indyach wschodnich tak dziki jak i uprawny— często z kwiatem pełnym; który może najwięcéj dostarcza olejku do handlu.

Gat. 4. *D. wązkoliści* (J. angustifolium Willd.).— Krzew bardzo gałęzisty, z gałęziami gładkiemi, lśniącemi i wijącemi się; z liśćmi naprzeciwległymi, podłużnie-jajowatymi, zaostrzonymi, (2″ i 1″), czasem sercowato wykrojonymi w podstawie, nagimi i lśniącymi, a bardzo-krótkoogonkowymi; z podbaldaszkami 3kwiatowymi; a na szypułkach maczugowatych z kwiatami biało-różowawymi i mocno wonnymi,— o 9—12-łatkach prawie 1″ długich; z jagodkami 2jagody jajowemi:— również wschodnio-indyjski, a prawie ciągle kwitnący; — który oprócz olejku, dostarcza jeszcze korzenia, dzielnego léku na liszaje. — (J. t r i f l o r u m. Pers.).

RODZAJ 885. ***Nocnik*** (**Nyctanthes** Lin.).— Kielich rurkowaty, niewyraźnie-5ząbny. Korona tacowata; z kraju 5—8-dzielnego łatkami w przedkwitnieniu ukośnie skręconemi, a w kwiecie roztwartemi. Pręcików 2, osadzonych i zamkniętych w rurce korony. Jajnik 2komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki wywrócone i podnoszące się z podstawy przegrody; szyjka krótka; znamię główkowate. Torebka pergaminowata, przewrotnie-sercowata, ściśniona, rozpadająca się na dwoje przez przegrody; komory 1nasionowe. Nasiona wzniesione i lekko ściśnione. Zarodek bez białka.

Gat. 1. *N. smutny* (N. arbor tristis Lin.).— Krzew drzewkowaty, 20′ dorastający, z korą szarą, bardzo gałęzisty, o młodych gałązkach 4ściennych i miękkowłosych. Liście jego naprzeciwległe, bardzo-krótkoogonkowe, niższe prawie sercowato-jajowate, górne podłużnie-jajowate, zaostrzone, (5″ i 3″), w podstawie często kątowate, grubo piłkowane, nadzwyczaj szorstkie i ostre przez krótkie i ku przodowi pozwracane szczecin-

ki pokrywające je. Wiechy końcowe, wielkie, ulistnione, ramienisto-gałęziste, miękkowłose, z małych 5kwiatowych podbaldaszków powstałe; spodem okrywa z 4 listków jajowatych, kończystych i miękko włosych. Kwiaty średnie, nadzwyczaj przyjemnéj woni, otwiérające się o zachodzie słońca, a ginące już ze wschodem, z rurką korony pomarańczową a krajem białym. Torebki okrągławo-przewrotnie-sercowate, przeszło $^1/_2$" długie, siatkowato żyłkowane.— Dziki i chodowany bardzo pospolity w Indyach wschodnich; kwitnie prawie ciągle. — Lékarze indyjscy używają kwiatów i nasion, jako środków orzéźwiających, a z nich przekropioną wodą léczą cierpienia oczne; pomarańczowemi zaś rurkami kwiatów, barwią zwykle tameczni różne potrawy, tak jak szafranem.— (Scabrita scabra. Lin.).

RODZINA CXLVII.

Pigwicowate (Sapotaceae Endl.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, na szypułkach kątowych, pojedynczych lub skupionych. Kielich 4—8dzielny; z łatkami tępemi, dachówkowatemi albo 2okrężkowemi. Korona odpadająca; o łatkach w liczbie odpowiedniéj i naprzemianległych z temiż kielicha, a rzadko 2—3 razy liczniéjszych. Pręciki osadzone w rurce lub w gardzieli korony, często zamknięte,— już płodne, w liczbie odpowiedniéj łatkom téjże i im naprzeciwległe a naprzemianległe tyluż bezgłówkowym prątniczkom,— już całkiem bez prątniczków, — już wreszcie same płodne, 2 lub więcéj razy liczniéjsze od łatek, 2- lub więcéj-okrężkowe; nitki szydłowate; główki 2wo-

reczkowe, czasem wystające, otwierające się w podłuż. Jajnik beztrzoneczkowy, bezkrążkowy, wielokomorowy; komory 1zalążkowe; zalążki wywrócone i podnoszące się z podstawy kąta wewnętrznego; szyjka pojedyncza, najczęściéj wystająca; znamię całkie lub niewyraźnie łateczkowate. Jagoda wielokomorowa lub przez zronienie 1komorowa; komory 1nasionowe. Nasiona orzeszkowate, często zrosłe w pestkę wielokomorową; skórka kostna, lśnąca, z przodkiem ogładzonym i dzierżącym ku podstawie znaczek; białko mięsiste lub też żadne. Zarodek białkiem objęty, prostoległy; listnie w białkowych liściaste, a w bezbiałkowych mięsiste i płaskowypukłe. Rostek zwrócony do znaczka, a zatém dólny.— *Drzewa albo krzewy, z drzewem miękkiém i mléczno-soczystém; z liśćmi naprzemianległymi, skórzastymi, całkimi, krótkoogonkowymi, z wiérzchu zwykle lśnącymi i w poprzécz prążkowanymi, a spodem jedwabisto omszonymi; bez przylistków.*

RODZAJ 886. ***Złotolist*** (**Chrysophyllum** Lin.).— Kielich 5dzielny, o łatkach dachówkowatych. Korona dzwonkowato-kółkowa, z krajem 5dzielnym roztwartym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, naprzemianległych koronie; bez prątniczków; z główkami zewnątrzwrotnemi. Jajnik 5—10komorowy; szyjka zaledwie widoczna lub żadna; znamię przygniecione, nikło-5—10łateczkowe. Jagoda 5—10komorowa, a niekiedy tylko 1komorowa. Nasiona pojedyncze, orzeszkowate. Zarodek wielki, w skąpém białku.

Gat. 1. *Z. pospolity* (C. Cainito Lin.).— Drzewo do 40′ wysokie i wysmukłe; z korą czerwonawą i popękaną, z koroną rozpostartą, a gałązkami rdzawo jedwabistemi: którego— liście na ½calowych i rdza-

wych ogonkach są eliptyczne, (5″ i 2½″), nieco-kończyste, papierowate, z wierzchu nagie i ciemnozielonolśnące, a spodem złocisto-jedwabisto omszone i ślicznie pierzasto unerwione; kwiaty białawe, prawie-okółkowato poskupiane; owoce kuliste, nieco przygniecione, od wielkości średniego jabłka aż do 5″ w średnicy, gładkie, różowe z żółtém i zielonem nabiegnięciem, albo li też szkarłatne lub fiołkowe,— a wewnątrz brudnobiaławe albo karmazynowe; nasion 5—10, cisych, lekko-ściśnionych.— Dziki rośnie w Indyach zachodnich, a uprawny tamże i w Ameryce południowéj; kwitnie od kwietnia do czerwca.— Owoce jego z śródowocnią miękką, kleistą i słodką, bywają jadane.

Podobnież smacznych owoców dostarczają:

Gat. 2. *Z. jednopestkowy* (C. monopyrenum Sw.)— o liściach podłużnych i zaostrzonych, spodem rdzawo-opilśnionych, na podobnież pokrytych ogonkach; o owocach skupionych, modrawych, śliwkowym podobnych i nader smakowitych, zwanych w miejscu *śliwkami damasceńskiemi*; — pospolity w Indyach zachodnich i nad Orinoko, po wylewiskach rzék.

Gat. 3. *Z. drobnowocowy* (C. microcarpum Sw.) z liśćmi jajowato-zaostrzonymi, spodem omszonymi; z owocami skupionymi, ukośnie podłużnymi, wielkości agrestu, 1nasionowymi, gładkimi i nadzwyczaj słodkimi;— rosnący po wybrzerzach rzék na St. Domingo.

Gat. 4. *Z. gruszkowaty* (C. pyriforme Willd.), którego liście wydłużone, zaostrzone, prawie-nagie; owoce pojedyncze lub po 2—4 wzdłuż gałęzi, postaci gruszek, barwy żółtéj zewnątrz a wewnątrz białej, miło słodkie;— także po wybrzeżach rosnący na St. Domingo i w Gujanie,— z którego oprócz owoców, jadają także i nasiona migdałkowate.

Gat. 5. *Z. jabłkowaty* (C. pomiforme Bert.)— uprawiany na Jamaice, z owocami jabłkom podobnymi— i w. i.

RODZAJ 887. ***Jarzmia*** (**Bumelia** Sw.).— Kielich 5dzielny, z łatkami dachówkowatemi. Korona prawie-kółkowa, z rurką krótką, a pomiędzy łatkami kraju 5dzielnego z łateczkami maléńkiemi. Pręciki osadzone w rurce; z tych 5 płodnych, naprzemianległych z 5 płonnymi i płatkowatymi prątniczkami; o główkach zewnątrzwrotnych, prawie-strzałkowatych. Jajnik 5komorowy; zalążki w komorach pojedyncze; szyjka wystająca; znamię zaostrzone. Jagoda przez zronienie 1komorowa, 1nasionowa. Nasiona jajowe. Zarodek bezbiałkowy; z listniami mięsistymi, grubymi.

Gat. 1. *J. czarna* (B. nigra Sw.).— Drzewo wysokie, wysmukłe i bezbronne; z korą czarniawą; z gałęziami i gałązkami poziomemi; z liśćmi na końcach pędów poskupianymi, na ogonkach wysmukłych wiszącymi, podłużnie-lancetowatymi, falistymi, nagimi, ciemno-zielonymi, trwałymi; z kwiatami po 4—5 poskupianymi w kątach liści na krótkich szypułeczkach, drobnymi, białymi,— o łatkach koron wklęsłych, o łateczkach i prątniczkach lancetowatych i piłkowanych drobniuchno; z jagodami kulistawemi, czarnemi; z nasionami także czarnemi.— Rośnie po lasach górzystych Jamaiki; kwitnie od maja do sierpnia.— Gorzka i ściągająca jéj kora, zadawaną bywa w zimnicach; twarde zaś drzewo, nadzwyczaj cenią na różne wyroby.

Podobnież używana kora i drzewo, otrzymuje się także z

Gat. 2. *J. wierzbolistnéj* (B. salicifolia Sw.):— drzewa bezbronnego; z korą gładką i białawą; z liśćmi eliptycznie wydłużonymi i zaostrzonymi w obu końcach, (3½" i 1½"), nagimi, lśnącymi i brzegiem zwykle sinawymi; z kwiatami bardzo licznymi, drobnymi, białawymi, bardzo krótkoszypułeczkowymi, poskupianymi w kątach lub pod liśćmi; z jagodami drobnemi, podłużnemi, czasem 2nasionowemi:— dość zwyczajnéj po spieczystych pagórkach w Indyach

zachodnich, a kwitnącéj od kwietnia do czerwca; — któréj drzewo, ma piękną ciemno-czerwoną barwę.

RODZAJ 888. ***Żelazodrzew*** (**Sideroxylon** Lin.).— Kielich krótki, 5wrębny. Korona kółkowa; z kraju 5dzielnego łatkami pojedynczemi. Pręcików osadzonych w rurce — 5 płodnych i naprzeciwległych łatkom, a 5 płonnych prątniczków płatkowatych z tamtymi naprzemian; główki zewnątrzwrotne, jajowe. Jajnik 5komorowy; komory 1załążkowe; załążki podnoszące się z kąta wewnętrznego, wywrócone; szyjka wystająca; znamię tępe. Jagoda przez zronienie 2—3komorowa; komory 1nasionowe. Nasiona pestkowate. Zarodek w białku mięsistém i okwitém.

Gat. 1. *Ż bezbronny* (S. inerme Lin.).— Drzewo średnie, bezbronne, z korą szarą; z liśćmi naprzemianległymi, ku górze rozszérzonymi i tępymi, a w podstawie znacznie zwężonymi — jakby w postać gruszki, gładkimi, skórzastymi, trwałymi, do 3″ długości; z kwiatami bardzo-krótkoszypułeczkowymi, rozrzuconymi pojedynczo albo w wiązeczkach, białawymi; z jagodą podobno najczęściéj 4nasionową, wielkości agrestu. — Rośnie na przylądku Dobréj nadziei.— Dostarcza tak zwanego *drzewa żelaznego*, dziwnéj twardości i ciężkości.

Gat. 2. *Ż. mastykowaty* (S. mastichodendrum Lam.).— Drzewo do 50′ dorastające a do 3′ grube; z korą białawą; z liśćmi zawszezielonymi, skórzastymi, postaci jakby dzwonka w przekroju, spodem poprzecznie nerwistymi; z kwiatami żółtymi, poskupianymi w wiązki podlistne, — o kielichach lśniąco-kosmatych; z pestczakami podłużnie-jajowymi, (1″ i ¾″), żółtymi i słodkimi, — o wielkiéj pestce grubo- i twardo-łupinowéj: — rosnące na Jamaice; — dostarcza jeszcze twardszego, i tak na budowle jako i na różne wyroby dużo wyżéj cenionego drzewa, niż pierwszy.

RODZAJ 889. ***Olejara*** (**Argania** Schousb.). — Kielich 10dzielny, z łatkami 2okrężkowemi. Korona jajowo-dzwonkowata, 5dzielna; a łatki jéj wykrojone. Pręcików osadzonych w rurce korony — 5 płodnych i téjże łatkom naprzeciwległych, a 5 płonnych płatkowatych i naprzemian ułożonych; główki zewnątrzwrotne, jajowe, na króciuchnych nitkach. Jajnik 5komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki podnoszące się z kąta wewnętrznego, wywrócone. Pestczak przez zronienie 2—3-komorowy. Nasiona pesteczkowate, odosobnione lub téż zrosłe po szewku przodkowym w pestkę 2—3komorową. Zarodek w skąpém białku mięsistém.

Gat. 1. *O ciernista* (A. Sideroxylon R. et S.).— Drzewo średniéj wielkości, zawszezielone; z korą szarawą, popękaną; z koroną ostrokrężną; z gałęziami obłemi i nagiemi zarówno z resztą rośliny, z których każda wybiega w tęgi cierń — i oprócz tego pokryta jest tu i owdzie drobnymi cierńkami. Liście jego są podłużnie-lancetowate, tępe lub kończyste, (1″ i ¼″), zwężone w krótki ogonek, nieco-skórzaste, z wierzchu jasno-zielone a spodem bledsze, — dólne wiązkowe a górne rozrzucone; kwiatki drobne, bezszypułkowe, kątowe, zielonawo-żółte; pestczaki pojedyncze lub téż parzyste, wielkości śliwki, jajowe, tępawe, zielonawe i biało-kropkowane, pełne mlécznego soku, przyjemnie kwaskowate; pestki podłużnie-jajowe, kończyste, gładkie, twarde, z 2—3 wyżłobieniami podłużnemi, blado-cisawe; nasiona białe, ściśnione, okwitujące w olej.— Nader częsta po lasach w południowém Marokko; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Z nasion wytłaczają olej, podobny bardzo do oliwy i zamiast niéj w miejscu używany. Drzewo

jéj twarde i ciężkie, cenioném bywa.— (Sideroxylon spinosum Lin.— Elaeodendron Argan Retz.).

RODZAJ 890. ***Pigwica*** (**Achras** P. Brwn.). — Kielich 5—6dzielny, z łatkami dachówkowatemi. Korona prawie-dzwonkowato brzuchata, o kraju 5—6-dzielnym wzniesionym. Pręcików osadzonych i ukrytych w rurce— 5 lub 6, płodnych, naprzemianległych z tylomaż prątniczkami, a naprzeciwległych łatkom korony; nitki płaskoszydłowate; główki zewnątrzwrotne. Jajnik 6—12komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki podnoszące się z kąta wewnętrznego i wywrócone; szyjka wystająca; znamię tępe i całkowite. Jagoda 6—12komorowa, a czasem przez zronienie 1komorowa. Nasiona pestkowate, wzniesione, ściśnione. Zarodek w białku skąpém i mięsistém.

Gat. 1. *P. właściwa* (A. Sapota Lin.).— Drzewo 50′ dorastające: którego— kora cisa; korona bardzo rozłożysta; gałęzie mało rozgałęzione; gałązki grube, tylko w końcu ulistnione a od dołu nagie i bliznowate. Liście skupione, ogonkowe, podłużnie-eliptyczne, kończyste, (5″ i 2″), ku podstawie zaostrzone, grube, nagie i prawie-lśnące. Kwiaty pojedyncze w kątach liści lub po nad bliznami odpadłych, na krótkich szypułeczkach długo stojące, białawe, $^1/_2$″ długie; z kielichem krótszym od korony, 5rowkowym; z korony łatkami tępemi, wklęsłemi i z krótkim koniuszkiem,— a w gardzieli z wystającemi 5 prątniczkami wykrojonymi. Jagoda kulisto-jajowa, różnéj wielkości,— pokryta obowocnią chropawą i nieco rudawo-cisą,— a z śródowocnią brudno-białą i nader miękką. Nasiona lśnąco-czarne.— Pospolita w Indyach zachodnich i w Ameryce południowéj, tak dzika jak i chodowana; kwitnie w porze

skwarnéj. Wszystkie jéj młode części, wypełnia sok mléczny i gorzki. Korą jéj gorzką i mocno ściągającą, zwaną *korą Pigwicy*— cortex Sapotae, zastępują chinową; a nosionami jako *ziarnami Pigwiczkowemi*— grana Sapotillae, léczą wszelkie niemoce dróg moczowych; owoce zaś— za. świeża cierpkie— po odleżeniu z upodobaniem jadają, dla przyjemnego smaku i woni mléczno-pigwowéj. Z pnia skaléczonego wysączony i ścięty sok wielce zbliżony do *Gutta-Perki*, zowią tameczni Gutta-Girek, wydając go często w handel za tamtę.

Tak samo używa się i odmiana onéjże, poczytywana za osobny gatunek od wielu roślinopisarzów, to jest:

Gat. 2. *P. Pigwiczka* (A. Zapotilla Jacq.); różna jedynie owocami drobnymi i kulistymi.

RODZAJ 891. ***Słobodnica*** (**Lucuma** Juss.). — Kielich 5dzielny, o łatkach dachówkowatych. Korona prawie dzwonkowato-brzuchata, z krajem 5dzielnym wzniesionym. Pręcików osadzonych i ukrytych w rurce korony — 5 płodnych, a 5 płonnych prątniczków; główki zewnątrzwrotne. Jajnik 5—10komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki podnoszące się z kąta wewnętrznego i wywrócone; szyjka wystająca; znamię tępe i całkowite. Jagoda 5—10komorowa, lub 1komorowa przez zronienie; komory 1nasionowe. Nasiona pestkowate, kulistawe. Zarodek bezbiałkowy.

Gat. 1. *S. piersista* (L. mammosum Gaert. *fil.*). — Drzewo 100' dorastające, z nader rozpostartą koroną; z korą cisą na pniu a na gałęziach bliznowatą; z gałązkami omszonemi i tylko na samych końcach ulistnionemi. Liście ma na 2calowych i grubych ogonkach, przewrotnie-podłużnie-jajowate, nieco-kończyste, ku pod-

stawie klinowate, (1′ i 4″), nagie i lśnące, zielone, skórzaste. Kwiaty poskupiane wiązkowato po pod liśćmi gałęzi 2rocznych, na krótkich szypułeczkach, drobne i białawe; z łatkami kielicha wewnętrznemi większemi, wykrojonemi i ubarwionemi; z koroną dłuższą od kielicha; z prątniczkami szydłowatymi; z jajnikiem kosmatym. Jagody jajowe lub kulistawe, do 7″ długie, 5komorowe, chropawe i rdzawe; z śródowocnią barwy mięsnéj lub żółtéj. Nasion 5 albo 1, bardzo wielkich, (2″ i 1″), cisawych, z jednéj strony chropawych a z drugiéj wygładzonych, woni migdałów gorzkich. — Jedna z najpospolitszych w Indyach zachodnich i w Ameryce południowéj, tak dzika jak i sadzona; kwitnie od listopada do stycznia.— Owoce jéj, nie tyle za świeża ile po odleżeniu bardzo smakowite, są powodem tak wielkiego onéjże rozpowszechnienia, ściągając do siebie różne ptastwo i zwierzęta; jadają je dla tego z upodobaniem same lub zaprawne jakim sokiem kwaśnym, oraz przerabiają na pewien rodzaj wina, lub tuczą nimi trzodę; nasion używają za migdały gorzkie; korą zaś gorzko-ściągającą, léczą wiele cierpień, jak pigwicową.— (Achras mammosa Lin.).

Jeszcze lepszych owoców dostarczają:

Gat. 2. *S. jajowata* (L. Caimito R. et S.) o liściach przekroju gruszki; kwiatach najczęściéj czteroliczbowych we wszystkich swych częściach; a owocach podłużnych, 4- lub 7-komorowych, a 1—3nasionowych, żółtych: — bardzo zwyczajna na Andach peruańskich,— któréj i drzewo wysokiéj jest dobroci na wyroby i budowle. — (Achras Caimito R. P.).

Gat. 3. *S. właściwa* (L. obovatum Kunth.), z liśćmi przewrotnie-jajowatymi lub eliptycznymi; z szypułkami kosmatemi, 2—3kwiatowemi; z kwiatami 5liczebnymi w swych częściach; z owocami kulistawymi, wielkimi i do 1go łuta ważącymi, 10komorowymi;

nabiérającymi po odleżeniu barwy i wéjźrzenia żółtka gotowanego oraz słodkiego ale nieco nudnego smaku; a nasionami wielkości i postaci kasztanów:— nader powszechna w Peru i Chili,— gdzie oprócz owoców, dostarcza drzewa białego i twardego na różne wyroby— zwłaszcza stolarskie.— (Achras Lucuma R. P.).

RODZAJ 892. ***Masłosz*** (**Bassia** Lin.).— Kielich 4—5dzielny, z łatkami w 2 okrężkach. Korona dzwonkowata, z krajem 5dzielnym wzniesionym. Pręciki osadzone w rurce lub też w gardzieli korony i w niéj zamknięte, w 2—3 okrężkach i w 2—3 razy większéj liczbie od łatek; główki wewnątrzwrotne, wzniesione, strzałeczkowate. Jajnik 5—8komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki podnoszące się z kąta wewnętrznego i wywrócone; szyjka wystająca; znamię całkie i ostre. Jagoda 4—5komorowa; komory 1nasionowe. Nasiona pestkowate, wzniesione, z przodu wygładzone. Zarodek bezbiałkowy.

Gat. 1. *M. właściwy* (B. butyracea Roxb.).— Drzewo wysokie, w obwodzie odziomka 6′ dochodzące; którego drobne i cise gałązki są popielato plamiste; liście na ogonkach 2calowych, przewrotnie-jajowate, tępo-kończyste, (12″ i 6″), skórzaste, z wiérzchu nagie a spodem kosmate; kwiaty liczne w kątach lub pod liśćmi najniższymi każdego pędu, wiszące, dość wielkie i blado-żółte,— o kielichach 5dzielnych, rudawo-kosmatych, prawie równych koronom,— o 30 do 40 pręcikach; jagoda podłużnie-jajowa, zaostrzona, naga, 10—12komorowa,— z 1 lub 3ma jasno-cisemi, wielkiemi i lśniącemi nasionami.— Porasta wzgórza odległe od morza w Indyach wschodnich; kwitnie w styczniu.— Czcze jego owoce, zaledwie z głodu jość można; ale za to z nasion wyciśnięty olej masłowaty wéjźrzenia młodéj

słoninki, używany bywa na podobieństwo innych olejów tłustych, zachwalany zaś nadzwyczaj w gośćcu i dnie. Jak się zdaje, to i tak zwane *masło Galam*, dające się długo utrzymać w świeżości, nader smaczne i tyle ważne dla mieszkańców Afryki środkowéj, pochodzić musi z rośliny blisko spowinowaconéj z dopiéro co opisaną.

Gat. 2. *M. długoliści* (B. longifolia Lin.).— Drzewko dorodne choć nieco niższe: z gałęziami nader rozpostartemi, a gałązkami ogrubniemi i szaro- a miękko-kosmatemi; którego liście — na lekko-kosmatych ogonkach 2calowych — są lancetowate, (7″ i 1½″), kończyste, nagie, żylaste, z wiérzchu ciemno- a spodem jaśniej-zielone; kwiaty poskupiane przy podstawie pędów po pod liśćmi, bardzo-długo- i odstająco-szypułkowe, po okwitnieniu zwisłe,— o łatkach kielicha grubych, a 2 wewnętrznych białych,— o koronie na 9″ długiéj, białéj, któréj rurka gruba i mięsista wyrównywa kielichowi,— o 16—20 pręcikach,— o jajniku kosmatym a znamieniu 5—błateczkowém; jagoda jajowa, wielkości dorancyi, żółtawa, niemal kosmata, 1—3komorowa; nasiona podłużne i 3ścienne.— Zwyczajny, tak dziki jak i chodowany, w Indyach wschodnich; a kwitnący w maju i czerwcu.— Bywa rozmaicie użytkowanym; gdyż liście zarówno z mlékiem owoców niedośpiałych i młodą korą, zalecają nadzwyczaj w gośćcach i wyrzutach skórnych długotrwałych; z nasion wyciskają oléj podobnież lékarsko zalecany, służący do oświetlania, do robienia mydła — a najczystszy do maszczenia potraw i do kołaczów tamże jadanych. Z kwiatów wysuszonych przyżądzają pożywną galaretę, równie jak z wygotowanych owoców; drzewa zaś twardego i trwałego używają na różne wyroby. Kwiaty spożyte, mają wprawiać szakalów, wiewiórki i inne jedzące je zwierzęta — niemal we wściekłość; przyrządzony zaś z nich napój gorzałkowaty, nadzwyczaj upaja.

RODZAJ 893. ***Zwięźla*** (**Mimusops** Lin.).— Kielich 6—8dzielny, z łatkami w 2 okrężkach. Korona prawie-kółkowa, widlastodzielna, o łatkach 2okrężkowych,— z których zewnętrznych 6—16 są całkie albo wykrojone i roztwarte, a wewnętrzne 6—8 zawsze cał-

kowite i wzniesione. Pręcików osadzonych po nad podstawą rurki korony— 6 lub 8 płodnych i naprzeciwległych z łatkami, a tyleż płonnych prątniczków naprzemianległych; główki strzałkowate, zewnątrzwrotne. Jajnik 8komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki podnoszące się z kąta wewnętrznego; znamię zaostrzone. Jagoda przez zronienie 1—2komorowa. Nasiona pesteczkowate, wzniesione, z przodem wygładzonym. Zarodek w białku mięsistém, skąpém.

Gat. 1. *Z. wonna* (M. Elengi Lin.).— Drzewo znakomite; z korą grubą i popadaną; za nacięciem sączącą mléko; z gałęziami licznemi, rozpostartemi, w końcach popodnoszonemi i tworzącemi w ten sposób piękną koronę kulistą — podobną lipowéj. Liście krótkoogonkowe, podłużnie-jajowate, kończyste, (5" i 2½"), odstające albo odgięte, skórzaste, lśnące, faliste, ciemnozielone. Kwiaty pojedynczo lub też po 2—8 w kątach liści na szypułkach równych ogonkom i nagich, białe, mocno-wonne, otwarte tylko wieczorem i nocą; z kielichami omszonymi, o 4 łatkach zewnętrznych skórzastych i większych; z korony rurką króciuchną i mięsistą, a kraju ⅔" w średnicy — łatkami 16 zewnętrznemi odstającemi, a 8 wewnętrznemi schodzącemi się; z prątniczkami ostrokrężnymi i pręcikami włosistymi. Jagoda jajowa, 1½" długa, podobna oliwnéj, zaostrzona, żółta wpadająca w czerwoną. Nasiono zwykle 1, podłużne, nieco-ściśnione, cisawe i lśnące.— Dzika pospolita w Indyach wschodnich, a uprawna niemal w całéj Azyi południowéj; kwitnie prawie bez przerwy.— Wody przekroplonéj z kwiatów, używają na sposób różanéj; korzeniem i korą w postaci płókań léczą obrzmienia, oraz bóle gardła, zębów i grzybki; owoce,

choć niedość smaczne jadają; oleju wyciśniętego z nasion, używają w ciężkich porodach, a najwięcéj w malarstwie; liśćmi zaś léczą ból głowy, — które przy tém to mają szczególnego wspólnie z liśćmi wszystkich drzew dostarczających hebanu, iż rzucone w ogień trzeszczą: i rzeczywiście też drzewo téj rośliny twarde, i ciemne, mało ustępuje hebanowemu; wszelako nie wiele bywa używanem, gdyż łatwo pęka.

RODZAJ. 894. ***Perczowiec*** (**Isonandra** R. Wght.).— Kielich 4dzielny, w 2 łatki zewnętrzne większe a 2 wewnętrzne mniéjsze, w przedkwitnieniu prawie-łusczynowate. Korona 4wrębna w łatki w pąku w lewo zakręcone; bez przyrostków. Pręcików 8, 1okręgowych, zamkniętych, w podstawie zrosłych z rurką korony a dalćj wolnych; nitki krótkie, nagie i spłaszczone; główki włóczniowate, wzniesione, dłuższe od nitek, zewnątrzwrotne, 2woreczkowe, otwiérające się w podłuż, 4 większe naprzeciw- a 4 mniéjsze naprzemian-ległe z łatkami korony. Jajnik wolny, ostro-szorstki, 4komorowy; komory 1zalążkowe, naprzeciwległe łatkom kielicha; zalążki podnoszące się z kąta wewnętrznego; szyjka nieco-wystająca, naga; znamię tępe. Jagoda chrząstkowata, przez zronienie 1komorowa, 1nasionowa. Nasiono przewrotnie-jajowe, wzniesione.

Gat. 1. *P. właściwy* (J. polyandra R. Wght.).— Drzewo do 40′ wysokie, ze wspaniałą koroną z gałęzi obłych i z młodu rudo omszonnych; z liśćmi naprzemianległymi, przewrotnie-jajowato wydłużonymi ku podstawie w dość długi ogonek, a w wiérzchołku krótko- i tępawo-kończystymi, całobrzegimi, nagimi, prawie-skórzastymi, z wiérzchu lśnąco-zielonymi, a spodem złocisto-połyskującymi i piérzasto-unerwionymi; z kwia-

tami w wiązkach kątowych po 3 — 5 lub w mimolistnych, na szypułkach krótszych od ogonków, nieco zwisłymi; o kielichu krótszym zaledwie od korony, 4- lub 6-łatkowym w 2 okręgach, złocisto-lśnącym; koronie prawie-kółkowéj, 8- lub 6-łatkowéj, na wpół roztwartéj; pręcikach 16 lub 12, wszystkich płodnych, wystających i równych ze słupkiem, z główkami zaostrzonemi; jajniku 6 — 8komorowym, włosistym; z jagodą jajowo-kulistawą, jędrną, 6- lub 4-komorową, lecz tylko o 1éj lub 2ch komorach zawiérających nasiono zaledwie-dojźrzałe. — Rośnie w Indyach wschodnich, na brzegach cieśniny Malakki, Borneo i Syngapory. — Pień jego czasem 4' w średnicy i bardzo miękki, zawiéra we właściwych odbiéralnikach podłużnych okwicie ciecz mléczną, która z nacięć półkrężnie dokonanych wyciekając — ścina się w tak zwaną *Perkę* lub *Perczę* — Gutta Percha *v.* Tuban. Téj użycie doszło dziś do najwyższego stopnia zastosowania technicznego, w wyrabianiu podobnie jak ze sprężnika różnych sprzętów, powłok nie przepuszczających wody i pasów ciągłych, oraz listków cienkich — tyle dogodnych przy narządach chemicznych i w mechanice. Tłuszczu zaś słonawego z owoców, używają tameczni na omastę i smarowidło. — Nadmienić jednak wypada, że handlowa *Percza*, dziś otrzymywaną bywa i z wielu roślin — tak téj jako i innych rodzin.

RODZINA CXLVIII.

Borowicowate (Myrsinaceae Lindl.).

Kwiaty obupłciowe lub mięszanopłciowe, umiarowe, najczęściéj drobne, czasem gruczołkami opatrzone, rzadko końcowe ale zazwyczaj w kątowych wiązkach, okółkach, baldaszkogronach, gronach lub też wiechach. Kielich niekiedy z podstawą jajnika zrosły, 4—5-wrębny albo -dzielny, z łatkami w przedkwitnieniu a czasem i w czasie kwitnienia dachówkowatemi. Korona czasami prawie-kołojajnikowa a nawet i dzielnopłatkowa, a zwykle 4—5dzielna, rurkowata, dzwonkowata lub kółkowa, naprzemianległa z kielichem. Pręciki osadzone w rurce lub w gardzieli korony, już w liczbie odpowiedniéj łatkom, im naprzeciwległe, wszystkie płodne, o główkach wewnątrzwrotnych,— już 2 razy liczniéjsze, lecz w połowie płodne z główkami zewnątrzwrotnemi, a w połowie płonne jako prątniczki łuskowate naprzemianległe z łatkami; nitki najczęściéj krótkie i wolne, lub zrosłe w znitek częściowo albo w całéj długości; główki 2woreczkowe, jajowo-podłużne, osobne lub schodzące się, otwierające bąć w całéj długości bąć tylko w szczycie. Jajnik 1komorowy, z łożyskiem podstawowém, kulistém; komory rzadko 1- lecz zwykle więcéj- ale nieoznaczono-zalążkowe; zalążki w okrągległe; szyjka krótka, pojedyncza; znamię różne. Owoc pestczak albo jagoda— często przez zronienie 1nasionowa, a rzadziéj niewielo- lub wielo-nasionowa. Nasiona w 1nasionowych osadzone na szczycie łożyska, w grzbiecie wypukłe a z przodu czasem wgniecione pępiasto,— w wielonasionowych zaś ościelające łożysko trzoneczkowe

wszechstronnie; skórka zwykle kléista; białko zbito-mięsiste lub rogowate. Zarodek w 1nasionowych w środku białka poprzéczny, łękowaty albo skręcony,— a w wielonasionowych mimośrodkowy, wzniesiony i prawie-prosty; z listniami półobłymi albo płaskimi; z rostkiem dólnym albo błędnym.— *Drzewa lub krzewy; z liśćmi naprzemianległymi, rzadziéj naprzeciwległymi albo troistymi, pojedynczymi, całkimi, skórzastymi, często gruczołkowato kropkowanymi; bez przylistków.*

RODZAJ 895. ***Osmuglina*** (**Ardisia** Swar.). — Kielich 5-wrębny lub -dzielny. Korona prawie-kółkowa, wolna; z krajem 5dzielnym, w przedkwitnieniu dachówkowatym a w czasie kwitnienia roztwartym lub lekko odgiętym. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i naprzeciwległych łatkom; nitki krótkie, wolne; główki schodzące się, wolne lub spojone, wzniesione, 2woreczkowe, 3ścienne, ostre, otwiérające się w podłuż. Jajnik 1komorowy; z łożyskiem podstawowém, wolném, kulistawém; z zalążkami w nieoznaczonéj liczbie, tarczowatymi, w okrągległymi; szyjka trwała, pojedyncza; znamię szydłowate lub kropkowate. Jagoda przez zronienie 1nasionowa. Nasiona tarczowato-uczépione u łożyska, w grzbiecie wypukłe, a na wklęsłym przodzie ze znaczkiem. Zarodek w białku rogowatém łękowaty, skręcony, poprzéczny względem znaczka; z rostkiem błędnym.

Gat. 1. *O. Bazaal* (A. Bazaal Poir.).— Drzewo średniéj wielkości; z pniem cienkim; z korą szaro-cisą: z liśćmi poskupionymi na końcach pędów, naprzemianległymi, krótkoogonkowymi, jajowatymi, (4″ i 2″), z końcem dość wybiegłym ale tępym, całobrzegimi, ciemnozielonymi, nagimi, zawszezielonymi; z gronami licznemi, na obnażonyzh gałęziach bocznie powznoszonemi,

a wczasie owocowania zwisłemi, krótszemi od liści; z kwiatami nieco-czerwonawymi, przyjemnéj woni, — o kielichu malćnkim i cisawym,— a łatkach korony zaostrzonych i gwiazdkowatych; z jagodami wielkości grochu, kulistemi, zakończonemi w cierń, czerwonawemi.— Rośnie w Malabarze. — Słodkawo-gorzkawe nasiona są przeciwczerwiowe; gorzką korą korzeni leczą ból zębów; odwaru z liści używają na płókania gardła; a z owoców przyrządzają rodzaj maści łagodzącéj.

RODZAJ 896. ***Zapieprz*** (**Embelia** Juss.). — Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5dzielna w łatki w przedkwitnieniu łusczynowato ułożone. Pręcików 5, osadzonych po nad podstawą łatek; nitki krótkie; główki jajowe, zaostrzone, 2woreczkowe, otwiérające się w podłuż i krótsze od nitek. Jajnik 1komorowy; łożysko podstawowe, kulistawe; zalążek 1 lub kilka, tarczowatych w okrągległych; szyjka trwała; znamię główeczkowate. Pestczak 1nasionowy. Nasienie tarczowato-uczépione, w grzbiecie wypukłe, a z przodu spłaszczone i ze znaczkiem. Zarodek w białku rogowatém, łękowato skręcony, poprzéczny względem znaczka; z rostkiem błędnym.

Gat. 1. *Z. właściwy* (E. Ribes Burm.).— Krzew średni, nieco czépiający się i wspinający zapomocą ząbkowatych narostków na ogonkach; z liśćmi naprzemianległymi, ogonkowymi, podłużnymi, nieco-ząbeczkowanymi, skórzastymi; z kwiatkami drobnymi, w gronach kosmatych, naprzemianległymi; z pestczakami wielkości grochu, kulistymi, czarnymi.— Pospolity w Indyach wschodnich. — Dostarcza jagód, które po wysuszeniu do pieprzu czarnego podobne, służą do fałszowania onegoż.

RODZAJ 897. ***Strzeliga*** (**Theophrasta** Juss.).—Kielich głęboko 5wrębny, o łatkach przytępionych i dachówkowatych. Korona obło-dzwonkowata, o 5 łatkach tępych, dachówkowatych; o rurce z przykoronkiem z 5ciu łuseczek mięsistych, w grzbiecie tarczowatych, do połowy zrosłych z sobą i naprzemianległych z łatkami. Pręcików 5, wewnątrz korony ponad podstawą osadzonych i naprzeciwległych jéj łatkom; nitki krótciuchne, wolne; główki schodzące się w ostrokręg, zewnątrzwrotne, 2woreczkowe,— o woreczkach przyrosłych do wydłużonéj zwórki, otwierających się w podłuż. Jajnik 1komorowy; łożysko podstawowe, kuliste; zalążki mnogie, podnoszące się, w okrągległe; szyjka krótka; znamię główeczkowato-2łateczkowe. Jagoda 1komorowa, kulista, soczystawa, łamna. Nasiona liczne na trzoneczkowém i wolném łożysku, prawie-klinowate; ze znaczkiem przodkowym blisko końca szérszego; ze skórką kléistą, cienką. Zarodek w białku rogowatém mimośrodkowy; z rostkiem dólnym.

Gat. 1. *S. amerykańska* (T. americana Lin.).— Drzewko wysmukłe, zaledwie 6' dorastające, wzniesione, bezgałęźne, rudawo kutnerowate, górą cierniste, a zakończone na sposób palm wieńcem— liści prawie-bezogonkowych, niemal okręgowo ułożonych, nader wydłużonych a wązkich, (1 $^1/_2$' i 2''), zwężonych w podstawie, przytępionych w końcu, wykrawano-ciernisto-a czarno-ząbkowanych, już odstających już poodginanych, bardzo tęgich: którego— grona wzniesione z pośrodka wieńca liści są krótkie i wielokwiatowe; kwiaty zaś na krótkich i odgiętych szypułeczkach pomorańczowe,— o kielichach rzęsowatych; a jagody wielkości jabłka złoto-żółte, pomarszczone i łamne; wreszcie nasiona

przewrotnie-jajowe, czerwone i lśnące.— Dość częsta w Ameryce południowéj i w Indyach zachodnich.— Tameczni korzenia używają na wymioty; łożyska mięsiste jadają; a z nasion podobno wypiekają właściwy chleb.

RODZINA CXLIX.

Hebanowate (Ebenaceae Endl.).

Kwiaty mięszano-rzadziéj obu-płciowe, umiarowe, kątowe; szypułki samotne,— męzkie podzielne a żeńskie pojedyncze, o drobniuchnych przysadeczkach. Kielich zrosłodziałkowy, 3—6-wrębny, prawie-równy, trwały. Korona odpadająca, słojkowata, prawie-skórzasta, na zewnątrz zwykle omszona a wewnątrz gładka, z krajem 3—6-wrębnym, w przedlistnieniu dachówkowata. Pręciki osadzone przy podstawie na rurce lub pod jajnikiem, w liczbie oznaczonéj, i to— zazwyczaj 2 a nawet i 4 razy większéj od łatek korony, rzadko zaś równéj tymże i wtedy naprzemianległe, a zawsze zamknięte; nitki w obupłciowych pojedyncze, a w mięszanopłciowych zwykle dwoiste, o obu ramionach główkonośnych lecz wewnętrznem krótszém; główki wewnątrzwrotne, 2woreczkowe, podstawoczépne, lancetowate, otwierające się w podłuż, nagie albo brodate. Jajnik beztrzoneczkowy, bezkrążkowy, 3—wielo-komorowy; komory 1 — 2zalążkowe; zalążki oboklegle, wiszące ze szczytu kąta wewnętrznego; szyjka podzielna, rzadziéj pojedyncza; znamiona wrębne lub całkie. Jagoda kulista albo jajowa, często przez zronienie kilkonasionowa, soczysta lub sucha; z obowocnią oddziela-

jącą się łuszczynowato. Nasiona wywrócone; o skórce błoniastéj; o białku chrząstkowatém. Zarodek w osi białka często ukośny; listnie liściaste; rostek górny, zbliżony do znaczka.— *Drzewa i krzewy bezmléczne; z drzewem zbitém i twardém; z liśćmi naprzemianległymi, skórzastymi, całkimi, szérokimi, na ogonku niewyraźnie-wstawcowatym; bez przylistków.*

RODZAJ 898. ***Heban*** (**Maba** Forst.).— Kwiaty rozdzielnopłciowe. Kielich do pół 3wrębny. Korona słojkowata, 3wrębna.—W męzkich— pręciki podjajnikowe, równe lub 2 razy liczniéjsze od łatek; nitki pojedyncze lub naprzemian zdwojone; główki wzniesione; jajnika ślad. W żeńskich— pręciki żadne; jajnik 3komorowy; komory 2zalążkowe; zalążki obokległe wiszące; szyjka króciuchna; znamię 3—4-wrębne. Jagoda kulistawa lub jajowa, otoczona w podstawie kielichem miseczkowatym, 3- lub przez zronienie 2-komorowa; komory 1 — 2nasionowe. Nasiona wywrócone. Zarodek prosty, w osi białka chrząstkowatego.

Gat. 1. *H. prawdziwy* (M. Ebenus Spr.).— Drzewo bardzo wysokie i wysmukłe; z pniem nieumiarowo-kątowatym; z korą cienką, czarną i zielonawo-cisą, popękaną; z drzewem nader twardém, do lat 10 całkiem białém z czarnemi żyłkami, a odtąd z twardzielą czarną a bielem białym. Liście ma bardzo-krótkoogonkowe, podłużne i tępawo-kończyste, (4″ i 1½″), dólne na każdym pędzie krótsze i szérsze, w wiérzchołku i brzegiem lekko podwinięte, grube, skórzaste, z wiérzchu ciemnozielone i lśnące a spodem żółtawe. Kwiatki drobne, prawie-bezszypułeczkowe, poskupiane ku końcom pędów, białawe. Jagody jajowe, wielkości agrestu, w wiérzchołku lekko przypłasczonym uwieńczone

szyjką, złoto-żółte lub czerwonawe. Nasiona 3, 3ścienne, ciemnocise, lśnące.— Zwykły na Molukkach.— Dostarcza prawie najlepszego *drzewa hebanowego*— lignum Ebeni, z którego wyrobionym kubkom, przypisują tameczni nadzwyczaj błogie skutki przeciwtruciznowe; korzeniem jako czyszczącym krew, leczą różne wyrzuty skórne, kiłę, wrzody; odwarem z drzewa gośćca; jagody zaś słodko-cierpkawe, powszechnie jadają. Jak dalece zaś drzewo jego, wysokocenne dla swéj twardości, trwałości i pięknéj barwy czarnéj, szacowane jest w różnych rękodziełach— zwłaszcza do wyrobu narzędzi muzycznych dętych i różnych sprzętów kosztownych— każdemu wiadomo.— (Ebenoxylon verum Lour.).

RODZAJ 899. ***Hebanek*** (**Diospyros** Lin.).— Kwiaty mięszanopłciowe. Kielich głęboko 4- a rzadziéj 3—7-wrębny. Korona słojkowata, 4—3—6-wrębna. W męzkich— pręciki osadzone nisko w rurce, 2 lub 4 razy liczniéjsze od łatek; nitki dwoiste; główki lancetowate; jajnika ślad. W obupłciowych i żeńskich— pręciki mniéj liczne i niedokształcone; jajnik 8 — 12komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki wiszące; szyjka 2- lub więcéj-wrębna; znamiona całkie lub też wrębne. Jagoda kulista, z kielichem roztwartym a późniéj odgiętym, wielokomorowa; komory 1nasionowe. Nasiona wywrócone. Zarodek w białku chrząstkowatém ukośny lub osiowy, prosty.

Gat. 1. *H. Heban* (D. Ebenum Retz.).— Drzewo 40stopowe; z korą czarną lub białawą; z twardzielą czarną a bielem białym; z pąpiami szorstko-włosistymi; z liśćmi krótko- a grubo-ogonkowymi, podłużnie-jajowatymi lub lancetowatymi, zaostrzonymi, (3″ i 1¼″),

grubo-skórzastymi, nagimi, z wiérzchu bardzo ciemnozielonymi, a spodem bledszymi lub prawie-białawymi i siatkowato-żyłkowanymi. Kwiatów miéwa po 3—15 w każdym kącie liścia, skupionych, bezszypułkowych, dokładnie rozdzielnopłciowych: w męzkich— kielich gruby, kosmaty, żółtawo-zielony, 3 razy krótszy od korony zewnątrz białéj i kosmatéj a wewnątrz różowéj,— a pręcików 20; w żeńskich zaś— kielich zaledwie o pół krótszy, a jajnik czerwonawowłosy. Jagody oliwnym podobne, cise lub szare, nagie, do $^3/_4$ części okryte rozrosłym i ztwardłym kielichem,— a w każdéj nasion po 2—8, modrawo-białych.— Zwyczajny dziki w Indyach wschodnich i na Cejlonie, a uprawny na Maskarenach; kwitnie w czasie skwarów.— Dostarcza jednego z najlepszych *drzewa hebanowego*— lignum Ebeni, używanego jak i inne hebany.

Drzewo hebanowe czyli heban, otrzymuje się jeszcze, z

Gat. 2. *H. właściwego* (D. Ebenaster Retz.),— odróżniającego się— zupełną nagością wszystkich części; liśćmi wydłużono-eliptycznymi, tępymi, z obu stron siatkowato-żyłkowanymi; kwiatami pojedynczymi, obupłciowymi w pośród żeńskich prawie groniastych; oraz jagodami kulistemi, żółtemi, o kielichu odgiętym a nasionach jasnocisych;— rosnącego na Molukkach i Cejlonie.

Gat. 3. *H. czarnodrzewnego* (D. Melanoxylon Roxb.),— będącego drzewem nader wysokiém i grubém; z korą gębczastą, czarniawą; z liśćmi niemal naprzeciwległe zbliżonymi, podłużnie-jajowatymi, tępymi, (4″ i 1½″), z młodu zbito-kutnerowatymi a późniéj prawie-nagimi, z wiérzchu ciemno- a spodem jaśniéj-zielonymi; z kwiatami równoczesnymi, białawymi, o przysadeczkach przytulonych do kielicha, z których— męzkich po 3 — 6 na jednéj szypułce, znacznie mniejszych i 12—14pręcikowych,— a obupłciowe pojedyncze, prawie-bezszypułeczkowe, o 10 pręcikach podjajnikowych; z jagodą kulistą, do jabłuszka podobną, żółtą; o 8 nérkowatych nasionach:— zwyczajnego po lasach górzystych Indyi wschodnich:— którego korą

ściągającą leczą czerwonki, a jądro drzewa poczytują za najszlachetniejszy heban.

Gat. 4. *H. kléjodajny* (D. glutinosa Königs.). — Drzewo średnie, zawszezielone, całkiem nagie, z korą czarniawo-rudą, a drzewem małéj wartości; którego — liście lancetowate, wydłużone lub prawie- równowązkie, kończyste, (6″ i 2″), tęgie, lśnące, spodem modrawe; kwiatki drobne, białawe,— męzkie po 3—4 i więcéj na spólnéj zakrzywionéj szypułce, o 20 pręcikach dwoistych,— a obupłciowe pojedyncze i większe, o 1—4 pręcikach pojedynczych, o szyjkach 4 na krzyż ułożonych a znamionach 3wrębnych; jagody kuliste, wielkości jabłka średniego, żółte i rudo-ciso opylone; nasion 8, nérkowatych.— Bardzo częsty w północnych Indyach wschodnich; kwitnie w marcu i w kwietniu. — Nie zbyt smaczne jego jagody jadają; sokiem ich ściągająco-kléjowatym leczą rany, oraz przyrządzają z niego rodzaj kléju używanego w rękodziełach i pociągają nim dna łodzi i statków; nie dojźrzałych zaś używają do garbowania skór.— (Embryopteris glutinifera Roxb.).

W taki sam sposób używanym bywa

Gat. 5. *H. malabarski* (D. malabarica Kost.), różny od *kléjodajnego*— wzrostem i grubością pnia znakomitemi, oraz twardością drzewa wielką; liśćmi różnie jajowatymi, tępymi, (6″ i 3½″), ogrubnimi; kwiatami nader miłéj woni, białymi lub żółtawymi; jagodami téjże saméj wielkości, lecz w szczycie pępiastemi, czerwonemi i omszonemi kosmato z początku — a późniéj popielatemi i nagiemi, o 8—10 nasionach podobnych kakaowym i czerwonawych:— rosnący w Malabarze: — którego owoce dużo smaczniéjsze, dostarczają kléju i wraz liśćmi léczą grzybki i zapalenia oczów; kora gorączki i morzyska; a oléj wyciśnięty z nasion lekko rozwalnia.

Gat. 6. *H. wirginiański* (D. virginiana Lin.).— Drzewo dość-wyniosłe ale wysmukłe; z drzewem białawém i twardém ale kruchém, a korą cienką. Liście jego podłużnie-eliptyczne, przytępione, (6" i 2 ½"), dólne na pędach mniéjsze, z obu stron nagie, z wiérzchu żywo-zielone i lśnące, a spodem modrawo-zielone i siatkowate, —tylko za młodu omszone. Kwiatki krótkoszypułkowe, po 2—4 w kątach liści; z kielichem nagim; z koroną 3 razy dłuższą od kielicha, żółtawo-zieloną, o kraju odstającym, brudno-czerwonawym; z pręcikami 8 w obupłciowych, a 16 w męzkich. Jagoda wielkości śliwki, mięsista, czerwona; o 6—8 lub 3—4 nasionach eliptycznych, słomiastéj barwy.— Dziki rośnie po miejscach wilgotnych w Ameryce północnéj, ale i uprawianym bywa; kwitnie zaś w maju i czerwcu.— Kora jego gorzko-ściągająca zalecaną bywa w biegunkach, czerwonkach, zimnicach, krwotokach i w. p: a nawet i liście. Owoce zważone mrozem jadają, wypiekają z nich placki, oraz wyrabiają na rodzaj wina i pędzą z nich wyskok. Liposok występujący często na pniu, zastępuje arabski.

Gat. 7. *H. jagodowy* (D. Lotus Lin.).— Drzewo dorodne; o korze pomarszczonéj, cienkiéj a ciséj; o drzewie zielonawém lub modrawo-szarém; o liściach wydłużonych, kończystych i tęższych, a wreszcie podobnych jak w *wirgińskim*,— równie i kwiatach; lecz jagodach zaledwie wielkości wiśni, ciemno-granatowych i smakowitych:— rosnący w Afryce północnéj, na Wschodzie i w Europie południowéj;— dostarcza drzewa używanego jak gwajakowe, a jagód wyrabianych na syrup i na wino, oraz jadanych surowo.

RODZINA CL.

Ilwowate (Aquifoliaceae Dec.).

Kwiaty obu- lub przez zronienie jedno-płciowe, umiarowe, kątowe, pojedyncze lub też widlasto-podbaldaszkowate w wiązkach, drobne, białawe albo zielonawe. Kielich mały, 4—6-wrębny albo -dzielny, trwały, z przedkwitnieniem dachówkowém. Korona z łatkami odpowiedniemi i naprzeciwległemi koronie, czasem aż do samej podstawy wolnemi, w przedlistnieniu dachówkowemi a w czasie kwitnienia różnie otwartemi, odpadającemi. Pręciki w liczbie łatek i z niemi naprzemianległe, często spajające je z sobą w podstawach, a czasem całkiem podjajnikowe; nitki wzniesione, krótsze od korony; główki wewnątrzwrotne, 2woreczkowe, otwierające się w podłuż. Jajnik beztrzoneczkowy, mięsisty, uciętokulistawy, 2—6—8- a czasem wielo-komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki wiszące ze szczytu kąta wewnętrznego, osadzone na czareczkowato rozpłaszczonym końcu sznureczka, wywrócone; znamię prawie - bezszyjkowe, łatkowate odpowiednio liczbie komor. Pestczak jagodowaty, 2—8 lub wielo-pesteczkowy; pesteczki drzewiaste lub kostne, często włóknowate, niepękające, 1nasionowe. Nasiono wywrócone, ze skórką błoniastą; z szewkiem nitkowatym i grzbietowym; ze znaczkiem kuwiérzchołkowym, nágim lub objętym sznureczkiem miseczkowatym w końcu; z białkiem okwitém, mięsistém. Zarodek prostoległy w szczycie białka i owocu; z listniami okrągławymi; z rostkiem górnym, zbliżonym do znaczka.— *Drzewa lub też krzewy zawszezielone; z gałązkami najczęściéj 4ściennemi; z liśćmi naprzemian- lub na-*

przeciw-leglymi, ogonkowymi, prostymi, zazwyczaj skórzastymi, lśnącymi, gładkimi, piérzasto-nerwowymi, całkimi albo ciernisto ząbkowanymi; bez przylistków.

RODZAJ 900. ***Ostrokrzew*** (**Ilex** Lin.).— Kwiaty obu- a bardzo rzadko mięszano-płciowe. Kielich mały, słojkowaty, 4- lub rzadziéj 5—6-zębny, trwały. Korona kółkowa, 4- a rzadziéj 5—6-dzielna. Pręciki osadzone przy podstawie w wnętrzu rurki korony, w liczbie odpowiedniéj jéj łatkom i naprzemianległych z niemi; nitki nitkowate; główki wewnątrzwrotne. Jajnik beztrzoneczkowy, 4komorowy; komory 1- lub 2-zalążkowe; zalążki obokległe; znamion 4, bezszyjkowych, wolnych albo zrosłych. Jagoda kulistawa, uwieńczona znamionami,— o 4 pesteczkach kostnych, żylastych. Nasiona prawie-3graniaste. Zarodek w białku rowkiem na dwoje przedzielonem.

Gat. 1. *O. pospolity* lub *Ilwa* (I. Aquifolium Lin.).— Krzew do 14' wysoki i nader strojny, lub drzewo 40stopowe; z korą gładką, ciemno-szarą na pniu a zieloną i lśnącą na gałęziach; z drzewem zwięzłém, o żółtawo-zielonym bielu a twardzieli ciemno-ciséj. Liście ma jajowate lub eliptyczne, kończyste, (3" i 2"), w brzegu chrząstkowatym ciernisto-ząbkowane lub zatokowe, niekiedy i na powiérzchni górnéj cierniami okryte, z wiérzchu ciemno-zielone i bardzo lśnące, a na dólnéj mniéj i żółtawo-zielone, nadzwyczaj tęgie i nagie. Kwiaty okółkowato lub wiązkowato po 5—15tu poskupiane, na krótkich a grubych i omszonych szypułeczkach, o przysadeczkach malćńkich; z kielichami 4wrębnymi, tępymi; z koronami kółkowemi, do $^1/_4$" w średnicy, białemi a od zewnątrz nieco-czerwonemi, o łatkach wklęsłych i omszonych brzegiem. Jagody prawie-kuliste,

pąsowe, rzadziéj żółte albo białe, $^1/_4$″ w średnicy; z nasionami pomarszczonemi, żółtawo-cisawemi.— Dziko porasta cieniste i górzyste lasy, z południo-wschodu od Włoch górnych aż na północno-zachód do Danii i Anglii w postaci przekątni całéj Europy środkowéj; kwitnie w maju i czerwcu.— Na pozór obojętne *liście Ilwiny*— folia Aquifolii v. Agrifolii, od dawna znanymi są w północno-wschodnich Niemczech jako środek przeciwgośćcowy, przeciwdnawy,— zadawany także i w długociągłych kaszlach, osłabioném trawieniu, skłonności do biegunek i morzysk, oraz w zimnicach. Dawnymi czasy używano jagód jako mocno-przeczyszczających; kory i korzeni jako odmiękczających i rozpędzających,— z których zarazem przyrządzają wyborny lep. Korsykanie nasionami zastępują kawę.

Tak samo używa się

Gat. 2. *O. ćmy* (I. opaca Ait.);— krzew dużo niższy lecz wielce podobny *Ilwinie*; odróżniający się głównie — liśćmi jajowatymi, płaskimi, (3″ i 2″), z rzadka zatokowo-ząbkowo-ciernistymi, z wiérzchu prawie-ćmymi a spodem żółtawo-zielonymi i całkiem ćmymi; kwiatami rozrzuconymi na gałęziach 2rocznych, drobnymi, rozdzielnopłciowymi; a jagodami pąsowemi, nieco jajkowato-kulistawemi, bardzo gładkiemi:— bardzo zwyczajny w Pensylwanii i Florydzie po miejscach wilgotnych, kwitnący w maju i czerwcu.

Gat. 3. *O. wymiotowy* (I. vomitoria Ait.).— Krzew prawie-ostrokrężny, 15′ dorastający, z pniem cisawym a gałęziami czarniawo-szkarłatnemi, całkiem nagi; którego — liście podłużne, krótkoogonkowe, zwężone klinowato w podstawie, tępe, od połowy niewyraźnie piłkowane, lekko faliste, dość tęgie, z wiérzchu ciemnozielone i mocno lśnące, spodem mniéj i bledsze; okółki prawie-bezszypułkowe, kątowe,— lub na szypułeczkach 2kwiatowych; kwiatki białe; owoce czerwone.— Zwykły

w Karolinie i Florydzie; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Naparu liści w Ameryce północnéj używają zwykle tameczni, jako léku pobudzającego do potów i pędzącego mocz, a w większéj ilości wzniecającego wymioty — pod nazwiskiem Black-drink; a przed czasy, sprowadzano je do Europy, pod nazwiskiem folia Paraguae v. Apalachines.

Zastępczo, używają także i

Gat. 4. *O. bagnistego* (I. Cassine Ait.), odróżniającego się — liśćmi jajowato-lancetowatymi, ostro-piłkowanymi; oraz kwiatami podbaldaszkowatymi, bocznymi:— tamże rosnącego.

Gat. 5. *O. paraguajski* (I. paraguariensis St. Hil.).— Drzewko małe, gładkie; z liśćmi klinowatymi lub lancetowatymi, przytępionymi, odległe piłkowanymi; z kwiatami na szypułkach kątowych i wielodzielnych,— o znamionach 4łateczkowych; oraz z łupinami pestek żylastemi:— rosnący dziko i chodowany głównie w Paraguay;— dostarcza liści niezbyt-przyjemnie wonnych i gorzkawych, tyle rozpowszechnionych w Ameryce a dziś już i w Anglii, pod nazwiskiem — *herbaty paraguayskiéj.*

RODZAJ 901. ***Jagodnik*** (**Prinos** Lin.).— Obu- lub częściéj mięszano-płciowy. Kielich mały, słojeczkowaty, 4—6zębny, trwały. Korona kółkowa, 4—6-wrębna, z przedlistnieniem dachówkowatém. Pręciki w głębi rurki korony naprzemianległe z krajem osadzone, w liczbie równéj jego łatkom; z główkami wewnątrzwrotnemi. Jajnik beztrzoneczkowy, 6—8komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki wiszące ze szczytu kąta wewnętrznego; znamion 6—8, bezszyjkowych, wolnych lub zrosłych. Jagoda kulista, uwieńczona znamionami; o 6—8 pesteczkach kostnych, 1nasionowych. Nasiona

wywrócone, ze skórką błoniastą. Zarodek w wierzchołku białka mięsistego.

Gat. 1. *J. okręgowy* (P. verticillata Lin.).— Krzew do 12' wysoki, prawie-poziomo gałęzisty, roniący liście; z gałęziami obłemi, szaro-cisemi, nagiemi i gładkiemi,— a gałązkami lśnącemi i biało plamistemi. Liście ma podłużnie-jajowate, zaostrzone, (3½" i 2"), krótkoogonkowe i zwężone klinowato od dołu, prawie 2 razy piłkowane, z wierzchu jasno-zielone i nagie, a spodem bledsze i na nerwach białawo omszone. Kwiatki rozdzielnopłciowe, drobne, białe, męzkie po 5—7 w okółkach krótszych od liści, a żeńskie niemal zawsze pojedyncze,— o kielichach rzęsowatych, 7—Słatkowych i łatkach korony w równéjże liczbie. Jadody karmazynowopąsowe, przezimowujące na pniu.— Pospolity po bagnach i lasach mokrych Kanady i Wirginii; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Północno-amerykańscy lékarze, zadają jego korę ściągająco-gorzką w zimnicach, w osłabieniach, w biegunkach— zwłaszcza z cechą gnilną.— (P. Gronovii Michx.).

Gat. 2. *J. kocierpkoliści* (P. padifolius Willd.), uważany zwykle za odmianę pierwszego:— o liściach bez zwężenia klinowatych, tylko raz piłkowanych, o ⅓ krótszych, spodem wydatniéj omszonych,— oraz kwiatach żeńskich także po kilka razem;— wraz z nim rosnący, zarówno zastósowywanym bywa.

Gat. 3. *J. gładki* (P. glaber Lin.), odznaczający się dobitnie— liśćmi trwałymi, podłużnymi, tępymi, klinowatymi w podstawie, słabo-piłkowanymi ku wierzchołkowi, skórzastymi, lśnącymi i nagimi; z szypułkami zazwyczaj pojedynczemi, 1—3kwiatkowemi; a jagodami czarnemi:— rosnący po lasach suchych Nowéj Anglii i Florydy;— oprócz zastósowania podobnego *okręgowemu*, dostarcza liści, które tak jak z *Ostrokrzewa wymiotowego*, pijane bywają jako *herbata paraguajska*.

RODZAJ 902. ***Cierniczka*** (**Monetia** Herit.). — Kielich brzuchato-dzwonkowaty, 3—4-wrębny. Korona bardzo głęboko-4dzielna, w łatki równowązkie, naprzemianległe z kielichem i nieco odgięte w końcach. Pręcików 4, naprzemianległych z koroną; nitki zgrubłe; główki strzałkowate. Jajnik 1komorowy, wolny; szyjka krótka; znamię ostre. Pestczak mięsistawy, kulisty, 1-komorowy, 2nasionowy lub przez zronienie 1nasionowy. Nasiona okrągławe, ściśnione.

Gat. 1. *C. barlerkowata* (M. barlerioides Herit.).— Krzew 4stopowy, we wszystkich częściach nagi, naprzeciwlegle-gałęzisty; z gałęziami i gałązkami popielatemi; z liśćmi podpartymi przez 4 ciernie 1calowe, poziomoległe lub lekko odgięte, szydłowate,— naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, eliptycznymi, w cierń zakończonymi, (1 $^{1}/_{2}$" i $^{2}/_{3}$"), odstającymi albo odgiętymi, skórzastymi, nagimi; z kwiatkami drobniuchnymi, kątowymi, prawie bez ogonków, po 1 lub po 3 wraz, zielonawymi,— o koronie nieco dłuższéj od kielicha, a pręcikach równych jéj; z owocami zaledwie wielkości grochu, w wierzchołku niemal cyckowatymi, suchawymi.— Rośnie w Indyach wschodnich i na przylądku Dobréj nadziei.— Liście mają być wybornym lekiem przeciw kaszlom, dychawicy wozgrzywéj i wyniszczeniu,— równie jak i korzeń smaku lukrecyowego. — (Azima tetracantha Lam.).

RODZINA CLI.

Nastroszowate (Epacridaceae Lindl.).

Kwiaty obu- a czasem przez zronienie osobnopłciowe, już końcowe w kłosach albo gronach, już po-

jedyncze w kątach liści; z przysadkami różnéj barwy a budowy kielicha, często więcéj niż dwoma. Kielich 5—4-dzielny, często ubarwiony, trwały. Korona odpadająca lub też więdniejąca, rurkowata, dzwonkowata, lejkowata lub tacowata; z rurką niekiedy 5 razy rozszczépaną, albo nagą wewnątrz ku podstawie — albo z wiązeczkami włosów i gruczołków naprzemianległych z pręcikami; z krajem 5—4-wrębnym, równym i nagim lub brodatym,— często oddzielającym się w koło od trwałéj podstawy rurki. Pręcików tyle ile łatek korony a rzadko mniéj, naprzemianległych, osadzonych pod jajnikiem lub w różnéj wysokości rurki, zamkniętych albo wystających; nitki szydłowate, tasiemeczkowate lub też nitkowate; główki grzbietoczépne, pojedyncze, całkie i otwierające się wpodłuż łuszczynkowato. Jajnik beztrzoneczkowy, krążkiem kubeczkowatym lub 5 łuseczkami często zrosłemi otoczony w podstawie, 2—10-komorowy, rzadko zaś 1komorowy; zalążki w komorach już pojedyncze i wiszące, już liczne na łożyskach wewnętrznokątnych, wywrócone; szyjka pojedyncza; znamię tępe i całkowite. Owoc pestczakowaty, jagodowaty lub torebkowaty, 2—10-komorowy lub przez zronienie 1komorowy; pestczaki 1lub kilko-pesteczkowe, z pestkami 1nasionowemi; torebki zaś pękające przez przegrody albo po ścianach, wielonasionowe. Nasiona w pestczakowych wywrócone i pojedyncze, w torebkowych mnogie, uwieszone u łożysk z kąta wewnętrznego górą uwolnionych; ze skórką błoniastą; znaczkiem podstawowym a jajosadką wierzchołkową— połączonemi szewkiem nitkowatym; z białkiem mięsistém. Zarodek prostoległy, osiowy, obły; z listniami króciuchnymi; z rostkiem zbliżonym do znaczka, w pestczakach zawsze górnym a w to-

rebkowych nie pewnego położenia.— *Drzewka lub też krzewy; z bezwstawowemi łodygami i gałęziami; z liśćmi zbliżonymi, czasem naprzeciwległymi, najczęściéj obejmującymi swemi szérokiemi podstawami niemal pochwiasto łodygi, dachówkowatymi lub nawet kapturkowatymi, a zawsze po odpadnięciu pozostawiającymi blizny.*

RODZAJ 903. ***Leśnianka*** (**Lissanthe** R. Brwn.).— Kielich 5dzielny, nagi lub też z 2 przysadeczkami. Korona lejkowata albo słojkowata; z rurką wewnątrz podstawy nagą; a łatkami kraju 5wrębnego bezbrodemi. Pręciki osadzone w połowie wysokości rurki, prawie wyrównywające z gardzielą; nitki nitkowate; główki jajowe, pojedyncze. Krążek podjajnikowy, kubeczkowaty, 5łateczkowy. Jajnik 5komorowy; komory 1załążkowe; załążki wiszące; szyjka pojedyncza; znamię główeczkowate, 5roweczkowe. Pestczak jagodowaty; z pestką kostną, 5komorową. Nasiona wywrócone, po 1 w komorze.

Gat. 1. *L. smakowita* (L. sapida R. Brwn.).— Krzewek wzniesiony, niski; z gałęziami opylonemi; z liśćmi naprzemianlegle zbliżonymi, odstającymi, (1″ i ⅛″), równowązkimi, w brzegu podwiniętymi, spodem biało-prążkowanymi; z gronkami z kilku i to najczęściéj z 3 kwiatków drobnych i białych, poodginanemi; z owocami czerwonymi, wielkości i postaci kamioneczki.— Rośnie około portu Jackson, po lasach i zaroślach; kwitnie latem.— Smaczne jéj jagody jadają jak my czernice, zwiąc je *Borówkami australskiemi.*

RODZAJ 904. ***Białobród*** (**Leucopogon** R. Brwn.).— Kielich 5dzielny, 2przysadeczkowy. Korona lejkowata, z kraju 5dzielnego i roztwartego łatkami piórkowato-brodatemi. Pręcików 5, osadzonych śród-

kiem lub pod wiérzchołkiem rurki i w niéj zamkniętych; nitki nitkowate; główki poniżéj połowy grzbietu uczépione, podłużne, pojedyncze. Krążek podjajnikowy, kubkowaty, cały lub łatkowaty, a niekiedy prawie żaden. Jajnik 2—5-komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki wiszące; szyjka pojedyncza; znamię główkowate, roweczkowane. Pestczak jagódkowaty, bezsokowy, czasem skorupiasty, 2—5-komorowy. Nasion po 1ém w komorze, wywróconych.

Gat. 1. *B. Richego* (L. Richei R. Brwn.).— Krzew niziutki, miotełkowaty; o gałązkach gładkich; liściach rozrzuconych, podłużnie-lancetowatych, 3—5-żeberkowych, (1″ i ¼″); o kłosach długości liści, z kilku kwiatków białych, drobnych, brodato kosmatych; a jagodach podobnych borówkom.— Pospolity w Nowéj Holandyi; kwitnie latem.— Jegoto owocom, winien był podróżujący badacz przyrody Richie ocalenie życia, zabłąkawszy się w puszczy Lewisłandzkiéj.— (Styphelia Richei Lab.).

RODZINA CL.

Gruszyczkowate (Pyrolaceae Kost.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, rzadko pojedyncze ale zwykle w gronach lub okółkach, białe albo różowe. Kielich 5dzielny, trwały lub 4działkowy, prawie-łuskowaty. Korona o 5 łatkach roztwartych lub schodzących się dzwonkowato, niekiedy w podstawie garbatych. Pręcików 10, już wolnych i płodnych, już zrosłych w 1nę wiązkę i to— 5 płonnych naprzeciwległych łatkom prawie-łopatkowatych; główki wewnątrzwrotne, bąć 2woreczkowe i otwierające się w szczycie dziurką lub po-

przeczną szparką,— bąć 1woreczkowo-tarczowate i poprzecznie-2łuszczyneczkowe. Jajnik często krążkiem objęty, 3—5-komorowy, z zalążkami nieoznaczonéj liczby; szyjka końcowa; znamię główkowate, najczęściéj otoczone jakby osnówką obrączkowatą. Torebka 3—5-komorowa, pękająca po ścianach w łuszczyny przegrodonośne; z łożyskami gębczastemi, osiowemi lub przegrodowemi. Nasiona liczne, trocinowate, ze skórką rozwolnioną. Zarodek w podstawie białka mięsistego, bliski znaczka przodkowego, poprzeczny.— *Zioła trwałe lub podkrzewki a rzadko krzewy, niekiedy posożyty; z łodygą obłą, często bezlistną; z liśćmi rozrzuconymi lub też okręgowymi, pojedynczymi; bez przylistków.*

PLEMIĘ 1.

Gruszyczkowe (Pyroleae Kostr.).

Rośliny doskonałe; których główki otwiérają się dwiema dziurkami.

RODZAJ 905. ***Pomocnik*** (**Chimophila** Pursh.).— Kielich 5wrębny. Korony łatek 5, roztwartych, płatkowatych. Pręcików 10 takichże; nitki rozpłaszczone i to środkiem najszérzéj; główki grzbietoczépne, zewnątrzwrotne, a późniéj ku wewnątrz wgięte i przezto wywrócone,— o woreczkach rureczkowatych, otwiérających się dziurką, z pyłkiem fiołkowym. Jajnik przygnieciono-kulistawy i pępiasty w szczycie, o 5 komorach wielozalążkowych; szyjka króciuchna, utopiona w jajniku; znamię okrężne, 5guziczkowe. Torebka przygnieciono-5graniasta, 5komorowa, pękająca w wiérzchołku po ścianach— w 5 łuszczyn środkiem przegrodonośnych a brzegiem nagich; z łożyskami gębczastemi, przy-

rosłemi do osi środkowéj. Nasion wiele, trocinowatych, z jąderkiem kulistém maléńkiém. Zarodek dośrodkowo-poprzeczny.

Gat. 1. *P. okółkowy* (C. umbellata Nutt.), inaczéj *Gruszyczka okółkowa.*— Ziółko trwałe,— którego kłąb czołgający się, wydający 1 lub więcéj— łodyżek do 6″ wzniesionych, pojedynczych a bardzo rzadko niecogałęzistych i tworzących maléńki darń,— ku wiérzchołkowi głąbikowatych i obłych, szorstkawych i nagich,— a od dołu tępokątnych i osadzonych 2—3ma niby-okręgami— liści łopatkowato-lancetowatych, lub przewrotnie-jajowatych, (1 ½″ i ⅝″), bardzo-krótkoogonkowych, tępych lub kończystawych, w podstawie klinowatéj całobrzegich a ku wiérzchołkowi ostro piłkowanych, brzegiem lekko podwiniętych, skórzastych, tęgich, z wiérzchu ciemno-zielonych i lśnących a spodem bledszych: z 3—6 kwiatkami podbaldaszkowato-okółkowymi, długo- i ostro-ziarnkowato-szypułeczkowymi; o przysadeczkach równowązkich i odpadających; o kielichach rzęsowatych; o koronach do ½″ w średnicy, różowych, mocno-roztwartych, z łatkami delikatnie rzęsowato ząbeczkowatemi i okrągławemi; o nitkach w miejscu rozszérzenia czerwonawych i rzęsowatych; o główkach fiołkowych z rożkami rozchodzącymi się: z torebkami prawie-wzniesionemi, o rowkach nagich. — Dość pospolity po lasach szpilkowych Europy umiarkowanéj i północnéj, oraz w Azyi i Ameryce północnéj; kwitnie w czerwcu i lipcu.— *Ziele Gruszyczki okółkowéj*— herba Pyrolae umbellatae, do dziś dnia jeszcze miejscami zadawaném bywa jako środek wzmacniająco-pędzący mocz, oraz w razach gdzie się używa *zie-*

le Niedźwiedziny; zewnętrznie zaś przyłożone pryszczy lekko skórę.— (Pyrola umbellata Lin.).

Gat. 2. *P. plamisty* (C. maculata Pursh.), nader powinowaty z poprzedzającym, a odmienny — łodyżkami do 5" wzniesionemi, opatrzonemi łuskami pomiędzy — liśćmi podłużnie jajowato-lancetowatymi, naprzeciwległymi lub okręgowymi, (1½" i 1"), nieco-zaostrzonymi, ledwie że podwiniętymi, zrzadka grubo piłkowanymi i biało obrzeżonymi, z podobnąż prążką przez nerw główny górny; kwiatami nieco-większymi, białymi, w okółkach 2—3-kwiatowych,— o nitkach kosmatych na rozszerzeniu środkowém;— zwyczajny po lasach piaszczystych Ameryki północnéj, a kwitnący od czerwca do sierpnia;— używanym bywa oprócz tego, w kile i w cierpieniach nerwowych brzucha niższego— zwłaszcza u kobiét.— (Pyrola maculata Lin.).

RODZAJ 906. ***Gruszyczka*** (**Pyrola** Tourn.). — Kielich 5wrębny, lub 5dzielny. Korona o 5 łatkach płatkowatych, roztwartych lub też dzwonkowato- albo kulistawo-złożonych. Pręcików 10, wzniesionych albo podnoszących się; nitki spłaszczone i zwężone ku górze; główki grzbietoczépne, 2woreczkowe, zewnątrzwrotne a późniéj wwinięte,— o woreczkach w podstawach ku górze zwróconych, rozchodzących się, rurkowatych, otwierających się dziurką; pyłek żółty. Jajnik kątowato-kulistawy, 5komorowy; komory wielozalążkowe; szyjka nitkowata, wzniesiona lub nagięta; znamię główkowate, obrączkowate i 5guziczkowe środkiem. Torebka kulisto-5graniasta, 5komorowa, pękająca po ścianach w tyleż łusczyn przegrodonośnych, spojonych cienko nabrzękłym brzegiem; z łożyskami gębczastemi, przyrosłemi górą do osi środkowéj. Nasiona mnogie, trocinowate, z jąderkiem kulistém znacznie mniéjszém. Zarodek w białku mięsistém poprzecznie-dośrodkowy.

Gat. 1. *G. okrągłoliścia* (P. rotundifolia Lin.).— Ziółko wieloletnie; z kłębem długo i cienko rozpłożącym się; z łodygą przeszło na 1' wzniesioną, tylko w podstawie 4—9ma liśćmi skupionymi ulistnioną, ku górze zaś nagą i głąbikowatą, 3—4-kątną, spłowiało-zieloną,— okrytą łuskami rozrzuconemi, wpółobéjmującemi, kończystemi, białawo-zielonemi a późniéj cisawiejącemi. Liście jéj okrągławe, jajowate, niekiedy sercowate w podstawie, (2" i $1^1/_2$"), po 3calowych ogonkach rynienkowatych zbiegające, tępe, niewyraźnie- i odległe-karbowane, nieco-skórzaste, nagie i lśnące. Kwiatków 12—15 na górnéj części głąbika, wszechstronnie i zwisło w wietkię grono ułożonych; z szypułeczkami krótkiemi i równemi równowązkim i błoniastym przysadeczkom; z kielichami lancetowatymi, białawymi, odgiętymi; z koronami do $^1/_2$" w średnicy, białemi; z główkami jasno-pomorańczowemi. Torebka wielkości grochu, wisząca, o rowkach międzykomorowych wełnistych.— Jedna z pospolitych, po wszelakich lasach Europy i Azyi północnéj; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Dawniéj *ziele Gruszyczki* lub *Gr. większéj*— herba Pyrolae v. Py. majoris, używaném było wewnętrznie i zewnętrznie, najwięcéj w zranieniach.

Pod tém samém nazwiskiem, używano także i

Gat. 2. *G. średniéj* (P. media Sw.), odznaczającéj się jedynie —gronem krótszém, z kwiatów mniéjszych, o kielichu nieodgiętym, o pręcikach schodzących się tuż ponad jajnikiem, i mało co pochyłą szyjką;— wraz z tamtą rosnącéj: oraz

Gat. 3. *G. zielonokwiatowéj* (P. chlorantha Sw.) — z łodyżką i ogonkami szkarłatnawymi; z liśćmi znacznie mniéjszymi, grubszymi, skórzastszymi, ciemniéj-zielonymi; z gronkiem o 5 — 10 kwiat-

kach drobniéjszych, zielonawych i prawie-półkulisto złożonych: — rosnącéj pomiędzy *Wrzosami* wszędzie.

Gat. 4. *G. mniéjsza* (P. minor Lin.). — Ziółko nader podobne do *okrągłoliściéj*, ale o wiele mniejsze; którego—liście jajowato-okrągławe, zaledwie-skórzaste i zazwyczaj wydatniéj karbowane; głąbik często czerwonawy, o niewielu łuseczkach maleńkich; gronko 10—20-kwiatkowe, nieco gęstsze; kwiatki na szypułeczkach dłuższych od ogonków, — z kielichem krótko-kończystym,— z koroną mniejszą, białą albo różowawą, 4 razy dłuższą od kielicha, okrągławo-dzwonkowatą,— z pręcikami podobnymi i schodzącymi się,— z szyjką prostą i krótką,— a znamieniem talérzykowato-5łateczkowém.— Bardzo pospolita po widnych lasach całéj Europy, oraz Azyi i Ameryki północnéj; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Użycie liści było toż samo co i poprzednich, lecz pod nazwiskiem *ziela Gruszyczki mniéjszéj* — herba Pyrolae minoris.

Podobnież i z

Gat. 5. *G. jednostronnéj* (P. secunda Lin.), wyróżniającéj się nader dobitnie od reszty — liśćmi jajowatymi, kończystymi, piłkowanymi; gronkami jednostronnemi; — zwykłéj po lasach liściastych górzystych, i wraz z poprzednią kwitnącéj; — używanymi bywały liście pod tąż samą nazwą.

Gat. 6. *G. jednokwiatowa* (P. uniflora Lin.). — Ziółko karzełkowate, zaledwie 3—4calowe; którego — liście okrągawo-jajowate i piłkowane, wydają ze swego środka głąbik z 1 kwiatkiem końcowym i dość dużym, podobnym lanuszkowemu tak z budowy i barwy jako i z woni; — również wszędzie w Europie i Ameryce— zwłaszcza północnéj — dość częste, a kwitnące wraz z poprzedniemi; — dostarcza w Szwecyi i Norwegii

ziela, bardzo zachwalanego w zapaleniach oczów, a w Ameryce północnéj zadawanego na wymioty.

PLEMIĘ 2.

Korzeniówkowe (Manotropeae Kost.).

Rośliny pasożytne, bezlistne, zbliżone do *Zarazowych*; z główkami poprzécznie tarczkowatemi, otwiérającemi się szparką w poprzécz— jakby w 2 łuszczynki.

RODZAJ 907. ***Korzeniówka*** (**Monotropa** Nutt.). — Kielich o 4 działkach łuskowatych, odległych od kwiatu, z których tylna najwyższa najbliższa korony, 2 boczne naprzeciwległe pośrednie, a najniższa przodkowa. Korony 5 łatek ułożonych dzwonkowato, i opatrzonych w podstawie garbkiem miodnikowym. Pręcików 10, podjajnikowych i zamkniętych w koronie; nitki spłaszczono-szydłowate; główki tarczkowate, poziome, otwiérające się szpareczkami poprzécznemi jakby 2łuszczynkowato. Jajnik jajowo-ostrokrężny, 5komorowy; komory wielozalążkowe; szyjka krótka, gruba i wydrążona; znamię okrągłe, przypłaszczone, 5karbkowe i bezbrode. Torebka 5komorowa, pękająca po ścianach w 5 łuszczyn przegrodonośnych, z łożyskami osiowemi. Nasiona liczne, trocinowate, z jąderkiem maléńkim w wolnéj skórce.

Gat. 1. *K. pasożytna* (M. Hypopitys Lin.).— Ziele trwałe, pasożytne; z kłębem mięsistym, gałęzistym, cienkim, prawie czołgającym się; z łodygą— równie jak i reszta rośliny— woskowo-żółtą lub słomiastą, do 8″ wzniesioną, mięsistą, po wysuszeniu czerniejącą, pokrytą zamiast liści łuskami od dołu dużo-gęstszemi, jajowatemi, tępemi i ząbkowanemi w pod-

stawie; z gronem wierzchołkowém, wielokwiatowém, z początku zbitém, zwisłém, mniéj więcéj omszoném,— a późniéj z wietkiém i wzniesioném, o przysadkach rombowatych ząbkowanych i rzęsowatych; z kwiatami krótkoszypułeczkowymi, ściśniono-dzwonkowatymi, wonnymi,— o działkach kielicha frędzlowato-rzęsowatych,— o koronie nieco dłuższéj od kielicha, do $^2/_3$" długiéj, nieco-kosmatéj i wygryzano-ząbkowanéj,— o narzędziach płciowych szorstkowłosych; z torebką podłużną.— Dość częsta na korzeniach drzew leśnych, zwłaszcza sosien w Europie, Azyi i w Ameryce północnéj; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Na północy używają jéj do leczenia kaszlu owiec i bydła.

Gat. 2. *K. gładka* (M. glabra Bernh.), odróżniająca się zaledwie— gładkością wszystkich części kwiatu, oraz torebkami kulistemi; jawiąca się może jeszcze częściéj u nas pod bukami;— miéwa podobneż zastósowanie.

RODZINA CLIII.

Wrzosowate (Ericaceae Kost.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, zwykle strojne, kątowe albo końcowe, pojedyncze lub skupione, często okrywowate. Kielich wolny, 4—5-wrębny albo -dzielny, z krajem 4 — 6-wrębnym lub też -dzielnym. Korona na krążku obrączkowatym, osadzonym na dnie kielicha, kołojajnikowo-wpółgórnym, a niekiedy i górnym nadjajnikowym,— już umiarowa lub prawie-umiarowa, zrosłopłatkowa, trwała albo odpadająca, 3 — 6liczebnie wrębna,— już tyleż-dzielna i niemal dzielno-działkowa, z łatkami koleją odpadającemi i dachówkowatemi w przed-

kwitnieniu. Pręciki osadzone wraz z koroną lub na niéj, w liczbie odpowiedniéj i naprzemianległe z łatkami,— lub dwa razy liczniéjsze i zamknięte albo wystające; nitki bądź wolne, bądź zrosłe z sobą podstawami albo w całéj długości; główki 2woreczkowe, podstawo- lub grzbieto-czépne, w pąku często zewnątrzwrotne, a późniéj pochyłe,— z woreczkami w szczycie lub w wierzchołku rozchodzącymi się i rurkowato wydłużone oraz tamże otwierające się dziurką lub téż szparką podłużną,— z grzbietem nagim albo ogoniastym przez wyrostek szczecinowaty. Jajnik wolny, powstały z jajniczków w różnéj liczbie poprzyrastałych okręgowo do osi środkowéj łożyskonośnéj; zalążki liczne powieszane u łożysk osiowych w całéj długości lub tylko w szczycie, wywrócone; szyjka wybiegła z osi łożyskonośnéj, obła; znamię główkowate albo tarczkowate, otoczone obwijką obrączkowatą, łatkowatą lub ząbeczkowatą, a w środku gruczołkowate. Owoc rzadko jagodowaty i objęty rozrosłym mięsistym kielichem; lecz zazwyczaj torebkowaty, pękający przez przegrody lub po ścianach w łuszczyny brzegiem lub téż środkiem przegrodonośne; a niekiedy rozpadający się w guziki 1nasionowe, niepękające lub rozszczépane w grzbiecie. Nasiona w komorach pojedyncze wywrócone, lub téż liczne; ze skórką tęgą i pełną, a rzadziéj z wielką siatkowatą, znaczkowatą, obéjmującą dużo mniéjsze jąderko; z białkiem mięsistém. Zarodek osiowy, prostoległy; listnie krótkie; rostek zbliżony do znaczka, górny lub téż błędny.— *Krzewy, podkrzewy albo drzewka zawszezielone; z liśćmi naprzemian- naprzeciw- lub wokrąg-leglymi, najczęściéj igiełkowatymi, rzadziéj skórzastymi, całkimi i wstawowato-złączonymi z gałązkami; bez przylistków.*

PLEMIĘ 1.

Wrzosowe (Ericineae Endl.).

Korony trwałe lub odpadające. Główki bezbronne lub ościste w grzbiecie. Owoc torebka, pękająca po ścianach a rzadziéj przez przegrody, — najrzadsza zaś jagoda. Pąpie nagie.

RODZAJ 908. ***Wrzos*** (**Erica** Lin.).— Kielich 4-wrębny lub -dzielny. Korona kulista, słojkowata, rurkowata, dzwonkowata lub tacowata — z krajem 4wrębnym. Pręcików 8, osadzonych pod krążkiem podjajnikowym, czasem wystających; nitki wolne; główki szczytowe albo boczne, wolne lub spojone podstawami, już bezbronne, już ościste lub grzebyczkowate, otwierające się w końcu dziurkami bocznemi. Jajnik 4komorowy, komory wielozalążkowe; szyjka nitkowata; znamię główkowate, tarczkowate albo lić też czareczkowate. Torebka pękająca po komorach w 4 łuszczyny przegrodonośne; o przegrodach niekiedy zrosłych z osią łożyskonośną 4ścienną lub 4skrzydłą. Nasiona mnogie jajkowe, siatkowate.

Gat. 1. *W. błotny* (E. Tetralix Lin.).— Podkrzewek niski; z listkami drobniuchnymi igiełkowatymi, poczwórnymi lub też 4rzędowo-dachówkowatymi, z czasem odstającymi i rzęsowanymi; z kwiatkami drobnymi, różowymi lub prawie-białymi, poskupianymi w główki okólkowate, — o koronach podłużnie-jajowych, — szyjkach krótkich.— Pospolity dość po miejscach wilgotnych i bagnach w Europie północnéj, i to w wielkich przestrzeniach; kwitnie latem.— Ważnym jest pokarmem dla pszczół; oraz dostarcza paszy i materyału podściołowego i nawozowego w gospodarstwie.

RODZAJ 909. ***Wrzosik*** (**Calluna** Salisb.). — Kielich 4dzielny; z łatkami krzyżowo-naprzeciwległemi, równemi, zeschłemi i ubarwionemi. Korona znacznie mniejsza od kielicha, prawie-4dzielna. Pręcików 8, osadzonych pod krążkiem podjajnikowym; nitki wolne; główki wolne, ościste, otwierające się poprzécznemi szpareczkami podwiérzchołkowemi. Jajnik 4komorowy; komory niewielozalążkowe; szyjka wystająca; znamię tarczkowato-lejkowate. Torebka 4komorowa, pękająca na szwach w tyleż łuszczyn, z osią środkową przegrodonośną, a łożyskami uczépionemi w wiérzchołku kąta wewnętrznego. Nasiona w komorach nieliczne lub też i pojedyncze, bezskrzydłe.

Gat. 1. *W. pospolity* (C. vulgaris Salisb.).— Krzewek do 3′ podnoszący się albo wzniesiony, bardzo- i stulono-gałęzisty, rózgowato-krzaczkowaty; z gałęziami kasztanowatemi, naprzeciwległemi, prawie-ostrokrężnie wzniesionemi, omszonemi, z czasem zsychającemi się i odpadającemi wraz z liśćmi. Liście dachówkowato-4rzędowe, prawie 3ściennie-równowązkie, bezogonkowe, tępe, zaledwie na $^1/_{12}$″ długie, nagie lub czasem omszone, rzęsowate, w podstawie jakby strzałeczkowato rozszczépane w 2 nadrosteczki lekko przyciśnione do gałązek, a w brzegu podwinięte tak dalece— iż tylko szparkę podłużną na dólnéj powiérzchni wolną przedstawiają. Grona końcowe, często wiechowato wydłużone do 3″, 1stronne, dość zbite, ulistnione, a w wiérzchołku znów wydające gałązki listne. Kwiatki drobne, różowe, a rzadko białe, pochyłe, krótkoszypułeczkowe; przy każdym 2 przysadeczki niższe podobne liściom, a 2 wyższe błoniasto obwiedzione i rzęskowane; kielichy lilla, czasem białe, większe od korony.— Nader pospo-

lity i gromadnie rosnący — tworząc tak zwane wrzosowiska — po miejscach suchych a rzadko bagnistych, w całéj Europie; kwitnie od lipca do września.— Dawni lékarze, przepisywali z wielką ufnością *ziele Wrzosa* — herba Ericae w kamieniach moczowych; odwar kwiatów w cierpieniach niższego brzucha; a sok z liści w słabościach oczów. Prócz tego miejscami, jeszcze do dziś dnia używają go do garbowania skór i barwienia na żółto różnych tkanin. Kwiaty są dla pszczół nader zyznem pożywieniem; a cała roślina, dostarcza gospodarzom okwicie nawozów w postaci podściołu albo popiołu.— (Erica vulgaris Lin.).

RODZAJ 910. ***Modrzewnica*** (**Andromeda** Lin.).— Kielich 5wrębny lub 5dzielny. Korona dzwonkowata albo kulista, w kraju 5wrębna i odgięta. Pręcików 10, osadzonych podjajnikiem lub na podstawie rurki korony i w niéj zamkniętych; nitki szydełkowate; główki w szczycie tępe lub 2rogie, a w grzbiecie bezbronne albo czasem ościste. Jajnik 5komorowy; komory wielozalążkowe; szyjka pojedyncza; znamię tępe i nieco rozszerzone. Torebka kulistawa, 5komorowa, pękająca po ścianach w tyleż łuszczyn przegrodonośnych, całkich lub też rozszczepanych, z osią środkową w szczycie przegrodonośną. Nasion wiele, gładkich albo dołeczkowatych.

Gat. 1. *M. polejolistna* (A. polifolia Lin.), także *Rozmarynkiem* lub *Bagienkiem* niezbyt właściwie zwana.— Krzew zawszezielony, ledwie 1′ dorastający, nagi, często w odziomku rozkładający się i płożący; z gałęziami podniesionemi i wraz z resztą łodygi rudawemi. Liście jego są równowązko-lancetowate, naprzemianległe, bardzo- krótkoogonkowe, ciernisto-kończyste,

(1½" i ¼"), brzegiem podwinięte— z wiekiem atoli mniéj i przez to dużo szérsze, z wiérzchu lśnąco-ciemnozielone i wgniatywano-siatkowate z rowkiem podłużnym, a spodem biało-modrawo-zielone. Kwiatki skupione na końcach, prawie-okółkowate, na szypułeczkach 3 razy dłuższych od koron, różowych, lekko-oszronionych i jakby z wosku, ku górze grubszych, poodginanych, otoczonych w podstawie licznymi dachówkowatymi przysadeczkami; z kielichem dolegającym, różowym, w końcach czarniawym; z koroną jajowo-pucharkowatą, różową lecz oszronioną, tępo-5ścienną, włosistą wewnątrz; z nitkami kosmatemi; z główkami cisemi, o 2 ostróżkach podnoszących się. Krążek modrawo-czarniawy, 5łateczkowy. Torebka wzniesiona, okrągławo-5ścienna.— Pospolita po gruntach torfiastych i bagnistych w Europie południowéj i środkowéj, oraz w północnéj Azyi i Ameryce; kwitnie od maja do lipca.— Upajająco-ostre jéj ziele, należy do szkodliwych: wszelako bywało używaném za *Bagno świńskie* lub do jego fałszowania; od którego atoli odróżnia się dobitnie— brakiem pokrycia rdzawego na spodniéj powiérzchni liści. W rękodzielniach petersburgskich, umieją niém barwić lśnąco-czarno tkaniny jedwabne.

RODZAJ 911. ***Starzęśla*** (**Gautiera** Kalm. **Gaulthiera** Lin.). — Kielich 4—5wrębny, a w owocu najczęściéj jagodowaty. Korona jajowa, w kraju 4—5wrębna. Pręcików 8—10, osadzonych na dnie korony i zamkniętych w niéj; nitki szydełkowate; główki w grzbiecie bezbronne, a w szczycie wrębne w 2 łateczki 2zębne lub 2ostne. Łuseczek podjajnikowych 10, wolnych lub też zrosłych podstawami. Jajnik 5komorowy; komory wielozalążkowe; szyjka pojedyncza;

a znamię tępe. Torebka przygniecíono-kulista, pokryta kielichem często przyrosłym i jagodowatym, 5komorowa, pękająca w wierzchołku po ścianach w tyleż łuszczyn; z łożyskami przyrosłemi do osi środkowéj. Nasiona liczne; ze skórką kątowatą i siatkowatą.

Gat. 1. *S. pokładająca się* (G. procumbens Lin.). — Krzewek zawszezielony, niziuchny; o łodydze prawie-płożącéj się, a gałązkach krótkich, wzniesionych i omszonych: którego — liście na końcach pędów, krótkoogonkowe, eliptyczne, (1 $^{1}/_{2}$" i 1"), ciernisto-kończyste, brzegiem nerwisto obwiedzione i lekko piłkowane w ząbeczki ostro-kończyste, skórzaste, nagie; kwiatki kątowe, pojedyncze, poodginane, omszono-szypułeczkowe,— o przysadkach i kielichach rzęsowanych, a ostatnich niemal-szkarłatnych,— koronach zaś białych i zaciśniętych w gardzieli; torebka okrągława, 5listeczkowa, objęta mięsistym i szkarłatnym kielichem.— Zwyczajna po wzgórzach suchych i piaszczystych, oraz koło dróg w Kanadzie i Karolinii; kwitnie od czerwca do września.— Liście jéj gorzkawo-pobudzające i lekko-odurzające, używanymi bywają w Ameryce jako odpowiedni lék; pijąc go prócz tego jako herbatę ulubioną, pod nazwiskiem Moutain-Tea; pokrycie zaś owoców jadają jako smaczne.

RODZAJ 912. ***Chruścina*** (**Arbutus** Tourn.). — Kielich 5dzielny. Korona kulisto- lub jajowodzwonkowata; z krajem 5wrębnym, odgiętym. Pręcików 10, osadzonych przy podstawie korony; nitki krótkie; główki ściśnione z boków, poniżéj wierzchołka grzbietoczépne, odgięto-2ostne, w szczycie o 2 dziurkach. Jajnik otoczony krążkiem lub w nim wpółutopiony, o 5 komorach wielozalążkowych; szyjka pojedyncza; zna-

mię tępe. Jagoda kulistawa, ziarnkowato-guziczkowata, 5komorowa; z łożyskami wiszącemi ze szczytu kąta wewnętrznego, wolnemi. Nasiona w komorach nieliczne, kątowate; o skórce skórzastéj.

Gat. 1. *C. jagodna* (A. Unedo Lin.), zwana *Drzewem poziomkowém.*— Krzew lub drzewko do 5′ wzniesione, bardzo gałęziste, bliznowate; z korą cisą, popękaną; z gałązkami brudno-czerwonymi, gruczołkowato-włosistemi, albo też prawie-nagiemi. Liście przewrotnie-jajowato podłużne, tępe lub niekiedy kończyste, zwężone w ogonek krótki, (3″ i 1½″), płyciéj lub głębiéj tępo-piłkowane, tęgie, nagie, z wierzchu lśniąco-ciemnozielone a spodem jaśniéjsze. Wiechy wielokwiatowe, końcowe; z szypułką i szypułeczkami żółto-zielonemi, kątowatemi, nagiemi; z przysadkami pojedynczymi, na gałązkach podłużnymi a pod kwiatkami jajowatymi, zaostrzonymi i obrzeżonymi czerwonawo. Kwiatki drobne, wonne; o kielichu żółto-zielonym; koronie przeszło ¼″ długiéj, jajowo-ostrokrężnéj, białawéj z koniuszkami żółtawymi lub też różowawymi, wewnątrz włosistéj, z krajem bardzo krótkim. Owoce zwisłe, wielkości małéj truskawki, czerwone, osłane szeregowato guziczkami sterczącymi, dojźrzéwające zaledwie po roku.— Dość zwyczajna po miejscach suchych i kamienistych, w Europie południowéj i w Irlandyi; kwitnie od sierpnia do listopada.— Jagody jéj często słodkie i przed dojźrzeniem mocno-ściągające, mają być odurzające; chociaż od spragnionych chętnie spożywanemi bywają. Korsykanie robią z nich wino, a Włosi pędzą wyskok. Kory także ściągającéj używają w biegunkach; a dawniéj wodę przekropioną z kwiatów zadawano na poty.

Dużo lepszych jadalnych jagód, dostarcza

Gat. 2. *C. Przeskostnica* (A. Andrachne Lin.), dawniéj także *Jeżówkami włoskiemi* zwana,— drzewkowata, z korą prawie-koralowatą; z liśćmi podłużnie-jajowatymi, całkimi lub piłkowanymi, gładkimi, nagimi; z wiechą wzniesioną, lepko-omszoną, o kwiatkach białych; z jagodami gładkiemi:— rosnąca w Grecyi i na całym Wschodzie, a kwitnąca równocześnie z pierwszą.

RODZAJ 913. ***Mącznica*** (**Arctostaphylos** Adans.).— Kielich 5dzielny. Korona kulisto- lub jajowo-dzwonkowata; z krajem 5wrębnym, odgiętym. Pręcików 10, osadzonych w głębi rurki korony; nitki krótkie; główki z boku ściśnione, uczepione pod wierzchołkiem grzbietu, odgięto-2ostne, w końcu o 2 dziurkach. Jajnik otoczony krążkiem podjajnikowym, o 5 komorach 1zalążkowych; szyjka pojedyncza; znamię tępe. Pestczak kulistawy, 5pesteczkowy; z pesteczkami kostnemi, 1nasionowemi. Nasiona wywrócone.

Gat. 1. *M. lékarska* (A. officinalis Wimm. et Grab.), u dawnych *Niedźwiedzie grono* lub *jagoda*, albo *Niedźwiedziny*.— Krzewinka o licznych 3stopowych łodygach z jednego korzenia, rozkładających się wszechstronnie, mocno rozgałęzionych prawie-darniowato, często korzeniących się w odziomku, żółtawo-cisych i nagich; z gałązkami podnoszącemi się, z których najmłodsze omszone i pokryte pąpiołuskami długotrwałemi. Liście ma zawsze zielone, dość gęsto rozrzucone, przewrotnie-jajowate, w tępym wierzchołku wykrojone, w podstawie zwężone w krótki ogonek omszony, całobrzegie, skórzaste, z obu stron siatkowato-żyłkowane, płaskie, nagie— tylko z młodu omszone, z wierzchu ciemnozielone a spodem jaśniéjsze. Grona krótkie, pochyłe, prawie-wiązkowe, 3—10kwiatowe; z przysadkami troistymi i to— 2 ma

mniéjszymi a 1 większym, omszonymi zarówno z szypuleczkami. Kwiatki ¼" długie, białawe lub blado-różowe; o kielichu błonkowatym w kraju; o koronie zaciśniętéj w gardzieli, w podstawie prawie-przejźrzystéj, a w kraju krótko- i tępo-łateczkowéj; o nitkach po nad podstawą brzuchatych i włosistych; główkach ciemno-czerwonych, z ostróżkami białemi; a szyjce zgrubłéj ku górze i 5graniastéj. Owoce wielkości grochu, szkarłatnawe, a późniéj bardzo ciemno-czerwone; z pesteczkami 3ciennemi, krésowanemi na wypukłym grzbiecie.— Dość powszechna po wrzosowiskach i po lasach piaszczystych w Europie prawie całéj — lecz w południowéj tylko na górach, oraz w Ameryce północnéj; kwitnie w maju i czerwcu, a czasem po drugi raz w jesieni. — Ściągającogorzkie *liście Niedźwiedziéj jagody* — folia Uvae ursi, jeszcze do dziś dnia nie przestały być przepisywanymi w cierpieniach dróg moczowych, śluzotokach, w biegunkach zastarzałych i podobnychże upławach. Służą one także i do barwienia na czarno, szaro i ciso, oraz do garbowania zwłaszcza na safian. Na północy jagód dodają do wypiekanego tamże chleba. — (Arbutus Uva ursi Lin.).

Podobnież używanym bywa

Gat. 2. *M. alpejska* (A. alpina Spr.), zaledwie różniąca się — liśćmi odpadającymi, ząbeczkowanymi, siatkowato-pomarszczonymi, kwiatkami białymi; owocami czarnymi i dość smacznymi choć cierpkawymi: — porastająca wyniosłe góry w całéj Europie, a najwięcéj w Rossyi.— (Arbutus alpina Lin.).

PLEMIĘ 2.

Różańcowe (Rhododendreae Endl.).

Korona odpadająca. Główki bezbronne. Owoc torebka pękająca przez przegrody. *Pąpie łuskowate.*

RODZAJ 914. ***Dorodnia*** (**Kalmia** Lin.).— Kielich 5wrębny. Korona prawie-tacowato-lejkowata, z powygniatanymi w rurce dołeczkami dla objęcia główek w przedkwitnieniu, z krajem 5wrębnym. Pręcików 10, osadzonych w głębi korony, prawie równych krajowi; nitki nitkowate; główki otwierające się ukośnemi dziurkami w szczycie. Jajnik o 5 komorach wielozalążkowych; szyjka wydłużona i trwała; znamię główeczkowate. Torebka prawie-kulista, 5komorowa, pękająca przez przegrody w tyleż łusczyn; łożyska zrosłe w wolny słupuś. Nasiona mnogie, ze skórką pełną i tęgą.

Gat. 1. *D. szérokolistna* (K. latifolia Lin.). — Krzew 6stopowy i wyższy; o pniu nader krętym, a gałęziach nagich, cisawo-czerwonawych; z liśćmi ogonkowymi, niemal troistymi albo naprzemianległymi, eliptycznymi, zaostrzonymi w obu końcach, podwiniętymi brzegiem, tęgimi, nagimi, z wierzchu ciemnozielonymi i lśnącymi, a spodem jaśniejszymi i ćmymi; z baldaszkogronami końcowymi, wielokwiatowymi i gruczołkowato-omszonymi; z kwiatami na nitkowatych szypułeczkach 1calowych, w kątach pąpiołusek cisych, — o kielichu omszonym,— koronie prawie-lejkowatéj, różowéj albo białéj, do $^3/_4$" w średnicy, z łatkami prawie-3kątnymi, dłuższemi od pręcików a krótszemi od szyjki; z torebką kulisto-5ścienną, nieco-przygniecioną. — Nader pospolita w Ameryce północnéj; kwitnie od maja do lipca.— Liście jéj nieco-odurzające i lekko-ściągające, zadawanymi bywają w miejscu w biegunkach, a czasem w wyrzutach skórnych długotrwałych, a nawet i w kile. Opylenie gruczołkowate ogonków, używanem bywa za tabakę. Jest zaś przekonanie, iż miód przez pszczoły z niéj zbiérany, ma sprawiać za-

wrót głowy, majaczenie, dolegliwości żołądka, wymioty, kurcze, a nawet i śmierć.

Toż samo rozumieć należy i o

Gat. 2. *D. wązkolistnéj* (K. angustifolia Lin.), dużo niższéj; o liściach troistych, wązkich, tępych i nieco-rudawych na powiérzchni spodniéj; o baldaszkogronkach bocznych, z przysadkami równowązkimi; a kwiatkach mniéjszych i więcéj talérzykowatych:

Gat. 3. *D. modrawéj* (K. glauca Ait.), z liśćmi naprzeciwległymi, prawie- bezogonkowymi, równowązko-wydłużonymi, mocno podwiniętymi brzegiem, a spodem modrawo-zielonymi; z baldaszkogronami końcowymi o nagich szypułkach: oraz

Gat. 4. *D. szorstkiéj* (K. hirsuta Walt.), któréj liście prawie bezogonkowe, rozrzucone, podłużnie-eliptyczne lub jajowate i bardzo szorstkie, równie jak i kielichy; kwiatki zaś pojedynczo na długich szypułkach w kątach liści najwyższych poosadzane; — która wraz z dwiema poprzedzającemi — także rośnie w Ameryce północnéj.

RODZAJ 915. ***Różanecznik*** (**Rhododendron** Lin.).— Kielich 5dzielny. Korona lejkowatodzwonkowata, w kraju czasem prawie-2wargowym a czasem równym — 5- a rzadziéj 7-wrębna. Pręciki w liczbie odpowiedniéj łatkom, osadzone w głębi rurki korony, rzadko 2 razy liczniéjsze, a niekiedy do 14 dochodzące; z nitkami nitkowatemi i podnoszącemi się; a główkami bezbronnemi, otwiérającemi się w szczycie dziurką ukośną. Jajnik 5—10komorowy; komory wielozalążkowe; szyjka nitkowata; znamię główkowate. Torebka kulista lub podłużna, 5—10komorowa, pękająca przez przegrody, w 5 — 10 łuszczyn; z osią środkową łożyskonośną, wolną. Nasiona mnogie, trocinowate; ze skórką wietką, siatkowatą.

Gat. 1. *R. żółtokwiatowy* (R. chrysanthum Lin.). — Krzew 1 $^1/_2$stopowy, zawszezielony, często w mchach aż po szczyty licznych swych gałęzi ulistnionych zato-

piony; z gałązkami bliznowatemi, cisemi, okrytemi łuskami. Liście jego krótkoogonkowe, przewrotnie-jajowato wydłużone, ($2^1/_2$'' i 1''), przytępione z maleńkim obrzmiałym koniuszkiem, brzegiem podwinięte, z wierzchu gładkie i żółtawo-zielone lub nieco-rdzawe, nagie. Kwiatów w okółkach końcowych po 5—10, na szypułkach omszonych po za łuskowatymi przysadeczkami błoniastymi i cisymi,— dzwonkowato-kołkowatych, do 1'' długich, złoto-żółtych, z których 2 górne nieco-większe i kropkowane ku gardzieli; z nitkami nagiemi; z jajnikiem kosmatym; znamieniem 5łateczkowém. Torebka podłużna, 5ścienna, do pół 5łuszczynowa, cisa. Nasiona podłużne, opiłkowate.— Porasta góry wysokie w Syberyi i na Kamczatce; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Lékarskimi są — *liście i wierzchołki Różańca żółtokwiatowego*- folia et stipites Rhododendri Chrysanthi; w ojczyznie mają wielkie poważanie w gośćcach i dnie, jako pobudzające do potów, pędzące mocz, a nawet mogące wzniecić wymioty i przeczyszczenie — obok lekkiego odurzenia; w Europie zaś już ten lék prawie zaniedbano.

Tak samo, choć pod odmiennem nazwiskiem, bywają używanymi:

Gat. 2. *R. rdzawy* (R. ferrugineum Lin.):— krzew na 3 wysoki— licznie, pogięto i 2—3dzielnie gałęzisty; z gałęziami ogrubniemi, bliznowatemi i cisemi,— a z odziomka często pokładającemi się i korzeniącemi; z gałązkami — równie jak ogonki, szypułki, kielichy, korony i jajniki — gęsto osłanemi łuskowatymi, okrągłymi i maleńkimi gruczołkami; z liśćmi podłużnie-lancetowatymi, ku podstawie zwężonymi, w tępym wierzchołku z nabrzękłym koniuszkiem, ($1^1/_2$'' i $^1/_2$''), krótkoogonkowymi, tęgimi, w brzegu podwiniętymi, z wierzchu ciemnozielonymi i siatkowatymi a nagimi, a spodem pokrytymi gęsto promienistemi a rdzawemi i środkiem nabrzękłemi łuskami: z

kwiatami po 6—15, pochyłymi, długoszypułkowymi, w baldaszkogronach,— o pąpiołuskach odpadających,— o kielichach rzęsowatych, — o koronach $^2/_3$″ długich, lejkowatych, jasno-szkarłatnych, kropkowanych biało albo żółto, z rurką w podstawie 5garbkową; z torebką podłużnie-jajowo-5ścienną: — rosnący po Alpach skał pierwotnych Europy i Azyi środkowéj; kwitnący w lipcu i sierpniu:— z którego *liście i wiérzchołki Różańca rdzawego*— folia et stipites Rhododendri ferruginei, najwięcéj używają w Sabaudyi i Piemoncie; napar zaś olejny tychże, zastósowywany zewnętrznie, zowią olio di Marmotta.

Gat. 3. *R. szorstki* (R. hirsutum Lin.), rozróżniający się od *rdzawego* zaledwie— liśćmi nie podwiniętymi lecz karbowanymi i rzęsowatymi brzegiem, oraz żywiczno-kropeczkowanymi— równie jak młode pędy, szypułki i kielichy; — zwyczajny po Alpach wapniowych Europy środkowéj; — zbiérany zwykle za piérwszy do lékarń.

Gat. 4. *R. wielki* (R. maximum Lin.):— również krzew na 10, lub drzewko do 25′ wysokie; którego pędy pokrywa mnóstwo gruczołów żywicznych czyniących je lépkimi; liście są podłużne, kończyste, (5″ i $1^1/_2$′), brzegiem lekko podwinięte, tęgo-skórzaste, z młodu całkiem czerwonawe i podobnież opiłśnione a późniéj całkiem nagie, z wiérzchu ciemnozielone i lśnące a spodem białawo-rdzawe i zarówno z ogonkami pełne gruczołków żywicznych; okółki wielkie, kwiatów blado-czerwonych lub fiołkowych żółto-kropkowanych wewnątrz, a rzadko białych, do 2″ w średnicy, kółkowo-dzwonkowatych, na szypułkach równych liściom a podobnych z pokrycia ogonkom: — pospolity po nad strumieniami i rzékami górskiemi w północnéj Ameryce, kwitnący od czerwca do sierpnia; — który prócz użycia lékarskiego, stanowi u nas w wielu odmianach prawdziwą ozdobę szklarń umiarkowanych.

Gat. 5. *R. pontycki* (R. ponticum Lin.):— jeszcze pospolitszy po naszych szklarniach w wielu odmianach, — odznaczający się od *wielkiego*— pędami gładkimi i nielépkimi; liśćmi dłuższymi, kończystszymi i tylko bladziéj-zielonymi od spodu; kwiatami zaś blado-lilla, różowawymi lub białawymi; — zwyczajny na Wschodzie, i tamże najwięcéj używany.

Gat. 6. *R. karmazynowy* (R. puniceum Roxb.).— Drzewo 36' dorostające, czasem do 2' grube; z korą korkowatą, oddzielającą się w kawałkach niekształtnych na 1" grubych, zewnątrz cisą a wewnątrz barwy cynamonowéj, z gałęziami bardzo pokrzywionemi. Liście ma lancetowate, (6" i 1½"), krótkoogonkowe, z wiérzchu ciemnozielone i gładkie, spodem szarawe. Baldaszkogrony prawie-kuliste, wielokwiatowe, dużo krótsze od liści; z pąpiołuskami jajowato-klinowatemi, od dołu pokrytemi gęsto włosami długiemi, żółtymi i jedwabistymi. Kwiaty strojne, wielkie, ciemno-karmazynowe, każdy o 2 przysadeczkach nitkowatych i nieco łękowatych;— kielichy nierówno-5zębne; korony dzwonkowatéj łatka dólna najszérsza i ciemniéjsza od reszty; pręciki krótsze od korony; jajnik jedwabisty; znamię léjkowate, 10łateczkowe. Torebka 10komorowa i 10łuszczynowa.— Porasta góry w północnéj części Indyi wschodnich; kwitnie w kwietniu i maju.— Ciecz słodka powlócząca częściowo lub niekiedy i całkiem dólne powierzchnie liści i młodych gałązek, używaną bywa od tamecznych góralów, na pokrzepienienie sił po natężonéj pracy; zkąd roślina ta, ma u nich nader wysokie poważanie.

RODZAJ 916. ***Kwiacieniec*** (**Anthodendron** Reichb.), dawniéj do rodzaju ***Bagienka***, a dziś do ***Różanecznika*** jako jego podrodzaj liczony,— odznacza się od tegoż zaledwie: koroną niemal-2wargową, ale zawsze 5liczebną; pręcikami stale pięcioma; oraz jajnikiem 5liczebnym.

Gat. 1. *K. pontycki* (A. ponticum Reichbii.), inaczéj *Bagienko żółte.*— Krzew 5' dorastający, widlasto- lub okręgowo-gałęzisty; z korą szarą, gładką; z pędami

omszonymi. Liście ma krótkoogonkowe, eliptycznie-lancetowate, z obu końców zaostrzone, (4″ i 1 ½″), lekkofaliste, tęgawe, jasnozielone, z wierzchu szorstkawe a spodem prawie-gładkie, brzegiem tęgo-rzęsowate. Okółki końcowe, wczesne, z 15 — 20 kwiatów strojnych, na 2calowych szypułkach z po za przysadków białawych i łuskowatych wyrastających; których kielichy zarówno z szypułkami omszone; korony pięknie-żółte, a w odmianach sztucznych białawe, miedziane, rdzawe lub podobnież pstre, — o rurce nieco-zgiętéj i obło-5graniastéj, — o łatkach 4ch lekko-odwiniętych, a 5téj mocno-odgiętéj, szérszéj i jakby skrzydlatéj w podstawie, — o nitkach szorstko-kosmatych. Torebki podłużne, kończyste i 5kątne. — Pospolity na całym Wschodzie, aż do Podola; kwitnie z wiosny. — Roślina ta, tyle lubiona po szklarniach i ogrodach dla swych strojnych i przyjemnie wonnych kwiatów, jest w istocie ostro-odurzająco-jadowitą, do tego stopnia, iż nawet miód z niéj zebrany przez pszczoły, ma sprawiać upojenie i jawnomarzenia; jego zaś smutnych skutków doświadczyło już przed wiekami wojsko Xenofona. — (Azalea pontica Lin.).

RODZAJ 917. ***Bagno*** (**Ledum** Lin.). — Kielich 5zębny. Korona o 5 łatkach prawie-oddzielnych, mocno roztwartych. Pręcików 10 a rzadziéj 5; z nitkami nitkowatemi i rozłożystemi; z główkami bezbronnemi, otwierającemi się w szczycie dziurkami ukośnemi. Jajnik 5komorowy; o komorach wielozalążkowych; szyjce pojedynczéj; znamieniu obrączkowatém, z tłem 5promieniowém. Torebka 5komorowa, pękająca przez przegrody od podstawy ku wierzchołkowi w tyleż łuszczyn; z łożyskami wiszącemi z wierzchołka rozszérzo-

nego osi środkowéj nitkowatéj — łączącego łusczyny. Nasiona mnogie, trocinkowate; ze skórką rozwolnioną i siatkowatą.

Gat. 1. *B. świnie* (L. palustre Lin.), dawniéj i *Rozmarynkiem płonnym, dzikim* lub *czeskim* mienione.— Krzew do 4' wzniesiony, w odziomku 2—3dzielny; gałęzie wypuszczające po 3—4ch pędów końcowych, starsze w raz z łodygą rudo-cise i nieco szarawo-nabiegłe, a młode rudo-opilśnione. Liście dość zbliżone, krótkoogonkowe, lancetowato-równowązkie, (1 ¼" i ¼"), w brzegu podwinięte, skórzaste, całe drobno-gruczołkowate,— z wierzchu nagie, ciemnozielone i przez powgniatywane nerwy prawie-marszczkowate, a spodem mocno-rudo lub prawie-ceglasto opilśnione. Baldaszkogron wielokwiatowy; o szypułkach długich, nitkowatych, wzniesionych, gruczołkowato-lépkich i nieco-włosistych; o pąpiołuskach cisawo-żółtych, wklęsłych i nieco kosmatych. Kwiatki białe, rzadko różowawe, do ½" w średnicy; o 10 pręcikach, równych lub też dłuższych od korony, w podstawie rzęsowatych; jajniku gruczołkowatym. Torebka do ¼" długa, podłużnie-jajowa, szorstkawa, cisawa, rok i dłużéj wytrzymująca na roślinie.— Jedna z najpospolitszych roślin bagnistych leśnych, w całéj Europie północnéj i wschodniéj równie jak i u nas, a zarazem częsta w Azyi północnéj; kwitnie w maju i czerwcu.— Od najdawniéjszych czasów, używają jeszcze miejscami — zwłaszcza na północy, *ziela Bagna świniego* lub *Rozmaryna dzikiego*— herba Ledi palustris *v.* Rorismarini sylvestris, odrażająco- i odurzająco-wonnego a przytém ostro-gorzkiego smaku, w krztuścu, w gorączkach łożnych i zapaleniach gardła złośliwych; oraz do wygubienia owadów uciążliwych dla człowieka.

Dodają ich także i do piwa, w chęci zrobienia go mocniéj odurzającém.

Gat. 2. *B. szérokolistne* (L. latifolium Ait.), odznaczające się od poprzedzającego — liśćmi podłużnie-jajowatymi, w podstawie lekko-sercowatymi; baldaszkogronami większymi; kwiatami 5pręcikowymi; oraz jajowemi torebkami: — rosnące podobnież w Ameryce północnéj; — dostarcza liści, które od Amerykanów zalecanymi bywają w cierpieniach piersiowych, a prócz tego przyrządzanymi i pijanymi jak herbata chińska, pod nazwiskiem *herbaty labradorskiéj*.

POKOLENIE 2.

Jednopłatkowe kołojajnikowe (Monopetalae Perigynae.).

RODZINA CLIV.

Borówkowate (Vaccinieae Kost.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, pojedyncze lub groniaste. Kielich zrosły z jajnikiem; z krajem 4—5-dzielnym, odpadającym. Korona odpadająca, osadzona na kraju kielicha, słojkowata, kulista, brzuchata, różnie rurkowata lub ostrokrężna; o gardzieli często zaciśniętéj; o kraju 4—5-wrębnym lub -dzielnym, a przedkwitnieniu dachówkowatém. Pręcików 2 razy tyle co łatek, na krążku nadjajnikowym; główki o 2 woreczkach równoległych, powydłużonych w rurki w szczycie przedziurawione i ościste lub bezostne. Jajnik prawie całkiem dólny, 4—5komorowy; komory zwykle wielozalążkowe; zalążki osadzone na łożyskach różnie zrosłych z osią

środkową; szyjka pojedyncza; znamię zazwyczaj główkowate. Jagoda prawie-kulista, w szczycie pępiasta, 4—5komorowa, wielonasionowa,— a rzadko pestczak. Nasiona drobne, najczęściej podnoszące się z łożysk osiowych; ze skórką siatkowatą. Zarodek prosty, obły, w osi białka mięsistego; listnie krótkie i wązkie; rostek zwrócony do znaczka.— *Drobne krzewinki lub podkrzewinki; z liśćmi rozrzuconymi, całkimi, często skórzastymi i trwałymi; bez przylistków.*

RODZAJ 918. ***Żurawina*** (**Oxycoccos** Tourn.).— Kielich z krajem górnym, 4wrębnym. Korona osadzona na kraju kielicha, 4dzielna, z łatkami roztwarto-odgiętemi. Pręcików 8, osadzonych na kraju kielicha; nitki wolne; główki w grzbiecie bezbronne, a w szczycie rurkowato-2rogie. Jajnik dólny, 4komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki na łożyskach wystających z osi środkowéj; szyjka pojedyncza; znamię tępe. Jagoda kulista, uwieńczona krajem kielicha, 4komorowa, wielonasionowa. Nasiona liczne; ze skórką błonkowatą, siatkowatą.

Gat. 1. *Ż. błotna* (O. palustris Pers.), inaczéj *Bażyną* zwana.— Krzewinka wszechstronnie rozpłożąca się tak łodygą jako i gałązkami nitkowatemi, czerwonawocisemi i nieco-omszonemi. Listki ma drobne, ($^1/_3$" i $^1/_8$"), jajkowate lub nieco-wydłużone, tępe albo kończystawe, całkie lecz podwinięte lekko w brzegu, z wierzchu ciemnozielone i lśnące a spodem białawo-modrawo-zielone, krótko-ogonkowe. Kwiatki pojedyncze, albo po 2—3 na szypułkach zwisłych, nitkowatych, długich, lekkoomszonych i czerwonawych,— w środku z przysadeczkami 2ma równowązkimi; o kielichu czerwonawym, oszronionym; koronie biało-czerwonawéj; nitkach om-

szonych z boków; główkach długorogich. Jagoda kulistawa, pępiasta, około $^1/_3$calowa, ciemnoczerwona, kropkowana.— Pospolita po mokrzadłach zwłaszcza leśnych, w Europie niemal całéj, w Azyi i Ameryce północnéj; kwitnie od maja do lipca.— Przyjemnie lecz mocno kwaśne z powodu wielkiéj ilości kwasu cytrynowego *jagody żurawinowe* lub *żurawie* czyli *Żurawiny*— baccae Oxycoccos, dawniéj powszechnie bywały— a dziś jeszcze w Rossyi bywają— używane, w sposob soku cytrynowego jako przeciwzapalne, chłodzące, przeciwgnilcowe; także jako przyprawa do potraw, do robienia limonady i pączu. Herbata z liści ma być dość smaczna.— (Vaccinium Oxycoccos Lin.).

Tak samo używają się:

Gat. 2. *Ż. wielkoowocowa* (O. macrocarpus Pers.),— całkiem naga, lecz we wszystkich swych częściach większa; z liśćmi bardzo przytępionymi; z szypułkami wiszącemi i nagiemi; jagodami dużo większemi i uwieńczonemi kielichem; — oraz

Gat. 3. *Ż. szorstka* (O. hispidulus Pers.), odznaczająca się— łodygą, gałęziami i dolną powiérzchnią liści— szorstkiemi; kwiatami bardzo- krótkoszypułeczkowymi; a jagodami białemi, uwieńczonemi kielichem:— obie rosnące w Ameryce północnéj po bagnach, a kwitnące równocześnie z piérwszą.

RODZAJ 919. ***Borówka*** (**Vaccinium** Lin.). — Kielich zrosły rurką z jajnikiem; z krajem górnym, 4—5ząbnym, a rzadko całkim. Korona osadzona na kraju kielicha, słojkowato-dzwonkowata, 4—5wrębna. Pręcików 8—10, osadzonych wraz z koroną, zamkniętych lub wystających; nitki wolne; główki w grzbiecie bezbronne lub 2ostne, a w szczycie rureczkowato-2rogie. Jajnik dolny, 4—5komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki na łożysku sterczącém z kąta wewnętrz-

nego; szyjka nitkowata, pojedyncza; znamię tępe. Jagoda uwieńczona blizną kielicha, 4—5komorowa; z komorami wielonasionowemi. Nasiona kątowate; o skórce błoniastéj i siatkowatéj.

Gat. 1. *B. Czernica* (V. Myrtillus Lin.) lub *Borowina.*— Prawie podkrzewinka, do 1½′ najwyżéj wzniesiona, bardzo gałęzista w odnogi kątowate, skręcone, zielone i nagie; z korzeniem mocno-rozpłożącym się. Liście ma odpadające, bardzo-krótkoogonkowe, jajowate, tępe lub krótko- a czasem ciernisto-kończyste, drobno-piłkowane, tęgie, nagie, (½″ i ⅓″), żywo-zielone, pięknie żyłeczkowane,— z gruczołeczkiem trzoneczkowym na końcu każdego ząbka. Kwiaty kątowe, pojedyncze, na szypułeczkach krótkich i mocno-poodginanych, z krajem kielicha nader-krótkim i niewyraźnie-ząbeczkowym; z koronami słojkowato-pucharkowatemi, blado-czerwonawemi, prawie-przejźrzystemi, bardzo krótko- i tępo-ząbeczkowemi; z pręcikami krótszymi od korony; z główkami czerwono-cisawemi, o ostrożkach na grzbiecie łękowato podnoszących się; z szyjką wystającą. Jagoda wielkości grochu, granatowo-czarniawa i modrawo-oszroniona, z sokiem ciemno-krwistym, a nadzwyczaj rzadko biała.— Jedna z najzwyczajniéjszych po lasach, zaroślach i wrzosowiskach w Europie północnéj i środkowéj, oraz w Azyi północnéj— od równin aż do wysokich Alp; kwitnie w maju i czerwcu.— *Jagody Borówki* lub *Czernice* — baccae Myrtillorum słodko-ściągające, od najdawniéjszych czasów używanemi bywały w biegunkach, czerwonkach i krwotokach wewnętrznie, a zewnętrznie do płukania gardła; w którém to zastósowaniu, jeszcze i dziś u ludu są zawsze cenione. Świéże jadają, równie jak i przy-

prawne. Sokiem zaprawiają zazwyczaj wina czerwone, celem nadania im piękniéjszéj barwy; całéj zaś rośliny używają do garbowania.

Również używanemi bywają czarne jagody

Gat. 2. *B. baldaszkogronowéj* (V. corymbosum Lin.):— krzewu niskiego, z szorstkiemi gałęziami; z liśćmi również odpadającymi, podłużnymi, lekko zaostrzonymi, prawie-całobrzegimi, spodem kosmato-omszonymi; z kwiatami w baldaszkogronach bezlistnych, z szypułką główną ukrytą w pąpiołuskach czerwonych,— biało-czerwonawymi, o koronach obławo-jajowych:— pospolitego w Ameryce północnej, kwitnącego w czerwcu i lipcu;— oraz

Gat. 3. *B. ulistnionéj* (V. frondosum Lin.), odróżniającéj się dobitnie — gałęziami, liśćmi i gronami gruczołkowatymi i nieco-lepkimi; listkami podłużnie przewrotnie-jajowatymi, tępymi, całobrzegimi, z wierzchu nagimi a spodem modrawo-zielonymi i kropkowanymi gruczołkowato; gronkami wietkiemi, otoczonemi w podstawie przysadkami liściowatymi; kwiatkami białymi, na nitkowatych szypułkach:— zwykłéj w krajach południowych Stanów Zjednoczonych, kwitnącéj w maju i czerwcu.

Gat. 4. *B. Brusznica* (V. Vitis Idaea Lin.), także *Kamioneczka* lub *Czerwienica* u dawnych.— Krzewinka 12calowa; z korzeniem czołgającym się; z łodygą wzniesioną lub podnoszącą się, w odziomku korzeniącą się, obławą, w wierzchołku nagiętą i wraz z gałązkami omszoną. Liście trwałe, krótkoogonkowe, przewrotnie-jajowate, wykrojone i króciuchno-kończyste, lekko-ząbkowane w podwiniętym brzegu, skórzaste, z wierzchu ciemnozielone i lśnące, a spodem blado-żółtawo-zielone i pełne kropek wgniecionych z szczecinkami prędko odpadającemi. Grona krótkie, jednostronne, końcowe, zwisłe, 5—10- a rzadko 15-kwiatkowe. Kwiatki krótko-szypułeczkowe; z przysadkami wklęsłymi i rzęsowatymi, oraz każdy z 2 przysadeczkami łuskowatymi; z koroną dzwonkowatą, biało-czerwonawą, o łatkach popodwija-

nych; z nitkami biało-kosmatemi; z główkami bez ostróg. Jagody kuliste, szkarłatne.— Pospolita po lasach szpilkowych, na gruncie piasczystym i wrzosowatym w całéj Europie, Azyi i Ameryce północnéj; kwitnie w maju i czerwcu, a czasem aż do jesieni.— Dawniéj lékarskiemi były *jagody i liście Brusznicy*— baccae et folia Vitis Ideae; gdyż z piérwszych mocno-kwaskowatych przyrządzano syrup chłodzący zadawany w chorobach zapalnych, lub rodzaj smacznego winnego napoju; drugie zaś mocno ściągająco-gorzkawe, używano w długotrwałych kaszlach i cierpieniach kamieni moczowych. Cała roślina prócz tego służy miejscami do garbowania; a jagody jadają surowe.

Gat. 5. *B. Łochynia* (V. uliginosum Lin.), także *Łochacze, Włochynia* lub *Pijanica.*— Krzewina większa od *Czernicy*, z gałązkami obłemi; z liśćmi przewrotnie-jajowatymi, całobrzegimi, spodem modrawo-zielonymi i nader delikatnie siatkowato-żyłkowanymi; z kwiatkami najczęściéj parzystymi i zbliżonymi, biało-różowawymi; a jagodami większemi ale czczemi.— Dość pospolita w Europie, zwłaszcza w Rossyi nawet i azyatyckiéj; kwitnie latem.— Jagody jéj spożyte w większéj ilości upajają, z kąd nazwa Pijanic; Syberyjczycy pędzą z nich nader mocną wódkę, a całéj rośliny używają do garbowania.

RODZAJ 920. ***Kwasłówka*** (**Thibaudia** Pavon.).— Kielich zrosły rurką z jajnikiem przeszło do połowy; z krajem górnym i 5ząbnym. Korona osadzona na kraju kielicha, rurkowato-ostrokrężna, w kraju 5ząbna. Pręcików 10, osadzonych w głębi korony i zamkniętych w niéj; nitki w podstawach zrosłe, a ku końcom wolne; główki w grzbiecie bezbronne, a w szczy-

cie rurkowato-2rogie. Jajnik dólny, 5komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki przyczépione do łożyska, wystającego z kąta środkowego; szyjka nitkowata, pojedyncza; znamię główkowate. Jagoda uwieńczona krajem kielicha, kulista, gładka, 5komorowa; z komorami wielonasionowemi. Nasiona ze skórką pełną i gładką.

Gat. 1. *K. wonna* (T. Quereme H. et B.).— Krzew na 6' wysoki; z gałęziami obłemi, nagiemi, cisemi; z liśćmi krótkoogonkowymi, rozrzuconymi, jajowato-eliptycznymi, z obu końców zwężonymi, (3 ½" i 1 ½"), długo-zaostrzonymi, nagimi, prawie-skórzastymi i pięciórnie-nerwowymi; z gronami kątowemi, wzniesiono-wydłużonemi do 2 ½", wietkiemi, przed rozwinięciem dachówkowatéj szyszce podobnemi;— każdy kwiat na ½calowéj szypułce, o 3 przysadkach nerwistych, z których zewnętrzny większy i czerwony a 2 wewnętrzne maléńkie i równo-wązkie,— a o koronie ½" długiéj, czerwonéj; wreszcie z jagodami półkulisto-5ściennemi, wielkości pieprzu.— Rośnie w Kolumbii; kwitnie w czerwcu.— Z rośliny téj całéj, mocno i przyjemnie nawet po wysuszeniu wonnéj, przyrządzają namocz goździkowemu podobny, używany w bólu zębów.

Gat. 2. *K. miodokwietna* (T. melliflora R. et P.), odznaczająca się— gałęziami wiszącemi; liśćmi eliptycznymi, tępymi i omszonymi; kwiatami szkarłatnymi, prawie przepełnionymi cieczą miodową;— zwyczajna po Andach Perunńskich, a kwitnąca latem;— wielce jest lubą dla tamecznych Indyan, wysysających z łakomstwem miód z koron,— a z jagód wyrabiających rodzaj wina.

RODZINA CLV.

Styrakowcowate (Styracineae Endl.).

Kwiaty doskonałe, umiarowe, kątowe lub końcowe, pojedyncze albo w gronach, przysadkowe, białe. Kielich najczęściéj mniéj więcéj zrosły z jajnikiem, 4—5-wrębny albo -zębny, w przedkwitnieniu dachówkowaty. Korona osadzona na kielichu, głęboko 3—7- lub najczęściéj 5-wrębna, dzwonkowata lub téż kółkowa, także dachówkowata w pąku. Pręcików, osadzonych w głębi korony, 2—3—4 razy tyle co łatek korony; nitki już spojone w cewę w całéj długości, już podstawami zrosłe w wiązkę; główki 2woreczkowe, wzniesione, równowązkie lub jajowe, otwiérające się w podłuż. Jajnik mniéj więcéj zrosły z kielichem, 2—3—5-komorowy; komory 4—wielo-zalążkowe; zalążki 2szeregowe, dólne poziome lub podnoszące się, a górne wiszące i wywrócone; szyjka pojedyncza; znamię karbowane lub niewyraźnie-łatkowate. Pestczak mięsisty albo bezsokowy, często skrzydlaty wystającymi nerwami przyrosłego doń kielicha; z pestką 3—5- lub przez zronienie 1-komorową,— o komorach 1nasionowych. Nasiona wzniesione lub wywrócone. Zarodek w osi białka mięsistego prostoległy; listnie liściaste; rostek zbliżony do znaczka, górny albo dólny.— *Drzewa lub téż krzewy, już nagie już kosmate włosami gwiazdkowatymi; z liśćmi naprzemianległymi, całkimi; bez przylistków.*

RODZAJ 921. ***Styrakowiec*** (**Styrax** Tourn.). — Kielich prawie-wolny, słojkowato-dzwonkowaty, 5-zębny. Korona okołojajnikowa, głęboko 3—7- a najczęściéj 5-wrębna. Pręcików osadzonych w koronie 2

razy więcéj niż jéj łatek; nitki zrosłe w całéj długości w znitek cewiasty, lub też tylko podstawami a w końcach wolne; główki równowązkie, wzniesione, przyrosłe, otwierające się w podłuż i pokryte włoskami gwiazdkowatymi. Jajnik prawie-wolny, 3komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki uczépione w kącie wewnętrznym prawie w 2ch szeregach, wywrócone, dólne wzniesione a górne wiszące; znamię niewyraźnie-3łateczkowe. Pestczak niesoczysty; pestka bardzo rzadko 3- lecz zazwyczaj 1-komorowa i 1nasionowa. Nasiono wzniesione lub wywrócone.

Gat. 1. *S. lékarski* (S. officinale Lin.), zwykle od dawna *Drzewem styrakowém* zwany.— Drzewo na 25' wysokie, lub tylko krzew bardzo gałęzisty; z gałązkami obłemi, prawie-nagiemi, tylko z pędami białawo i jakby-otrembowato powleczonymi przez włoski gwiazdkowate. Liście podobne pigwowym, różnie-jajowate, zaokrąglone, tępo- albo lekko-kończyste, ($2^1/_4$'' i $1^1/_2$''), z wiérzchu nagie i lśnąco-zielone, a spodem białawo-szaromodrawo kutnerowate podobnymiż włoskami. Grona pojedyncze na końcach gałęzi, niewielokwiatowe, krótsze od liści, zwisłe; z szypułkami maléńkiemi,— tychże przysadeczkami i kielichami — białawo opilśnionymi. Kwiaty białe, przyjemnéj woni; o kielichach $^1/_4$ cala długich, 5—7zębnych; o koronach $^3/_4$calowych, od zewnątrz opilśnionych, z rurką krótką i 5—7 łatkami; o pręcikach 10—14, krótszych od korony; a jajniku biało kutnerowatym. Pestczak prawie-kulisty, czasem nieco-ukośny i kończysty, błoniasty, lekko pomarszczony, kutnerowaty, zielonawy; pestka dołkowata i rowkowana, blado-rdzawa, 1—2komorowa; nasiona białawe.— Rośnie na Wschodzie i w Europie południowéj;

kwitnie w maju i czerwcu.— Od najdawniéjszych czasów, dostarcza on właściwéj lipożywicy, tak zwanego *styraku, styraksu, storaku* lub *storaxu*— styrax v. storax; wszelako nigdy rosnący w Europie, ale w Syryi i Palestynie. Znamy jéj 4 odmian: *s. w ziarnkach*— s. in granis v. albus, najlepszy lecz rzadki; *s. w migdałkach*— s. amygdaloideus równie dobry i rzadki; *s. trzcinny*— s. Calamites pakowany w trzcinę, dużo podléjszy; oraz *s. pospolity* — s. vulgaris v. scobs styracina pomięszany z trocinami różnych drzew wonnych, najpodléjszy lecz najzwyczajniéjszy dziś. Używanym on bywa z powodu miłéj woni na zgłowiu, na kadzidła lékarskie i obchodowe, oraz wchodzi w skład niektórych wymoczów wyskokowych, plastrów i balsamów. Zresztą *kora kadzidłowa*— cortex thuris v. Thymiamatis dawnych lékarń, miała i z niego pochodzić.

Storaku, choć niedochodzącego do Europy, dostarczają także: Gat. 2. *S. siatkowaty* (S. reticulatum Mart.); odznaczający się— liśćmi podłużnie jajowatymi, kończystymi, z czasem wykrawanymi brzegiem, z wiérzchu nagimi i lśnącymi, a spodem nader wystająco- i równolegle-żyłkowanymi oraz białawo-kutnerowatymi, — równie jak kielichy przytém prawie wyrównywające koronom; — pospolity w Brazylii i tamże używany: — oraz

Gat. 3. *S. złoty* (S. aureum Mart.)— o liściach jajowatych kończystych, z wiérzchu gwiazdkowato-włosisto kropkowanych a późniéj lśnących, spodem zaś — zarówno z gałązeczkami i kielichami złoto-żółto kutnerowatych; a koronach nieco mniéjszych niż kielichy; — także brazylijski.— Zaś od

Gat. 4. *S. rdzawego* (S. ferruginum N. et M.) tamże rosnącego, wywodzą, znany dziś w handlu *styrak bogoteński.*

RODZAJ 922. ***Bendźwinowiec*** (**Benzoin** Hayne.) odróżniany przez niektórych od *Styrakowca,*

głównie— nitkami zrosłemi zawsze tylko w podstawach; główkami 1woreczkowemi; oraz pestczakiem zawsze zamkniętym: gdy tymczasem owoce piérwszego, mają pękać dość wyraźnie w 3 łuszczyny.

Gat. 1. *B. lékarski* (B. officinale Hayne.). — Drzewo nie wielkie; z koroną strojną; z gałązkami obłemi, kasztanowatemi i nagiemi, a pędami delikatnie rdzawo-opilśnionymi. Liście jego na ½calowych ogonkach, podłużnie-jajowate, zaostrzone długo, niewyraźnie wykrawane, (6″ i 2½″), spodem— zarówno z ogonkami, z szypułkami i maléńkimi przysadeczkami— białawo-opilśnione, z wyjątkiem nerwów rudawych. Kwiatki w gronach krótszych od liści— białe, ⅔″ długie, na zewnątrz opilśnione, o 4—5 łatkach wązluchnych i tępych,— o pręcikach 8—10, prawie równych koronie, omszonych na nitkach,— o znamieniu kończystém. Pestczak drzewiasty, przygnieciono-kulisty, białawocisy, pomarszczony; z pestką orzeszkowatą, rudo-kasztanowatą, o 6 prążkach jaśniéjszych; z nasieniem rdzawém, z plamką srébrzystą na boku.— Pospolity na Sumatrze, Borneo i Jawie; kwitnie od grudnia do maja.— Po nacięciu pnia, sączy się zeń ciecz balsamiczna krzepnąca, znana jako *żywica bendźwinowa* lub *bendźwin*— resina Benzoes v. Asa dulcis v. Benzoes, najwięcéj ceniona jako kadzidło i w pachnidlarstwie, dla przyjemnéj woni wanielowéj; wchodząca dziś jeszcze w skład niektórych léków złożonych zewnętrznych; służąca do przyrządzania namoczu wyskokowego, który z wodą zmięszany daje tak zwane *mléko panieńskie*— lac virginum używane do mycia, celem otrzymania pięknéj płci. Prócz tego wydobywany z niéj *kwas bendźwinowy*, zadawanym bywa

w wielu cierpieniach błon śluzowych.— Najcelniéjszym jest *bendźwin migdałkowy*— benzoin amygdalina, niezbyt częsty w handlu; po nim zaś idzie *b. pospolity*— b. vulgaris, którego bryłki wewnątrz zawiérające powietrze,— zowią b. in sortis.

RODZAJ 923. ***Zawdzin*** (**Symplocos** Lin.). — Kielich zrosły z jajnikiem rurką; z krajem górnym lub wpółgórnym, 5dzielnym. Korona kołojajnikowa, kółkowa, 5—10-dzielna; o łatkach rozłożystych, naprzemian mniéjszych. Pręcików osadzonych w głębi korony, 2—3 razy tyle co łatek téjże, lub téż liczba nieoznaczona; nitki zrosłe podstawami w 1ę lub więcéj wiązek, w końcach zaostrzone; główki wzniesione, okrągławo-eliptyczne, 2woreczkowe, otwiérające się w podłuż. Jajnik wpółdólny lub dólny, 3—5-komorowy; komory 4-zalążkowe; zalążki w kącie wewnętrznym, 2 górne poziome a 2 dólne wiszące, wywrócone; znamię główeczkowate, niewyraźnie-3—4-łateczkowe. Pestczak jagodowaty, uwieńczony krajem kielicha; z pestką 3—5-komorową, lub 1komorową przez zronienie; z komorami 1nasionowemi. Nasiona zwykle wywrócone.

Gat. 1. *Z. barwiérski* (S. tinctoria Herit.).— Drzewo 30′ lub krzew 15′ wysoki; którego— korzeń płożący się; kora gładka tak na pniu jak i na gałązkach; liście podłużnie-lancetowate, kończyste, (4″ i 1¼″), lekko-piłkowane lub téż całobrzegie, z wiérzchu nagie i lśnąco-żółto-zielone, a spodem modrawo-zielone i zrzadka krótko-włoskowate; kwiaty wczesne, kątowe, poskupiane w główkowato-kłosowate grona,— z kielichem dzwonkowatym, otoczonym dachówkowato przysadkami wklęsłymi i kosmatymi ,— koroną żółtą, nader miłowonną,— z pręcikami w 5 wiązkach,— ze znamieniem uko-

śnie-ściśniętém; pestczak suchy, modry, jajowato-obły, do $^1/_2$" długi, 3komorowy, 1nasionowy.— Pospolity po miejscach wilgotnych i cienistych w Karolinie; kwitnie w kwietniu i maju.— Korzeń gorzko-korzenny, używają na wzmocnienie trawienia i jako czyszczący krew; liśćmi zaś słodkimi, barwią wełnę i jedwab na żółto.

Gat. 2. *Z. herbatowy* (S. Alstonia Herit.). — Małe drzewko 12stopowe, zawszezielone, bardzo gałęziste i nagie; z korą szarą, popękaną; z gałęziami gęstemi, krętemi i tylko w końcach ulistnionemi; z liśćmi bardzo-krótkoogonkowymi, okrągławymi i jajowatymi, ($1^1/_2$" i $1^1/_4$"), tępymi lub nieco-kończystymi, ku wiérzchołkowi nieco-karbowanymi, skórzastymi, nagimi, lśnącymi, z wiérzchu żywo-zielonymi a spodem bledszymi; z kwiatami bezszypułeczkowymi, skupionymi po 3—4, wpośród 5—7 przysadków,— o koronach białych, 8—10-dzielnych,— o 20—30 pręcikach,— znamieniu mięsistém i 3łateczkowém; z pestczakiem jajowym,— o pestce 3komorowéj. — Rośnie po górnych lasach Kolumbii; kwitnie z początkiem lata.— Roślina podobna do *Herbaty*, rzeczywiście dostarcza liści używanych zamiast herbaty chińskiéj; przytém zaś zalecają ją, na wzmocnienia dróg trawienia i czynności skóry.

RODZINA CLVI.

Dzwonkowate (Campanulaceae Lindl.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, kątowe lub końcowe, w gronach, kłosach, wiązkach albo wiechach; najczęściéj nagie, ale niekiedy i z okrywą wolną lub zrosłą z kielichem; modre lub białe, a mało kiedy czerwone

lub żółte.— Kielicha rurka mniéj albo więcéj zrosła z jajnikiem; kraj trwały, górny lub wpółgórny, 5- a rzadziéj 3—6—8-wrębny,— o łatkach płaskich albo wwiniętych, w przedkwitnieniu łusczynowatych.— Korona osadzona — już na pierścionkowatym już na céwiasto-miodnikowym krążku, więdnicjąca lub odpadająca, dzwonkowata albo rurkowata; z krajem głębiéj- lub płycéj-dzielnym na liczbę łatek odpowiednią kielichowym i naprzeciwległych z niemi,— w przedkwitnieniu łusczynowatych,— a w czasie kwitnienia bąć wzniesionych, bąć roztwartych, bąć spojonych z sobą w rurkę.— Pręciki osadzone wraz z koroną, niekiedy do jéj podstawy przyrosłe, w liczbie odpowiedniéj jéj łatkom i z niemi naprzemianległe, a czasem tylko mniéj liczne; nitki równodługie, wolne, już całe i równe, już rozszérzone w podstawach błoniasto a w wiérzchołkach nitkowate; główki wewnątrzwrotne, 2woreczkowe, podstawoczépne, wolne lub zrosłe w cewę, otwiérające się w podłuż przed rozkwitnięciem, często ze zwórką wybiegłą w szczycie w koniec.— Jajnik zrosły z rurką kielicha, dólny lub wpółdólny, 2—8-komorowy; z komorami w liczbie odpowiedniéj téjże łatek kielicha; z zalążkami— na łożyskach przegrodowych lub wewnętrznokątowych— licznymi, poziomymi a rzadziéj wywróconymi; szyjka szczytowa, pojedyncza, zamknięta albo wystająca, w pąku szeregowo-szorstkowłosista; znamię nagie, rzadko główkowate, lecz zazwyczaj o łatkach odpowiednich liczbie komor, w pąku wzniesiono-sklejonych a w kwiecie poodginanych.— Torebka 2—8-komorowa, wielonasionowa, bąć wpółdólna na szypułce wzniesionéj— i wtedy pękająca po ścianach w łusczyny,— bąć dólna na odgiętéj— i pękająca dziurką boczną, podstawową albo pod-

szczytową lub też kilkoma szparkami poprzecznemi. — Nasiona mnogie, drobniuchne, uczépione w kątach wewnętrznych komor, jajkowe lub kątowate, czasem ściśnione, często chropawe, zaledwie z widzialnym szewkiem i jajosadką szczytową. — Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z listniami króciutkimi; z rostkiem zbliżonym do znaczka i zwykle dośrodkowym. — *Zioła roczne lub trwałe, najczęściéj mléczne, a rzadko podkrzewy; z łodygami nieoznaczenie-kątowatemi; z liśćmi zazwyczaj naprzemian- a czasem naprzeciw-leglymi, prostymi, całkimi lub łatowatymi, — korzeniowymi zwykle różnymi od łodygowych, większymi i dłużéj-ogonkowymi; bez przylistków.*

RODZAJ 924. ***Dzwonek*** (**Campanula** Lin.). — Kielicha rurka jajowa albo kulistawa, zrosła z jajnikiem; kraj górny, 5wrębny, o łatkach płaskich lub też zbiegających w łateczki zakrywające wcięcia. Korona osadzona w końcu rurki kielicha, mniéj więcéj dzwonkowata, 5-zębna lub -wrębna. Pręcików 5, osadzonych wraz z koroną; z nitkami ku podstawie szérokobłoniastemi, a główkami wolnemi. Jajnik wolny, 3—5-komorowy; komory naprzeciwległe kielichowi, wielozalążkowe, z łożyskami wewnątrzkątnemi; zalążki wywrócone; szyjka okryta włosami wkrótce odpadającymi; znamion 3 — 5, nitkowatych. Torebka jajowa lub też wartołkowata, 3—5-komorowa; każda komora pękająca z boku przy podstawie albo pod wiérzchołkiem — łusczynką podnoszącą się w górę, wielonasionowa. Nasiona jajowe, ściśnione, czasem przewrotnie-jajowe i drobne.

Gat. 1. *D. skupiony* (C. glomerata Lin.).— Ziele wieloletnie; z kłębem pionowym, wielogłowym, gęsto okrytym korzeniami grubo-włóknistymi. Łodygi liczne, do 3′ wzniesione, obłe, pojedyncze lub nieco-gałęziste,

i zarówno z resztą rośliny — szorstko- a rzadziéj miękko-włosiste, lub też nagie. Liście karbowano-piłkowane, kończyste lub zaostrzone,— korzeniowe jajowato-lancetowate, (2½" i 1½") na 2calowych nagich i prawie-oskrzydlonych ogonkach, czasem niemal nierówno-sercowate, a czasem zwężające się w ogonek,— wyższe bezogonkowe,— a najwyższe wpółobejmujące łodygę. Kwiatów po 4—8, poskupianych jakby w główki kątowe albo końcowe otoczone przysadkami,— a w gruncie jałowym na parocalowych łodyżkach często po 1 kwiecie; z łatkami kielicha półlancetowatemi i zaostrzonemi; z koronami modrawo-fiołkowemi, rzadko białemi, na 1" długiemi, od zewnątrz omszonemi.— Jeden ze zwyczajniéjszych po suchych łąkach, pastwiskach, pagórkach i górach; kwitnie od czerwca do września.— Dawniéj *liście ziela szyjnego mniéjszego*— folia Cervicariae minoris, wsławioném było w zapaleniach gardła, a w Rossyi jeszcze dziś zachwalaném jest we wściekliznie. Kwiatów łącznie z korzeniami *Kosaćca florenckiego*, używają po lékarniach do przyrządzania syrupu fiołkowego sztucznego.

Pod tém samém mianem, zadawano także ziele

Gat. 2. *D. szorstkiego* (C. Cervicaria Lin.), dawniéj *Dzwonkami* lub *Zielem szyjném właściwém* zwanego; którego wszystkie części są kłująco-szorstkie: liście mocno-karbowane, dólne lancetowato-łopatkowate, a reszta równowązko-lancetowata; kwiaty jasno-modre w wiązkach, z kielicha tępemi łatkami;— nieco-rzadszego po lasach liściastych:— zaś

Gat. 3. *D. wstecznieszorstkiego* (C. Trachelium Lin.), od starych pisarzów *Paluszkami P. Maryi* mianowanego, również szorstko- lecz wstecznie-włosistego— o łodydze kątowatéj; liściach grubo- i ostro-piłkowanych, najniższych széroko-sercowatych, pośrednich jajowato-

sercowatych, a najwyższych podłużnie-jajowatych; o kwiatkach pojedynczych lub w gronkach zaledwie-3kwiatowych, ciemno-szafirowych, wielkich; — dość pospolitego po lasach, zaroślach i gajach; — liście, zwano *liśćmi ziela szyjnego większego* — folia Cervicariae majoris, używając ich nietylko za lék ale i za jarzynę: a nawet młode jego kłęby, bywają jadane miejscami.

Gat. 4. *D. Kolnik* (C. Rapunculus Lin.), w starych zielnikach *Kłobuczki, Kolnik polny* lub *dziki, Rzepka płonna.*— Ziele 2roczne; o korzeniu dość-prostopadłym, białym, mięsistym, marchwiowatym, od dołu gałęzistym; łodydze do 3' tęgo wzniesionéj, kątowatéj, pojedynczéj lub górą rozgałęzionéj, i— albo w całéj długości lub tylko w odziomku tęgowłosistéj, lub téż całkiem nagiéj; liściach nieco krócéj- i więcéj-włosistych,— korzeniowych podłużnie przewrotnie-jajowatych, zwężonych w ogonek, falistych, karbowanych,— a powyższych równowązko-lancetowatych, bezogonkowych i odległych; kwiatach w wiésze groniasto wydłużonej, modrych albo białych, na 1" długich,— z kielichami szydłowato-łatkowymi,— z krajem korony wzniesionym; wreszcie o torebkach nagich.— Bardzo pospolity po suchych łąkach, miedzach, wybrzeżach lasów Europy zachodniéj i więcéj południowéj, a u nas nie tak zwykły; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Korzeń jego smakowity, należy do używanych z upodobaniem za jarzynę w Anglii i Francyi, gdzie go nawet w tym celu i uprawiają; prócz tego przypisują mu własności chłodzące, otwierające i pomnażające pokarm macierzyński.

Nader onemu podobny

Gat. 5. *D. rozpiérzchły* (C. patula Lin.), a odróżniający się zaledwie — ukwitnieniem w wiéchę nadęr rozpiérzchłą i odstającobaldaszkogronowatą,— u nas jeden z najzwyczajniéjszych po łą-

kach, polach i zaroślach, — zadawanym bywa w Rossyi we wściekliznie przez lud wiejski.

Gat. 6. *D. modrawy* (C. glauca Thunb.).— Podkrzewinka całkiem naga; któréj łodyga na 2' wzniesiona, kątowata, w wiérzchołku wiéchowato rozgałęziona; liście bezogonkowe, jajowate, kończyste, ostro piłkowane, spodem ostro siatkowate i modrawo-zielone, — dólne większe i odstające, a górne wzniesione i na 1" długie; kwiaty pojedyncze, kątowe, na 1calowych szypułkach z przysadkiem 1ym lub 2ma lancetowatymi,— o łatkach kielicha poodginanych, — o koronach wielkich, prawie-szafirowych lub tylko modrych.— Zwykły w Japonii; a kwitnący w lipcu i sierpniu.— Japończycy nadzwyczaj cenią i uprawiają go znacznie, używając jako środek dodający sił.

Jadanymi jeszcze bywają korzenie

Gat. 7. *D. Kołpaka* (C. Medium Lin.), zwanego w dawnych pismach *Fiołkami Matki Bożéj*; — z łodygą na 2' wzniesioną, pojedynczą i włosistą; z liśćmi podłużnymi, bezogonkowymi i karbowanymi; z kwiatami modrymi lub białymi, wielkimi, wzniesionymi, w gronie wietkiém i ostrokrężném; — zwykłego po lasach nad morzem śródziemném.— Także

Gat. 8. *D. Zwierciadełka* (C. Speculum Lin.), dziś opisywanego w rodzaju *Zwrotnicy* (Specularia Dec.), a dawniéj *Zwierciadełkiem Wenery* mienionego: którego — łodyga gałęzista; liście podłużne i karbowane; kwiaty pojedyncze albo troiste, fiołkowe, wielkie; a torebka 3graniasta, 3komorowa, pękająca w łuszczynki z boku i w środku: — rosnącego tu i owdzie po nad morzem śródziemném, oraz w Europie środkowéj pomiędzy zbożem.

RODZAJ 925. ***Dzwonczyn*** (**Wahlenbergia** Schrad.).— Kielicha rurka jajowa lub przewrotnie-ostrokrężna, zrosła z jajnikiem do połowy; kraj

wpółgórny, 3—5-wrębny. Korona osadzona na wierzchołku rurki kielicha, dzwonkowata, już tylko w wierzchołku już przeszło do połowy 3—5łatowa. Pręcików 3—5, osadzonych wraz z koroną; nitki w podstawach nieco-rozszerzone; a główki wolne. Jajnik w półdólny, 2—3—5-komorowy, i to naprzeciwlegle łatkom kielicha; komory wielozalążkowe; zalążki na łożyskach w kątach wewnętrznych, wywrócone; szyjka zamknięta i włosista ku górze; znamion 2—5, krótkich i roztwartych. Torebka jajowo-podłużna lub też kulistawa, 2—3—5-komorowa, pękająca w szczycie w tyleż łuszczyn po ścianach.

Gat. 1. *D. trawoliści* (W. graminifolia Dec.).— Ziele trwałe; z kłębem prostopadłym, tworzącym licznemi swemi głowami prawdziwie zbitą darń; którego łodygi liczne, około 3′ wzniesione lub podnoszące się, brudnoczerwone i kosmate; liście korzeniowe równowązkie, trawiaste, rynienkowate, ku podstawie kosmato-rzęsowate i nieco-zwężone, (3″ i $^1/_{12}$″), w końcu przytępione, mocno skupione,— wyższe zaś podobne lecz nieco szersze w podstawie i obejmujące łodygę, a ku wierzchołkowi zwężające się prawie szydłowato; główki końcowe, 3—5-kwiatowe, objęte przysadkami jajowato-kończystymi i rzęsowatymi,— a każdy-kwiat prócz tego o 1 lub 2 lancetowatych przysadeczkach; kwiaty wielkie ciemno szafirowe, roztwarte.— Porasta pagórki i góry w Europie południowéj; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Liście i kwiaty zachwalano niedawno w padaczce.

RODZAJ 926. ***Zerwa*** (**Phyteuma** Lin.).— Kielicha rurka jajowa lub przewrotnie-ostrokrężna, zrosła z jajnikiem; kraj górny, 5wrębny. Korona na szczycie rurki kielicha osadzona, 5dzielna; z łatkami równo-

wązkiemi, spojonemi wierzchołkami w rurkę przepuszczającą szyjkę. Pręcików 5, osadzonych z koroną wraz; nitki szérsze w podstawach; główki długie a wolne. Jajnik dólny, 2—3-komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki wywrócone, na łożyskach kątów wewnętrznych; szyjka nitkowata, włosista w szczycie; znamion 2 — 3, nitkowatych, krótkich. Torebka jajowa, 2—3-komorowa; z komorami pękającemi przy podstawie lub około środka — szparkami podłużnemi łusczynkowato. Nasion mnóstwo, jajkowych albo lekko-ściśnionych, niekiedy lśnących.

Gat. 1. *Z. Scheuchzera* (P. Scheuchzeri All.).— Ziele wieloletnie; którego — łodyga na 1½′ wzniesiona, lub też wisząco-podnosząca się ze szczelin skał stromych, kątowata, naga; liście nagie, drobno- i odlegle-piłkowane a przytém ostre w brzegu,— korzeniowe długoogonkowe, sercowato-lancetowate, (2″ i ⅓″),— reszta coraz krócéj-ogonkowe, coraz węższe i kończystsze, aż —najwyższe zarówno z zewnętrznymi przysadkami kwiatowymi równowązkie; główki o przysadeczkach wewnętrznych nagich i szydłowatych, dość zbite,— z wielu kwiatków modrych, o kielichach krótszych od przysadeczków.— Porasta Alpy południowéj Europy; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Ziele ma leczyć kiłę.

Gat. 2. *Z. kłosowa* (P. spicatum Lin.), także *Rapunkułem dzikim* zwana.— Ziele trwałe: z kłębem mięsistym i marchwiastym, prawie-prostopadle wydłużonym; z łodygą 2stopową, wzniesioną, bezgałęźną; z liśćmi dólnymi sercowatymi, dwa razy karbowano-piłkowanymi, długoogonkowymi, — a górnymi prawie równowązko-lancetowatymi, bezogonkowymi; z główką kłosowatą, prawie-obłą, gęstą,— o przysadkach równowązkich, dłuż-

szych od kwiatów brudnobiało-żółtawych, a rzadko modrawych. — Pospolita po lasach liściastych i zaroślach, prawie całéj Europy; kwitnie latem. — Kłęby jéj smaczne, jadają za jarzynę. — (Rapunculus spicatus Scop.).

RODZINA CLVII.

Stroiczkowate (Lobeliaceae Endl).

Kwiaty obupłciowe, rzadko rozdzielnopłciowe, mniéj więcéj nieumiarowe, czasem tylko jakby umiarowe,— już w gronach, kłosach a rzadziéj w baldaszkogronach lub prawie w główkach,— już pojedyncze, kątowe, bez- lub z przysadkami. Kielich z rurką bąć w części, bąć w całości zrosłą z jajnikiem, a nawet niekiedy ponad niego wydłużoną; z krajem górnym lub wpółgórnym, 5wrębnym, już prawie-umiarowym już o 2 łatkach dólnych mniéjszych, trwałym albo odpadającym. Korona osadzona na wierzchołku rurki kielicha, 5łatkowo do różnéj głębokości wcinana, a czasem nawet prawie-dzielnopłatkowa, i to— bąć o 2 dólnych wolnych a 3 górnych zrosłych wraz i ztąd jakby-2wargowa,— bąć niemal-1wargowo od dołu rozszczépana,— bąć zrosła w rurkę całką lub też rozszczépaną przodem w całéj długości,— zawsze w przedkwitnieniu łusczynowato złożona. Pręcików 5, naprzeciwległych kielichowi, osadzonych wraz zkoroną na obrączce rozrosłéj czasami w krążek nadjajnikowy; nitki najczęściéj w podstawach wolne, a zrosłe z sobą powyżéj w cewę przepuszczającą szyjkę, —już wolną już zrosłą spodem z podstawą korony; główki wewnątrzwrotne, zrosłe wraz w cewę często w

końcu wgiętą, 2woreczkowe, otwierające się wpodłuż,— już wszystkie podobne i nagie lub brodate w wiérzchołku, a czasem i w podstawie,— już 3 górne nagie a 2 dólne uwieńczone w szczycie brodą, szczecinkami lub sztylecikowatym przyrostkiem. Jajnik dólny, na wpółgórny lub tylko w podstawie nieco spojony z kielichem,— już 2—3-komorowy, z łożyskami wewnętrzno-kątowemi albo przegrodowemi,— już 1komorowy z temiż ścienne mi,— już z niezupełną przegrodą w szczycie łożyskonośną; komory wielozalążkowe; zalążki bezsznureczkowe, najczęściéj poziome i wywrócone; szyjka końcowa, pojedyncza, schowana lub wystająca ponad cewę główkową; znamię rzadko całkie, czasem wykrojone albo wrębne, obwiedzione włosami. Owoc jagodowaty, mięsisty lub suchawy, już niepękający i 2komorowy,— już torebkowaty, 2—3-komorowy i to pękający w wiérzchołku po ścianach w tyleż łuszczyn,— już 1komorowy i w całéj długości łuszczynowy, o 2 łuszczynach łożyskonośnych i 1 płonnéj mniéjszéj, a wszystkich odwiniętych lub téż spojonych z sobą w podstawach i w wiérzchołkach,— najrzadszy atoli pękający wieczkiem wiérzchołkowém. Nasiona mnogie, drobniuchne; znaczek podstawowy, okrągławo zaklęsły; białko mięsiste. Zarodek osiowy, wewnętrzny, prostoległy; z rostkiem zbliżonym do znaczka, najczęściéj dośrodkowym.— *Zioła roczne lub wieloletnie, często podkrzewy, rzadziéj krzewy albo drzewa, po największéj części z sokiem mlécznym; z liśćmi naprzemianległymi, pojedynczymi, całkowitymi lub wcinanymi rozmaicie; bez przylistków.*

RODZAJ-927. ***Stroiczka*** (**Lobelia** Lin.).— Kielich z rurką przewrotnie-ostrokrężną, wartołkowatą lub półkulistą, zrosłą z jajnikiem,— a z krajem górnym

i 5wrębnym. Korona osadzona na szczycie rurki kielicha, rurkowata,— z rurką rozszczepaną od góry,— a z kraju 5wrębnego i jakby-1wargowego— łatkami 3ma dólnemi zwisłemi, a 2ma górnemi zwisłemi lub schodzącemi się z dólnemi. Pręcików 5, osadzonych z koroną; nitki i główki— wszystkie, albo tylko 2 dólne brodate — zrosłe w cewę. Jajnik dólny, z lekko wystającym szczytem, 2—3-komorowy; zalążki liczne, na łożyskach wewnętrznokątnych lub przegrodowych, wywrócone; szyjka zamknięta; znamię z czasem wystające, 2łateczkowe,— z łateczkami rozchodzącemi się, okrągławemi, spodem z obrączką z włosów. Torebka 2—3-komorowa, pękająca w wiérzchołku po ścianach w tyleż łusczyn. Nasiona dołeczkowate.

Gat. 1. *S. przeciwkiłowa* (L. syphilitica Lin.).— Ziele trwałe: którego kłąb krótki, gruby i nader mléczny pokrywają— włókna korzeniowe grube, długie i biało-żółtawe. Łodygę ma pojedynczą, do 3′ wzniesioną, przez niecozbiegające liście prawie-kątowatą, pokrytą włosami odstającymi lub wstecznymi, krótkimi a tęgimi. Liście dólne nieco-ogonkowe, podłużnie-eliptyczne, z obu końców zwężone, tępe, (5″ i 2″),— a górne bezogonkowe, obéjmujące, coraz malejące i kończyściejące, przechodzące nieznacznie w przysadki,— do tego wszystkie dwa razy piłkowano-ząbkowane, cokolwiek pomarszczone i na obu powiérzchniach osłane krótkimi włoskami przylegającymi. Kwiaty po za przysadkami lancetowatymi, dłuższymi od szypułek podobnie jak liście pokrytych, tworzące długie i wzniesione grono; z-kielichami 10kątnie-półkulistymi,— o rzęsowatych łatkach oraz przyrostkach u podstawy poodginanych i pozawijanych na jajnik; z koronami 1″ długiemi,

ciemno-błękitnemi,— o rurce po krawędziach włosistéj,— wardze górnéj krótszéj od dólnéj,— a łatkach na grzbiecie rzęsowatych, z których górne węższe i dłuższe; z pręcikami prawie zupełnie zrosłymi w cewę, mało co krótszą od korony; ze znamieniem uwieńczoném obrączką długich i białych włosów. Torebka jajowo-kulistawa, nieco-kątowata.— Dość zwyczajna na miejscach wilgotnych, po lasach Ameryki północnéj; kwitnie od sierpnia do października.— Tameczni używają, ostrego, wzniecającego poty i wymioty, oraz przeczyszczającego *korzenia Stroiszki*— radix Lobeliae wiele podobnego do tytuniu, jako nader pewnego i doświadczonego środka, do léczenia kiły.

Takich samych własności korzeń, znachodzimy i w

Gat. 2. *S. szkarłatnéj* (L. Cardinalis Lin.), odznaczającéj się— kłębem jak w poprzedzającéj; łodygą 2' wzniesioną, obłą, nagą i pojedynczą; liśćmi podłużnie-lancetowatymi, bezogonkowymi, chrząstkowato ząbkowanymi, nagimi, (5" i 1"), przechodzącymi nieznacznie w przysadki kwiatowe; kwiatami w gronach zbitych, długich, wzniesionych i prawie-jednostronnych,— wielkimi, szkarłatnymi, o łatkach tępych:— pospolitéj po nad strumieniami i rzékami, oraz w miejscach cienistych w Wirginii i Karolinie; kwitnącéj od lipca do września:— któréj kłąb, oprócz kiły, léczy i czerwie:— w

Gat. 3. *S. jaśniejącéj* (L. fulgens Willd.), zaledwie różnéj od *szkarłatnéj*— pokryciem wszystkich części miękkowłosistém i zbitém, z wyjątkiem szorstkowłosych ogonków i szypułek; liśćmi korzeniowymi podłużnie-jajowato wydłużonymi i tępymi,— a łodygowymi wązko-lancetowatymi, ząbkowanymi i podwiniętymi w brzegu; gronem dużo wietszém, z łatkami koron lancetowato zaostrzonemi;— rosnącéj w Meksyku:— oraz

Gat. 4. *S. lśniącéj* (L. splendens Willd.), z dwiema poprzedzającemi nadzwyczaj podobnéj, a różnéj tylko— obok zupełnéj nagości— łodygą ciemno-czerwoną, rowkowano-kątowatą; liśćmi wązko-lancetowatymi, ząbkowanymi lecz płaskimi w brzegu; łatkami kielicha téjże barwy, powwijanemi; gronami wietkiemi;— rów-

nież pochodzącéj z Meksyku: — które to 3 ostatnie, należą do najcelniéjszych ozdób naszych ogrodów.

Gat. 5. *S. rozdęta* (L. inflata Lin.).— Ziele 2roczne: którego— korzeń włóknisty; łodyga wzniesiona na 2', nieco-kątowato rowkowana, dołem szorstkowłosista a ku wierzchołkowi naga, niekiedy całkiem bezgałęźna lub o kilku krótkich gałązkach; liście wzniesione, prawie-bezogonkowe, podłużnie-jajowate, (3" i 1"), tępe, ku górze coraz malejące i przechodzące nieznacznie w przysadki kwiatowe, ząbkowano - piłkowane i prawie - faliste w brzegu, lekko pomarszczone, blado zielone, z wiérzchu prawie-nagie a spodem lekko-szorstkowłose; grona kłosowate, końcowe, powstałe z kwiatów poumieszczanych pojedynczo w kątach liści i przysadków na krótkich szypułkach,— o kielichu kulisto rozdętym, żeberkowatym, nagim,— o koronie małéj, blado-fiołkowéj, z żółtemi plamkami na łatkach wargi dólnéj, a rurce rozszczépanéj pomiędzy łatkami górnéj wargi, obéjmującemi podnoszące się pręciki; torebka żeberkowana, uwieńczona krajem kielicha i szczątkami zwiędłéj korony, żółtawo-cisa; nasiona blado-cise, drobniutkie, wypukło kropkowane.— Zwykła po polach i lasach Kanady i Karoliny; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Amerykanie północni, używają ziela jako wzbudzającego wymioty, poty, ułatwiającego odpluwanie i przeciwdychawicznego.

Gat. 6. *S. długokwiatowa* (L. longiflora Lin.).— Ziele trwałe; o łodydze na 1' wzniesionéj, gałęzistéj i zarówno z innemi częściami krótko-włosistéj; liściach bezogonkowych, przewrotnie-jajowato-lancetowatych, zwężonych ku podstawie, (5" i 1 $^1/_2$"), kończystych, głęboko- i odstająco- zatokowo 2 razy ząbkowanych, a czasem i pié-

rzastodzielnych— z ząbkami miękko-ciernistymi; kwiatach bardzo krótko-szypułeczkowych, do 4" długich, białych, w kraju prawie-umiarowych,— z koroną miękkowłosistą; torebce niemal jajowato-kulisto rozdętéj.— Pospolita po miejscach wilgotnych i na brzegach strumieni i rzék, w Indyach zachodnich; kwitnie od lipca do grudnia.— Jedna z bardzo jadowitych, tak, iż zewnętrznie wznieca zapalenie: użytą być może zamiast przyszczawek, a nawet wyziewami szkodzi,— a wewnętrznie gwałtownie przeczyszcza, lécząc przytém kiłę.

Równie jadowitą jest

Gat. 7. *S. jadowita* (L. Tupa Lin.), drzewko 6stopowe — z gałęziami dętemi i skrzydlastemi; z liśćmi zbiegającymi, lancetowatymi, prawie-całobrzegimi, spodem biało opilśnionymi; z kwiatami omszonymi, 2" długimi, w podstawie i w gardzieli rozdętymi, krwisto-czerwonymi, ułożonymi w grono; a z torebkami 3komorowemi;— rosnąca na Antyllach;— któréj sam zapach kwiatów, wznieca wymioty i zapalenie oczów:— a nawet oprócz innych i

Gat. 8. *S. Dortmana* (L. Dortmanna Lin.), zicle wieloletnie, którego— łodyga do 1½' wysoka, na wpół wynurzona, pojedyncza, obła, dęta, naga, nader mléczna; liście prawie same odziomkowe, równowązkie, 2" długie, ściśnione, w końcu odgięte, całobrzegie, z wydrążeniem 2cewowém wewnątrz; kwiaty w gronach, po 8—10 wraz, zwisłe, blado-niebieskawe lub nieco-lilla;— rosnąca tu i owdzie po stawach, bagnach i rowach w północno-zachodniéj Europie, oraz na wybrzeżach mórz.

Gat. 9. *S. sprężnikowa* (L. Cautchouc H. et B.).— Drzewo 18stopowe; z liśćmi ogonkowymi, podłużniejajowatymi, kończystymi, gruczołkowato-ząbkowanymi, z wierzchu nagimi a spodem rdzawo kutnerowatymi— podobnie jak ogonki, gałązki i korony od zewnątrz; z kwiatami kątowymi, pojedynczymi, krótszymi od liści, czerwonymi.— Powszechna na Andach kolumbijskich; kwitnąca w listopadzie.— Z ostrego jéj soku o-

trzymują *sprężnik*, używany w Quito, lecz niedochodzący do Europy.

RODZINA CLVIII.

Ponętkowate (Goodeniaceae Endl.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, różnie ułożone. Kielich rurkowaty; z rurką mniéj więcéj zrosłą z jajnikiem; z brzegiem górnym, czasem prawie-żadnym, 5-wrębnym w łatki prawie-równe, lub téż niekiedy bardzo głęboko 3—5dzielnym. Korona mniéj więcéj nieumiarowa, odpadająca albo więdniejąca, w głębi kielicha lub téż na szczycie jego rurki osadzona; z rurką od tyłu rozszczépaną lub 5szczépną; z krajem 5dzielnym, 1—2wargowym,— o łatkach w środku płaskich i zwykle omszonych, a brzegiem skrzydlato zcieńczonych. Pręcików 5, nadjajnikowych, niezrosłych z koroną i szyjką, a naprzemianległych z łatkami piérwszéj; nitki odosobnione, lub zrosłe szczytami; główki wolne albo spojone w cewę, wewnątrzwrotne, równowązkie, 2woreczkowe, otwiérające się w podłuż; pęcherzyki pyłku czasem w czwórkach. Jajnik dólny, już 1- już zupełnie- albo niezupełnie-2komorowy, a bardzo rzadko 4-komorowy; komory bądź 1zalążkowe, bądź o 2ch zalążkach oboklegle podnoszących się, bądź wielozalążkowe z tymiż dachówkowo podnoszącymi się; zalążki wywrócone; gruczoł nadjajnikowy— pomiędzy pręcikami dwoma przodkowymi— często niedostający; szyjka 1 lub 2, podstawami zrosłe, pojedyncze albo wrębne; znamię mięsiste, całkie albo 2łatkowe, objęte kubeczkowato

obwójką błonkowatą i całą lub 2łateczkową. Owoc — już pestczak lub orzeszek z nasionami w liczbie oznaczonéj,— już torebka z temiż nieoznaczonemi, mniéj więcéj zupełnie 2komorowa lub 4komorowa, pękająca po szwach w 2 łuszczyny całkie albo dwoiste. Nasiona wzniesione albo podnoszące się, pojedyncze lub dachówkowate; ze skórką ogrubnią a nawet pestkowatą, w torebkach zazwyczaj obwiedzione skrzydełkiem błonkowatém; z białkiem mięsistém. Zarodek w osi białka prostoległy; z rostkiem zbliżonym do znaczka i dólnym.— *Zioła lub podkrzewy z sokiem wodnistym; z łodygą czasem wijącą się, obłą lub niekształtnie kątowatą, niekiedy głąbikowatą; z liśćmi rozrzuconymi, czasem tylko przy korzeniu skupionymi, pojedynczymi, zazwyczaj całkimi a rzadko łatowatymi; bez przylistków.*

RODZAJ 928. ***Jednostronka*** (**Scaevola** Lin.).— Kielicha rurka kulistawa zrosła z jajnikiem, a kraj równo-5wrębny lub żaden. Korona górna; z rurką rozszczépaną a ztąd krajem jednostronnym, 5-dzielnym w łatki oskrzydlone, równe i wwinięte brzegiem w przedkwitnieniu. Pręcików 5, wystających z szczeliny rurki korony, wraz z nią osadzonych, często w wierzchołkach brodatych i wolnych. Jajnik dólny, 2komorowy, rzadziéj 4komorowy lub téż 1komorowy; komory 1—2zalążkowe; zalążki wzniesione z podstawy, wsteczległe; szyjka pojedyncza; znamię z obwijką bezbrodą. Pestczak jagodowaty lub bezsoczysty, uwieńczony kielichem lub nagi, pępiasty, 1 — 4komorowy; komory 1nasionowe. Nasiona wzniesione. Zarodek prosty, w białku mięsistém a cienkiém.

Gat. 1. *J. Koeniga* (S. Koenigii Vahl.).— Krzew bardzo gałęzisty; o łodydze często grubości uda, nader

rdzenistéj; z korą gładką, miękką i łamną. Liście jego rozrzucone, prawie-bezogonkowe, podłużnie-przewrotnie-jajowate, (1′ i 3′), ku podstawie zwężone, mięsiste, nagie, żółtawo-zielone, wietkie, nieco odgięte, z grubym nerwem głównym, całobrzegie w podstawie a ku wiérzchołkowi lekko wykrawane. Szypułki kątowe, podbaldaszkowato-widlastodzielne, 3—5kwiatowe, o kwiatach w rozwidleniach szypułeczkowych,— o przysadkach lancetowatych i kosmatych na wewnątrz. Kwiaty przeszło na 1″ długie, białe, nagie— tylko w podstawie korony długowłose,— ze słupkiem dużo wystającym. Pestczak przewrotnie-jajowo-5ścienny, wielkości wiśni, biały i soczysty.— Rośnie w Indyach wschodnich, Nowéj Hollandyi i na Molukkach; kwitnie od sierpnia do października.— Korzeń ma léczyć wszelkie strucia rybami, rakami itp: liście zaś gorzkie— wszelkie porażenia tamże panujące i wodne obrzęknienia; rdzeń biegunki; a owoce plamy rogówki.

POKOLENIE 3.

Jednopłatkowe nadjajnikowe (Monopetalae Epigynae).

RODZINA CLIX.

Główkozrosłe (Synantherеae Rich.).

Kwiaty obu- lub przez zronienie jedno- a nawet i bez-płciowe.— Ukwitnienie w koszyczek na szczycie szypułki przeobrażonéj w dno spólne, a otoczony kie-

lichokrywą, powstały już z samych kwiatków obupłciowych— już wewnętrznych obupłciowych albo męzkich a zewnętrznych żeńskich lub bezpłciowych,— już li z rurkowych albo języczkowych,— już w środku rurkowych a krajem języczkowych,— już samych 2wargowych lub w środku 2wargowych a krajem 1wargowych,— już wreszcie wszystkich podobnych, ale dużo większych od zewnątrz;— prócz tego o ukwitnieniach obu oddzielno- lub rozdzielno-płciowych, a nawet i pozgromadzanych w kupki. Kielichokrywy łatki liczne, bądź 1- lub kilko-szeregowe albo wolne,— bądź 1szeregowe zrosłe często brzegami do różnéj wysokości,— przytém zielne, błoniaste, suche, skórzaste, mięsiste, cierniste, czasem z przyrostkiem, równe lub różnéj długości i postaci.— Osadnik, już jakby oś kłosa skróconego, okryty plewowatemi łuskami— niby przysadeczkami czyli *plewinkami,* po 1 przy każdym kwiatku na zewnątrz,— albo po kilka około osady kwiatka,— alboli też całkiem bezplewinkowy; już niby-okółek skrócony, o kwiatkach poosadzanych w jamkach 5kątnych nagich, lub w dołkach otoczonych brzegiem blaszeczkami albo różnie przeobrażonemi szczecinami.— Kielich zrosły z jajnikiem równo, albo wystająco brzegiem przepostacionym w tak zwany puch— już listkowaty, łuskowaty, plewinkowaty,— już rozmaicie-włosisty, szczecinowaty albo ościsty,— trwały lub odpadający, 1- albo więcéj-szeregowy.— Korona osadzona na krążku nadjajnikowym, o 1 nerwie głównym, a o 2 brzeżnych lub o 3; z rurką różnéj długości; z gardzielą zwykle rozszérzoną; a krajem zazwyczaj 5- ale czasem 4 — 3- i 2-łatkowym lub zębnym, rozmaicie 1—2wargowym, umiarowym lub nieumiarowym, toż- albo różno-barwnym.— Pręcików 5

a rzadko 4 (w żeńskich zaś i bezpłciowych żadne), osadzonych zawsze w koronie i z łatkami jéj naprzemianległemi; nitki już całkiem wolne, już zrosłe w części w całéj długości; główki wzniesione, w różnym stopniu z sobą zrosłe w obrączkę lub cewę, wewnątrzwrotne, równowązkie, 2woreczkowe, otwiérające się w podłuż,— często wydłużone w wiérzchołku w 1 skrzydełkowaty wyrostek a w podstawie w 2 ogonkowate.— Jajnik dólny, 1komorowy, 1zalążkowy; zalążek wzniesiony i wywrócony; krążek nadjajnikowy, obrączkowaty, obéjmujący miodnik dołeczkowaty; szyjka szczytowa, obła lub nabrzmiała w podstawie, w męzkich górą zawsze całkowita, a w żeńskich i obupłciowych często wrębna,— z ramionami od wewnątrz znamionowanemi, o 2 szeregach gruczołków brzeżnych,— a na zewnątrz z włosami zbiernymi wydatnymi tylko w obupłciowych.— Ziarnczak prawie-bezszypułeczkowy ale wstawowato spojony z osadnikiem, uwieńczony puchem a niekiedy i szczątkiem rurki korony, często ze *znamiączkiem* (areola) bocznem albo podstawowém.— Nasiono wzniesione,— ze skórką spojoną z wnasiennią cienką i przejźrzystą,— o szewku 2dzielnym.— Zarodek prostoległy; z listniami płasko-wklęsłymi, czasem skrzywionymi; a rostkiem dólnym.— *Zazwyczaj zioła trwałe, niekiedy podkrzewy a rzadko drzewa, z sokiem w wielu mlécznym; z łodygami najczęściéj obłemi, czasem głąbikowatemi; z liśćmi różnie ułożonymi, pojedynczymi i zwykle różnie wcinanymi; bez przylistków,— lecz w ich miejsce często uszkowato-ogonkowymi.*

PODRODZINA I.

Rurkowatokwiatkowe (Tubuliflorae Endl.).

Kwiatów obupłciowych korony umiarowe, 5- lub czasem 4-zębne.

PLEMIĘ 1.

Sileńcowate (Vernoniaceae Less.).

Koszyczki o 1nym, kilku albo wielu kwiatach, — już jednakowo-płciowych i to najczęściéj obu- a rzadko rozdzielno-płciowych, — już różnopłciowych z promieniowymi żeńskimi. Osadnik jamkowaty, włókienkowaty lub nagi, a najrzadziéj plewowaty. Kwiaty modre, rzadko żółte. Korona 5wrębna, umiarowa, prawie-2wargowa albo dłoniasta. Szyjka górą obła; ze znamionami równo-szorstkiemi, których gruczołki nikną w połowie ich długości.

RODZAJ 929. ***Kukrzyn*** (**Pacourina** Aubl.). — Koszyczek kulisty, wielokwiatowy, z odznaczonym środkiem. Kielichokrywa prawie równa kwiatkom i dachówkowata, — o łatkach szérokich, równoległo-nerwowych, brzegiem błoniastych, — z których zewnętrzne listkowate i zakończone cierńkiem, a wewnętrzne tępe i suchawe. Osadnik płaski, mięsisty, nagi. Korony umiarowe, o rurkach któtkich, a kraju obłego i 5wrębnego łatkach kończystawych. Ziarnczaki wydłużone, obłe, gładkie, — ze skórką grubą, beznerwową. Puch krótki, kilkoszeregowy, — z włosami grubymi, tęgimi, ząbeczkowanymi, z których wewnętrzne pozrastałe podstawami.

Gat. 1. *K. jadalny* (P. edulis Aubl.). — Ziele wieloletnie; z łodygą do 3' wysoką, obłą; z liśćmi naprzemianległymi, jajowatymi lub podłużnie-jajowatymi, zaostrzonymi, ząbkowanymi, zwężonymi w ogonek obrzeżony i wpółobejmujący; z koszyczkami naprzeciwlistnymi, pojedynczymi, prawie-bezszypułkowymi, — o kwiatkach szkarłatnych. — Rośnie po nad wodami w Gujanie; kwitnie latem. — Koszyczki jadanymi bywają tak jak karczochy.

RODZAJ 930. ***Sieniec*** (**Vernonia** Schr.). — Koszyczki o 1ym, kilku lub wielu kwiatkach, z odznaczonym środkiem. Kielichokrywa dachówkowata, krótsza od kwiatków; z łatkami wewnętrznemi dłuższemi od zewnętrznych. Osadnik nagi, a czasem jamkowato-włókienkowy. Korony umiarowéj kraj 5wrębny, równy rurce. Ziarnczak z nabrzmieniem chrząstkowatém w podstawie, a z krążkiem nadjajnikowym, wielkim. Puch najczęściéj w 2 szeregach, z których — wewnętrzny szczecinowaty, dłuższy bywa od zewnętrznego plewinkowatego.

Gat. 1. *S. przeciwczerwiowy* (V. anthelmintica Willd.). — Ziele roczne; którego — korzeń włóknisty; łodyga na 2' wzniesiona, gałęzista lub prawie-pojedyncza, nieco-kątowata, często czerwono plamista, zwłaszcza ku górze krótko-tęgowłosa; liście naprzemianległe, bezogonkowe, podłużnie- lub przewrotnie-jajowate, krótko-kończyste, (4" i 1½"), ku podstawie zaostrzone, całobrzegie, a w obu końcach nierówno- i podwójnie-piłkowane w ząbki ciernisto zaostrzone, na obu powiérzchniach rozrzucono gruczołkowate, przytém z wiérzchu ostro- i krótko-włose, a spodem kosmato omszone — i to dużo gęściéj na nerwach; koszyczki po-

jedyncze na szczycie łodygi lub na końcach gałązek kwiatowych, często widlastodzielnych; ich kielichokrywy dzwonkowate,— z łatkami zewnętrznemi listkowatemi, równowązkiemi, zaostrzonemi, odstającemi, z obu stron włosistemi a do tego od zewnątrz o rzadkich gruczołkach,— a wewnętrznemi podłużnie-eliptycznemi, tępemi, suchawemi i nagiemi: kwiatki szkarłatno-fiołkowe: ziarnczaki wielo-żeberkowe, gruczołkowate i włosiste,— o puchu żółtawym.— Pospolity w Indyach wschodnich; kwitnie tamże w porze deszczowéj, a u nas uprawny od lipca do września.— Odwar gorzkiego ziela téj rośliny, używanym bywa na ciepłe obkładanie w bólach gośćcowych i dnawych; owocami zaś leczą kaszle, morzyska, czerwie i zadają je jako pędzące mocz.— (Ascaricida anthelmintica Sweet.).

Gat. 2. *S. chropawy* (V. scabra Pers.).— Krzew z gałęziami rozpierzchłemi, kątowatemi, czarniawo-czerwonemi, mniéj więcéj krótko-omszonemi; z liśćmi rozrzuconymi, bardzo-krótkoogonkowymi, przewrotnie-jajowato-eliptycznymi, tępymi, ($1\frac{1}{2}''$ i $\frac{3}{4}''$), prawie-całobrzegimi, obtężnimi, z wiérzchu bardzo ostrymi ale nagimi i lśnącymi, a spodem— wraz z gałązkami i ogonkami— kropkowanymi i włosistymi; z odnogami podbaldaszków okręgowemi, raz lub 2 razy widlastodzielnemi, wielokoszyczkowemi; z koszyczkami odległymi, prawie-bezszypułkowymi, pojedynczymi,— o kielichokrywach wartołkowatych i cisych, z łatkami rzęsowatemi, kończystemi i zeschłemi; z kwiatkami żółtawo-szkarłatnymi; ziarnczakami o puchu cisawym.— Rośnie wszędzie w Brazylii; kwitnie w porze dżdżystéj.— Cała roślina roztarta woni przyjemnéj jakby storakowéj, zalecaną bywa w chorobach oczów, oraz na ob-

kłady ciepłe i kąpiele wonne.— (Baccharis brasiliensis Lin.).

Takiegoż samego użycia jest:

Gat. 3. *S. drzewiasty* (V. arborescens Sw.): także krzew niski,— o gałęziach rozpiérzchłych, obłych, wysmukłych i wełnistych; liściach naprzemianległych, krótkoogonkowych, nieco podłużnie-jajowatych, przytępionych, (3″ i 1¼″), falistych, w podstawie zaokrąglonych, prawie-całobrzegich, gruczołkowatych, z wiérzchu za młodu omszonych a późniéj nagich, spodem zaś szaro-włosistych; podbaldaszkach końcowych, z odnogami poziomo odstającemi i wielokoszyczkowemi; koszyczkach odległych, bezszypułkowych, w kątach liści znacznie przewyższających je w rozmiarach; kielichokrywach dzwonkowato-wartołkowatych,— z łatkami ciernisto-kończystemi, skórzastemi, suchemi, odstającemi, zaostrzonemi i nieco włosistemi na zewnątrz; kwiatkach blado-fiołkowych; a ziarnczakach jedwabisto-włosistych:— rosnący na Antyllach, a kwitnący w listopadzie i grudniu:— który prócz tego dostarcza wonnych liści, pijanych za herbatkę na poty i w kurczach.

Gat. 4. *S. nastroszony* (V. squarrosa Less.).— Ziele wielolistne: którego — korzeń dalcko płożący się; łodyga zielna, niemal-pojedyncza, najczęściéj wzniesiona do 1½′, ogrubnia, obła, nieco-miękkowłosisto omszona i gęsto ulistniona; liście neprzemianległe, prawie-bezogonkowe, podłużnie-łopatkowate, (2½″ i 1″), piłkowane, tęgie, lśnące, z obu stron żyłkowane, kończyste, w podstawie zaostrzone, bardzo ostre i omszone po nerwach; koszyczki pojedyncze, końcowe, do 1″ w średnicy; kielichokrywa półkulista, równa kwiatkom,— o listkach zeschłych, płaskich, długo-zaostrzonych, zewnętrznych zielonawych i półlancetowatych, a wewnętrznych czerwonawych w końcach i prawie kłujących; osadnik pszczelno-jamkowaty; kwiatki fiołkowe; ziarnczaki kątowate,— o puchu plewinkowato-szczecinowatym.— Zwykły w Chinach, Kochinchinie i Nępalu;

kwitnie w lipcu i sierpniu.— Chińczycy używają ziela jako przeciwgnilnego, roztwarzającego, wzbudzającego poty, popędzającego czyszczenia miesięczne, — a zewnętrznie w zgorzelinie i wrzodach. — (Serratula Scordium. Lour.).

Gat. 5. *S. chiński* (V. chinensis Less.).— Ziele roczne; o łodydze na 1′ wzniesionéj, obłéj, krésowanéj, rzadko pojedynczéj lecz zwykle od saméj podstawy widlastodzielnéj, — z gałęziami kosmatemi; o liściach naprzemianległych, ogonkowych, podłużnie-przewrotniejajowatych, przytępionych, stopniowo zwężonych w ogonek, (2½″ i 1¼″), całobrzegich lub też zatokowatopiłkowano-ząbkowanych i często ciernisto-kończystych w ząbkach, z wierzchu zielonych i włosistych, a spodem zarówno z ogonkami cisawo-włosistych; o koszyczkach po 1 lub 2 na odnogach podbaldaszka; o kielichokrywach suchych, włosistych,— z łatkami odstającemi, ciernisto zaostrzonymi; kwiatach czerwonawych; osadnikach krótko-frędzlowatych; ziarnczakach żółtawocisych,— z puchem śrebrzystym.— Zwyczajny w Azyi południowéj i na wyspach indyjskich; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Używają go na zastarzałe kaszle; u położnic w celu popędzenia czyszczeń popołogowych, i wzbudzenia bólów porodowych.

RODZAJ 931. ***Słonistęp*** (**Elephantopus** Lin.).— Koszyczki 3—5kwiatkowe, obupłciowe, poskupiane w kupki kątowe i nagie, lub też w końcowe i okryte gęsto liśćmi. Kielichokrywy ściśnione, 8łatkowe,— z łatkami w 2 szeregach, suchemi, naprzemian-płaskiemi i złożonemi w podłuż. Osadnik nagi lub niewyraźnie-jamkowaty. Korony kraj 5wrębny, przez jedno wycięcie głębsze — prawie dłoniasty. Nitki

gładkie; główki bezogoniaste. Ziarnczaki ściśnione, wielożeberkowe, podłużne, włosiste. Puch plewinkowaty, 1—2szeregowy, w podstawach rozszérzony.

Gat. 1. *S. chropawy* (E. scaber Lin.).— Ziele trwałe. Kłąb czołgający się, prawie-drzewiasty, obrączkowaty, wielokorzonkowy. Łodyga do 2' wysoka, obła, zgrzebłowato-włosista, w wiérzchołku rozgałęziona w kilka odnóg kwiatowych. Liście korzeniowe podłużnie-przewrotnie-jajowate, tępe lub kończyste, falisto wykrawane, piłkowano-karbowane, (6" i $^1/_2$"),— łodygowe zaś lancetowate i wpółobéjmujące. Koszyczki 4kwiatkowe, poskupiane bez szypułek na końcach gałązek, a otoczone pękiem— liści dłuższych od nich, jajowatych, sierpowato-kończystych, ciernisto-piłkowanych; z łatkami nerwistemi od zewnątrz szaro-włosistemi. Kwiatki czerwono-fiołkowe. Ziarnczaków puch piłkowany, z szérokiéj podstawy wybiegły długo- i wązko-kończysto.— Pospolity w Indyach wschodnich, po wilgotnych i cienistych miejscach i około dróg; kwitnie prawie cały rok.— Gorzkie korzenie i liście, używanymi bywają w chorobach niższego brzucha, w zastoinach, w zatkaniach żyły bramnéj, wątroby i śledziony.

Gat. 2. *S. karolineński* (E. carolinianus Willd.); odróżnia się jedynie— nieco rzadszą kosmatością; liśćmi dłuższymi i szérszymi ale niewykrawanymi falisto; z mniéj wykształconém i gałęzistém ukwitnieniem; liśćmi ukwitnieniowymi nie tak wydatnie ale piérzasto- lub troisto-nerwowymi, krótszymi od koszyczków.— Pospolity w Karolinie i Florydzie, w Indyach zachodnich i w Ameryce południowéj;— kwitnący także przez cały rok:— którego ziele tameczni zalecają tam, gdzie my używamy *Czubka tureckiego*, oraz w zimnicach.

RODZAJ 932. ***Hubielica*** (**Andromachia** H. et B.).— Koszyczek mało- lub wielo-kwiatowy, pro-

mieniowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowate, żeńskie,— a środkowe obupłciowe i rurkowate. Kielichokrywy łatki suche, kończyste, dachówkowate. Osadnik porosły włóknami szydełkowato-plewiastymi. Korony gładkie,— środkowe rurkowate, z krajem równowązko-łateczkowym, krótszym od rurki i odwiniętym,— a promieniowe długo-równowązkie i całkie w końcu. Szyjki w podstawie cebulkowate. Ziarnczaki obłe, wielożeberkowe, w podstawie trzoneczkowate. Puch 2szeregowy, plewinkowaty, nieco nierównodługi.

Gat. 1. *H. zarzewna* (A. igniaria H et B.).— Ziele trwałe: którego łodyga zielna, do 5' wysoka, od odziomka rozgałęziona; gałęzie naprzeciwległe, okrągławo-6kątne, i wraz z innemi częściami— z wyjątkiem górnéj powiérzchni liści— zbito i biało kutnerowate; liście naprzemianległe, ogonkowe, jajowate, (6" i 3½"), krótkokończyste, w podstawie zaokrąglone, ku końcowi ciernisto-ząbkowane, z młodu całkiem kutnerowate a z czasem na górnéj powiérzchni jedynie na 3 głównych nerwach,— o przysadkach parzystych, prawie-nérkowatych; ukwitnienie wiechowate, końcowe, 3dzielne, z odnogami dólnemi dłuższemi od liści a górnemi krótszemi; koszyczki krótkoszypułeczkowe, drobne, żółte; kielichokrywy o licznych łatkach równowązko-lancetowatych, wzniesionych, rzęsowatych, piłkowanych, barwy słomiastéj z końcami czerwono-cisawymi; kwiatków środkowych do 20, a promieniowych około 30 w końcu 3zębnych; ziarnczaki klinowate, nierównokątne, krótkowłose.— Pospolita na Andach około Kwito; kwitnie jesienią.— Piląń pokrywająca wszystkie części i dająca się łatwo złuszczać, używaną bywa tamże do niecenia ognia; a

w lékarstwie jako środek ściągający do tamowania krwotoków.— (Liabum Less.).

PLEMIĘ 2.

Sadźcowate (Eupatoriaceae Less.).

Koszyczki kilko- lub wielo- a niekiedy i 1-kwiatkowe; już obupłciowe z kwiatków rurkowatych,— już różnéj płci, a okwiatkach promieniowych rurkowatych albo języczkowatych. Korony pręcikonośne umiarowe, 5zębne, z ząbkami wzniesionymi zazwyczaj. Główki bezogoniaste. Szyjka kwiatu obupłciowego ku górze obła,— znamiona długie, maczugowate lub obłe, od zewnątrz brodaweczkowate albo włosiste; w kwiatach zaś męzkich niopodzielne lub zaledwie-wrębne.

RODZAJ 933. ***Jałżyn*** (**Adenostemma** For.). — Koszyczek wielokwiatowy, obupłciowy. Kielichokrywy dzwonkowatéj zaledwie wyrównywającéj kwiatkom i z czasem odgiętéj — łatki 1szeregowe, listkowate i podłużne. Osadnik płaski, nagi, jamkowaty. Korony rurkowate, zaledwie rozszérzone w gardzieli; z krajem 5łateczkowym i kosmatym pod łateczkami. Znamiona nader wystające, ubarwione i rozszérzone w końcach. Ziarneczaki podłużnie- i przewrotnie-jajowate, nieco-kątowate. Puch o 3 lub 5 osiach krótkich, twardych, zakończonych gruczołkiem kulistym lub maczugowatym.

Gat. 1. *J. dwukwiatowy* (A. biflorum Less.).— Ziele roczne, całe ostro-szorstkawe; z korzeniem włóknistym; z łodygą do 2′ wzniesioną, nieco-węzłowatą wraz z gałęziami często brudno-czerwonawemi; z liśćmi jajowatymi, zaostrzonymi, ostropiłkowanymi, (5″ i 2″), troisto-nerwowymi, ciemno-zielonymi i krótkowłosymi,

— na ½calowych ogonkach; z szypułkami parzystemi w kątach liści, najczęściéj 2koszyczkowemi, równemi ogonkom; z koszyczkami małymi, wielokwiatowymi; z łatkami kielichokrywy licznemi, wązko-kończystymi i tęgiemi; z kwiatkami żółtymi, — promieniowymi zwykle 8ma 3wrębnymi — a środkowymi licznymi; z ziarnczakami przewrotnie-jajowymi, prawie-3graniastymi, garbatymi i czarniawymi.— Zwykły w Indyach wschodnich; kwitnie tamże prawie ciągle.— Wszystkich części korzenno-wonnych, używają w morzyskach.— (Verbesina biflora Lin.).

Gat. 2. *J. lépki* (A. viscosum Fors.), podobneż ziele lecz nieco-szorstkowłose,— o łodydze na 1' wzniesionéj, obłéj, gałęzistéj i nagiéj; liściach prawie rombowo-jajowatych, kończystych, (4 i 2"), nieco-zbiegających po ogonku, ostro piłkowanych, cokolwiek pomarszczonych, nagich, zielonych a spodem bledszych; wiesze końcowéj, równowysokiéj,— z szypułkami widlastodzielnemi, nader wietkiemi i lekko omszonemi,— a w rozgałęzieniach z przysadeczkami małymi, lancetowatymi; łatkach kielichokrywy niewielu- i prawie 1szeregowych; kwiatkach drobnych, białawych, nieco-kosmatych wewnątrz; ziarnczakach o 3 ościach puchowych na końcu gruczołkowatych:— pospolity w Indyach wschodnich, na Cejlonie i wyspach Oceanu spokojnego, po miejscach wilgotnych i cienistych,— a kwitnący przez cały rok;— dostarcza ziela zastósowywanego także w morzyskach, a soku używanego celem wzniecenia kichania.— (Verbesina Lavenia Lin.).

Gat. 3. *J. barwiérski* (A. tinctorium Cass.), także roczne ziele— z łodygą rozpiérzchło-pokładającą się; z liśćmi lancetowatymi i ząbkowanymi; z koszyczkami o błękitnych kwiatkach, a łatkach kielichokrywy tępych; ziarnczakami 3ma, ostrymi;— dziki i uprawny nader pospolity w Chinach;— bywa tamże używanym do barwienia na błękitno.— (Spilanthes tinctoria Lour.).

RODZAJ 934. ***Bezmian*** (**Liatris** Schreb.). — Koszyczek 5— wielo-kwiatkowy, obupłciowy. Kielicho-

krywa niewieloszeregowa, dachówkowata. Osadnik nagi. Korony rurkowate, o gardzieli rozszerzonéj, a łatkach 5ciu wydłużonych. Znamiona wystające, obłe. Ziarnczaki prawie-10żeberkowe i niemal-obłe. Puch 1—3-szeregowy,— ze szczecinkami piórkowatemi albo bródkowatemi.

Gat. 1. *B. kłosowy* (L. spicata Willd.).— Ziele trwałe; którego — kłąb bulwiasty; łodyga pojedyncza, do 5′ wzniesiona, prosta, obła, cokolwiek miękkowłosista; liście równowązkie, bezogonkowe, (3″ i ⅙″),— dólne nieco większe i szérsze, nagie i lśnące z obu stron, nerwiste, kropkowane, w podstawie rzęsowate; koszyczki średniéj wielkości, prawie bez szypułeczek w kątach małych przysadków poumieszczane wzdłuż szczytu łodygi i tworzące bardzo długi kłos; kielichokryw łatki równowązkie, nagie, tępe, przytulone, zewnętrzne krótsze od wewnętrznych; kwiatki szkarłatne. — Pospolity w Pensylwanii, Wirginii i Karolinie; kwitnie od sierpnia do października.— Kłąb woni i smaku korzenno-terpentynowo-gorzkich, należy do znakomitych léków pędzących mocz i pobudzająco-rozpędzających.— (Serratula spicata Lin.).

Tychże samych własności, są prawie wszystkie gatunki tego rodzaju, zwłaszcza téż:

Gat. 2. *B. nastroszony* (L. squarrosa Michx.), odróżniający się jedynie — łodygą na 4′ wysoką, tęgą, nieco-rowkowaną, biało- i krótko- a szorstko-włosą; liśćmi (8″ i ½′), z obu końców zwężonymi, brzegiem ostrymi, całkimi, tęgimi, 3nerwowymi, białawo-zielonymi, znacznie malejącymi ku górze; koszyczkami odległe-groniastemi, jajowo-podłużnymi; kielichokrywami nastroszonemi, o łatkach nieco kosmatych, tęgich i kłująco-kończystych:— rosnący wraz z tamtym.

RODZAJ 935. ***Sadziec*** lub ***Upatrek*** (**Eupatorium** Tourn.).— Koszyczek 3— wielo-kwiatkowy, obupłciowy. Kielichokrywy podłużnéj i 2—3szeregowéj— łatki równe lub ściśle dachówkowate. Osadnik płaski i nagi. Korony rurkowatéj gardziel zaledwie rozszérzona, a kraj 5wrębny. Główki zamknięte. Znamiona wystające, obłe i tępe. Ziarnczaki kątowate lub też kresowane. Puch 1szeregowy, włosowaty, szorstki.

Gat. 1. *S. konopiasty* (E. cannabinum Lin.), w dawnych pismach *Szałwią polną* lub *Trankiem Śtéj Konegundy*, a późniéj *Konopnicą* mianowany. — Ziele trwałe. Kłąb poziomy, gałęzisty, z mnóstwem korzeni włóknistych różnie poplątanych i poprzerastałych. Łodyga zielna, do 5′ wzniesiona, od dołu obła a ku górze niewyraźnie-6kątna i gałęzista, opylono-miękkowłosista, ciemno-czerwona, rdzenista. Liście naprzeciwległe,— najniższe ogonkowe, jajowate, całkie,— reszta zaś krótko-ogonkowe, 3dzielne lub 3łatowe, a rzadziéj 5dzielne lub także całkowite,— na obu powierzchniach lekko-szorstkowłose lub nagie; ich łaty lancetowate, grubo-piłkowane, z obu końców zwężone, długokończyste,— środkowa o ⅓ dłuższa i szérsza. Wiécha baldaszkogronowata, końcowa, wielokoszyczkowa, ulistniona; z szypułkami szorstko- i ciso-kutnerowatemi, o malćńkich przysadeczkach. Koszyczki małe, 5—7kwiatkowe; z kielichokrywą obło-wydłużoną, o 2 szeregach łatek, z których — zewnętrzne znacznie krótsze, szorstkawe i białawe w brzegu,— a wewnętrzne nagie, blado-różowawe i suche w brzegu; z kwiatkami różowymi lub szkarłatnymi i wonnymi. Ziarnczaki podłużne, 4ścienne, nagie, z drobniuchnymi gruczołeczkami na powierzchni. — Rośnie po miejscach wilgotnych w lasach, po nad rowami,

strumieniami, stawami i po bagnach w Europie; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Od bardzo dawnych czasów, używanemi bywały *korzeń i ziele Sadźca* lub *Stéj Konegundy* — radix et herba Eupatorii *v.* Cannabinae aquaticae, *v.* Stae Conigundae zawiérające wiele *eupatoryny*, jako lék roztwarzający, a w większych dawkach przeczyszczający i wzbudzający wymioty; także jako pędzący mocz, w zastoinach brzusznych, w puchlinie brzucha— zwłaszcza powstałéj w skutek zimnicy i w. i.

W podobnych wypadkach, zalecano także

Gat. 2. *S. szkarłatny* (E. purpureum Lin.); odróżniający się— łodygą obłą lecz krésowaną, około ogonków ciemno-szkarłatną, tylko w wiérzchołku omszoną a zresztą nagą, dętą; liśćmi całkimi, po 4 lub 5 w okręgach, długoogonkowymi i cliptycznie-lancetowatymi, (4½" i 1½"), z obu końców zaostrzonymi, piłkowanymi, z obu stron zielonymi i nagimi, marszczkowato-żylastymi; wiéchami z podbaldaszków prawie-naprzeciwległych koszyczków 8kwiatkowych powstałą,— o szypułkach omszonych i takichże przysadeczkach szydłowatych,— kielichokrywach nagich i różowych,— kwiatkach białawych ze szkarłatnemi główkami: — pospolity w Ameryce północnéj, a kwitnący od sierpnia do października;— którego ziele mieści się w lékowzorze północno-amerykańskim, jako wzmacniająco-roztwarzające: — oraz

Gat. 3. *S. przerosły* (E. perfoliatum Lin.), nacechowany należycie— łodygą obłą, szaro-zieloną, tęgo-włosistą, w odziomku czasem czerwonawą, rozsochato-gałęzistą; liśćmi odstającymi, naprzeciwległymi, zrosłymi wraz podstawami, lancetowatymi, bezogonkowymi, (4" i 1"), długo-zaostrzonymi, karbowano-piłkowanymi, pomarszczonymi, szarawo-włosistymi, spodem bledszymi i prawie-wełnistymi a żyłkowanymi,— z których tylko najwyższe bezogonkowe, ale niezrosłe; podbaldaszkami wiązkowato poskupianymi i ułożonymi w wiéchę, o odnogach nader szorstko-włosistych i takichże kielichokrywach koszyczków 12—15kwiatkowych, z kwiatkami białymi: — rosnący także i kwitnący wraz ze *szkarłatnym*;— z którym zarówno używanym bywa, a nawet jeszcze więcéj cenionym — léczące wybornie parchy.

Gat. 4. *S. wanieliowy* (E. Dalea Lin.).— Krzew 15′ dorastający; którego — pień obły, szarawy; gałęzie naprzeciwległe, rowkowato-kątowate, nagie, ku dołowi zamiast liści bliznami pokryte, tylko w końcach ulistnione — liśćmi krótkoogonkowymi, naprzeciwległymi, podłużnie-lancetowatymi, (6″ i 1½″), z obu końców zwężonymi i kończystymi, zaledwie-piłkowanymi, nagimi, przejźrzysto-gruczołkowatymi; wiechy końcowe prawie-baldaszkogronowe, o odnogach rowkowanych; koszyczki prawie bez szypułeczek, po 3—5 poskupiane, drobne, 5kwiatkowe,— o kielichokrywie wydłużono-czarkowatéj,— z łatkami zeschło-błonkowatemi, krésowanemi, nagiemi, z których zewnętrzne krótsze i rzęsowate a wewnętrzne błoniaste w brzegu,— o kwiatkach białych, dłuższych od kielichokrywy.— Rośnie w Indyach wschodnich i w Ameryce południowéj; kwitnie od sierpnia do listopada.— Cała roślina nadzwyczaj przyjemnéj woni, używaną bywa w miejscu w zastępstwie wanielii.— (Wickstroemia glandulosa Spr.).

Gat. 5. *S. leczny* (E. Ayapana Vent.).— Krzew 3′ dorastający; o łodydze rdzenistéj, w odziomku leżącéj a wreszcie wzniesionéj prosto, obłéj, krésowanéj, tęgiéj, bardzo gałęzistéj, ciséj, prawie-nagiéj, zaledwie grubości pióra gęsiego,— gałązkach zrzadka włoskami pokrytych, dólnych naprzeciwległych a górnych naprzemian; liściach ułożonych odpowiednio gałązkom, krótkoogonkowych, lancetowatych, długozaostrzonych, (4″ i ¾″), lekko falistych i podwiniętych brzegiem, całkich, skórzastych, ciemno-zielonych— ale w wiérzchołku brzegu i nerwach czerwonawych; baldaszkogronach wietkich, niewielo-koszyczkowych i czerwono-szypułkowych, tworzących wraz nader-rozpostartą wiéchę; koszycz-

kach 20kwiatkowych, ciemnoczerwono- i miękkowłosisto-szypułeczkowych, kątowych lub końcowych, — z przysadeczkami równowązkimi, téjże saméj barwy; kielichokrywą jajową,— z łatkami równowązko-kończystemi, ciemnoczerwonemi i omszonemi, a obrzeżonemi błoniasto; kwiatkach równych kielichokrywie i ciemno-szkarłatnych.— Pospolity w Brazylii dziki, a uprawny w całych Indyach wschodnich, na Maskarenach i w Ameryce południowéj; kwitnie od lipca do października.— Korzenie i liście gorzko-ściągająco-korzenne, woni ziarn tonkowych, zadawanymi bywają w całéj Ameryce, zarówno z innemi roślinami podobnych własności u nas używanemi w lékarstwie.

RODZAJ 936. ***Rozwłocznia*** (**Mikania** Willd.).— Koszyczek 4kwiatowy, obupłciowy. Kielichokrywa 4listkowa, przy podstawie 1przysadkowa. Osadnik szczupły i nagi. Korony rurka krótka, gardziel rozszérzona, kraj 5łatkowy. Główki nieco wystające. Znamiona wystające, obłe, tępe. Ziarnczaki kątowate. Puch 1szeregowy, włosisty, chropawy.

Gat. 1. *R. przeciwjadowa* (M. Guaco H. et B.). — Ziele trwałe; z kłębem bardzo gałęzistym i głębokozapuszczającym się w ziemię; z łodygą do 30′ wspinającą się na drzewa, obłą; z gałęziami rowkowanemi i ku końcom krótkowłosemi; a liśćmi jajowato-eliptycznymi, zaostrzonymi, (5″ i 3″), odległe piłkowanymi, ostro zwężonymi w ogonek 2calowy i rynienkowaty, bardzo-cienkobłoniastymi, z wiérzchu szorstkawymi a spodem rudawo opilśnionymi lub nagimi; baldaszkogronami kątowymi, tworzącymi prawie bukiet, o bardzo licznych koszyczkach poskupianych po 3 na końcach odnóżek; z kielichokrywami błoniastemi i tępo-lanceto-

watemi; z kwiatkami brudno-białymi; z puchem czerwonawym.— Zwykła w Kolumbii, po nad rzeką Stéj Magdaleny; kwitnie w maju. — Sławném jest użycie téj rośliny bardzo mocno wonnéj i nudno-gorzkiéj, tak zewnętrzne jak i wewnętrzne — przeciwko wszelkim jadom, jakoto: w ukąszeniach wężów, psów wściekłych i wszelkich innych jadowitych zranieniach,— już jako leczącéj, już téż jako zapobiegającéj złym skutkom.

Gat. 2. *R. stuliszolistny* (M. sophiaefolia Spr.).— Ziele roczne, całe miękkowłosiste; o łodygach licznych, na 1½′ wzniesionych lub rozłożonych na ziemi, cienkich, pojedynczych; liściach 2 razy piérzastodzielnych, zupełnie podobnych stuliszowym, do 2″ długich, jasnozielonych,— z łatkami tępemi, krótkiemi, prawie spływającemi wraz; o baldaszkogronach końcowych, listnych; koszyczkach drobnych; kielichokrywach prawiedachówkowatych; kwiatkach szkarłatnawych.— Rośnie na Antyllach; kwitnie latem.— Jest ona przeczyszczająca i nader skuteczna w cierpieniach wątroby i śledziony.— (Eupatorium sophioides Dec.).

RODZAJ 937. ***Miłosna*** (**Adenostyles** Cass.). — Koszyczek kilkokwiatkowy, obupłciowy. Kielichokrywa niewielołatkowa, 1szeregowa, obła. Osadnik szczupły i nagi. Korony rurkowatéj — kraj dzwoneczkowaty, 5zębny. Główki nieco wystające. Znamiona bardzo wystające, półobłe i zewsząd gruczołeczkowate. Ziarnczaki obławe i kréskowane. Puch kilkoszeregowy, szczecinowaty, chropawy.

Gat. 1. *M. zielona* lub *alpejska* (A. viridis Cass.). — Ziele wieloletnie. Kłąb poziomy, często przygryziony, późniéj wielogłowy, porosły licznymi korzonkami grubowłóknistymi. Łodyga do 3′ wzniesiona, całkiem po-

jedyncza, obło-kątowata, czerwonawa i lekko kosmato-wełnista. Liści niewiele, nérkowato-sercowatych, długo- i nago-ogonkowych, (6″ i 8″), niewyraźnie zatokowo-wykrawanych, o licznych nierównych i kończystawych ząbkach, spodem tylko za młodu kosmato omszonych a później nagich. Baldaszkogron bardzo gęsty; z przysadkami równowązko-szydłowatymi. Koszyczki 3—5-kwiatkowe. Kielichokrywa 3—5-łatkowa, ku końcom rzęsowata, czerwona, prawie 3 razy krótsza od kwiatków różowych,— ze znamionami téjże saméj barwy, a główkami żółtemi. Ziarnczaki podłużne, nagie; z puchem długim i białym.— Zwyczajna na Alpach i Podalpach całéj Europy środkowéj i u nas w Tatrach, po nad źródłami i strumieniami na skałach wapieniowych; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Liście jéj bezwonne i kléisto-gorzkawe, używanymi bywają od góralów jak w równiach lepiężnikowe, — a najwięcéj w kaszlach długotrwałych.— (Caccalia alpina Lin.).

Również zastósowywaną bywa i

Gat. 2. *M. właściwa* (A. albifrons L. fil.), zaledwie różna— liśćmi spodem zawsze szarawo- lub białawo-kutnerowatymi, na uszkowatych ogonkach:— rosnąca i kwitnąca wraz z poprzedzającą.— (Cacalia Petasites Lam.).

RODZAJ 938. ***Podbiał*** (**Tussilago** Tourn.) — Koszyczek wielokwiatkowy; o kwiatkach— środka niewielu, rurkowatych i męzkich, z krajem dzwonkowatym 5ząbnym,— a kraju języczkowatych, kilko-szeregowych i żeńskich, z języczkiem wąziuchnym i całkim. Kielichokrywy prawie-1szeregowéj, łatki podłużne i tępe. Osadnik nagi. Szyjki środkowych zamknięte i zronione, a znamiona promieniowych obłe. Ziarnczaki w promieniowych obłe i gładkie, a w środkowych zronio-

ne. Puch w pierwszych kilkoszeregowy a w drugich 1szeregowy, z szczecinkami cieniuchnemi.

Gat. 1. *P. pospolity* (T. Farfara Lin.), u dawnych także *Końskiém kopytem* lub *Kniatem* zwany.— Ziele trwałe, bezłodygowe: którego— kłąb nieco gałęzisty, biały, pionowy, wydający liczne wypustki podziemne czołgające się, a pokryty mnóstwem korzonków długich: liście późne, korzeniowe, wielkie, okrągławo-kątowate, głęboko-sercowate, w brzegu czerwonawo- i kątowato-ząbkowane, z wierzchu jasno-zielone i nagie, a spodem z młodu biało kutnerowate później zaś miękko-włosiste,— na ogonkach długich, rozszérzonych pochwiasto w podstawach, z młodu także kutnerowatych a z czasem nagich; główki liczne, wczesne, wzniesione, pojedyncze, obłe, dęte, biało wełniste, łuskowato-dachówkowato-przysadeczkowe, czerwonawe, 1koszyczkowe; koszyczki blisko 1" w średnicy; kielichokrywy z łatek równowązkolancetowatych, równych kwiatkom, brzegiem błoniastych a w końcach czerwonawych; kwiatki blado-żółte,— środkowe zaledwie w liczbie 20, a promieniowe 200; ziarnczaki płowo-cisawe, o puchu bardzo długim i biało-jedwabistym.— Nader pospolity wszędzie po glinkach, i to najwięcéj w miejscach wilgotnych; kwitnie w marcu i kwietniu.— Jeszcze do dziś dnia— ale najwięcéj od ludu— używanymi bywają *korzeń, ziele* i *kwiaty Podbiała* lub *Kopyta końskiego*— radix, herba et flores Farfarae v. Tussilaginis v. Ungulae caballinae jako gorzko-klejowate, w zastarzałych nieżytach płuc,— a zewnętrznie na wrzody i rany; świeży sok zachwalają w zołzach.

RODZAJ 939. ***Lepiężnik*** (**Petasites** Tourn.). — Koszyczki wielekwiatkowe, często prawie-rozdziel-

nopłciowe; nibymęzkie o kwiatkach promieniowych 1szeregowych, 1—5, żeńskich,— a nibyżeńskie o środkowych, 1—5, męzkich. Kielichokrywa prawie-1szeregowa, z przysadeczkami u podstawy, krótsza od kwiatków. Osadnik nagi, płaski. Korony męzkie rozszérzone w gardzieli, a 5zębne w kraju,— a żeńskie nitkowate i ucięte w kraju. Ziarnczaki obłe, gładkie. Puch włosisty, w męzkich dużo rzadszy.

Gat. 1. *L. pospolity* (P. vulgaris Desf.), w starych zielnikach *Kłobucznik*, *Carz ziele*, *Morowy korzeń*, *Podbiał széroki*.— Ziele trwałe, bezłodygowe: z kłębem grubym, gałęzistym, cisawo-żółtym, wydający liczne wypustki podziemne na 1′ długie a na 1″ w średnicy, pokryty korzonkami włóknistymi; z liśćmi sercowatymi o łatach podstawowych zbliżonych, dochodzącymi stopniowo bardzo wielkich rozmiarów — bo nawet 2′ w obu wymiarach, dwa razy ząbkowanymi, z wiérzchu zielonymi a spodem szarawo-miękkowłosymi, niekiedy środkiem podstawy zbiegającymi na ogonek,— o zębach chrząstkowatych i czerwonawo-cisawych, — a na ogonkach bardzo długich; z głąbikiem łodygowatym, prawie-równoczesnym, na 10″ wzniesionym, obłym, grubym, dętym, czerwonawym, szarawo opilśnionym, rozgałęzionym w wydłużony bukiet z licznych koszyczków,— o przysadkach wielkich, lancetowatych, czerwonawych, opilśnionych po pod rozgałęzieniami, oraz przysadeczkach podobnychże małych pod szypułkami — dzierżącemi po 1—3 koszyczków; z koszyczkami około $^3/_4$′ w średnicy, a w roślinie żeńskiéj znacznie mniéjszymi i po 1 na szypułce; z łatkami kielichokrywy równowązko-lancetowatemi, tępemi, cisawo-czerwonawemi, lekko omszonemi i obwiedzionemi brzegiem błoną;

z kwiatkami brudno-szkarłatnymi.— Dość powszechny po łąkach wilgotnych, po nad rowami i strumieniami w całéj Europie; kwitnie w marcu i kwietniu.— Jeszcze dziś znachodzi się tu i owdzie po lékarniach *korzeń Lepiężnika* lub *morowy*— radix Petasitidis, wszelako prawie nie bywa przepisywanym: dawniéj atoli używał on wielkiéj sławy, jako środek roztwarzający i wzbudzający poty— najwięcéj w dnie, wstrzymanych czyszczeniach miesięcznych, dychawicy, złośliwych gorączkach, a nawet w morowém powietrzu i zarazach na bydło: zewnętrznie zaś liśćmi léczy lud wrzody złośliwe.— (Tussilago Petasites Lin.).

Niemal też samo własności, przypisywano i

Gat. 2. *L. białemu* (P. albus Hall.), różniącemu się jedynie— liśćmi okrągléjszymi, mniéjszymi, z ostrém wycięciem w podstawie, dużo ostrzéj ząbkowanymi i biało kutnerowato-włosistymi ze spodu; szypułkami dólnemi znacznie dłuższemi od górnych; a kwiatkami żółtawo-białymi:— dużo rzadszemu i to tylko w okolicach górskich;— którego liście, znanymi były dawniéj jako *ziele Morowca kosmatego*— herba Cacaliae tomentosae.— (Tussilago alba Lin.).

PLEMIĘ 3.

Gwiazdoszowe (Asteroideae Less.).

Koszyczki różnopłciowe, rzadziéj obupłciowe lub rozdzielnopłciowe. Korony przejźrzyste, pręcikonośne rurkowate i umiarowo-5zębne. Szyjki w obupłciowych górą obłe. Znamion 2, równowązkich, od zewnątrz przypłaszczonych, rzadko kiedy tępych; gruczołeczki rozpostarte aż po samo omszenie.

RODZAJ 940. ***Gwiazdosz*** (**Aster** Nees.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy,— o kwiat-

kach promieniowych 1szeregowych, języczkowatych, żeńskich, — a środkowych rurkowatych i obupłciowych. Kielichokrywy łatki kilkoszeregowe, wietko-dachówkowate, w wierzchołkach mniéj więcéj zielne lub całkiem liściaste. Osadnik płaski, jamkowaty, z brzegami jamek mniéj więcéj ząbkowanymi. Korony promieniowe języczkowe, podłużno-eliptyczne, 3ząbeczkowe lub całkie; a środkowe 5zębno-rurkowate. Główki bezogoniaste. Ziarnczaki ściśnione. Puch tak promieniowy jako i środkowy kilkoszeregowy,— wszystek trwały, włosisty, z włosami szorstkimi i prawie-nierównodługimi.

Gat. 1. *G. Gawęda* (A. Amellus Lin.), od dawnych zwany *Gawędą małą, Gwiazdeczkami, Jaskierkami* lub *Zielem dymniczném.*— Ziele trwałe; z łodygą do 3′ wzniesioną, tęgą, najczęściéj czerwonawą, pojedynczą lub też baldaszkogronowo rozgałęzioną w wierzchołku, pokrytą gęsto włoskami krótkimi a tęgimi i ztąd szorstkawą; z liśćmi tęgimi,— korzeniowymi wielkimi, ($2^1/_2$″ i $^3/_4$″), jajowato-łopatkowatymi, tępymi, piłkowanymi, zwężonymi w długi ogonek i szorstkowłosymi,— a z resztą jajowato-lancetowatymi, znacznie mniéjszymi i czasem prawie-całobrzegimi; z koszyczkami w baldaszkogronach, dość wielkimi, ze środkiem żółtym a promieniami błękitno-lillowymi; z łatkami kielichokrywy suchawemi ku środkowi, a w tępych końcach czerwonawemi; z puchem ostrym i dość tęgim.— Dość powszechny po wzgórzach Europy środkowéj; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Dawnymi czasy, *korzeń i ziele Gawędy małéj* lub *dymniczne*— radix et herba Asteris attici v. Bubonii, zalecanemi bywały w opadnięciach, w przepuklinach, dymienicach i cierpieniach ocznych.

RODZAJ 941. ***Przymiotnik*** (**Erigeron** Dec.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; o kwiatkach promieniowych języczkowatych, kilkoszeregowych, żeńskich, — a środkowych rurkowatych, już całkiem obupłciowych, już zewnętrznych żeńskich a wewnętrznych obupłciowych lub też męzkich. Kielichokrywy wieloszeregowéj łatki równowązkie i dachówkowate. Korony promieniowe równowązko-języczkowate, — a środkowe rurkowate, z krajem uciętym i całkim lub prawie-5ząbnym. Główki bezogoniaste. Ziarnczaki w kraju i w środku jednakowe, ściśnione, bezdzióbkowe. Puch także jednakowy, 1szeregowy, włosisty, chropawy.

Gat. 1. *P. modry* lub *ostry* (E. acris Lin.).— Ziele 2roczne: którego — korzeń mały, przygryziony, długowłóknisty; łodyga 1 lub więcéj, do 1½' wzniesiona albo podnosząca się, obła, krésowana, fiołkowo-czerwonawa, najwięcéj dołem krótko- i tęgawo-włosista, w wiérzchołku baldaszkogronowato rozgałęziona; liście korzeniowe różyczkowato rozpostarte, łopatkowato wydłużone, tępe, zwężone w ogonek, czasem piłkowane, — łodygowe coraz mniéjsze, bezogonkowe, lancetowate, — a kwiatowe prawie-równowązko-kończyste, całobrzegie, — wszystkie zaś pokrycia łodygi; baldaszkogronów odstające odnogi wysmukłe; szypułki w końcach zgrubłe, szorstkawe i 1koszyczkowe; koszyczki około 1″ w średnicy, w środku żółte a w promieniach modrawe, różowawe lub czasem i brudno-białawe; kielichokrywa podłużna, — o łatkach równowązko-zaostrzonych, włosistych i krótszych tak od kwiatków jako i od puchu żółtawego i zbitego, wystającego późniéj po nad korony; ziarnczaki drobniuchne, zrzadka krótkowłose. — Pospolity pu górnych i kamiénistych spiekowiskach i pagórkach,

niemal w całéj Europie; kwitnie w maju i czerwcu, a czasem po drugi raz w sierpniu i wrześniu.— Przed czasy, używali go lékarze pod mianém *ziela Szlachtawy modréj* lub *mniéjszéj*— herba Conyzae coeruleae v. minoris w cierpieniach piersiowych, zgadze, kwasach w żołądku, w trudném moczeniu, w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i w. i.

Takież samo niemal zastósowanie miewał i

Gat. 2. *P. podolski* (E. podolicus Bess.), odróżniony przez naszego Bessera od poprzedzającego — liśćmi wszystkimi lancetowatymi lub nawet prawie-równowązkimi, wzniesionymi, zbliżonymi; ukwitnieniem bogatszém i prawie-wiéchowatém; a kwiatkami promieniowymi znacznie dłuższymi niż w tamtym — i od środkowych.

Gat. 3. *P. kanadyjski* (E. canadensis Lin.).— Ziele roczne; z korzeniem włóknistym; z łodygą do 3' wysoką, tęgą, obłą, ku górze rowkowato-kątowatą, szorstko-włosistą, w wierzchołku rozgałęzioną w krótkie i pojedyncze odnogi; z liśćmi korzeniowymi różyczkowatymi, łopatkowato-lancetowatymi, zwężonymi w ogonek, ku przodowi o 3 krótkich łatkach lub 3—5 zębach krótkokończystych, z obu stron włosistymi,— łodygowymi zaś bezogonkowymi, wązko-lancetowatymi, (3" i ⅓"), długo-rzęsowymi i zwykle całobrzegimi; z wiechą ulistnioną, rózgowato wydłużoną; z koszyczkami drobnymi, na szypułkach szorstkawych i zgrubłych w końcu,— o środku żółtym a promieniach białawych i maléńkich; z kielichokrywą obławą,— o łatkach bardzo wązkich, kończystych, brzegiem biało-błoniastych, lekko omszonych; z ziarnczakami siatkowatymi, bardzo drobnymi; a puchem czerwonawym i brudno-białym.— Pochodzi z Ameryki północnéj, zkąd dostawszy się do Europy, stał się miejscami nader zwykłym chwastem rosnącym massami po zaroślach, gajach, lasach, miejscach opusz-

czonych, zwaliskach, murach i rumowiskach; kwitnie od lipca do września.— W ojczyznie zadają go, jako lek pędzący mocz, pobudzający do potów,— w puchlinach, w kamieniach moczowych, w dnie, a nawet w biegunkach i czerwonkach.

RODZAJ 942. ***Promianek*** (**Stenactis** Nees.). — Koszyczek wielokwiatowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, wąziuchno-języczkowe, żeńskie,— a środkowe rurkowate, 5zębne, obupłciowe. Kielichokrywy 2—3szeregowéj łatki wązkie i dachówkowate. Osadnik płaski lub wypukły, nagi, kropkowany. Główki bezogoniaste. Ziarnczaki podłużne, ściśnione. Puch promieniowy 1szeregowy, szczecinowaty i odpadający,— a środkowy podwójny, bo od zewnątrz króciuchny a na wewnątrz podobny do promieniowego.

Gat. 1. *P. roczny* (S. annua Cass.).— Ziele 1—2-roczne: o łodydze do 4′ wzniesionéj, dość-tęgiéj, nieco krótko- i szorstkawo-włosėj, w końcu baldaszkogronowato rozgałęzionéj; liściach naprzemianległych, ostrych,— dólnych długoogonkowych, eliptycznych, w tępym wierzchołku ciernisto-kończystych,— pośrednich, krótkoogonkowych, węższych a dłuższych, o 1 lub 2 parach ząbków,— a najwyższych bezogonkowych, wązko-lancetowatych, całobrzegich; baldaszkogronach wietkich,— z koszyczkami odległymi, długoszypułkowymi, do $^1/_2$″ w średnicy, ze środkiem żółtym a promieniami białymi i prawie-nitkowatymi; o kielichokrywach dolegających, cienkobłoniastych, zrzadka pokrytych długimi włosami.— Pierwiastkowo rośnie w Ameryce północnéj po murawach, gajach, zwaliskach i rumowiskach, a dziś i w Europie już dość częsty zdziczały; kwitnie od czerwca do września.— Tameczni używają ziela w celu po-

pędzenia moczu i wzbudzenia potów.— (Aster annuus Lin. v. heterophyllus Willd.).

RODZAJ 943. ***Gwiazdziara*** (**Asteromaea** Blum.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowate, żeńskie,— a środkowe rurkowate, 5ząbkowe i męzkie. Kielichokrywa o łatkach prawie-równych, 1—2szeregowych, w brzegu błoniastych a w końcach zielnych. Główki bezogoniaste. Znamiona środka lancetowate w końcach. Ziarneczaki lekko-ściśnione, 4żeberkowe, w podstawie zcieńczone, nieco-omszone i gruczołkowate. Puch jednakowy, wszędzie plewinkowaty, 1szeregowy,— o plewinkach nieco pospajanych podstawami, a w wierzchołku szczecinowato-wielowrębnych.

Gat. 1. *G. indyjska* (A. indica Blum.).— Ziele roczne, na 2′ wysokie; z łodygą rowkowaną, gęsto- i miękko-włosistą, w pewnych odstępach wiązkowo gałęzistą w odnogi miękko-kutnerowate i ulistnione; z liśćmi na 2″ długimi i miękkowłosymi,— z których dólne już całe, już dopiero od połowy do wierzchołka wcinano-piłkowane, podłużnie-jajowate lub lancetowate, zwężone w ogonek,— a reszta bezogonkowe,— o przysadkach łopatkowato-klinowatych, w cierń zakończonych i całkich lub także piłkowanych; z koszyczkami po 1 lub 2 na końcu każdéj gałęzi, o środku żółtym a promieniach modrych lub białych; z kielichokrywy łatkami kończystemi, brzegiem biało-błoniastemi i rzęsowatemi.— Zwyczajna w Indyach wschodnich i w Chinach, tak dzika jako i chodowana po ogrodach; kwitnie niemal ciągle.— W miejscu zadawaną bywa jako lék lekko ściągający.— (Aster chinensis Lin.).

RODZAJ 944. ***Stokroć*** lub ***Stokrotka*** (**Bellis** Lin.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowe, żeńskie,— a środkowe rurkowate, 4—5zębne, obupłciowe. Kielichokrywy dzwonkowatéj i 1—2-szeregowéj— łatki listeczkowate, tępe, równe. Osadnik ostrokrężny, nagi. Główki bezogoniaste. Ziarnczaki ściśnione, przewrotnie-jajowe, szorstkawe,— bez puchu.

Gat. 1. *S. trwała* (B. perennis Lin.), dawniéj *cudną* mianowana, a z kwiatem pełnym *Przypołudnikiem czerwonym.*— Ziele trwałe, kłąb przygryziony, wielogłowy, na dobrym gruncie wydający często krótkie wypustki— niby łodyżki 2—4calowo podnoszące się. Liście różyczkowo rozłożone, łopatkowate, karbowanozą bkowane, nieco szorstkawe, tępe i zwężone w dość długi ogonek. Głąbiki pojedyncze, liczne, na 2—6″ podnoszące się, obłe, miękkowłose i cienkie, 1koszyczkowe w wierzchołku. Koszyczki na ½″ w średnicy, w środku żółte, z promieniami białymi— jedynie od zewnątrz i w końcach czerwonawymi; które wszelako przez uprawę nabrać mogą wszelkich odmian barwy czerwonéj,— a przytém niekiedy zwijając się rurkowato łącznie z mocniejszém wydłużaniem się środkowych— tworzą odmiany z kwiatem pełnym. Łatki kielichokrywy podłużnie-eliptyczne, tępe i rzęsowate. Ziarnczaki drobniutkie, obrzeżone.— Nadzwyczaj pospolita w odmianie pustéj, wszędzie po pastwiskach, miedzach, łąkach, murawach i t. p,— a w pełnéj po ogrodach całéj Europy; kwitnie od marca do listopada.— Dziś już prawie wyszłe z użycia, dawniéj niemało używanemi były *ziele i kwiaty Stokrotki mniéjszéj*— herba et flores Bellidis minoris v. Symphiti minimi, jako

środek roztwarzający, rozpędzający, lekko przeczyszczający dzieci; także w chorobach piersiowych, zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych, oraz w dnie.

RODZAJ 945. ***Nawłoć*** (**Solidago** Lin.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, po 5—15, często odległe, języczkowate, żeńskie,— a środkowe rurkowato-5wrębne, obupłciowe. Kielichokrywy zazwyczaj wydłużonéj łatki liczne, dolegająco-dachówkowate. Osadnik bezplewinkowy, już całkiem nagi, już jamkowaty lub też włókienkowaty. Główki bezogoniaste. Ziarnczaki obławe, wielożeberkowe. Puch 1szeregowy, włosisty, chropawy.

Gat. 1. *N. pospolita* (S. Virgaurea Lin.), w dawnych zielnikach także *Prosiana Włoć* lub *Trank.* — Ziele trwałe; którego — kłąb obły, ukośny, wielogłowy, guzowaty, z licznymi korzeniami włóknistymi; łodyga do 3′ wzniesiona, obło-kątowata, tęga, ku górze miękkowłosa i rózgowato rozgałęziona; liście obtężnie, z obu stron lekko-włosistawe lub całkiem nagie,— dólne podłużnie-eliptyczne, piłkowane, ogonkowe i zbiegające po ogonku, — a górne podłużnie-łancetowate, węższe, bezogonkowe i niemal-całobrzegie; grona wzniesione w kątach wszystkich najwyższych liści bardzo licznie, w wiechę wielką i gęstą; koszyczki niewielkie, całkiem złoto-żółte,— o 8—10 promieniach przydłuższych, dłoniastych i 3ząbkowych,— a kielichokrywach wietkawo-dachówkowatych. — Nie rzadka w całéj prawie Europie, Azyi i Ameryce północnéj po suchych lasach i gajach, zwłaszcza nieco górzystych; kwitnie od lipca do września.— Dawni lékarze przepisywali *ziele Prosianéj Włoci* lub *przymiotowe* — herba Virgae aureae v. Consolidae sarracenicae, mające pędzić

mocz, kruszyć kamienie moczowe, oraz leczyć biegunki i krwotoki, a zewnętrznie goić rany.

Gat. 2. *N. wonna* (S. odora Ait.).— Ziele trwałe: o kłębie prawie-poziomym, gałęzistym, wielogłowym, okrytym korzonkami włóknistymi, mnogimi; łodydze do 3′ wzniesionéj, wysmukłéj a tęgiéj, pojedynczéj lub jedynie w wierzchołku rozgałęzionéj w ukwitnienie, miękkowłosej; liściach równowązko-lancetowatych, bezogonkowych, ($^1/_2$″ i $^1/_6$″), kończystych, nader licznych i gęstych, prawie-nagich, całkich lecz ostrych w brzegu, także i na nerwach głównych,— z których dólne nieco większe; gronach 1stronnych, poodginanych, tworzących wraz obszerną wiechę ostrokrężną; koszyczkach drobnych, gęsto poskupianych, 1stronnych, pomięszanych z przysadkami szydłowatymi; kielichokrywach żółtawych; a kwiatkach żółtych, drobniuchnych, o niewielu promieniach. — Zwykła w południowych Stanach zjednoczonych; kwitnie od sierpnia do października.— Wonne jéj liście, objęte są dotąd lékowzorem północno-amerykańskim, a używane na herbatkę pobudzającą do potów i podobnyż wymocz wyskokowy: także i korzeń woni *Kuklika goździkowego,* miéwa podobneż zastósowanie.

RODZAJ 946. ***Ożota*** (**Linosyris** Lobel.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny, z kwiatków rurkowatych głęboko 5wrębnych. Kielichokrywy niewieloszeregowéj łatki dachówkowate. Osadnik płaski, pełen jamek z brzegami mięsistymi i ząbeczkowanymi. Główki bezogoniaste, wystające. Ziarnczaki podłużne, ściśnione, bezdzióbe, jedwabiste. Puch włosisty, 2szeregowy, chropawy.

Gat. 1. *O właściwa* (L. vulgaris Dec.).— Ziele trwałe: z kłębem grubym i obrzednimi pojedynczymi korzeniami włóknistymi; z łodygą na 1½′ wzniesioną, prawie-bezgałęźną, obłą, nagą i czerwonawą w odziomku; z liśćmi równowązko wydłużonymi, wzniesiono-odstającymi, (2″ i $^{1}/_{20}$″), obtężnimi, kończystymi, jasno-zielonymi, w brzegu ostrawymi; z baldaszkogronami płaskimi; z koszyczkami drobnymi, po jednemu na końcu każdéj odnóżki ukwitnienia; z kwiatkami złoto-żółtymi, dłuższymi od łatek kielichokrywy, zupełnie podobnych lecz mniéjszych niż liście,— z których wewnętrzne szersze i biało-błoniasto obrzeżone, a wszystkie wraz wietkie.— Porasta wzgórza i góry Europy środkowéj i południowéj miejscami; kwitnie od lipca do września.— Roztarta, ma woń przyjemną, smak gorzkawy w liściach a słodkawy w kwiatach,— z których oboje bywały niegdyś używanymi, jako *ziele i kwiaty Radostki* lub *Lnicy żółtéj*— herba et flores Heliochrysi v. Linariae aureae.— (Chrysocoma Linosyris Lin.).

RODZAJ 947. ***Głowik*** (**Sphaeranthus** Vaill.).— Koszyczki liczne, poskupiane w główki, zbite, kulistawe, pomięszane z przysadkami, wielokwiatkowe, różnopłciowe; kwiatki wszystkie rurkowate,— zewnętrznych kilka szeregów żeńskich, zgrubłych, rozszérzonych i często 3zębnych,— a środkowe męzkie i 5zębne. Okrywa główki różna; a kielichokrywy 1—2—3szeregowe, wielołatkowe. Osadnik nagi. Główki bezogoniaste. Szyjka w żeńskich wrębna, a w męzkich całkowita. Ziarnczaki bezdzióbe, gładkie lub lekko- i drobno-włosiste; bez puchu.

Gat. 1. *G. indyjski* (S. indicus Lin.).— Ziele trwałe; z łodygą do 2' wzniesioną lub prawie-pokładającą się, nieco-kątowatą, od samego odziomka rozgałęzioną w odnogi wzniesione, obłe i zarazem z nią samą skrzydlaste, przez zbiegające liście; z liśćmi bezogonkowymi, zbiegającymi, lancetowatymi, tępymi lub nieco-kończystymi, prawie 2 razy piłkowanymi, z obu stron nagimi lecz kropkowanymi dołeczkowato; z główkami kulistemi, do ½" w średnicy, po 1 na każdéj szypułce piłkowano-skrzydlastéj, naprzeciwległéj liściowi i krótszéj od niego; z koszyczkami bez liku,— o przysadeczkach jajowato-kończystych,— o kielichokrywach 4—5łatkowych,— o 8 do 16 kwiatkach drobnych, fiołkowych, z których zaledwie 3 lub 4 męzkie; z ziarnczakami krótkimi, podłużnie-jajowymi.— Zwyczajny w Azyi południowéj i w Egipcie; kwitnie od sierpnia do grudnia.— Roślina mocno wonna, jakby *Józefek* lub *Lewanda*; zadawana w morzyskach, kurczu żołądka, w czerwiwości i w celu popędzenia moczu.

Podobnież używanym bywa

Gat. 2. *G. drobnogłówkowy* (S. microcephalus Willd.), stanowiący według nowszych pisarzów tylko odmianę *indyjskiego*, odróżniającą się zaledwie— liśćmi przewrotnie-jajowato-lancetowatymi, lekko piłkowano-ciernistymi; oraz bezpiłkowemi skrzydełkami szypułek główkowych; a główkami o połowę mniéjszemi i jajowemi:— oraz

Gat. 3. *G. szorstki* (S. hirtus Willd.),— ziele roczne; o łodydze wysmukłéj, szorstkiéj, krótkogałęzistéj, oskrzydlonéj kędzierzawo i piłkowano-rzęsowato; liściach przewrotnie-jajowatych, (1½" i 1"), kończystych, ku podstawie zwężonych, piłkowanych, kléisto-szorstkowłosych i rzęsowatych; główkach kulistych na szypułce krótkiéj, podobnéj łodydze i naprzeciwlistnéj; a kwiatkach ciemno-czerwono-fiołkowych;— rosnący w Indyach wschodnich i na wyspach Archipelagu indyjskiego, a kwitnący prawie przez cały rok:— prócz tego zalecany w długotrwałym kaszlu.

RODZAJ 948. ***Żartka*** (**Grangea** Adans.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki wszystkie rurkowate, — promieniowe 2—więcéj-szeregowe, żeńskie, nader cieniuchne i 3ząbeczkowe, — a środkowe obupłciowe i 5ząbkowe. Kielichokrywy 2szeregowéj łatki podłużne i tępe. Osadnik półkulisty i nagi. Główki bezogoniaste. Szyjki promieniowe wrębne, a środkowe całkowite. Ziarnczaki przewrotnie-jajowe, z boków ściśnione lekko, w szczycie ucięte lub wydłużone w dzióbek miseczkowato rozszérzony. Puch króciuchny, włosisto-ząbeczkowaty, osadzony na brzegu miseczki.

Gat. 1. *Ż. maderaspatańska* (G. maderaspatana Lam.). — Ziele roczne: którego — korzeń biały, włóknisty; łodyga płożąca się, do 6" długa, od samego odziomka z gałęziami podnoszącemi się i — zarówno z samąż łodygą — obłemi, omszonemi i krętemi; liście piérzastodzielne lub zatokowo-ząbkowane, naprzemianległe, (2" i 1"), tępe, w podstawie przedłużone w krótki ogonek, miękkie, włosiste, — o łatach podłużnych, tępych, lekko- a zatokowo-ząbkowanych; koszyczki pojedyncze na szypułkach naprzeciwlistnych i krésowanych, prawie-kuliste, — o kwiatkach drobniuchnych, żółtych z czasem cisawiejących. — Rośnie w Indyach wschodnich; kwitnie prawie przez cały rok w ojczyznie. — Znakomita to jest roślina, używana od tamecznych zewnętrznie do léczenia nader upartych wrzodów żrących; którą również zalecają jako roztwarzającą, uspakajającą kurcze i wzmacniającą żołądek, w różnych cierpieniach nerwowych brzucha, oraz w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i w puchlinie. — (Artemisia maderaspatana Lin.).

RODZAJ 949. ***Szlachtawa*** (**Conyza** Less.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki wszystkie rurkowate,— skrajne kilkoszeregowe, żeńskie, z koronami nitkowatemi i uciętemi lub 2—3ząbeczkowemi,— a środkowych nie wiele, obupłciowych albo męzkich, dużo większych i 5ębnych. Kielichokrywa kilkoszeregowa. Osadnik bezplewinkowy, kropeczkowany lub włókienkowaty, płaski albo wypukły. Główki bezogoniaste. Ziarnczaki płasko-ściśnione, w podstawie zcieńczone, najczęściéj gładkie, bezdzióbe. Puch 1szeregowy, nitkowato-szczecinowaty, zaledwie chropawy.

Gat. 1. *S. nastroszona* (C. squarrosa Lin.), dawniéj *większą*, *Chlastawą*, *Pleśnikiem* i *Trankiem złotym* mieniona.— Ziele trwałe. Kłąb prawie zdrzewiały, gruby, gałęzisty. Łodyga do 3′ wysoka, obła, rowkowana, często czerwonawa, szorstko-kosmata lub tylko włosista, w wierzchołku ostrokrężnie gałęzista. Liście podłużnie-jajowate, tępe, pokrycia łodygi, spodem pomarszczone,— dolne zwężone w krótki ogonek, (8″ i 3″), karbowano-piłkowane,— a górne mniéjsze, więcéj wydłużone i bezogonkowe. Baldaszkogrony złożone z licznych koszyczków średniéj wielkości, krótkoszypułeczkowych; z kielichokrywą obłą wietko- lecz nastroszono-dachówkowatą,— o łatkach kończystawych, ku górze zielonych i miękkowłosych a w brzegu fiołkowych; z kwiatkami blado- i brudnawo-żółtymi.— Pospolita po pagórkach i górach, oraz po suchych lasach całéj Europy; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Dawnymi czasy było w użyciu *ziele Szlachtawy większéj*— herba Conyzae majoris, właściwie korzenno-wonne i gorzkawe, w osłabieniu żołądka i we wzdęciach; również jako pędzące mocz, pobudzające do potów i

léczące świerzb: dym zaś z niego ma niszczyć pasożyty ludzkie.

Gat. 2. *S. omszona* (C. pubigera Lin.). — Krzew pnący się do 6'; z łodygą obłą, nieco-kątowatą, gdzie niegdzie porosłą włosami miękkimi, rozgałęzioną w odnogi wijące się, wysmukłe, cisawo krésowane i kropkowane; z liśćmi krótkoogonkowymi, podłużnie-eliptycznymi, (5" i 2"), w podstawie nieco-klinowato zwężonymi w ogonek, kończystymi, soczystawymi, ostrokończystolecz odlegle-piłkowanymi, z obu stron zielonymi ale zrzadka miękkowłosymi, — z 2—5 koszyczkami na każdéj gałązce kwiatowéj kątowéj, wełnistéj a zwisłéj,— o kielichokrywach przed rozkwitnięciem również wełnistych.— Dość zwykła w okolicach górskich Indyj wschodnich; kwitnie prawie cały rok. — Powszechném jest jéj użycie w Azyi południowéj jak u nas *Pomornika*; a przytém w chorobach oczów i w wysypkach.

Gat. 3. *S. śnieżna* (C. candida Lin.). — Krzew odznaczający się pokryciem powszechném, jako zbitym i białym kutnerem; którego — łodyga 15" i wyższa, gałęzista, od dołu pokryta szczątkami ogonków odpadłych liści a górą ulistniona; liście dość-długoogonkowe, jajowate, tępe, karbowane, pomarszczono-żyłkowane, (2" i $^3/_4$"), na gałązkach kwiatowych dużo mniéjsze; koszyczki dość wielkie, po 1 na każdéj szypułce kątowéj lub końcowéj nieco-zgrubłéj, czasem razem i baldaszkogron tworzące, — o kielichokrywach obławo-półkulistych, wietko dachówkowatych, których łatki zewnętrzne listkowate i odstające, środkowe wązko-lancetowate a wewnętrzne równowązkie i zeschło-błonkowate.— Dość częsta w Europie południowéj, zwłaszcza też na Kandyi; kwitnie w czerwcu i w lipcu.— Tameczni górale

leczą nią cierpienia niższego brzucha, żółtaczkę, trudne moczenie i czerwie u dzieci.— (C. verbascifolia Willd.).

RODZAJ 950. ***Komarnik*** (**Baccharis** Lin.). — Koszyczki rozdzielnopłciowe, o kwiatkach rurkowatych; z kielichokrywą kilkoszeregowo-dachówkowatą, prawie-półkulistą lub podłużną; z osadnikiem nagim, a bardzo rzadko prawie-plewinkowym. W męzkich: korony rurkowe, z gardzielą rozszérzoną a krajem 5wrębnym; główki wystające, bezogoniaste; szyjka mniéj więcéj niedokształcona; ziarnczaki czcze; puch 1szeregowy, włosisty, często kręty lub piórkowato-pędzelkowaty, prawie równy kielichokrywie. W żeńskich: korony nitkowate, przycięte; główek ani śladu; szyjka wrębna, wystająca; ziarnczaki rowkowato-żeberkowate, a rzadziéj obłe; puch 1— wieloszeregowy, o szczetkach zaostrzonych i dłuższych od kielichokrywy.

Gat. 1. *K. kléisty* (B. glutinosa Pers.).— Podkrzew całkiem nagi; o łodydze do 6′ wysokiéj, spodem pojedynczéj a górą rozgałęzionéj, rowkowano-krésowanéj, ku końcom odnóg prawie-kątowatéj, gęsto kropkowanéj i kléistéj; liściach gęstych, krótkoogonkowych, lancetowatych, (3½″ i ¾″), środkiem ostro piłkowanych, z wyjątkiem obu końców, skórzastych, troisto-nerwowych a prawie-bezżyłkowych, gęsto- i wydrążono-kropkowanych; baldaszkogronach wiéchowatych, końcowych, widlasto-dzielnych, równowysoko-gałęzistych, z odnogami równemi liściom a podobnemi gałęziom; koszyczkach mnogich, drobnych,— o kielichokrywie równéj kwiatkom, z łatkami słomiastemi postrzępanemi,— a kwiatkach drobniuchnych, białawych.— Porasta pustkowia w Chili; kwitnie latem.— Odwarem ziela leczą trudne moczenie;

a przez dalsze parowanie, otrzymują z niego gatunek żywicy rozmaicie używanéj. — (Molina viscosa R. et P.).

Gat. 2. *K. janowcowaty* (B. genistelloides Pers.).— Krzew zupełnie nagi i bezlistny: z gałęziami rowkowanemi, 3skrzydłemi,— o skrzydłach żyłkowanych, płaskich i całobrzegich; w miejscu liści z łuskami troistemi; z koszyczkami pojedynczo lub po dwa tworzącymi kłos, z wybiegłą po nad niego szypułką główną; z kielichokrywą wartołkowatą,— o łatkach zaostrzonych, płaskich, i całobrzegich,— a kwiatkach białawych, drobnych.— Rośnie w Chili, Peru i Kolumbii; kwitnie od wiosny do jesieni.- Z powodu swych gorzko-korzenno-żywicznych własności, używanym bywa rozmaicie, lecz najwięcéj przeciw zimnicom.— (Molina reticulata R. et. P.).

RODZAJ 951. ***Grużał*** (**Tarchonanthus** Lin.).— Koszyczki wielokwiatkowe, rozdzielnopłciowe, o kwiatkach wszystkich rurkowatych. W męzkich: kielichokrywa o 5 łatkach 1szeregowych i zrosłych z sobą do połowy; osadnik bezplewinkowy, szorstki; korony rurkowato-dzwonkowate, 5zębne, od zewnątrz lépkoszorstkie a wewnątrz gładkie; główki wystające, krótkoprzyrostkowe, w podstawie o 2 długich szczecinkach, na gładkich nitkach; jajnik zroniony; miodnik w postaci znacznego gruczoła nabrzękłego, w szczycie zaklęsłego, naśladującego niby jajnik wolny wewnątrz rurki korony; szyjka nitkowata, niewyraźnie-wrębna. W żeńskich: kielichokrywa o licznych łatkach w 2 szeregach; osadnik i korony jak w męzkich; pręciki zronione; gruczoł miodnikowy żaden; szyjka wystająca, wrębna w łatki 2 łękowato-odwinięte; ziarnczaki wełnisto-szorstkie, bez puchu.

Gat. 1. *G. kamforowy* (T. camphoratus Lin.).— Krzew 16' dorastający, a czasem i drzewo; którego— gałęzie mnogie, nieoznaczenie-kątowate, białawo-kutnerowate; liście krótkoogonkowe, skórzaste, grube, podłużnie-jajowate, prawie-tępe, (4" i 1½"), całobrzegie, z wiérzchu pomarszczone i szarawo-ciemnozielone, a spodem wraz z ogonkami białawo-kutnerowate; wiécha wielka, końcowa, nieco ulistniona, okryta pilśnią cisawo-żółtą i gęstą; koszyczki kubkowate, z kielichokrywą krótszą od ich 16—20 kwiatków cisawo-żółtych.— Zwyczajny na Przylądku Dobréj nadziei; kwitnie od czerwca do września.— Wszystkie części są woni szałwiowo-kamforowéj, a smaku ostro-korzennego; dla tego też używanym bywa— ale najwięcéj zewnętrznie— jak u nas *Szałwia*.

RODZAJ 952. ***Szałwisz*** (**Blumea** Dec.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki wszystkie rurkowate,— skrajne kilkoszeregowe, żeńskie, prawie-nitkowate, ucięte lub niewyraźnie-2—3ząbeczkowe,— a środkowe nieliczne, męzkie, obszerniéjsze, obłe i 5zębne. Kielichokrywy kilkoszeregowéj łatki prawie-dachówkowate, równowązkie i ostrokończyste. Osadnik płaski, nagi lub szorstko-włókienkowy. Główki 2-ogoniaste. Ziarnczaki obławe. Puch 1szeregowy, włoskowaty i zaledwie szorstkawy.

Gat. 1. *S. balsamiczny* (B. balsamifera Less.).— Krzew na 8' wysoki, z mnóstwem gałęzi prostych i zwłaszcza ku końcom białawo opilśnionych; z liśćmi podłużnie-lancetowatymi, kończystymi, (12" i 3"), w podstawie zwężonymi i głęboko-piérzastodzielnie wcinanymi w 4—6 łat równowązko-lancetowatych, całobrzegich, —a zresztą 2 razy piłkowanymi nierówno, pomarszczono

żylastymi, z wiérzchu szarawo- a spodem biało-kutnerowatymi; z baldaszkogronami wielkimi, wiechowatymi, wietkimi, — o szypułkach szarawych a kutnerowatych biało, — o podobnychże kielichokrywach, przy tém obłych i prawie-szydłowato-łatkowych, — a kwiatkach cisawo-żółtawych. — Tak dziki jak i chodowany, pospolitym jest niemal w całéj Azyi południowo-wschodniéj; kwitnąc prawie przez cały rok. — Cała roślina woni szałwiowéj a smaku gorzkiego, używaną bywa nader powszechnie w ojczyznie, jako lék podniecający, przeciwkurczowy, pobudzający do potów i ułatwiający odpływanie.— (Conyza balsamifera Lin.).

RODZAJ 953. ***Oman*** (**Inula** Gärt.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, językowate lub prawie-rurkowate, żeńskie albo płonne, 3wrębne,— a środkowe rurkowate, obupłciowe, 5zębne. Kielichokrywa kilkoszeregowa, dachówkowata. Osadnik nagi, płaski lub nieco wypukły. Główki w podstawie 2szczetne. Ziarnczaki obłe lub też 4graniaste. Puch jednostajny, 1szeregowy, włoskowaty, szorstkawy.

Gat. 1. *O. prawy* (I. Helenium Lin.), także *Dziewiosiłem* mieniony.— Ziele trwałe. Kłąb pionowy, gruby, nieco obrączkowany, gałęzisty, zewnątrz ciso-czerwonawy a wewnątrz biławy, tu i owdzie z korzonkami włóknistymi. Łodyga do 6′ wzniesiona, gruba, obłowielorowkowa, cokolwiek szorstkawo-kosmata— zwłaszcza ku wiérzchołkowi, gdzie często dzieli się na krótkie gałązki kwiatonośne. Liście korzeniowe podłużnie-jajowate, (1′ i 5″), zwężające się w ogonek, tępe lub kończyste, z wiérzchu zielone i krótkowłose a spodem szaro-kutnerowate, nierówno- i tępo- a gęsto-ząbkowane, lekko po-

marszczone; łodygowe znacznie mniéjsze, (6″ i 3″), lecz jeszcze zwężone w króciuchny ogonek; a najwyższe najmniéjsze, prawie-sercowato obéjmujące łodygę i kończyste. Koszyczki pojedyncze na końcu łodygi i gałązek, do 3″ w średnicy; z łatkami kielichokrywy zewnętrznemi listkowatemi, wielkiemi, z podstawy jajowatéj lancetowato-kończystemi, prawie-ząbkowanemi, szarokutnerowatemi, odstającemi,— pośredniemi tępo-lancetowatemi i nastroszonemi,— a wewnętrznemi prawie-łopatkowato zwężonemi, suchemi i cisemi; z kwiatkami złoto-żółtymi. Ziarnczaki mocno wydłużone, 6ścienne, krésowane; o puchu dłuższym od nich, szorstko-włosistym.— Rośnie w okolicach górzystych Europy środkowéj i południowéj, oraz Azyi średniéj; kwitnie od lipca do września.— Jednym ze znakomitych léków, od Hipokratesa aż do naszych czasów utrzymujących się w użyciu, był *korzeń omanowy*— radix Enulae *v.* E. campanae *v.* Helenii, woni mocnéj i właściwie przenikliwéj, a smaku ilczasto-gorzkawo-ostrego i przytém kléjowatego. Jest on wzmacniająco-roztwarzający, pobudzający zwłaszcza błony śluzowe, ułatwiający oddzielanie, wzbudzający poty, pędzący mocz; dla tego zadawanym bywał nader często — w wozgrzywości dróg pokarmowych, w zastoinach wątroby i brzucha niższego, w śluzotokach wszelkich, w przeciągłém zapaleniu płuc, w dychawicy wozgrzywéj,— a szczególnie we wszelkich jawnych lub wpędzonych w wewnątrz wyrzutach skórnych.— (Corvisartia Helenium. Merat.).

Gat. 2. *O. lépki* (I. viscosa Desf.), u dawnych ziołopisów łącznie ze *Szlachtawą większą* zwana jeszcze *Chlastawą, Trankiem złotym* i *Pleśnikiem— większymi.*— Ziele trwałe rzeczywiście do *Szlachtawy* podobne, do 3'

wysokie, o licznych a krótkich gałązkach ku wierzchołkowi łodygi szorstkiéj, włosistéj i lépkiéj; którego — liście skupione, prawie-lancetowate, zaostrzone, (2″ i 1/3″), samym środkiem zrzadka piłkowane z wyjątkiem górnych często całobrzegich, ogrubnie, pokryte włoskami krótszymi gruczołonośnymi i dłuższymi bezgruczołowymi — a ztąd lépkawe; koszyczki liczne, końcowe i kątowe, tworzące wraz długą i groniastą wiechę, po 1—2 na szypułkach nieco krótszych lub prawie równych liściom; łatki kielichokrywy równowązkie, zaostrzone, w brzegu biało błoniaste; kwiatki promieniowe nieco odległe — a wszystkie żółte.— Pospolity po wybrzeżach morskich, po murach i miejscach słonecznych w Europie południowéj; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Ziele woni przenikliwéj, a smaku ostro-gorzko-korzennego, używaném było dawniéj jako *ziele Szlachtawy większéj* — herba Conyzae majoris, w morzyskach, zatrzymaniu moczu i czyszczeń miesięcznych, oraz w padaczce. — (Erigeron viscosum Lin. Conyza viscosa Host.).

Też same skutki lékarskie, przypisywano także

Gat. 3. *O. łąkowemu* (I. britannica Lin.) — z kłębem rozpłożącym się i wydającym liczne wypustki podziemne; z łodygami licznemi, do 3′ wzniesionemi, od połowy gałęzistemi tak — iż najniższe przewyższają wiérzchołek, krésowanémi; z liśćmi w obu końcach zwężonymi, przytępionymi, obéjmującymi łodygę, najczęściéj tylko ku podstawie piłkowanymi, z wiérzchu zwykle nagimi a spodem zarówno z łodygą kosmatymi; z koszyczkami do 2′ w średnicy, po 3—4 na każdéj gałązce, prawie równowysokimi i szypułkowymi; z łatkami kielichokrywy wszystkiemi w końcach listkowatemi, wełnistemi lub jedwabistemi, wietko-dachówkowatemi, równowązkiemi i długokończystemi; z kwiatkami złoto-żółtymi, z których promieniowe wązko-tasiemeczkowate: — dość pospolitemu po łąkach wil-

gotnych, na namuliskach i po nad wodami, w całéj Europie i w Azyi środkowéj; — którego prócz tego kwiaty, bywają często zbierane zamiast pomorunikowych: — także i

Gat. 4. *O. niemieckiemu* lub *wiązkowemu* (I. germanica Lin.): odróżniającemu się głównie — łodygą 2stopową, tęgą, prawie pojedynczą, tylko w wiérzchołku rozgałęzioną w baldaszkogron, podnoszącą się, nieco-kątowatą i kosmatą; liśćmi licznie zbliżonymi, podłużnie-sercowatymi, obejmującymi, nieco złożonymi w podłuż, z wiérzchu prawie nagimi lub lekko-włosistymi, spodem żylasto-pomarszczonymi, i kosmato-omszonymi, a z obu stron gruczołkowato kropkowanymi i ztąd ostrawymi, — z których tylko dólne niewyraźnie-ząbkowane, górne zaś całobrzegie; z koszyczkami średniéj wielkości, po 3 — 4 na końcach gałązek jakby w baldaszkogronki poskupianymi, a w całości tworzącymi ścisły i równowysoki baldaszkogron; z kielichokryw podłużnych łatkami lancetowato kończystemi i poodginanemi; z kwiatkami żołtymi, o promieniach krótkich a wązkich: — rosnącemu po miejscach słonecznych w Anglii i Europie środkowéj, a kwitnącemu od czerwca do sierpnia; — którego ziele zwano dawniéj *zielem Omana niemieckiego* — herba Inulae germanicae v. palatinae.

Gat. 5. *O. wiérzbolistny* (I. salicina Lin.).— Ziele trwałe: o łodydze podnoszącéj się, tęgiéj, kątowatéj; liściach lancetowatych, kończystych, tęgich, w brzegu bardzo ostrych, mniéj więcéj wzdłuż złożonych, z wiérzchu nieco lśnących; koszyczkach dość wielkich, po 1—3 na końcach zgrubłych szypułek, — z kielichokryw łatkami podłużnie-lancetowatemi i gangrenowatemi w końcach, — a kwiatkami żółtymi.— Rośnie najwięcéj po górskich łąkach w Europie; kwitnie latem.— Z niego *korzeń dymniczny żółty* — radix Bubonii lutei, podobny we własnościach i skutkach do tegoż z *Gawędy*, zarówno używanym bywał jak i tamtéj,— lecz najwięcéj do léczenia ran jadowitych, a zwłaszcza ukąszeń psa wściekłego.

Gat. 6. *O. rozłupolistny* (I. crithmifolia Lin.), dawniéj *Kowniatkami* zwany.— Podkrzew cały nagi; którego — łodyga do 4' podnosząca się, zwykle pojedyncza; liście liczne, gęste, równowązkie, mięsiste, gładkie, całobrzegie, górne 1- a dólne 3-kończyste, z obu stron zielone, w kątach z nierozwiniętemi gałązeczkami; koszyczki 1" w średnicy, po 2—3 na końcu szypułek przysadkowych i mocno zgrubłych,— z łatkami kielichokryw równowązko-szydłowatemi, tęgiemi i dolegającemi, a kwiatkami żółtymi.— Nader częsty po brzegach morskich w Europie południowéj i Anglii; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Słona ta roślina, zadawaną bywała dawnymi czasy jako pędząca mocz; a jeszcze i dziś wydobywają z niéj węglan sodowy.— (Limbarda tricuspis Cass.).

RODZAJ 954. ***Płesznik*** (**Pulicaria** Gärtn.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowate lub wązko-rurkowate, żeńskie,— a środkowe rurkowate, 5zębne i obupłciowe. Kielichokrywy wietko-dachówkowatéj i niewieloszeregowéj — łatki równowązkie. Osadnik płaski, dołeczkowaty, nagi. Główki w podstawie ogoniaste. Ziarneczaki obłe, omszone, bezdzióbe. Puch jednostajny, w 2 szeregach,— w zewnętrznym króciuchny, ząbeczkowaty i jakby koronka,— a w wewnętrznym z 10 lub 20 szczecinek chropawych.

Gat. 1. *P. właściwy* (P. vulgaris Gärtn.), u dawnych ziołopisów *żółtym* i *mniéjszym*, oraz *Śpiwrzodem mniéjszym* mieniony.— Ziele roczne: z łodygą wzniesioną na 15", obłą, wraz z liśćmi nieco kosmatą, bardzo rzadko zaś nagą,— już z odziomka już dopiéro od połowy odstająco rozgałęzioną; z liśćmi obéjmującymi

łodygę, podłużnymi lub prawie-łopatkowatymi, falistymi, tępymi lub krótko-kończystymi, pokrycia łodygi; z gałązkami kwiatowemi naprzeciwlistnemi; z koszyczkami końcowymi albo kątowymi, małymi, krótkoszypułeczkowymi; z łatkami kielichokrywy równowązkiemi, kończystemi, kosmatemi, prawie równemi środkowi koszyczka, prawie-płaskiemi; z kwiatkami żółtymi, a promieniami tak krótkimi, iż je zaledwie spostrzedz można.— Pospolity po namuliskach i odłogach wilgotnych, oraz po rowach Europy i środkowéj Azyi; kwitnie od lipca do października.— Wzbudza on swą odrażającą wonią kichanie i wypędza pchły; a dawniéj *ziele Płesznika* lub *Szlachtawy mniéjszéj*— herba Pulicariae v. Conyzae minoris, zalecaném bywało w biegunkach.— (Inula Pulicaria Lin.).

Gat. 2. *P. przeciwczerwonkowy* (P. dysenterica Gärtn.), w starych zielnikach *Szlachtawa* lub *Trank złoty*— *średnie.*— Ziele trwałe: którego— kłąb poziomy, gałęzisty, żółto-cisawy, porosły zewsząd korzonkami włóknistymi; łodyga prawie-wełnisto kosmata, na 2′ wzniesiona, baldaszkogronowato gałęzista— w odnogi górne kwiato- i liścio- a dólne tylko liścio-nośne, często wyższe od niéj; liście liczne i gęste, sercowato-wydłużone, poniżéj połowy lekko zwężone, obéjmujące łodygę, kończyste, wykrawano-ząbkowane, z wierzchu prawie-nagie a spodem pomarszczone i cienko- a szarokutnerowate; koszyczków zwykle po 3 na końcu łodygi i każdéj gałęzi kwiatonośnéj, szypułkowych i na 1″ w średnicy,— z łatkami kielichokrywy równowązkiemi, szydełkowato-kończystemi, miękkiemi, lekko opilśnionemi i zabarwionemi brzegiem, z których zewnętrzne najmocniéj poodginane i nieco mniéjsze; kwiatki żółte, pro-

mieniowe wąziutkie.— Rośnie tam gdzie i poprzedni; kwitnie od lipca do września.— Niegdyś używanymi bywały w czerwonkach i krwotokach, *korzenie i ziele Szlachtawy średniéj* lub *Pomornika szwedzkiego*— radix et herba Conyzae mediae *v.* Arnicae suedensis, woni mydła a smaku ostrokorzennego; a nawet w handlu, zwłaszcza korzenie, tamtych miejsce zastępują.— (Inula dysenterica Lin.).

Gat. 3. *P. wonny* (P. odora Reichii.).— Ziele wieloletnie: o kłębie obrosłym mnóstwem korzonków długich i czarniawych; łodydze do 1½' wzniesionéj, prawie-pojedynczéj, kosmato-wełnistéj; liściach miękkich, kosmatych, ząbkowanych zrzadka i drobno,— dólnych jajowatych i ogonkowych,— a górnych sercowato-lancetowatych, obéjmujących łodygę i kończystych; koszyczkach zaledwie 2—3 na samym szczycie łodygi, szypułkowych i na 1½'' w średnicy,— z łatkami kielichokrywy prawie-ościsto wydłużonemi i długowłosistemi.— Porasta góry w Europie południowéj; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Korzeń przyjemnéj woni i smaku korzenno-gorzkawego, zadawanym bywa jeszcze i dziś we Francyi południowéj i we Włoszech, zupełnie jak *Omana prawego*.— (Inula odora Lin.).

RODZAJ 955. ***Wołook*** inaczéj ***Kołotocznik*** (**Buphthalmum** Neck.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowate, żeńskie,— a środkowe, rurkowate, w podstawie zwężone, 5wrębne, obupłciowe. Kielichokrywy kilkoszeregowéj łatki długo kończyste. Osadnik cały okryty plewinkami, wyrównywającemi kwiatkom środka. Ziarnczaki promieniowe 3graniaste i wązko-3-skrzydełkowe,— a środkowe płasko-ściśnione i z 1ém

skrzydełkiem na brzegu wewnętrznym. Puch wszędzie jednostajny, wieńcowaty, zeschły i włosisto-ząbeczkowaty.

Gat. 1. *W. wierzbolistny* (B. salicifolium Lin.).— Ziele trwałe; z kłębem gałęzistym i wielogłowym; z łodygą na 2' wzniesioną, krésowaną, kosmatą, czasem tylko o 1 lub 2 wzniesionych gałązkach; z liśćmi korzeniowymi ogonkowymi, széroko-jajowatymi,— pośrednimi podłużnymi, tępymi i bezogonkowymi,— a najwyższymi obéjmującymi łodygę, lancetowatymi i kończystymi, — przy tém wszystkimi nieco-piłkowanymi, troisto-nerwowymi, z obu stron pokrytymi niezbyt gęsto włoskami miękkimi i krótkimi, a to najwięcéj po nerwach; z koszyczkami końcowymi, pojedynczymi, dość wielkimi,— o kielichokrywie kosmatéj, z łatkami odstającemi, jajowato-lancetowatemi, wewnętrznemi węższemi od zewnętrznych i aż prawie równowązkiemi,— o kwiatkach żółtych, promieniowych 3—5zębnych,— a plewinkach osadnikowych równowązkich i ciernisto-kończystych.— Dość zwykły po wzgórzach, górach i przedalpach, począwszy od środka aż na południe Europy; kwitnie od lipca do września.— Górale włoscy i tyrolscy cenią go nadzwyczaj, w razach wszelkich ukąszeń jadowitych — aż do wścieklizny, — zadając nawet i w wielu innych cierpieniach.

RODZAJ 956. ***Zaćmienica*** (**Eclipta** Lin.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe krótko- i wązko-języczkowe, żeńskie,— a środkowe rurkowate, 4zębne i obupłciowe. Kielichokrywy 2szeregowéj łatki jajowato-lancetowate i kończyste. Osadnik płasko-wypukławy,— o plewinkach równowązkonitkowatych, w szczycie rzęsowatych i prawie równych ziarnczakom. Główki bezogoniaste. Ziarnczaki promienio-

we 3graniaste,— a środkowe ściśnione, z boków ostro-guziczkowate, w szczycie bezbronne lub też króciuchno 1—3ząbeczkowe, za młodu tamże omszone; bez puchu.

Gat. 1. *Z. leżąca* (E. prostrata Lin.). — Ziele roczne: którego — łodyga leżąca na ziemi, do 5′ długa, bardzo gałęzista, zgrzebłowata, tu i owdzie korzeniopustna,— z gałęziami podnoszącemi się, tęgiemi i przylegająco-włosistemi; liście prawie-bezogonkowe, podłużnie-lancetowate, kończyste, (2″ i $^3/_4$″), w podstawie zwężone, z rzadka drobno-piłkowane, lekko faliste, ostre i zgrzebłowate na obu powierzchniach, cisawo-zielone; koszyczków po 1—2 w kątach liści, na 1calowych szypułkach, — z 10 łatkami kończystemi w kielichokrywie, — ze środkiem płaskim, zielonawym,— a 10 promieniami. — Rośnie w Azyi południowéj; kwitnie prawie ciągle.— Cała roślina ostro-gorzko korzenna, używaną bywa w miejscu w niemocach żołądka, brzucha niższego, dnie, bólu zębów i wyrzutach skórnych.

Gat. 2. *Z. wzniesiona* (E. erecta Lin.); różniąca się— wzrostem 2stopowym; liśćmi lancetowatymi, odległe-piłkowanymi, bezogonkowymi i poodginanymi; — rosnąca także w Indyach wschodnich, lecz przytém i w Ameryce południowéj; — dostarcza soku léczącego dychawicę, bóle głowy i różne wyrzuty skórne, — a służącego zarazem do barwienia włosów na czarno.

RODZAJ 957. ***Georginia*** (**Dahlia** Cavan. **Georgina** Willd.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowate, żeńskie lub płonne,— a środkowe rurkowate, 5zębne i obupłciowe. Kielichokrywa podwójna; w zewnętrznéj łatek listkowatych, 1szeregowych, odstających albo odgiętych, zwykle 5,— a w wewnętrznéj 12 lub 20, prawie-2szeregowych, długich, w końcu błoniastych,

w podstawach zgrubłych i zrosłych z sobą. Osadnika płaskiego plewinki błonkowate, podłużne i niepodzielne. Główki z przyrostkami, ale bezogoniaste. Ziarnczaki jednostajne wszędzie, podłużnie-przewrotnie-jajowe, ściśnione od przodu, a w szczycie niewyraźnie 2rogie; bez puchu.

Gat. 1. *G. pstra* (D. variabilis Desf.). — Zicle trwałe. Kłąb krótki a gruby, z licznemi bulwami wisiorkowatemi, wiązkowemi, podłużnemi, z obu końców zcieńczonemi, do 6″ długiemi a czasem przeszło i 2″ w średnicy. Łodyga do 6′ wzniesiona, obła, gruba, często dęta, grubo krésowana, nieoszroniona, naga lub też z rzadka krótkowłosa, naprzeciwlegle-gałęzista. Liście zbiegające, pierzastodzielne, naprzeciwległe, całe, nagie i lśnące, albo zrzadka na powierzchni dólnéj i brzegiem pokryte włoskami przylegającymi a tęgimi; z tych najniższe pierzastodzielne, z łatami dólnemi troistemi lub nawet jeszcze raz pierzastodzielnie wcinanemi, — resztą jajowato-eliptycznemi, brzegiem ostropiłkowanemi i kończysto wybiegłemi; wyższe zaś pojedynczo-pierzastodzielne, daléj 3łatowe, aż najwyższe całkowite, — którym często i odziomkowe bywają całkiem podobne. Koszyczki okazałe, do 4″ w średnicy dochodzące, w odmianach sztucznie wyprowadzonych prawie zawsze o kwiatach pełnych w przerozlicznych połączeniach odcieniów wszelkich barw; z kielichokrywy łatkami zewnętrznemi zielnemi, prawie-eliptycznemi, nagiemi, wielonerwowemi, już w pąku poodginanemi, — a wewnętrznemi 2 razy dłuższemi, podłużnemi, w brzegu zeschło-błoniastemi i ubarwionemi. — Pochodzi ona z Meksyku: lecz dziś zyskała cześć i najpowszechniéjsze obywatelstwo po ogrodach całego świata, gdy bulwy jéj wyjęte z ziemi

dają się wygodnie przezimowywać; kwitnie od czerwca do grudnia.— Bulwy właściwéj woni i smaku ostro-gorzkawo-nudnego, bardzo bogate w inulinę i kwas będźwinowy, zadawanemi bywają w ojczyznie w morzyskach, wzdęciach, dolegliwościach żołądkowych; oraz jako środek wzbudzający poty i pędzący mocz: uprawne zaś dużo łagodniejsze w smaku, jadają jak my słonecznikowe.

RODZAJ 958. ***Trójprątka*** (**Siegesbeckia** Lin.), także ***Kozierza***.— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowate lub niekształtne, 2—3zębne, żeńskie,— a środkowe rurkowate, 5wrębne i 5pręcikowe lub 3wrębne i 3pręcikowe, obupłciowe. Kielichokrywa 2szeregowa,— o łatkach zewnętrznych 5, równowązko-łopatkowatych, roztwartych i pokrytych włosami gruczołonośnymi,— a wewnętrznych nawpół otulających promieniowe ziarnczaki, wzniesionych i z podobnymże porostem lecz tylko na grzbiecie. Osadnika płaskiego plewinki podłużnie-jajowate, całkiem otulające ziarnczaki. Ziarnczaki wszystkie jednakowe, podłużnie-przewrotnie-jajowe, prawie-4graniaste, od wewnątrz wgięte. Puch żaden.

Gat. 1. *T. wschodnia* (S. orientalis Lin.).— Ziele roczne: z łodygą do 5′ wzniesioną, szorstko-włosistą, krésowaną, w górze naprzeciwlegle rozgałęzioną w odnogi zarówno z łodygą czerwonawo-cisawe; z liśćmi ogonkowymi, odstającymi, z obu stron— lecz zawsze więcéj z wiérzchu— ostrymi, nieumiarowo- i tępo-piłkowanymi, troisto-nerwowymi,— z których dólne jajowate, (5″ i 2½″), tępe, zwężone w dość długi ogonek, w podstawie prawie sercowato-3kątne albo téż klinowato wydłużone,— a górne krócéj-ogonkowe, mniéjsze

i węższe, tępo-kończyste, a w podstawie klinowate; z koszyczkami— na widlastodzielnych gałązkach kwietnych — dość długo- i cienko-szypułkowymi,— o kielichokrywach zarówno z szypułkami zbito gruczołonośno-włosistych, powstałych z łatek zewnętrznych równowązkich i tępych, a wewnętrznych przewrotnie-jajowato wklęsłych ale o pół krótszych,— o kwiatkach żółtych, z promieniami bardzo krótkimi.— Zwykła w Indyach wschodnich i w Chinach, oraz w Ameryce południowéj dość częsta; kwitnie prawie przez cały rok. — Ziela balsamiczno-gorzkiego, używają Chińczycy w trudném moczeniu i cierpieniach kamieniowych, w dnie i w upławach.

PLEMIĘ 4.

Starcowe (Senecionideae Less.).

Korony środkowe, umiarowe i przejźrzyste. Szyjki w końcu obłe; w kwiatkach żeńskich wrębne w 2 ramionka równowązkie, w szczycie pędzelkowate lub ucięte, niekiedy po nad pędzelek wybiegłe w krótki ostrokrężek albo nadrostek wąziuchny i wstecz szorstki. Gruczołki znamionowe w rządkach przyszérszych i wystających, a przedłużone aż do podstawy nadrostka, ostrokrężka lub pędzelka.

RODZAJ 959. ***Przenikla*** (**Unxia** Lin.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatków promieniowych około 5, żeńskich, z języczkiem jajowatym, małym,— tyleż środkowych rurkowatych, 5zębnych i męzkich. W kielichokrywie kulistawéj łatek jajowatych — także 5. Osadnik nagi. Główki bezogoniaste. Ziarnczaki jajowe, ściśnione, twarde, gładkie, ze znamiączkiem bocznem; bez puchu.

Gat. 1. *P. kamforowa* (U. camphorata Lin. fil.). — Ziele roczne; o korzeniu włóknistym; łodydze 2' wysokiéj, wysmukłéj, obłéj, krésowanéj, widlastodzielnéj z trzecią pośrednią gałązką niedokształconą, kosmatoszorstkowłosé; liściach krzyżowo skupionych na końcach gałęzi, bezogonkowych, lancetowatych, ($^3/_4$" i $^1/_6$"), kończystych, błoniastych, 3—5nerwowych lecz bezżyłkowych, miękko-kosmatych; koszyczkach wielkości grochu, w rozwidleniach łodygi i kątach liści, z kwiatkami, żółtymi; ziarnczakach od zewnątrz modrawo-zielonych, zresztą czarnych.— Porasta miejsca piaszczyste na Surynam; kwitnie latem.— Woń ma przenikliwą kamfory, i sprawia też rzeczywiście nader mocne poty jak tamta.

RODZAJ 960. ***Okolka*** (**Acanthospermum** Schrank.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, żeńskie, z języczkami kapturkowatemi, — a środkowe żeńskie, rurkowate i 5-zębne. Kielichokrywa 1szeregowa, o 5 łatkach eliptycznych wklęsłych. Osadnika płaskiego plewinki — zewnętrzne otulające jajniki promieniowe, na zewnątrz uzbrojone kolczykami zielnymi i haczykowatymi, — wewnętrzne zaś wklęsłe i ząbeczkowane w wierzchołku. Główki bezogoniaste, z przyrosteczkami. Szyjki wrębne, ze znamionami poodginanemi i nagiemi w końcach. Ziarnczaki środkowe płonne, — a promieniowe obwinięte w plewinki osadnikowe kolczyste, ściśnione, tępe, ku podstawie zcieńczone. Puch żaden.

Gat. 1. *O. rzepieniowata* (A. xanthioides Dec.).— Ziele trwałe; którego— łodyga płożąca się, na 1' długa, obła i troisto-gałęzista w odnogi krótkowłose; liście naprzeciwległe, jajowate, ($^3/_4$" i $^1/_2$"), kończyste, w podstawie klinowate i całobrzegie, a zresztą piłkowane,

nagie, spodem kropkowane z rzadka i czasem włoseczkowe, troisto-nerwowe, na krótkich ogonkach; koszyczki drobne, końcowe, pojedyncze, na $^1/_2$calowych szypułkach, — z kielichokrywą dzwonkowatą, zrzadka włoskowatą, — z kwiatkami żółtymi, promieniowymi 8 a środkowymi 10; ziarneczakach zamkniętych w plewinkach osadnika obéjmujących je torebkowato, przedziurawionych w szczycie, ściśnionych, rowkowato-kątowatych, okrytych licznymi haczykowatymi i cisymi kolcami.— Rośnie jako chwast w Ameryce południowéj; kwitnie w sierpniu.— Gorzkiego jéj korzenia i ziela, używają tameczni na wzmocnienie dróg trawienia.

RODZAJ 961. ***Rzepień*** (**Xanthium** Tourn.). — Koszyczki oddzielnopłciowe. W męzkich: kielichokrywy kulistawéj i wielokwiatowéj, łatki wolne i 1szeregowe; osadnik obły, plewinkowaty; korony maczugowato-rurkowate, drobno-włosiste, 5zębne; pręcików nitki zaledwie przyrosłe do korony, a główki wolne i bezogoniaste; znamiona 2, zrosłe. W żeńskich: kielichokrywa jajowa, zrosłołatkowa, 2kwiatkowa, haczystociernista, o 1—2 sterczących dzióbkach; korony nitkowato-rurkowate; pręciki żadne; znamiona 2, równowązkie, rozchodzące się, z boków brodaweczkowate. Ziarnczaki ściśnione, zamknięte ostatecznie w komorach okrywy ztwardłéj i 2komorowéj.

Gat. 1. *R. pospolity* (X. Strumarium Lin.), w dawnych zielnikach *Rzepiem średnim* lub *świnim* i *Rzepikiem* mianowany.— Ziele roczne: którego — łodyga na 2' wzniesiona, obła, nieco-kątowata, bezbronna, zgrzebłowato-miękkowłosista, ostrawa, często czerwonawa; liście naprzemianległe, ogonkowe, prawie-3kątnie-sercowate, niewyraźnie-3łatowe, kątowato-ząbkowane,

3nerwowe, szarawe spodem, a z wiérzchu ostrawe— przez włosy tęgie i przylegające poosadzane na guziczkach; koszyczki brudno-żółte, poskupiane w kłosowate grona końcowe lub też kątowe, gdzie— męzkich kilka wielkości grochu w wiérzchołku, a żeńskich wielkości ziarna jęczmienia w podstawie dużo więcéj i prawie bez szypułek poosadzanych bywa; kielichokrywa żeńska o 2 łatkach tulejkowato skręconych, obéjmujących w sobie jakby w komorach po 1 słupku, zczasem twardniejąc— dorasta w owocowaniu wielkości orzecha laskowego, nabiéra postaci jajowéj i obok pokrycia gęsto haczykowatymi cierńkami — zakończa się w 2 rogi proste, naśladując jakby nasiennik owocu.— Pospolity po gruzach, pustkowiach, około płotów i dróg w całéj Europie, w Azyi środkowéj i w Ameryce północnéj; kwitnie od lipca do września.— Dawniéj *ziele i nasienie Rzepnia* czyli *Łopiana mniéjszego*— herba et semen Lappae minoris, zadawanemi bywały jako lék roztwarzający, przeciwzołzowy, pędzący mocz; korzeń zaś na poty.

RODZAJ 962. ***Bożybyt*** (**Ambrosia** Tourn.) — Koszyczki oddzielnopłciowe. W męzkich: kielichokrywa wydatna, wielokwiatkowa, o łatkach wieloszeregowych i zrosłych w miseczkę łusczakowatą; osadnik nagi; korony rurkowate, krótkie, 5zębne; pręcików nitki króciuchne, a główki wolne; jajnika ślad. W żeńskich: kielichokrywki 1kwiatkowe i zrosłolateczkowe, licznie skupione i pomięszane z przysadeczkami, otoczone kielichokrywą spólną wolno-łatkową; korona i pręciki żadne; znamiona wydłużone, nitkowate, wystające. Ziarneczak zamknięty w kielichokrywie trwałéj, kątowatéj, dziobatéj lub rogatéj.

Gat. 1. *B. nadmorski* lub *właściwy* (A. maritima Lin.). — Ziele roczne; o łodydze 3′ dorastającéj, wzniesionéj, gałęzistéj, miękko-kosmatéj; o liściach prawie 2 razy pierzastodzielnych, górnych naprzemian- a dólnych naprzeciw-ległych, zwężonych w ogonek, (5″ i 4″), szarawych i miękko- lub prawie jedwabisto-włosistych, — z łatami dólnemi jeszcze drugi raz pierzasto wcinanemi, a górnemi coraz mniéj i aż przechodzącemi w końcu w zatokowato-ząbkowane,— z łatkami tępemi lub z ostrym koniuszkiem; o koszyczkach drobniuchnych i mnogich, w groniastych i zbitych kłosach długoszypułkowych na końcu każdéj gałęzi, męzkich ku wierzchołkowi a żeńskich w podstawie prawie bezszypułkowych,— z kwiatkami żółtymi.— Porasta wybrzeża morskie w Europie południowéj; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Ziele jego miło-wonne i gorzkawo-korzenne, używaném bywa na południu Europy jako pobudzająco-wzmacniające, a zewnętrznie jako rozpędzające w postaci obkładów lub kąpieli.

Gat. 2. *B. wyższy* (A. elatior Lin.), dawniéj *Żabie gronka*, odróżniający się zaledwie— wzrostem wyższym, bo niekiedy 10′ sięgającym; łodygą i liśćmi prawie-nagimi na rzęsowatych w ogonkach; a najwięcéj ukwitnieniem wiechowatém; — rosnący w południowych Stanach zjednoczonych i Indyach zachodnich, a kwitnący w lipcu i sierpniu; — oprócz zastósowania podobnego poprzedniemu, wielce bywa ceniony do gojenia ran, — a wewnętrznie użytemu i zmięszanemu z miodem jego sokowi, przypisują moc léczenia wrzodów płucnych.

RODZAJ 963. ***Rośliminek*** (**Parthenium** Lin.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatków promieniowych 5, 1szeregowych, krótko- i przewrotniesercowato-języczkowych, żeńskich,— a środkowych wiele, rurkowatych, 5ząbnych, przez zronienie

szyjki męzkich. Kielichokrywy 2szeregowéj i półkulistéj, łatki zewnętrzne jajowate a wewnętrzne prawie-okrągłe. Osadnika ostrokrężnego lub obłego, plewinki błonkowate, w końcu szersze i na wpół obejmujące. Pręciki osadzone głęboko w rurce korony, z główkami młodszemi zaledwie - pospajanemi. Szyjki środkowych całkie, — a promieniowych wrębne, ze znamionami półobłemi i tępemi. Ziarnczaki górą z przodu ściśnione, gładkie, obwiedzione— brzegiem nabrzękłym i spojonym z obu stron podstawą z plewinkami osadnika, a z czasem oddzielającym się od owocu. Puch 2łuseczkowy, ościsty lub okrągławy.

Gat. 1. *R. wielodzielny* (P. Hysterophorum Lin.). — Ziele roczne; z łodygą na 4' wzniesioną, obłą, rowkowaną, gałęzistą, krótko- i odstająco- lub przylegająco- a tęgo-włosistą; z liśćmi 2 razy pierzastodzielnymi, zwężonymi w ogonek obrzeżony, najwyższymi bezogonkowymi, a wszystkimi tępymi, okrytymi z wierzchu podobnie łodydze, spodem zaś szarawymi, — z kwiatowymi tylko raz pierzastodzielnymi i dużo mniejszymi; z koszyczkami w wiechach równowysokich, drobnymi, pułkulistymi, na szypułeczkach i z kielichokrywami zgrzebłowato-szorstkowłosemi,— o kwiatkach białawych.— Porasta grunta gliniaste w Indyach zachodnich; kwitnie od czerwca do października.— Używają go jamaiczanie tak, jak my ziela zębowego; jednak najwięcéj zewnętrznie na rany, do kąpiel i obkładów rozpędzających.

RODZAJ 964. ***Vaględa*** (**Wedelia** Jacq.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, szeroko-jajowato-języczkowate, żeńskie,— a środkowe rurkowate, 5zębne i obupłciowe.

Kielichokrywy 2—3szeregowéj, łatki zewnętrzne listkowate a wewnętrzne błoniaste. Osadnik wypukły, plewinkowy. Główki bezogoniaste. Znamiona środkowych z ostrokrążkiem w szczycie. Ziarnczaki przewrotnie-jajowate lub ściśnione, bezdzióbe. Puch wieńcowaty lub kieliszkowaty, z łateczek zrosłych i ząbeczkowanych lub rzęsowatych, często trzoneczkowaty.

Gat. 1. *N. nogietkowata* (W. calendulacea Less.). — Ziele roczne: którego — korzeń wydaje liczne łodygi do 2' wzniesione, obłe, najczęściéj czerwonawe, zgrzebłowato-szorstkowłose; liście mający naprzeciwległe, łopatkowato-lancetowate, prawie-bezogonkowe, z obu końców lecz więcéj ku podstawie zwężone, (2½" i 1"), tępe, ku przodowi piłkowane lub falisto wykrawane, zgrzebłowate; koszyczki końcowe, do 1" w średnicy, pojedyncze, na 6calowych i zgrzebłowatych szypułkach,— o kielichokrywie 5- i 5-łatkowéj,— o kwiatkach żółtych, promieniowych 10ciu w końcu 2—3ząbeczkowych, — o plewinkach tępych, a ziarnczakach podłużnych.— Zwykła w Indyach wschodnich i na Cejlonie; kwitnie od lipca do września.— Wonną tą rośliną léczą puchliny, cierpienia podbrzusza i żołądka; zewnętrznie zaś używają jéj jako rozpędzającéj.— (Jaegeria calendulacea Spr.).

RODZAJ 965. ***Słonecznik*** (**Helianthus** Lin.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowate, bezpłciowe,— a środkowe rurkowate, obupłciowe, z rurką krótką, z gardzielą obszerną, a krajem 5zębnym. Kielichokrywy nieumiarowo-dachówkowatéj łatki — zewnętrzne listkowate, ostre, wietkie i z przyrostkami,— a wewnętrzne mniéjsze i plewowate. Osadnika płaskiego lub lek-

ko wklęsłego plewinki wpółobejmujące, podłużne i zaostrzone. Znamiona z nadrostkami. Ziarnczaki ściśnione z boków albo prawie-4graniaste, lekko-omszone lub też gładkie i nagie,— z 2 a rzadziéj z 4 łuseczkami ościstemi, jako przedłużeniami krawędzi owocu.

Gat. 1. *S. roczny* (H. annuus Lin.), w starych zielnikach zwany *Peruwiańskiém zielem największém* lub *Słońcem indyjskiém.*— Ziele roczne. Korzeń włóknisto rozgałęziony. Łodyga do 15′ wzniesiona, niekiedy do 4″ w średnicy odziomka, obła, kresowana, rdzenista, krótko- i tęgo-włosista, często od środka samego rozgałęziona. Liście naprzemianległe, długoogonkowe, sercowato-jajowate, kończyste, (10″ i 6″), nieco zwężone środkiem podstawy w ogonek, w podstawie i w końcu całobrzegie a środkiem ostro piłkowane, troistonerwowe, z obu stron pokryte włosami tęgimi i przylegającymi— a ztąd ostrawe. Koszyczki końcowe, pojedyncze lub baldaszkogronowe, zwisłe, na zgrubłych i białawo-szorstkowłosych szypułkach,— końcowe do 10″ a boczne i na 6″ w średnicy; z kielichokrywą talérzowatą, o łatkach ostrokończystych, odstających i szorstkowłosistych; z kwiatkami znacznéj wielkości,— promieniowymi żółtymi, a środkowymi cisawymi i żywicznymi. Ziarnczaki czarne, szare albo białe, nader liczne i zbito stojące, w szczycie z 2 szczecinkami odpadającemi.— Pierwiastkowo pochodzi z Meksyku i Peru, ale dziś zyskał on jak najobszerniéjsze obywatelstwo po naszych ogrodach i polach, gdzie się nawet dobrowolnie sam rozsiewa; kwitnie od lipca do października.— Z owoców wyciśnięty słodki oléj, zastąpić może należycie oliwę— jako lék, oraz jako przyprawa kuchenna lub materyał przemysłowy: też same wyprażone i lekko przypalone, za-

stępują miejscami kawę; używają się na mléczanki w chorobach piersi i dróg trawienia. Indyanie wypiekają z nich chléb lub téż jadają zmiażdżone, a nawet i młode pędy i koszyczki biedniéjsi spożywają za jarzynę.

Gat. 2. *S. bulwa* (H. tuberosus Lin.).— Ziele trwałe; którego kłąb mięsisty, bulwiasty, gruby, węzłowaty, osadza na swéj powierzchni coraz to nowsze — bulwy węzłowate, kulistawe lub jajowe, zewnątrz czerwonawe a wewnątrz białe,— a oprócz tego wydaje wypustki podziemne, podobnemiż lecz mniéjszemi bulwkami pokrywające się. Łodygę miéwa do 12′ wzniesioną, tęgą, zwykle pojedynczą, obłą, krésowaną, rdzenistą i szorstką od tęgich włosków: liście naprzeciw- lub naprzemian-ległe, jajowate, (10″ i 5″), kończyste, zwężone w ogonek, piłkowane, z wiérzchu bardzo ostre w dotknięciu a spodem nieco mniéj: koszyczki końcowe, pojedyncze, do 3″ w średnicy; z kielichokrywą wietkołatkową, cisawo-zieloną, rzęsowatą.— Ojczyzną jego jest Brazylia; lecz dziś należy do nader pospolicie przyswojonych w całéj Europie, gdzie w wielkiéj ilości uprawianym bywa po ogrodach a teraz nawet i polach; kwitnie od września do listopada, dlatego zwykle u nas marznie przed rozwinięciem się kwiatów.— Bulwy jego smaczne, jadane bywają i używane na karm dla bydła, do pędzenia wyskoku i t. p. jak ziemniaki.

RODZAI 966. ***Dwuząb*** (**Bidens** Lin.), także ***Uczep***.— Koszyczek obupłciowy, jednostajny; lub téż różnopłciowy, — o kwiatkach promieniowych 1szeregowych, języczkowatych i płonnych,— a środkowych 5ząbnych, rurkowatych i obupłciowych. Kielichokrywy 2szeregowéj, łatki zewnętrzne często od wewnętrznych różne. Osadnik płaskawy, plewinkowy. Znamiona

uwieńczone wybiegłym po nad nie ostrokrężkiem. Ziarnczaki mniéj więcéj ściśnione, z przodu cierniste, wydłużone w dzióbek mało co różniący się od nich i we 2—5 szczecinek wstecznie włosisto-szorstkich.

Gat. 1. *D. trzydzielny* (D. tripartita Lin.).— Ziele roczne: z łodygą do 3' wzniesioną lub podnoszącą się, niewyraźnie-4ścienną, kresowaną, często cisawo-czerwoną zwłaszcza na wstawach, nagą lub pokrytą tu i owdzie krótkiemi szczecinkami, 3dzielnie gałęzistą; z liśćmi naprzeciwległymi, prawie-nagimi, zwężonymi w ogonek, już całymi od dołu i lancetowatymi, już wszystkimi 3łatowymi,— o łatach szeroko lancetowatych, kończystych, odlegle- i grubo-piłkowanych, ze środkową dłuższą i zwężoną ogonkowato a jedną z bocznych często niedostającą,— już ze wszystkiém całkowitymi; z koszyczkami pojedynczymi na końcach łodygi i gałęzi, wzniesionymi,— o 5 łatkach kielichokrywy zewnętrznych równowązko-lancetowatych, listkowatych i rzęsowatych,— a 10 wewnętrznych dłuższych od tamtych, eliptycznych, tępych, prążkowanych i czarniawo-cisych z brzegiem żółtawym,— o kwiatkach żółtych, samych rurkowatych; z ziarnczakami podłużnymi, szérszymi z przodu, z obu końców uciętymi, a w szczycie o 2 ostkach tęgich i wybiegłych z krawędzi.— Bardzo zwykły po miejscach wilgotnych, po nad rowami, brzegami wód i t. p. w całéj Europie; kwitnie od czerwca do września.— Dawniéj używanym był, jako *ziele Konopi wodnéj* — herba Cannabis aquaticae v. Verbesinae, z powodu własności otwierających, pędzących mocz, przysparzających czyszczenia miesięczne. Prócz tego użytym być może w barwiérstwie, barwiąc na żółto po zmięszaniu z hałunem.

Podobnież używano także

Gat. 2. *D. zwisłego* (B. cernua Lin.), mianowanego *wielkim*, wraz z tamtym rosnącego i kwitnącego, a różnego — liśćmi lancetowatymi, prawie-zrosłymi, długokończystymi, ostropiłkowanymi, całkiem nagimi; koszyczkami zwisłymi, promieniowymi lub czasem i bez promieni; a ziarnczakami 4ostnymi.

RODZAJ 967. ***Ślinnik*** (**Spilanthes** Jacq.), także ***Rwiślin***.— Koszyczek wielokwiatkowy; już różnopłciowy — z kwiatkami promieniowymi języczkowatymi i żeńskimi, a środkowymi rurkowato-4—5-zębnymi i obupłciowymi; już obupłciowy z wszystkimi rurkowatymi. Kielichokrywy 2szeregowéj, przylegającéj i krótszéj od kwiatków środkowych — łatki zewnętrzne listkowate, a wewnętrzne prawie-błoniaste i poskładane. Osadnika wypukłego lub ostrokrężnego, plewinki poskładane. Główki czarniawe. Znamiona środka wcięte w szczycie i pędzelkowate. Ziarnczaki bezdzióbe, — promieniowe (jeźli są) 3graniaste lub ściśnione z przodu, wykrojone w końcu i uwieńczone 2 ostkami włosowatemi, — a środkowe ściśnione, po bokach rzęsowate i bezostne.

Gat. 1. *Ś. warzywny* (S. oleracea Lin.). — Ziele roczne; o korzeniu włóknistym; łodydze zaledwie 8″ wysokiéj, prawie-nagiéj, z licznemi krótkiemi i rozpostartemi gałęziami; liściach naprzeciwległych, długoogonkowych, prawie sercowato-3kątnych lub -jajowatych, tępych lub kończystawych ku wierzchołkowi, (4″ i 2″), karbowano-piłkowanych, blado-zielonych lub też brudnoczerwo-cisawych, nagich, nieco ostrawych w dotknięciu; koszyczkach pojedynczych na końcach nagich gałązek, półkulistych, $^2/_3$″ w średnicy, na szypułkach równych liściom, — z kwiatkami samymi rurkowatymi, zółtymi

lub cisawo-czerwonawymi środkiem; ziarneczkach 2ostnych.— Rośnie dziki w Indyach wschodnich i w Ameryce południowéj, oraz u nas po ogrodach uprawiany lecz zaledwie 6'' wysoki; kwitnie prawie ciągle.— Smak ma początkowo ostry i piekący późniéj chłodzący i ciągnący ślinę, a woń nieco przeciwną. Używanym bywa przeciw gnilcowi, w cierpieniach oczów, lecz najwięcéj w bólu zębów zewnętrznie— zwłaszcza przyrządzany z niego wymocz wyskokowy; w ojczyznie i u nas nawet, jadanym bywa na podobieństwo sałaty rzerzuchowéj.

Gat. 2. *Ś. właściwy* (S. Acmella Lin.).— Ziele roczne; którego— korzeń włóknisty; łodyga do 3' wysoka, podnosząca się, naga, wysmukła i mdła, od samego odziomka rozgałęziona odstająco-widlastodzielnie, z odnogami najniższemi często pokładającemi się,— zresztą czerwonawa i pokryta rozrzuconymi a przylegającymi włosami; liście naprzeciwległe, dość-długoogonkowe, jajowate lub jajowato-podłużne, prawie-nagie, przejźrzysto kropkowane,— najniższe najszérsze, (5'' i 2''), nieumiarowo i tępo ząbkowano-piłkowane,— a wyższe coraz mniéjsze i węższe, krócéj-ogonkowe, odległe i z rzadszymi ząbkami; koszyczki pojedyncze w rozwidleniach odnóg i łodygi promieniowe, na szypułkach wysmukłych lecz dłuższych od liści, drobne, jajowo ostrokrężne,— o kwiatkach żółtych.— Pospolity po rumowiskach i około dróg w Indyach wschodnich i na wyspach Oceanu indyjskiego; kwitnie prawie przez cały rok.— Cała roślina jest bez woni, ale ma smak z początku gorzkawo-balsamiczny, a późniéj ostro-palący podobny gorczycowemu; w czasie żucia ciągnie wiele śliny. Używano z niéj dawniéj *ziele i nasiona Ślinnika*— herba et semina Acmellae, jako lek prze-

ciwgnilcowy, pędzący mocz, wzbudzający poty, lecz najwięcéj w kamieniach nérkowych. Nauczyciele w ojczyznie jéj, dawać zwykli dzieciom do żucia korzonki lub koszyczki, celem ułatwienia im wymawiania trudniéjszych zgłosek— zwłaszcza *cze* i *że*; ztąd téż zyskała nazwę *ABC ziela.*— (Abecedaria Seba.).

RODZAJ 968. ***Jednotka*** (**Glossocardia** Cass.).— Koszyczek kilkokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatek promieniowy 1, a niekiedy 2 lub żaden, języczkowy, żeński,— a środkowe rurkowate, 5zębne i obupłciowe. Kielichokrywa podłużna, o niewielu łatkach dachówkowatych i zewnętrznych króciutkich. Osadnika bardzo szczupłego plewinki liczne, błoniaste, odpadające. Znamiona środkowe z przyrosteczkami. Ziarneczaki środkowe ściśnione płasko z przodu, na 4 krawędziach nader kosmate, prawie-2skrzydełkowe,— z 2 ostkami bardzo tęgiemi, gładkiemi, a wybiegłemi z krawędzi bocznych.

Gat. 1. *J. nitkolistna* (G. linearifolia Cass.).— Ziele roczne; z korzeniem włóknistym; z łodygami licznemi, około 1' długiemi, rozpostartemi na ziemi, cokolwiek-rozgałęzionemi; z liśćmi naprzemianległymi, ogonkowymi, wieloszczépnymi w łatki równowązko-nitkowate, nagimi; z koszyczkami pojedynczymi, końcowymi, na krótkich i nagich szypułeczkach,— o 5—6 łatkach eliptycznych, tępych i błoniastych brzegiem w kielichokrywie,— o 5—6 kwiatkach środkowych, a 1-promieniowym z plewinką osadnikową, nagą i lśnącą, przy tém wszystkich żółtych.— Rośnie w Indyach wschodnich; kwitnie prawie bez przerwy.— Ziółko to woni i smaku koprowych, używaném bywa od tamecznych, jako łagodny lék na podobieństwo kopru; a przy tém jada-

nèm bywa z upodobaniem jako korzenna i zdrowa jarzyna.

RODZAJ 969. ***Żółtnik*** (**Flaveria** Juss.).— Koszyczki niewielokwiatkowe, wiązkowato poskupiane, już obupłciowe, już różnopłciowe— z kwiatkiem promieniowym 1, języczkowym i żeńskim, — a reszcie środkowych, 5zębnie-rurkowatych i obupłciowych. Kielichokryw podłużnych i 3—4-łatkowych łatki stulone, równodługie, tylko najzewnętrzniéjsza większa i niecowklęsła. Osadnik mały, bezplewinkowy. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki podłużne, łyse, prążkowane i gładkie.

Gat. 1. *Ż. przeciwrobaczy* (F. Contrayerba Pers.). — Ziele roczne; z korzeniem długo- i gęsto-włóknistym; z łodygą wzniesioną, obłą, gałęzistą, nagą lub około rozgałęzień omszoną; z liśćmi naprzeciwległymi, bezogonkowymi, lancetowatymi, mniéj więcéj zwężonymi ku podstawie, 3nerwowymi, kłująco-ząbkowanymi, nagimi; z koszyczkami licznie poskupianymi na końcach łodygi i gałęzi prawie jednostronnie,— o kwiatkach żółtych.— Rośnie w Ameryce południowéj i w Indyach zachodnich, po polach i około dróg; kwitnie latem.— Tameczni cenią go, jako lék przeciw czerwiowy znakomity, oraz wzmacniająco - pobudzający; kwiatami zaś barwią na żółto.

RODZAJ 970. ***Szarańcza*** (**Tagetes** Tourn.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, rzadko bardzo bezpromieniowy; kwiatki promieniowe żeńskie, języczkowe, często o języczku 2wargowym, — a środkowe obupłciowe, rurkowate i 5zębne. Kielichokrywy łuski 1szeregowe, zrosłe w miseczkę dzwonkowatą lub obławą i zębną w kraju. Osadnik prawie-jamkowaty.

Znamiona wydłużone. Ziarnczaki podłużne, zcieńczone w podstawie i ściśniono-4graniaste. Puch pojedynczy, z plewinek nierównych,— jednych tępych i pozrastałych, a drugich wolnych lecz wydłużonych i ościstych.

Gat. 1. *S. Aksamitek* (T. patula Lin.), we wszystkich językach *Afrykankami* zwany.— Ziele roczne, całkiem nagie. Łodyga 3′ dorastająca, krésowana, rozłożysto-gałęzista, z odnogami dólnemi często rozkładającemi się po ziemi. Liście naprzemianległe, ogonkowe, pierzastodzielne w łaty— wązkolancetowate, odległe, zrzadka piłkowane w ząbki w długie pojedyncze rzęsy zakończone, w przejźrzoczu ukazujące liczne żółte i najwięcéj koło brzegów położone gruczołki wewnętrzne. Koszyczki końcowe, pojedyncze, na długich i dętych szypułkach prosto wzniesione, do $1\frac{1}{2}$″ w średnicy; z kielichokrywą dzwonkowato-obłą, żółtawo-zieloną, o 5 grubo-zaokrąglonych krawędziach zakończonych tylomaź zębami; z kwiatkami w różnych odmianach barwy jasno-żółtéj aż do ciemno-cisawo-czerwonawéj,— języczkowymi szérokimi i karbowanymi w końcu. Puch złożony z plewek większych ościstych i mniéjszych bezostnych.— Dziki pospolity w Meksyku, a chodowany po wszystkich ogrodach i ogródkach— nawet chłopskich, w całéj Europie; kwitnie od lipca do października.— Cały ma woń mocną i przeciwną, a smak korzenno-gorzkawy; dlatego téż używanym bywa w ojczyznie jako środek pobudzający, pędzący mocz, wywołujący poty, pomnażający czyszczenia miesięczne,— również przeciw zimnicom, w wyniszczeniach, zastoinach podbrzusznych. W Europie nawet miéwały dawniéj zastósowanie jego— tak zwane *kwiaty afrykańskie*—

flores africani. (Ale zkąd takie nazwisko dla rośliny nie żyjącéj w Afryce?).

Toż samo rozumié się o

Gat. 2. *S. wzniesionéj* (T. erecta Lin.), w starych pismach mienionéj *Gwoździkami indyjskiemi* lub *Otonną włoską;* różniącéj się od poprzedniéj— łodygą do 4' wzniesioną, tęgą, czasem prawie-bezgałęźną lub o kilku gałązkach wzniesionych; koszyczkami wielkimi, na szypułkach w środku brzuchato rozdętych; z kielichokrywą wielką i wielokątną, o odpowiedniéj liczbie zębów:— również pochodzącéj z Meksyku.

RODZAJ 971. ***Dzielżan*** (**Helenium** Lin.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowate albo rurkowate nieumiarowo 3—5-wrębne, żeńskie,— a środkowe króciuchne, rurkowate, 4—5-zębne, obupłciowe. Kielichokrywy 2szeregowéj łatki zewnętrzne bardzo liczne, listkowate, równowązko wydłużone, roztwarte lub poodginane,— a wewnętrznych mniéj krótszych, zaostrzonych i naśladujących jakby plewinki osadnikowe po za kwiatkami położone. Osadnik wypukły, kulisty lub nawet podłużny, nagi. Znamiona tępe, bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki wartołkowato-przewrotniejajowe, wieloszeregowo kosmate, Puch o 5—6 plewinkach błonkowatych, mniéj więcéj kończystych.

Gat. 1. *D. jesienny* (H. autumnale Lin.).— Ziele trwałe: którego— kłąb gruby i wielowłóknowy; łodygi liczne, do 6' wzniesione, prawie-pojedyncze— bo jedynie w końcu z kilkoma gałązkami, przez zbiegające liście skrzydlaste, zarówno z liśćmi niemal-nagie— bo pokryte gęsto prawie-niewidzialnymi włoseczkami białymi, które je czynią za młodu jakby opylonemi; liście naprzemianległe, lancetowate, zbiegające po łodydze, zao-

strzone, ku podstawie mocno zwężone, (5" i 1 1/4"), spodem nieco ostrawe w dotknięciu, piłkowane zrzadka i tępo — a najwyższe całkiem nie; koszyczki końcowe i pojedyncze, tworzące wraz jakby baldaszkogron,— o łatkach kielichokrywy poodginanych, — a kwiatkach żółtych, z promieniami płaskimi, klinowatymi i 3zębnymi.— Pospolity po lasach i wilgotnych miejscach w Ameryce północnéj; kwitnie od sierpnia do października.— Gorzką tą rośliną léczą miejscowi zimnice, używając zarazem kwiatów i liści w celu wzbudzenia kichania.

RODZAJ 972. ***Żółtlica*** (**Galinsoga** R. et P.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatków promieniowych 4 — 5, okrągławo-językowych i żeńskich,— a środkowe rurkowate, 5zębne, obupłciowe. Kielichokrywa o 5 łatkach prawie w 2ch szeregach, jajowatych i sztylecikowych. Osadnika wypukłego plewinki błoniaste, wąziuchne, ku zewnątrz nieco-większe. Szyjka krótka, zamknięta. Ziarnczaki zwężone w podstawie, omszone,— promieniowe ściśnione z przodu i zamknięte pomiędzy plewinkami osadnika zewnętrznemi a łatkami kielichokrywy wewnętrznemi,— a środkowe prawie-3graniaste. Puch promieniowy szczecinkowaty, mały, — a środkowy z 5 plewinek jajowatych, wzniesionych, ostrych, piłeczkowano-rzęsowatych, 3 razy dłuższych od koron.

Gat. 1. *Ż. drobnokwiatowa* (G. parviflora Cav.).— Ziele roczne: w którém— łodyga do 3' wzniesiona, słaba, krésowana i zwłaszcza ku górze omszona, od samego odziomka naprzeciwlegle i odstająco rozgałęziona— w odnogi podobnież gałązkowe; liście naprzeciwległe, ogonkowe, jajowate, tępo-kończyste, troisto-nerwowe, zarówno z ogonkami lekko omszone, płytko- i tępo-piłkowane; koszyczki na długich, cienkich i omszonych

szypułkach końcowych i kątowych— pojedyncze lub też po 3, na $^1/_4$'' w średnicy,— o kielichokrywach rzęsowatych i przylegających,— a kwiatkach żółtawo-białych w środku, o promieniach białych; ziarnczaki czarne.-- Rośnie dziko w Peru i Chili; kwitnie tamże prawie cały rok, a po naszych ogrodach od czerwca do października.— Miejscowi cenią jéj ziele, jako léczące gnilca i gojące rany.

RODZAJ 973. ***Maziczka*** lub ***Tłustka*** (**Madia** Molin.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatków promieniowych 10—12, 1szeregowych, żeńskich, już z języczkiem zaledwie dłuższym od kielichokrywy, już potwornie przeobrażonych lub prawie-rurkowatych,— środkowe zaś obupłciowe, rurkowate i umiarowo-5zębne. Kielichokrywy kulistawéj łatki 1szeregowe, w grzbiecie łódkowate, złożone i obejmujące promieniowe ziarnczaki. Osadnik płaski, w środku nagi zaś pomiędzy środkiem a promieniami okryty 1 lub 2ma szeregami plewinek nieco zrosłych z sobą. Znamiona środkowe, porosłe włoskami twardymi i wzniesionymi. Ziarnczaki wszędzie jednostajne, proste, ściśnione, w podstawie zcieńczone, gładkie, z obu stron z nerwem podłużnym i przez to 4—5-graniaste; bez puchu.

Gat. 1. *M. siéwna* (M. sativa Molin.).— Ziele roczne; z korzeniem wrzecionowatym, nieco-włóknisto gałęzistym, białym; z łodygą do 5' wzniesioną lub niecopodpartą dla własnego ciężaru, obłą, gałęzistą i dętą; z liśćmi naprzemianległymi, prawie-bezogonkowymi, równowązko-lancetowatymi, miękkimi, jasno-zielonymi, całobrzegimi, (5'' i $^1/_2$''), zarówno z innemi częściami— pokrytymi gęsto włosami białawymi gruczołonośnymi, a pomiędzy nimi innymi długimi i miękkimi; z koszy-

czkami poskupianymi bez szypułek na końcach łodygi i gałęzi, oraz w kątach najwyższych liści,— o kielichokrywach z 8 łatek równowązkich,— o kwiatkach żółtych; z ziarnczakami $^1/_3$" do $^1/_2$" długimi, płasko-wypukłymi, cisawymi.— Dziko rośnie w Chili, a uprawiana prawie w całéj Europie; kwitnie latem.— Z owoców jéj wytłoczony olej słodki i miły w smaku, używanym bywa nietylko w jéj ojczyznie, lecz dziś już wszędzie gdzie ją uprawiają, w zastępstwie oliwy— do leków, potraw i w przemyśle.

Równie wybornego oleju, dostarcza

Gat. 2. *M. lepka* (M. viscosa Cav.)— znacznie drobniejsza we wszystkich częściach; z liśćmi prawie-równowązkimi i bezogonkowymi; a koszyczkami o pół mniéjszymi;— oraz

Gat. 3. *M. miodowa* (M. mellosa Molin.), pośrednicząca swym wzrostem i rozmiarami części, pomiędzy dwiema poprzedzającemi; najwięcéj odznaczona— liśćmi wązko-lancetowatymi i na wpół obéjmującymi łodygę:— obie rosnące wraz z pierwszą, i od wielu za jéj odmiany poczytywane.

RODZAJ 974. ***Rumian*** dawniéj ***Rumień*** (**Anthemis** Dec.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowate, żeńskie, a rzadko rurkowate albo żadne; środkowe zaś rurkowate, 5zębne, obupłciowe. Kielichokrywa kilkoszeregowa, dachówkowata. Osadnik wypukły, podłużny lub ostrokrężny, okryty plewinkami błoniastemi. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki obłe lub bardzo tępo-4ścienne, krésowane lub gładkie. Puch już żaden, już jakby króciuchna błonka całkowita albo połówkowa wieńcząca ziarnczak, już jakby uszka z boku i ku tyłowi położona.

Gat. 1. *R. włoski* lub *rzymski* (A. nobilis Lin.). — Ziele trwałe. Kłąb ukośny, z wielu korzonkami włó-

knistymi. Łodygi liczne, podnoszące się lub pokładające, do 12" długie, często korzeniące, gęsto-i naprzemianlegle-gałęziste, obłe, krésowane, dołem nagie a górą miękkowłosiste. Liście naprzemianległe, bezogonkowe, zbliżone, odstające, 3 razy pierzastodzielne— w łatki krótkie, równowązko-szydłowate, prawie-nagie lub ledziuchno omszone i ztąd szarawo-zielone. Koszyczki pojedyncze na końcach gałęzi,— na szypułkach 3calowych, zgrubłych w końcu i miękkowłosych; z kielichokryw łatkami omszonemi, w brzegu i w wierzchołku biało-błoniastemi i przejźrzystemi; z kwiatkami środka żółtymi a promieni białymi, nierówno-3zębnymi i klinowatymi w podstawie. Ziarnczaki przewrotnie-jajowe, z jednego boku 3żeberkowe,— na osadniku ostrokrężnie wydłużonym, pełnym,— o plewinkach tępych, zielonawych w grzbiecie i nadzwyczaj nieznacznie 2 razy piłeczkowanych.— Dziki rośnie w Europie południowéj, po suchych i trawiastych pagórkach oraz po piaskach; uprawny zaś po ogrodach w umiarkowanéj,— gdzie często nabywa tak zwanych kwiatów pełnych, przez utratę narzędzi płciowych i przeobrażenie się koron środkowych w języczkowe: kwitnie od czerwca do września.— Używanymi od dawna są w lékarstwie, *kwiaty Rumianka włoskiego*— flores Chamomillae romanae v. Chamaemeli nobilis, woni przyjemnéj i smaku gorzkiego— jako przeciwzimniczne, wzmacniające żołądek, uspakajające kurcze,— ale zawsze powszechniéj na południu i zachodzie; gdyż u nas miejsce ich zwykle zastępuje *Rumianek pospolity*.

Gat. 2. *R. polny* (A. arvensis Lin.), ziele roczne,— z łodygą na 1' długą, podnoszącą się lub też pokładającą, obło-kątowatą, bardzo gałęzistą i miękkowłosą; z liśćmi 2 razy piérzastodzielnymi

w łatki równowązkie i ostrokończyste, siwo- i miękko-włosistymi; z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałązek na długich i miękkowłosych szypułkach,— o łatkach kielichokrywy miękkowłosych, biało- i zeschło-błoniastych, z nerwami zielonymi, w brzegu postrzępanych i rzęsowatych,— o środku płaskim i żółtym, a promieniach białych, wązkich i 3zębnych z ząbkiem środkowym mniéjszym,— o osadniku pełnym i ostrokrężnym, z plewinkami białawemi długokończystemi i nieco wystającemi z pomiędzy kwiatków; z ziarnczakami przewrotnie-ostrokrężnymi, roweczkowanymi, obrzeżonymi w szczycie krajem 4kątnym i błonkowato ząbeczkowanym:— pospolity jako chwast po polach i rolach, około dróg i po pustkowiach; kwitnący od czerwca do września:— bywa często przez niewiadomość zbiérany za *Rumianek prawdziwy*, od którego wszelako różni się dostatecznie— tak wonią nie tak miłą i słabszą, oraz smakiem mocno gorzkim, jako i znacznie większymi koszyczkami z osadnikiem pełnym.

Gat. 3. *R. barwiérski* (A. tinctoria Lin.), dawniéj *Wołowém okiem* a podobno i *Hejnikiem* zwany.— Ziele trwałe; którego kłąb poziomy, z korzonkami włóknistymi; łodyga do 2′ wzniesiona, obła, krésowana, szarawo- i miękko-włosista i wzniesiono gałęzista,— lub téż pojedyncza i wtedy zaledwie 6″ wysoka; liście pokryte jak łodyga, przewrotnie-jajowate, bezogonkowe, 2 razy piérzastodzielne,— o łateczkach ostatecznych cienko zaostrzonych, od zewnątrz w 1 lub 3 ząbki piłkowanych i niekiedy brzegiem fałdkowatych,— zresztą ku górze niekiedy tylko raz-piérzastodzielne, ale za to o łatkach wcinano-piłkowanych. Koszyczki końcowe, wielkie, przeszło 1″ w średnicy,— z kielichokrywami pokrycia łodygi i rzęsowatemi, w końcach łatek zeschło-błoniaste, cisawe; z kwiatkami wszystkimi złoto-żółtymi, o promieniach niewydatnych i 3karbkowych w końcu,— o osadniku wypukłym, z plewinkami niemal ciernisto-kończystemi, blado-żółtemi i wystającemi nad korony.—

Dość zwyczajny po suchych wzgórzach i górach Europy środkowéj i południowéj; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Dawni lékarze przepisywali *ziele i kwiaty Wołowego oka*— herba et flores Buphtalmi w czerwiwości, kurczach, morzyskach, w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych, w ciężkich porodach,— oraz jako pędzące mocz i kruszące kamienie; w przemyśle zaś kwiaty służą do barwienia na żółto.

RODZAJ 975. ***Śmiardło*** (**Maruta** Cass.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowate, bezpłciowe,— a środkowe rurkowate, 5ząbne i obupłciowe. Kielichokrywy półkulistéj łatki kilkoszeregowe, krótsze od środka koszyczka. Osadnik ostrokrężny lub wypukły, cały albo tylko pomiędzy kwiatkami w wiérzchołku— plewinkowy. Korony z rurką płasko-ściśnioną od przodu, 2skrzydełkową lecz bez przyrosteczka w podstawie; promieniowe jako dalsze przedłużenie czczego jajnika o języczku podłużnym,— a środkowe wstawowato połączone z jajnikiem. Główki bezogoniaste. Znamiona bez przyrosteczków. Ziarneczaki żeberkowate, gładkie, z krążkiem małym szczytowym i tamże ze znamiączkiem; bez puchu.

Gat. 1. *Ś. właściwe* (M. Cotula v. foetida Cass.), w całym kraju *Rumieniem* lub *Rumiankiem psim* zwane.— Ziele roczne; z korzeniem wrzecionowatym, ukośnym, włóknistym; z łodygami najczęściéj licznemi, w odziomku podnoszącemi się, a zresztą wzniesionemi blisko na 1', gałęzistemi, obłemi, rowkowanemi, ku wiérzchołkowi lekko-miękkowłosemi; z liśćmi naprzemianległymi, bezogonkowymi, w całości przewrotnie-jajowatymi, 3 razy piérzastodzielnymi od dołu a od góry tylko dwa razy— w

łatki równowązko-szydłowate, spodem zaledwie widocznie omszonymi; z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałązek baldaszkogronowato-wiechowatych,— o szypułkach i kielichokrywach miękkowłosistych, z końcami białawo suchawymi i strzępatymi, — o środku żółtym i wypukłym a promieniach białych i nierówno-3-ząbkowych,— o plewinkach osadnika pełnego, ostrokrężnego i nagiego w podstawie prawie-szczecinowato kończystych i przewyższających kwiatki; z ziarnczakami rowkowanymi i guziczkowatymi.— Jak najpospolitszy chwast międzyzbożowy, po ugorach, rolach, rumowiskach, pustkowiach i około dróg; kwitnący od czerwca do września.— Woń ma przenikliwą ale niemiłą, a smak gorzkawo-palący; używano go zaś dawniéj pod nazwiskiem *ziela i kwiatów Rumianka psiego* lub *śmierdzącego*— herba et flores Cotulae v. Chamomillae foetidae, w tych samych razach co i rumianku prawdziwego; dziś zaś tylko do fałszowania onegoż służyć może, od którego różni się oprócz woni— osadnikiem pełnym i szydłowato-plewiastym.— (Anthemis Cotula Lin.).

RODZAJ 976. ***Pierścienník*** (**Anacyclus** Pers.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe języczkowate, prawie-języczkowate a czasem i rurkowate, żeńskie lub płonne,— a środkowe rurkowate, w kraju zgrubłym 5zębne. Kielichokrywa prawie-dzwonkowata, niewielo-szeregowa i krótsza od środka. Osadnik ostrokrężny lub też wypukły, plewinkowy. Korony z rurką z przodu ściśnioną, 2skrzydełkową, bez przyrosteczków. Główki bezogoniaste. Znamiona środkowe bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki płasko ściśnione od przodu, całko- i szeroko-skrzydłe. Puch krót-

ki, nieumiarowy, ząbeczkowaty, tylno-boczny i stanowiący przedłużenie skrzydełek.

Gat. 1. *P. lekarski* (A. officinarum Hayne.), u dawnych *Ziele zębne.* — Ziele roczne; którego — korzeń pionowy, wrzecionowaty, do 9″ długi a $^1/_3$″ gruby, zrzadka włóknami pokryty; łodyga na 1′ wzniesiona, obła, nieco-kątowata przez lekko zbiegające liście, od samego odziomka wydająca liczne gałęzie pozakończane pojedynczymi koszyczkami; liście naprzemianległe, prawie-bezogonkowe, piérzasto wcinane w łaty piérzastodzielne a łatki równo-wązkie i całkie lub 2—3szczépne, lekko-włosiste; koszyczki do $1^1/_2$″ w średnicy na łodydze, a na gałązkach mniéjsze,— z łatkami lekko-włosistéj kielichokrywy zewnętrznemi tępokończystemi i delikatnie rzęsowato-piłeczkowanemi w przejźrzystym brzegu,— ze środkiem mocno-wypukłym i żółtym, o ząbeczkach koron poodginanych,— a z promieniami 10—20, białymi, spodem różowawymi, 3ząbkowymi w końcu, krótszymi od środka; ziarneczaki przewrotnie-jajowe, 2-skrzydłe i 2zębe w szczycie,— na osadniku wypukłym i pokrytym plewinkami łopatkowatemi, przewyższającemi kwiatki swym tępym końcem.— Ojczyzną jego właściwą ma być Europa południowa?, lecz uprawiany stał się dość powszechnym, zwłaszcza w przemyślnych Niemczech zachodnich; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Z niego to pochodzi właściwy handlowy *korzeń bertramowy* lub *zębownikowy*— radix Pyrethri w odmianie *„rzymskiéj“*, odrażliwéj woni i piekącego smaku, mocno ciągnący ślinę. Należy on do nader pobudzających środków dziś już zarzuconych, lecz używanych dawniéj zewnętrznie z dobrym skutkiem w porażeniach — zwłaszcza języka lub połyka, w bólu zębów

(nawet i dziś); wewnętrznie zaś w zastarzałych gośćcach, w gorączkach gnilnych, w zimnicach uporczywych.

Podobnegoż korzenia — lecz jako *swojskiego*, dostarcza także: Gat. 2. *P. Zębownik* (A. Pyrethrum Cass.), u dawnych *Trędownik, Leczyfebra, Ciemierzyczka, Zębowe* lub *Zębne ziele:* ziele trwałe— o kłębie wrzecionowatym, mięsistym, czubatym, z początku 8″ długim a grubości pióra, a późniéj 1′ i 1″, zewnątrz cisym a wewnątrz biało-żółtawym; łodygach mnogich, pokładających się z wierzchołkami popodnoszonymi, do 1′ długich, pojedynczych lub mało-gałęzistych i lekko-włosistych; liściach korzeniowych skupionych, ogonkowych, 4 razy piérzasto wcinanych w łatki równowązko-szydłowate, do 8″ długich, ciemno-szaro-zielonych, prawie-nagich lub białawowłosych, nieco-mięsistawych, — łodygowych zaś podobnych, lecz dużo krótszych i 3 razy piérzasto wcinanych; koszyczkach wielkich, pojedynczych, na końcach gałęzi,— z kielichokrywami dolegającemi, nagiemi, tępemi i wązko-błoniasto obrzeżonemi,— z kwiatkami środka żółtymi, a promieniami białymi spodem czerwonawymi i czasem bardzo krótkimi lub nawet żadnymi; ziarnczakach szarawo-białych, ściśnionych, rozszérzonych w końcu i uciętych,— z plewinkami osadnika wielkiemi, rozszérzonemi górą, tępemi i wklęsłemi: — rosnący dziko po nad morzem śródziemném, a kwitnący od czerwca do sierpnia. — (Anthemis Pyrethrum Lin.).

RODZAJ 977. ***Krwawnik*** (**Achillea** Lin.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatków promieniowych 4—6, żeńskich, z języczkami skróconymi i często niekształtnymi lub bez nich,— a środkowe ściśnionorurkowate, 5zębne i obupłciowe. Kielichokrywy jajowowydłużonéj łatki dachówkowate, niekiedy rudawoobrzeżone. Osadnik nader szczupły,— już płaskawy, już szypułeczkowato wydłużony,— z plewinkami przejźrzystemi i podłużnemi. Główki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki podłużne, z przodu ściśnione, gładkie, bezskrzydłe, jakby nerwowato-obrzeżone; bez puchu.

Gat. 1. *K. pospolity* (A. Millefolium Lin.), dawniéj także *Tysiąclist.*— Ziele trwałe, rozmaicie upostacione. Kłąb ukośny, wypustny, pokryty gęsto korzeniami włóknistymi. Łodyga wzniesiona albo podnosząca się w odziomku, obława, krésowana, do 3' wysoka, prawie-naga lub różnie włosista, pojedyncza albo gałęzista. Liście w zarysie wązkie, naprzemianległe, pokrycia łodygi, płaskie lub też złożone,— korzeniowe w ogonek zwężone i 2 lub 3 razy piérzastodzielne,— a łodygowe bezogonkowe, prawie-obéjmujące i raz-piérzastodzielne; z łatami przewrotnie-jajowato wydłużonemi, piérzastodzielnemi— w łatki równowązkie, piłkowane lub jeszcze raz piérzastodzielnie wcinane, prawie wzniesione i krótko- a nieco-szérzéj- lub też ciernisto-kończyste. Baldaszkogron końcowy, złożony, równowysoki, płaski, gęsty; z szypułkami kosmatemi, szaremi; z koszyczkami mnogimi, drobniutkimi,— o kielichokrywie jajowéj i mniéj więcéj włosistéj, z łatkami tępemi i żółtawo-zielonemi o zeschłych i cisawych końcach,— o kwiatkach białych lub różowawych,— promieniowych 5, okrągławo jajowatych i 3ząbeczkowych, a środkowych roztwartych w kraju. Ziarnczaki podłużne, górą nieco szérsze, blado szaro-żółtawe; z osadnikiem ostrokrężnym, o plewinkach łódkowatych i zaostrzonych.— Jeden z najpospolitszych wszędzie chwastów po łąkach, postwiskach, murawach, ogrodach, okopach, miedzach i około dróg— w całéj Europie i Ameryce północnéj; kwitnie od maja do października.— Od najdawniéjszych czasów, bywają jeszcze w użyciu *ziele, kwiaty i wiérzchołki Krwawnika* — herba, flores et summitates Millefolii, jako środek wzmacniająco-pobudzający, w ogólném osłabieniu połączoném z podniesioną drażli-

wością, w osłabionem trawieniu, w krwawnicach biernych, we wszelkich śluzotokach i w zimnicach. Zewnętrznie, wielkie miał wzięcie w leczeniu ran.

W tymże samym celu, zbiérają także:

Gat. 2. *K. szlachetny* lub *wonny* (A. nobilis Lin.), u dawnych *Zleczeń* lub *Złocień*: o łodydze do 1½' wzniesionéj lub podnoszącéj się, tęgiéj, obłéj i gałęzistéj górą; o liściach tak jak i reszta rośliny miękkowłosych, — korzeniowych w całości jajowatych, długoogonkowych, 3 razy piérzastodzielnych w łaty i łatki odległe, odstające, płaskie, szarawe i często piłkowane,— łodygowych bezogonkowych, podłużnych, 2 razy piérzastodzielnych w łatki szérsze, pomięszane z malćńkiemi, zamiéniającemi się czasem w ząbki,— a kwiatowych raz piérzastodzielnych; o baldaszkogronach zbitych, wypukłych; z koszyczkami drobnymi,— o kielichokrywie jajowo-dzwonkowatéj, — o kwiatkach żółtawo-białych, z których promieniowych 5 i to poodginanych:— rosnący po pagórkach i górach w Europie środkowéj i południowéj, ale dużo rzadziéj od *pospolitego*, z którym wraz kwitnie;— w skuteczności przewyższający tamten, od którego dużo wonniéjszy.

Gat. 3. *K. szczecinowaty* (A. setacea W. et K.), poczytywany od wielu za odmianę *pospolitego*: z łodygami zaledwie-10calowemi darnistemi, kosmato-włosistemi; z podobnież pokrytymi liśćmi, 2 razy piérzastymi, przytém nadzwyczaj drobnemi i prawie-szczecinowatemi łateczkami niemal dachówkowatemi; z baldaszkogronami znacznie mniéjszymi; a koszyczkami maléńkimi,— o kielichokrywie obłéj, kosmatéj,— kwiatkach białych lub różowawych:— rosnący wraz z pospolitym, lecz tylko w suszszych i cieplejszych położeniach, oraz równocześnie kwitnący:— który także ma być od niego dużo skuteczniéjszym.— Także

Gat. 4. *K. kreteński* lub *Radostka* lub *Radosnka* (A. cretica Lin.):— z łodygami licznemi, podnoszącemi się na 1', obłemi, wysmukłemi, białawo kosmatemi; z liśćmi 1calowymi, wązkimi, równowązko-piérzastodzielnymi, pokrycia łodygi,— o łatkach króciuchnych, gęstych, odstających, 4dziclnych; z baldaszkogronem wiełkawym, pojedynczym; z koszyczkami podobnymi do kichawcowych:— pospolity na Krecie, a kwitnący w lipcu i sierpniu:— jako i

Gat. 5. *K. sierpowaty* (A. falcata Lin.), w którym: łodygi liczne, do 8' wzniesione i rozgałęzione wysmukło; liście liczne, dólne wiązkowe a górne naprzemianległe, pierzastodzielne — w łatki drobniuchne, nadzwyczaj zbite, powginane, 3dzielne w łateczki obłe i ostro ząbeczkowane, prawie-dachówkowate i białawo-szaro kosmate tak jak i łodyga; baldaszkogrony pojedyncze, 5—6-koszyczkowe, na końcach łodygi i gałązek górnych, — o kwiatkach żółtych: — zwyczajny na Wschodzie i w Egipcie; kwitnący od czerwca do września; — którego skutki lekarze arabscy nadzwyczaj wierzą, zwłaszcza w wymocz wyskokowy z rośliny kwitnącéj.

Gat. 6. *K. Żeniszek* (A. Ageratum Lin.).— Ziele trwałe: z łodygą do 2' wzniesioną, obłą, kresowaną, krótko- i przyłegająco-włosistą, tylko w wiérzchołku o kilku gałązkach — a zresztą z wiązeczkami listków w kątach liści; z liśćmi podłużnymi, (1½" i ½"), tępymi, piłkowanymi— z wyjątkiem najniższych 2 razy piłkowanych lub wcinanych, zwężonymi w ogonek, nagimi lub zrzadka drobniuchno-włoseczkowatymi a ztąd jakby opylonymi, lepkimi, żółtawo-zielonymi; z baldaszkogronami złożonymi, bardzo zbitymi,— o łatkach kielichokrywy jajowato-lancetowatych i lekko-rzęsowatych,— o kwiatkach żółtych, z promieniami maléńkimi.— Zwyczajny w Europie południowéj; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Mocno lecz nieprzyjemnie wonne, a zarazem gorzkawe *ziele i kwiaty Żeniszka*— herba et flores Agerati v. Eupatorii Mezues, zalecanymi bywały w dolegliwościach żołądkowych, bezczynności trzewiów podbrzusza, braku czyszczeń miesięcznych it. p.

RODZAJ 978. ***Kichawiec*** (**Ptarmica** Tourn.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, kwiatki promieniowe 1szeregowe, w liczbie 5—20, żeńskie, o języczkach szeroko-rozpłaszczonych i dłuższych od kielichokrywy,— a środkowe rurkowate, 5zębne, z przodu

ściśnione i obupłciowe. Kielichokrywy dzwonkowatéj, łatki brzegiem rudawe i zeschłe. Osadnik płaski lub cokolwiek wypukły, széroki i plewinkowy. Główki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki od przodu ściśnione, a zewnętrzne często w kraju oskrzydlone; bez puchu.

Gat. 1. *K. właściwy* (P. vulgaris Dec.), także *Pierszeń* lub *Pierszeniec*.— Ziele trwałe. Kłąb pionowy, wydający wszechstronnie poziome i białe wypustki, cisawo-żółty a wewnątrz biały; z mnóstwem korzeni włóknistych. Łodyga tęga, wzniesiona lub w odziomku podnosząca się na 3', tylko w wierzchołku w ukwitnienie rozgałęziona, obła, spodem naga a ku górze miękkowłosista, dęta i łamna. Liście liczne, bezogonkowe, naprzemianległe, równowązkie, ($2^1/_2$" i $^1/_4$"), zaostrzone, obtężne, jednostajnie gęsto i drobno ciernisto-piłkowane — w ząbki niewyraźnie-piłeczkowane i chrząstkowate, prawie-nagie lub też lekko-omszone. Baldaszkogron wietki, z szypułkami miękkowłosemi: z koszyczkami $^1/_3$" w średnicy; o kielichokrywie półkulisto-jajowéj, któréj łatki zewnętrzne półlancetowate a wewnętrzne tępe, wszystkie zaś w kraju cisawo-zeschłe i całe miękkowłose; o kwiatkach promieniowych 8—10, białych, przewrotnie-jajowato i 3ząbeczkowato-językowych,— a środkowych biało-żółtawych. Ziarnczaki przewrotnie-jajowato wydłużone, blado-cisawe i biało-żółtawo oskrzydlone; z plewinkami osadnika prawie-równowązkiemi, brodatemi w końcu, białawo-błoniastemi z wyjątkiem zielonych nerwów, prawie równemi kwiatkom. — Rośnie bardzo częsty po wilgotnych łąkach, ponad rowami, strumieniami i rzékami w Europie, Azyi i Ameryce północnéj; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Używanemi by-

wały *ziele i kwiaty Kichawca*— herba et flores Ptarmicae, jako lék ostro-korzenny; korzenie zaś zamiast zębownikowych.— (Achillea Ptarmica Lin.).

Gat. 2. *K. piżmowy* (P. moschata Dec.).— Ziele trwałe: którego— kłąb prawie-zdrzewiały, ukośny, cisy, wydający liczne wypustki; łodyga podnosząca się do 10″, obła, krésowana, delikatnie omszona lub całkiem naga; liście naprzemianległe, bezogonkowe lub najniższe zwężone w ogonek, (1″ i ⅓″), grzebiéniasto-piérzastodzielne, nagie,— z łatkami odstającemi, tępemi lub sztyletowatemi, czasem 1—3ząbkowemi w brzegu, kropkowanemi; baldaszkogrony pojedyncze, z 6—9 a rzadziéj z więcéj koszyczków na omszonych szypułkach,— o kielichokrywach rzęsowatych,— a kwiatkach białych.— Porasta najwyższe Alpy Europy środkowéj; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Powszechnie używaném bywa, przyjemnie i mocno wonne a oraz gorzkawe *ziele Iwinki piżmowéj*— herba Ivae moschatae v. Genippi v. Geneppi veri przez górskich mieszkańców, pod znaném powszechnie nazwiskiem *herbatki szwajcarskiéj*,— jako mocno pobudzające i wzmacniające.— (Achillea moschata. Lin.).

Téjże saméj nazwy ziele, zbiéraném bywa— i z

Gat. 3. *K. czarniawego* (P. atrata Dec.):— ziele trwałe z kłębem także drzewiastym; z łodygą podnoszącą się do 12″, obłą, krésowaną i miękkowłosistą: z liśćmi więcéj skupionymi na odziomku a w górze bardzo rzadkimi, z których piérwsze do 2½″ długie i zwężone w ogonek a drugie mniéjsze i bezogonkowe,— wszystkie zaś grzebiéniasto-piérzastodzielne, ciemnozielone, nagie i lśnące, o łatkach odległych wąziuchnych i całkich, lub téż 2—3szczépnych; z baldaszkogronem pojedynczym, wietkim, z 4—6 koszyczków ½calowych na szypułkach miękkowłosych,— o łatkach kielichokrywy podłużnych, delikatnie-piłkowanych i czarniawych brzegiem,— o kwiat-

kach promieniowych 8—10 białych, a środkowych żółtawo-białych:— dość zwyczajnego na Alpach Europy środkowéj z wyjątkiem styryjskich, kwitnącego w sierpniu i wrześniu:— (Achillea atrata. Lin.):— oraz

Gat. 4. *K. karłowatego* (P. nana Dec.), różniącego się od poprzedzającego, zaledwie— wzrostem kilkocalowym, drobniéjszą grzebieniastością liści i pokryciem dużo kosmatszém; — porastającego południowsze Alpy tyrolskie i szwajcarskie.— (Achillea nana Lin.).

RODZAJ 979. ***Cypryska*** (**Santolina** Tourn.) także ***Świętolina*** lub ***Świętoziół***.— Koszyczek wielokwiatkowy, różno- lub też obu-płciowy; kwiatki promieniowe prawie-języczkowate i przez zronienie żeńskie,— a środkowe obupłciowe, rurkowate, często w podstawie przedłużone w obrączkę lub kapturek otaczający jajnik. Kielichokrywy najczęściéj dzwonkowatéj, łatki dachówkowate i przytulone. Osadnika wypukło-półkulistego, plewinki podłużne i prawie obéjmujące jajnik. Główki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki podłużne, niemal-4ścienne, gładziuchne; bez puchu.

Gat. 1. *C. właściwa* (S. Chamaecyparissus Lin.), w dawnych zielnikach *Cyprys ziele* lub *ogrodny*.— Podkrzew do 3′ wysoki, cały szarokosmato-omszony: którego— łodyga gałęzista, obła, z gałęziami wzniesiono-odstającemi; liście mocno zgęszczone w podstawie łodygi i gałęzi i prawie wiązkowe— z powodu wielu niedokształconych gałązek w ich kątach,— ku wierzchołkowi zaś co raz odleglejsze, naprzemianległe, na 1″ długie, równowązkie, 4graniaste i 4stronnie tępo-ząbkowane do różnéj głębokości, ogrubnie; koszyczki na długich szypułkach końcowych pojedyncze, $^2/_3$″ w średnicy,— o kielichokrywie z bardzo gęstemi i grzbiecistemi łatkami— zewnętrznemi mniéjszemi a wewnętrznemi więk-

szemi, w tępym wiérzchołku przejźrzysto-błoniastym poszarpanemi, a w brzegu rzęsowatemi,— o kwiatkach cytrynowo-żółtych; ziarnczaki podłużne, ku górze szérsze, 4roweczkowe; plewinki osadnikowe równowązko-lancetowate.— Pospolita w Europie południowéj dzika, a u nas po ogrodach uprawna; kwitnie w czerwcu i w lipcu.— Cała mocno i przenikliwie wonna a gorzkawa, dostarcza *ziela cyprysowego* lub *Bożego drzewka górnego*— herba Santolinae v. Abrotani montani, dawniéj bardzo zalecanego jako środek pobudzający, rozpędzający, przeciwkurczowy i przeciwczerwiowy; które jeszcze i dziś w tychże celach używaném bywa w ojczyznie, jako też i do wypędzania pluskiew.

Gat. 2. *C. rozmarynolistna* (S. rosmarinifolia Lin.), u dawnych *Proszczek*.— Także podkrzew: z łodygą do 2′ wysoką, bardzo gałęzistą, nagą i szarawo-zieloną; z liśćmi gęstymi,— dólnymi wiązkowymi, szarawymi, prawie-nitkowato równowązkimi, tępymi, z 2 szeregami guziczkowatych jakby-ząbeczków w brzegu,— a górnymi prawie-całobrzegimi, płaskimi, zielonymi i nagimi; z koszyczkami jak w poprzedzającéj, lecz o kielichokrywach różnych barwą cisawą i nagich.— Zwykła w Europie południowéj; kwitnie od czerwca do września.— Używaną bywa w Hiszpanii w chorobach skórnych.

Gat. 3. *C. najwonniéjsza* (S. fragrantissima Torsk.).— Również podkrzew wéjźrzenia *Żeniszka*, cały białawo-kosmaty: o łodydze rozpiérzchło-gałęzistéj, cienkiéj, obłéj, krésowanéj; liściach lancetowatych, do $^2/_3$″ długich, prawie-tępych, drobno karbowanych, ogrubnich; baldaszkogronach złożonych i gęstych,— z kielichokrywą prawie jajowo-kulistawą,— z kwiatkami żółtymi,— a plewinkami osadnikowemi białawo-przejźrzystemi, z prążką przez środek cisawo-czerwonawą.— Porasta pustynie i piaszczyska w Egipcie, w Arabii i na Wschodzie; kwitnie latem.— Ziele jéj bardzo mocnéj i przyjemnéj woni, używaném bywa od tamecznych we wszelkich nabrzmieniach i miejscowych zapaleniach oczów; a nawet i do Europy już dochodziło, pod nazwiskiem Fahanin lub Fohanin.

RODZAJ 980. ***Dwuuch*** (**Diotis** Desf.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy; kwiatki same rurkowate i 5zębne,— z rurką płasko-ściśnioną z przodu, dwuskrzydłą i 2ostrogową w podstawie. Kielichokrywy dzwonkowatéj, łatki podłużne i przylegająco-dachówkowate. Osadnik płaski, plewinkowy. Główki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrostecznkowe. Ziarnczaki kątowate, bezskrzydłe; bez puchu.

Gat. 1. *D. nadmorski* (D. maritima Dec.). — Ziele trwałe, całe zbito i śnieżno-kutnerowate. Kłąb bardzo długi, obławo-wrzecionowaty, wielogłowy i gałęzisty; z niewielu korzonkami włóknistymi. Łodygi liczne, podnoszące się do 12″, grube, obłe; z gałęziami mnogiemi, pojedynczemi. Liście nader gęste, naprzemianległe, wpółobéjmujące, równowązko wydłużone lecz nieco szérsze w końcu, tępe, (⅔″ i ⅙″), lekko karbowane. Baldaszkogrony z 3—5 koszyczków krótkoszypułkowych; z łatkami kielichokrywy tępo i podłużnie jajowatemi, mało co krótszemi od kwiatków; z koronami żółtemi, o rurce rozszérzonéj w podstawie jakby w 2 uszka a ku środkowi zwężonéj. Ziarnczaki przewrotnie-jajowe, ściśnione; z plewinkami osadnikowemi wypukło-wklęsłemi i miękkowłosistemi w końcu.— Pospolity po wybrzeżach morza śródziemnego i po części Oceanu altantyckiego — zwłaszcza w Anglii; kwitnie od lipca do września. — Jeszcze za czasów Dioskorydesa, używaném było ziele to po roztarciu wonne a w smaku gorzko-ciérpkie, w wielu tokach brzuchowych; a nawet dziś jeszcze léczą niém na Wschodzie choroby nérek i pęcherza, a w Europie krwioplucie.— (Filago maritima Lin.).

RODZAJ 981. ***Rumianek*** (**Matricaria** Lin.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki

promieniowe 1szeregowe, języczkowate, żeńskie, a rzadko żadne,— a środkowe obupłciowe, rurkowate, 4—5-zębne, o rurce obłéj. Kielichokrywy niewieloszeregowo-dachówkowatéj, łatki prawie równe. Osadnik obszérny, nagi i jajowo-ostrokrężny. Główki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki jednostajne, bezskrzydłe, kątowate, z wielkim krążkiem na szczycie. Puch krótki i koronkowaty, lub żaden.

Gat. 1. *R. pospolity* (M. Chamomilla Lin.), także od dawnych ziołopisów *wonnym*, *Rumienkiem* lub *Rumienem pachniącym* mianowany.— Ziele roczne, całe nagie. Korzeń wrzecionowaty, włóknisto gałęzisty, biały. Łodyga od 2″ do 1½′ wzniesiona, pojedyncza albo gałęzista, obławo-kątowata, często dołem czerwonawa, z gałęziami podobnemiż i równowysoko popodnoszonemi. Liście naprzemianległe, bezogonkowe, w całości podłużne, nieco-mięsistawe,— najniższe 3 razy-, średnie 2 razy-, a najwyższe 1raz-pierzastodzielne w łatki nitkowato-równowązkie, odstające, z nerwem głównym grzbiecisto-wydatnym. Koszyczki pojedyncze na końcach łodygi i gałęzi, blisko 1″ w średnicy, razem stanowiące jakby baldaszkogron, w liczbie odpowiedniéj wielkości okazu; z kielichokrywą płasko-dzwonkowatą,— o łatkach wązkich, w tępym końcu rozszérzonych, białawo obrzeżonych; ze środkiem półkulistym lub ostrokrężnym, zbitym, żółtym,— a promieniami 12—13, białymi, 3karbkowymi w końcu i poodginanymi po rozkwitnieniu; z osadnikiem ostrokrężnym i dętym. Ziarnczaki podłużne, żeberkowane, 6kątne, blado-płowe.— Jak najpospolitszy chwast międzyzbożowy, oraz po pastwiskach, wygonach i pustkowiach; kwitnie od maja do sierpnia.— *Kwiaty Rumianka* lub *Rumianek*— flores

Chamomillae vulgaris v. Chamaemelum, woni właściwéj dość przyjemnéj i smaku gorzkawo-korzennego, należą zapewnie do używanych nieprzerwanie od najdawniéjszéj starożytności aż do dziś dnia,— może z wyjątkiem Anglii i Francyi, gdzie je rumiankiem włoskim zastępują. Skuteczność ich zależy może najwięcéj od *olejku rumiankowego* — oleum Chamomillae barwy modréj, który dziś w postaci cukrolejku przepisują lékarze: same zaś kwiaty, należą do codziennych domowych léków przemijająco pobudzających nerwy i naczynia, uśmierzających kurcze i bóle wszelkie od nerwu spółczulnego zależne, przeciwzimnicznych, macicznych, podnoszących trawienie itp. Dawniéj zadawano także i *ziele rumiankowe* — herba Chamomillae, jako rozpuszczające.

W południowéj Francyi używają często jako rumianku, koszyczki

Gat. 2. *R. iconnego* (M. suaveolens Lin.): zaledwie odróżniającego się — 2 razy mniéjszymi koszyczkami, obok kończystych łatek kielichokryw; — pochodzącego z Indyi wschodnich.

RODZAJ 982. ***Maruna*** (**Pyrethrum** Gärtn.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, a bardzo rzadko obupłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowe i żeńskie, a czasem żadne,— środkowe zaś obupłciowe, 5ząbnie-rurkowate, o rurce często ściśnionéj z przodu i 2skrzydełkowéj. Kielichokrywa dachówkowata i zeschła w brzegach. Osadnik wypukły lub płaski, nagi albo z plewinkami. Główki bezogoniaste. Znamiona środkowe bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki jednostajne, bezskrzydłe, kątowate. Puch koronkowaty, często ząbeczkowy, niekiedy jakby-uszkowaty, rozmiarów ziarnczaka.

Gat. 1. *M. Marunka* (P. Parthenium Sm.), w starych zielnikach także *Bylica.*— Ziele trwałe: którego— kłąb ukośny, długowłóknisto-korzonkowy; łodygi liczne, wzniesione albo podnoszące się na 3', obławo-kątowate, rowkowane, w odziomku nagie a ku górze omszone i rozgałęzione baldaszkogronowato i przewyższająco łodygę; liście naprzemianległe, szérokie, omszone, 2 razy pierzastodzielne— w łatki podłużne, tępe, całkie lub wcinano-piłkowane od zewnątrz ku końcom, górne zaś zaledwie 1raz pierzastodzielne w łateczki spływające wraz; koszyczki pojedyncze lub też po 3—5 w baldaszkogronach,— na szypułkach zgrubłych, odstających i nagich lub z przysadkiem równowązko-lancetowatym,— o łatkach kielichokrywy wąziuchnych, kończystawych, omszonych i w końcu poszarpano-błoniastych,— o środku żółtym,— o promieniach białych, skróconych i nierówno-3ząbkowych; ziarńczaki podłużne, 6ścienne, 12prążkowe, nieco-łękowate i nagie,— z puchem brzeżnym i 6-ząbeczkowym.— Dość pospolita w całéj prawie Europie, po murach, rumowiskach, polach i odłogach, oraz koło wsiów; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Lékarskiém bywało *ziele* i *wiérzchołki Marunki*— herba et summitates Pyrethri v. Matricariae, woni rumiankowéj lecz nieco odrażającéj, okwitujące także w olejek rumiankowy modrawy,— jako wzmacniające, przeciwzimniczne, przeciwkurczowe, zachwalane także w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i popołogowych; zewnętrznie zaś na rozpędzenie nabrzmień i ku ukojeniu bólów: dziś jednak prawie całkiem zarzucone.— (Matricaria Parthenium. Lin.).

Gat. 2. *M. bezwonna* (P. inodorum Sm.), czyli *Rumianek dziki.*— Ziele roczne, całe nagie; z łodygą do 2' wzniesioną, gałęzistą

a przytém czasem z przygałązkami z odziomka podnoszącemi się, obławo-kątowatą i dołem czerwonawą; z liśćmi bezogonkowymi, mięsistawymi, — z których dólne prawie 3 razy-, średnie 2 razy- a najwyższe 1 raz-pierzastodzielne,— z nerwem głównym łatek nitkowatorównowązkich z obu stron wypukłym; z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałęzi i gałązek nader licznych, tworzącymi wraz wielki i wietki baldaszkogron, — o kielichokrywy łatkach brzegiem i w wiérzchołku biławo- lub cisawo-zeschłych, a w środku z nerwem zielonym,— o kwiatkach w środku żółtych, a w promieniach białych i równowązkich; z ziarnczakami podłużnymi, niezupełnie-3kątnymi, z jednéj strony wypukłymi a z drugiéj wyżłobionymi,— o puchu całobrzegim; z osadnikiem mocno wypukłym i pełnym.— Powszechny chwast międzyzbożowy, około dróg i po pustkowiach; kwitnie od czerwca do września.— Jako najpodobniéjszy do *Rumianka właściwego*, za niego często zbiéranym bywa; od którego wszelako tak pełnością jako i postacią osadnika, oraz brakiem woni w kwiatach, dostatecznie różni się.— (Matricaria inodora. Lin.).

Gat. 3. *M. Marzymiętka* (P. Tanacetum Dec.), w starych zielnikach także *Miętką* lub *Szałwią— rzymską*, oraz *Piwonią wonną* od ludu zwana. — Ziele trwałe; całe biławo-szarawo opylone: którego — kłąb wielogłowy i gęstokorzonkowy; łodygi liczne, do 5′ wzniesione, w odziomku korzeniopustne, obłe, krósowane; liście podłużnie-jajowate, tępe,— korzeniowe na 4″ długie i na równie długich ogonkach, tępe i tępopiłkowane,— łodygowe zaś prawie-bezogonkowe, 2uszkowe, prawie-umiarowo i gęsto piłkowane; wiecha złożona z wielu baldaszkogronów, a te z koszyczków mniéjszych jak w *Marunce*,— o łatkach kielichokrywy cisawo-obrzeżonych i wydłużonych w końcu w zeschły nadrostek; ziarnczaki z puchem koronkowatym, kółkowym i poszarpanym. — Pospolita około dróg i po pustkowiach w Europie południowéj dzika, a uprawna u nas nawet po włościańskich ogródkach; kwitnie od sierpnia do

października.— Znane to ziele mocno i właściwie sobie wonne jakby miętowato, zgodne bardzo z *Wrotyczem* do którego go liczono, dziś całkiem zapomniane, dostarczało niegdyś *ziela i wiérzchołków Marzymiętki* lub *Miętki rzymskiéj* — herba et summitates Balsamitae v. Menthae romanae v. sarracenicae, dość używanego jako pobudzającego; dziś zaś zaledwie jako wypędzające pluskwy bardzo zachwalanego; — którego owoce uchodzą często w handlu za *nasiona Cytwarowe węgierskie*— semina Cinnae hungarica, używane jak inne *cytwary*.— (Tanacetum Balsamita Lin.).

RODZAJ 983. ***Króliki*** (**Leucanthemum** Tourn.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowate, żeńskie, rzadko bezpłciowe,— a środkowe rurkowate, 5zębne, o rurce mięsistéj i z przodu płasko-ściśnionéj oraz 2skrzydłéj, obupłciowe. Kielichokrywy szeroko-dzwonkowatéj i dachówkowatéj, łatki prawie-zeschłe. Osadnik płaski, albo wypukły i nagi. Główki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki jednostajne, bezskrzydłe, obłe, kresowane, uwieńczone wielkim krążkiem. Puch środka żaden, a w promieniach także żaden lub też uszeczkowaty.

Gat. 1. *K. właściwe* (L. vulgare Lam.), również *Książki, Główki Ś. Jana, Stokroć wielka i Matecznik* u starych.— Ziele wieloletnie: którego — kłąb ukośny, gałęzisty, włóknisto-korzeniowy; łodyga nieco podnosząca w odziomku, do 2' wysoka, pojedyncza lub tylko z kilkoma odnogami kwietnemi w końcu, obławo-kątowata, już cała naga, już cała krótkowłosa— już tylko w odziomku; liście naprzemianległe, ciemno-zielone,

pokrycia łodygi lub nagie, — korzeniowe piłkowane lub też karbowane, a rzadko prawie-piérzasto wcinane w łatki równowązkie, ogonkowe i przewrotnie-jajowato-łopatkowate, — łodygowe zaś tępo-lancetowate, wpół-obéjmujące lecz wcięte w podstawie; koszyczki 2″ w średnicy i szérsze, końcowe, pojedyncze, — o kielichokrywy łatkach wewnętrznych wązko-zeschło i ciemnociso obwiedzionych, a wewnętrznych zeschło-biało błoniastych i poszarpanych w tępym wiérzchołku, — o kwiatkach środkowych żółtych a promieniowych białych i wykrojonych lub też 3karbkowych; ziarnczaki czarno-cise. — Nadzwyczaj pospolite po łąkach i murawach, tak w górach jak i równiach w całéj Europie; kwitnie od maja do lipca. — Dawniéjsi lékarze, przepisywali z nich pochodzące *ziele i kwiaty Stokroci większéj* — herba et flores Bellidis majoris, jako lekko-gorzkawe; wypustki zaś młode, jeszcze dziś z wiosny jadają za sałatę we Włoszech. — (Chrysanthemum Leucanthemum Lin.).

RODZAJ 984. ***Bylica*** (**Artemisia** Lin.). — Koszyczki kilko- lub wielo-kwiatkowe, różno- albo obu-płciowe; promieniowe 1szeregowe, żeńskie, 3-zębne, — a środkowe obupłciowe lub przez zronienie męzkie, 5zębne. Kielichokrywy dachówkowatéj, łatki suche. Osadnik płaskawy lub wypukły, nagi lub szorstko-włókienkowy. Główki bezogoniaste. Znamiona środka wystające, a promieni zamknięte w koronie i często zronione. Ziarnczaki przewrotnie-jajowe, z maléńkim krążkiem szczytowym; bez puchu.

PODRODZAJ 1. ***Głupich*** (**Dracunculus** Bess.). — Koszyczki różnopłciowe. Kwiatki promienio-

we żeńskie, a środkowe obupłciowe ze zronionym jajnikiem. Osadnik nagi.

Gat. 1. *B. Głupich* (A. Dracunculus Lin.) w dawnych zielnikach także jeszcze *Pieczystém zielem, Torhunem* i *Dragankiem*, a potocznie *Estragonem* zwana.— Ziele wieloletnie, całe nagie i gładkie: którego — kłąb dość gruby, wypustny, z licznymi korzeniami włóknistymi; łodyga do 3' i wyższa, wzniesiona, wiéchowato rozgałęziona, obła, rowkowana, rdzenista; liście naprzemianległe, bezogonkowe, (3" i ½"), pierwiastkowe 3-szczépne a późniéjsze lancetowate, z obu końców zwężone, przytępione, górne stopniowo coraz mniéjsze, odstające lub poodginane, całobrzegie, ogrubnie i lekko-lśnące; koszyczki w gronach długich, wysmukłych, wietkich i 1stronnych, tworzących wraz rozpiérzchłą wiéchę — drobne, prawie-kuliste, wzniesione na krótkich szypułkach,— o kielichokrywach 6—8łatkowych i ogrubnich, — o kwiatkach promieniowych 6—8, znacznie krótszych od środkowych zronionych i żółtawo-rudawych.— Dziki rośnie w Azyi północnéj i środkowéj, a uprawiany w całéj Europie; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Znane ze swego kuchennego użycia *ziele Głupicha* lub *estragonowe* — herba Dracunculi hortensis, po roztarciu przyjemnéj i właściwéj woni, smaku z początku chłodnego a potém rozgrzewającego lecz słodkawego jakby hanyż,— należy do léków pobudzających, podnoszących trawienie, pomnażających wydzieliny: wszelako obecnie *Estragon* tylko jako środek dyetetyczny, zwłaszcza *ocet estragonowy*, miéwa swe zastósowanie.— (Oligosporus condimentarius Cass.).

Gat 2. *B. polna* (A. campestris Lin.), u dawnych *drobnolistna*.— Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem drze-

wiastym, grubym, ukośnie nagiętym, wielokorzonkowym; z łodygami licznemi, do 3′ długiemi, z początku pokładającemi się a w porze kwitnienia rózgowato podnoszącemi, gałęzistemi, obłemi, krésowanemi, zwykle czerwonawemi; z liśćmi korzeniowymi darnisto skupionymi, ogonkowymi, piérzastodzielnie wcinanymi w łaty równowązko-3szczépne, początkowo popielato-jedwabiste a późniéj nagie,— łodygowymi bezogonkowymi, również piérzastodzielnymi w łatki równowązko-kończyste, zawsze nagie i całobrzegie,— a najwyższymi równowązko-szczecinowatymi; z koszyczkami jajkowymi, na gałązkach odstających lub poodginanych, krótkoszypułeczkowymi, zwisłymi i drobnymi, tworzącymi prawiekłosy,— o kielichokrywach przejźrzystych,— o kwiatkach blado-żółtych z czerwonawym krajem, środkowych 5 lub 8 ze znamionami ułożonemi w gwiazdkę 8promieniową, a promieniowych 5 albo 6.— Bardzo pospolita około dróg, po miedzach, uwrociach, po pagórkach i murach w całéj Europie, także w Ameryce północnéj nierzadka; kwitnie od lipca do września.— Dawni lékarze, przepisywali z niéj otrzymane *ziele Bylicy czerwonéj* — herba Artemisiae rubrae, na wzmocnienie trawienia i w czerwiwości; korzeń zaś wpadaczce zalecali.

PODRODZAJ 2. ***Opilstka*** (**Seriphidium** Bess.).— Koszyczki obupłciowe. Osadnik nagi.

Gat. 3. *B. pomorska* (A. maritima Lin.), u dawnych *Piołyn pomorski* lub *zamorski*.— Ziele trwałe, całe śnieżno opilśnione: o kłębie drzewiastym, wielogłowym i wypustnym; o łodygach wielu, na 1 ½′ wzniesionych lub podnoszących się w odziomku prawie zdrzewiałym, obłych, krésowanych, tylko w wiérzchołku z gałązkami kwietnemi zwisłemi, a w odziomku często nagiemi; o

liściach ku górze zgęszczonych i ogonkowych,— najniższych 2 razy piérzastodzielnych w łatki 3szczépne, o łateczkach równowązkich,— środkowych raz piérzastodzielnych,— a najwyższych równowązkich i tępych; o koszyczkach drobnych, podłużnych, bezszypułeczkowych na zwisłych gałązkach w kłosach, tworzących razem pojedynczą wiechę,— z kielichokryw łatkami w brzegu széroko błoniasto-przejźrzystemi,— z kwiatkami środka żółtymi, w promieniach brudno-czerwonawymi.— Porasta wybrzeża mórz, od Baltyckiego do śródziemnego; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Z niéj pochodziło *ziele i wiérzchołki Piołyna pomorskiego* — herba et summitates Absinthii maritimi, gorzkie i woni *Kociego ziela*, używane od dawnych lékarzów jak *Piołun* i *Bylica pontycka.*

Na tenże sam sposób, użyć się także da, długo za jéj odmianę poczytywana

Gat. 4. *B. żupowa* (A. salina Willd.): różniąca się jedynie — łodygami gałęzistszemi; szarą kosmatością; łatkami liści prawie nitkowatemi; oraz koszyczkami szypułkowymi:— rosnąca tu i owdzie na gruntach i po nad źródłami słonemi Europy środkowéj.

Gat. 5. *B. szwajcarska* (A. vallesiaca All.).— Ziele trwałe, całe śniéżno opilśnione; z łodygą do 2' wzniesioną, okrągławo-kątowatą, rozgałęzioną ku górze odstająco-wiéchowato; z liśćmi małymi, gęstymi,— dólnymi 2 razy piérzastodzielnymi w łatki równowązkie a tępe, ogonkowymi,— a górnymi raz piérzastodzielnymi, o łatkach prawie-nitkowatych; z koszyczkami drobnymi, pojedynczymi, bez szypułeczek w kątach liści— tworzącymi kłosy ulistnione, a łącznie wiechę pojedynczą,— o kielichokryw łatkach wązkich i tępych,— a kwiatkach brudnawo-żółtych.— Zwyczajna po wzgó-

rzach, około dróg i wsiów od Szwajcaryi aż do Hiszpanii na południu Europy; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Szwajcarowie używają jéj, jako *ziela Iwinki czarnéj* — herba Genippi nigri, w ten sposób co i *herbatki szwajcarskiéj* właściwéj.

PODRODZAJ 3. ***Bożydrzew*** (**Abrotanum** Tourn.).— Koszyczki różnopłciowe. Kwiatki promieniowe żeńskie, środkowe obupłciowe — lecz wszystkie płodne. Osadnik nagi.

Gat. 6. *B. Bożydrzéwko* (A. Abrothanum Lin.).— Podkrzew. Łodyga do 3′ wysoka, w odziomku zdrzewiała, mocno- i wzniesiono-gałęzista, okrągławo-kątowata, cisawo-szara, — a młode pędy szarawe i jakby opylono-opilśnione. Liście nader gęste, naprzemianległe, pokrycia pędów za młodu a późniéj prawie-nagie; dólne 2 razy- a górne 1 raz-pierzastodzielne— w łatki niemal-nitkowate i tępe; najwyższe zaś czasem prawie-całkowite. Koszyczki mnogie, kątowe, zwisłe, kuliste, drobniuchne, jakby w gronach 1stronnych— tworzących wraz wiechę tęgą i ulistnioną,— o łatkach kielichokrywy wydrążonych, w brzegu szeroko przejźrzysto-błoniastych, szarawo-miękkowłosych,— kwiatkach zielonawo-żółtych, środkowych około 18 a promieniowych 3 do 7.— Porasta wzgórza spieczyste w Europie południowéj i na Wschodzie dziko, a uprawne nadzwyczaj częste po naszych ogrodach; kwitnie w sierpniu i wrześniu. — Woń ma przyjemną i smak gorzkawy: a z niego *ziele i wiérzchołki Bożydrzéwka* — herba et summitates Abrotani, dawniéj przez lékarzy a dziś od ludu jako lék domowy używanóm jeszcze ciągle bywa, już wewnętrznie tak jak piołunowe, już zewnętrznie — zwłaszcza w cierpieniach gardła i ust.

Gat. 7. *B. roczna* (A. annua Lin.).— Ziele roczne całe nagie; z łodygą do 8″ wzniesioną a przytém wysmukłą, kątowato-rowkowaną, z czasem czerwieniejącą, odstająco rozgałęzioną: z liśćmi bezogonkowymi, (5″ i 3″), dólnymi 3 razy- górnymi 2 razy- a najwyższymi 1 raz-pierzastodzielnymi lub całkowitymi, — o łatkach równowązkich i kończystych; z koszyczkami w wiéchach, zwisłymi, kulistymi, wielkości owoców kolendry, — o łatkach kielichokrywy széroko- i przéjźrzysto-obrzeżonych. — Pospolita w Syberyi południowéj, w Chinach i w Persyi północnéj; kwitnąca w sierpniu i wrześniu: — zadawaną bywa od Chińczyków w gorączkach trawiących, w czerwonkach, wrzodach gnilnych i w. i.— a od Syberyjczyków używaną do barwienia czerwonych safianów.

Gat. 8. *B. chińska* (A. chinensis Lin.).— Podkrzew cały popielaty; którego — łodygi liczne, do 3′ wysokie, obłe, krésowane; liście gęste, bezogonkowe, podłużnie-przewrotnie-jajowate, (1″ i ½″), ku podstawie zwężone, z wiérzchu szarowłosę a spodem biało kutnerowate, — dólne 3- lub 2-łatowe i tępe, a górne całkowite i równowązkie; koszyczki kątowe, drobne, często zwisłe, w gronkach złożonych, — o kielichokrywie dzwonkowatéj, wełnistéj, w brzegu łatek cisawo-zeschłéj i strzępiasto-ząbkowanéj, — a kwiatkach żółtych. — Zwykła w Chinach, Japonii i Syberyi południowéj; kwitnie latem. — Z jéj to liści pokrycia kutnerowatego, przyrządzają Chińczycy tyle u nich używane przypiekadła (moxa); a prócz tego ziele zadają jako wzmacniające żołądek, przeciwkurczowe i pomnażające czyszczenia miesięczne.

Gat. 9. *B. Glistnik* (A. Contra Lin.), w starych zielnikach *Piołynem glistnym, Gliśnikiem i Cytwarem* mieniona. — Podkrzew odstająco- i długo-gałęzisty, od samego prawie-bezlistnego odziomka; z gałązkami ku końcom gałęzi licznemi, krótkiemi, odstającemi,— cały pokryty białą, cienką i łatwą do starcia pajęczynowatą wełną. Liście ma pozgromadzane ku wiérzchołkom odnóg, prawie-wiązkowe, zaledwie ¼″ długie i tyleż szérokie, dłoniasto-piérzastodzielne, prawie-nagie, szarozielone, i pod szkłem powiększającém gruczołeczkowe;

o łatkach równowązkich i tępych. Koszyczki podłużnie-jajowe, drobne, bezszypułeczkowe i poskupiane tak — iż tworzą kłos przerywany bezlistny; z kielichokrywą o 10—15 łatkach jajowatych, tępych, błoniasto obrzeżonych, gładkich, nieco wypukłych i z żółtymi gruczołkami na grzbiecie; z kwiatkami 3—4ma środkowymi, a 1— 2ma promieniowymi.— Ojczyzną jéj Persya, skąd i daléj na Wschodzie rozszérzyła się; kwitnie latem.— Z niéj to pochodzą tak zwane *nasiona Gliśnikowe* lub *Cytwarowe lewanckie* — semina Cinnae *v.* Santonici *v.* Contra — levantica, tyle słynny od najdawniéjszych czasów aż po dziś dzień — lék, we wszelkich cierpieniach dzieci z czerwiwości wynikających; które prócz tego należą i do wzmacniających żołądek.

Cytwaru, dostarcza prócz tego wiele roślin z tego rodzaju; wszelako najwięcéj znane w handlu— pochodzą z

Gat. 10. *B. skupionéj* (A. glomerata Sieb.)— podkrzewu: z łodygą na 2 wzniesioną, okrągławo-kątowatą, prawie-rowkowaną, odstająco-wiéchowato rozgałęzioną, w odziomku prawie-nagą i szaro-cisawą, a ku górze porosłą wełną delikatną i łatwą do starcia; z liśćmi nielicznymi, drobnymi, wełnistymi, dłoniasto 3 — 4szczépnymi w łatki równowązkie, tępe i nabrzmiałe brzegiem,— a najwyższymi o 1 lub 2 łatkach albo téż całkimi; z koszyczkami drobniuchnymi, kulisto-jajkowymi, po 2—3 poskupianymi bez szypułek a prawie pozrastałymi— w kupki nieco odległę od siebie, i to w kątach drobnych listków,— o kielichokrywy łatkach 10 — 14, zbito ułożonych, żółtawo- lub zielonawo-szarych, opylono-opilśnionych i przejźrzystych brzegiem:— rosnącéj w Palestynie, a kwitnącéj latem; z któréj pochodzą *nasiona Cytwara barbaryjskiego* lub *afrykańskiego* — semina Cinnae, Santonici v. Contra — barbarica v. africana v. indica.

Gat. 11. *B. Cytwara* (A. santonica Lin.), podkrzewu: którego— łodyga 2stopowa, podnosząca się, gałęzista, szarawa od delikatnych wełnistych włosków dolegających; liście podobnież porosłe,

ogonkowe, do 3" długie,— odziomkowe 2 razy- a środkowe 1 raz piérzastodzielne,— najwyższe zaś całkowite i postaci łatek poprzedzających, tojest równowązkie i tępe; koszyczki maleńkie, obłe, szypułeczkowe i wzniesione, w gronach jednostronnych i często poodginanych, licznych na końcach gałęzi i łodygi,— o łatkach kielichokrywy 10—12, wełnistych, wewnętrznych łopatkowatych i błoniasto obrzeżonych, dłuższych od zewnętrznych,— o 5 kwiatkach, pomiędzy którymi często ani jeden żeński:— rosnącéj około Astrachanu, w Tataryi i Persyi; kwitnącéj latem;— która dostarcza *nasion cytwarowych tatarskich*— semina Cinnae tatarica, najmniéj cenionych w handlu, a zwykle pochodzących z przymięszania kilku innych gatunków.

Gat. 12. *B. żydowskiéj* (A. judaica Lin.)— także podkrzewu: o łodydze 1½stopowéj, obłéj, mocno rozgałęzionéj w odnogi odstające i najdłuższe w środku téjże wraz z niemi— opilśnionéj krótko, zbito i białawo-szaro; liściach bardzo drobnych, przewrotnie-jajowatych, tępych, białawo-szaro kutnerowatych,— dolnych 3—5łatkowo piérzasto-wcinanych, z łatką środkową jeszcze raz wkrawaną,— pośrednich jeszcze mniéjszych, o 3—5 łateczkach bardzo tępych i prawie-ząbkowatych z każdéj strony,— a najwyższych prawie-całobrzegich; koszyczkach półkulistych, wzniesionych, w gronach końcowych 1stronnych,— o łatkach kielichokrywy 7—8, żółtawych, kosmatych, tępych, z których wewnętrzne dłuższe i w przejźrzystym brzegu rzęsowate,— o kwiatkach żywo-żółtych:— pospolitéj w Egipcie, Arabii i Palestynie, a kwitnącéj latem;— z któréj *Cytwar* tylko w miejscu używa wziętości.

Gat. 13. *B. pospolita* (A. vulgaris Lin.), także kiedyś *swojską*, a nieco późniéj *Bylnikiem* zwana.— Ziele trwałe: u którego— kłąb prawie-pionowy, grubości palca, twardy, gałęzisty, wypustny, o licznych długich i żółtawych korzonkach. Łodygi liczne, rdzeniste, na 6' wzniesione, obławo-kątowate, zielone lub czerwonawe, nagie albo lekko omszono-opilśnione,— z gałęziami odstającemi. Liście z wierzchu ciemnozielone i nagie, a spodem biało- lub siwo-kutnerowate; korzeniowe, ogonkowe, sercowate, tępe, 2 razy piérzastodzielne— w ła-

ty 3 - 5łatkowe, a łatki lancetowate i prawie-ząbkowane lub w wyższych całobrzegie; łodygowe niższe również ogonkowe, ale tylko raz piérzastodzielne,— a wyższe bezogonkowe; kwiatowe zaś równowązko - lancetowate i całobrzegie. Koszyczki jajowe, prawie-bezszypułeczkowe, wzniesione, w kłosowatych gronach wiérzchołkowo-kątowych tworzących wraz wiechę wydłużoną; o łatkach kielichokrywy kosmato - wełnistych, zewnętrznych dużo węższych niż wewnętrzne jajowate i przejźrzysto a széroko obrzeżone; kwiatkach środkowych 5—7, brudno-czerwonawych, z krajem wzniesionó odstającym, ze znamionami ułożonemi w gwiazdkę 6-promieniową,— a promieniowych 7—9, żółtawych, w kraju krótko rozszczépanych.— Jak najpospolitsza po miedzach, okopach, około dróg, płotów, ponad brzegami strumieni i rzék, oraz na murach i rumowiskach w całéj Europie, Azyi i Ameryce północnéj; kwitnie od lipca do września.— Przed laty dość powszechném było użycie *ziela i wiérzchołków Bylicy czerwonéj i białéj*— herba et summitates Artemisiae rubrae et albae, z dwóch jéj odmian o łodydze zielonéj i czerwonéj, w sposób odpowiedni piołynowym; także korzeni obumarłych i czarniawych, pod nazwiskiem *węgla Bylicy czerwonéj*— carbo Artemisiae rubrae: przed niedawnym zaś czasem poczęto zalecać same włókna korzeniowe, jako *korzeń Bylicy pospolitéj*— radix Artemisiae vulgaris, przeciw padaczce.

W tenże sam sposób używaną także bywała:

Gat. 14. *B. pontycka* (A. pontica Lin.), niegdyś *Piołynkien włoskim* i *pontyckim* mieniona: ziele trwałe, całe białawo-szare; z kłębem zdrzewiałym, poziomym, wypustnym, wielokorzonkowym; z ło-

dygami kilkoma, na 2' wzniesionemi, cienkiemi, obłemi, kutnerowatemi, prawie-pojedynczemi, bo zaledwie w samym końcu z kilkoma krótkiemi gałązkami; z liśćmi dość gęstymi, odstającymi lub nawet poodginanymi, krótkoogonkowymi, często z obu stron zarówno biało-szaro opilśnionymi,— niższymi 2 razy - a wyższymi 1 raz-pierzastodzielnymi w łatki równowązkie i tępe,— a podkwietnymi prawie całkimi; z koszyczkami w gronach krótkich i pojedynczych, prawie-kulistymi, zwisło-szypułeczkowymi,— o łatkach kielichokrywy szaro-wo-białych, wewnętrznych szerszych i błoniasto obrzeżonych,— a kwiatkach żółtych, środkowych 20—30 a promieniowych 12—15:— porastająca wzgórza słoneczne i góry w Europie środkowéj i południowéj, oraz na Wschodzie; kwitnąca w sierpniu i wrześniu:— z któréj do dziś dnia jeszcze na południu, używaném bywa *ziele wiérzchołki Piołynu pontyckiego* lub *rzymskiego*.

PODRODZAJ 4. ***Piołyn*** (**Absinthium** Tourn.).— Koszyczki kulistawe. Kwiatki promieniowe żeńskie, środkowe obupłciowe, a wszystkie płodne. Osadnik włosisty.

Gat. 15. *B. Piołyn* lub *Piołun* (A. Absinthium Lin.), zwykle *pospolitym* zwany.— Ziele trwałe: którego — kłąb ukośny, bardzo gałęzisty i mocno-włóknisto okorzeniony: łodyga do 4' wzniesiona, obła, krésowana, prawie-kutnerowato szara, gałęzista górą, w odziomku czasem drzewiejąca: liście w dotknięciu miękkie przez pokrywającą je cienką i jedwabisto-siwą pilśń; dólne długoogonkowe, do 3ch razy piérzasto wcinane,— z łatkami jeszcze wcinanemi lub całkowitemi, podłużnie lancetowato-tępemi; pośrednie 2 razy podobnież wcinane i jeszcze średnioogonkowe; a najwyższe coraz krócéj ogonkowe aż do bezogonkowych, od 1raz piérzasto wcinanych do 3szczépnych,— a wreszcie w całkowite przechodzące: grona wiérzchołkowo-kątowe, liczne, odstająco-wzniesione, pojedyncze lub złożone, wraz tworzące wydłużoną wiéchę— z koszyczków prawie-kulistych i

zwisłych,— o kielichokrywach szarojedwabistych, z łatkami zewnętrznemi szérszemi i zeschłemi,— kwiatkach zaś cytrynowo-żółtych z czasem ciemniejących, z których środkowych 80—90 poodginanych w kraju— a promieniowych 14—16,— o osadniku wypukłym.— Nader zwyczajny po murach, rumowiskach i pustkowiach w całéj Europie; kwitnie od lipca do września.— *Ziele i wiérzchołki Piołyna*— herba et summitates Absinthii, pod ogólną nazwą *Piołuna* lub *Piołunka*, od najdawniéjszych czasów utrzymują się w użyciu— choć już może więcéj domowém, jako środek wzmacniający zwłaszcza przyrząd trawienia, przeciwzimniczny i przeciwczerwiowy.— (Absinthium vulgare Lam.).

Oprócz już w poprzednich podrodzajach opisanych, zalecają się— jako działające na sposób *Piołyna*:

Gat. 16. *B. drzewna* (A. arborescens Lin.), także *Piołyn drzewny* dawniéjszych: krzew nader strojny, do 4' wysoki, w odziomku nagi z korą szarą, a ku górze z gałęziami ulistnionemi i popielatemi; którego liście dość gęste i ze wszech miar podobne piołynowym, lecz dużo węziéj łatkowe, popielato jedwabiste; gałązki kwietne pojedyncze, z koszyczkami jak w tamtym aż do kwiatków:— pospolita po wybrzeżach morza śródziemnego, kwitnąca także od lipca do września:— któréj ziele dużo wonniéjsze i przyjemniéjsze, milszém jest do użycia niż piołynowe.

Gat. 17. *B. alpejska* (A. Mutellina Vill.), u dawnych *Piołyn biały* lub *széroki*.— Ziele trwałe: którego— kłąb zdrzewiały, wielogłowy, cisy; łodygi liczne, na 7" podnoszące się, całkiem pojedyncze, drobno- i biało-włosiste; liście ogonkowe,— w odziomku skupione, dłoniasto-wielodzielne w łaty 3—5 szczépne, z łatkami równowązkiemi i zaostrzonemi,— łodygowe odległe i podobnież wcinane w łatki najczęściéj całobrzegie lub

niekiedy wkrawane,— a najwyższe najwięcéj 3szczépne; koszyczki podłużne, pojedynczo wzniesione w kątach liści, najniższe odległe i na ½calowych szypułkach, pośrednie na krótszych, a najwyższe 3 — 4 bez szypułek i prawie skupione,— z kielichokryw kosmato-jedwabistych łatkami w brzegu i końcu cisawemi,— a kwiatkami żółtawymi.— Porasta najwyższe Alpy pierwotne, od Salzburga aż do Włoch; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Ziele to wraz z następującém, wielce bywa cenione od miejscowych góralów, jako środek wzmacniająco - pobudzający; także jako rodzaj *herbatki szwajcarskiéj*, dawniéj przepisywanéj przez lékarzów pod nazwiskiem *ziela Iwinki białéj* lub *Piołyna alpejskiego*— herba Genippi albi v. Absinthii alpini.

Gat. 18. *B. lodowinowa* (A. glacialis Lin.).— Ziele ze wszech względów podobne *alpejskiéj*, a różniące się głównie: liśćmi srébrzysto-biało-jedwabistymi, o łatkach dużo węższych; koszyczkami zaledwie 3—5ma na końcu łodygi, i to kulistymi a prawie-bezszypułeczkowymi:— wiele rzadsza od tamtéj na Alpach tyrolskich, szwajcarskich i piemonckich:— używaną bywała i bywa za poprzedzającą i pod jéj nazwą.

RODZAJ. 985. ***Wrotycz*** (**Tanacetum** Lin.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obu- lub różno-płciowy; kwiatki wszystkie rurkowate,— premieniowe 1szeregowe, 3—4zębne, żeńskie,— a środkowe 4 — 5zębne, obupłciowe albo płonne. Kielichokrywa dzwonkowata, dachówkowata. Osadnik wypukły, nagi. Główki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki jednostajne, beztrzoneczkowe, kątowate, gładkie, z krążkiem w szczycie wielkim. Puch bąć żaden, bąć błoniasto - koronkowaty, całki lub równozębeczkowy, lub też nierówny i od zewnątrz prawie-1stronny.

Gat. 1. *W. swojski* (T. vulgare Lin.), niewiem zkąd także *Piżmem* zwany.— Ziele trwałe: w którym— kłąb gruby i gałęzisty, wielogłowy i wypustny, włóknistokorzeniowy; łodyg kilka, do 3′ i wyższych, tęgo wzniesionych, okrągławo-kątowatych, pojedynczych, nagich, od dołu a czasem i w wierzchołku czerwonawych; liście krótkoogonkowe i bezogonkowe, nagie, do 5″ długie, od odziomka 2 razy- a daléj 1 raz-wcinane— w końcu piérzastodzielnie a przy podstawie przerywano-piérzasto, w łatki podłużne, tępawe, piłkowane grubo lub téż wkrawane; baldaszkogron złożony, równowysoki; koszyczki liczne,— o kielichokrywie z łatek gęstych, omszonych i cisawo obrzeżonych,— a kwiatkach ciemno i cisawo - żółtych, nader zbitych, tworzących tarczę początkowo wklęsłą a później płaską do ½″ w średnicy, z których promieniowe 3szczépne, w kraju; ziarnczaki podłużnie - przewrotnie - jajowe, zwykle 5żeberkowe, z puchem krótkim i obrzeżającym.— Bardzo pospolity po zaroślach zwłaszcza wiklowych, po miedzach, ponad rowami i strumieniami całéj Europy i Azyi środkowéj, a po ogrodach uprawny w odmianie *kędzierżawéj* (T. v. crispum); kwitnie od lipca do września.— Ma on cały woń właściwą kamforowato-przenikliwą, a smak ostro-korzenno-gorzki: używanymi zaś były *ziele, kwiaty i nasiona Wrotycza* — herba, flores et semina Tanaceti, te ostatnie czasem pod nazwą *nasion cytwarowych średnich*— semina Cinnae media, głównie w czerwiwości u dzieci, w osłabionem trawieniu i ztąd wynikłych delegliwościach, w zimnicach, w różnych kurczowych niemocach, w dnie i wstrzymanych czyszczeniach miesięcznych. W lékarstwie bydlęcém, zwłaszcza téż owczém, gra to ziele nader

ważną rolę — jako zapobiegające, a razem jako lecz-ące motylice i inne czerwiewnętrzne.

RODZAJ 986. ***Suchołustka*** (**Helichrysum** Dec.) — Koszyczek wielokwiatkowy, obu- lub różno-płciowy; kwiatki wszystkie rurkowate,— promieniowe 1szeregowe, nieliczne, 5ząbkowe, cieniuchno-rurkowe i żeńskie,— a środkowe obupłciowe, większych rozmiarów. Kielichokrywy dachówkowatéj łatki zeschłe, dólne schodzące się lub promieniowo odstające. Osadnik płaski, bezplewinkowy, nagi, dołeczkowaty lub włókienkowaty. Główki w podstawie 2szczeciste. Znamiona wystające i zaledwie zgrubłe w końcu. Ziarnczaki beztrzoneczkowe, bezdzióbe, ze znamiączkiem w szczycie. Puchu 1szeregowego szczeci nieco chropawe lub brodate w końcach, już wolne, już zrosłe podstawami równo albo nierówno, a czasem i gałęziste.

Gat. 1. *S. żółta* (H. arenarium Dec.), także *Suchotnik, Kocanki żółte.*— Ziele trwałe: mające kłąb pionowy, nieco rozgałęziony, wielogłowy, z niewielu włóknistymi korzonkami; łodyg kilka, przeszło na 1' podnoszących się, pojedynczych, obłych, biało-szarawych; liście naprzemianległe, wpółobéjmujące, 2" długie, niższe $^1/_3$" wyższe zaś $^1/_{12}$" szérokie, brzegiem nieco-wwinięte, łopatkowate lub równowązkie, z obu stron-wełnisto - kutnerowate, barwy łodygi; koszyczki w baldaszkogronach złożonych, cytrynowo-żółte a czasem prawie pomarańczowe,— o kielichokryw żółtych i lśnących łatkach tylko w podstawach wełnistych, a do tego wewnętrznych falisto-karbkowanych,— z osadnikiem całkiem nagim,— a puchem szorstkowłosistym.— Częsta w Europie i środkowéj Azyi, po piaskach i lasach szpilkowych; kwitnie od lipca do września.— Dawniéj *kwiaty Ko-*

canek żółtych— flores Stoechadis citrinae, za potarciem słabo wonne i lekko ściągająco-gorzkawe, zadawanymi bywały w zastoinach brzusznych, nabrzmieniu wątroby, w żółtaczce, w biegunkach, czerwonkach i w czerwiwości; w tychże celach dziś jeszcze od ludu gdzie niegdzie używanymi bywają. Włożone pomiędzy suknie, mają wystraszać mole.— (Gnaphalium arenarium Lin.).

W taki sam sposób, używaną także bywała

Gat. 2. *S. krzewna* (H. Stoechas Monch.), krzew do 3′ wysoki:— z liśćmi rozrzuconymi, równowązkimi, podwiniętymi, zarówno z łodygą wełnisto-kutnerowatymi; z baldaszkogronem złożonym, skupionym,— o kielichokrywy kulistéj łatkach wietko dachówkowatych,— a kwiatkach żywo-żółtych:— rosnąca po piaskach i płonnych skałach Europy południowéj, także latem kwitnąca;— która dostarczała tak zwanych *kwiatów Kocanek neapolitańskich*— flores Stoechadis neapolitanae.— (Gnaphalium Stoechas Lin.).

Gat. 3. *S. krwista* (H. sanguineum Kost.), u starożytnych *Obłapą wonną* zwana.— Ziele trwałe; z łodygą na 1′ wysoką, bezgałęźną, obłą, kosmatą; z liśćmi naprzemianległymi, zbiegającymi, łopatkowato-lancetowatymi, płaskimi, całobrzegimi, z obu stron wełnisto- i białawo-kutnerowatymi,— z których dólne z koniuszkiem rudym i nagim w wierzchołku; z baldaszkogronem wierzchołkowym— koszyczków jajkowato-kulistawych, z kwiatkami od krwisto-czerwonych aż do różowych.— Rośnie w Egipcie i Syryi; kwitnie latem.— Sławnym był z niéj korzeń, jeszcze od Hipokratesa używany w kaszlach długotrwałych, w dychawicy wozgrzywéj, w trudném moczeniu, w chorobach macicy i w ukąszeniach jadowitych; liście zaś zewnętrznie w cierpieniach ocznych.— (Gnaphalium sanguineum Lin.).

RODZAJ 987. ***Ukwap*** (**Filago** Tourn.), także ***Nicennica***.— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, z osadnikiem nitkowato wydłużonym i zaledwie w końcu nieco-szérszym; z kielichokrywy łatkami dachówkowatemi, prawie nie do odróżnienia od plewinek osadnikowych, z których zewnętrzne w grzbiecie wełniste a reszta zeschła. Kwiatki w kątach niższych plewinek pojedyncze, żeńskie, — a wyższe liczne i to od zewnątrz żeńskie a wewnątrz obupłciowe lub męzkie przez zronienie; z koronami żeńskich nitkowatemi i zaledwie ząbeczkowemi, a obupłciowych rurkowatemi i 4—5zębnemi. Główki ogoniaste. Znamiona przytępione. Ziarneczaki obłe, jakby brodaweczkowane. Puch kwiatków środkowych nitkowato-szczecinkowaty, a skrajnych odmienny lub żaden.

Gat. 1. *U. polny* (F. arvensis Lin.), w starych zielnikach *Ukwap*.— Ziele roczne; z łodygą do 10″ wzniesioną, gęsto i wiechowato rozgałęzioną, biało-wełnistą; z liśćmi podobnież pokrytymi, wzniesionymi, równowązko-lancetowatymi, (2″ i $^1/_6$″), naprzemianległymi, całobrzegimi, kończystymi; koszyczki prawie-bezszypułkowe, drobne, kątowe i końcowe, ostrokrężne, po 3—6 w kupkach wielkości grochu całkiem zbito-owełnionych, po okwitnieniu odosabniające się,— o łatkach kielichokrywy tępo-lancetowatych, w brzegu i końcach błoniastych, — a kwiatkach żółtawych z puchem białym.— Bardzo pospolity po polach, wrzosowiskach i pustkowiach; kwitnie w lipcu i sierpniu. Dawniéj z niego *ziele Ukwapa*— herba Filaginis v. Impiae zadawanem bywało przez lekarzy, w krwotokach i czerwonkach.— (Oglifa arvensis Cass.).

Tegoż samego ziela, dostarczał także

Gat. 2. *U. niemiecki* lub *swojski* (F. germanica Lin.), lub *Kocanki swojskie.* — Ziele roczne; którego łodyga do 12″ wzniesiona lub podnosząca się, kilkakrotnie widlastodzielna, brudno-kutnerowata; liście wzniesione, pokrycia łodygi, — dólne prawie-łopatkowate, przytępione, (1″ i ⅙″), — a górne równowązko-lancetowate, w przytępionym wiérzchołku cierńkiem zakończone; koszyczki drobne, podłużnie-jajowe, prawie-bezszypułeczkowe, po kilka w kupkach kulistych w rozwidleniach i na końcu łodygi oraz gałązek, — o łatkach kielichokrywy lancetowatych, na wydatnym grzbiecie wełnistych, w kraju i w wiérzchołku lśnąco-nagich, z długim i ostrym końcem czerwonawym lub żółtawym, — a kwiatkach żółtawych, 4ząbkowych: — bardzo zwyczajne wszędzie po polach i pagórkach w Europie; kwitnące wraz z poprzedzającém: — z którego ziele szczególnie zalecano w biegunkach i czerwonkach u dzieci. — (Gifola germanica Cass.).

RODZAJ 988. ***Kocanki*** (**Antennaria** R. Brwn.). — Koszyczki wielokwiatkowe, rozdzielno- lub prawierozdzielno-płciowe. Kielichokrywy dachówkowatéj, łatki w końcach ubarwione lub zeschłe. Osadnik wypukły, jameczkowaty. Korony rurkowate, żeńskie nitkowate, 5zębne. Główki na wpół wystające, w podstawie 2szczetne. Szyjka żeńskich w końcu wrębna; męzkich zaś całkowita lub zaledwie-wrębna, często zroniona. Ziarneczaki obławe. Puch 1szeregowy, w żeńskich niteczkowaty a w męzkich maczugowaty.

Gat. 1. *K. rozdzielnopłciowe* (A. dioica Gärtn.), u dawnych *białe* lub *przyczerwieńsze.* — Ziele trwałe, darniste: którego — kłąb czołgający się, z licznymi wypustkami korzeniącymi się i ulistnionymi, z wieloma korzonkami włóknistymi; łodyga bezgałęźna, na 6″ najwyżéj wzniesiona lub podnosząca się, zbito-wełnisto kutnerowata; liście naprzemianległe, — korzeniowe różyczkowate, lancetowato-łopatkowate, z krótkim końcem

często fałdkowatym, ½"—1" długie, z wierzchu zielonkawe i delikatnie opilśnione, a spodem całkiem białokutnerowate,— łodygowe zaś równowązko-lancetowate, wzniesione lub przytulone; koszyczków 3—9, w baldaszkogronach skupionych,— o kielichokrywy łatkach tępych, w podstawie wełnistych a zresztą nagich, zeschłych, nieco-lśniących, w męzkich przewrotnie-jajowato-łopatkowatych i różnie-czerwonych, a w żeńskich lancetowato-łopatkowatych i białych.— Nader powszechne w całéj Europie, po wzgórzach, górach, wrzosowiskach, piaskach i glinkach; kwitnie w maju i czerwcu.— *Kwiatki Kocanek białych*— flores Gnaphalii v. Pilosellae albae v. Pedis Cati, nie pomału dawnymi czasy używanymi bywały w długotrwałych kaszlach, wrzodach płucnych, krwiopluciu, w czerwonkach, w biegunkach, z powodu lekko-ściągających własności.— (Gnaphalium dioicum Lin.).

Tak samo używają w ojczyznie

Gat. 2. *K. perłowych* (A. margaritacea R. Brwn.): różniących się od poprzedzającego gatunku, z którym wreszcie zgadzają się— wzrostem 2stopowym; brakiem wypustków; łodygą rozgałęzioną; liśćmi gęstymi, wydłużono-lancetowatymi, zaostrzonymi, (4" i ½"), wpółobejmującymi i podwiniętymi brzegiem; baldaszkogronami złożonymi z koszyczków skupionych, prawie-kulistych, białych lecz bez połysku,— o łatkach w końcu poszarpanych a w cisawéj podstawie lekko-wełnistych,— o kwiatkach żółtych:— rosnących po górach w Ameryce północnéj, a podobno i w Europie; kwitnących w lipcu i sierpniu;— dostarczających *ziela Kocanek perłowych*— herba Gnaphalii margaritacei.

RODZAJ 989. ***Wonikrotka*** (**Osmitopsis** Cass.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe języczkowate, bezpłciowe,— a środkowe rurkowate, rozszérzone w podstawie, 5ząbkowe i

obupłciowe. Kielichokrywa dzwonkowata, wieloszeregowo-dachówkowata. Osadnik płaski, bez plewinek. Główki ogoniaste. Znamiona tępe. Ziarnczaki jednostajne, w szczycie z dołeczkiem nabrzękło-obrzeżonym; bez puchu.

Gat. 1. *W. kosmata* (O. asteriscoides Cass.).— Krzew na 2' wysoki, dość gruby, gałęzisty; z liśćmi gęstymi, naprzemianległymi, bezogonkowymi, lancetowatymi, (2" i ⅓"), kończystymi, ku wierzchołkowi drobno-piłkowanymi, kropkowanymi przejźrzysto i wraz z łodygą kutnerowatymi, — dólnymi poodginanymi a górnymi nieco odstającymi; z koszyczkami przeszło 1" w średnicy, o promieniach krótszych od tła środkowego, pojedynczych, końcowych, — których kielichokryw łatki tępe, wewnętrzne listkowate i z obu stron miękkowłose, a zewnętrzne prawie-suche, 3nerwowe, obrzeżone błoniasto i miękkowłose tylko w wierzchołku i na grzbiecie,— plewinki osadnikowe zaostrzone, piłeczkowane i włosiste w wierzchołku,— kwiatki środkowe żółte, prawie obłe, od zewnątrz w wierzchołku gruczołkami podłużnymi — a na wewnątrz przy podstawie gębczastemi ciałkami pokryte,— promieniowe zaś białe i włosiste na zewnątrz a gruczołkowate na rurce.— Rośnie na miejscach wilgotnych przylądka Dobréj nadziei; kwitnie w marcu i kwietniu.— Woń ma przenikliwą jakby kamfory; dla tego téż używaną bywa w Ojczyznie dla pobudzenia potów, oraz jako rozpędzająca— wewnętrznie i zewnętrznie; a na ten ostatni cel przyrządzają z niéj po tamecznych lékarniach, tak zwany *wyskok Stokroci*— Spiritus Bellidis.— (Osmites. Lin.).

Również i

Gat 2. *W. kamforowa* (O. camphorina Less.), odróżniająca się jedynie — wzrostem mniejszym i nagością zupełną; liśćmi 1½″ długimi a ⅓″ szérokimi; łatkami kielichokryw wewnętrznemi kropkowanemi, wielonerwowemi, i równowązkiemi plewinkami; oraz kwitnieniem o miesiąc późniejszém: — używaną bywa pod tém samém nazwiskiem, ale ma być dużo dzielniejsza.

RODZAJ 990. ***Nerwotka*** (**Neurochlaena** R. Brwn.).— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy; z kwiatkami wszystkimi 5zębnie-rurkowatymi. Kielichokrywy dachówkowatéj łatki podłużne, wydatno-3nerwowe, tępe, listkowate. Osadnika płaskawego plewinki odpowiednie łatkom kielichokrywy. Główki zamknięte, bezogoniaste. Znamiona odgięte, z wybiegłym ostrokrężkiem. Ziarnczaki omszone, obło-wartołkowate, bezdzióbe, w trzoneczka nabrzękłego i ukośnego wydrążeniu osadzone. Puchu 1szeregowego szczecinki obtężnie, chropawe i trwałe.

Gat. 1. *N. łatowata* (N. lobata R. Brwn.).— Podkrzew: o łodydze do 8′ wzniesionéj, gałęzistéj, obłéj, krésowanéj, miękko-włosistéj,— a gałęziach odstających i rowkowanych; o liściach naprzemianległych, 4calowych, tęgowłosych z wierzchu a prawie-kutnerowatych spodem,— dólnych jajowato-lancetowatych, zaostrzonych, grubowcinano-piłkowanych, w podstawie 3łatowych lub jakby-włóczniowatych, — a górnych széroko-lancetowatych, piłkowanych i całych; o baldaszkogronach złożonych, równowysokich, skupionych; o koszyczkach znacznych,— z kielichokrywą prawie-jajową, równą kwiatom, a jéj łatkami dolegającemi, żółtemi z wyjątkiem najniższych cisawych,— z kwiatkami żółtymi; o ziarnczakach przewrotnie-ostrokrężnych.— Porasta góry Zachodnio-indyjskie; kwitnie w kwietniu.— Ziele jéj i kwiaty mo-

cno-gorzkie, cenią tameczni jako lék wzmacniający żołądek i podnoszący trawienie.— (Conyza lobata Lin.).

RODZAJ 991. ***Pomornik*** (**Arnica** Lin.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowate, żeńskie i bez pręcików lub też ze zronionymi,— a środkowe obupłciowe, rurkowate, 5zębne i szorstkie na rurce. Kielichokrywy dzwonkowatéj i 2szeregowéj, łatki równowązkolancetowate i równe. Osadnik płaskawy i włókienkowaty. Główki bezogoniaste. Znamiona środka podłużne, zstępująco-omszone, ucięte lub zakończone krótkim ostrokrężkiem. Ziarnczaki obławe, w obu końcach zcieńczone, nieco-żeberkowane i szorstkawe. Puch 1szeregowy, gęsto-włosisty, tęgi, brodato-szorstkawy.

Gat. 1. *P. górny* (A. montana Lin.), u starych zielopisarzów *Trank angielski*, u późniéjszych *Kupalnik pospolity*. — Ziele wieloletnie. Kłąb ukośny, do $^1/_3$'' gruby, w końcu jakby ugryziony, zewnątrz cisy lub żółtawy a wewnątrz białawy, od spodu porosły licznymi długimi i pojedynczymi korzonkami włóknistymi. Łodyga przeszło na 1′ wzniesiona, obła, krésowana, pojedyncza lub też w wiérzchołku z 2—4 gałązkami kwiatowemi naprzeciwległemi i bezlistnemi, miękko-kutnerowata i z gruczołonośnymi włosami — a z tąd lépka. Liście korzeniowe zazwyczaj 4 w różyczkę, jajowate, lub podłużnie-jajowate i zwężone ku podstawie a w wiérzchołku tępe, (5'' i 2''), ogrubnie, całobrzegie, 3—5nerwowe, blado-zielone, z wiérzchu ostrawe i pokryte podobnie łodydze lecz nie tak kosmato, a spodem nagie i gładkie; łodygowych naprzeciwległych, 1 lub 2 par odległych, znacznie mniéjszych, bezogonkowych, zrosłych

podstawami, w parze dólnéj postaci korzeniowych a w górnéj wązko-lancetowatych i czasem nawet prawie-naprzemianległych. Koszyczki na 2″ w średnicy, nieco-zwisłe, na końcu łodygi i gałęzi pojedyncze i długo-szypułkowe, ciemno-złoto-żółte lub prawie-pomarańczowe; z kielichokryw łatkami 10—20, zaostrzonemi pokrycia łodygi, rzęsowatemi i często w końcach ciemno-czerwonemi; z kwiatkami środkowymi mnogimi, o rurce korony szorstkowłosej,— a promieniowymi 10—20, również szorstko-rurkowymi lecz z języczkiem wstążeczkowatym, równowązkim, ucięto-3ząbkowym w zwężonym końcu, często z niodokształconymi lub wolno-główkowymi pręcikami. Ziarneczaki czarno-cise, pokryte szeregowo tęgimi włoskami.— Rośnie po polanach górskich i alpejskich w Europie środkowéj, a dość często po łąkach równinowych i suchych w północnéj; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Odgrywa on już od pary wieków, nader ważną rolę w lékarstwie; gdyż *korzeń, liście i kwiaty Pomornika* lub *Tranka angielskiego*— radix, folia et flores Arnicae, do dziś dnia nie wychodzą jeszcze z użycia— zwłaszcza też kwiaty, jako środek pobudzający błony śluzowe i surowicze, układ limfatyczny i naczyniowy, oraz mózg i nerwy obwodowe. Głównie zadawano je w gorączkach łożnych, durowych, nerwowych, gnilnych i wszelkich innych z wielkiém opadnięciem i przytłumieniem sił; w podobnych cierpieniach płuc i przewodu pokarmowego, w porażeniu ogólném lub częściowém, w gwałtownych stłuczeniach, wstrząśnieniach mózgu, wewnętrznych wynaczynieniach krwi i t. p. W dawnych czasach panowania pomorów, miały one także czynić nie mało przysługi.

RODZAJ 992. ***Omieg*** (**Doronicum** Lin.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowe, żeńskie, z pręcikami zronionymi lub bez żadnych, — a środkowe rurkowate, 5ząbkowe, obupłciowe. Kielichokrywy kilkoszeregowéj łatki równowązkie, prawie-równe i zaostrzone. Osadnik nieco-wypukły, bezplewinkowy. Główki bezogoniaste. Znamiona środka ucięte, w samym szczycie pędzelkowate, — a promieni krótkie i tępe. Ziarnczaki podłużnie-wartołkowate, rowkowane, bezdzióbe i bezskrzydłe. Puch w promieniach żaden lub tylko o 1—3 szczecinkach, a w środku wieloszeregowo-szczecinowaty.

Gat. 1. *O. lewartowy* czyli *lampartowy* (D. Pardalianches Lin.). — Ziele trwałe: którego — kłąb ukośno-poziomy, mięsisty, białawy, podłużny, nieco-ściśniony, jakby wstawowato-obrączkowany, z boków i górą wypustny, a spodem zcieńczony w długi koniec,— z licznymi i długiemi korzonkami włóknistymi: łodyga pojedyncza, górą gałęzista, 1 ½'—4' wzniesiona, krésowana i rowkowana, nieco-ostra, dęta, zarówno z liśćmi kosmatawo-krótkowłosa: liście naprzemianległe, tępe,— korzeniowe i łodygowe dólne sercowate, na ogonkach długich i rynienkowatych,— dalsze łopatkowato-sercowate, na krótszych ogonkach w brzegu blaszką obwiedzionych i obéjmujących łodygę swą podstawą 2łatkową,— a reszta bezogonkowe, przez zwężenie ponad podstawą jakby uszkowato-obéjmujące,— z wyjątkiem najwyższych okrągławo-sercowatych i széroko obéjmujących: koszyczki długoszypułkowe, pojedyncze na końcu każdéj gałązki, do 2 ½'' w średnicy; z kielichokrywą dzwonkowatą, o 30—36 łatkach jajowato-lancetowatych, długokończystych i rzęsowatych, dłuższych od środka;

z kwiatkami cytrynowo-żółtymi, z których promieniowe bardzo liczne i klinowato-lancetowato-wydłużone; z osadnikiem wypukłym, drobno-dołeczkowatym, porosłym włoskami miękkimi a krótkimi.— Porasta polana górskie i alpejskie, od środka Europy aż do Włoch górnych; kwitnie od maja do sierpnia.— Kłąb jego słodkawo-korzenny i słabo-wonny, jako *korzeń Omiega, Niedźwiadka* lub *Pajęcznika*— radix Doronici, dawniéj bywał dość wysoko ceniony ze swych skutków przeciwjadowych; a obok tego poczytując go sam za jadowity, używano jako trutkę na lewarty i rysie,— zkąd też nazwa gatunkowa wzięła początek: rzeczywiście zaś posiada on własności pomornikowego, lecz dużo słabsze.

Pod tąż samą nazwą, zbiérano i używano także korzenie:

Gat. 2. *O. Niedźwiadka* (D. scorpioides Willd.), któremu udzielono tego nazwiska, z powodu podobieństwa jego kłębu do owada niém oznaczonego,— odznaczającego się: tymże kłębem niemięsistym, bezwypustnym, w górze grubym i czubatym, a w dole wązko- i łękowato-wydłużonym; liśćmi korzeniowymi piérwszymi dwoma sercowatymi, resztą zarówno z łodygowymi rombowo-jajowatymi,— a wszystkimi wykrawano-ząbkowanymi i szorstkawo-włosymi wraz z łodygą: — rosnącego i kwitnącego, prawie wszędzie gdzie i poprzedzający: — oraz

Gat. 3. *O. Pajęcznika* (D. austriacum Jacq.), także *wilczym* mienionego dawniéj: którego — kłąb krótki i przygryziony, pokrywają włókna korzeniowe rzadkie, tworząc niby pająka postać; łodyga do 3′ wzniesiona, gałęzista, kątowata, szorstkawo-włosa; liście korzeniowe sercowate, tępe i ogonkowe, całe do 6″ długie,— łodygowe coraz mniéjsze, i to dólne łopatkowate, z ogonkiem krótkim, sercowato-oskrzydlonym i obéjmującym,— pośrednie jajowato-kończyste, na ogonku jeszcze krótszym i bardzo-széroko skrzydlastym,— a najwyższe bezogonkowe i lancetowate,— wszystkie zaś pokrycia łodygi; koszyczki wzniesione i o 2 przysadkach szorstkich,— z kielichokrywą jak w *lewartowym*, lecz równą kwiatkom środka— także żółtym,

równie jak i promienie na 1' długie: — rosnącego w tychże samych okolicznościach w Europie środkowéj i północnéj, a kwitnącego od czerwca do sierpnia.

RODZAJ 993. ***Przeciwień*** (**Kleinia** Lin.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obu- a rzadko różnopłciowy; kwiatki 5zębnie-rurkowate. Kielichokrywa z przysadeczkami kieliszkowatymi, czasem tylko bez nich, 1szeregowa, wielołatkowa. Osadnik płaski, nagi. Główki bezogoniaste. Znamiona uwieńczone krótkim i w podstawie rzęsowatym ostrokrężkiem. Ziarnczaki bezdzióbe. Puch kilkoszeregowy, szczecinowaty, chropawy.

Gat. 1. *P. ostromléczów* lub *euforbiów* (K. Anteuphorbium Dec.).— Podkrzew 12' i wyższy, cały nagi; z łodygą mięsistą, wzniesioną, obłą, grubą, modrawo oszronioną,— a gałęziami na końcach onéjże prawiewstawowatemi, górą ulistnionemi, spodem zaś prawie ostremi przez liczne blizny okrągławe i białawe; z liśćmi śrubowatymi w 3 szeregach, licznymi, na krótkich ogonkach przedłużających się na gałęzie w 3 linie zbiegające, podłużnie-jajowatymi lub lancetowatymi, zaostrzonymi, w brzegu jakby-ściśnionymi, płaskimi, nagimi, białawo- lub stalowo-oszronionymi; z baldaszkogronami licznymi na końcach gałązek,— o koszyczkach szypułkowych, pojedynczych, ponaginanych,— a kwiatkach białawych ze szkarłatnemi słupkami.— Rośnie w Afryce południowéj i Etyopii; kwitnie w lutym i marcu.— Sok jego kléisty, obwijający i chłodzący, uważano zawsze jako przeciwny skutkom jadowitych *Ostromléczów*.— (Cacalia Anteuphorbium Lin.).

Gat. 2. *P. płochowcolistny* (K. neriifolia Haw.), odróżniający się — wzrostem zaledwie 6calowym; liśćmi bezogonkowymi, lancetowatymi, (3" i ⅓"), tylko z wierzchu oszronionymi modrawo, a spodem czerwonawymi i z wydatnym nerwem głównym; baldaszkogro-

nami końcowymi, pomiędzylistnymi, wietkimi, o 4—5dzielnych i nitkowatych szypułeczkach, a przysadeczkach prawie-szydłowatych; z koszyczkami na tychże pojedynczymi — o kielichokrywach zrosłołatkowych, 6zębnych, o pół krótszych od białawo-żółtych kwiatków:— pospolity na wyspach kanaryjskich i w Indyach wschodnich, a kwitnący w październiku i listopadzie;— dostarcza liści po roztarciu woni pietrasznikowéj, których odwarem tameczni léczą gośćce i różne liszaje zwłaszcza też parchy.— (Cacalia Kleinia Lin.).

Gat. 3. *P. figowaty* (K. ficoides Haw.); odznaczony należycie — liśćmi obło-ściśnionymi i zaostrzonymi, a wiechą kwiatków białych końcową;— rosnący na Przylądku Dobréj nadziei;— dostarcza liści, tamże jako ogórki kiszonych, oraz jadanych za jarzynę. — (Cacalia ficoides Lin.).

RODZAJ 994. ***Starzec*** (**Senecio** Less.).— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy i bezpromienny, lub różnopłciowy i promieniowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowate, żeńskie,— a środkowe obupłciowe, 5ząbno-rurkowate. Kielichokrywy już nagiéj już z kieliszkiem łuskowatym — łatki 1szeregowe, często zgangrenowaciałe w końcach, brzegiem zeschłe, w grzbiecie zaś 2nerwowe. Osadnik bezplewinkowy, nagi i gładki lub jamkowaty. Główki bezogoniaste. Znamiona środka ucięte, tylko w samym szczycie pędzelkowate. Ziarneczki obławe lub rowkowano-kątowate, bezdzióbe i bezskrzydłe. Puch kilkoszeregowy, włosisty, odpadający,— z szczetkami prostemi, cieniuchnemi, prawie równemi i zaledwie chropawemi.

Gat. 1. *S. wielki* lub *Jakóbek* (S. Jacobaea Lin.), w dawnych zielnikach *Przymiot wielki, Łomignat, Kwiat Śgo Jakóba.*— Ziele trwałe, całe nagie lub też włosiste, aż do kosmatego. Kłąb obły, ukośny, o wielu korzeniach włóknistych. Łodyga do 2′ i wyżéj wzniesiona, górą gałęzista, rowkowana, obła, często w odziomku albo nawet cała brudno-czerwona. Liście tępe; ko-

rzeniowe ogonkowe, podłużne i ku zwężonéj podstawie prawie-lirowato ząbkowano-wcinane; niższe łodygowe prawie-bezogonkowe, lirowato-pierzastodzielne, — z łatą końcową podłużną lub tak jak w liściach najwyższych pierzastodzielnie wcinaną, — a łatkami bocznemi tępemi, podłużnemi, całkiemi lub też— w wyższych łodygowych wcinano-ząbkowanemi albo nawet postrzępanemi i 2—3łateczkowemi, brzegiem powwijanemi i coraz węższemi. Koszyczki w baldaszkogronach równowysokich, na długich szypułkach — wraz z kielichokrywami $^1/_4$calowemi i półkulistemi — porosłych wełną łatwo ścierającą się, z rozmaitymi 10—12tu promieniami lub bezpromienne; z łatkami kielichokryw w podstawie garbatemi, a w ostrym końcu gangrenowatemi. Ziaruczaki delikatnie szczecinkowate.— Bardzo zwyczajny po suchych łąkach, zaroślach, rumowiskach i około dróg— w całéj Europie, Azyi środkowéj i Ameryce północnéj; kwitnie od czerwca do września.— Z niego pochodziło dawniéj *ziele Śgo Jakóba*— herba Jacobaeae, bezwonne lecz ostro-gorzkie, używane w czerwonkach, w ślinogorzu, w kaszlach długotrwałych;— a zewnętrznie jako odmiękczająco-rozpędzające.

Gat. 2. *S. gładkolistny* lub *pogański* (S. sarracenicus Lin.), dawniéj także *Przymiotowe ziele.* — Ziele trwałe; z kłębem wypustnym, wielokorzonkowym; z łodygą pojedynczą, na 4' i wyżéj wzniesioną, obławo-kątowatą, zupełnie nagą; z liśćmi licznymi, lancetowato-wydłużonymi, nieco z obu końców zwężonymi, zaostrzonymi, nieco skórzastymi, nagimi albo tylko brzegiem lekko omszonymi, prawie 2 razy piłkowano-ząbkowanymi,— o ząbkach powginanych końcami; z baldaszkogronem wiechowatym, równowysokim, o równowązkich przysadkach; z ko-

szyczkami na zgrubłych i nikło-omszonych szypułkach, — o kielichokrywie obło-wartołkowatéj, omszono- i w końcach zeschło-łatkowéj, — a kwiatkach żółtych, z których promieniowych prawie zawsze 8.— Pospolity po miejscach wilgotnych, wiklach, zaroślach i po nad brzegiem wód w całéj Europie; kwitnie od lipca do września. — Używanym bywał zarówno z *Nawłocią*, jako *ziele przymiotowe*— herba Consolidae sarracenicae, najwięcéj w zatkaniach brzucha niższego i jako pędzący mocz.

Gat. 3. *S. pospolity* lub *mały* (S. vulgaris Lin.), u dawnych *Przymiot mały*. — Ziele roczne; którego — łodyga około 1′ wzniesiona, pojedyncza albo gałęzista, obło-kątowata i naga; liście mięsistawe, cokolwiek lśnące z wierzchu, a spodem czasem miękko-omszone, obejmujące, podłużnie-lancetowate, tępe, na 3″ długie, piérzasto wcinane,— najniższe jakby w ogonek zwężone i zatokowato piłkowane,— wyższe piérzastodzielne w łatki podłużne i tępe, ale ostro- i nierówno-ząbkowane; baldaszkogrony nieco zwisłe, z początku zbite a późniéj rozłożystsze, na końcach łodygi i gałązek, 3—6- i więcéj- koszyczkowe, z szypułkami wełnisto-kosmatemi; koszyczki drobne, bezpromieniowe, z 10przysadeczkowym kieliszkiem, — z kielichokrywy obléj łatkami grzbiecistemi i gangrenowatemi w końcach,— z kwiatkami żółtymi; ziarnczaki nerwiste, z drobniuchnymi cierńkami na nerwach; a puch równy koronom, biały, z włoskami nikło-ząbeczkowanymi. — Jeden z najpospolitszych po polach, rolach, około dróg i po pustkowiach całéj Europy i Ameryki północnéj.— Jest on bez woni i lekko słono-gorzkawego smaku; a mimo to, zadawano dawniéj z niego *ziele przymiotowe* lub

Starca— herba Senecionidis wewnętrznie w czerwiwości, w morzyskach, w kurczach i w skąpych czyszczeniach miesięcznych; a zewnętrznie zalecano jako odmiękczające, rozpędzające i dojźrzewające— w ropniach.

PLEMIĘ 5.

Karczochowe (Cynareae Less.).

Korony przejźrzyste, umiarowe lub prawie-umiarowe,— promieniowe rzadko języczkowate. Osadnik nagi albo jamkowato-włókienkowaty. Szyjki obupłciowych górą węzełkowato zgrubłe, często na węzełku pędzelkowate, z ramiączkami zrosłemi lub wolnemi i omszonemi na zewnątrz. Gruczołków znamionowych szereżki nie wystające, dochodzące do końców ramiączek i tamże wraz spływające.

RODZAJ 995. ***Nogietek*** (**Calendula** Neck.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 2—3szeregowe, języczkowate, żeńskie,— a środkowe rurkowate, męzkie. Kielichokrywy niewieloszeregowéj łatki odosobnione. Osadnik płaski i nagi. Korony w podstawie szorstkie. Główki krótkie, ogoniaste i szydełkowate. Szyjka zakończona w ostrokrężek węzełkowaty, szorstki i wrębny w końcu; w promieniach krótka,— ze znamionami długiemi, wysmukłemi, od spodu gładkiemi a z wierzchu gruczołeczkowemi. Jajniki promieni łękowate, środka zaś zronione. Ziarnczaki w środku żadne, a w promieniach 2—3szeregowe i różnie upostacione, bo— zewnętrzne wydłużone w dzióbek,— pośrednie w końcu ucięte, w grzbiecie cierńkowe, mniéj więcéj wgięte, krajami zaś wypłasczone w błonkę

wklęsłą albo płaską i wcinano-ząbkowaną,— wewnętrzne zaś obrączkowate lub tylko wwinięte, w grzbiecie cierniste,— a wszystkie płodne i bez puchu.

Gat. 1. *N. lékarski* (C. officinalis Lin.), dawniéj także *Miesiączkiem* zwany.— Ziele roczne: mające — korzeń pojedynczy lub włóknisto-rozgałęziony; łodygę do 2′ wzniesioną, dość okrągło-kątowatą i cokolwiek-szorstkowłosą; liście mięsistawe, z obu stron miękkawo- albo szorstko-włosiste,— dólne przewrotnie-jajowato-łopatkowate a górne takież lancetowate, już całobrzegie, już z odległymi i krótkimi ząbkami, już niewyraźnie wykrawane, wpółobéjmujące, nieco lépkawe. Koszyczki pojedyncze na końcach gałęzi, do 2″ w średnicy, wzniesione,— o kielichokrywy płasko-półkulistéj łatkach 10 — 25, równych środkowi, równowązko-lancetowatych i krótkowłosych,— o kwiatkach lśnących, od białawo-żółtych aż do pomorańczowych, z liczbą promieni odpowiednią łatkom kielichokrywy, do ¾″ długich a ⅛″ szérokich; ziarnczaki różnéj wielkości, łódkowate, miękko-cierniste, powginane.— Dziki rośnie na Wschodzie i w Europie południowéj, na miejscach uprawnych, na rumowiskach, po winnicach i t. p: a u nas chodowany po wszystkich niemal ogrodach i ogródkach aż do włościańskich; kwitnie od lipca do października.— Przed laty w niemałém użyciu było *ziele i kwiatki Nogietka*— herba et flores Calendulae; które niezbyt dawno znowu poczęto wznawiać, dla wielkiéj ilości *kalenduliny* w nich zawartéj. Zalecano je jako otwiérające, rozpuszczające i wzbudzające poty; najwięcéj ziele w zatkaniach trzewiów brzusznych, w żółtaczce, w chorobach gruczołów— nawet rakowatych, w braku czyszczeń miesięcznych; kwiaty zaś w cierpieniach łożnych złośli-

wych, co większa — w pomorze. W handlu — używają tych ostatnich do fałszowania szafranu i pomornikowych.

Gat. 2. *N. polny* (C. arvensis): odróżniający się — wzrostem znacznie mniéjszym; łodygą rozpiérzchło-podnoszącą się; liśćmi ostro-lancetowato-sercowatymi; oraz ziarnczakami węższymi, a zewnętrznymi nawet nie wgiętymi i lancetowato-szydełkowatymi; — nawet w Europie środkowéj chociaż rzadko dziko rosnący,— bywał podobnież używanym jako *ziele i kwiaty Nogietka polnego* — herba et flores Calendulae sylvestris.

RODZAJ 996. ***Przegorzan*** lub ***Jeżonóg*** (**Echinops** Lin.).— Koszyczki 1kwiatkowe liczne, zgromadzone na spólnym osadniku kulistym i nagim,— z których najwyższe wcześniéjsze; z kielichokrywą ogólną o niewielu małych i poodginanych łatkach. Kielichokrywa właściwa trwała, wielołatkowa, potrójna; z łatkami zewnętrznemi włosowatemi, krótszemi i tworzącemi jakby pędzel,— pośredniemi cokolwiek dłuższemi, prawie łopatkowatemi i zaostrzonemi,— a wewnętrznemi wydłużonemi, długokończystemi i łódeczkowatemi. Korony rurkowate i to krótko, w kraju nierówno-5wrębne. Pręcików nitki gładkie i zrosłe aż po same łatki korony; główki zaś bezogoniaste, ale często brodate w podstawach. Znamiona wolne, łękowato rozchodzące się. Ziarnczaki obłe, jedwabisto-kosmate. Puch króciuchny, jakby koronkowaty, o włosach strzępatych.

Gat. 1. *P. właściwy* (E. spaerocephalus Lin.), także *Jeżonóg ruski.*— Ziele 2roczne: którego — łodyga czasem do 6' wzniesiona, tęga, rowkowana, kléisto omszona, pojedyncza lub o kilku gałęziach wzniesionych; liście pomarszczone, z wiérzchu zielone i kléisto omszone, a spodem szarawo-biało i gęsto jakby-wełnisto omszone, tylko z nerwami tęgowłosymi,— dólne bardzo

wielkie, ogonkowe, nastroszono-2razy-pierzastodzielne w łaty podłużno-jajowate, kończyste i zatokowo wcinano-cierniste,— górne zaś bezogonkowo obejmujące łodygę, sercowato-jajowate i zatokowo-cierniste; koszyczki końcowe, pojedyncze, kuliste, do 2″ w średnicy,— o kielichokrywach w podstawie otoczonych ościami białemi, a ich łatkach rzęsowatych i kleisto omszonych, zewnętrznych drobnych a wewnętrznych w cierń wydłużonych,— o kwiatkach białych i blado-niebieskich.— Zwykły po miejscach suchych i skwarnych kamienistych, w Europie środkowéj i południowéj; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Dawniéj *ziele Przegorzana*— herba Echinopis, zadawano jako otwierające i rozpuszczające.

RODZAJ 997. ***Zażwian*** (**Cardopatium** Juss.).— Koszyczek niewielokwiatkowy, obupłciowy; kwiatki jednostajne, dłoniasto-5wrębne, z rurką w podstawie garbatą, a łateczkami w końcu stwardłemi. Kielichokrywy podłużnéj i dachówkowatéj łatki niewieloszeregowe, skórzaste,— zewnętrzne w brzegu cierniste, a w szczycie z szydłowatym cierniem odgiętym,— wewnętrzne zaś suchawe i ciernisto-ząbkowane. Osadnik szczupły i włókienkowaty. Pręcików nitki gładkie, a główki z przyrostkiem ostrym w końcu, oraz z 2ma ogonkami długimi i wstecz-szorstkimi. Znamiona króciuchne, tępe. Ziarneczak prawie-jajkowy, zcieńczony w podstawie, w szczycie zaś wydłużony w szyjkę, jedwabisto-kosmaty. Puch z 8—10 łuseczek, 1szeregowych, nierównych, nieco-ząbeczkowanych, długości szyjki.

Gat. 1. *Z. baldaszkogronowy* (C. corymbosum Juss.). — Ziele trwałe: którego— kłąb pionowy, gruby, prawie-marchwiowaty, nieco-rozgałęziony, w szyi czubaty,

czarniawo-cisy zewnątrz a wewnątrz żółtawy; łodyga na 9″ wzniesiona, grubości palca, w końcu widlasto-baldaszkogronowata, czerwonawa i naga; liście nagie, bardzociemnozielone,— korzeniowe dość wielkie, różyczkowate, głęboko-piérzastodzielne— w łaty także piérzastodzielne, ząbkowane i mocno cierniste,— łodygowe zaś mniéjsze, wpółobéjmujące łodygę i również cierniste; koszyczki drobne, na końcach gałęzi po 6—8 poskupiane a pojedyncze w ich rozwidleniach, otoczone okrywowato liśćmi najwyższymi,— o kielichokryw łatkach wewnętrznych kończystych, pośrednich ciernistych, a zewnętrznych piérzastodzielnie-ciernistych,— z osadnikiem plewinkowato-ciernistym,— a kwiatkami 8—15, błękitnymi.— Rośnie w Europie południowéj, w Grecyi, na Wschodzie i w Afryce północnéj; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Korzeń téj rośliny ostry, sławny w starożytności, poczytywany był za jadowity; a używanym bywał zewnętrznie w świérzbie i innych wyrzutach skórnych, oraz we wrzodach toczących i w bólu zębów.— (Carthamnus corymbosus Lin.).

RODZAJ 998. ***Opierstka*** (**Saussurea** Dec.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy; kwiatki jednostajne, z rurką cieniutką, gardzielą brzuchatą, a krajem 5wrębnym. Kielichokrywy wieloszeregowéj i często dachówkowatéj łatki w końcu— bez- lub z przyrostkiem. Osadnik płaski, włókienkowaty albo plewinkowy, o plewinkach wolnych lub zrosłych, a zawsze trwałych,— rzadziéj zaś nagi. Pręcików nitki gładkie; główki w wiérzchołku z długim i ostrym przyrostkiem, a w podstawie z 2ma szczecinkami rzęskowatemi lub kosmato-wełnistemi. Znamiona jako przedłużenie szyjki,

długie i rozchodzące się w końcach. Ziarnczaki gładkie. Puch podwójny; zewnętrzny szorstko-nitkowaty i najczęściéj trwały; wewnętrzny z szczeci długo-piórkowatych, zrosłych podstawami w odpadający pierścioneczek.

Gat. 1. *O. gorzka* (S. amara Dec.).— Ziele trwałe; z łodygą do 4′ wzniesioną, tęgą, kątowatą, o licznych gałęziach wzniesionych; z liśćmi bezogonkowymi, podłużnie-lancetowatymi, w obu końcach zwężonymi, z brzegiem w dólnych zatokowym i ząbkowanym a w górnych całkowitym, nagimi, modrawo-zielonymi,— z których wyższe nieco zbiegające po łodydze; z koszyczkami po 3 na końcach gałęzi poskupianymi, tworzącymi wraz jakby baldaszkogron, do $1^1/_2$″ w średnicy,— o łatkach kielichokrywy bezbronnych, tępych, szérokawych, błoniastych, miękkich, ubarwionych i zeschłych w brzegu,— a kwiatkach szkarłatnych.— Zwyczajna w Syberyi; kwitnąca latem.— Odwar korzenia jéj gorzkawo-słonawego, od tamecznych zadawanym bywa w cierpieniach kiłowych, zwłaszcza też w bólach kostnych téj choroby.— (Serratula amara Lin.).

RODZAJ 999. ***Skaliptoń*** (**Stachelina** Dec.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki rurkowato-5wrębne. Kielichokrywa obława, przytulono-dachówkowata. Osadnika płaskiego plewinki wązkie i zaledwo spojone podstawami, trwałe. Pręcików nitki gładkie; główki w wierzchołku długoprzyrosteczkowe, a w podstawie o 2 ogonkach brodatych lub poszarpanych. Szyjka bródkowata w nabrzmiałym szczycie; znamiona zrosłe w podstawach, a w końcach wolnych tępe. Ziarnczaki podłużne, ze znamiączkiem w

szczycie. Puch 1szeregowy, z włosami zrosłymi po 4 i 5 w wiązeczki gałęziste.

Gat. 1. *S. rozmarynolistna* (S. rosmarinifolia Cass.). — Krzew bardzo gałęzisty, cały biało kutnerowaty, do 12′ wysoki; z gałęziami wysmukłemi i nieco-kątowatemi; z liśćmi bezogonkowymi, równowązkimi, przytępionymi, na 1″ długimi, w brzegu podwiniętym całkimi alboli też zrzadka drobniuchno-ząbeczkowanymi, z wierzchu kosmatymi a spodem biało i zbito kutnerowatymi; z koszyczkami po 3—5 w baldaszkogronach, krótkoszypułkowymi, średniéj wielkości,— o kielichokrywie obło-ostrokrężnéj, z łatkami zewnętrznemi krótszemi i wełnistemi a wewnętrznemi ostrzéjszemi i czerwonawemi w górnéj połowie,— o kwiatkach fiołkowawo-czerwonych, słabo lecz miło wonnych; z ziarneczakami tępymi i rowkowanymi, o puchu długim i biało jedwabistym.— Dość pospolita po górach i skałach spieczystych w Europie południowéj; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Rośliną tą mocno-gorzką, leczą miejscowi zatkania brzuszne, żółtaczkę, zatrzymanie czyszczeń miesięcznych i czerwie ludzkie.

RODZAJ 1000. ***Dziewięćsił*** (**Carlina** Tourn.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki rurkowate, 5wrębne, gładkie. Kielichokrywy łatki zewnętrzne listkowate, ząbkowano-cierniste i rozwarte,— a wewnętrzne wydłużone promienisto, zeschłe i ubarwione. Osadnika płaskiego włókienka porastałe podstawami niby w jamki brzegiem nierównowielowrębne. Pręcików nitki gładkie; główki w szczycie o długim przyrostku, a w podstawie o 2ch ogonkach piórkowatych. Ziarneczaki obło wydłużone, okryte jedwabisto włosami dolegającymi i 2koniuszkowymi w

wiérzchołku. Puch 1szeregowy, z blaszeczek pozrastałych po 3—4 podstawami, piórkowatych.

Gat. 1. *D. przyziemny* (C. acaulis Lin.), dawniéj *białym* lub *Zającą rzepką* i *Kąsinkiem* mianowany.— Ziele trwałe: którego— kłąb pionowy, długi i gruby, w górze pojedynczy a od dołu gałęziący się, pomarszczony, guzikowaty i zwykle białawo-rdzawy; łodyga czasem prawie żadna, a czasem do 8″ wzniesiona i niekiedy nawet gałęzista; liście różyczkowato rozłożone, do 16″ wydłużone, nagie, zwężone— w ogonek 5calowy, rynienkowaty, z obu stron z drobnemi łateczkami ciernistemi, a w podstawie rozszérzony,— piérzastodzielne w łatki ząbkowano-ciernisto wcinane, tęgie, poskładane i wzniesione. Koszyczki prawie w środku różyczki liści leżące, lub w razie obecności łodygi na jéj wiérzchołku, do 5″ w średnicy,— o kielichokrywy łatkach zewnętrznych ciso-zielonych, piérzastodzielnych w łateczki zatokowo-ząbkowano-cierniste lub téż całkowite, a wewnętrznych kończysto-równowązkich i lśnąco-białych w postaci wieńca promienistego,— o kwiatkach lillowo-modrawych; plewinki osadnikowe białe, grzbieciste, 2—3- i więcéj-szczépne, czasem rzęsowato poszarpane w strzępki— z których wiele po nad kwiatki wystaje maczużkowato.— Dość pospolity po skwarnych i płonnych wzgórzach i górach, a czasem i koło dróg w Europie środkowéj; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Przed laty używano *korzeń Dziewięćsiła białego*— radix Carlinae, Cardopatiae v. Chamaeleontis— albi, wydatnéj lecz niemiłéj woni i smaku żywiczno-gorzkiego, jako pobudzający trzewia podbrzuszne, pędzący mocz, wzniecający poty, pomnażający czyszczenia miesięczne, gubiący czerwie,— oraz jako przeciw-

kurczowy, a w większych dawkach przeczyszczający a nawet sprawiający wymioty; który mimo niezawodności skutków lekarskich, od dawna już wykluczono z lekarń. Nierozkwitłe i jeszcze soczyste koszyczki, spożywać także można za karczochy.

Podobnież jeszcze dziś miejscami w Europie południowéj, spotrzebowywanym bywa:

Gat. 2. *D. rożdżeńcolistny* (C. acanthifolia All.), różny zaledwie: liśćmi spodem białawo-kutnerowatymi a z wiérzchu zaledwie; koszyczkami podobnymi do karczochów, o łatkach wewnętrznych kielichokrywy tworzących od spodu cisawo-czerwonawy wieniec; a najwięcéj kwiatkami żółtymi; — rosnący po Alpach i górach wyniosłych Europy południowéj, od Istryi do Piemontu, oraz w Pireneach i Appeninach: — a prócz tego i

Gat. 3. *D. pospolity* (C. vulgaris Lin.), dawniéj *czarny:* z kłębem wrzecionowatym; z łodygą do 12″ dorastającą, wznicsioną, krésowaną, albo pojedynczą albo téż o 2—3 gałęziach dłuższych od szczytu onéjże, pajęczynowato obleczonych; z liśćmi lancetowatymi lub podłużnie-jajowatymi, (2½″ i ½″), często złożonymi w podłuż, z wiérzchu nagimi a spodem prawie-wełnistymi, zatokowo-zębatymi i nadzwyczaj ciernistymi w całym brzegu, niekiedy nawet jeszcze raz cierńkowato-ząbeczkowanymi, — z których korzeniowe zwężone w ogoneka łodygowe w półobéjmujące; z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałęzi, otoczonymi przez najwyższe liście, stulającymi się w czasie suszy a roztaczającymi w wilgotnéj porze, — o kielichokryw łatkach zewnętrznych żółto-cisych i piérzastodzielnie-ciernistych z ciernianni gałęzistymi, a wewnętrznych równowązko-lancetowatych bezbronnych i żółtawo- albo rudawo-białawych, wieńcowato-rozłożonych, — kwiatkach zaś żółtych: — dość zwykłego po pustych odłogach, koło dróg i w lasach szpilkowych, a kwitnącego od lipca do września: — którego kłąb uchodził pod nazwiskiem *korzenia Dziewięćsiła czarnego* albo *leśnego* — radix Carlinae sylvestris v. Heracanthae.

Gat. 4. *D. liposokowy* (C. gummifera Less.), czyli *Lgniec liposokowy.* — Ziele trwałe, bezłodygowe: w którém — kłąb mięsisty, wrzecionowaty, na 1″ gruby,

pojedynczy, białawy i mleczny: liście bardzo liczne, różyczkowate, głęboko zatokowo-piérzasto wcinane w zęby długo- i żółto-cierniowe, z wierzchu nikło-omszone a spodem białawe, zwężone ku podstawie w ogonek rynienkowaty i ciernisty: koszyczek najczęściéj jeden w pośrodku liści dość wielki, a czasem ale rzadko 2 lub 3, prawie bez szypułki, otoczony liśćmi nieco-mniéjszymi,— o łatkach kielichokrywy zewnętrznych, płaskich, nieco-wełnisto opilśnionych, tęgich, brzegiem ciernistych, z 3ma końcowymi cierniami dłuższymi,— pośrednich z długim cierniem w końcu,— a wewnętrznych znacznie dłuższych, o równowązkich i tępych, lecz nie tworzących wieńca; o kwiatkach fiołkowawych. — Rośnie w Europie południowéj, Afryce północnéj i na Wschodzie po miejscach pustych i płonnych; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Kłębu jéj używano w puchlinach, w cierpieniach dróg moczowych i w skórnych. Sok zaś wydzielający się pomiędzy łatkami kielichokrywy a zbierający na wełnie i cierniach tychże, żółtawy i wonny, ścinający się w rodzaj liposoku, używa się jak mastyk lub za lep; prócz tego i jedzą go dzieci, równie jak koszyczki i korzenie— zwłaszcza na Krecie, w Sycylii i Barbaryi.— (Atractylis gummifera. Lin.).

RODZAJ 1001. ***Chaber*** lub ***Chabrek*** (**Centaurea** Less.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, najczęściéj niby-promieniowy; kwiatki promieniowe zwykle płonne, rozszérzone, nieumiarowo-5wrębne, rzadko kiedy nie przewyższające środkowych,— czasem zaś obupłciowe. Kielichokrywy łatki dachówkowate, bez- lub z rozmaitymi przyrostkami, bezbronne albo cierniste. Pręcików nitki brodaweczkowate, a główki bezogoniaste. Ziarnczaki ściśnione, ze znamiączkiem

boczno-przodkowym w bliskości podstawy. Puchu szczeciny nitkowate, chropawe, najczęściéj kilkoszeregowe, — wewnętrzne mniéjsze i nieco-schodzące się, a nader rzadko równe lub dłuższe od zewnętrznych.

Gat. 1. *C. Jasieniec* (C. Centaurium Lin.), w dawnych zielnikach prócz tego zwany *Centuryą wielką* i *Goryczką włoską* czyli *wolszą*. — Ziele trwałe: którego kłąb długi, gruby, gałęzisty i czerwonawy; łodyga do 5′ wzniesiona, kątowata, gałęzista i naga; liście wielkie, skórzaste, nagie, pierzastodzielne,— z łatą końcową największą, podłużnie-lancetowatą i 3dzielną,— a resztą lancetowato-przedłużonemi, prawie-2łatkowemi, nierówno i drobno-ciernisto ząbkowanemi; koszyczki wielkie i pojedyncze na końcach odnóg, tworzące wraz baldaszkogron złożony,— z kielichokrywy obléj łatkami doległemi, kończystemi, całobrzegiemi, czarno wełnistemi,— a kwiatkami szkarłatnymi. — Rośnie po Alpach Europy południowo-umiarkowanéj; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Używanym bywał przed laty, *korzeń Centuryi większéj* — radix Centaurii majoris, jako wzmacniający żołądek; w starożytności zadawano go w kaszlach długotrwałych, dychawicy, cierpieniach wątroby, puchlinie i t. p: czerwonawy zaś sok z niego, do gojenia ran.— (Centaurium officinale Cass.).

Gat. 2. *C. Przestrzelon* (C. Jacea Lin.).— Ziele trwałe, rozmaicie upostacione: z kłębem na wpół zdrzewiałym, wewnątrz żółtym; z łodygą od 3″ do 3′ wysoką, częściéj podnoszącą się lub niemal pokładającą niż wzniesioną, już w całéj długości już tylko w wierzchołku rozgałęzioną, i to— w odnogi długie i wzniesione, albo w krótkie i prawie-wiązkowe, kątowato-rowkowane, ostro i zarówno z resztą rośliny kosmatawo omszone: z liśćmi

najniższymi jajowato-podłużnymi i długoogonkowymi, a wyższymi aż do równowązko-lancetowatych,— najczęściéj całobrzegimi, lecz czasem i ząbkowanymi lub zatokowo-piérzasto wcinanymi a nawet i wszystkimi całkiem piérzasto dzielnymi: z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałęzi; o kielichokrywy kulistawo-jajowéj i dachówkowatéj łatkach ściśle dolegających, wygryzanoposzarpanych w górnym brzegu, już całkiem rudo-cisych już białawo obrzeżonych, nagich,— albo też dólnych rzęsowatych i wełnisto-białawych,— z przyrostkami suchawo-błoniastymi, wklęsłymi, wygryziono-poszarpanymi, w wewnętrznych okrągławymi a w najniższych jajowato-lancetowatymi; o kwiatkach karmazynowych, różowych a bardzo rzadko białych,— często promieniowych żadnych: z ziarnczakami blado-szarawymi, o bardzo krótkim puchu.— Bardzo zwyczajny po łąkach, około dróg, po pagórkach i górach w całéj Europie i Azyi środkowéj; kwitnie od czerwca do września.— Gorzki i lekko ściągający *korzeń Przestrzelona czarnego* lub *Krokosza leśnego*— herba Jaccae nigrae v. Carthami sylvestris, zadawanym bywał dawniéj na sposób innych gorzkawych leków z téj rodziny; więcéj wszelako płókano jego odwarem cierpiące gardła. Może on być także użytym do barwienia na żółto, jak sierpikowy.

Tenże sam korzeń zbierano także, z

Gat. 3. *C. gorzkiego* (C. amara Lin.), odróżniającego się od poprzedniego, jedynie— liśćmi równowązko-lancetowatymi, całobrzegimi i wełnistymi; oraz kielichokrywami wietkiemi, o przyrostkach białawych i poszarpanych:— rosnącego nieco ku południowi Europy.

Gat. 4. *C. czarny* (C. nigra Lin.).— Ziele trwałe, wejźrzenia *Przestrzelona:* w którym— łodyga 2' naj-

wyższa, wzniesiona, kątowata, prawie-naga lub nieco kosmatawa, górą cokolwiek rozgałęziona; liście — już wszystkie lancetowate już korzeniowe zatokowo-piérzasto wcinane, bądź całobrzegie bądź odległe i drobno ząbeczkowane, czasem całkiem nagie i zielone, a czasem nieco-szaro kosmatawe, z kielichokrywy zbito dachówkowatéj łatek— tylko przyrostkami widzialnymi, przytém zawsze czarnymi i kasztanowato-rzęsowato-poszarpanymi,— o kwiatkach barwy różnie szkarłatnéj, i jednostajnych w postaci.— Jeden z rzadszych po łąkach leśnych, w górach Europy środkowéj i południowéj; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Odwarem korzenia, léczą jeszcze dziś w Sardynii liszaje i różne wyrzuty skórne; który głównie należy do mocno pędzących mocz.

Też same choroby ma léczyć

Gat. 5. *C. Świerzbnica* (C. Scabiosa Lin.), także *Żelaznicą* zwany: ziele trwałe — o kłębie ukośnym, na 1' długim, grubym, wielogłowym; łodygach licznych, na 3' wzniesionych, tęgich, kątowato-rowkowanych, nagich lub krótkowłosych, często cisawo-czerwonych, górą rozgałęzionych baldaszkogronowato, i to— w odnogi dólne ulistnione a górne całkiem bezlistne; liściach prawie-skórzastych, najczęściéj wszystkich lirowatych,— z łatami podłużnie-lancetowatemi i wcinano-zatokowato lub też w najwyższych piérzasto-dzielnemi, pokrycia łodygi; koszyczkach wielkich, po jednemu na końcach odnóg łodygi,— z kielichokrywy prawie-kulistéj, nagiéj lub kosmatawéj łatkami obrzeżonemi czarno i rzęsowatemi rdzawo, z których tylko wewnętrzne przyrostkiem cisym i strzępatym są opatrzone,— a kwiatkami ciemno-szkarłatnymi, rzadziéj białymi:— dość zwyczajna po miejscach spiekłych, po pagórkach i koło dróg, prawie w całéj Europie; kwitnąca od czerwca do września.

Gat. 6. *C. Bławat* (C. Cyanus Lin.), w różnych częściach kraju *Bławatkiem*, *Modrakiem*, *Modrzeńcem*, *Chabrkiem*, *Wasilką* i *Wołoszką* mianowany.— Ziele roczne. Łodyga do 2' wzniesiona, obławo-5kątna, na

krawędziach ostra, dęta, prawie-wełnista,— z podobnemiż odstająco-wzniesionemi gałęziami. Liście bezogonkowe, wązkie, szaro- i krótko-wełniste— zwłaszcza też spodem; korzeniowe łopatkowate i całobrzegie; odziomkowe 3łatowo-wcięte, o łacie środkowéj eliptycznie-lancetowatéj, a bocznych równowązkich i kończystych; łodygowe dólne pierzastodzielne w łatki krótkie, równowązkie, z końcową szérszą i bardzo wydłużoną; a reszta równowązko lancetowate i całobrzegie. Koszyczki pojedyncze na końcach gałęzi; z kielichokrywą kulistawojajową, ściśle-dachówkowatą,— o łatkach tępych, w środku jasno-zielonych, a w cisym brzegu pięknie piłeczkowano-rzęsowatych; z kwiatkami szafirowymi, czasem różowo-karmazynowymi lub białymi, promieniowymi zawsze większymi.— Jeden z najpospolitszych pomiędzy zbożem, prawie w całym świecie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Obojętne z jego promieni zbiérane *kwiaty Bławata*— flores Cyani, dziś służą jedynie do przystrajania kadzideł: dawniéj atoli przypisywano im skuteczność w ukąszeniach niedźwiadka, żmii, os itp. oraz w gorączkach złośliwych,— a zewnętrznie w cierpieniach oczów; sądzono nawet iż pędzą mocz.

Takież same skutki miały sprawiać, kwiaty

Gat. 7. *C. górskiego* (C. montana Lin.), właściwie *Bławata górskiego;* który od poprzedzającego odróżnia się — łodygą kilkocalową, prawie- lub całkiem-bezgałęźną; liśćmi lancetowatymi, zbiegającymi po łodydze, ale nagimi; a koszyczkami znacznie większymi: — oraz

Gat. 8. *C. kątolistnego* (C. axillaris Willd.), odmiennego od *górskiego* z którym zresztą podobny — wzrostem jeszcze niższym; łodygą nieco-gałęzistą; liśćmi biało opajęczonymi; a koszyczkami końcowymi i kątowymi:— obu rosnących po górach i wzgórzach słonecznych:— które dostarczały *kwiatów Bławata większego*— flores Cyani majoris.

Gat. 9. *C. letni* (C. solstitialis Lin.). — Ziele roczne, całe kutnerowato-wełniste: z łodygą na 2' wysoką; z liśćmi zbiegającymi,— w odziomku lirowatymi, daléj zatokowo weinanymi, powyżéj lancetowatymi aż do równowązkich,— przytém wietkimi i szarawymi; z koszyczkami dość wielkimi,— o łatkach kielichokrywy słomiastych, z wielkimi i żółtymi przyrostkami o cierniach dłoniastych, z których środkowy najdłuższy,— o kwiatkach żółtych, wszystkich jednostajnych.— Rośnie w Europie południowéj, po polach i winnicach; kwitnie latem.— Dawniéj dostarczał on *korzenia Ciernia letniego*— radix Spinae solstitialis, który jako mocno-gorzki dawniéj bywał przepisywany; również gorzkie kwiaty, jeszcze dziś w Sabaudyi używanymi są w zimnicach w postaci herbatki.

Gat. 10. *C. ostowaty* (C. Calcitrapa Lin.).— Ziele roczne, całe miękkowłose: którego — łodyga na 2' i wyższa, od samego odziomka rozpiérzchło rozgałęziona w odnogi widlastodzielne i zarówno z nią rowkowano kątowate: liście szarawe, różnéj wielkości; najniższe do 1' długie, ogonkowe, nierówno piérzastodzielne w łaty podłużne, ząbkowane, ku podstawie zwykle 2dzielne i wszystkie ciernistokończyste; wyższe zaś bezogonkowe, 3'' długości, piérzastodzielne w łatki równowązkosiérpowate, ciernisto-piłkowane i zaostrzone; a najwyższe pojedyncze: koszyczki na końcach i po bokach gałęzi, bezszypułkowe; o kielichokrywie podłużnie-jajowéj, nagiéj, ściśle-dachówkowatéj,— z łatkami zewnętrznemi wybiegłemi w długi poziomy i żółty ciérń, a obok niego z licznymi drobnymi,— zewnętrznemi zaś bezbronnemi i pergaminowatemi; o kwiatkach czerwonawych, rurkowato-léjkowatych, promieniowych 3—4- a środko-

wych 5-wrębnych— z łateczką zewnętrzną znacznie dłuższą; ziarnczaki drobne, szarawe, nagie i lśnące.— Rośnie po płonniznach i koło dróg, zwłaszcza na gruncie słonym w Europie południowéj, a rzadko w środkowéj; kwitnie od lipca do września.— Używaném bywało, jego gorzkie i do bernardynkowego podobne, *ziele Osta gwiazdkowatego*— herba Cardui stellati v. Calcitrapae, w tych samych razach co i tamto: prócz tego, korzeń i nasiona zadawano jako pędzące mocz; we Francyi zaś jeszcze dziś używają kwiatów w zimnicach.— (Calcitrapa Hippochaestum Gärtn.).

Gat. 11. *C. korzenisty* (C. cerynthifolia Sib. Sm.). — Ziele trwałe: którego kłąb postaci i rozmiarów lukrecyowego, lecz białawy i zupełnie pionowy; łodyga na 1½' wysoka, naga, o niewielu gałęziach pojedynczych; liście skórzaste, siatkowato-żylaste i nagie,— korzeniowe długoogonkowe i lirowate, a łodygowe małe, podłużnie-jajowate, nieco-sercowato obejmujące łodygę; koszyczki pojedyncze na końcach gałęzi, jajowo-obławe,— z kielichokrywy łatkami skórzastemi, kończystemi, całobrzegiemi, nagiemi i dolegającemi,— a kwiatkami żółtymi.— Rośnie na Wschodzie, zwłaszcza na Libanie; kwitnie latem.— Dostarczał on niegdyś słynnego korzenia, zwanego radix Behen albi, mającego własność rozweselania umysłu i wzmacniania pamięci, a podobno i odmładniania.

RODZAJ 1002. ***Drapacz*** (**Cnicus** Vaill.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, jednostajny; kwiatki wszystkie rurkowate, 5wrębne,— skrajne płonne, cieniutkie ale równe środkowym. Kielichokrywa jajowa i z przysadkami; o łatkach dolegających, skórzastych, wydłużonych w przyrostek długi i twardy

piérzastodzielnie i odstająco ciernisty.— Osadnik płaski, gęsto szczecinowy, z szczeciami wyrównywającemi kwiatkom. Główki bezogoniaste. Ziarnczaki nader umiarowo w podłuż krésowane, gładkie, ze znamiączkiem z boku i blisko podstawy. Puch potrójny; zewnętrzny jako kraj owocu króciuchny, rogowaty i karbowany; pośredni z 10 szczeci długich i tęgich; a wewnętrzny z tyluż krótkich i naprzemianległych z tamtemi.

Gat. 1. *D. lékarski* (C. benedictus Gärtn.), dawnych pisarzów *Czubek turecki*, *Oset włoski*, *Bernardynek*, a w mowie ludowéj *Karda benedykta*.— Ziele roczne. Korzeń włóknisto-gałęzisty, biały. Łodyga 2' dorastająca, wzniesiona lub podnosząca się, dęta, kątowata, czerwonawa, od samego odziomka odstająco rozgałęziona i wraz z gałęziami mocno i biało-kosmato wełnista oraz kléista. Liście podłużne, grubo-nerwiste, nieco rzadziéj od łodygi kosmate, (8'' i 2''); dólne zwężone w ogonek zbiegający po łodydze, piérzastodzielne— w łaty odstające, zatokowo-ząbkowane i miękko-cierniste na ząbkach; górne zaś coraz małejące, bezogonkowe, wpółobéjmujące, nieco-zbiegające, już piérzastodzielno, już tylko zatokowo-2razy-ząbkowane ale również cierniste. Koszyczki bez szypułek, na końcach gałęzi, pojedyncze, z powodu zbyt mocnego otulenia liśćmi— zaledwie widoczne; z kielichokrywą jajową, na 1'' długą, jakby osnutą powłoką pajęczynowato-bawełnistą, mocno kléistą,— o łatkach zielonawo-żółtawych, ściśle dachówkowatych, w brzegu błoniastych, z których— najniższe bezbronne a coraz wyższe coraz dłużéj cierniste, wreszcie najwyższe z piérzastodzielnymi ciernami bardzo długimi i żółtymi; z kwiatkami żółtymi, środkowymi 5- a skrajnymi 3-wrębnymi. Ziarnczaki do $^1/_2$'' długie,

nieco-łękowate, żebrzyste, żółtawo-szare, w podstawie skośnie przyciętéj głęboko wydrążone; puchu szczeciny gruczołkowate.— Dziki rośnie na Wschodzie i miejscami w Europie południowéj, u nas zaś po ogrodach uprawny bardzo często; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Od odległéj starożytności aż po dziś dzień, utrzymuje się użycie lekarskie przyjemnie słonawo-gorzkawego *ziela* a gdzieniegdzie i *nasion Bernardynka*— herba et semina Cardui benedicti: pierwszego jako środka rozpuszczającego przy lekkiém wzmacnianiu, w nieczynności i nieżycie lub wozgrzywości dróg trawienia, morzyskach, zimnicach, oraz w przydłuższych cierpieniach piersiowych; wszelako za mocny napar onegoż, sprawia niekiedy wymioty: nasion zaś jako wzbudzających poty, podczas wywijania się ospy i odry.

RODZAJ 1003. ***Przęszlica*** (**Kentrophyllum** NECK.).— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, prawie-jednostajny; kwiatki umiarowo-5wrębne, czasem zewnętrznych kilka płonnych i nitkowatych. Kielichokrywy jajowéj łatki zewnętrzne liściaste, pierzasto wcinane, cierniste,— a wewnętrzne podłużne, zaledwie-ząbeczkowane i kończysto-ciernistawe. Osadnik gruby, włókienkowaty. Pręcików nitki w środku z wiązeczką szorstkawych włosków; główek zaś przyrostek końcowy tępy. Znamiona zrosłe. Ziarnczaki grube, przewrotniejajowo-4ścienne, pomarszczone, w szczycie ząbeczkowato-karbowane, ze znamiączkiem ukośném. Puch w skrajnych żaden albo prawie-żaden; w środkowych zaś plewinki— zewnętrzne dachówkowate, tępe, rzęskowate, coraz dłuższe i ostrzejsze, wieloszeregowe,— a wewnętrzne króciuchne, ucięte, ząbeczkowane i 1szeregowe.

Gat. 1. *P. wełnista* (K. lanatum Neck.), u dawnych także *Krokosz polny, Oset miękki* lub *Matki Bożéj*. — Ziele roczne: z łodygą do 2' wzniesioną, obławą, krésowaną, omszono-wełnistą, najczęściéj 3dzielną w końcu: z liśćmi podłużnymi, grubo-nerwistymi, kosmato-wełnistymi; z których — najniższe na 4" długie, lirowate i ząbkowane, gęste, zwężone w ogonek, — a wyższe podobneż lecz bezogonkowe; obéjmujące malejące,— najwyższe jajowato-lancetowate i ledwie na 1" długie,— wszystkich zaś zęby i łaty wybiegłe w długi cierń tęgi: z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałęzi, (2" i 1½"),— o kielichokrywie jajowéj, zbito pajęczynowato-wełnistéj, w któréj łatki— zewnętrzne podobne liściom okrywowym ale od nich dłuższe, pośrednie tylko w końcach listkowate, a wewnętrzne słomiaste i przytulone— kończą się w słaby cierniek,— o kwiatkach żółtych, 5wrębnych w łateczki równowązkie.— Dość pospolity po spiekowiskach, koło dróg i po winnicach w Europie południowéj; kwitnie od czerwca do sierpnia. — W miejscu, ziela gorzkawego, używają za bernardynkowe.— (Carthamus lanatus. Lin.).

RODZAJ 1004. ***Krokosz*** (**Carthamus** Tourn). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, prawie-jednostajny; kwiatki 5wrębne, umiarowe, prawie-gładkie, z rurką rozszérzoną po nad podstawą. Kielichokrywy łatki zewnętrzne listkowate i odstające, pośrednie wzniesione oraz w końcu z przyrostkiem jajowatym i brzegiem ciernistym, a wewnętrzne całkowite i kłująco-kończyste. Osadnika płaskiego włókienka równowązkie i gęste. Pręcików nitki gładkie; główki z tępym przyrostkiem końcowym. Znamiona zaledwie widzialne. Ziarnczaki przewrotnie-jajowo-4ścienne, gładkie; bez puchu.

Gat. 1. *K. barwiérski* (C. tinctorius Lin.), w starych zielnikach *Krokos* lub *Szafran domowy*, *ogrodny*, *polny*, *płonny*.— Ziele roczne: którego — łodyga do 3′ wzniesiona, baldaszkogronowato rozgałęziona, tęga, obła, krésowana, naga i lśnąca tak jak i inne części rośliny; liście niższe wpółobéjmujące, bezogonkowe, podłużne, (4″ i 1″), — wyższe coraz krótsze, podłużnie-jajowate, — a wszystkie tęgie, grubo-żyłaste, odległe ząbkowano-piłkowane i cierniste. Koszyczki pojedyncze na końcach gałęzi i łodygi, równowysokie, (1 ½″ i 1″), — o kielichokrywy brzuchato-jajowéj łatkach zewnętrznych dolegających podstawami a wiérzchołkami mocno-odstających, postaci liści najwyższych, — wewnętrznych zaś pergaminowatych, słomiastych, długokończystych, lśnących i biało-błoniasto obrzeżonych, — o kwiatkach jasno żółto-pomorańczowych aż do ciemnych; ziarneczki przeszło ⅓″ długie, mléczno-białe i lśnące.— Pochodzi on z Indyj wschodnich, zkąd przeszedł jako uprawny na Wschód a ztamtąd do całéj Europy; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Jako léku, używano dawniéj z niego gorzkawo-oleistych *nasion Krokosza* — semina Carthami jako przeczyszczających, w żółtaczce, w puchlinach, w wozgrzywości dróg oddechowych; a jeszcze i dziś w ojczyznie zadają go na przeczyszczenie, a olejem z nasion tłoczonym léczą gośćce i porażenia. Kwiaty zaś używane bywają do barwienia na żółto pierwiastkiem ich wyciągowym, a na czerwono żywicznym, — z którego zarazem przyrządza się jak najlepsze *rumienidło* (róż): także barwią nimi różne potrawy i ciasta, a najczęściéj służądo fałszowania szafranu, — dlatego téż uchodziły niegdyś pod nazwiskiem *szafranu domowego*.

RODZAJ 1005. ***Ostropest*** (**Silybum** Vaill.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki nierówno-5wrębne, niby-paszczękowate, z rurką dłuższą o połowę od kraju. Kielichokrywy jajowéj łatki liściaste,— zewnętrzne rozszérzone w przyrostek jajowaty i długo-kończysto ciernisty, brzegiem ciernisto-piłkowany,— a wewnętrzne lancetowate i całkie. Osadnik mięsisty, włókienkowaty. Pręcików nitki 1wiązeczkowe i brodaweczkowate; główek przyrostki krótkie. Ziarnczaki ściśnione, gładkie, w podstawie ze znamiączkiem szérokiém, a w wierzchołku z pierścionkiem rogowatym puchonośnym. Puch wieloszeregowy, ze szczecin krótkobródkowych.

Gat. 1. *O. Podgorzał* (S. marianum Gärtn.), także *Pstrost* i *Kostropacz.*— Ziele roczne: o korzeniu pionowym, grubym, dość pojedynczym; łodydze 6′ i wyżéj tęgo-wzniesionéj, obłéj, krésowanéj, pajęczynowato-kosmatéj, rozgałęzionéj od połowy; liściach podłużnych, gładkich, nagich, prawie-lśnących, na tle ciemno-zielonem po nerwach żylasto i széroko biało-pasiastych, wpółobéjmujących swą włóczniowatą lub sercowatą podstawą; z których— korzeniowe nadzwyczaj wielkie, bo niekiedy przeszło 1′ długie, różyczkowato-rozpostarte, nieco zwężone w ogonek, zatokowo-piérzastodzielne i ciernisto-ząbkowane,— wyższe tylko zatokowo-ciernisto wcinane,— a najwyższe prawie-całkie, na pół złożone i poodginane; o koszyczkach pojedynczych, długoszypułkowych, wielkich; z kielichokrywy jajowo-brzuchatéj łatkami nader ścisłemi,— zewnętrznemi listkowatemi, brzegiem gęsto ociernionemi, z przyrostkiem przeszło 1calowym i poziomo odstającym a nérkowatym,— wewnętrznemi zaś zeschłobłoniastemi, całobrzegiemi, cier-

nisto-zaostrzonemi; z kwiatkami szkarłatnymi albo białymi: o ziarnczakach ukośnie-wydłużonych, drobnych, gładkich, lśnąco-cisych z jaśniéjszemi plamkami,— a puchu białym.— Dziki pospolity po pustkowiach w Europie południowéj a zdziczały w środkowéj, u nas zaś jako strojny po ogrodach; kwitnie od czerwca do września.— Starodawni lekarze, przepisywali *ziele, korzeń i nasienie Ostropesta* — herba, radix et semen Cardui Mariae; dwoje piérwsze jako rozpuszczające i otwiérające, w zimnicach, puchlinach, zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i t. p: nasiona zaś olejne, w chorobach piersiowych. Młode listki korzeniowe, miejscami jadają jak karczoszkowe.— (Carduus marianus Lin.).

RODZAJ 1006. ***Popłoch*** (**Onopordon** Vaill.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki 5wrębne, jakby-paszczękowate, zgrubłe w podstawie kraju. Kielichokrywy jajowo-kulistawéj łatki dachówkowate, skórzaste, wydłużone w przyrostek lancetowaty i w cierń zakończony. Osadnik mięsisty, jamkowaty w dołki błoniaste i zatokowo-ząbkowane. Pręcików nitki gładziuchne; główki w końcu z nadrostkiem równowązko-szydełkowatym, oraz z 2ma krótkimi ogonkami w podstawie. Znamiona zrosłe prawie do samego końca. Ziarnczaki przewrótnie-jajowo ściśnione, 4graniaste, poprzécznie pomarszczone. Puchu łuseczki wieloszeregowe, zrosłe podstawami w obrączkę rogowatą, nitkowate, brodawkowate lub bródkowato-piórkowate.

Gat. 1. *P. pospolity* (O. Acanthium Lin.), dawniéj *Oset powłoczny, podwórzowy, Głowacz* i *Czartopłoch.* — Ziele 2roczne. Korzeń mięsisty; prawie-wrzecionowaty, gruby, nieco-gałęzisty, biały. Łodyga 6′ i

wyższa, wzniesiona, tęga, gruba, obła lub też skrzydlata przez liście zbiegające po niéj, od połowy rozgałęziona, ciernista i zarówno z liśćmi białawo-wełnisto kutnerowata. Liście korzeniowe podłużnie-jajowate, na 1' wydłużone, zwężające się w ogonek, kątowato-zatokowe w łatki ciernistokończyste; łodygowe coraz mniéjsze, nierówno zatokowo-ząbkowano cierniste; najwyższe lancetowate i całkowite. Koszyczki wielkie i końcowe, na długich szypułkach prawie-4skrzydłych i zatokowo-ciernistych; z kielichokrywą półkulistą,— o łatkach tęgich, odstających, ciérnisto-kończystych i ociérnionych w brzegu piłkowanym,— z których najniższe poodginane, a reszta wzniesione; z kwiatkami ciemno-różowymi, rzadko białymi.— Jak najzwyczajniéjszy wszędzie koło budynków, dróg, po pustkowiach i rumowiskach w całéj Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Dawniéjsi lékarze, przepisywali *korzeń i ziele świéże Osta powłócznego* lub *Popłocha* — radix et herba recens Cardui tomentosi, Spinae albae v. Onopordi; piérwszy jako środek otwiérający, rozpuszczający i pędzący mocz — w ciekączkach, puchlinach i t. p: drugiego zaś sok wyciśnięty we wrzodach rakowatych i w wyrzutach skórnych. Miejscami korzenie obłuszczone oraz łodygi i nerwy liści— młode, jadają jak karczoszkowe; zielone koszyczki jak karczochy; z nasion zaś wytłaczają nie zły oléj.

RODZAJ 1007. ***Karczoch*** (**Cynara** Vaill.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki prawie- paszczękowato 5wrębne— w łateczki kraju zgrubłego nader nierówne w podstawie i o pół krótsze od rurki. Kielichokrywy jajowéj i dachówkowatéj łatki skórzaste, wybiegłe w przyrostek lancetowaty

i cierniem zakończony. Osadnik płaski, włókienkowaty. Pręcików nitki brodaweczkowate; główki zaś z przyrostkiem bardzo tępym. Znamiona zrosłe. Ziarnczaki przewrotnie jajowo-ściśnione, 4graniaste, twarde i gładkie, ze znamiączkiem szerokiém i ukośném. Puch kilkoszeregowy, piórkowaty,— z ostkami wolnemi w podstawach, a osadzonemi na odpadającéj obrączce.

Gat. 1. *K. prawdziwy* (C. Scolymus Lin.), w dawnych zielnikach *Karczofl, Karciok, Arciok bezostny.*— Roślina trwała; z korzeniem mięsistym, długim, grubym i gałęziącym się; z łodygą do 3′ wzniesioną, grubą, obłą, rowkowaną, omszoną, nieco rozgałęzioną w górze; z liśćmi wielkimi, miękkimi, z wiérzchu blado-zielonymi a spodem lekko- i białawo-opilśnionymi,— korzeniowymi na ogonkach i piérzasto wcinanymi w łaty już podobnież, już tylko ząbkowato i mało co cierniste,— łodygowymi zaś tylko nierówno-ząbkowanymi; z koszyczkami pojedynczymi na szczycie łodygi, wielkości dwóch pięści, nagimi,— o kielichokrywy jajowéj lub tępo-ostrokrężnéj, łatkach wielkich, różnie-jajowatych, nieco wgiętych, w miękki cierń zakończonych, mięsistych, grubych, zielonych lub czerwonawo-cisawych,— o kwiatkach jasno fiołkowawo-czerwonawych.— Dziki rośnie w Afryce północnéj i w Europie południowéj, a uprawny po ogrodach reszty Europy, jednak nie wszędzie zadawalnia jego wykształcanie się; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Przed łaty jego korzeń i łodyga— bardzo gorzkie, zachwalanemi bywały jako rozpuszczające i pędzące mocz w puchlinach; dziś jednak pozostało tylko użycie zielonych koszyczków, jako ulubionéj i wykwintnéj jarzyny.

Gat. 2. *K. Karczoszek* lub *Kard* (C. Cardunculus Lin.), dawniéj *Karczoch kolczysty:* ziele także trwałe i całkiem do *prawdziwego* podobne, ale— nieco wyższe; o łodydze przez liście górne zbiegające ciernistéj; liściach nader grubo- i mięsisto-nerwistych, głęboko 2 razy piérzastodzielnych, zbiegających po łodydze, ciernisto-brzéżnych w ciernie żółte, z wiérzchu białawo-zielonych a spodem biało kutnerowatych; koszyczkach dużo mniéjszych niż w tamtym, z łatkami kielichokrywy cieńszemi i długo-ciernistemi oraz węższemi:— rosnący tam gdzie i piérwszy, zarówno uprawiany i wraz z nim kwitnący:— dostarcza również jarzyny, ale nie z koszyczków tylko z młodych łodyg i nerwów liściowych, przyrządzanych jak szparagi; w Hiszpanii zaś i Francyi południowéj przechowują jego kwiatki, celem użycia onychże do zwierania mléka.

RODZAJ 1008. ***Oset*** (**Carduus** Gärtn.).— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki z rurką krótką, gardzielą podłużną, a krajem prawie- paszczękowato 5wrębnym. Kielichokrywy dachówkowatéj łatki lancetowate albo równowązkie, nie zeschłe w brzegu, najczęściéj kończyste lub téż ciernisto-kończyste. Osadnik włókienkowaty. Pręcików nitki wolne, włosiste; a główki bezogoniaste, z przyrostkiem równowązko-szydłowatym. Znamiona zrosłe. Ziarnczaki podłużne, ściśnione, gładkie; ze znamiączkiem w szczycie mięsistawém, a w podstawie zaledwie ukośném. Puch wieloszeregowy; o szczecinkach nitkowatych, szorstkich, zrosłych podstawami w obrączkę oddzielającą się od owocu.

Gat. 1. *O. kądzierzawy* (C. crispus Lin.), u dawnych *suchym* lub *wielkim* zwany.— Ziele 2roczne; z korzeniem wrzecionowatym, gałęzistym, nieco-mięsistawym i białym; z łodygą 4′ wzniesioną, zarówno z jéj 2—5ma gałęziami prawie w całéj długości kędzierzawo i drobnociernisto skrzydlatą; z liśćmi zbiegającymi, lancetowatymi, do 5″ długimi, z wiérzchu zrzadka włosistymi, a

spodem kutnerowatymi lub czasem nagimi,— dólnymi piérzasto-wcinanymi w łaty jajowate 3—5szczépne, z których końcowa większa a wszystkie ciernisto-kończyste,— łodygowymi zaś zatokowo-ciernisto zębatymi; z koszyczkami na krótkich szypułkach, blisko na 1″ długimi, jajowymi i poskupianymi w główki prawie-równowysokie,— o kielichokrywy nie zaciśniętéj ku górze łatkach zewnętrznych równowązko-lancetowatych i odstająco-szydłowato kończystych, a wewnętrznych prostych i zeschło-miękkawych,— o kwiatkach lillowych lub ciemno-karmazynowych; z ziarnczakami krésowanymi w podłuż i poprzécznie fałdowanymi na krésach.— Nadzwyczaj powszechny i uciążliwy chwast po wybrzeżach lasów, zaroślach, łąkach, polach, ogrodach, najchętniéj po nad wodami w gruncie ciężkim; kwitnący w lipcu i sierpniu.— Jako chwast jest on szkodliwy; ale miejscami, młode łodygi i pędy jadają za jarzynę, zwłaszcza w czasie niedostatku lub głodu.

Jadanym także bywa w podobny sposób .

Gat. 2. *O. zwisły* czyli *ośli* (C. nutans Lin.), odznaczający się: łodygą 3′ dorastającą, rowkowaną, przerywano-skrzydlastą; liśćmi przerywano-zbiegającymi, prawie-lancetowatymi, do 6″ długimi, fałdowato-falistymi, z wiérzchu nagimi i lśnącymi, spodem tylko na nerwach kosmatymi,— z których dólne zatokowo-piérzasto wcinane w łaty 3szczépne, a górne zatokowo-grubo zębate i wraz z tamtymi ciernisto-kończyste i cierńkowato-piłkowano rzęsowate; koszyczkami cokolwiek dłuższymi, półkulistymi, zwisłymi, na szypułkach opilśnionych,— o kielichokryw górą zaciśniętych i opajęczonych łatkach szérszych, lecz nagle zaostrzonych i wybiegających w cierń długi, z których zewnętrzne odstające, pośrednie mocno odkrzywione a wewnętrzne wzniesione,— o kwiatkach czasem białych:— jak najpospolitszy chwast około dróg, po pustkowiach, rumowiskach i t. p: kwitnący równocześnie z tamtym.

RODZAJ 1009. ***Ciernistręt*** (**Picnomon** Lobel.).— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki dość umiarowo 5wrębne. Kielichokrywy jajowo-ostrokrężnéj i otoczonéj przysadkami liściowatymi dłuższymi od kwiatków, łatki ściśle dachówkowate,— zewnętrzne wybiegające w przyrostek szydłowaty odgięty i piérzasto-ciernisty, a wewnętrzne bez onegoż. Pręcików nitki wolne i chropawe; główki zaś bezogoniaste, ale z przyrostkiem szydełkowatym. Znamiona wolne i rozchodzące się. Ziarnczaki podłużne, ściśnione, bezżeberkowe, z miodnikiem trzonerczkowym i 5promieńkowym. Puch wieloszeregowy, długi, piórkowaty, podstawami zrosły w obrączkę.

Gat. 1. *C. żółtociernisty* (P. Acarna Cass.).— Ziele roczne: którego — łodyga 3′ wysoka, tęga, obła, krésowana, skrzydlasta, ciernista, łatwo ścierająco się biało-wełnista, w kilka krótkich odnóg baldaszkogronowo rozgałęziona; liście gęste, lancetowate, do 6″ długie, ciernisto-piérzasto wcinane i do tego gęsto ciernisto-piłkowane, z obu stron szarawo-biało wełnisto-kutnerowate; ciernie boczne parzyste a końcowe pojedyncze i prawie 1″ długie, żółto-pomorańczowe i nadzwyczaj ostre; koszyczki bezszypułkowe, poskupiane i otoczone najwyższymi liśćmi,— o kielichokrywie podłużnie-jajowéj, biało-wełnistéj, a jéj łatkach nagle zakończonych w cierń giękki i piérzasto-żółty, który w wewnętrznych przechodzi w 3dzielny,— o kwiatkach drobniuchnych i szkarłatnawych; ziarnczaki zaś lśnąco-żółtawo-cise i krésowane.— Rośnie tu i owdzie w Europie południowéj, po miejscach wystawionych na słońce; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Korzeń jego zadawano dawniéj w cierpieniach żołądka, w krwiopluciu

także jako pędzący mocz i uspakajający ból zębów: nasionami zaś leczono kurcze u dzieci.— (Carduus Acarna Lin.).

RODZAJ 1010. ***Ostrożeń*** (**Cirsium** Tourn.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki z rurką krótką, gardzielą podłużną, a krajem 5wrębnym. Kielichokrywy łatki dachówkowate, w końcu mniéj więcéj cierniste. Osadnik włókienkowaty. Pręcików nitki wolne, często włoskami pokryte; główki bezogoniaste, lecz w końcu z przyrostkiem równowązko-szydełkowatym. Znamiona zrosłe. Ziarnczaki podłużne, ściśnione, gładkie, błonkowate, bezżeberkowe, ze znamiączkiem mięsistawém w szczycie. Puch wieloszeregowy, z ości pozrastałych podstawami w obrączkę odpadającą, piórkowatych i często ząbeczkowanych lub maczużkowatych w końcach.

Gat. 1. *O. polny* (C. arvense Scop.).— Ziele trwałe: z kłębem długim, czołgającym się: z łodygą na 3′ wzniesioną, rowkowano-kątowatą, już całą nagą, już téż w odziomku kosmato-wełnistą a ku wierzchołkowi zbito-wełnistą, gęsto wiechowato rozgałęzioną: z liśćmi bezogonkowymi, licznymi, prawie-lancetowatymi, nastroszono-pierzastodzielnymi, falistymi lub prawie-kędzierzawymi, z obu stron brudno-zielonymi i nagimi,— o łatach odległych, 3kątnych, tępych, brzegiem ciernistych i ciernisto-rzęsowatych, w podstawie często 2łatkowych; odziomkowych zbiegających, a gałęziowych zaledwie ząbkowanych i ociernionych: z koszyczkami mnogimi, z początku półkulistymi a późniéj podłużnymi, $^3/_4$″ w średnicy, po 1 lub 3 wraz,— o kielichokrywy łatkach lancetowatych, dolegających, nagich, dólnych ciernistokończystych i poodginanych, a górnych kończystych

lecz bezbronnych,— kwiatkach zaś szkarłatnawych, rzadko białych.— Nader pospolity i uciążliwy chwast pomiędzy zbożem, po winnicach, około dróg i t. p. w całéj Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Dawniéj używano *ziela Osta krwawniczego*— herba Cardui haemorroidalis, jako rozpuszczającego i otwiérającego; dziś zaś jeszcze miejscami lud używa w tym celu zewnętrznie, maści przyrządzonéj z narośli powstałych na nim przez ukłucie owada, a samychże gąsienniczek onegoż na ból zębów.— (Serratula arvensis Lin.).

Gat. 2. *O. właściwy* lub *warzywny* (C. oleraceum All.): także ziele trwałe, różniące się od poprzedzającego— łodygą małogałęzistą lub całkiem bezgałęźną, blado- lub żółtawo-zieloną, mlecznosoczystą; liśćmi dolnymi prawie na 1″ długimi a 5″ szerokimi, głęboko piérzastodzielnymi w łaty jajowato-lancetowate, piłkowane i brzeżnocierniste,— górnymi zaś całkimi lecz również ciernistymi,— a wszystkimi szeroko obéjmującemi łodygę, i zarówno z nią nagimi lub miękkowłosymi; koszyczkami po 3—4 poskupianymi, wzniesionymi,— o kielichokryw łatkach równowązko-lancetowatych, długo- i miękko-kończystych,— a kwiatkach żółtych:— rosnący po miejscach wilgotnych, nad strumieniami i rowami; kwitnący w lipcu i sierpniu:— dostarcza młodych liści jadanych za jarzynę.— (Cnicus oleraceus Lin.).

RODZAJ 1011. ***Łopian*** lub ***Łopion*** (**Lappa** Tourn.).— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki umiarowo 5wrębne, z rurką 10nerwową. Kielichokrywy kulistéj łatki skórzaste, dachówkowate, podstawami dolegające, a wierzchołkami rogowato-szydełkowatymi powginane haczykowato. Osadnika mięsistawego i płaskiego, włókienka tęgo-szydełkowate. Pręcików nitki wolne, brodaweczkowate; główki z przyrostkami końcowymi nitkowatymi, a w podstawach z ogonkami szydełkowatymi. Ziarnczaki podłu-

żne, ściśnione z boku, poprzecznie pomarszczone, ze znamiączkiem podstawowém zaledwie-ukośném. Puch krótki, wieloszeregowy, z włosów niezrosłych w obrączkę i chropawych.

Gat. 1. *Ł. większy* (L. major Gärtn.), czyli *Łopuch.*— Ziele 2roczne. Korzeń mięsisty, pionowy, czasem i na 2' długi a gruby na palec, mało gałęzisty, zewnątrz cisawy, wewnątrz biały z zielonawą obrączką. Łodyga 6' dorastająca, rowkowana, brudno-czerwonawa, szorstkawo omszona; z podobnemiż licznemi i odstającemi gałęziami. Liście jajowato-sercowate lub klinowato zwężone— w ogonek na 1' długi, kątowaty, z wiérzchu wyżłobiony i coraz malejący w górnych,— w końcu zaokrąglone, brzegiem lekko faliste i ciernistokończysto ząbkowane, z wiérzchu szorstkie a spodem cienko opilśnione, najniższe 12" i 5", ku wiérzchołkowi coraz malejące. Koszyczki baldaszkogronowe na końcach łodygi i gałęzi, $^3/_4$" w średnicy; z kielichokrywy kulistéj i wraz z szypułkami nagiéj— łatkami zielonemi, wązko lancetowatemi, szydłowato kończystemi w ość haczykowato wgiętą, dłuższemi odkwiatków; z kwiatkami czerwonawo-lillowymi o granatowych główkach. Ziarnczaki dłuższe od swego puchu.— Nader powszechny chwast, po miejscach cienistych, w sadach, zaroślach, koło budynków, płotów i dróg, oraz po pustkowiach całéj Europy i Ameryki północnéj; kwitnie od lipca do września.— Od dawnych czasów do dziś dnia, utrzymuje się jeszcze w leczeniu ludzi uboższych *korzeń Łopiana*— radix Bardanae; gdy tymczasem, używane przedtém *ziele i nasiona Łopiana większego*— herba et semina Bardanae v. Lappae majoris, już zostały zarzuconemi. Zadawano go w miejsce sar-

saparylli, jako rozpuszczający i działający na skórę i nérki— słowem jako czyszczący krew; a to, we wszelkich wyrzutach skórnych, w zastarzałych bólach gośćcowych, w zołzowych, dnawych i kiłowych cierpieniach, oraz w zastoinach brzusznych. Liśćmi roztartymi z oliwą lub samymi przez się świéżymi, lud léczyć zwykł wszelkie wrzody zastarzałe, oparzenia itp. Nasiona zaś w większych dawkach przeczyszczają. Korzeń prócz tego, jako też i młode pędy, nie są złe za jarzynę; i w tym też celu, Japończycy tę roślinę nawet uprawiają.— (Arctium Lappa Lin.).

Toż samo zastósowanie mają także:

Gat. 2. *Ł. kosmaty* (L. tomentosa All.), zwany *Kostropaczem*: cokolwiek mniéjszy, bo tylko 4' dorastający; z liśćmi mocno kutnerowatymi spodem; z baldaszkogronem gęściéjszym i więcéj skupionym; z koszyczkami mniéjszymi i stósunkowo dłuższymi, jakby osnutymi pajęczynowatą wełną zarówno z szypułkami,— o kielichokrywach ku wewnątrz czerwonawych i równych kwiatkom; z ziarnczakami 4 razy dłuższymi od ich puchu:— rosnący wraz z poprzedzającym i to dużo częściéj,— który dla tego tylko za odmianę tamtego długo uważano:— (Arctium Bardana Willd.):— oraz

Gat. 3. *Ł. mniéjszy* (L. minor Dec.), u dawnych *górnoleśny* lub *Rzep płonny*, więcéj do *kosmatego* niż do *większego* podobny, lecz —dużo mniéjszy, bo zaledwie 2' wysoki; o liściach mniéj sercowatych, w podstawie najczęściéj nierównych, słabiéj ząbkowanych, kończystszych i nader mało opilśnionych; koszyczkach krótkoszypułeczkowych, poskupianych w kątach liści, tylko początkowo obleczonych pajęczynowato a późniéj prawie nagich,— o kielichokrywach krótszych od kwiatków:— towarzyszący choć rzadko dwóm poprzedzającym, a przytém pojawiający się i w lasach oraz po górach.— (Arctium minus Schkr. Arctium Lappa var. *β.* Lin.).

RODZAJ 1012. ***Szczodrak*** (**Rhaponticum** Dec.).— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki prawie-umiarowo 5wrębne. Kielichokrywy łatki wieloszeregowe, dolegające, zakoń-

czone przyrostkiem całkiem lub tylko w brzegu zeschłym, całobrzegim albo ząbkowanym. Osadnik pełen włókienek równowązkich. Pręcików nitki brodaweczkowate; główki o przyrostkach końcowych tępych. Ziarnczaki podłużne, z dwóch stron ściśnione, gładkie, ze znamiączkiem podstawowém bardzo ukośném. Puch rudawy, wieloszeregowy, ze szczecinek tęgich i chropawych, z których zewnętrzne nieco zbiegające.

Gat. 1. *S. wielki* (R. scariosum Lam.), u dawnych *Rapontyk*.— Ziele trwałe: którego — kłąb gruby, niemal-wrzecionowaty, o niewielu korzeniach włóknistych, długich i pojedynczych; łodyga do 3' prosto wzniesiona, zwykle pojedyncza, kosmata; liście ogonkowe, wielkie, podobne omanowym, podłużnie jajowato-sercowate, lekko ząbkowane, z wiérzchu zielone a spodem biało-kutnerowato kosmate,— górne krócéj-ogonkowe, węższe i czasem nieco-piérzasto wcinane; koszyczki pojedyncze, końcowe, bardzo zbliżone do karczochowych,— z kielichokrywy łatkami rozpostartymi, chrzęszcząco-zeschłymi i wkrawanymi brzegiem,— a kwiatkami szkarłatnawymi.— Znachodzi się dziki na Alpach tyrolskich, szwajcarskich, oraz Europy południowéj, a uprawiany w wielu bardzo ogrodach; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Kłąb jego korzenno-gorzki, używanym bywa na wzmocnienie żołądka.— (Centaurea Rhapontica Lin.).

Wielkiéj wziętości używał także dawniéj i

Gat. 2. *S. bezłodygowy* (R. acaule Dec.): ziele trwałe, bezłodygowe; z liśćmi wielkimi, piérzastodzielnymi i ząbkowanymi; koszyczkami wielkimi, kulistawymi, bezszypułkowymi, o łatkach kielichokrywy postrzępanych, a kwiatkach miłéj woni:— rosnący w Tunis, w Barbaryi i pokrywający zwaliska i wodociągi staréj Kartaginy.

a kwitnący latem: — którego kłąb smakowity tameczni jadają, a liśćmi léczą niektóre choroby koni.— (Cynara acaulis Lin.).

RODZAJ 1013. ***Sierpik*** (**Serratula** Dec.).— Koszyczek wielokwiatkowy, częściéj obupłciowy, niekiedy przez zronienie jednopłciowy lub téż w kraju żeński; kwiatki prawie-umiarowo 5wrębne. Kielichokrywy prawie jajowéj i dachówkowatéj łatki— zewnętrzne krótsze, zaostrzone, bezbronne lub téż lekko cierniste w końcu,— a wewnętrzne dłuższe i w szczycie mniéj więcéj zeschło-błoniaste. Osadnik włókienkowaty. Pręcików nitki brodaweczkowate; główki zaś w końcu z tępym przyrostkiem i bezogoniaste. Znamiona rozchodzące się. Ziarnczaki podłużne, ściśnione, gładkie, ze znamiączkiem nieco ukośném. Puch z włosów wieloszeregowych, tęgich, chropawych, rudawych, nierównych, — zewnętrznych krótszych, kolejno odpadających i niezrosłych w obrączkę.

Gat. 1. *S. barwiérski* (S. tinctoria Lin.), w starych zielnikach zwany także *Siérpem*, *Sierpnikiem*, *Trankiem jelenim*.— Ziele trwałe; całe nagie i bezbronne: w którym— kłąb gruby i prawie-zdrzewiały; łodyga do 3′ wzniesiona, tęga, pojedyncza, rowkowana, kątowata, tylko o kilku krótkich odnogach w wiérzchołku; liście korzeniowe ogonkowe, podłużnie-eliptyczne, kończyste, już zupełnie całkie już tylko przy podstawie piérzasto wcinane, w brzegu gęsto i drobniuchno a kończysto-piłkowane,— łodygowe zaś coraz krócéj ogonkowe aż do bezogonkowych, coraz węższe, również całkowite, alboli téż w saméj podstawie lub w całym obwodzie piérzasto wcinane; koszyczki poskupiane na końcach odnóg prawie baldaszkogronowato równowysokich,— o kielichokrywie ostrokrężnie-jajowéj, dolega-

jąco-dachówkowatéj, z łatkami cisawo-czerwonemi na wewnątrz dłuższemi i biało rzęsowanemi,— o kwiatkach szkarłatnych a czasem białych.— Dość pospolity po gajach, zaroślach, lasach i łąkach suchych w całéj Europie; kwitnie od czerwca do września.— Używanemi bywały *korzeń i ziele Sierpika*— radix et herba Serratulae, ale tylko zewnętrznie, w złamaniach, w krwawnicach i we wrzodach: ważniéjszém jednak jest użycie liści w barwiérstwie, do barwienia samymi przez się na żółto a z indygiem na zielono.

RODZAJ 1014. ***Modrzeniczka*** (**Jurinea** Cass.).— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy; kwiatki dłuższe od kielichokrywy, niemal-paszczękowato 5-wrębne. Kielichokrywa kulistawa, przewrotnie-jajowa lub obła, dachówkowata; łatki najczęściéj bezbronne, nastroszono-odstające albo dolegające. Osadnika włókienka podzielone na oście równowązkie. Pręcików nitki prawie-brodaweczkowate; główki w końcu z tępym przyrostkiem, a w podstawie z 2 ogonkami w końcu rozszczépanymi. Znamiona odosobnione. Ziarnczaki przewrotnie-ostrosłupowate, 4ścienne, ze znamiączkiem szczytowém z czasem rozrastającém się w rąbek puchonośny i odpadający. Puch na wewnątrz rąbka kieliszkowatego,— z plewinek kilkoszeregowych, prawie nierównych, grubych, gęsto i umiarowo brodatych.

Gat. 1. *M. bławatowata* (J. cyanoides Rchbh.).— Ziele trwałe: o kłębie zstępującym, skręconym i twardym; o łodydze pojedynczéj, do 15″ wysokiéj, bez- lub o 1—2 gałęziach kwiatowych, kresowanéj i cienko opilśnionéj; o liściach tęgich i zaledwie zbiegających,— najniższych do 8″ długich, głęboko pierzastodzielnych w 8—10 łat odległych, równowązkich, kończystych,

(2″ i $^{1}/_{12}$″), odstających, brzegiem podwiniętych, spodem biało opilśnionych,— pośrednich podobnychże lecz zaledwie 2—4łatowych,— a najwyższych równowązkich i całkowitych; o koszyczkach do 1″ w średnicy, pojedynczych na końcach łodygi i odnóg,— z kielichokrywy łatkami odstającemi, tęgokończystemi, zewnętrznemi listkowatemi biało opilśnionemi, a wewnętrznemi zeschło-błoniastemi i szérszemi,— z kwiatkami szkarłatnymi.— Bardzo rzadka po wzgórzach i górach w Europie umiarkowanéj, lecz częsta w Kaukazie i Syberyi; kwitnie w lipcu i sierpniu.— W zeszłym stóleciu, jéj ziele i kwiatki woni piżma, zalecano bardzo jako środek zastrzegający i léczący w szkarlatynie.— (Serratula cyanoides Dec.).

PODRODZINA II.

Wargowatokwiatkowe (Labiatiflorae Endl.).

Kwiatki obupłciowe zazwyczaj 2wargowe, a jednopłciowe 1- lub 2-wargowe.

PLEMIĘ 6.

Pawłotniowate (Mutisiaceae Less.).

Koszyczki 1—wielo-kwiatkowe, obu- albo różnopłciowe, jednostajno- lub niejednostajno-kwiatkowe; o kwiatkach skrajnych 1—wiele-szeregowych, żeńskich lub téż nijakich, bardzo rzadko obupłciowych. Osadnik bezplewinkowy, już nagi, już włosisto-włókienkowaty alboli téż jamkowaty. Korony zazwyczaj grube i nieprzejźrzyste, skrajne 2wargowe lub języczkowate a rzadko nitkowate,— środkowe zwykle 2wargowe,

rzadziéj prawie- lub całkiem - umiarowe, o łateczkach długich i rozchodzących się. Główki ogoniaste albo niekiedy bezogoniaste, długoszydełkowe. Szyjka obupłciowych górą obła lub węzełkowata; znamiona najczęściéj tępe lub też wcięte, spodem mocno wypukłe, a z wierzchu delikatnie omszone albo całkiem nie.

RODZAJ 1015. ***Omanowiec*** (**Printzia** Cass.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, promieniowy; kwiatki promieniowe żeńskie, 2wargowo-języczkowe, z wargą zewnętrzną języczkowato rozpłaszczoną, a wewnętrzną króciuchną lub prawie żadną,— środkowe zaś obupłciowe, umiarowo-5wrębne, w łateczki krótsze od rurki i poodginane. Kielichokrywy dzwonkowatéj, kutnerowato-lépkiéj i krótszéj od kwiatków— łatki ku podstawie we dwoje złożone, półlancetowate, zewnętrzne dłuższe od wewnętrznych. Osadnik nagi albo płytko-jamkowaty. Pręcików nitki wolne, płaskie i gładkie; a główki w promieniowych prawie żadne,— w środkowych zaś wystające, ogoniaste i krótkoskrzydełkowe. Szyjka lekko omszona. Ziarnczaki kosmate, obłe, bezdzióbe. Puch kilkoszeregowy, długi, szczecinowato-plewinkowaty.

Gat. 1. *O. wonny* (P. aromatica Less.), u dawnych *Oman egiptski*.— Krzew zaledwie-2stopowy, z gałęziami biało kutnerowatemi; z liśćmi nader podobnymi lewandowym, poskupianymi, bezogonkowymi, równowązkimi, podwiniętymi brzegiem, przytępionymi, błoniastymi, wełnisto-kutnerowatymi i z rozrzuconymi gruczołkami lśnącymi z wierzchu, a spodem śnieżno-białymi, na starszych gałęziach nieco większymi niż na młodych gałązkach; z koszyczkami na $^1/_2$" długimi, pojedynczymi na końcach gęsto ulistnionych gałęzi,— o

kielichokrywie obło - wartołkowatéj, równéj kwiatkom środkowym, któréj łatki zewnętrzne z obu stron biało opilśnione a reszta nagie, rzęsowate i czerwonawe w końcach,— kwiatkach zaś białych w środku a w promieniach blado-różowych; z puchem srébrzystym, piłeczkowanym, na $^1/_4$" długim.— Znachodzony na przylądku Dobréj nadziei; kwitnie latem.— Liście korzenno-wonne, używanymi bywają przez tamecznych osadników, jako herbatka skuteczna w niebezpiecznych przeziębieniach.— (Inula aromatica Lin.).

RODZAJ 1016. ***Okrota*** (**Anandria** Siegsb.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy ale jednostajny; kwiatki 2wargowe, w kraju nierozdęte,— skrajne 1szeregowe, żeńskie, o wardze zewnętrznéj większéj niż wewnętrzna,— a środkowe obupłciowe o wargach równych. Kielichokrywy wartołkowatéj lub téż prawie-ostrokrężnéj — łatki listkowate, kilkoszeregowe, wewnętrzne większe. Osadnik nagi. Pręcików nitki wolne, płaskie i gładkie; główki ogoniaste i tępo-skrzydełkowe w środkowych, a w promieniowych żadne. Szyjka w szczycie omszona. Ziarnczaki włosiste, széroko-dzióbate, ze znamiączkiem końcowém. Puch kilkoszeregowy, włosisty, chropawy, długi i prawie równy.

Gat. 1. *O. krążkowata* (A. discoidea Less.). — Ziele trwałe: którego— kłąb daleko rozpłożący się; łodyga głąbikowata, na 1′ i wyżéj wzniesiona, biało-wełnisto-kutnerowata a późniéj prawie naga, cała okryta łuskami równowązko-kończystemi, niekiedy z kilku listkami w odziomku; liście lirowate, wraz z ogonkami do 10″ długie, za młodu biało-opilśnione a z czasem z wierzchu nagie, zatokowo ciernisto-zębate,— o łacie końcowéj wielkiéj, prawie - sercowatéj lub wydłużono-

3kątno-jajowatéj, zaostrzonéj, —a bocznych bardzo małych albo całkiem bez nich; koszyczek pojedynczy, ½" długi a ⅓" w średnicy, — z kielichokrywy mocno-ostrokrężnéj łatkami tępo-grzbiecistemi, w brzegu zeschło-błoniasto-czerwonawym rzęsowatemi, na zewnątrz biało-wełnisto opilśnionemi, przez zejście się zamykającemi zupełnie — kwiatki białe.— Pospolita po pastwiskach górnych i wygonach, w Syberyi południowéj i w Chinach północnych; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Chińczycy używają jéj liści jak my podbiałowych, zwłaszcza też w cierpieniach piersiowych.— (Tussilago Anandria Lin.).

PLEMIĘ 7.

Obojanowate (Nassauviaceae Less.).

Koszyczki niewielo- lub wielo-kwiatkowe, obu- a nader rzadko prawie różno-płciowe i niby promieniowe, nigdy zaś rozdzielnopłciowe. Osadnik zazwyczaj bezplewinkowy, lecz niekiedy cały lub tylko brzegiem plewiasty. Korony cienkie, przejźrzyste, nierówno-2wargowe, o wargach poodginanych,— zewnętrznéj większéj, języczkowatéj i 3zębnéj lub 3wrębnéj, a wewnętrznéj 2zębnéj lub też 2dzielnéj. Główki ogoniaste, ze skrzydełkami podłużnemi i szérokiemi. Szyjka równa, nigdy nienabrzmiewająca w węzełek; ze znamionami równowązko wydłużonemi, uciętemi, w szczytach pędzelkowatemi.

RODZAJ 1017. ***Trzymga*** (**Trixis** P. Brwn.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, promieniowy; kwiatki włosiste, 2wargowe,— o wardze zewnętrznéj szérszéj, języczkowatéj i 3zębnéj,— a wewnętrznéj

odgiętéj i 2ząbkowéj lub 2wrębnéj. Kielichokrywy obłéj i krótszéj od kwiatków— łatki 1—2szeregowe, wietkodachówkowate, płaskie i dłuższe od wewnątrz. Osadnik bezplewinkowy, nagi albo częściéj włosisto-włókienkowy. Główek skrzydełka długie a ogonki całkie. Ziarnczaki krótkodzióbe, wielożeberkowe, szorstko-omszone, obłe, jajowo-lancetowate lub podłużnie-jajowe, z krążkiem wielkim na szczycie, z miodnikiem trzoneczkowatym, ze znamiączkiem w wierzchołku, oraz z mocném nabrzęknieniem w podstawie. Puch 2—wielo-szeregowy, włosowato-plewinkowaty, piłkowany lub nieco-piórkowaty, prawie równy.

Gat. 1. *T. brazyliańska* (T. brasiliensis Dec.).— Ziele trwałe: z kłębem dętym, o licznych korzeniach grubo-włóknistych: z łodygą pojedynczą, wzniesioną, obłą, krésowaną, w wierzchołku zakończoną w widlastodzielne ukwitnienie: z liśćmi— w odziomku skupionymi, bezogonkowymi lub długo-zwężonymi w ogonek, różnéj postaci, najczęściéj przewrotnie-jajowato-wydłużonymi, (4″ i ¼″ do 8″ i 4″), przytępionymi lub zaostrzonymi, niekiedy dużo szérszymi niż długimi a czasem nader wązkimi, ciernisto-ząbkowanymi, miękkowłosymi, o ząbkach poziomych lub poodginanych, — w górze zaś dużo-mniéjszymi, odleglejszymi, podłużnielancetowatymi i całobrzegimi: z koszyczkami drobnymi na końcach odnóg; o kielichokrywie dzwonkowatopółkulistéj, podpartéj 1—2 przysadkami, prawie 1szeregowéj, a jéj łatkach równowązko-lancetowatych i z obu stron miękkowłoso-kosmatych,— zewnętrznych listkowatych a wewnętrznych w podstawie skórzastych a zresztą suchych,— o kwiatkach zaś szkarłatnych: z ziarnczakami uwieńczonymi puchem czubatym, z włosów

ciso-czerwonych i tęgich.— Rośnie w Brazylii; kwitnie latem.— Sławném ma być użycie jéj ziela, we wszelkich krwotokach wewnętrznych.

PODRODZINA III.

Języczkowatokwiatkowe (Liguliflorae Endl.)

Kwiatki wszystkie obupłciowe i języczkowate.

PLEMIĘ 8.

Podróżnikowate (Cichoraceae Juss.).

Koszyczki obupłciowe, niby promieniowate, jednostajnokwiatkowe, jednostajno- lub różno-owocowe, a nigdy rozdzielnopłciowe. Korony wszystkie języczkowate, 5nerwowe i 5ząbkowe w końcu. Szyjka górą obła, wraz ze znamionami tępawemi i równodługiemi tamże omszona; gruczołeczków znamionowych szereżki niknące w środku ramiączek tychże, nigdy nie schodzące się.

RODZAJ 1018. ***Złotoost*** (**Myscolus** (Cass.). — Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajnie-owocowy. Kwiatki języczkowe. Kielichokrywa dachówkowata, cierniста, z przysadkami. Osadnika prawie-kulistego plewinki błoniaste, przewrotnie-jajowate, przez wwinięcie brzegów prawie złożone we dwoje, obejmujące owoce. Ziarnczaki bezdzióbe, zamknięte w plewinkach osadnikowych i po części z niemi zrosłe. Puch z 2 plewek kątowatych, równych, długich; czasem obok nich jeszcze 1 lub 2 mniejsze — a wszystkie bardzo prędko odpadające.

Gat. 1. *Z. drobnokoszyczkowy* (M. microcephalus Cass.).— Ziele trwałe: którego — kłąb mięsisty, wrzecionowaty i gałęzisty; łodyga do 4′ wysoka, odstająco

gałęzista w odnogi ciernisto-ząbkowano skrzydlaste, kosmata; liście lancetowato wydłużone, zatokowo wcinane w zęby wybiegłe w długi i gruby cierń, przerywano-spuszczające się po łodydze, na nerwach spodem kosmate, a z wierzchu biało żyłkowane i nagie. Koszyczki bez szypułek, poskupiane w kątach liści wierzchołkowych, otoczone od 3 przysadków tęgich, lancetowato-rynienkowatych i ciernisto-ząbkowanych, — o kielichokrywie podłużnie-jajowéj, a jéj łatkach równowązko-lancetowatych i zakończonych w cierń,— o kwiatkach żółtych; ziarnczaki przewrotnie-jajowe, gładkie, białe, wypukło-płaskie, obwinięte w krótkie plewinki osadnikowe.— Pospolity po spiekowiskach, w krajach po nad morzem śródziemném; kwitnie od lipca do września. — Starogreccy lékarze zadawali korzeń, jako pędzący mocz; do dziś dnia zaś jeszcze w Hiszpanii léczą jego odwarem wyrzuty skórne. W Grecyi i w Hiszpanii jadają młode pędy jak szparagi, a nawet i młode korzonki; kwiatkami zaś fałszują szafran hiszpański. — (Scolymus hispanicus Lin.).

RODZAJ 1019. ***Parczoch*** (**Scolymus** Cass.). — Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajnie-owocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywa dachówkowata, ciernista, z przysadkami. Osadnika płaskiego plewinki łódkowate, węższe od owoców. Ziarnczaki krótkodzióbe, wolne. Puch krótki, wieńcowaty.

Gat. 1. *P. plamisty* (S. maculatus Lin.).— Zlele trwałe: o kłębie mięsistym i gałęzistym; łodydze na 4' wysokiéj, skrzydlastéj ciernisto; liściach znacznych, nagich, gładkich, białożylastych, w chrząstkowato obwiedzionym brzegu nierówno- i kątowato-ciernisto ząbkowanych, zbiegających po łodydze; koszyczkach na

końcach łodygi i gałęzi pojedynczych albo po 3 skupionych, — o kielichokrywach ciernistych i nagich, — a kwiatkach żółtych. — Rośnie i kwitnie wraz z poprzedzającym, po nad morzem śródziemném: i zarówno téż z nim używanym bywa dotąd — zwłaszcza w Grecyi.

RODZAJ 1020. ***Łoczyżnik*** (**Lampsana** Vaill.). — Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywa 1szeregowa, 8—10łatkowa, w podstawie z kieliszkiem z drobnych łuseczek, w czasie owocowania nie zmieniająca się i wzniesiona. Osadnik płaski, bezplewinkowy, kropkowany. Ziarnczaki bezdzióbe, ściśnione, krésowane i odpadające; bez puchu.

Gat. 1. *Ł. pospolity* (L. communis Lin.). — Ziele roczne: z łodygą od 4″—2′ wzniesioną, obłą, krésowaną, równowysoko-odstająco gałązistą, w odziomku włosistą i czerwonawą: z liśćmi ogonkowymi, prawie-nagimi, tylko w brzegu i spodem lekko-włosistymi, a czasem gęsto i szarawo włosistymi; korzeniowymi lirowatymi, do 4″ długimi, — o łacie końcowéj wielkiéj i tępéj, w podstawie ząbkowanéj, — bocznych jajowatych, nierównych, — a wszystkich zatokowo-ząbkowanych; łodygowymi niższymi podobnymiż, lecz z łatą końcową zaostrzoną; a najwyższymi lancetowatymi aż do równowązko-kończystych, prawie-bezogonkowymi i całobrzegimi: z koszyczkami małymi, licznymi, w baldaszkogronie wiechowatym; o kielichokryw łatkach lancetowatych i nagich; a kwiatkach blado-żółtych, mało co dłuższych od kielichokrywy; z ziarnczakami nieco zgiętymi i prawie-3graniastymi; z rąbkiem zamiast puchu. — Pospolity po polach, około dróg i na wybrzeżach lasów i zarośli, w całéj Europie; kwitnie od maja do wrześ-

nia.— Niegdyś przepisywano *ziele Łoczyżnika* — herba Lampsanae, jako odmiękczające, chłodzące i rozpuszczające, w wielu odpowiednich cierpieniach. Ku wschodowi młody jadany bywa za sałatę.

RODZAJ 1021. ***Podróżnik*** (**Cichorium** Tourn.).— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywy obłéj i 2-szeregowéj — łatki zewnętrzne krótsze i dolegające, a wewnętrzne zrosłe podstawami i z czasem roztwarte. Osadnik płaski, bezplewinkowy, dołeczkowaty lub szczecinowaty. Ziarnczaki bezdziobe, wartołkowate. Puch 2szeregowy, —z plewinek króciuchnych, tępych, eliptycznych, jednakowych.

Gat. 1. *P. pospolity* (C. Intybus Lin.), dawniéj zwany *polnym, Szczérbakiem małym, Cykoryą płonną*, z dodaniem miana *ogrodnego* uprawnemu.— Ziele trwałe: w którém — kłąb mięsisty, marchwiowaty, długi, gałęzisty, często wielogłowy, zewnątrz brudno- lub cisawo-żółty, a wewnątrz biały, z licznymi korzonkami włóknistymi: łodyga niekiedy do 4′ wzniesiona, od odziomka samego odstająco rozgałęziona, kątowato-rowkowana, prawie-naga lub téż krótkowłosa, ostra, często dołem czerwonawa: liście pokrycia łodygi; korzeniowe, do 6″ długie, zwężone w ogonek płaski a szeroki, lirowato-haczystodzielne, zaostrzone lub przytępione, — z łatami odległemi, podłużnie-jajowatemi i ząbkowanemi, których w czasie kwitnienia zwykle już niedostaje; łodygowe coraz malejące, obéjmujące łodygę, prawielancetowate, zatokowo-ząbkowane, kończystsze; a najwyższe poodginane, całobrzegie i krótko rzęsowate: koszyczki w kątach liści po 2—3 poskupiane, 1 bezszypułkowy a 2 szypułkowe, do 1½″ w średnicy; o kielicho-

krywy łatkach gruczołonośno-włosistych,— zewnętrznych jajowato-lancetowatych i odstająco-poodginanych,— a wewnętrznych 8 dłuższych i lancetowatych; kwiatkach błękitnych, a rzadko czerwonawych albo białych: ziarnczaki blado-cise, z puchem prawie-grzebieniastym: osadnik tylko środkiem krótkoplewinkowy. — Bardzo zwyczajny koło dróg, po miedzach, murawach i koło domów, w całéj Europie; miejscami zaś w środkowéj uprawiany na większą skalę: kwitnie od czerwca do września. — Od czasów starożytności aż dotąd, utrzymuje się ciągle w użyciu lékarskiém, gorzkawy *korzeń Podróżnika* — radix Cichorei, jako otwierający, rozpuszczający a zarazem wzmacniający— zwłaszcza trzewy brzuszne; i w ich téż wielorakich cierpieniach — a najwięcéj wynikłych z zatkań i zastoin — przepisywanym bywa: prócz tego uprawiany, nie małe ma zastósowanie przemysłowe do wyrobu *cykoryi* handlowéj, jako zastępczyni kawy; którego nawet i liście młode jadają za sałatę. Przed laty używano także *ziela i nasion Podróżnika*— herba et semina Cichorei, w sposób podobny korzeniowi.

Z mniéjszym wprawdzie skutkiem, ale z większą przyjemnością jako łagodniéjszego, używano w ten sam sposób jako léku

Gat. 2. *P. Szczérbaka* (C. Endivia Lin.), który jako ziele roczne lub 2roczne, zwane oddawna *Endywią* lub *Szczérbakiem wielkim*, różni się: zupełną nagością wszystkich części; kłębem dużo cieńszym; łodygą niższą i zaledwie-2stopową, z gałęziami pokręconemi; liśćmi korzeniowymi podłużnie-przewrotnie-jajowatymi, już całobrzegimi, już ząbkowanymi, już wreszcie postrzępanymi lub kędzierzawymi brzegiem,— a górnymi lancetowatymi i całkimi; szypułkami w kątach liści parzystemi, z których dłuższa tylko 1en— a krótsza 3 lub 4 skupionych dzierży koszyczków, o łatkach kielichokrywy długorzęsowych: rośnie dziko w Grecyi, Egipcie, a u nas

w ogrodach starannie uprawiany bywa; — dostarczając przy tém ulubionéj sałaty gorzkawéj, zwanéj *Endywią*.

RODZAJ 1022. ***Prośniczník*** lub ***Prosiennik*** (**Hypochaeris** Lin.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różno-owocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywa wielołatkowa, kilkoszeregowo-dachówkowata. Osadnika płaskiego plewinki błoniaste, równowązko zakończone. Ziarneczaki dwojakie: skrajne z króciuchnym dzióbkiem, środkowe z wydłużonym w szczeć, — a wszystkie krésowane i chropawe. Puch 2szeregowy, zewnętrzny krótszy i szczecinkowaty, a wewnętrzny piórkowaty — we wszystkich.

Gat. 1. *P. gładki* (H. glabra Lin.), inaczéj *Prosienniczka*, *Prosinka* lub *Prośniczka większa* według starych pism.— Ziele roczne: z korzeniem cienkim; z łodygami licznemi, głąbikowatemi, na 1′ podnoszącemi się, czasem o kilku odnogach zaledwie zgrubłych w końcach, często pokrytemi łuskami ku górze a od spodu zawsze kilkoma listkami, zresztą całkiem nagiemi i gładkiemi; z liśćmi korzeniowymi podłużnie-lancetowatymi, (2″ i ½″), zatokowo ząbkowanymi, nagimi lub rzadko kiedy włosistymi; z koszyczkami około 1″ w średnicy, pojedynczymi na końcach odnóg,— kielichokrywie prawie obłéj, równéj kwiatkom, nagiéj, o jéj łatkach równowązkich i przy białém obrzeżeniu z końcem zaokrąglonym czarniawym,— a kwiatkach cytrynowo-żółtych, na zewnątrz zielonawych; z puchem brudno-białym, dłuższym aniżeli kielichokrywa.— Nader pospolity po polach, między zasiéwami, po pastwiskach i łąkach — zwłaszcza téż piasczystych, w całéj Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— I z niego niegdyś używano

ziela Prosiennika — herba Hyoscridis, rozpuszczającego, otwierającego i zarazem wzmacniającego.

Gat. 2. *P. korzenisty* (H. radicata Lin.), także ongi *Mleczem* lub *Cykoryą świnią* mianowany: o kłębie wrzecionowatym, skręconym, mięsistym; łodygach licznych, około 2stopowych, czasem podnoszących się, wysmukłych, krésowanych, nagich, modrawych, widlastodzielnych w odnogi nieco zgrubłe, okrytych przysadkami łuskowatymi; liściach korzeniowych bezogonkowych, różyczkowych, dolegających do ziemi, podłużnych, tępych, haczystodzielnych w łaty podłużne i tępe, z obu stron zwłaszcza na nerwach biało- i tęgowłosych; koszyczkach pojedynczych na końcach odnóg,— z kielichokrywy nieco-brzuchatéj i ciemnozielonéj łatkami na grzbiecie i w brzegu szczecinkowato-rzęsowatemi, — z kwiatkami żółtymi, lecz skrajnymi od zewnątrz zielonymi; ziarneczkach ciemnocisych, równowązkich, rowkowanych, ku górze ostropiłkowanych,— z puchem równym plewinkom osadnikowym: — rosnący po trawnikach, łąkach i miedzach; a kwitnący latem;— dostarczał *ziela i kwiatów Kostowca pospolitego* — herba et flores Costi vulgaris v. Hieracii macrorrhizi, używanego jak i następnéj.

RODZAJ 1023. ***Prosienniczka*** lub ***Prosinka*** (**Achyrophorus** Scop.).— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowe. Kielichokrywy wielołatkowéj i 1szeregowéj, łatki równe. Osadnika lekko wypukłego plewinki błoniaste, równowązko zaostrzone. Ziarneczki jednakowe, krésowane, chropawe, z dzióbkiem szczecinowato wydłużonym. Puch 2szeregowy, zewnętrzny krótszy i szczecinowaty, a wewnętrzny piórkowaty.

Gat. 1. *P. plamista* (A. maculatus Scop.).— Ziele trwałe, całe szorstkowłose: w którém — kłąb prawiepionowy, często wielogłowy, gruby, o licznych korzeniach włóknistych: łodygi liczne, głąbikowate, bez- lub o 2—3 odnogach kwiatowych, około $1\frac{1}{2}'$ wzniesione, obłe, rowkowane, zaledwie z kilkoma listkami lanceto-

watymi w odziomku, a ku górze zrzadka łuskami lancetowatemi pokryte: liście korzeniowe różyczkowate, prawie zwężone w ogonek, podłużnie jajowate, w końcu zaokrąglone lub krótkokończyste, z obu stron szorstkie, do tego z wierzchu często cisawo-czerwonawo plamiste, z nerwem głównym szerokim i czerwonawym przy podstawie,— pierwsze całkie lub też lekko wykrawane, późniejsze ząbkowane, aż nareszcie zatokowo-ząbkowane: koszyczki pojedyncze na końcach odnóg, prawie 1″ w średnicy; z kielichokrywy łatkami ostro lancetowatemi, szorstkowłosemi, brzegiem cisawo opilśnionemi; z kwiatkami złoto-żółtymi: ziarnczaki równowązkie, 5kątne i w poprzécz marszczkowane; z plewinkami osadnikowemi równowązko-kończystemi i delikatnie rzęskowanemi.— Rośnie po łąkach leśnych i wygonach, w okolicach górskich Europy aż do Kaukazu; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Niegdyś, z niéj pochodzące *ziele i kwiaty Kostowca swojskiego* — herba et flores Costi nostratis, bywały używanemi w zastoinach brzusznych i w cierpieniach piersiowych. Czasem kwiatki pojawiały się w lékarniach za pomornikowe; wszelako łatwo odróżnić je— 5ma ząbkami, gdy w tamtych jest tylko 3.— (Hypochaeris maculata Lin.).

RODZAJ 1024. ***Kozibród*** (**Tragopogon** Lin.).— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywy 1szeregowo-8łatkowéj, łatki podstawami zrosłe. Osadnik wypukły, bezplewinkowy, nagi lub włókienkowaty. Ziarnczaki jednakowe, beztrzoneczkowe, w podstawie z ukośno-obrączkowatém nabrzmieniem, a w wierzchołku przedłużone w dzióbek długi. Puch jednostajny, kilkoszeregowy,

piórkowaty, pomięszany, z plewinkami prawie-rogowatemi w końcu nagiemi— i niektóremi dłuższemi.

Gat. 1. *K. łąkowy* (T. pratensis Lin.), zwany dawniéj *Wliśnikiem, Kozią bródką* lub *Słonecznikiem mlécznym.*— Ziele 2roczne: z korzeniem wrzecionowatym, mięsistym, pojedynczym, czubatym, zewnątrz cisym a wewnątrz białym, mlécznym: z łodygą około 2′ wzniesioną, gałęzistą, obłą, nieco-węzłowatą, czasem miejscami czerwonawą i— zarówno z resztą rośliny— gładką i nagą, alboli téż nieco kosmatą: z liśćmi równowązkimi, wydłużonymi, w podstawie prawie-brzuchato pochwiastymi, rynienkowato złożonymi, całobrzegimi, lekko falistymi brzegiem, zaostrzonymi w koniec długi i czasem zakręcony: z koszyczkami na długich szypułkach z czasem cokolwiek zgrubłych ku końcowi, pojedynczymi na końcach odnóg, wielkimi, otwartymi od wschodu słońca do 9téj, i wtedy— oraz za każdém zachmurzeniem nieba— zamykającymi się; o 8 łatkach kielichokrywy lancetowatych, z których 4 wewnętrzne czarno-cise z zielonym nerwem; a kwiatkach żywo-żółtych, skrajnych od zewnątrz ciso prążkowanych, małoco dłuższych od kielichokrywy: z ziarnczakami obło-szydełkowatymi, nieco-skrzywionymi, 5żeberkowymi, żółtawo-cisawymi, na żeberkach z drobniuchnymi guziczkami, a z dzióbkiem gładkim i prawie równym ziarnczakowi.— Zwyczajny po łąkach i murawach wszędzie; kwitnie od maja do lipca.— Używano z niego *korzenia Kozibroda*— radix Tragopogonis v. Barbae hirci kléistogorzkawego, jako rozpuszczającego i otwiérającego. Miejscami młode pędy jadają, a korzeń z uprawnego należy do ulubionych na zachodzie jarzyn, pod nazwiskiem *korzeni cukrowych* lub *owsianych.*

Od wielu tylko za odmiany poczytywane, a może skuteczniéjsze jako léki, bywały podobnie zastósowywanymi:

Gat. 2. *K. wschodni* (T. orientalis Lin.), różniący się— łodygą więcéj podnoszącą się; liśćmi podwiniętymi a w szydłowatym końcu zakręconymi; szypułkami mocno zgrubłemi ku górze; kielichokrywą jednobarwną, 8łatkową i krótszą od dużo bledszych kwiatków; koszyczkami otwartymi aż do poobiedzia; a ziarnczakami łuseczkowato pokrytymi na żeberkach;— rosnący najwięcéj po polanach górskich:— (T. undulatus Jacq.):— oraz

Gat. 3. *K. większy* (T. major Jacq.), odmienny— łodygą grubszą i wzniesioną; liśćmi tęższymi, węższymi i prawie-płaskimi, szypułkami dętemi; kielichokrywą o 12 — 16 łatkach węższych, 2 razy dłuższych niż kwiatki i rzęsowato-wełnistych; kwiatkami skrajnymi z obu stron żółtymi i dłuższymi od środkowych, przez co koszyczki zwykle wklęsłe; oraz dzióbkami ziarnczaków białawo ołustnionych na żeberkach — bardzo długimi; — lubiący pagórki wystawione na słońce, a grunt wapnisty:— jako i

Gat. 4. *K. porolistny* (T. porrifolius Lin.), u dawnych *Turka własna* lub *Słonecznik mléczny:* z korzeniem bardzo mięsistym, zewnątrz i wewnątrz białawym, przez uprawę znacznie grubniejącym; z łodygą czasem na 4' i wyższą, oraz dużo grubszą jak *w łąkowym* i całkiem nagą; z liśćmi płaskimi aż do brzegu, tęgimi, znacznie szérszymi, przeszło na 1' długimi; z koszyczkami na dętych szypułkach, wielkimi, całkiem płaskimi przez zupełną równość ich czerwonawo-fiołkowych kwiatków,— o kielichokrywie 2 razy dłuższéj od tychże, 8łatkowéj; z ziarnczakami 10żeberkowymi, ciernistymi:— dziki w Europie południowéj, w środkowéj gdzie niegdzie zdziczały, a wszędzie uprawiany jako jarzyna 2roczna, dla słodkich i smacznych *korzeni cukrowych*, których dostarcza.

RODZAJ 1025. ***Wężymord*** (**Scorzonera** Lin.).— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajnie-owocowy. Kwiatki języczkowe. Kielichokrywy wielołatkowéj i kilkoszeregowéj, łatki brzegiem zwykle zeschłe. Osadnik wypukły, bezplewinkowy, brodaweczkowaty. Ziarnczaki jednakie, bezdzióbe, nagie lub kosmate, z krótkiém obrzmieniem otaczającém znamiączko boczno-

podstawowe. Puch jednaki, wieloszeregowy, piórkowaty, na wpół z plewinkami nagiemi w końcach i niecodłuższemi ku środkowi osadnika.

Gat. 1. *W. hiszpański* (S. hispanica Lin.), także i *Skórząnérą* lub *Kurząnérą* w starożytności mieniony.— Ziele trwałe: którego— kłąb wrzecionowaty, gruby na palec, mięsisty, z wierzchu czarniawy a wewnątrz biały; łodyga około 3′ wzniesiona, gruba, krésowana, naga lub też pajęczynowata, gałęzista; liście korzeniowe zwężone w ogonek, eliptycznie-lancetowate, zaostrzone, nagie, faliste i drobniuchno piłkowane w brzegu,— a reszta obéjmujące łodygę, coraz węziejące i coraz dłużéj kończyste; koszyczki na długich, dętych i prawie-nagich szypułkach końcowe, pojedyncze, wielkie,— z kielichokrywy łatkami zewnętrznemi opajęczonemi i krótszemi od wewnętrznych,— a kwiatkami blado-żółtymi, miłéj woni wanieliowéj.— Dziki znachodzi się na Wschodzie i w Europie południowéj, a uprawny w większéj części ogrodów zachodniéj; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Niegdyś był lékarskim, *korzeń Wężymorda*— radix Scorzonerae kléisto-słodkawy, szczególniéj zachwalany w ukąszeniach wężów jadowitych i w gorączkach durowych; wszelako zawsze więcéj używano go dyetetycznie. Od niejakiego zaś czasu, rozpowszechniło się jego zastósowanie kuchenne, jako właściwych *korzeni cukrowych.*

Jako lék, pod tém samém nazwiskiem uchodziły także korzenie

Gat. 2. *W. niskiego* (S. humilis Lin.), odznaczającego się— korzeniem czubatym; łodygą najwyższą 1stopową, głąbikowatą, obłokątowatą, prawie-nagą lub z młodu łatwo do starcia wełnistą, zaledwie czasem o parze gałązek kwiatowych; liśćmi korzeniowymi, długoogonkowymi i tylko tamże wełnistymi, podłużnie-lancetowatymi, długokończystymi, odstającymi, 5—7nerwowymi, brzegiem lekko wy-

krawanymi, — łodygowymi zaś 2—3, równowązkimi, 3nerwowymi, przechodzącymi niekiedy prawie w łuski; koszyczkiem zwykle samotnym na końcu łodygi, dość wielkim,— o kielichokrywie 1″ i dłuższéj, dołem brudno-białawo wełnistéj,— a kwiatkach jasno-żółtych:— choć rzadko ale znachodzącego się w całéj prawie Europie, po łąkach górskich i leśnych, oraz po nizinach torfiastych;— a kwitnącego od maja do lipca:— także

Gat. 3. *W. babczanego* (S. plantaginea Schlcht.), u dawnych *węgierskim* zwanego, poczytywanego za jeden gatunek z *niskim*, wszelako dostatecznie odróżnionego— korzeniem nieczubatym, a liśćmi szérszymi i podobnymi babczanym:— oraz

Gat. 4. *W. wązkolistnego* (S. angustifolia Gaud.), z tymiż równowązko-lancetowatymi i wzniesionymi— także z nieczubatego korzenia:— obu rosnących wraz z *niskim*.

RODZAJ 1026. ***Mlecz*** (**Sonchus** Lin.).— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywa kilkoszeregowa. Osadnik płaski, bezplewinkowy, jamkowaty. Ziarnczaki bezdzióbe, płasko-ściśnione, poprzecznie marszczkowate, w końcu przycięte. Puch jednaki, wieloszeregowy, włosisty wiązeczkowato.

Gat. 1. *M. warzywny* (S. oleraceus Lin.), w starych zielnikach zwany *krowim ogrodnym, wysokim domowym* i *gładkim*.— Ziele roczne: mające— korzeń pionowy i gałęzisty: łodygę 4′ dorastającą, prawie-obłą, ogrubnią, gładką, nagą, dętą, modrawo-oszronioną i często czerwonawą: liście nagie, wietkie, ćme, spodem bledsze a często czerwonawe; dólne czasem zaledwie zatokowo ząbkowane, zwykle zaś haczystodzielne— z łatą końcową wielką, 3kątną i nie wielu bocznemi; górne zaś całkowite i często bezzębne; indziéj wszystkie równo piérzastodzielne w łaty ostrolancetowate; najniższe zwykle zwężone w ogonek széroki i skrzydlasty, a inne obéjmujące łodygę uszkowato: koszyczki prawie w

okółkach dość gęstych, na szypułkach nierównych, z początku biało opilśnionych, a późniéj nagich i często trzoneczkowo-gruczołkowych; o łatkach kielichokrywy równowązkich, dłuższych od wewnątrz; kwiatkach zaś żółtych: ziarnczaki równowązkie, rudo-cise, wielokrésowe.— Należy do najuporczywszych chwastów po ogrodach warzywnych, po gruntach uprawnych, po rumowiskach i koło domów— wszędzie; kwitnie od maja do listopada.— Używano niegdyś *ziela Mlécza*— herba Sonchi, lecz najwięcéj zewnętrznie. Młode liście mają wiele podobieństwa do endywii i bywają téż jadane, równie jak korzonki.— (S. ciliatus Lam.).

Toż samo rozumié się i o

Gat. 2. *M. ostrym* (S. asper Fuchs.), dawniéj *kozim, ogrodnym czarnym* lub *kolczystym* mienionym; rożniącym się — jako długo utrzymująca się odmiana— od poprzedniego: liśćmi bardzo rzadko piérzasto-dzielnymi, ale najczęściéj podłużnie-przewrotnie-jajowatymi, ciernisto- i bardzo nierówno-ząbkowanymi, o cierńkach drobniuchnych łecz kłujących, zawsze lśnącymi z wierzchu a spodem tylko ćmymi i modrawymi, często falistymi; ziarnczakami zaś podłużnie-jajowymi i cisymi:— rosnącym wraz z poprzedzającym, ale dużo rzadziéj.

RODZAJ 1027. ***Łoczyga*** lub ***Sałata*** (**Lactuca** Lin.).— Koszyczek niewielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki 2—3szeregowe, języczkowate. Kielichokrywa obło wydłużona, kilkoszeregowo-dachówkowata. Osadnik płaski, bezplewinkowy, dołeczkowaty. Ziarnczaki jednostajne, płasko ściśnione od przodu, z dzióbkiem nitkowatym. Puch 1szeregowy, włosisty, obwiedziony brzeżkiem cienkim, mniéj więcéj wystającym i gładkim lub szczecineczkowatym.

Gat. 1. *Ł. siéwna* (L. sativa Lin.), od dawnych pisarzów zwana *Łocygą* lub *Sałatą*— *ogrodną, składaną, głowiastą, domową, kędzierzawą.*— Ziele roczne, ca-

łe nagie i mocno mléczne,— wyjąwszy za młodu; o korzeniu pionowym, włóknisto gałęzistym, białym; łodydze do 2' wysokiéj, obłéj, krésowanéj, gęsto ulistnionéj i wiéchowato-baldaszkogronowo rozgałęzionéj; liściach bezogonkowych, bezbronnych, drobno-ząbeczkowanych, wietkich,— dólnych mniéj więcéj podłużnie-przewrotnie jajowatych, zaokrąglonych, grubo-falistych,— górnych sercowato obéjmujących łodygę, wydłużonych i kończystych,— a najwyższych jeszcze mniéjszych i węższych, oraz całobrzegich i prawie przysadkowatych; o koszyczkach szypułkowych, wzniesionych, drobnych, mnogich,— z kielichokrywą prawie-obłą, o jéj łatkach tępych, często czerwonawych lub modrawych, brzegiem suchawych,— z kwiatkami żółtymi, 10 — 15.— Rośliny téj pierwotna ojczyzna nie jest wiadomą; choć od tylu wieków rozpostarta po całéj Europie, w każdéj niemal chacie corocznie uprawianą bywa: kwitnie w lipcu i sierpniu.— Jako lék, wprost nie była ona nigdy przepisywaną; ale jako środek dyetetyczny otwierający i odżywiający; i w tym téż celu używa się na pokarm, już jako smaczna jarzyna, już jako sałata przyprawna. Jednak *nasiona Łoczygi*— semina Lactucae, wchodziły w skład słynnych niegdyś *cztérech nasion małych chłodzących*— quatuor parva semina refrigerantia, przypisując im własność osłabiania popędu płciowego. Najważniéjszém atoli jéj zastósowaniem, jest otrzymywanie ze świéżo wytoczonego przez nacięcie jéj soku mlécznego, tak zwanego Lactucarium v. Tridace; sprawiającego skutki podobne do opium, a od kilku lat wprowadzonego w użycie lékarskie.

Gat. 2. *Ł. jadowita* (L. virosa Lin.), u starych pisarzów *polną, płonną* lub *dziką* mianowana.— Ziele

2roczne: z korzeniem pionowym, włóknisto gałęzistym: z łodygą i 6' dorastającą, tęgo wzniesioną, obłą, często czerwonawo plamistą, dołem pojedynczą i szczecinowato-ciernistą, a górą— gładką, modrawo-oszronioną i bardzo gałęzistą: z liśćmi tęgawymi i wszystkimi poziomo osadzonymi,— korzeniowymi prawie zwężonymi w ogonek, podłużnie-przewrotnie jajowatymi, okrągławo przytępionymi, nierówno-zatokowo ząbkowanymi i czasem falistymi w brzegu, w podstawie włóczniowatymi, często brudno-plamistymi, spodem modrawyni, tak z zębami brzegu jako i z nerwem głównym spodnim— giękkimi cierniami uzbrojonymi; z łodygowymi bezogonkowymi, obéjmującymi łodygę swą podstawą włóczniowatą, postaci korzeniowych lecz coraz mniéjszych rozmiarów— aż do drobnych, lancetowatymi, kończystymi i całobrzegimi: z koszyczkami drobnymi, na krótkich szypułkach w kątach listków najwyższych, tworzącymi baldaszkogron,— o kielichokrywie obłéj z czasem ostrokrężnéj, a jéj łatkach biało-błoniasto obrzeżonych, zewnętrznych tępych a wewnętrznych zaostrzonych,— kwiatkach zaś blado-żółtych: z ziarneczakami jajowymi, 5—7żeberkowymi, czarnymi.— Częsty chwast po ogrodach, rumowiskach, okopach, pustkowiach, koło dróg i po zaroślach, w całéj Europie południowéj, środkowéj, a nawet i u nas; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Zbiéra się świéże *ziele Łocygi jadowitéj* — herba Lactucae virosae, celem wywarzenia wyciągu tegoż nazwiska, jeszcze dziś nawet gdzie niegdzie przepisywanego w różnych stwardnieniach rakowatych, w zołzowych, kiłowych i t. p.— wewnętrznie i zewnętrznie: dawniéj zaś wprost zielem léczono zastoiny brzuszne, puchliny, żółtaczkę, kurcze piersiowe i w. i.

Gat. 3. *Ł. dzika* (L. Scariola Lin.), u dawnych *Mlécz świni* lub *polny gładki:* ziele roczne, różniące się od poprzédniego gatunku głównie— położeniem liści tak zwróconém, iż krawędzie nie powiérzchnie ku górze i dołowi leżą; a prócz tego tymiż— oprócz wiérzchołkowych strzałkowato-lancetowatych — wszystkimi haczystodzielnymi, w podstawie strzałkowato-sercowatymi, ciernisto-ząbkowanymi, a obok ciernistości spodniego nerwu głównego— z obu stron jednakowo zielonymi; koszyczkami mniéjszymi, z kielichokrywami cisawozielonemi i popiélatymi ziarneczkami:— dość pospolita w całéj Europie, w miejscach tamtéj odpowiednich, a kwitnąca od czerwca do sierpnia:— dostarcza *ziela Łoczygi leśnéj* lub *dzikiéj* — herba Lactucae sylvestris v. Scariolae, z którego otrzymywany wyciąg, jest nieco-słabszy niż z poprzedniéj.

Gat. 4. *Ł. Głąbik* (L. Cracoviensis Sawicz.).— Ziele roczne: z korzeniem wpół-drzewiastym, pionowym, niekiedy skręconym, gęsto i grubo włóknistym: łodygą rdzenistą, w pokładzie korowym mléczną, na 2—3′ prosto wzniesioną, około 1″ grubą, prawie-obłą, całkiem gładką, w odziomku brudno - czerwoną a ku wiérzchołkowi czerwonawo-modrą, rozgałęzioną gęsto-stulono i prawie-równowysoko: liśćmi 6—8″ długimi a 1—2″ szérokimi, mięsistymi, gładkimi, z których— dólne równowązko-oszczépowate, kończyste, poprzecznie pomarszczone i żółto - zielone,— a górne lancetowato - strzałkowate, pomarszczone jedynie około nerwu głównego, niezwijające się nigdy w główkę, modrawo-zielone, bezogonkowe, wpół-obéjmujące, naprzemianległe, w brzegu niewyraźnie-rzęsowate i białawo kropkowane, a w łatkach podstawowych niewyraźnie ząbkowano-cierniste i po większéj części odgięte a rynienkowate, z nerwem głównym nagim i bledszym a rynienkowatym: z baldaszkogronem gęstym, prawie-wiechowatym; o koszyczkach dość krótko - szypułkowych,— ich przysadkach bezogonkowych, sercowatych, kończystych, stulonych rynienkowato, odgiętych aż przylegająco do łodygi i szypułek,— łatkach kielichokrywy dachówkowatych, jajowato wydłużonych, 1nerwowych, tępych, w brzegu skórkowatym białawo - przejźrzystych, a w wiérzchołku i na powiérzchni zewnętrznéj czerwonawych,— kwiatkach brudno - żółtych od zewnątrz, w koniuszkach zaś czerwonawych,— jajnikach omszonych: z ziarneczkami nieco-łopatkowatymi, żeberkowanymi, spłaszczonymi, szarawo - białymi i prawie bez połysku.— Chociaż pierwotne pochodzenie téj rośliny niewiadome,

to jednak pewna, iż nigdzie nie jest znaną— oprócz Czarnéj i Nowéj wsi oraz Łobzowa pod Krakowem, gdzie w wielkiéj ilości uprawiają ją tameczni ogrodnicy, w dwóch odmianach: *wcześnéj* (L. c. praecox) dopiéro co opisanéj, i *późnéj* (L. c. serotina) znacznie większéj we wszystkich swych częściach, o kilka tygodni późniéj dojźrzewającéj, a z ziarnczakami ciemno-cisawymi; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Łodygi piérwszéj w czerwcu a drugiéj w lipcu zerznięte, obrane z kory i wprost zakiszone, stanowią nader ulubiony dodatek do potraw mięsnych pod nazwiskiem *głąbików*; z soku zaś otrzymuje się okwicie *laktukaryum*.

RODZAJ 1028. ***Kozimlécz*** (**Chondrilla** Tourn.).— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowate, prawie tylko 2szeregowe. Kielichokrywa obła, najczęściéj 10łatkowa, z kieliszkiem z krótkich przysadeczków. Osadnik płaski, bezplewinkowy, wydrążono-kropkowany. Ziarnczaki obłe, w szczycie cierniste, z dzióbkiem łamnym, nitkowatym, otoczonym w podstawie wieńczykiem ząbeczków.

Gat. 1. *K. sitowaty* (C. juncea Lin.), także dawniéj *Cyckiem kozim*, a późniéj *Powłoką wysmukłą* mianowany.— Ziele trwałe: którego— kłąb pionowy, obły, gałęzisty; z łodygą w odziomku wraz z dólnemi gałęziami białawo-kutnerowatą i zgrzebłowato-szorstką, późniéj prawie-nagą i białawo - modrawo - zieloną, obłą, krésowaną, szczecinowatą; liście korzeniowe haczystodzielne lub zatokowo-piérzasto wcinane, ząbkowane, wczas ginące,— łodygowe równowązko - lancetowate i tylko za młodu w brzegu i na nerwie głównym piłkowano-cierniste,— a najwyższe równowązkie i całobrzegie; koszyczki parzyste, na bardzo krótkich i opilśnionych szypułeczkach, tworzące rzadki baldaszkogron,— o kielichokrywie w podstawie często biało opilśnionéj, a jéj łatkach nierównych i węższych ku wewnątrz,— kwiatkach zaś różnie żółtych; ziarnczaki cise.— Częsty

po murach, rumowiskach i gruntach piaszczystych w całéj Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Zawiéra on również sok ostro-gorzki a mléczny, który w Europie południowéj występując i ścinając się na powiérzchni gałęzi, zbiéranym bywa jakby jaki liposok i zadawanym w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych; korzeniem zaś léczono dawniéj biegunki.

RODZAJ 1029. ***Mniszek*** (**Taraxacum** Juss.).— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywy podłużnéj łatki dachówkowate,— wewnętrzne równe i wzniesione, zewnętrzne krótsze i roztwarte,— a wszystkie z czasem poodginane. Osadnik płaski a późniéj zaklęsły, bezplewinkowy, wydrążono kropkowany. Ziarnczaki nieco-ściśnione, ku górze łuseczkami najéżone, nagle zwężone w dziób nitkowaty. Puch kilkoszeregowy, włosisty, bardzo biały.

Gat. 1. *M. lékarski* (T. officinale Mönch.), także *Popia* lub *Mnisza główka, Papawa, Wilczy ząb, Świni pysk* albo *Mlécz świni* w dawnych pismach, a w późniéjszych *Wołowe oczy, Dmuchawiec,* nawet *Brodawnik* i *Podróżnik pospolity.*— Ziele trwałe, bezłodygowe: o kłębie prawie-wrzecionowatym, z wiekiem wielogłowym, mocno - mlécznym, zewnątrz jasno - cisym a wewnątrz białym; o liściach tylko korzeniowych, licznych, różyczkowato rozłożonych, podłużnych, haczystodzielnych a w bujnym gruncie czasem tylko zatokowo - zębatych, niecokończystych lub tępych, z młodu kosmatych a późniéj nagich,— z łatami 3kątnemi, kończystemi i ząbkowanemi; o głąbikach licznych, od 1″ do 18″ niekiedy długich, obłych, dętych, kosmatych i często brudno-czerwonawych, 1koszyczkowych; koszyczkach do 1″ dłu-

gich, wzniesionych,— z kielichokrywy łatkami równowązko-lancetowatemi i całkiem podwiniętemi po okwitnieniu,— a kwiatkami żółtymi, skrajnymi od zewnątrz zielonawymi; ziarnczakach cisawo - żółtych, tworzących wraz z puchem w czasie owocowania— nader kształtne białe kule niby głowy sędziwe.— Jak najpospolitszy chwast wszędzie w Europie; kwitnący od wczesnéj wiosny aż do zimy. — Z dawien dawna używa on ciągle swéj lékarskiéj powagi, dostarczając przedtém i *ziela* a teraz tylko *korzenia Mniszka*— herba et radix Taraxaci, jako zbawiennego léku we wszelkich zatkaniach trzewiów i zastoinach brzusznych, orazztąd wynikających zimnicach i innych cierpieniach wszelakich. Najskuteczniéjszém ma być jego działanie, w léczeniu sokowém; tojest świéżo z wiosny wyciskanym sokiem, łącznie z tymże innych roślin; w innéj zaś porze, zastępują świéży otrzymywanym z niego *gąszczem mniszkowym*— melago Taraxaci, mającym zawiérać wiele *mannitu*, a ztąd lekko rozwalniającym; w innych zaś razach *wyciągiem* (extractum) mocno zgęszczonym.— (Leontodon Taraxacum Lin. Taraxacum Dens leonis Desf.).

Zastępczo i pod tém samém mianem, zbiéranemi bywają korzenie

Gat. 2. *M. gładkiego* (T. laevigatum Dec.), poczytywanego od wielu za odmianę piérwszego, różną zaledwie— głąbikami zwykle około 4" wysokimi, cienkimi i podnoszącymi się łękowato; łatkami zewnętrznemi kielichokrywy jajowato-zaostrzonemi i przylegającemi, a wewnętrznemi opatrzonemi pod wiérzchołkiem nabrzękłym nadrostkiem;— lubiącego miejsca wystawione na słońce:

Gat. 3. *M. czarniawego* (T. nigricans Kit.) — o koszyczkach zwisłych; kielichokrywy łatkach zewnętrznych jajowatych i odstających, a wewnętrznych bez nadrostka; — porastającego górzyste okolice: oraz

Gat. 4. *M. bagiennego* (T. palustre Dec.)— cisawo-zielonego, z łatkami kielichokrywy zewnętrznemi jajowatemi, kończystemi i dolegającemi, a wewnętrznemi bez nadrostka;— rosnącego po bagnach i miejscach mocno wilgotnych.

RODZAJ 1030. ***Brodawnik*** (**Zazintha** Tourn.).— Koszyczek niewielokwiatkowy, jednostajnieowocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywy z czasem mięsiściejącéj i kątowato obrzmiałéj— łatki wewnętrzne złożone we dwoje i ściśle schodzące się, a zewnętrzne błoniaste i roztwarte. Osadnik płaski, bezplewinkowy. Ziarnczaki prawie jednakowe; zewnętrzne zamknięte w łatkach kielichokrywy, nieco powginane, z króciutkim dzióbkiem, płasko-ściśnione, bezskrzydłe.

Gat. 1. *B. właściwy* (Z. verrucosa Gärtn.), jeszcze od Siennickiego zwany *Zaczętą*.— Ziele roczne: z korzeniem małym, wrzecionkowato - włóknistym; z łodygą do 1' i wyżéj wzniesioną, tęgą, obłą, kresowaną, nagą,— już od samego odziomka widlasto rozgałęzioną; z liśćmi korzeniowymi haczystodzielnymi, podobnymi do mniszkowych,— łodygowymi niższymi bezogonkowymi, piérzastodzielnymi,— a resztą całkimi i obéjmującymi łodygę strzałkowato,— wszystkimi zaś nagimi; z koszyczkami końcowymi i bocznymi, odległymi, bezszypułkowymi, w czasie owocowania przypłaszczonokulistymi, jakby z ogrubniemi wystającemi żebrami,— o kwiatkach żółtych, zewnątrz cisawo-żółtawych.— Jedyny ten gatunek, rośnie w krajach ponad morzem śródziemném prawie wszędzie; kwitnie w maju i czerwcu.— Przed laty tak zwanemu z niego *zielu Zaczętéj, Brodawnika* lub *Podróżnika*— *brodawkowatego*,— herba Zacinthae v. Cichorii verrucarii, przypisywano moc léczenia brodawek, a przytém

różnych wyrzutów skórnych.— (Lampsana Zacintha Lin.).

RODZAJ 1031. ***Jastrzębiec*** (**Hieracium** Tourn.).— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywy wielołatkowéj — łatki dachówkowate, nierówne. Osadnik bezplewinkowy, kosmaty lub też jamkowaty. Ziarnczaki bezdzióbe, krésowane lub prawie - graniastosłupowe. Puch szczecinowaty, 1szeregowy, obrączkowato otoczony brzeżkiem króciuchnym ziarnczaka.

Gat. 1. *J. Kosmaczek* (H. Pilosella Lin.), u starożytnych także i *Niedośpiałek* lub *Bożymech*.— Ziele trwałe bez właściwéj łodygi, całe kosmate włosami gwiazdkowatymi; o kłębie poziomym, ogrubnim, wydającym wszechstronnie liczne wici ulistnione jakby łodygi rozpłożące się i korzeniące; o liściach korzeniowych przewrotnie-jajowatych lub lancetowatych, zwężonych w ogonek, całobrzegich, tępych lub zaostrzonych, z wierzchu tęgowłoso - kosmatych zwłaszcza na brzegu, a spodem gwiazdkowato - opilśnionych,— wiciowych zaś bezogonkowych i niekiedy cokolwiek mniéjszych; o głąbiku od 2″ — 8″ wzniesionym, obłym, ku dołowi więcéj kutnerowatym a górą gruczołonośno-włosistym, zresztą bezlistnym— wyjąwszy 1 przysadek lancetowato - listkowaty pod koszyczkiem; o koszyczku na głąbiku głównym pojedynczym, lecz na wiciowych czasem po 2 i 3 razem, do 1″ w średnicy,— z kielichokrywą popielato - kutnerowatą i czarno - gruczołonośno włosistą, a jéj łatkami równowązko-lancetowatemi,— z kwiatkami jasno-żółtymi, skrajnymi zaś od zewnątrz różowawymi; o ziarnczakach równowązkich, ściśniono-obławych, roweczkowanych, czarniawo - cisych,— z pu-

chem tęgim i żółtawo-białawym.— Nadzwyczaj powszechny— i to w 15 odmianach — po suchych i kamiénistych miejscach, koło dróg, po pagórkach, pastwiskach, i lasach szpilkowych w całéj Europie; kwitnie od maja aż do lipca.— Nie małą miały dawniéj wziętość, gorzkawo-ściągające *ziele i kwiaty Niedośpiałka* lub *Mysiego uszka*— herba et flores Pilosellae v. Auriculae muris w biegunkach, czerwonkach, krwotokach i cierpieniach piersiowych; a przed kilku laty zachwalano korzeń w zimnicach, który miejscami zadają także i zwierzętom domowym.

Gat 2. *J. murowy* (H. murorum Lin.). — Ziele trwałe, rozmaicie upostacione według gleby i miejscowości, znane z tego powodu w 9 odmianach: — którego— kłąb ugryziony i włóknisto - korzeniowy: łodyga i 3' dorastająca, wzniesiona, obła, rowkowana, uboga w liście, w odziomku zrzadka miękkowłosista, a ku górze — zarówno z odnogami — włosami gwiazdkowatymi mniéj więcéj białawo-kutnerowata a do tego z czarnymi gruczołonośnymi włosami,— oraz tamże rozgałęziona w różnym stopniu: liście ogonkowe,— korzeniowe liczne, już jajowate, już podłużnie-jajowate, już prawie-sercowate w podstawie, tępe lub kończyste, blado-zielone i często plamiste z wiérzchu a spodem czasem czerwonawe, w brzegu rozmaicie i nawet zatokowo ząbkowane, lecz przy podstawie zawsze grubiéj— a czasem nawet tamże piérzasto wcinane, szorstkowłose aż do nagich; łodygowe zaś najwięcéj 1—3, małe, krócéj ogonkowe i głębiéj ząbkowane: koszyczki w baldaszkogronie w różnéj liczbie, przed rozkwitnięciem prawie-kuliste lub jajowe, późniéj do $^3/_4$" wydłużone; z kielichokrywą szarowłoso - gruczołonośną; kwiatkami żywo-

żółtymi; a puchem biało-żółtawym, o kilku dłuższych szczecinkach w kraju.— Bardzo zwyczajny wszędzie po suchych lasach i gajach, po murach i skałach, od równin aż po Alpy— w całéj Europie; kwitnie od maja do lipca, a czasem drugi raz pod jesień.— Dawni lékarze, zadawali *ziele Płucnika francuzkiego* lub *Mysiego uszka większego*— herba Pulmonariae gallicae v. Auriculae muris majoris w chorobach piersiowych, a jeszcze częściéj zewnętrznie do gojenia ran używali.

Gat. 3. *J. Gronowa* (H. Gronovii Lin.), także ziele trwałe; z kłębem przygryzionym i włóknisto-korzonkowym; z łodygą na 1 wysoką, kątowatą, tylko w odziomku często prawie-fiołkowym włosistą i o kilku listkach kończystych— a zresztą nagą, baldaszkogronowo-wiechowato rozgałęzioną w końcu; z liśćmi korzeniowymi wietkimi i cienkimi, ogonkowymi, podłużnymi, tępymi, całobrzegimi, rzęsowatymi, z wiérzchu gdzie niegdzie z włoskami, a spodem fiołkowymi,— łodygowymi zaś obéjmującymi i jajowatymi; z koszyczkami w baldaszkogronach wietkich, na szypułkach gruczołowato-włosistych, drobnymi,— o kwiatkach blado-żółtych:— rosnący w Ameryce północnéj, a kwitnący w czerwcu i lipcu;— zalecanym jest bardzo, w postaci obkładów z rozmiażdżonych liści, na wygubienie brodawek; korzeń zaś żuty, bóle zębów ma léczyć.

RODZINA CLX.

Szczecinowate (Dipsaceae Juss.).

Kwiaty obupłciowe, nieumiarowe lub prawie-umiarowe, w główce zbitéj z okrywą, poosadzane na osadniku nagim lub jakby-plewinkowym przez ich osobne przysadeczki,— a czasem tylko pozgromadzane w okręgi w kątach liści wyższych. Plewinki zewnętrzne główki

często płonne; koron zaś szereg zewnętrzny często jakby promieniowy. Każdy kwiat z trwałą okrywką kieliszkowatą, wartołkowatą, o kraju zeschłym, całkim lub ząbkowanym.— Kielich zrosłodziałkowy, rurkowaty; o rurce zrosłéj z jajnikiem całkiem, lub też tylko górą a wolnéj dołem, albo w wierzchołku zwężonéj w szyjeczkę zrosłą z podstawą szyjki słupka; o kraju górnym, pucharkowatym, prawie-całkowitym lub też ząbkowanym, często nawet podzielonym— w łateczki szczecinowate w różnéj liczbie, nagie, brodato-piórkowate alboli też puchowate.— Korona osadzona na szczycie rurki kielicha, rurkowata; z krajem 5wrębnym lub przez zrośnięcie 2 łatek górnych 4wrębnym, bardzo rzadko ziejącym, często nierównym o łatce najniższéj największéj.— Pręcików 4, osadzonych przy podstawie rurki korony, naprzemianległych z łatkami,— często bez najwyższego: nitki wolne, niekiedy po 2 zrosłe w całéj długości, czasem dwusilne i to— niższe krótsze, nawet i bez główki,— a wszystkie przed rozkwitnięciem wgięte: główki wewnątrzwrotne, równowązkie, 2woreczkowe, odpadające; z woreczkami naprzeciwległymi, otwierającymi się w podłuż; z pęcherzykami pyłku 4ściennymi.— Jajnik 1komorowy, zamknięty wolno w rurce górą zarosłéj, lub też z nią zrosły w całości albo tylko górą: zalążek 1, wywrócony, uwieszony u szczytu komory: szyjka końcowa, nitkowata, pojedyncza, zrosła w podstawie z szyjeczką kielicha: znamię pojedyncze, maczugowate, lub płyciuchno wrębne w łateczki nierówne.— Owoc worczak 1nasionowy, rurką kwiatową i okrywką objęty, wolny lub zrosły z nią mniéj więcéj, uwieńczony krajem zeschłym albo puchowatym.— Nasiono wywrócone; ze skórką cienko-błoniastą i zale-

dwie oddzielającą się od wnasienni; białko mięsiste, skąpe.— Zarodek prostoległy w osi białka; z listniami prawie-listkowatymi; z rostkiem krótkim i górnym.— *Zioła roczne albo trwałe, rzadko podkrzewy; z łodygami węzłowato-wstawowatemi, obłemi; z liśćmi naprzeciwległymi, rzadko okręgowymi, pojedynczymi, różnymi na korzeniach a łodydze, całkimi, lirowatymi, 1 lub 2razy pierzastodzielnymi, często zrosłymi podstawami; bez przylistków.*

RODZAJ 1032. **Szczeć** (**Dipsacus** Thurn.). — Kwiaty w główce; z okrywą wielołatkową, dłuższą od plewinek osadnika listkowatych i kończystych. Okrywka 4ścienna, 8rowkowa. Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; a kraj górny, prawie-kubeczkowaty lub krążkowaty. Korona 4wrębna. Pręcików 4. Jajnik dólny, 1komorowy, 1zalążkowy; z szyjką nitkowatą; ze znamieniem podłużném. Worczak 1nasionowy, zamknięty w okrywce, uwieńczony krajem kielicha prawie-4ściennym. Nasiono wywrócone.

Gat. 1. *S. suknowalska* (D. fullonum Mill.), dawniéj *polną* lub *białą* i *Szczotkami* takiemiż zwana. — Ziele 2roczne: z korzeniem wrzecionowatym; z łodygą i do 6′ wzniesioną, tęgą, dętą, prawie-krzyżowo gałęzistą, ostro rowkowaną, z krawędziami tak na niéj jako i na gałęziach uzbrojonemi— w ciernie rozrzucone, krótkie, grube i poodginane; z liśćmi naprzeciwległymi,— korzeniowymi rozłożonymi na ziemi, krótkoogonkowymi, wielkimi, podłużnymi, piłkowanymi, na nerwie głównym z kilkoma cierniami a zresztą nagimi,— łodygowymi zrosłymi w podstawach, dużo mniéjszymi, nierówno-wcinanymi,— a najwyższymi prawie-równowązkimi i całobrzegimi; z główkami pojedynczemi na końcach gałązek,

podłużnie-jajowato-obławemi, do 3" długiemi, — o łatkach okrywy równowązko-lancetowatych, bardzo tęgich, poziomych, w końcach poodginanych, krótszych od główki,— o plewinkach podłużnych, tęgich, rzęsowatych, z końcem tęgim kłującym i zakrzywionym, nieco krótszych niż blado-różowe kwiaty.— Dziki w Europie południowéj, a uprawny i zdziczały aż do północnéj; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Dawniéj *korzeń Szczeci* lub *Osta Wenery*— radix Dipsaci v. Cardui Veneris, używanym bywał jako pędzący mocz i wzbudzający poty; nasiona i kwiaty zalecano we wściekliznie; a wodą zbiérającą się na wklęsłościach podstaw zrosłych liści, léczono cierpienia oczne. Najważniejszém atoli jest, przemysłowe zastósowanie szczoteczkowatych jego główek dojźrzałych— w sukiennictwie, pończocharstwie i t. p. do rozczesywania pilśni skupionych włosów wełny.

Tak samo używano w lékarstwie, choć do przemysłu nie zdatną. Gat. 2. *S. leśną* (D. sylvestris Mill.), także dawniéj *głuchą*, odróżniającą się — łodygą dużo ciernistszą; łatami okrywy równowązko-szydłowatemi, z długim bardzo i ostrym końcem, 3kątnemi, w grzbiecie ciernistemi, łękowato podnoszącemi się, giękkiemi, z których zewnętrzne dłuższe od główki; a plewinkami również ciernistokończystemi, ale dłuższemi niż kwiaty: — rosnącą po miejscach opuszczonych, około dróg, po pastwiskach wilgotnych i t. p. w całéj Europie i Azyi.

RODZAJ 1033. ***Głowaczka*** (**Cephalaria** Schrad.).— Kwiaty w główce; z okrywą wielołatkową, krótszą od plewinek osadnika bezbronnych lub ościstych. Okrywka 4ścienna, 8rowkowa, z wieńczykiem 4—8ząbnym. Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj górny, pucharkowaty albo krążkowaty. Korona 4wrębna. Pręcików 4. Jajnik dólny, 1komorowy, 1zalążkowy; szyjka

nitkowata; znamię podłużne. Worczak 1nasionowy, zamknięty w okrywce, uwieńczony krajem korony 4ściennym.

Gat. 1. *G. chabrowata* (C. centauroides R. S.).— Ziele trwałe: którego— łodyga na 3' i wyższa, tęga, łamna, naga lub lekko omszona, w odziomku obła a górą 4graniasta, widlasto- lub ramienisto-gałęzista; liście rzęsowate, prawie-skórzaste, lśnące,— korzeniowe wielkie, podłużne, całobrzegie, długoogonkowe,— łodygowe niższe pierzastodzielnie zbiegające, o łatach lancetowatych i odległych a końcowéj znacznieéj większéj,— najwyższe zaś podobneż, lecz z łatkami równowązkiemi; główki prawię-kuliste, pochylone, na długich nagich i prawie-4ściennie krésowanych nitkach,— z okrywy łatkami zewnętrznemi tępemi i błoniasto obrzeżonemi, pośredniemi żółtawo-zeschłemi i kłująco-kończystemi, a wewnętrznemi równowązkiemi srebrzystemi i dłuższemi od owoców,— o kwiatkach zaś blado-żółtych; worczaki omszone, cokolwiek ściśniono-4graniaste, uwieńczone 4 ząbkami okrywki i krajem kielicha postrzępanego w szczecinki białe. — Dość zwykła po suchych górach Europy południowéj; kwitnie od lipca do września.— Gorzkim jéj nasionom, przypisywano skutki rozpuszczające, otwiérające i czyszczenia krwi; dla tego zadawano je równie jak korzeń— w kile i wyrzutach skórnych.— (Lepicephalus).

RODZAJ 1034. ***Postrzał*** (**Trichera** Schrad.). — Kwiaty w główkach, na osadniku rozszérzonym, szorstkimi bez plewinkowym. Okrywa wielołatkowa, roztwarta. Okrywka krótkotrzonecczkowa, ściśniona, 4dołeczkowa, w wiérzchołku jakby przycięta i 4ząbeczkowa— o 2 mniéjszych a 2 większych ząbeczkach. Kielich zrosły rurką z jajnikiem, po nad nim zaciśnięty w kraj puchar-

kowaty i 8—16ząbkowy. Korona 4 — 5wrębna. Pręcików 4. Jajnik 1komorowy i 1zalążkowy; szyjka nitkowata; znamię wykrojone lub wrębne. Worczak 1nasionowy, ściśle objęty okrywką, uwieńczony krajem kielicha 8—16ostnym.

Gat. 1. *P. polny* (T. arvensis Schrad.), w starych zielnikach *Dryakiew polna*, w późniejszych *Swierżbnica polna*. — Ziele trwałe, różnéj postaci. Kłąb pionowy, wrzecionowaty, z czasem wielogłowy. Łodyga do 2′ wysoka, obła, pokryta tęgimi i wstecznymi szczecinkami na ciemnoczerwonych kropkach, oraz i krótkimi włoskami przemagającymi ku górze onéjże,— i tamże z 1ą lub 2ma parami gałązek pojedynczych lub jeszcze dzielnych. Liście włosiste lub szorstkawe, rzadko nagie albo rzęsowate; korzeniowe lancetowate, (5″ i 2½″), odstające, spłowiało-zielone, pierwiastkowe prawie-całkie, późniéj piłkowane, wcinane lub aż pierzastodzielne z łatą końcową wielką, zwężone w ogonek; łodygowe bezogonkowe, lirowate lub grzebieniastodzielne, albo też wcinano-grubopiłkowane,— o łatach całkich, piłkowanych alboli też wcinanych; najwyższe zaś maléńkie— zwłaszcza na gałęziach, równowązko-lancetowate, całobrzegie: rzadziéj wszystkie bez wyjątku pierzastodzielne, wszystkie całobrzegie, lub tylko najwyższe wcinane. Na szypułkach jako przedłużeniu gałęzi, jeszcze mocniéj od nich szczecinowatych,— główki płaskawo-wypukłe, na 1″ w średnicy; z okrywy łatkami lancetowatymi i szczecinowato-włosistemi; z okrywkami i kielichami długowłosymi; z koronami w różnych odcieniach modrawo-czerwonawemi, różowemi albo białemi, od zewnątrz przylegającowłosemi,— przytém skrajnemi większemi od środkowych, karbowanemi w kraju ich łateczek,— ni-

by promieńkami dłuższymi od okrywy. Ziarnczaki uwieńczone 8szczetnym kielichem. — Bardzo pospolity po polach, miedzach, łąkach i lasach w całéj Europie, Azyi i Afryce północnéj; kwitnie od maja do września.— Niezbyt jeszcze przed dawnym czasem, zadawano *ziele i kwiaty Dryakwi polnéj* — herba et flores Scabiosae jako czyszczące krew, w kile i wyrzutach skórnych.— (Scabiosa arvensis. Lin.).

RODZAJ 1035. ***Gwiazdnik*** (**Asterocephalus** Coult.).— Kwiatki w główkach, na osadniku plewinkowym.— Okrywa wielołatkowa, wielokwiatowa. Okrywka obła a niefałdowana w podstawie; z rurką 8-dołeczkową; w kraju bezbronna, obszerna, roztwarta albo wzniesiona. Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj długi, szyjeczkowaty, wybiegły w 5 ostek. Korona 4—5-wrębna. Pręcików 4 lub 5. Jajnik 1komorowy, 1zalążkowy; szyjka nitkowata; znamię wykrojone. Worczak 1nasionowy, uwieńczony wystającym i 5ostnym szyjeczkowatym krajem.

Gat. 1. *G. górny* (A. columbarius Wallr.), u ludu *Gołębieniec*.— Ziele trwałe: w którym— kłąb wrzecionowaty: łodyga około 2' wysoka, tęga, wstecznie-krótkowłosa a niekiedy naga, o parze gałęzi w środku; liście miękkowłose,— korzeniowe łopatkowato wydłużone w ogonek, późniéj lirowate a nakoniec piérzastodzielne, często karbowane, do 4" długie,— łodygowe 1—2 razy piérzastodzielne, w łatki kończyste i równowązko-lancetowate,— a najwyższe równowązkie; koszyczki z początku przypłaszczono-półkuliste, z czasem prawie-kuliste, na długich i szorstkowłosych szypułkach, do 1 ½" w średnicy,— z łatkami okrywy równowązko-kończystemi, kosmatemi, odstającemi a późniéj poodgina-

nemi, krótszemi od kwiatków skrajnych,— z kwiatkami różnie lillowymi, białymi lub też biało-żółtawymi, zewnętrznymi jakby promieniowatymi, — z plewinkami lancetowatymi,— z okrywkami białoszczetnemi, 8fałdkowemi, a ich krajem przyciętym i wielonerwowym— o 5 ostkach szkarłatnych, tęgich, bardzo długich.— Niezbyt pospolity po wzgórzach, górach i około pól w Europie i Syberyi; kwitnie od czerwca do września.— Używa się jako *Dryakiew polna.* — (Scabiosa columbaria. Lin.).

RODZAJ 1036. ***Czarcikąs*** (**Succisa** Coult.). — Główka wielokwiatkowa; z okrywą wielołatkową; z osadnikiem plewinkowym. Okrywka obła, bezbronna; o kraju zielonym, błoniastym, krótkim i roztwartym; z rurką aż po kraj przeoraną 8 dołkami bruzdkowatymi. Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj długi, szyjeczkowaty, o 5 szczecinach ostkowatych— lub mniéj przez zronienie. Korony 4—5wrębne, zewnętrzne niepromieniowate. Pręcików 4. Jajnik 1komorowy, 1zalążkowy; szyjka nitkowata; znamię wykrojone. Worczak 1nasionowy, uwieńczony szyjeczką kielicha 5- lub mniéj- szczetną, albo— całkiem bezszczetny.

Gat. 1. *Ç. łąkowy* (S. pratensis Moench.), w starych zielnikach *Czartowe gryzienie* lub *ziobro, Ś. Piotra łysina* albo *ziele*, *Komonica.*— Ziele trwałe: z kłębem przygryzionym z ukosa, czarniawym lub cisawym, osłanym po bokach grubymi korzonkami włóknistymi; z łodygą cokolwiek podnoszącą się, blisko 2', prawie-nagą lub omszoną, górą 3dzielną; z liśćmi całobrzegimi albo zrzadka i lekko ząbkowanymi lub piłkowanymi, nagimi i rzęsowatymi, lub też z obu stron omszonymi,— z których korzeniowe podłużne, zaostrzone i zwężone w ogo-

nek,— łodygowe dólne lancetowate,— a górne równowązko-lancetowate, bezogonkowe i krótsze od główki; z główkami-prawie-kulistemi, szypułkowemi,— o okrywy łatkach odstających, jajowato-lancetowatych, krótszych od kwiatków,— o kielichach 5szczetnych, w ostki czarne i 2 razy dłuższe od tychże okrywki,— o kwiatach prawie-błękitnych, lillowych lub białawych, równych,— o okrywkach szorstkich i krajem 4wrębnych w ząbki ostre i wzniesione,— o plewinkach z podstawy zwężonéj prawie-lancetowatych i szczecinkowo-rzęsowatych. — Nader powszechny po wilgotnych łąkach, pastwiskach, murawach i lasach od równin aż w góry— w całéj Europie; kwitnie od lipca do września.— Niemałéj używały wziętości, *korzeń* i *ziele Czartowe*— radix et herba Succisiae v. Morsus Diaboli, w niezliczonéj liczbie chorób; lecz z czasem ograniczono się, do używania ich na płókania gardła i wstrzykiwania w upławach.— (Scabiosa succisa. Lin.).

RODZINA CLXI.

Kozłkowate (Valerianaceae Lindl.).

Kwiaty obu- lub przez zronienie 1-płciowe, i to oddzielno- albo rozdzielno-płciowe; już w prawdziwych widlastodzielnych podbaldaszkach prawie-równowysokich, już pojedyncze w rozwidleniach gałązek, już w wiązkowatych baldaszkogronkach,— z przysadkami; lub najrzadziéj pojedyncze i otoczone podwójną okrywą zrosłołatkową. — Kielicha zrosłodziałkowego, rurka zrosła z jajnikiem; kraj górny, 3—4wrębny, równy lub nierówny, rozrastający się, trwały, najczęściéj wwinięty,

przeobrażający się zwolna w liczne strzępki szczeciną-wate i jakby puchowate, niekiedy odpadający.— Korona osadzona na krążku nadjajnikowym, lejkowato-rurkowata; z rurką obłą lub przewrotnie-ostrokrężną, często w podstawie garbatą lub ostrogową; z krajem najczęściéj 5łateczkowym, umiarowym lub prawie-2wargowym, rzadziéj 3—4łateczkowym, w przedkwitnieniu dachówkowatym.— Pręciki osadzone w rurce korony po nad podstawą albo też poniżéj środka, naprzemianległe, rzadko 5 co do liczby, niekiedy 4 w braku tylnego, czasem— i to najczęściéj— 3, lub też tylko 1 i to tylny; z nitkami wolnemi, wwiniętemi w pąku; z główkami wewnątrzwrotnemi, o 2 woreczkach, równolegle-naprzeciwległych, otwierających się w podłuż.— Jajnik zrosły z kielichem, 3komorowy, o 2 komorach czczych i mniéjszych a 1 płodnéj; zalążek 1, wywrócony i uwieszony u szczytu komory; szyjka pojedyncza, nitkowata; znamion 2—3, wolnych lub zrosłych wraz.— Ziarnczak skórzasty albo błoniasty, w wierzchołku nagi lub uwieńczony krajem kielicha, już 1komorowy przez zronienie 2 komor, już 3komorowy, już wreszcie 2komorowy przez zronienie jednéj,— ale zawsze tylko 1nasionowy.— Nasiono wywrócone; ze skórką cienką, błonkowatą; z wnasiennią czasem nabrzękłą; bez białka.— Zarodek prostoległy; o listniach ogrubnich; a rostku krótkim, zbliżonym do znaczka i górnym.— *Zioła roczne z korzeniem cienkim i bezwonnym, lub trwałe z kłębem zdrzewiałym i najczęściéj wonnym; z liśćmi korzeniowymi skupionymi a łodygowymi naprzeciwległymi, całkimi albo też pierzastodzielnymi i pierzasto wcinanymi, wpółobéjmującymi łodygę, bez- lub ogonkowymi; bez przylistków.*

RODZAJ 1037. ***Spikanarda*** (**Nardostachys** Dec.).— Kielich zrosły rurką z jajnikiem; z krajem górnym, 5dzielnym w łatki podłużnie-jajowate, listkowate, ząbeczkowane i trwałe. Korona rurkowata, umiarowa, bezostrogowa, z krajem tępo 5łateczkowym. Pręcików 4, osadzonych w rurce ponad podstawą. Jajnik dólny, 3komorowy, o 2 komorach mniéjszych i czczych; zalążek 1, wywrócony i uwieszony u szczytu komory większéj; szyjka końcowa, pojedyncza; znamię główeczkowate. Ziarnczak błoniasty, 1nasionowy, uwieńczony krajem kielicha.

Gat. 1. *S. prawdziwa* (N. Jatamansi Dec.), także *indyjską* lub *Nardą* i *Pismarią* zwana od starożytnych.— Ziele trwałe, darniste: którego— kłąb wrzecionowato-obły, od $\frac{1}{6}$″ do 1″ gruby, od dołu pokryty mnóstwem korzonków włóknistych, a od góry wydający 1—2—3 pędów co rok wzrastających, obłych, na 1″ w średnicy, kóre po kilku latach tworzą do $\frac{1}{2}$′ długi, jakby czub lub ogon szczecinowaty, powstały z pokrywających je resztek zeschłych liści. Łodygę ma do 9″ wzniesioną, dętą, krésowaną lekko, biało-kutnerowato kosmatą,— w odziomku obłą a ku górze prawie-4graniastą i bezlistną. Liście skórzaste i omszone; korzeniowych 4—6, wzniesionych, równowązko wydłużonych, (7″ i 1″), zwężonych w ogonek, zaostrzonych i całobrzegich; łodygowych zaś 2—3 par, naprzeciwległych, zrosłych wraz pochwiasto podstawami, nagle malejących i węziejących. Kwiaty szkarłatne, w wiązkach szypułkowych, końcowych lub kątowych, naprzeciwległych; z szypułkami i kielichami kutnerowatymi, tylko końcami łatek tych ostatnich krótko-3kątnymi i szorstkowłosymi; z pręcikami wystającymi i brodatymi, krótszymi

jednak od słupka.— Porasta najwyższe góry w Indyach wschodnich.— Prawie bez granic była w starożytności sława *Spikanardy*, *Szczeci* lub *Nardy indyjskiéj*— Spica Nardi v. Nardus indica prawdziwéj, a nawet wziętość jéj utrzymuje się jeszcze i dziś w całéj Azyi południowéj: jest to zaś jéj kłąb, łącznie z odziomkami stwardłymi i całym czubem resztek zeschłych liści; ma woń mocną i dość przyjemną a smak gorzkawo-korzenny; w skutkach zaś, zbliżony jest wielce do kozłkowego.— (Valeriana Spica. Vahl.).

Gat. 2. *S. wielkokwiatowa* (N. grandiflora Dec.), różniąca się głównie — łodygą nagą, z 2 wyżłobieniami podłużnemi szaro-okosmaconemi; liśćmi korzeniowymi prawie łopatkowato-lancetowatymi, do 12″ długimi ale zawsze krótszymi od łodygi, blado-zielonymi, 5—7nerwowymi, zwężonymi nagle w ogonek płaski i obrzeżony, — łodygowymi zaś w 2ch lub tylko w 1éj parze, w niższéj na 4″ długimi i krótkopochwowymi, a w wyższéj bezpochwowymi lecz nieco szérszymi; baldaszkogronami końcowymi, na 6″ długimi, o 2—3 parach szypułeczek 4skrzydełkowych na 3″ długich, dzierżących wiązkę kulistą i otuloną okrywą — kilku kwiatów na ½″ długich i blado-różowych, z 2 przysadkami na 1″ długimi i białawymi pod każdą wiązką, a z 1—3 mniéjszymi przy każdym kwiecie: — rosnąca na Alpach himalajskich; — dostarcza tamecznym równie szanowanego korzenia, ale dużo łagodniéjszego smaku i przyjemniéjszéj woni.— (Fedia grandiflora. Wall.).

RODZAJ 1038. ***Roszponka*** (**Valerianella** Mönch.).— Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj ząbkowany. Korona rurkowata, umiarowa, bezostrogowa, o kraju tępo-5łateczkowym. Pręcików 3, osadzonych ponad podstawą w rurce. Jajnik 3komorowy, z 2 pustemi komorami a 1 upłodnioną; zalążek 1, uwieszony w szczycie, wywrócony; szyjka końcowa, pojedyncza; znamię całkie lub 3wrębne. Ziarnczak prawie-błonkowaty, uwieńczony krajem kielicha rozmaicie ząbkowa-

nym i rozrosłym, 3komorowy, — czasem z powodu komor 2 czczych spływających w jednę— 2komorowy, zawsze jednak 1nasionowy.

Gat. 1. *R. warzywna* (V. olitoria Mönch.), inaczéj *Rapunkuł jarzynny*, *Sałatka polna* albo *Raportyka*.— Ziele roczne: o łodydze 3—12″ wysokiéj, mdłéj, kątowatéj, kréskowanéj, na krawędziach omszonéj, kilkakroć widlastodzielnéj— w gałązki mocno rozchodzące się, ściśnione i zarówno z nią gładkie, wyjąwszy same wiérzchołeczki szorstkawe; liściach bezogonkowych równowązko-łopatkowatych lub języczkowatych, zaokrąglono-tępych, (1″—2″ do $^1/_4$″—$^1/_2$″), krótko-rzęskowanych, w podstawie cokolwiek włosistych a zresztą nagich, całobrzegich, tylko najwyższych z ząbeczkowanemi podstawami; kwiatkach w podbaldaszkach poskupianych,— z przysadeczkami ostro rzęskowanymi i wązko-łopatkowatymi,— z kwiatkami drobniuchnymi, modrawymi; o ziarneczakach kulisto-ściśnionych, skośnych, niewyraźnie-3ząbeczkowych w szczycie, nagich lub omszonych, nierówno-2połówkowych,— w połowie tylnéj większéj z 2ma komorami pustemi, a 1éj wmniéjszéj przodkowéj z nasionkiem soczéwkowatém.— Zwyczajna po polach, po sadach i winnicach w całéj Europie; kwitnie w kwietniu i maju, a późniéj często po raz drugi w lipcu i sierpniu.— Używano go niegdyś, jako *ziela Roszponki*— herba Valerianellae, chłodzącego, orzéźwiającego, przeciwgnilcowego; dziś atoli spożywają go miejscami za sałatę, dla tego nawet po ogrodach uprawiają.— (Fedia Vahl. Valeriana. Willd.).

RODZAJ 1039. ***Kozłeczka*** (**Astrephia** Dec.).— Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj króciuchno-5zębny lub niemal-dzwoneczkowaty. Korona

lejkowata, w podstawie garbata prawie ostrogowato, a w kraju 5łateczkowa. Pręciki 3, ponad podstawą w rurce osadzone. Jajnik 2komorowy, z komorą większą płonną i niezupełnie 2komoreczkową; zalążek 1, w komorze mniejszéj u szczytu zawieszony, wywrócony; szyjka nitkowata, 3wrębna; znamiona cieniuchne. Ziarnczak błonkowaty, uwieńczony krajem kielicha, 2komorowy— o 1 komorze czczéj i z rowkiem podłużnym przez środek, a drugiéj 1nasionowéj.

Gat. 1. *K. trzebulowata* (A. chaerophylloides Dec.). — Ziele roczne: z łodygą do 2' wzniesioną lub nieco-podnoszącą się, niewyraźnie-obosieczną, krésowaną, nagą, gałęzistą, węzłowatą i miękkowłosistą na wstawach; z liśćmi naprzeciwległymi, na ogonkach w podstawie omszonych, odstającymi, nagimi,— najniższymi prawie-rombowymi i wcinanymi,— a resztą piérzastodzielnymi— w łatki jeszcze raz piérzasto wcinane w łateczki kończyste lub postrzępane, w podstawie mocno zwężonymi; z szypułkami kątowemi, długości liści, a na nich podbaldaszkami pojedynczemi 5—7kwiatkowemi, a pod każdą szypułeczką z 2ma przysadeczkami lancetowatymi; z kwiatkami drobnymi, białymi; z ziarnczakami nagimi, jajowymi.— Rośnie po wzgórzach i gajach w Peru; kwitnie od czerwca do września.— W miejscu poczytują soczystą tę roślinę uprażoną w popiele, za najpewniejszy środek we wszelkich wyrzutach wrzedzionkowatych.

RODZAJ 1040. ***Kozłek*** (**Valeriana** Neck.). — Kielich rurką zrosły z jajnikiem; z krajem wewnętrznym i przeobrażającym się zczasem— w puch piórkowato-wieloszczetny i odpadający. Korony rurka przewrotnie-ostrokrężna albo obła, w podstawie równa lub

garbata, bezostrogowa; kraj tępo-4—5wrębny a rzadko 3wrębny. Pręcików 3, osadzonych w rurce korony. Jajnik 3komorowy, o 2 komorach maléńkich i czczych; zalążek 1, wywrócony i uwieszony u szczytu komory; szyjka pojedyncza; znamię główkowate. Ziarnczak błonkowaty, 1komorowy, 1nasionowy.

Gat. 1. *K. lékarski* (V. officinalis Lin.), w starych pismach *wielki* lub *Nardus leśny*.— Ziele trwałe. Kłąb cuchnący, bardzo krótki, prawie-przygryziony, łuskowaty, z mnóstwem korzeni długo- i grubo-włóknistych a szarawo-rdzawych, wydający odrośle lub rozłogi. Łodyga na 2—6′ wzniesiona, obła, rowkowana, dęta, naga— wyjąwszy węzłów nieco-kosmatych, lub też cała omszona. Liście postaci rozmaitéj, stósownie do gleby; najczęściéj nagie, lśnąco-gładkie, na ogonkach, nerwach i w brzegu włosiste; czasem całe spodem włosiste; wszystkie pierzastodzielne, z ogonkami obéjmującymi łodygę pochwiasto: korzeniowe długoogonkowe, od 2″ do 2′ długie,— z łatkami w 7—11 parach, jajowo-lancetowatemi, lancetowatemi lub równowązkiemi, nierównobocznemi, mniéj- lub więcéj-piłkowanemi, a nader rzadko całobrzegiemi: łodygowe dólne 4—10- a nieco wyżéj 2—5-parowe, coraz krócéj-ogonkowe i z coraz mniéjszemi łatkami,— całe również stopniowo malejące. Podbaldaszek 3odnogowy, z licznych cząstkowych złożony, początkowo dość-ściśniony, a późniéj jakby-wiechowato roztoczony; z przysadkami długimi, równowązko-lancetowatymi, kończystymi, w brzegu zeschłymi, a zrosłymi podstawami; z kwiatkami białymi lub też różowymi, woni przyjemnéj — a pod każdym po 2 przysadeczki lancetowate,— o rurce korony nie dłuższéj od kraju,— o pręcikach i słupku wystających.

Ziarnczaki podłużnie-jajowe, ściśnione, zaostrzone.— Rośnie na górach, w równinach, po miejscach wilgotnych, cienistych lub spiekłych — w całéj Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Zapewnie do najdawniéjszych leków, które jeszcze i dziś zachowują swą powagę, należy *korzeń Kozłka* — radix Valerianae. Ma on woń przenikliwą ale nieprzyjemną, porównywaną do moczu kociego, a może właśnie dla tego tak ulubioną od tych zwierząt,— smak zaś gorzko-korzenny. Należy do środków nader pobudzających, działających głównie na układ nerwowy i dlatego używanych najwięcéj w różnych cierpieniach takowego, szczególnie téż w gorączkach nerwowych i gnilnych, oraz wszelkich łożnych niemocach. Także i olejek z niego otrzymywany, miéwa swoje zastósowanie; a okwity *kwas kozłkowy*, służy do otrzymania różnych soli w pracowniach chemicznych.

Kilka za osobne gatunki poopisywanych roślin z tego rodzaju, dziś starano się posprowadzać do dopiéro co opisanego, jako jego odmiany; a do tych należą:

Gat. 2. *K. wyniosły* (V. exaltata Mikan.): z kłębem pionowym, bez rozłogów lecz wypustny; z łodygami licznemi; z łatkami liści 15 — 21, szeroko-lancetowatemi, conieco-piłkowanemi, częstowłosistemi: — lubiący grunt bardzo zyzny.

Gat. 3. *K. pagórkowy* (V. collina Wallr.): o kłębie poziomym, przygryzionym, rozłogopustnym; o 1—3 łodygach; o 15—21 łatkach lancetowatych, piłkowanych: — najpospolitszy, i to po pagórkach, nad strumykami po zaroślach.

Gat. 4. *K. wązkolistny* (V. angustifolia Tausch.): którego — kłąb poziomy, przygryziony, wydający rozłogi i 1 tylko łodygę; łatki zaś równowązko-lancetowate i prawie-całobrzegie, 11—21: — rosnący po płonnych i skwarnych górach.

Gat. 5. *K. bzolistny* (V. sambucifolia Mik.): odznaczony — kłębem pionowym lub poziomym, z rozłogami i o 1 łodydze; łatka-

mi 9—11, dólnemi jajowato-lancetowatemi, wcinano-piłkowanemi: — przenoszący niziny nad góry.

Również dobre korzenie: zbiérają z

Gat. 6. *K. skalnego* (V. saxatilis Lin.): którego — kłąb ukośny, wielogłowy, pokryty cisymi szczątkami ogonków liściowych włóknisto poroztrzepywanymi; łodyga ½—1 wysoka, cienka, krésowana, pojedyncza i naga, o 2—4 gałązkach kwietnych; liście korzeniowe podłużnie-jajowate, 3—5nerwowe, całobrzegie lub nieumiarowo-ząbkowane, (1—3″ i ½—¼″), zwężone w 1—3½″ długi a płaski ogonek, na nerwach mniéj a brzegiem gęściéj krótkowłose i jasno-zielone,— a łodygowych 2, prawie-równowązkich, czasem 3szczépnych w łatki wzniesione w górę — a z środkową zawsze dłuższą; odnogi kwiatowę widlasto- lub téż pojedynczo-podbaldaszkowe; kwiatki rozdzielno- albo mięszano-płciowe, białe, z przysadeczkami krótszymi od szypułeczek: — rosnącego dość często na Alpach wapniowych i przedalpach, po rozpadlinach skał; a kwitnącego w czerwcu i lipcu.

Gat. 7. *K. górskiego* (V. montana Lin.): z kłębem ukośnym i wielogłowym, wypuszczającym— w piérwszym roku odrośle, pokryte liśćmi okrągłymi i ogonkowymi, a powyżéj jajowato-sercowatymi i zaostrzonymi, — w drugim zaś dopiéro roku uwieńczonym — łodygami licznemi, 6—18″ wzniesionemi lub podnoszącemi się, obłemi, rowkowanemi, nagiemi lub téż miękkowłosistemi; liśćmi całkowitymi, piérzastonerwowymi, całobrzegimi lub karbowanymi albo piłkowanymi, od ½—2½″ długimi, — odziomkowymi na ogonkach, następnie coraz wyraźniéj bezogonkowymi i jajowatymi, daléj jajowato-lancetowatymi, a najwyżéj równowązkimi i całobrzegimi; podbaldaszkiem początkowo zbitym, późniéj wietko roztoczonym,— o kwiatkach obu- lub mięszano-płciowych, czerwonawych, nierównéj wielkości; ziarnczakami prawie-nagimi: — dość częstego po lasach górskich, po skałach Alp i przedalp w Europie niemal całéj.

Gat. 8. *K. trzyłatkowego* (V. tripteris Lin.): o kłębie ukośnym, wielogłowym, wydającym w piérwszym roku — odrośle leżące, pokryte liśćmi jajowatymi lub sercowatymi, długoogonkowymi, a w drugim dopiéro — łodygi 6—18″ wzniesione, w odziomku obłe a górą 4graniaste, nagie lub téż miękkowłose; liściach korzeniowych ogonkowych, sercowatych, okrągławych lub jajowatych, karbowanych albo piłko-

wanych,— łodygowych, niższych ogonkowych— a wyższych bezogonkowych, 3szczępnych lub 3dzielnych, a obok tego niektórych 3listkowo-pierzastych— z końcowym listkiem większym jajowatym lub sercowatym, a bocznymi skośnie-jajowatymi lub lancetowatymi; podbaldaszku prawie-rozpierzchłym z czasem,— o przysadkach równowązkich,— a kwiatkach białych lub czerwonawych i miłéj woni; a ziarnczakach nagich:— jawiącego się wraz z poprzedzającym; kwitnącego w czerwcu i lipcu.

Gat. 9. *K. Dryawnik* (V. Phu Lin.), inaczéj *największy*, *najprzedniéjszy* lub *włoski*.— Ziele trwałe, darniste, prawie nagie. Kłąb ma ukośno leżący i nieco wzniesiony nad ziemię, grubości palca a znacznie przedłużony, wielogłowy, cisy i obrączkowato łuskowaty,— z boków zaś mnóstwem korzeni włóknistych, białawych osłany; łodygę 2—5′ wzniesioną, gładką, białawo oszronioną, w szczycie o kilku odnogach kwietnych; liście korzeniowe— przedłużone w ogonki prawie dłuższe od blaszki i rynienkowate, podłużnie-jajowate lub przewrotnie-jajowate, tępe, (6″ i 2″), cokolwiek nierównoboczne, całobrzegie,— odziomkowe, lirowate, o 1 lub 2 parach łatek podłużnie-lancetowatych i całobrzegich, jeszcze dość długo-ogonkowe,— wyższe pierzastodzielne w 3—4 pary łatek zbiegających, bezogonkowe i nieco zrosłe podstawami,— a najwyższe nader równowązkie; podbaldaszki wielkie, 3dzielne, dość zbite a później rozłożyste, wielokwiatowe,— o przysadkach zrosłych szérokiemi podstawami, lancetowatych, długokończystych, błoniasto obrzeżonych; kwiaty białe, z rurką prawie 2 razy dłuższą od kraju tępołatkowego,— z pręcikami i słupkami bardzo wystającymi,— a znamionami 3, wysmukłemi; ziarnczaki podłużnie-jajowate, ściśnione.— Dziko rośnie po górach Europy południowéj, a zdziczały często w umiarkowanéj; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Zarówno z kozłkowym używano i jeszcze

dziś miejscami używają *korzeni Kozłka większego* lub *Dryawnika*— radix Valerianae majoris v. Phu, choć znacznie słabszych.

Pod tém samém mianem, starożytni zbiérali korzenie z

Gat. 10. *K. rukwiolistnego* (V. sisymbriifolia Vahl.): ziela trwałego— z korzeniem wiązkowo-bulwonośnym, o bulwach obłych do 2½" długich, wybiegłych nagle w długi a cienki koniec włóknowaty; z łodygą do 2' wysoką, nagą i delikatnie kréskowaną; z liśćmi korzeniowymi bardzo licznymi, pierzastodzielnymi w łaty jajowate i prawie wykrawano-ząbkowane,— odziomkowymi, lirowatymi,— łodygowymi coraz mniéj łatkowymi i bezogonkowymi,— a górnymi równowązko-lancetowatymi; z podbaldaszkiem 3dzielnym i często jeszcze widlastodzielnym, zbitym, o przysadkach zaostrzonych; z kwiatkami różowawymi, o rurce korony dłuższéj, pręcikach krótszych od kraju, znamieniu pojedynczém:— zwyczajnego na Wschodzie.— (V. Dioscoridis Sibth.).

Gat. 11. *K. rozdzielnopłciowy* (V. dioica Lin.), czyli *mały* lub *bagienny*.— Ziele trwałe. Kłąb prawie-bezwonny, poziomy, nader cienki, wstawowaty, na wstawach łuskowaty i wielokorzonkowy, a z końca wydający rozłogi około podstawy łodygi. Łodyga do 1½' i wyższa, wzniesiona, 4ścienna, rowkowana, krésowana, naga lub téż— zwłaszcza na wstawach— omszona. Liście korzeniowe okrągłe, jajowate lub nieco-podłużne, zwykle całobrzegie, (1" i ½"), na równie długich ogonkach— a jeszcze dłuższych u piłkowanych liści rozłogowych; łodygowe najniższe krócéjogonkowe, lirowate, o 2—4 parach łatek bocznych podłużnych, nagich i niekiedy piłkowanych,— wyższe bezogonkowe, zrosłe podstawami, lirowate lub pierzastodzielne, z 3—6 parami łatek całobrzegich,— a kwiatowe bardzo równowązkie; (znachodzi się jednak odmiana ze wszystkimi liśćmi całkowitymi.). Kwiaty zwykle rozdzielnopłciowe; męzkie większe, różowe w podbaldaszku wielkim i na znacznie

większéj roślinie; żeńskie zaś na znacznie mniéjszéj różowawo-białe, mniéjsze i w zbito-kulistych podbaldaszkach: jednak dość często po lasach cienistych, pojawiają się i mięszanopłciowe rośliny, lub też całkiem obupłciowe.— Bardzo zwyczajny po łąkach wilgotnych, bagnach i podobnychże lasach, w całéj Europie i na Wschodzie; kwitnie w maju i czerwcu.— Niegdyś, dostarczał on *korzenia Kozłka bagiennego* lub *Dryawnika mniéjszego*— radix Valerianae palustris v. Phu minoris; który bardzo mało wonny, nie mógł też być tyle skutecznym.

Gat. 12. *K. celtycki* (V. celtica Lin.), w starych zielnikach *Spika rzymska, Narda francuzka, niemiecka, celtycka* lub *rzymska.*— Ziele trwałe: w którém — kłąb ukośny, okryty gęsto resztkami ogonków liściowych łuskowatemi i rudawo-cisawemi, wielogłowy, z mnóstwem korzeni włóknistych: łodyga do 4' podnosząca się, pojedyncza, obła, krésowana i naga: liście korzeniowe przewrotnie-jajowato-klinowate, zwężające się w ogonek pochwiasty, wraz z nim do 2½" długie, tępe, całobrzegie i nagie; łodygowe tylko 2, poniżéj środka łodygi, prawie-bezogonkowe, podobnéj postaci lecz mniéjsze; a podkwiatowe także 2, równowązkie: podbaldaszki jakby w przerywanych gronach kłosowatych, 3—5kwiatkowe, na 2" długie; niższe bez- a wyższe -szypułkowe, — o przysadkach równowązkich, a przysadeczkach lancetowatych długości kielicha,— o kwiatkach drobnych, zewnątrz różowych a wewnątrz żółtawych, z łateczkami kraju korony kończystawemi i cokolwiek dłuższemi od pręcików: ziarnczaki nagie.— Porasta najwyższe Alpy Europy środkowéj; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Bardzo znakomitym lékiem — i słusznie, był cały kłąb, zwany

Kłosem lub *Szczecią celtycką* — Spica *v.* Nardus celtica; skutków kozłkowego, ale dużo mocniéjszych.

Pod tém samém nazwiskiem, uchodził także kłąb

Gat. 13. *K. miłowonnego* (V. Saliunca All.), zwanego także *Spiką* lub *Kłosem celtyckim* i *Kwiatem Maryi Magdaleny:* rosnącego w darń i całkiem nagiego:— o kłębie wonnym, grubym, wielogłowym; łodydze do 4″ najwyższéj, często podnoszącéj się, obłéj; liściach korzeniowych rozpostartych różyczkowato, krótkoogonkowych, ogrubnich, łopatkowatych lub przewrotnie-jajowatych, tępych, do 6″ długich, całobrzegich,— a łodygowych w 2 parach, równowązkich, czasem w podstawie 3zębnych, zaledwie ½calowych; podbaldaszkach widlastodzielnych i prawie- główkowatych, z przysadeczkami 2ma przy każdéj trójce kwiatków; tych zaś różowych i wonnych, a ziarnczakach nagich: — rosnącego nieco rzadziéj na Alpach styryjskich i szwajcarskich, oraz Apenninach; kwitnącego w lipcu i sierpniu: — jako i

Gat. 14. *K. kopytnikolistnego* (V. asarifolia Dufr.): wéjźrzenia całkiem *lekarskiego;* lecz — z kłębem bulwowatym, podłużnym, czarniawym; z liśćmi korzeniowymi więcéj do *Knieci błotnéj* niż do *Kopytnika* podobnymi, lecz nieco-ząbkowanymi, dość-długoogonkowymi i nagimi zarówno z resztą rośliny,— z łodygowymi zaś pierzastodzielnymi w łaty równowązkie i tępe, z końcową największą; z podbaldaszkami bardzo ściśnionymi,— o bardzo wązkich przysadkach,— a kwiatkach większych lecz podobnych do *lekarskiego:*— dotąd znalezionego na górach wyspy Krety, zwanych Sfakioty.

Gat. 15. *K. bulwowaty* (V. tuberosa Lin.), dawniéjszych *Bliźniczki wonne, Narda pękata, Nardus górny* lub *skalny, Kozłków ślad.* — Ziele trwałe. Kłąb o 1 lub 2 bulwach podłużnych lub kulistawych i żółtawo-szarych, z licznymi korzeniami włóknistymi, wydający rozłogi krótkie— a z tych górą liście a spodem bulwkę. Łodyga — tak jak i reszta rośliny — całkiem naga i zaledwie kresowana, 6—12″ wzniesiona i pojedyncza. Liście korzeniowe około 1″ długie, jajowate lub podłużne, tępe,

całobrzegie, ogrubnie, łodygowe lirowato-piérzastodzielne, nieco zrosłe podstawami, w 2—3 parach,— najniższe o 1—3 parach łatek lancetowatych i całobrzegich,— średnie o tychże równowązkich,— a najwyższe prawie z szydłowatemi. Podbaldaszek ścisły, półkulisty; z przysadkami z podstawy jajowatéj niemal szydłowato-kończystymi; z kwiatkami obupłciowymi, różowawymi, wonnymi,— o łateczkach korony zaokrąglonych, o pręcikach wystających a słupku ukrytym. Ziarnczaki jajowe i z obu stron włosiste.— Porasta murawy kamiéniste i suche, w Europie południowéj; kwitnie w maju i czerwcu.— Korzeń jego smaku i woni *lékarskiego*, zbiéranym bywa jeszcze do dziś dnia i używanym w miejscu, jako *Szczeć górna* lub *Narda skalna*— Nardus montana, w sposób innym gatunkom odpowiedni.

Toż samo rozumieć należy i o

Gat. 16. *K. włoskim* (V. italica Lam.): zaledwie odróżniającym się— wyższym wzrostem; liśćmi znacznie większymi,— korzeniowymi podłużnie-jajowatymi, całymi, całobrzegimi lub nieco ząbkowanymi, a nawet i lirowatymi,— łodygowymi piérzastodzielnymi, o łatkach malejących ku ich podstawie, wązkich i odległe ząbkowanych,— a wiérzchołkowych równowązkich i równych wiéchowatemu podbaldaszkowi:— dość częstym na Krecie i we Włoszech, po górach.

RODZINA CLXII.

Marzannowate (Rubiaceae Juss.).

Kwiaty obu- a rzadko przez zronienie jednopłciowe, umiarowe lub cokolwiek nieumiarowe; najczęściéj w podbaldaszkach lub wiéchach, a niekiedy w główkach — i to wolne albo zrosłe z sobą podstawami. Kielich zrosły rurką z jajnikiem, różnéj postaci; już

całkiem lub wpółgórny, już rurkowaty albo dzielny, już ucięty i całobrzegi, już 2—6-wrębny lub też -zębny; w owocu trwały, odpadający albo niewyraźny.— Korona osadzona w końcu rurki kielicha, kółkowa, lejkowata, tacowata albo dzwonkowata, wewnątrz gładka, a częściéj włosista w gardzieli; w kraju 4—6wrębna, umiarowa lub zaledwie nieumiarowa; z przedkwitnieniem łuszczynowatém albo skręcono-dachówkowatém.— Pręciki osadzone na rurce korony, i to bądź w saméj gardzieli, bądź nieco niżéj, bądź po nad podstawą; zamknięte lub wystające, w liczbie łatek korony i naprzemianległe z temiż, a niekiedy w mniéjszéj: nitki cieniuchne i króciuchne, czasem prawie-żadne, już wolne, już zrosłe z sobą: główki wewnątrzwrotne, 2woreczkowe, wzniesione lub pochyłe, wolne albo rzadko kiedy zrosłe; z woreczkami obok- lub równo-ległymi i otwierającymi się w podłuż.— Jajnik dolny, powstały z 2 lub więcéj jajniczków, rzadko pojedynczy; z krążkiem górnym mięsistym, słojeczkowatym, miedniczkowatym, a niekiedy bez tegoż: zalążki w komorach już pojedyncze i— albo wzniesione z podstawy, albo wiszące u szczytu każdéj, albo też czasem uczepione tarczowato w środku krawędzi wewnętrznéj,— już parzyste i to obok- lub nad-ległe,— już wreszcie licznie poosadzane na łożysku wewnątrzkątném i to —podnoszące się wisząco, prawie poziomo lub też tarczowato; wywrócone albo dwuwrotne: szyjka pojedyncza: znamię wrębne lub też odpowiednio liczbie komor łatkowe, z łatkami wolnemi lub pospajanemi.— Owoc torebka, jagoda lub pestczak, w wierzchołku już nagi, już pępkowaty, już uwieńczony krajem kielicha trwałym, 2—więcéj- a najrzadziéj 1-komorowy; o komorach 1—wielo-nasionowych, niepękających albo i też rozmaicie.

— Nasiona wzniesione, wywrócone, poziome lub tarczowate; samotne zwykle wypukłe w grzbiecie a z przodu płaskie, a liczne najczęściéj ściśnione i obrzeżone błoniasto: skórka gładka albo pomarszczona: białko zbitomięsiste, chrząstkowate lub rogowate, rzadko kiedy skąpe albo prawie-żadne, już ściśle pełne, już jakby zżute. — Zarodek w białku prostoległy, prosty albo skrzywiony, osiowy, podgrzbietowy lub też podstawowy; o listniach już półobłych, już szérokich, już listkowatych; a rostku obłym, bliskim znaczka, dólnym albo górnym.— *Drzewa, krzewy, rzadko zioła: z łodygami i gałęziami obłemi lub 4ściennemi, wstawowato-członkowatemi: z liśćmi prostymi, całkimi, bez- lub też ogonkowymi, naprzeciwległymi albo okręgowymi; przy każdym 2 przylistki— już wolne między sobą i od liścia, już wolne między sobą lecz zrosłe z liściem, już należące do tegoż samego liścia zrosłe z sobą, już zrosłe z osobna położone po każdéj stronie każdéj pary liści, już wszystkie 4 każdéj pary wraz ale tylko podstawami, już też wszystkie wraz prawie do pewnéj wysokości— naśladując wtedy liście okręgowe; przy których atoli brak pąpiów kątowych, jest wskazówką ich przyrody nie liściowéj ale przylistkowéj.*

PODRODZINA I.

Kawowate (Coffeaceae Endl.).

Owocu komory 1- a rzadko 2-nasionowe.

PLEMIĘ 1.

Gwiazdkowate (Stellatae Chamis.).

Kwiaty obu- lub rozdzielno-płciowe; Korony lójkowate albo kółkowe, zwykle 4wrębne w łatki w przed-

kwitnieniu łuszczynowato złożone. Jajniki 2komorowe; komory 1zalążkowe; szyjki 2, odosobnione, lub mniéj więcéj zrosłe z sobą; znamiona główkowate. Owocki suche, rzadziéj jagodowate, odosabniające się po dojźrzeniu lecz niepękające, 1nasionowe. Białko rogowate.— *Zioła lub podkrzewy: o korzeniach zwykle czerwonawych: liściach naprzeciwległych; z tych każdy z pąpiem w kącie, — a obok niego z obu stron po 1—2—3 przylistki zupełnie liściom podobne, jednak bez pąpków,— zkąd pozornie wydają się jakby liście okręgowe.*

RODZAJ 1041. ***Przytulia*** (**Galium** Lin.).— Kielich rurką swą jajowato-kulistawą lub podłużną zrosły z jajnikiem; z krajem całkowitym, prawie niewidocznym. Korona kółkowo-gwiazdkowata, 4- a bardzo rzadko 3-wrębna. Pręcików 4 rzadko 3, osadzonych na rurce i wystających; z nitkami niteczkowatemi; z główkami wzniesionemi. Jajnik 2komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki dwuwrotne; szyjki 2, krótkie i zrosłe w podstawach; znamiona główkowate. Owoc dwuguzikowy, istny dwuziarnczak bezżeberkowy, suchy lub mięsistawy, chropowaty lub szorstki, 2komorowy; guziki w grzbiecie wypukłe a z przodu płaskie, niepękające, 1nasionowe. Nasiona wzniesione, zaledwie do odgraniczenia od nasiennika. Zarodek w białku rogowatém, nieco skrzywiony; listnie listkowate; rostek dólny.

Gat. 1. *P. żółta* (G. verum Lin.), dawniéj także *samiec* lub *Mléczne ziele*, oraz *Zaprzałek*.— Ziele trwałe: w którém — łodyga do 2' wzniesiona lub w odziomku pokładająca się, tęga, obława z 4 bruzdami wpodłuż, zwykle łącznie z liśćmi ostro-szorstka, nadzwyczaj rzadko również z nimi naga i gładka, na każdym wstawie z 2ma naprzeciwległemi gałęziami, z których tylko

górne— płodne i daléj podobnież rozgałęzione— tworzą wielką, zbitą i przerywaną wiechę: liści— 1 ¼" długich, prawie nitkowato-równowązkich, tęgawych, ciernisto-zaostrzonych, brzegiem podwiniętych, z wierzchu ciemnozielonych i lśnących a spodem białawo-szarych i omszonych albo nagich,— w okręgu na łodydze po 8—10, na gałęziach niżéj po 6, wyżéj po 4 coraz krótszych, w samych zaś wierzchołkach po 2 i to szczecinowatych: kwiateczki drobniuchne, czysto-żółte, rzadko białawo-żółte, zdala miło- a z bliska słodko- ale nieprzyjemnie-wonne,— na szyuułeczkach nagich, obok odnóg ukwitnienia omszonych,— o łateczkach korony podłużnych lecz z sztylecikiem w przytępionym końcu: owocki nagie.— Jak najpospolitsza po łąkach suchych, miedzach, koło dróg i t. p. w całéj Europie i Syberyi; kwitnie od czerwca do września.— Dawniéjszymi czasy *ziele i kwiaty Przytulii*— herba et flores Galii, znachodziły się po lékarniach jako lék na rany, oparzenia, krwotoki, zadawany przy tém w padaczce, w kurczowych cierpieniach kobiét i dzieci; korzeń zaś jako zalecany do wzbudzania popędu płciowego. Technicznie ten ostatni barwi pięknie na czerwono, kwiaty na żółto; liście zaś służą w wyrobniach niektórych gatunków sérów do zwiérania mléka, zkąd zapewne barwa tychże zawsze żółtawa pochodzi.

W podobnych wypadkach, używano także jako léku

Gat. 2. *P. białéj* (G. Mollugo Lin.), w starych pismach *Marzanną polną, leśną, płonną* i *mniéjszą*, oraz *Retą płonną* mienionéj: z łodygą 3' dorastającą, wietką, zwykle leżącą i wspinającą się na inne rośliny, w całéj długości rozsochato-rozgałęzioną, we wstawach nabrzmiałą, 4ścienną, nagą albo miękkowłosą; z liśćmi zwykle ośmiórnymi, już lancetowatymi, już podłużnie-przewrotnie-jajowatymi, już (ale rzadko) równowązkimi, tępymi lub zaostrzonymi lecz zawsze z sztylecikiem

w końcu, brzegiem niepodwiniętymi ale uzbrojonymi cierńkami zwróconymi ku wierzchołkowi i ostrymi, z wierzchu lśniącymi a spodem ćmymi; z wiechą rozpierzchłą, o odnóżkach niższych rozsochatych; z kwiatkami białymi lub zółtawo-białymi,— o łateczkach korony wybiegłych w koniuszek długi a miękki; z owockami nagimi i gładkimi: — także bardzo zwyczajnéj po suchych łąkach, pagórkach, okopach, miedzach, zaroślach, lasach i t. p. w całéj Europie; a kwitnącéj od maja do sierpnia: — z któréj pochodziło *ziele Przytulii białéj* — herba Galii albi.— Oraz

Gat. 3. *P. okrągłolistnéj* (G. rotundifolium Lin.): ziela trwałego; którego — łodyga do 6″ i wyższa, wietka, cienka, rozesłana lub podniesiona, 4ścienna, naga lub czasem w odziomku odstająco-włosista, prawie-pojedyncza lub też z 1 — 2 gałęziami; liście poczwórne, jajkowate, (½″ i ¼″), zwężone w podstawie w krucióchny ogoneczek, w końcu zaokrąglone i sztylecikowate, 3nerwowe, tęgowłoso-rzęskowane, nagie— tylko na nerwach ostrawe; podbaldaszek długoszypułkowy, raz- lub 2razy-3dzielny, rozpierzchły, skąpokwietny; kwiatki 5—3 wraz, białe,— o łatkach korony kończystawych; owocki czarne, kuliste, haczystoszczetne: — niezbyt zwykłéj, po lasach górskich zwłaszcza szpilkowych, a w przedalpach w miejscach cienistych; kwitnącéj od czerwca do sierpnia: — która dostarczała *ziela Przytulii okrągłolistnéj* — herba Galii rotundifolii.

Gat. 4. *P. Ostrzyca* czyli *Spona* (G. Aparine Lin.), także *Lepczyca.* — Ziele roczne: o łodydze wietkiéj, pnącéj się czasem i do 4′ po innych krzewach, 4kątnéj, po krawędziach wstecznie-haczysto ciernistéj, po wstawach odstająco-tęgowłosėj, a w podstawie gałęzistéj; o liściach sześciórnych lub ośmiórnych, na 1″ długich, w końcu tępych lub kończystawych i zawsze ze sztylecikiem ościstym, 1nerwowych, w brzegu i na nerwie spodnim wstecznie-haczysto ciernistych, z wierzchu zaś wstecznie szczecinkowatych ku wierzchołkowi — dolnych przewrotnie-jajowatych i ogonkowych, a górnych przewrotnie-lancetowatych i bezogonkowych; o kwiatkach

3—11, drobnych i białych lub zielonawo-białych, zrzadka osadzonych na szypułkach głównych końcowych i kątowych, na każdym wstawie pojedynczych lub naprzeciwległych— i wtedy z jedną krótszą,— z szypułeczkami prostopadle odstającemi; o owockach kulistych, prawie wielkości grochu, wstecznie-haczysto-ościstych. — Pospolity i nader uciążliwy chwast, przez czépianie się wszystkiego swém haczykowatém pokryciem, rośnie wszędzie koło płotów, po miedzach, polach, i ogrodach warzywnych w całéj Europie, Azyi i Ameryce północnéj; kwitnie od czerwca do września. — Używano kiedyś, z *ziela Ostrzycy*— herba Aparines świéżo-wyciśniętego soku, jako rozpuszczającego i pędzącego mocz, w puchlinach, oraz w stwardnieniach gruczołów i cierpieniach piersiowych. Owoców używają Irlandczycy jakby kawy; a pastérki przecedzają przez ziele mléko, celem oddzielenia uronionych doń włosów.

Gat. 5. *P. krzyżowa* (G. cruciata Scop.), także *Potulia*, jako mylnie do rodzaju tego liczona. — Ziele trwałe, żółtawo-zielonawe i mięszanopłciowe: z łodygą ½—2stopową, mdłą, odziomkiem pokładającą się i tylko wierzchołkiem wzniesioną, 4kątną, gęsto- i odstająco-tęgowłosą, na wstawach cisawo-czerwoną, często w odziomku z gałązkami króciutkiemi: z liśćmi poczwórnymi, eliptycznie-wydłużonymi lub jajowatymi, (½"—1" i ⅙"—⅓"), kończystawymi, 3nerwowymi,— z których dólne całkiem a górne tylko brzegiem i na nerwie głównym pokryte są jak łodyga: z szypułkami w ⅔ częściach górnych łodygi po 4—6 w kącie każdego liścia,— każda widlasto- lub troisto-dzielnie podbaldaszeczkowa, 5—7-kwiatkowa, długości liścia, z 2ma przysadkami lancetowatymi na każdém rozwidleniu, tęgowłosa lub czasem i

naga, w czasie owocowania odgięta; z kwiatkami drobnymi, żółtymi, o łatkach korony kończystych,— każdy środkowy obupłciowy a skrajne męzkie, lub najniższe na łodydze li męzkie a wyższe obupłciowe; z owockami nérkowatymi, nagimi lecz pomarszczonymi, po dojźrzeniu podwiniętymi pod liść, często tylko o 1 komorze upłodnionéj.— Jedna z bardzo powszechnych po cienistych murawach, zaroślach i lasach w całéj Europie i Azyi północnéj; kwitnie od kwietnia do czerwca. — Używaną była jako *ziele krzyżowe* lub *Barwicy złotéj*— herba Cruciatae *v.* Asperulae aureae, do gojenia ran i léczenia przepuklin; a nawet miejscami jeszcze i dziś lud używa jéj w tym celu. — (Valantia cruciata. Lin.).

Podobneż własności, posiada

Gat. 6. *P. wiosenna* (G. veruum Scop.): różniąca się od *krzyżowéj*, zaledwie— wzrostem niższym i większą nagością; gdyż jéj mniéjsze i stósunkowo szérsze listki— bywają tylko brzegiem i na nérwie głównym rzęskowane, a łodyżka jedynie w odziomku odstająco-krótkowłosa:— która należy do Europy umiarkowanéj.— (Valantia glabra Lin.).

Gat. 7. *P. bulwiasta* (G. tuberosum Lour.).— Ziele trwałe: o kłębie bulwiastym, podłużnie-jajowym; łodydze leżącéj, 1 $^1/_2$′ długiéj, pojedynczéj, cisawo-czerwonéj; liściach poczwórnych albo pięciórnych, lancetowatych, nagich, modrawo-zielonych; szypułkach poskupianych w kątach liści, długich, 1kwiatkowych; owockach kulistawych, chropawych.— Tak dzika jako i uprawna, częsta w Chinach i Kochinchinie. — Chińczycy bulwy jéj białe i okwitujące w skrobią bardzo szacują, znajdując je pomocnemi w chorobach piersiowych— a nawet w suchotach; prócz tego gotowane jadają, a z otrzymanéj z nich mączki przyrządzają różne potrawy.

RODZAJ 1042. ***Marzanna*** (**Rubia** Tourn.). — Kielich rurką jajowo - kulistawą zrosły z jajnikiem; z krajem górnym, całkowitym lub prawie-nieznacznym. Korona prawie - dzwonkowata albo kółkowa, 5dzielna. Pręcików 5, osadzonych w rurce korony, nieco wystających; nitki krótkie; główki wzniesione. Jajnik 2komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki dwuwrotne; szyjki 2, krótkie, zrosłe z sobą podstawami; znamiona główkowate. Dwuziarneczak mięsisty jakby dwujagódka, kulistawo - mosznowaty, 2komorowy, gładki, niekiedy ze zronioną 1ną komorą. Nasion w komorach po 1, wzniesionych, zaledwie odróżnialnych od nasiennika, w grzbiecie wypukłych a płaskich z przodu. Zarodek w białku rogowatém nakrzywiony; o listniach listkowatych; a rostku dólnym.

Gat. 1. *M. barwiérska* (R. tinctorum Lin.), najdawniéj *większą*, *domową*, *ogrodną* lub *Retą*, a późniéj *Broczem* i *Krapem* mianowana.— Ziele trwałe. Kłąb jakby wpół-zdrzewiały, głęboko w ziemi rozpłożący się gałęzisto, na każdéj odnodze tu i owdzie z 2 naprzeciwległymi pąpiami łodygowymi, pokryty korzeniami wstawowatymi, grubości pióra gęsiego,— w uprawnéj grubszymi, i zarówno z nim czerwonymi. Łodygi liczne, zielne, 3′ a w uprawnéj do 6′ długie, bardzo rozpierzchłe, płożące się lub wspinające na inne rośliny, niewyraźnie-4kątne, zarówno z resztą rośliny nagie— ale za to na krawędziach uzbrojone mocnymi, ostrymi i wstecz - haczysto poodginanymi cierniami; z gałęziami naprzeciwległemi, śmigłemi, rozmaicie z sobą nawzajem poplątanemi i podnoszącemi się czasem w wiérzchołkach. Liście w odziomku poczwórne, ku wiérzchołkowi sześciórne, na gałęziach poczwórne lub pięciórne, a pod kwiata-

mi naprzeciwległe,— eliptyczno-lancetowate, z obu końców zaostrzone, w podstawie zwężone w krótki ogonek, ($1^1/_2$—3" i $^1/_2$—1"), dość tęgie, z obu stron nagie i gładkie, brzegiem i na nerwie spodnim uzbrojone cierniami mocnymi i wstecznie poodginanymi. Szypułki naprzeciwległe, kątowe, dwarazy - 3dzielne,— a na nich podbałdaszki, tworzące wraz jakby przerywaną i ulistnioną wiechę, także krótko-cierniste; kwiaty do $^1/_4$" w średnicy, zielonawo-żółte,— o koronach zwykle 5- a w niektórych i 4-dzielnych w łatki powginane zgrubłymi końcami, płasko-dzwonkowato-kółkowych,— o pręcikach w liczbie łatek, z główkami równowązkiemi. Owoce przez zronienie często 1komorowe, prawie-kuliste, nagie, początkowo czerwonawe a później czarne.— Dzika pospolita na Wschodzie, nawet i w Europie południowéj, po polach, po murawach i w zaroślach,— a uprawiana nietylko tam ale i w środkowéj, i to miejscami powprowadzana nawet w płodozmian rolniczy; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Lékarskim jest kłąb z korzeniami, okwitujący w czerwień i w żółcień, zwany *korzeniem Marzanny*— radix Rubiae tinctorum, dawniéj zachwalany jako środek pędzący mocz, w zastoinach brzusznych, w osłabieniu dróg trawienia, w zimnicach, zwłaszcza téż jeszcze przed niedawnym czasem w krzywicy; bo że działać może na istotę kości, najlepszy dowód, iż używany z pokarmami zabarwia je różowo. Ale za to nie jest dość do ocenienia, zastósowanie jego przemysłowe w barwiérstwie, pod nazwiskiem *rety* lub *krapu*; gdyż daje barwy szkarłatne i żółte, dotąd najtrwalsze jakie znamy.

We względzie barwiérskim, prawie wszystkie gatunki tego rodzaju, znalazły już w różnych krajach odpowiednie zastósowanie; wszelako najwięcéj zbliżone do dopiéro co opisanego— są:

Gat. 2. *M. obca* (R. peregrina Lin.): różniąca się od tamtéj głównie— trwałością łodygi i liści, przytém dużo tęższych; liśćmi najwięcéj poczwórnymi, rzadko 5 — 6-ciórnemi, bez zwężenia w ogonek; szypułkami tylko widlastodzielnemi, o kwiatach znacznie większych, z łatkami korony nagle zwężonemi w końcu prawie ościsto:— dziko rosnąca wraz z poprzedzającą, a do tego i w Europie zachodniéj— jak w Anglii;— która uprawiana na Wschodzie dostarcza najlepszego *krapu smirneńskiego i lewanckiego*.— (R. anglica Huds.).

Gat. 3. *M. lśnąca* (R. lucida Lin.): od *obcéj* odmienna, jedynie— łodygami mniéj ciernistemi, zwłaszcza w odziomku; liśćmi eliptycznymi, lśnącymi, mniéjszymi, tylko w brzegu a nigdy na nerwie spodnim ciernistymi; oraz kwiatami więcéj białawymi, o łatkach ościsto-kończystych:— wraz z nią rosnąca.

Gat. 4. *M. indyjska* (R. Munjista Roxb.):— podkrzew wspinający się na krzewy i drzewa, nickiedy całkiem przygłuszający je, ramienisto rozgałęziony z kątów 2 większych liści każdego niemal wstawu; z łodygą na mocno wydatnych krawędziach początkowo pokrytą kolcami drobnymi i wstecznie poodginanymi, które jednakowoż późniéj odpadając wraz z przyskórnią— czynią ją wraz z gałęziami bezbronną, obłą i cisawą; z liśćmi długoogonkowymi, poczwórnymi, sercowatymi, brzegiem i na nerwie dólnym wstecznie-ciernisto-ostrymi, na obu powiérzchniach wyżłobionymi,— i to zawsze 2 naprzeciwległymi 2 razy większymi od 2 drugich; szypułkami 3-dzielnemi aż do szypułeczek, 4kątnemi ale nagiemi, razem tworzącemi wiéchę przedłużoną,— o przysadkach długich, bezogonkowo-sercowatych,— o kwiatkach drobniuchnych, nader mnogich, zielonawo-żółtawych, z koniuszkami korony 5łatkowéj powginanymi,— pręcikach dłuższych od korony; z owockami kulistymi, wielkości pieprzu, nagimi, często o 1 tylko komorze:— zwykła w górnych okolicach Bengalu północnego i Nepalu:— któréj korzeń barwiérski znany i w europejskim handlu, używanym bywa w Indyach wschodnich do leczenia blednicy z nadzwyczajnym skutkiem.— (R. cordifolia Lin.).

RODZAJ 1043. ***Barwica*** lub ***Marzanka*** (**Asperula** Lin.).— Kielicha rurka jajowato-mosznowata, zrosła z jajnikiem; z krajem górnym, króciuchno-4ząbeczkowym i odpadającym, lub też niewyraźnym. Korona lejkowata, rzadziéj dzwonkowata, w gardzieli naga, a w kraju 4- niekiedy 3-wrębna. Pręciki 4, osadzone w rurce, z niéj wystające cokolwiek; nitki niteczkowate; główki podłużne i wzniesione. Jajnik 2komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki dwuwrotne; szyjki 2, zrosłe tylko w podstawach lub też w całéj długości; znamiona główkowate. Owoc kulisto - mosznowaty, suchy lecz zaledwie-mięsistawy, w szczycie nagi, 2komorowy; o 2 guzikach w grzbiecie wypukłych, płaskich z przodu, niepękających i 1nasionowych. Nasiona wzniesione, zaledwie do odróżnienia od nasiennika. Zarodek w białku rogowatém nieco-nakrzywiony; z listniami liściastymi; z rostkiem dólnym.

Gat. 1. *B. wonna* (A. odorata Lin.), dawniéj *Wątrobne ziele gwiaździste.*— Ziółko trwałe; którego— kłąb poziomy, rozpłożący się w ziemi, cienki, gałęzisty, członkowaty, czerwonawo-cisy, wydający ze wstawów na dół liczne korzonki włókniste a ku górze łodygi; te ostatnie w odziomku podnoszące się, proste, 5—10″ wysokie, pojedyncze, cienkie, 4ścienne, na wstawach z wieńczykiem krótkich włosków a zresztą nagie; liście górne 8—10ciórne, lancetowate lub szeroko - lancetowate, (1 ½″ i ¼″), a dólne 4—6ciórne krótsze i stósunkowo szersze,— wszystkie w podstawie zwężone w krótki ogonek, w wierzchołku zaostrzone i cienko - kończyste, brzegiem i na dólnym nerwie ostre przez cierńki szczecinowate zwrócone ku wierzchołkowi, a zresztą jasnozielono - lśniące; podbaldaszek długoszypułkowy, 3dziel-

ny, na rozwidleniu o 4—6 przysadkach równowązko-szydłowatych w okręgu, a na każdéj odnodze— z 3ma, 5ma lub 7ma kwiatkami szypułeczkowymi, drobnymi, białymi i miłowonnymi, każdy o 2 przysadeczkach naprzeciwległych; owocki pokryte gęsto szczecinkami długiemi, poodginanemi i białemi z czarnymi końcami.— Bardzo zwyczajna po lasach cienistych w całéj Europie; kwitnie w maju i czerwcu.— Używano jéj w całości, jako *ziela wątrobnego gwiazdkowatego*— herba Hepaticae stellatae v. Matrisylvae, za świéża bynajmniéj ale po wysuszeniu miło wonnego, i to— w zatkaniach i zastoinach trzewów brzusznych oraz w chorobach na tychże polegających, jak w żółtaczce, puchlinie, wyrzutach skórnych itp.

Gat. 2. *B. ślinogorzowa* (A. cynanchica Lin.), lub *czerwonawa*.— Ziele trwałe: o kłębie prawie-zdrzewiałym, wrzecionowatym, grubym, ciso-czerwonym, wydającym z swéj szyi liczne okręgowo rozpierzchłe i na ziemi porozkładane a wiérzchołkami popodnoszone— łodygi do 8″ długie, 4ścienne, nagie; o liściach najniższych poczwórnych, tępo-lancetowatych, drobnych lecz w zbliżonych okręgach,— pośrednich 4—6-ciórnych, równowązkich, dłuższych, zaostrzonych, zwykle ku jednéj stronie zwróconych i poodginanych, z których 2 naprzeciwległych zawsze krótsze,— górnych zaś naprzeciwległych, z 4 przysadkami małymi; o podbaldaszkach licznych końcowych, z przysadeczkami lancetowatymi ościsto-ciernisto zaostrzonymi, na łodydze większych a na gałęziach mniéjszych, 3dzielnych; o kwiatkach drobnych, zwykle po 3 wraz,— z koronami wewnątrz białemi a zewnątrz czerwonawemi, nieco chropawemi przez sterczące kropeczki; o owockach nagich ale brodawecz-

kowanych.— Dość pospolita po pagórkach suchych i kamiénistych, po miedzach i koło dróg w całéj Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Dawniéj cała roślina ściągająco-gorzkawa, pod nazwą *Rety ślinogorzowéj*— Rubia cynanchica, zalecaną była w ślinogorzu i chorobach gardła; a kłąb jako *korzeń ślinogorzowy*— radix Cynanchicae, używanym bywa z korzyścią w barwiérstwie, w zastępstwie Krapu.

Jeszcze lepszego barwiérskiego korzenia, dostarcza

Gat. 3. *B. właściwa* lub *barwiérska* (A. tinctoria Lin.), czyli *Marzanka farbiérska*: odmienna od ostatniéj— kłębem mocno-rozgałęzionym, wydającym z każdego wstawu pojedyncze a razem liczne— łodygi około 2 wzniesione, w odziomku 6ciornie a wyżéj poczwórnie ulistnione i ostrawe w krawędziach; z przysadkami kwiatowymi jajowatymi, zaostrzonymi, bezostnymi; koronami zewnątrz gładkiemi i często 3szczépnemi; a owockami również gładkimi:— częsta po pagórkach suchych, piasczystych i kamiénistych zwłaszcza wapniowych, najwięcéj w górzystych lasach.— Również trzymająca środek pomiędzy dwiema ostatniemi, za odmianę *barwiérskiéj* uważana i wraz z nią rosnąca

Gat. 4. *B. górska* (A. montana Kit.); różniąca się jedynie— koronami omszonemi.

PLEMIĘ 2.

Niedotworkowe (Spermacoceae Chamiss.).

Korony najczęściéj 4wrębne, z przedkwitnieniem łuszczynowatém. Jajniki 2—4-komorowe; komory 1- a rzadko 2-zalążkowe. Znamię 2blaszeczkowe. Owocki suche lub skąpomięse, oddzielające się, niepękające albo różnie pękające, 1- a rzadko 2-nasionowe. Białko mięsisto-rogowate.— *Zioła albo krzewy; z liśćmi naprzeciwległymi, a pochewce przylistkowéj łączącéj ogonki często w końcu poszarpanéj; z kwiatami w podbaldaszkach 3-*

dzielnych, często jakby w główki skąpokwietne ściśnionych.

RODZAJ 1044. ***Śmierdziuszka*** (**Serissa** Commers.).— Kielich rurką przewrotnie-jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 5- a rzadko 4-wrębnym w łateczki krótkie, a czasem z ząbeczkami pomiędzy niemi. Korona lejkowata; z rurką niekiedy szorstką; z krajem 5- czasem 4-łateczkowym,— o łateczkach w przedkwinieniu wwiniętych, czasem 3wrębnych. Pręcików 5—6, osadzonych w gardzieli; z nitkami króciuchnemi; główkami równowązkiemi i wystającemi. Jajnik 2komorowy, z krążkiem mięsistym w wierzchołku; z komorami 1zalążkowemi; z zalążkami przyczepionemi tarczkowato, o jajotworku dólnym; z szyjką nitkowatą, zamkniętą; ze znamieniem wrębném w łateczki równowązkie. Jagódka kulistawa, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa. Komory 1nasionowe.

Gat. 1. *Ś. właściwa* (S. foetida Comm.).— Krzewek mały, bardzo gałęzisty, po roztarciu mocno cuchnący: którego łodyga do 4′ najwyżéj wzniesiona, rozrzucono i podnosząco się— rozgałęziona w odnogi cieniuchne, obłe, popielate, nagie, w końcach poodginane; liście prawie-bezogonkowe, odstające, naprzeciwległe, często w kątach wiązeczkowe, podłużnie-jajowate, w tępym wierzchołku kończyste, do 1″ długie, nerwiste, całe nagie, z wierzchu ciemno-zielone a spodem bledsze,— przylistki zrosłe i rzęsowato-frędzlowate; kwiatki w wiązeczkach liści także wiązeczkowate, lub pojedyncze na końcach gałązek, prawie-bezszypuleczkowe, białe,— o koronie znacznie dłuższéj od kielicha, na łateczkach od zewnątrz czerwonawéj, w gardzieli zamkniętéj kosmkami.— Rośnie w Japonii, Chinach i Kochin-

chinie dzika, a w reszcie Azyi południowéj uprawiana po ogrodach jak u nas bukszpan — jako obłamka grzęd; kwitnie od maja do września.— Korzeń gorzko-ściągający léczy biegunki, czerwonki, krwotoki macicy i różne upławy; również i w zapaleniach oczów i we wrzodach zewnętrznie, ma być skutecznym.

RODZAJ 1045. ***Znudia*** (**Borreria** Mey.).— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem o 2 lub 4 łateczkach albo ząbkach trwałych. Korona tacowata lub też lejkowata; o rurce nagiéj wewnątrz lub w gardzieli włosistéj; a kraju 4łateczkowym. Pręcików 4, osadzonych w gardzieli lub nieco niżéj w rurce korony, wystających albo ukrytych; z nitkami szydełkowatemi; z główkami jajowemi albo równowązkiemi, wzniesionemi. Jajnik dólny, 2komorowy, z krążkiem nadjajnikowym i mięsistym; komory 1zalążkowe; zalążki uczépione tarczkowato, dwuwrotne; szyjka pojedyncza; znamię wrębne lub całkie. Owoc suchy, uwieńczony krajem kielicha, 2komorowy, rozpękający się od wiérzchołka przez przegrody (całkiem bez przegród wolnych)— w 2 guziki otwarte od wewnątrz szparą podłużną i 1nasionowe. Nasiona podłużnie-jajowe w grzbiecie wypukłe a z przodu płaskie, z podłużnym rowkiem. Zarodek prosty, w osi białka zbito-mięsistego.

Gat. 1. *Z. właściwa* (B. Poaya Dec.). — Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem cienkim, białym; z łodygą do 12'' wysoką, prostą albo krzywą, pojedynczą, 4ścienną, żółtawo-zieloną; z liśćmi naprzeciwległymi, bezogonkowymi, podłużnymi albo eliptycznymi, zaostrzonymi, (1 $^1/_2$'' i $^3/_4$''), żółto-zielonymi albo czerwonymi,— o przylistkach na $^1/_3$'' długich i szydełkowato-postrzępanych; z kwiatkami w główce końcowéj lub też w okręgach wiérz-

chołkowo-kątowych, o 4—6 przysadeczkach drobnych nierównych i równowązkich, bezszypułeczkowymi, w których środkowy największy,— o kielichu wartołkowatym, przypłaszczonym i 5łateczkowym,— o koronie lejkowatéj, błękitnéj i nagiéj od zewnątrz, lecz na wewnątrz łateczek roztoczonych przylegająco-włoskowatéj oprócz ich koniuszków,— o główkach stérczących, w podstawie 2łateczkowych,— a szyjce wrębnéj w 2 łateczki, na zewnątrz odgięte a wewnątrz znamionononośne.— Nader pospolita w Minas w Brazylii; kwitnie od grudnia do kwietnia.— Kłąb posiadający smak ipekakuanowego, bywa też tak jak i tamten używany na wymioty i t. p: a liśćmi słodko-kwaskowatymi, léczą wszelkie morzyska.

Także zastępczo za ipekakuanę, używają się korzenie:

Gat. 2. *Z. rdzawéj* (B. ferruginea Dec.), podkrzewu: z kłębem rdzawym a wewnątrz białym; z łodygami licznemi, zdrzewiałemi, na 1½' wzniesionemi, prostemi, pojedynczemi lub gałęzistemi, różnie omszonemi i rdzawemi,— a ich gałęziami 4ściennemi i długowłosemi; z liśćmi zaledwie-ogonkowymi, eliptycznymi, zaostrzonymi, (1" i ½")$_4$ ukośnie-3—4-nerwowymi, z wiérzchu zaledwie-szorstkawymi a spodem na nerwach szorstkowłosymi,— które przez niedokładne rozwijanie się pąpiów, często przedstawiają się jakby okręgowe,— o przylistkach omszonych i do połowy rudo frędzlowatych; z kwiatkami w kulistych okręgach końcowych i kątowych, otoczonych 6—8 nierównymi liśćmi,— o przysadeczkach aż do podstawy szydełkowato-dzielnych,— o kielichu wązko-podłużnym, w łateczkach równowązkich rzęskowanym i czerwono-zielono plamistym albo fiołkowym,— o koronie skrzywionéj, białéj, czerwonawéj lub też fiołkowéj, na końcu łateczek długowłosistéj,— o pręcikach wystających,— a znamieniu główkowatém; z owocem jajowym, ściśnionym i 4ząbeczkowym; z nasionami mocno w poprzécz pomarszczonemi:— rosnącéj wraz z poprzedzającą, a przez cały rok kwitnącéj.

Gat. 3. *Z. okręgowa* (B. verticillata Mey.).— Podkrzew cały nagi: którego— korzeń na 4″ długi a cienki, krésowany, zewnątrz czerwonawy a wewnątrz fiołkowy; łodyga drzewna, na 3′ wysoka, cienka, niemal krająco-5kątna,— o gałęziach licznych, odstających mocno, także 4kątnych, popiélatych i zwykle naprzeciwległych; liście równowązko-lancetowate, kończyste, krótkoogonkowe, dólne odległe, górne zbliżone i niby-okręgowe przez wiązki listków w ich kątach, (1 ½″ i ¼″), w podstawie z krótkiemi i rzadkiemi szczecinami, z wiérzchu ciemniéj a spodem bledziéj zielone,— z przylistkami krótkimi, krésowanymi, z każdéj strony 5szczetnymi i omszonymi; kwiatki drobniuchne w 2 okręgach końcowych i kątowych, kulistych, z których tylko pod górnym 2 liście,— o kielichu równowązkim, 2ząbeczkowym, nieco-rzęskowanym,— koronie léjkowatéj, białéj, równéj pręcikom łateczkami tępemi; owocki małe, jajowe i nagie.— Tu i owdzie w Indyach zachodnich i Ameryce południowéj, kwitnie prawie ciągle.— Korzeniem léczą Jamaikanie wszelkie upławy i toki, zwłaszcza kiławkę.

Wielkiéj sławy używa także, w léczeniu tychże samych cierpień pomiędzy czarnymi kłąb:

Gat. 4. *Z. skrzydlastéj* (B. alata Dec.): ziela trwałego, odznaczającego się— łodygą rozpiérzchło-gałęzistą, korzeniącą się, nagą, 4kątną i 4skrzydłą; liśćmi széroko-jajowatymi, kończystymi, o przylistkach długo-frędzlowatych; główkami kulistemi, końcowemi i podpartemi 2—4 liśćmi, z kwiatków modrych z pręcikami dwusilnymi:— rosnącego w Gujanie.

RODZAJ 1046. ***Niedotworek*** (**Spermacoce** Lin.).— Kielich rurką jajową lub wartołkowatą zrosły z jajnikiem; z krajem trwałym lub niknącym z czasem, 2—4ząbnym, niekiedy jeszcze z kilkoma ząbkami

dodatkowymi. Korona tacowata albo lejkowata; o rurce wewnątrz nagiéj lub włosistéj w gardzieli; o kraju 4łateczkowym. Pręcików 4, osadzonych w gardzieli lub nieco-niżéj w rurce, ukrytych albo wystających; z nitkami szydełkowatemi; z główkami wzniesionemi, jajowemi lub równowązkiemi. Jajnik 2komorowy, z krążkiem mięsistym w szczycie; komory 1zalążkowe; zalążki tarczowate, dwuwrotne; szyjka pojedyncza; znamię wrębne lub też całkie. Owoc suchy, uwieńczony często krajem kielicha zarosłym, 2komorowy, rozpadający się na dwoje,— w jeden guzik zamknięty przegrodą doń przyrosłą, a drugi otwarty przez oderwanie się téjże; z których każdy pękający od wierzchołka i 1nasionowy. Nasiona podłużnie-jajowe, wypukłe w grzbiecie a z przodu płaskie, z rowkiem podłużnym. Zarodek prosty, w osi białka zbito-mięsistego; o listniach listkowatych; a rostku dolnym.

Gat. 1. *N. szorstki* (S. scabra Willd.). — Ziele roczne, całe szorstko-włosiste: z kłębem cisawo-czerwonawym; z łodygą niską, obłą, rozpiérzchłą, zieloną a późniéj czerwonawą i cisawą,— o gałęziach dolnych naprzeciw- a górnych naprzemian-ległych, rozmaicie pokrzywionych; z liśćmi bezogonkowymi, ogrubnimi, tęgawymi, przewrotnie-jajowatymi, (1″ i ½″), słabo-zaostrzonymi, falistymi, pokręconymi i pokrzywionymi,— o przylistkach zrosłych w pochwę, o 3—5 szczecinach długich z każdéj strony; z kwiatami drobnymi, najczęściéj parzystymi w kątach liści lub okręgowymi, kolejno rozwijającymi się,— o kielichu lancetowato-łateczkowym, długości koron,— okoronach lejkowato-dzwonkowatych, blado-szkarłatnych, do wpół 4szczépnych i równych z pręcikami i słupkiem— którego znamię wrę-

bne w łateczki podwinięte; z owocem jajowym, niecowłosistym, o 4 ząbkach w szczycie; a nasionami tępojajowemi i ciso-czerwonemi.— Porasta miejsca nieurodzajne i piaszczyste w Indyach wschodnich; kwitnie od czerwca do września.— Wielkiéj wziętości u tamecznych jest korzeń, jako lek wstrząsający i czyszczący krew w zastępstwie sarsaparylli; sok zaś świéży w ośliźnieniu kiszek.

Gat. 2. *N. szczotkowaty* (S. hispida Lin.), zwykle za poprzedzający brany a nawet i opisywany: odróżniający się— łodygą 4-ścienną, szczotkowatą; liśćmi przewrotnie-jajowatymi, ciernisto-kończystymi, również pokrytymi z obu stron i w brzegu; ościami ich przylistków krótszemi; koroną fiołkową, wartołkowato-lejkowatą; a owocami więcéj eliptycznymi i szorstkowłosymi:— rosnący na Cejlonie:— używanym bywa tamże jak korzeń ipekakuanowy.

RODZAJ 1047. ***Dławnica*** (**Richardsonia** Kunth.).— Kielich rurką kulistawą zrosły z jajnikiem; z krajem zaciśniętym po nad jajnikiem, 4—7dzielnym, bez ząbków dodatkowych. Korona lejkowata; o rurce przewrotnie-ostrokrężnéj, wewnątrz nagiéj; a kraju roztwarto- i zaostrzono-3—5-łatkowym. Pręcików 3—5, osadzonych pod wierzchołkiem rurki, wystających; z nitkami równowązko-szydełkowatemi; a główkami jajowemi i ruchomemi. Jajnik 3—4komorowy, z nieznacznym krążkiem w szczycie; komory 1zalążkowe; zalążki tarczkowate i dwuwrotne; szyjka pojedyncza; znamię 3—5-wrębne, w łateczki ogrubnie i maczużkowate. Owoc błoniasty, torebkowaty, przez okrojenie się z czasem i odpadnienie kielicha nagi, rozpadający się na 3 lub 4 guziki bez żadnéj osi środkowéj — 1nasionowe i niepękające. Nasiona podłużne, w grzbiecie wypukłe a z przodu płaskie, z 2 rowkami w podłuż. Zarodek pro-

sty, w osi białka zbito-mięsistego; z listniami listkowatymi; a rostkiem dólnym.

Gat. 1. *D. szorstka* (R. scabra St. Hil.). — Ziele trwałe, całe mniéj więcéj szorstkie. Kłąb do 8" długi a $^1/_2$" gruby, zdrzewiały, często gałęzisty, prawie pionowy, brudno-biały, pokryty grubą korą pomarszczoną w poprzécz — jakby w obrączki wstawowate i poprzedzielane poprzécznymi rowkami. Łodyga pokładająca się i podnosząca na $1^1/_2$', wązko-cewiasta, w odziomku cisawym cieńsza i korzeniopustna, naprzemian- i naprzeciw-gałęzista rozpiérzchło, a zrzadka poziomo- i tęgo-włosista. Liście podłużnie- lub przewrotnie-jajowate, tępawe, w podstawie zwężone w ogonek krótki, ($1^1/_2$" i $^2/_3$"), z obu stron — zwłaszcza na nerwach dólnych — przylegająco- i biało- lub żółtawo-szorstkowłose, brzegiem ostrorzęsowane; przylistki zrosłe w pochwę $^1/_2$całową, błoniastą, białowłosą, z każdéj strony o 3—4 ościach krótkich. Kwiatków drobnych po 20 i więcéj w główce półkulistéj; z przysadeczkami podobnymi liściom lecz prawie-bezogonkowymi, wszystkimi dłuższymi od główki a dwoma od reszty; z kielicha równo-6łateczkowego rurką 6rowkową, a łatkami włosisto-rzęsowatemi; z koroną białą, 2 razy dłuższą od kraju kielicha, o 6 łateczkach zaostrzonych mało co dłuższych od pręcików i słupka i włosistych w końcu; ze znamieniem główkowatém. Owoc krótkowłosisty; z guzikami przewrotnie-jajowymi, nieco-ściśnionymi i w obu końcach wykrojonymi. Nasiona ściśnione, przewrotnie-klinowate, cisawe, z rowkiem podłużnym. — Pospolita koło dróg, po miejscach piaszczystych i nieuprawnych w Ameryce południowéj, zwłaszcza téż w Brazylii; kwitnie w październiku. — Dostarcza korzenia *Ipekakuany białéj* lub

skrobiastéj czyli *falistéj*— Ipecacuanha alba v. amylacea v. undulata, nieco-słabszego, z powodu za wielkiéj przewagi skrobi nad *emetyną;* któréj tylko $^{6}/_{100}$ zawiéra.— (Richardia scabra Lin.).

Nieco podléjsza *ipekakuana*, zbiéraną także bywa z

Gat. 2. *D. różowéj* (R. rosea St. Hil.):— o kłębie nieco-skręconym i ciemno-fiołkowym zewnątrz a wewnątrz białym; łodydze leżącéj, bardzo-gałęzistéj, do 1½ długiéj, 4kątnéj, łącznie z wiérzchołkami odnóg podnoszącymi się, ogonkami i przylistkami— okrytéj bardzo długimi włosami obtężnimi; liściach różnie jajowatych, kończystawych, zwężonych w dość długi ogonek, (1″ i ½″), w brzegu ostrych, krótko-szczoteczkowato pokrytych,— ku górze coraz malejących,— z przylistkami długoostnymi; kwiatkach nielicznych, w główce końcowéj i czasem poniżéj drugiéj okrągowatéj, z 2 lub 4ma przysadkami nierównymi,— z kielichem równowązkim, przewrotnie 3ścienno-ostrosłupowym, przylegająco-szorstkowłosym, o 5—6 łateczkach nierównych,— o koronach ¼calowych, różowych, w rurce nieco-brzuchatych, a w kraju gwiazdkowatym nierówno-5—7łateczkowych, na zewnątrz zrzadka włoskowatych, nieco-krótszych od szyjki i pręcików z główkami równowązkiemi i drżącemi; owocach z 3 guzików przewrotnie-sercowatych, ściśnionych i włosistych; a nasionach okrągławo-sercowatych i cisawych. — Pospolita około Villa Ricca w Brazylii; kwitnie ku jesieni:— oraz z

Gat. 3. *D. wymiotowéj* (R. emetica Mart.), może mylnie branéj za poprzedzającą: bo należycie dającéj się odróżnić— kłębem z początku białawym a późniéj szarawo-cisym, prawie-gładkim, z korą trudno oddzielającą się; łodygą zaledwie piądziową, zrzadka odstającowłosą; liśćmi niewielu, brzegiem nieco-gęściéj choć podobnież włosistymi, a po pod główką 4ma sercowatymi; kwiatami różowymi ciemniéj prążkowanymi w gardzieli, z 6łateczkową koroną w końcach omszoną; owocami zaś białowłosymi:— zwykłéj koło Rio-Janeiro, Minas-Geraes i Śgo. Pawła w Brazylii; kwitnącéj prawie cały rok i nadzwyczaj w miejscu cenionéj z własności korzenia.

RODZAJ 1048. ***Guzica*** (**Cephalanthus** Lin.).— Kielich rurką przewrotnie-ostrosłupowatą zrosły z jajnikiem; z krajem kątowatym, 4—5-zębnym.

Korona cieniuchna, rurkowata; o łateczkach 4—5wrębnego kraju wzniesionych. Pręcików 4, osadzonych w górze rurki korony, prawie ukrytych; z nitkami niteczkowatemi; a główkami wzniesionemi i sercowatemi. Jajnik 2—4komorowy; komory 1załążkowe; załążki uwieszone w szczycie komory, wywrócone; szyjka pojedyncza, długo wystająca; znamię główkowate. Owoc skórzasty, przewrotnie-ostrosłupowy, uwieńczony krajem kielicha, 2—4-komorowy, rozpadający się od podstawy w— 2 lub 4 guziki niepękające i nasionowe, z których w owocu 4guzikowym zwykle 2 czcze. Nasiona podłużnie-4ścienne, z przypępiem nabrzękłém, wywrócone. Zarodek prostoległy, w osi białka prawie-chrząstkowatego; o listniach podłużnie-listkowatych; a rostku górnym.

Gat. 1. *G. zachodnia* (C. occidentalis Lin.), także zwana *Drzewem guzikowém.*— Krzew 10' dorastający, nieco-gałęzisty, z korą cisą żółtawo plamistą; z liśćmi naprzeciwległymi albo troistymi, krótkoogonkowymi, széroko-eliptycznymi, długo-kończystymi, w podstawie zwężonymi, już z obu stron nagimi, już spodem na nerwach i na ogonku omszonymi,— o przylistkach całkiem wolnych lub nieco zrosłych z sobą; z kwiatkami w główkach końcowych i wiérzchołkowo-kątowych długoszypułkowych, zazwyczaj w trójce lub piątce,— o koronach białawo-żółtych, o 5 łateczkach wzniesionych,— pręcikach całkiem ukrytych, bardzo krótkich,— a szyjce 2 razy dłuższéj od korony.— Porasta bagna w Ameryce północnéj, od Kanady do Florydy; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Kora zadawaną bywa w miejscu na poty w małych dawkach, w większych na przeczyszczenie i przeciw zimnicom.

PLEMIĘ 8.

Wstrząskowe (Psychotricae Endl.).

Kwiaty obupłciowe, różnie ułożone, lecz najczęściéj w główkach z okrywami, a zawsze wolne. Korony rurkowate, w przedkwitnieniu łuszczynowato złożone łatkami. Jajnik 2komorowy; komory 1zalążkowe. Owoc jagodowaty, 2komorowy, 2pesteczkowy, z pesteczkami kostnemi lub skorupkowatemi i 1nasionowemi; rzadziéj przez zronienie 1komorowy i 1pesteczkowy. Nasiona w grzbiecie wypukłe, płaskie z przodu, z rowkiem podłużnym przez środek; rzadko zaś przypłaszczone. Białko rogowate.— *Drzewa lub też krzewy, rzadko zioła; z liśćmi naprzeciwległymi; z przylistkami międzyogonkowymi, parzystymi, zrosłymi z sobą albo wolnymi.*

RODZAJ 1049. ***Nazierka*** (**Geophila** Don.). — Kielicha rurka przewrotnie-jajowata zrosła, z jajnikiem; z krajem o 5 łateczkach równowązkich, roztwartych. Korona rurkowata, w gardzieli włosista; w kraju z 5 łateczkami jajowatemi, nieco poodginanemi. Pręcików 5, osadzonych poniżéj gardzieli w rurce korony, ukrytych w niéj; z nitkami prawie żadnemi; z główkami równowązkiemi, wzniesionemi. Jajnik 2komorowy, z krążkiem szczytowym, przypłaszczonym; komory 1zalążkowe; zalążki wywrócone, podnoszące się z podstawy przegrody; szyjka pojedyncza; znamię wrębne. Jagoda jajowa, żeberkowana, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa; o komorach 1nasionowych. Nasiona wzniesione.

Gat. 1. *N. nérkolistna* (G. reniformis Chamis.).— Ziółko trwałe; o łodydze zaledwie-3calowéj, pojedynczéj, wydającéj rozłogi również długie, a na ich końcach nowe roślinki; o liściach 4, nérkowatych, czasem z

krótkim koniuszkiem, nieco szérszych niż długich (3/4" i 1"), z łatami podstawowemi odstającemi,— dólnych na długich i ku górze szorstkich ogonkach, a wyższych krócéj-ogonkowych; o kwiatkach drobnych, białych, 3przysadeczkowych, na szypułkach końcowych i 6kwiatkowych krótszych od liści,— o kielichu głęboko-5szczépnym, z najniższą łateczką mniéjszą od reszty,— rurce korony 2 razy dłuższéj od kraju; o jagódkach czerwonych wewnątrz i zewnątrz; nasionach białawo-żółtych.— Dość zwykła po miejscach wilgotnych i cienistych, w Ameryce południowéj i Indyach zachodnich; kwitnie od kwietnia do czerwca.— Zadawaną bywa na wymioty i w biegunkach.— (Psychotria herbacea Lin.).

RODZAJ 1050. ***Wymiotnica*** (**Cephaëlis,** Swartz).— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem króciuchnym, 4—5zębnym. Korona léjkowata, w gardzieli naga lub téż kosmata; z krajem o 4—5 łateczkach króciuchnych i tępych. Pręcików 4—5, osadzonych w górze rurki korony i zamkniętych; z nitkami króciuchnemi; z główkami równowązkiemi i naległemi. Jajnik 2komorowy, z krążkiem w szczycie przypłaszczonym; komory 1zalążkowe; zalążki wywrócone i podnoszące się z podstawy przegrody; szyjka pojedyncza, zamknięta albo wystająca; znamię wrębne. Jagoda przewrotnie-jajowo podłużna, soczysta lub suchawa, uwieńczona szczątkiem kielicha; z 2 pesteczkami kostnemi, żeberkowanemi, 1nasionowemi. Nasiona wzniesione. Zarodek prostoległy, w osi białka rogowatego; o listniach listkowatych; rostku dólnym.

Gat. 1. *W. prawdziwa* (C. Ipecacuanha Willd).— Podkrzew, którego łodyga na 3' długa, pojedyncza

zazwyczaj, często całkiem w ziemi ukryta swym odziomkiem zdrzewiałym, niewyraźnie-4ścienna, dołem naga a spodem szorstko-omszona, podnosząca się wierzchołkami niewielu swych często płonnych gałęzi, prawie w całéj swéj długości leżąca i czołgająca się oraz korzeniąca, — wypuszcza z dólnéj swéj powierzchni liczne rozrzucone — korzenie włókniste, grubsze od pióra, czasem gałęziste, coraz głębiéj coraz więcéj pozaciskane paciorkowato i rozmaicie pokrzywione, na zewnątrz cisawe a białawe wewnątrz, z grubą korą a cieniuchną treścią drzewną. Liście ma w 2 lub 4 parach, naprzeciwległe, poziomo-odstające, eliptyczne, z obu końców zwężone, (4" i 1 1/2"), tępe lub kończyste, z wierzchu szorstkawe i ciemno-zielone a spodem bledsze i omszone, ku podstawie przechodzące w 1/2 calowy, półobły i rynienkowaty ogonek; przylistki międzyogonkowe i łączące z sobą ogonki, małe, wzniesiono-przytulone, błoniaste, rozszczépane w 4 albo 6 szczeci, odpadające późniéj od liści. Na szypułkach końcowych, pojedynczych, 1 1/2 cala długich, obłych, omszonych, z początku wzniesionych a późniéj zwisłych — główki półkuliste, zbite, do 1/2" w średnicy, 8—12kwiatowe; o przysadkach 4 lub 6, zaledwie równych główkom, omszonych, nierównych, — a przysadeczkach ostro-lancetowatych, także omszonych; o kielichach maléńkich, białawych, również omszonych; koronach białych, zaledwie rozszérzonych ku górze, na zewnątrz i w gardzieli lekko omszonych, z odstającemi i poodginanemi cokolwiek łateczkami; pręcikach mało wystających; szyjce długości rurki. Jagoda jajowa, wielkości grochu, początkowo szkarłatna a późniéj fiołkowo-czarniawa, miękko-mięsista, uwieńczona kielichem; pesteczki blado płowo-szare. — Dawniéj nadzwyczaj po-

spolita, dziś już zaledwie jeszcze w pierwoborach brazyliańskich znachodzi się w stanie dzikim; kwitnie od listopada do marca. — Z niéj to korzeń, stanowi *Ipekakuanę prawdziwą, pierścionkowatą, szarą* czyli *cisą* — Ipecacuanha vera, annulata, grisea v. fusca, tyle słynny i ważny, a od wieku przeszło utrzymujący się w użyciu jako najlepszy w swoim rodzaju, bo zawiérający z młodu $^{14}/_{100}$ a późniéj $^{16}/_{100}$ *emetyny*. Oprócz najpewniéjszego skutku wymiot w większych dawkach a czasem i przeczyszczania, w różnych pomniéjszych lub w połączeniu z innemi środkami rozmaicie działać może, a głównie — pobudzająco na układ zwojowy i wszelkie narzędzia zależne od niego pośrednio lub bezpośrednio, przeciwkurczowo, pobudzająco poty, wstrzymująco zbyteczny ruch robaczkowy kiszek w biegunkach, czerwonkach, cholerze, zimnicach i tylu innych; słowem stanowi ona lék, który w ręku roztropnego i umiejętnego lékarza, niemal wszechlékiem nazwaćby można. — (Ipecacuanha officinalis Arud.).

Dużo podlejszéj i mniéj skutecznéj *ipekakuany*, dostarcza jeszcze

Gat. 2. *W. mszysta* (C. muscosa Sw.): drzewko 15stopowe — z gałęziami obłemi, widlastodzielnemi i rózgowatemi — zawsze gęsto okryte mchami i porostami, zresztą całe nagie; z liśćmi krótkoogonkowymi, jajowato-lancetowatymi, zwężonymi w obu końcach, do 4 długimi, — o przylistkach cisawych, pochwiastych, z obu stron 2zębnych; z główkami małemi, końcowemi, prawie-bezszypułkowemi, okrągłemi, — o przysadkach licznych, wklęsłych i podłużnych; z kwiatkami drobniuchnymi, białawymi, — o przysadeczkach szérokich, wklęsłych, ząbeczkowanych i zielonych; z jagodą kulistawą, modrą: — porastająca wybrzeża rzék, w górskich lasach na Kubie i Martynice: — (Morinda muscosa. Jacq.): — oraz

Gat. 3. *W. karmazynowa* (C. punicea Vahl.); krzew całkiem nagi— o gałęziach obłych i szkarłatnych; liściach eliptycznie-lancetowatych, kończystych, do 5'' długich, spodem drobno a żółto żyłkowanych, ku podstawie zwężonych, na ogonku 1calowym w podstawie ze strzępkami ginącymi z czasem,— z przylistkami rurkowato-pochwiastymi, krótkimi, tępymi i całkimi; główkach końcowych, wielkości orzecha włoskiego, na szypułkach tęgich, 4calowych, rowkowanych i szkarłatnych,— z przysadkami 2ma, wielkimi, szkarłatnymi, zrosłymi jakby w okrywę zaledwie żylastą i dłuższą od kwiatków; a jagodach zeschłych, podłużnych:— rosnąca na Jamaice.— (Tapogomea punicea. Poir.).

RODZAJ 1051. ***Wyczystka*** (**Palicourea** Aubl.).— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem o 5 nierównych ząbkach. Korona rurkowata, prawie-obła, w podstawie garbata albo skrzywiona, a wewnątrz poniżej środka brodata; o kraju 5 łatkach króciuchnych i wzniesionych. Pręcików 5, osadzonych w rurce, ukrytych lub wystających; z nitkami niteczkowatemi; a główkami równowązkiemi, naległemi. Jajnik 2komorowy, z krążkiem mięsistym i miseczkowatym w wiérzchołku; z komorami 1zalążkowemi; z zalążkami wywróconymi i podnoszącymi się z podstawy przegrody; z szyjką pojedynczą; ze znamieniem wrębném. Jagoda mięsista, żeberkowana; o 2 pesteczkach 5żeberkowych, w grzbiecie wypukłych a z przodu płaskich, 1nasionowych. Nasiona wzniesione, postaci wnętrza komory. Zarodek prostoległy, w podstawie białka rogowatego; o listniach prawie-listkowatych; a rostku dolnym.

Gat. 1. *W. wspaniała* (P. speciosa H. et B.).— Krzew, z gałęziami naprzeciwległemi lub potrójnemi, obłemi i nagiemi; z liśćmi naprzeciwległymi lub potrójnymi, podłużnymi, kończystymi, (8'' i 2'), w podstawie zaostrzonymi, błoniastymi, siatkowato żyłkowanymi

szorstkawymi i lśnącymi, na ogonkach ½calowych i nagich, — o przylistkach nagich, różnie pospajanych; z kwiatkami w wiechach szypułkowych, końcowych, do 3" długich, — z odnogami rozrzuconemi, kątowatemi i omszonemi szorstkawo, równie jak i kielichy, — o przysadkach maleńkich, szydełkowatych, — a koronach garbatych, na ½" długich. — Pospolita w Kolumbii i Granadzie. — Ma nadzwyczajną wziętość pomiędzy krajowcami, jako środek mocno działający na nerki i skórę, którym powszechnie leczą cierpienia kiłowe i puchliny.

Gat. 2. *W. Margravia* lub *szczurza* (P. Margravii St. Hil.). Krzew — z gałęziami 4ściennemi; z liśćmi podłużnymi i kończystymi; z kwiatami rurkowatymi, bardzo krótko-ząbeczkowymi, zewnątrz prawie-pomarańczowemi a wewnątrz szkarłatnymi, na szypułkach pąsowych tworzących podbaldaszki: — zwykła po porębach w Brazylii: — sławną jest jako trucizna na szczury, z tąd nazwana Erva do rato, w którym to celu używają jéj jagód. — (Psychotria Margravii. Spr.).

RODZAJ 1052. ***Wstrząska*** (**Psychotria** Lin.). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem krótkim, prawie-całkim, lub też 5ząbkowym albo 5łateczkowym. Korona lejkowato-rurkowata; z rurką obłą i równą w podstawie; z gardzielą nagą albo brodatą; z kraju 5- a rzadko 4-wrębnego — łateczkami roztwartemi albo i też poodginanemi, w przedkwitnieniu złożonemi łusczynowato. Pręcików 4—5, osadzonych w rurce, zamkniętych lub rzadko kiedy prawie wystających; o nitkach króciuchnych, nitkowatych; a główkach naległych i równowązkich. Jajnik 2komorowy, z krążkiem w szczycie mięsistym i miseczkowatym; z komorami 1-zalążkowemi; z zalążkami wywróconymi, podnoszącymi się z podstawy przegrody; z szyjką pojedynczą; a znamieniem wrębném. Jagoda mięsista, uwieńczona krajem

kielicha, żeberkowana albo gładka; o 2 pestkach żeberkowanych w grzbiecie wypukłym a z przodu płaskich, 1nasionowych. Nasiona wzniesione, postaci komory. Zarodek prostoległy, w osi białka chrząstkowatego; listnie lancetowate i listkowate; rostek dólny.

Gat. 1. *W. pasożytna* (P. parasitica Sw.).— Krzew cały nagi: którego— łodyga pnąco-korzeniąca się, z gałęziami obłemi, w końcu 4ściennemi, wiszącemi i prawie-bezgałązkowemi; z liśćmi naprzeciwległymi, ogonkowymi, jajowatymi, kończystymi, do 1″ długimi, prawie-mięsistymi, bezżyłkowymi, jasno-zielonymi i bledszymi spodem, — o przylistkach małych, błoniastych, obejmujących łodygę, uciętych i trwałych; o podbaldaszkach wzniesionych, długości liści, końcowych i kątowych, z szypułkami czerwonawemi, naprzeciwległe-odstająco rozgałęzionemi w szypułeczki 3dzielne; kwiatkach drobnych, białych,— o kielichu ubarwionym i 5ząbeczkowym,— koronie omszonéj w gardzieli, a w kraju z łateczkami cokolwiek odstającemi, — pręcikach i słupkach zamkniętych,— znamieniu prawie-główeczkowatém i 2łateczkowém; o jagodzie kulistéj, uciętéj, szkarłatnéj.— Porasta jako niby-pasożyt stare pnie, w pierwoborach górskich Indyi zachodnich. — Korzeń jéj zbiérany bywa i używany jako ipekakuana.

Gat. 2. *W. drobnokwiatowa* (P. parviflora Willd.).— Drzewko 12stopowe, do 10″ w średnicy, z korą czerwonawą a białém drzewem; z liśćmi naprzeciwległymi, eliptycznymi, równoległe-nerwowymi, (14″ i 6″),— o przylistkach jajowatych, kończystych i odpadających; z wiechą końcową, wzniesioną; z drobnymi kwiatkami białymi; a jagodkami drobnemi, jajowemi i czerwonemi: — rosnąca po wilgotnych lasach w Gujanie:— dostarcza kory używanéj powszechnie tamże, do barwienia płótna na czerwono.— (Simira tinctoria Aubl.).

Kilka zaś innych gatunków, jak:

Gat. 3. *W. błotna* (P. uliginosa Sw.);

Gat. 4. *W. obrzeżona* (P. marginata Sw.);

Gat. 5. *W. wietka* (P. laxa Sw.);

Gat. 6. *W. ramienista* (P. brachiata Sw.);

Gat. 7. *W. nerwista* (P. nervosa Sw.);

Gat. 8. *W. omszona* (P. pubescens Sw.) i w. i:— próbowano w Indyach zachodnich używać za *kawę*; z kąd skutki pokazały się zadawalniające.

RODZAJ 1053. ***Zrzutnik*** (**Ronabea** Aubl.). — Kielich rurką swą krócichną i jajkową, zrosły z jajnikiem; o kraju małém, 5ząbnym, a w owocu prawie niknącym. Korony lejkowatéj— rurka obła, gardziel nagi, a kraju 5wrębnego łateczki roztwarte. Pręcików 5, osadzonych w środku rurki i zamkniętych w niéj; z nitkami krócichnemi, niteczkowatemi; a główkami podłużnemi i nieco-wzniesionemi. Jajnik 2komorowy; szyjka pojedyncza; znamię 2blaszeczkowe. Jagoda jajowa, pępkowa, gładka; z pesteczkami 2, w grzbiecie wypukłemi a płaskiemi z przodu, gładkiemi i 1nasionowemi.

Gat. 1. *Z. właściwy* czyli *wymiotowy* (R. emetica Rich.).— Podkrzew: którego— korzeń grubości palca małego zapuszcza się w ziemię pionowo, przez nierówne zaciśnienia paciorkowaty, z wierzchu z grubą korą szarawo-żółtą lub cisawą w podłuż krésowaną, a wewnątrz biały; łodyga do 1½′ wzniesiona, pojedyncza, obła, pokryta— włosami przylegającymi, miękkimi, tworzącymi z czasem cisawą pilśń; liście naprzeciwległe, w rynienkowate ogonki pozwężane, lancetowato-eliptyczne, (3½″ i 1″), z wierzchu jasno-zielone a spodem bledsze i omszone, z wiekiem zaś nagie i tylko brzegiem rzęsowane,— o przylistkach pojedynczych między

liśćmi, bardzo krótkich, jajowato-kończystych, nieco włosistych i odpadających; podbaldaszek końcowy, pojedynczy, na szypułce 2calowéj omszonéj, o 5—7 króciuchnych szypułeczkach kwiatkowych,— z przysadkami na rozwidleniach naprzeciwległymi, szydełkowatymi; kwiatki drobne, białe,— o kielichu miękkowłosym, z łateczkami poodginanemi, zaostrzonemi,— koronach z rurką dłuższą od kielicha, gardzielą nieco-brodatą, a łateczkami ostremi,— pręcikach zamkniętych,— szyjce długości rurki korony,— znamieniem prawie-główeczkowato 2łateczkowém; jagoda kulistawo-jajowa, modra, uwieńczona kielichem; a nasiona wązko-eliptyczne, w szczycie z 5 schodzącymi się roweczkami.— Częsty po lasach cienistych Ameryki południowéj, po nad Magdaleną; kwitnie w maju.— Dostarcza korzenia *Ipekakuany czarnéj* lub *prążkowanéj* — Ipecacuanha nigra v. striata, drugiéj z kolei co do dobroci, bo zawiérającéj $^{9}/_{100}$ *emetyny*, a zbliżonéj we własnościach więcéj do białéj niż do szaréj.— (Psychotria emetica Lin.).

RODZAJ 1054. ***Ogoniatka*** (**Anthcrura** Lour.). — Kielich zrosły rurką z jajnikiem, w kraju krótko- i ostro-5ząbkowy. Korona kółkowa, 5dzielna w łateczki ostre. Pręcików 5, osadzonych na koronie; nitki króciuchne; główki strzałkowate, wybiegło w szczycie w długi dzióbek odgięty. Jajnik 2komorowy; szyjka szydełkowata, dłuższa od korony; znamię pojedyncze. Jagoda korowata, 10roweczkowata, jajowo-kulistawa, o 2 pesteczkach 1nasionowych. Nasiona . . . . .

Gat. 1. *O. czerwona* (A. rubra Lour.).— Drzewko zaledwie 6′ dorastające, całkiem nagie: z gałęziami rozpiérzchłemi, czerwonawemi; z liśćmi krótkoogonko-

wymi, naprzeciwległymi, jajowato-lancotowatymi, (3" i 1"), lśnącymi; z wiechami końcowemi, wzniesionemi, wietkiemi; z kwiatkami drobnymi, białymi, — o pręcikach czerwonych, — szyjce dłuższéj od korony; z jagodą mniéjszą od pieprzu, cisawo-czerwoną.— Pospolita na Molukkach i w Kochinchinie.— Tameczni używają ziela, jako pobudzająco-rozpędzającego zewnętrznie, do płókania ust w bólu zębów; zkąd wynikłe mocne ślinienie, sprawia ulgę.— (Psychotria rubra Poir.).

RODZAJ 1055. ***Kawa*** (**Coffea** Lin.).— Kielich rurką swą jajową, kulistą lub wartołkowatą zrosły z jajnikiem; z krajem krótkim, 4—5ząbeczkowym. Korona lejkowato-rurkowata; z łatkami kraju roztwartego i 4—5dzielnego, podługowatemi i skręconemi w przedlistnieniu. Pręcików 4—5, osadzonych w końcu lub w połowie rurki korony, wystających albo zamkniętych; z nitkami niteczkowatemi; z główkami podłużnemi i wzniesionemi. Jajnik 2komorowy, z krążkiem miedniczkowatym lub słojeczkowatym w szczycie; komory 1zalążkowe; zalążki dwuwrotne, przyczépione do przegrody; szyjka pojedyncza; znamię 2dzielne w łateczki odwinięte, rzadziéj spojone. Jogoda pępiasta, uwieńczona krajem kielicha albo nie; o 2 pestkach pergaminowatobłoniastych, w grzbiecie wypukłym gładkich, a z przodu płaskich i wyżłobionych w rowek, 1nasionowych. Nasiona postaci jamy komory, w grzbiecie wypukłe a z przodu wwinięte brzegami. Zarodek wzniesiony, w podstawie grzbietu białka rogowatego; z listniami listkowatymi, sercowatymi lub też podłużnymi; a rostkiem dólnym.

Gat. 1. *K. arabska* (C. arabica Lin.).— Drzewo od 15—30′ wysokie, wysmukłe; z korą szarawo-cisą,

popękaną; z gałęziami licznemi, naprzeciwległemi i krzyżowemi, prawie rozsochato rozpostartemi, nagiemi i gładkiemi, z których najwyższe prawie-zwisłe. Liście ma krzyżowo naprzeciwległe, krótkoogonkowe, podłużnie-eliptyczne, tępawo-kończyste, z obu końców zwężone, (6" i 2"), często lekko-falisté, gładkie, nagie, nieco-skórzaste, z wierzchu ciemno-zielone i lśnące, a spodem blado-ćme i z gruczołkami zaklęsłymi w kątach rozneruień. Kwiatki poskupiane od 3—7 w kątach liści, prawie bez szypułeczek— jakby w okrąg, białe, woni dzielżaminowéj; kielichy małe, z 5 ząbkami kraju w czasie owocowania prawie-niknącymi; korona lejkowata, 1" lub nieco-dłuższa, o rurce zaledwie rozszérzonéj ku górze, a łateczkach ostro-lancetowatych; pręciki osadzone w gardzieli, krótsze od korony ale i tak wystające z rurki,— o główkach równoważkich i dłuższych od nitek; szyjka równa koronie, rozszczépana prawie do połowy— w 2 znamiona szydełkowate i odstające. Jagody jajowe, na $^3/_4$" długie, ciemno-czerwone, pępiaste. Nasiona jajowe, wypukłe w grzbiecie, a płaskie i wyżłobione z przodu, w różnych odmianach i przejściach barwy żółtawéj i zielonawéj a nawet modrawo-szarawéj, zamknięte w nasienniku pergaminowatym żółtawym, a powstałe ze— skórki cieniuchnéj i bardzo pomarszczonéj, obéjmującéj jądro białka rogowatego.— Ojczyzną jéj pierwotną jest Arabia i Etyopia, a przybraną— obie Indye, Ameryka południowa i prawie cała reszta Afryki; gdzie z nadzwyczajném staraniem uprawiają ją; kwitnie prawie przez cały rok. — Jako lék, używanemi bywają jeszcze i dziś gdzie niegdzie od lékarzów— surowe przeciw zimnicom i dnie, — a palone czyli raczéj prażone, po domach także w zimnicach i

niestrawności *nasiona Kawy*— semina Coffeae, skutkujące zawartą w nich w znacznéj ilości *koffeiną*. Gdyby nie nawyknięcie do tego rodzaju bodźca przez zbyt częste używanie kawy jako napoju, skutki lekarskie okazałyby się zapewnie dużo wydatniéjszymi; ale istne nadużywanie jéj, może ją tylko uczynić przydatną w klasie ludzi uboższych,— czyli nie żyjących cywilizacyjnie: i rzeczywiście, u wieśniaków sprawia ona często widoczne skutki. Jak dalece zaś przez nadużycie może się stać szkodliwą, dowód najlepszy w drżeniu i trzęsieniu się rąk i innych członków, tak często w skutek tego pojawiających się. Jeden tylko pozostał wypadek pewnego zastósowania tak zwanéj kawy czarnéj mocnéj, to jest w otruciach opium, a nawet i innemi odurzającemi truciznami.— W kupiectwie, rozróżniają różne gatunki kawy; i tak: piérwsze miejsce zajmuje *Mokka*, drobna, ciemno-brudno-żółta, od swéj ojczyzny tak zwana, która do Europy nie dochodzi; a pod jéj mianém sprzedawaną bywa wybiérana jawańska, z ziarn do niéj podobna: po niéj idzie *Borbon*, większa, podłużna i biaława, z wyspy tego nazwiska: a dopiéro jako zwykły płód handlowy zielonawe, modrawe i szarawe, znacznie większe odmiany z Martyniki, Jamaiki, Haiti, Gujany, Brazylii, Indyi zachodnich i t. d.

W wielu z krajów między- i przy-zwrotnikowych, z rosnących tamże dziko i od nich ponazywanych gatunków, celem uniknienia kosztów przewozu często za wysokich, używanemi bywają tylko w miejscu nasiona jako *kawa*; jako to: z

Gat. 2. *K. zangwebarskiéj* (C. Zanguebariae Lour.) tamże;

Gat. 3. *K. bengalskiéj* (C. benghalensis Roxb.) tamże;

Gat. 4. *K. mozambickiéj* (C. mozambica Dec.) tamże;

Gat. 5. *K. groniastéj* (C. racemosa R. et P.) w Peru i w. i.:— wszystkie cechami mało co różne od *arabskiéj*.

Równie używaną także bywa w miejscu i

Gat. 6. *K. maurycka* (C. mauritiana Lam.): drzewo z liśćmi jajowato-zaostrzonymi i siatkowato-żyłkowanymi; kwiatkami pojedynczymi w kątach liści; a jagodami przewrotnie-gruszeczkowatemi;— rosnąca na wyspie Śgo Maurycego;— której ziarna nudnogorzkie i często wzbudzające wymioty, zowią *kawą Marron*— Caffé Marron.

RODZAJ 1056. ***Łajnik*** (**Saprosma** Blum.). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem trwałym, małym, 4ząbkowym. Korona 4dzielna, szorstka. Pręcików 4, osadzonych w jéj gardzieli, z krótkiemi nitkami. Jajnik 1komorowy; ze znamieniem wrębném. Jagoda jajowa, gładka, pępiasta, uwieńczona kielichem, 1komorowa i 1nasionowa. Zarodek w białku mięsistém, prosty.

Gat. 1. *Ł. drzewny* (S. arboreum Blum.).— Drzewo, jeszcze dotąd nie opisane należycie; o liściach naprzeciwległych, ogonkowych, podłużnie-eliptycznych, z obu końców zwężonych; kwiatach skupionych, końcowych a czasem i kątowych, bezszypułkowych; a jagodach jajowych i cuchnących.— Odkryto go w lasach górzystych Jawy; gdzie sprzedawaném bywa po targach miejscowych a od woni podobnéj do wyrzutów ludzkich zyskało nazwisko *drzewa śmierdzącego*— lignum foetidum; pod którém używaném bywa, jako posiadające skutki korzeni kozłkowych i stroju bobrowego, w morzyskach, wzdęciach, we wszelkich cierpieniach kurczowych zwłaszcza macicznych, histeryi i hipochondryi.

RODZAJ 1057. ***Siwokrzyn*** (**Pavetta** Lin.). — Kielich rurką wartołkowatą zrosły z jajnikiem; z

krajem krótkim, 4—5zębnym. Korona tacowata; o rurce cieniutkiéj i czasem rozszérzonéj górą; gardzieli nagiéj albo brodatéj; kraju zaś 4—5dzielnego łatkami krótszemi od rurki, nierównemi i roztwartemi, w przedkwitnieniu ponasuwanemi. Główek 4—5, prawie-beznitkowych, równowązkich, najczęściéj wystających. Jajnik 2—3komorowy, z krążkiem mięsistym w szczycie; komory 1zalążkowe; zalążki dwuwrotne, uczépione tarczowato w środku przegrody; szyjka daleko wystająca; znamię całkie, maczużkowate. Jagoda kulista, uwieńczona krajem kielicha; o 2 i 3— lub czasem przez zronienie o 1éj pesteczce, pergaminowatéj, w grzbiecie wypukłéj gładkich, a na płaskim przodzie wyżłobionéj w podłuż, 1nasionowéj. Nasiona postaci jam komor, ze znaczkiem przodkowym. Zarodek prostolegle-skrzywiony, tuż pod grzbietem w białku chrząstkowatém; o listniach listkowatych; a rostku dólnym.

Gat. 1. *S. indyjski* (P. indica Lin.). — Krzew 4stopowy, z korą szarą, a gałęziami podnoszącemi się: w którym— liście krótkoogonkowe, naprzeciwległe, podłużnie-eliptyczne, z obu końców zaostrzone, (6″ i 2″), odstające, nagie, z wiérzchu lśnąco-zielone a spodem ćme,— o przylistkach szérokich, prawie-zrosłych, zaostrzonych; podbaldaszki końcowe, wiéchowato-ramienisto gałęziste, wielkie, całe wraz z szypułeczkami obłe i nagie,— z przysadkami lancetowatymi nader ostrymi; kwiaty białe, miłéj woni, mnogie,— o kielichu kończystym,— korony rurce ½″ długiéj, a łateczkach gwiazdkowatych także ostrych lecz o pół krótszych od rurki,— główkach białych, rozłożystych i krótszych niż korona,— słupku zaś na 1″ długim; o jagodzie wielkości grochu, kulistawo-jajowéj, zielonawo-ciséj, lśnącéj,— z śródowo-

cnią wodnistą, kwaskowatą i zieloną; nasionach białych, kulistawych.— Rośnie częsty po zaroślach, w Indyach wschodnich; kwitnie od września do listopada.— Korzeń jego białawy, gorzki i wonny, poczytują za wyborny lék żołądkowy, zadając go— w różnych cierpieniach z osłabienia dróg trawienia, w zastoinach, morzyskach i t. p.; również w puchlinach, jako mocno pędzący mocz: liśćmi zaś wonnymi i kwaskowatymi, léczą zewnętrznie krwawnice i różne choroby skórne.— (Ixora Pavetta Roxb.).

RODZAJ 1058. ***Zamrocznia*** (**Ixora** Lin.). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem. Korona tacowata; z rurką cienką i obłą; z gardzielą nagą lub téż brodatą; z łatkami kraju 4—5dzielnego krótszemi od rurki, w przedkwitnieniu zakręconemi, a późniéj roztwartemi. Pręcików 4--5, osadzonych w gardzieli, nieco wystających; o nitkach króciuchnych albo prawie-żadnych; a główkach podłużnych i wzniesionych. Jajnik 2komorowy, z krążkiem górnym, mięsistym; komory 1zalążkowe; zalążki dwuwrotne, uczépione w środku przegrody; szyjka pojedyncza, zaledwie wystająca; znamię wrębne w 2 łateczki roztwarte lub téż popodwijane. Jagoda kulista, uwieńczona krajem kielicha; o 2 pesteczkach pergaminowatych, gładkich w wypukłym grzbiecie a z przodu wklęsłych, 1nasionowych. Nasiona postaci komor, ze znaczkiem przodkowym. Zarodek prostolegle-łękowaty, tuż pod grzbietem, w białku chrząstkowatém; z listniami listkowatymi; a rostkiem dólnym.

Gat. 1. *Z. wielkokwiatowa* (I. grandiflora Ker.).— Krzew do 4' wysoki, o wielu gałęziach wzniesionych; z pniem prawie-niknącym; z korą gałęzi cisą i ostrą, a

gałązek nagą i zieloną; z liśćmi naprzeciwległymi, bezogonkowymi, podłużnie-sercowatymi, (4" i 1 ½"), zaostrzonymi, obtężnimi, z ubu stron nagimi, lśnącymi z wierzchu,— o przylistkach obrączkowatych, uciętych lecz szydłowato-kończystych; z podbaldaszkiem wielkim, 3dzielnym, okółkowato rozpostartym,— o przysadkach krótkich, tęgich, zaostrzonych; z kwiatami ciemnoszkarłatnymi, na 2" długimi, licznymi,— o kielicha ząbkach ostrych, w owocu schodzących się ostrokrężnie; z jagodami wielkości trześni, czerwonemi, soczystemi, lśnącemi.— Częsta od Indyi wschodnich aż do Chin i na Cejlonie; kwitnie prawie ciągle.— Korzeniem leczą zimnice i krwioplucie, a zewnętrznie wiele chorób skórnych i ból zębów; korą liśćmi i kwiatami przekrwistość: owoce zaś jadają, które przy tém mają pędzić mocz.— (I. coccinea Lin.).

RODZAJ 1059. ***Śniegówka*** (**Chiococca** P. Brwn.).— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; kraj o 5 ząbkach ostrych, trwały. Korona lejkowata; z rurką przewrotnie-ostrokrężną; z gardzielą nagą; a łatkach kraju 5wrębnego roztwartych. Pręcików 5, osadzonych w głębi rurki i ukrytych w niéj; nitki brodate; główki równowązkie i wzniesione. Jajnik 2komorowy, z krążkiem mięsistym, szczytowym; komory 1zalążkowe; zalążki wywrócone i uwieszone u szczytu komory; szyjka pojedyncza; znamię maczugowate, całkie lub niewyraźnie-2łateczkowe. Jagoda prawie-mosznowato ściśniona, uwieńczona ząbkami kielicha; z 2 pesteczkami pergaminowatemi, ściśnionemi, 1nasionowemi. Nasiona wywrócone, postaci komory. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z rostkiem górnym.

Gat. 1. *Ś. groniasta* (C. racemosa Jacq.).— Krzew 8stopowy; z korzeniem nieco ukośnym, grubości palca, cisawym, kręto-gałęzistym; z łodygą czasem drzewkowatą; z mnóstwem gałęzi naprzeciwległych i rozsochatych; z korą szarą i gładką, a na młodych pędach lśniącą i zieloną. Liście ma naprzeciwległe, krótkoogonkowe, jajowato-eliptyczne lub obdłużne, z obu końców zaostrzone, (2″ i 1″), różnie-kończyste w wierzchołku, jasnozielone, gładkie i nagie; przylistki maléńkie, dolegające, z szérokiéj podstawy długo- i ostro-kończyste. Grona poziomo-odstające, kątowo-naprzeciwległe, krótsze od liści, jednostronne, 5—12kwiatkowe, nagie; z kwiatkami krótkoszypułeczkowymi, na dół pozwracanymi, biało-żółtawymi, na ¼″ długimi, wonnymi,— o przysadeczkach pojedynczych i równowązko-lancetowatych,— o kielichu prawie-dzwonkowatym, ząbkami krótszymi od korony wzniesionym,— o łateczkach korony odstających lub czasem odgiętych,— z łateczkami znamienia wraz złożonemi. Jagoda mała, kulistawa, ściśniona, śnieżno-biała, (zkąd we wszystkich językach i nazwa rodzajowa), z samym tylko wieńczykiem kielichowym zielonym,— z śródowocnią suchą i gębczastą. Nasiona jajkowe, ściśnione.— Porasta wzgórza lesiste w Indyach zachodnich, w Meksyku i Florydzie; kwitnie od grudnia do lutego.— Od niezbyt dawnego czasu wszedł w używanie *korzeń Śniégówki*— radix Caincae, Cainanae, Kainka, Kainana, jako lék mocno-przeczyszczający lecz z mocnemi dolegliwościami, oraz silnie pędzący mocz i popędzający czyszczenia miesięczne: co wszystko, jak się zdaje, sprawia znaczna ilość zawartéj w nim *emetyny* i *kwasu kainkowego*.

Tegoż samego i podobnie używanego korzenia, dostarcza prócz tego

Gat. 2. *Ś. wiechowata* (C. paniculata Hoffmsg.): — prawie podkrzew; z korzeniem jak w poprzedzającéj; z łodygami licznemi, tylko w odziomku szarym drzewiastemi, rózgowato na 10 wzniesionemi lnb wietkiemi, a daléj zielnemi i podobnemiż niewielu gałęziami; z liśćmi krótkoogonkowymi, jajowato-zaostrzonymi, w podstawie széroko-klinowatymi, (4″ i 2″), nagimi, — o przylistkach krótkich ale bardzo szérokich, z końcem krótkim a szydłowatym, przylegających; z wiechą pojedynczą, rozsochato-rozgałęzioną, równą liściom, — o szypułce dołem obléj, górą 4kątnéj i omszonéj po krawędziach, — o 3 przysadkach lancetowatych w podstawie, — z szypułeczkami 1stronnemi, z początku poziomemi późniéj zwisłemi, każda z przysadeczkiem szydłowatym; z kwiatami? — o kielichach nagich, w kwiecie z łateczkami odstającemi a w owocu skupionemi; z jagodą białą do ⅓″ w średnicy: — rosnąca w pierwoborach brazylijskich, koło Minas Geraes; kwitnąca w lutym i marcu: — sławna także w ojczyznie z korzenia, léczącego ukąszenia od węża zwanego Caninana, skąd i nazwa przekręcona na Cainca. — (C. anguifuga Mart.).

RODZAJ 1060. ***Rozgłóg*** (**Canthium** Lin.). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem krótkim, 4—5ząbkowym, trwałym. Korony rurka krótka, gardziel brodata, a kraju 4wrębnego łateczki roztwarte. Główek 4—5, prawie-beznitkowych, osadzonych w gardzieli korony. Jajnik 2komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki dwuwrotne, uczépione w środku przegrody; szyjka pojedyncza; znamię całkie, grube, podłużnie-jajkowe lub czapeczkowate, a rzadko w końcu 2łateczkowe. Jogoda kulista lub też mosznowata, mięsista, uwieńczona ząbkami kielicha, albo przez ich zniknięcie pępiasta, gładka albo pomarszczona poprzecznie, 2- lub też przez zronienie 1-komorowa; z komorami 1nasionowemi. Nasiona wywrócone i wgięte. Zarodek prostoległy, w białku tęgo-mięsistém, nieco łękowaty; rostek górny.

Gat. 1. *R. drobnokwiatowy* (C. parviflorum Lam.). — Krzew lub drzewko 20′ dorastające, o gałęziach licznych, wszechstronnych, zarówno z pniem szarych i pokrytych— grubymi, poziomymi, na 1 ¼″ długimi cierniami,— a gałązkach nagich; liściach naprzeciwległych lub niekiedy dólnych potrójnych, krótkoogonkowych, różnie jajowatych, (3″ i 1 ¼″), kończystych, gładkich, nagich, z wiérzchu ciemno- a spodem blado-zielonych, cienko-skórzastych, — z przylistkami pojedynczymi; gronach podbaldaszkowatych po pod cierniami kątowych, 9—15kwiatowych, o pół krótszych od liści; kwiatkach drobnych, zielonawo-białych, przyjemnéj woni,— z kielichami krótko-4ząbkowymi,— główkami 4, cisawo-czerwonawemi,— a słupkiem białym z zieloném znamieniem; jagodach jajowo-kulistawych, do ½″ długich, nieco-ściśnionych, w szczycie pępiastych, modrawo-szkarłatnych, soczystych i smacznych.— Częsty w Indyach wschodnich; kwitnie tamże 2 razy do roku, a u nas w maju i czerwcu.— Młode pędy, liście, korzeń i kora, używanemi bywają w czerwonkach przeciągłych; prócz tego korzeń, ma być przeciwczerwiowym lékiem. Owoce jadają; ciernie zaś mają ranić niebezpiecznie, a czasem i śmiertelnie?— (Webera tetrandra Willd.).

Gat. 2. *R. Rheedego* (C. Rheedii Dec.).— Krzew 7stopowy, z licznemi gałęziami szaremi,— z cierniami tęgimi, naprzeciwległymi, poziomymi i o pół krótszymi od liści; z liśćmi naprzeciwległymi i troistymi, prawie bez ogonków, eliptycznie-lancetowatymi, zaostrzonymi, (2 ½″ i 1″), odstającymi lub poodginanymi, ogrubnimi, skórzastymi, lśnącymi i ciemnozielonymi z wiérzchu a spodem zielonawymi, całkiem nagimi,— o przylistkach pojedynczych z każdéj strony; z podbaldaszkami kątowymi,

krótkoszypułkowymi, 3—7kwiatkowymi; z kwiatkami bezwonnymi, drobnymi, zielonawo-białawymi,— o kielichu 5zębnym,— koronie 5szczépnéj,— główkach 5,— szyjce białowłoséj dołem,— a znamieniu kulistém i żółtawém; z jagodami kulistemi, ściśnionemi, na ½" długiemi, szeroko-pępiastemi, zielonemi i gorzkiemi.— Rośnie w Malabarze; kwitnie ciągle.— Gorzkie jego liście zadają w grzybkach; a czerwonawy, gorzki i wonny korzeń, w cierpieniach niższego brzucha i wątroby.— (Monetia diacantha Willd.).

PLEMIĘ 4.

Trzeszczkowe (Paederieae Dec.).

Kwiaty obupłciowe. Korony łatki w przedkwitnieniu zfałdowane. Jajnik 2komorowy; z komorami 1zalążkowemi; z szyjką pojedynczą. Owoc niepękający, suchy lub mięsistawy, 2guzikowy; z kielichem łatwo oddzielającym się od niego; z guzikami ściśnionymi, często obrzeżonymi, 1nasionowymi i uwieszonymi u osi nitkowatéj. Nasiona wzniesione; z białkiem mięsistém lub bez żadnego.— *Podkrzewy albo krzewy pnące; z liśćmi naprzeciwległymi, a przylistkami międzyogonkowymi.*

RODZAJ 1061. ***Trzeszczka*** (**Paederia** Lin.).— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem małym, 5—4zębnym i trwałym. Korona lejkowata albo dzwonkowata, wewnątrz szorstka, z krajem 5—4wrębnym. Główek 5—4, podłużnych, osadzonych bez nitek w środku rurki korony, często zronionych. Jajnik 2komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki wywrócone i wzniesione z podstawy; szyjka zamknięta; znamię wrę-

bne. Jagoda jajowo kulista, uwieńczona krajem kielicha, 2guzikowa, z korą łamną; a guzikach wgrzbiecie wypukłych a płaskich z przodu, błoniasto obrzeżonych, 1nasionowych. Nasiona wzniesione. Zarodek prostoległy w osi białka mięsistego; z listniami bardzo wielkimi, listkowatymi; a rostkiem dólnym.

Gat. 1. *T. cuchnąca* (P. foetida Lin.).— Podkrzew, wydający z odziomka drzewiastego, na palec grubego i węzłowatego,— liczne gałęzie i gałązki wysmukłe, długie, wspinające się na sąsiednie rośliny i takowe czasem całkiem przygłuszające. Liście ma naprzeciwległe, ogonkowe, odstające, podłużne lub lancetowate, na 5″ długie, zaostrzone w końcu a w podstawie zaokrąglone albo sercowate, brzegiem zaś lekko-falisto wykrawane, nagie, z wierzchu ciemnozielone, wietkie; przylistki zaś maleńkie, kończyste i nieco-sercowate. Wiechy kątowe, naprzeciwległe, ramieniste, a rzadko końcowe, o pół krótsze od liści; przysadków po 3 na ich rozgałęzieniach, małych i jajowatych. Kwiaty nie wielkie, zewnątrz miękkowłose i szarawe, a wewnątrz cisawo-szkarłatne i kosmate; z rurką korony nieco-garbatą. Jagody suche, trzeszczące, ściśnione, gładkie, o 5 pręgach z każdéj strony, żółtawe; a nasiona ściśnione i obrzeżone błoniasto.— Bardzo pospolita w całéj Azyi południowéj i w Japonii; kwitnie w porze dészczowéj.— Cała cuchnie odurzająco. Korzenie jéj — z korą zewnątrz szarą a wewnątrz krwisto-czerwoną, drzewem zaś zewnątrz białawém a wewnątrz modrawo-czerwonawém — używają w miejscu na wymioty; ziele zadają w kurczach i morzyskach,— a zewnętrznie rozpędzają niém wszelkie obrzmienia.— (Psychotria volubilis. Roxb.).

PLEMIĘ 5.

Dzielżotowe (Guettardeae Kunth.).

Kwiaty obupłciowe; z koronami w przedkwitnieniu ponasuwanemi. Jajnik 2— wielo-komorowy; z komorami 1zalążkowemi. Owoc pestczakowaty, 2— wielo-pestkowy. Nasiona najczęściéj obło-wydłużone; z białkiem mięsistém.— *Drzewka albo krzewy; z liśćmi naprzeciwległymi lub też potrójnymi; a przylistkami międzyogonkowymi, pojedynczymi.*

RODZAJ 1062. ***Morwin*** (**Morinda** Vaill.). — Kwiaty skupione w główkę kulistą, zazwyczaj za pośrednictwem rurek kielichów zrosłe. Kielich rurką przewrotnie-jajową lub -ostrosłupową zrosły z jajnikiem; o kraju krótkim i niewyraźnie-ząbeczkowanym. Korony léjkowatéj rurka prawie-obła, a kraj roztwarty i 5- a czasem tylko 4-lateczkowy. Pręcików 5 — 4, osadzonych w rurce korony, w niéj zamkniętych lub rzadko kiedy wystających; z nitkami krótkiemi; z główkami wzniesionemi. Jajnik 2 — 4komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki z podstawy wzniesione i wywrócone; szyjka nitkowata, zamknięta a niekiedy i wystająca; znamię wrębne, rzadziéj całkowite. Jagódki 2—4pesteczkowe, przez wzajemne ciśnienie kątowate, zazwyczaj zrosłe w wielojagodę — wieńczącymi szczątkami krajów kielichowych jakby jamkowaną na powierzchni; o pesteczkach 1nasionowych. Nasiona wzniesione, niekiedy z szewkiem gębczastym. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z listniami półobłymi; a rostkiem dólnym.

Gat. 1. *M. cytrynolistny* (M. citrifolia Lin.). — Drzewko na 10′ wysokie, bardzo strojne, całkiem nagie:

z pniem prostym, o korze popielatéj, prawie gładkiéj; gałęziach licznych, krzyżowo podnoszących się; gałązkach mocno-4kątnych, z 2ch węższych stron wyżłobionych i wydatnie węzłowatych: z liśćmi naprzeciwległymi, bardzokrótko- a grubo- i półobło-ogonkowymi, jajowato-eliptycznymi, zaostrzonymi, (12″ i 4), mocnolśnącymi, ogrubnimi, z wiérzchu ciemno- a spodem bledziéj-zielonymi,— o przylistkach błoniastych, tępych, półksiężycowatych, szérokich, rowkowanych: z główkami kulistawo-jajowemi, pojedynczemi, bez przysadków ale — o szypułkach krótszych od główek, na 1″ długich, grubych, obłych, wzniesionych, tu i owdzie naprzeciwlistnie zamiast drugiego liścia poosadzanych; z kwiatami na $^3/_4$″ długimi, szarawo-białymi,— o kielichu rąbkowatym,— koronie 5łateczkowéj,— pręcikach kosmatych,— szyjce zielonawéj,— a znamieniu cisawém, równych rurce korony: z wielojagodami wielkości i postaci jaja kurzego, białawo-żółtawemi, gładkiemi, soczystemi, cuchnącemi, zbudowanemi jakby jaka wielka morwa; z nasionami podłużnemi, czarniawemi.— Tak dziki jako i uprawny, powszechny w Indyach wschodnich; kwitnie 2 razy do roku.— Liście zadają w biegunkach, w zaskąpych czyszczeniach miesięcznych; najwięcéj używają ich zewnętrznie— łącznie z olejem kokosowym— u położnic, do poskromienia bólów poporodowych i w różnych morzyskach. Owoce zalecają w trudném moczeniu, w cierpieniach śledziony i wątroby, w biegunkach, w dychawicy i w suchotach płucnych; nawet przyrządzone jadają. Korzeniami barwią na czerwono, ale rzadko. Anglicy zowią to drzewko arbor consolida indica.

Ale za to w barwiérstwie, wielce są użytecznemi:

Gat. 2. *M. przysadkowy* (M. bracteata Roxb.): — drzewo 30 dorastające lecz cienkie; o gałęziach 4kątnych; liściach lancetowatych, (9 i 3); główkach naprzeciwlistnych, wielkości i postaci śliwki,— o kwiatkach drobnych białych z białawymi przysadeczkami; z podobnemiż wielojagodami żółtawemi i białawo nastroszonemi przez przysadki kwiatkowe:— nader pospolity w Indyach wschodnich, zwłaszcza po wybrzeżnych lasach; — z którego, prócz korzeni do barwienia przędzy i płócien na pąsowo używanych, podają jeszcze dzieciom świéże owoce przeciw robakom: — oraz

Gat. 3. *M. pospolity* (M. Royoc Lin.): krzew— leżący lub téż wspinający się na inne do 10, i wiszący z tychże swemi 4kątnemi gałęziami; z liśćmi lancetowatymi lub przewrotnie-jajowato-lancetowatymi, krótkoogonkowymi, z obu końców zwężonymi, nagimi i lśnącymi, dużo mniéjszymi niż w piérwszym,— o przylistkach krótkich, grubych i ciernisto-kończystych; z główkami parzystemi na końcach pędów a pojedynczemi w kątach liści, drobnemi, kulistawemi, krótkoszypułkowemi; kwiatkami drobnymi, białymi, poodginanymi w łateczkach; a wielojagodami blado-żółtemi, soczystemi i cuchnącemi: — rosnący w Indyach zachodnich i w Meksyku, a kwitnący od lipca do października; — którego korzeń podobny rumowemu, używanym bywa na przeczyszczenie, a zarazem do robienia atramentu żółtego i do barwienia płócien na ciemno-ciso; zkąd téż zyskał nazwę *korzenia atramentowego.*

RODZAJ 1063. ***Otrześnia*** (**Vangeria** Commer.).— Kielich swą rurką krótką i jajkową zrosły z jajnikiem; o kraju małéńkim, roztwartym i 5ząbkowym. Korona dzwonkowato-kulista, 5wrębna, w gardzieli szorstka, a w kraju z 5 łateczkami ostremi i poodginanemi. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i zaledwie wystających; z nitkami króciuchnemi; a główkami wzniesionemi i podłużnemi. Jajnik 5komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki dwuwrotne i uczépione w środku kąta wewnętrznego; szyjka nitkowata, równa koronie; znamię czapeczkowate, 5kątne i wystające. Jagoda soczysta, w końcu naga, ze znamiączkiem 5zatoczkowém, 5pestko-

wa; z pestkami kostnemi, tępemi w podstawie a w końcu zaostrzonemi, 1nasionowemi. Nasiona podłużne, znaczkiem przodkowym uczépione w środku kąta wewnętrznego pestki. Zarodek prosty i wielki, w osi białka mięsistego; o listniach podłużnych, płasko-wypukłych; a rostku górnym, sercowatym.

Gat. 1. *O. jadalna* (V. edulis Vahl.).— Drzewko bezbronne; z gałęziami obłemi; z liśćmi naprzeciwległymi, jajowatymi, ogonkowymi,— o przylistkach pojedynczych z obu stron; z kwiatami białymi w podbaldaszkach wiéchowato rozgałęzionych, już kątowych, już téż wyszłych z blizn podlistnych tegorocznych; z jagodami jakby jabłczakami, 1½calowemi, żółtemi.— Dzika na Madagaskar, a uprawna na Maskarenach i dziś nawet już w Chinach chodowana dla swych smakowitych owoców— zwyczajna.

Uprawianą także dla owoców bywa tamże i

Gat. 2. *O. ciernista* (V. spinosa Roxb.): drzewko odróżnione — pniem i gałęziami ciernistemi; liśćmi podłużnie-jajowatymi, gładkimi, na 1" długimi, naprzeciwległymi a czasem i potrójnymi; bukietami w kątach liści wiązkowymi: a owocami wielkości wiśni, kulistymi.

RODZAJ 1064. ***Dzielżota*** (**Guettarda** Vent.).— Kielich rurką jajową lub kulistą zrosły z jajnikiem; z krajem rurkowatym, uciętym albo nieumiarowo-ząbeczkowym, trwałym lub téż odpadającym. Korony tacowatéj rurka obła, gardziel naga, a kraju 4—9wrębnego łateczki podłużnie-jajowate. Główek beznitkowych 4—9, osadzonych w gardzieli korony i w niéj ukrytych. Jajnik 4—9komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki wywrócone i wzniesione z podstawy; szyjka pojedyncza; znamię główeczkowate, rzadziéj 2-

łateczkowe. Pestczak jajowy lub też kulistawy, w szczycie uwieńczony krajem kielicha, alboli też bez niego; z pestką kostną, tępo-4—9-kątną, 4—9komorową; z komorami 1nasionowemi. Nasiona wzniesione z podstawy komor, obławe.

Gat. 1. *D. wspaniała* (G. speciosa Lin.).— Drzewo wyniosłe ale wysmukłe, zawszezielone i nader strojne; z korą czarniawo-czerwoną; z liśćmi naprzeciwległymi, na 2calowych ściśnionych i kosmatych ogonkach, różnie-jajowatymi, w podstawie prawie-sercowatymi a w końcach tępo zaokrąglonymi i z krótkim a miękkim koniuszkiem, (14″ i 9″), z wierzchu ciemno-zielonymi i lśniącymi, spodem bledszymi i kosmatymi z młodu a później omszonymi na nerwach,— o przylistkach kończystych; z podbaldaszkami kątowymi i końcowymi, na szypułkach aksamitnych, krótszymi od liści; z kwiatami czysto-białymi, do 2″ długimi, nader przyjemnéj prawie-dzielżaminowéj woni, roztaczającymi się w nocy a nad ranem już odpadającymi, poosadzanymi już w rozwidleniach podbaldaszka już na stronie wewnętrznéj jego odnóżek, z których skrajne często przez zronienie męzkie,— o kielichu kosmatawym, 5ząbkowym,— koronie odstająco-5—9-łatkowéj, z 3 razy krótszemi łatkami od rurki,— słupku w płonnych o $^1/_2$ krótszym od rurki, a w płodnych równym téjże; z pestkami kulistymi, przygniecionymi, nagimi, jakby zawój turecki w końcu 5żłóbnymi, zielonymi,— o cienkiéj śródowocni a wielkiéj pestce zdrzewiałéj o niewielkich komorach; z nasionami białawymi, wielkości migdała.— Dzika i chodowana, bardzo częsta na wyspach Archipelagu indyjskiego i w całéj Azyi południowéj; kwitnie prawie ciągle.— Odwaru z liści, używają, do przyspieszenia i ułа-

twienia cięższych porodów; proszkiem zaś z kory posypują dziwe mięso w ranach, celem zniszczenia go.— (Jasminum hirsutum Dennst.).

RODZAJ 1065. ***Przekrwa*** (**Antirhoea** Comm.).— Kielich rurką jajową lub podłużną zrosły z jajnikiem; z krajem dzwoneczkowatym, krótkim, 4ząbkowym i trwałym. Korona prawie-lejkowata, o rurce obłéj, gardzieli nagiéj, a kraju 4wrębnego łatkach ostrawych i krótszych od rurki. Główek 4, prawie-beznitkowych w gardzieli korony, podłużnych i zamkniętych. Jajnik 2komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki wywrócone i uwieszone w szczycie komory; szyjka pojedyncza; znamię wrębne. Pestczak jagodowaty, jajowy lub też podłużny, uwieńczony krajem kielicha; z pestką 2komorową, a komorami 1nasionowemi. Nasiono obłowydłużone, wywrócone. Zarodek?.....

Gat. 1. *P. okręgowa* (A. verticillata Dec.).— Małe drzewo; o gałęziach obłych, popielatych i nagich; liściach potrójnych niekiedy poczwórnych, ogonkowych, podłużnie-przewrotnie-jajowatych, kończystych, w podstawie klinowatych, (3″ i 1½″), nagich, w kątach nerwów spodnich gruczołkowatych,— z przylistkami lancetowatymi; podbaldaszkach niewielokwiatowych, krótszych od liści, kątowych i końcowych; kwiatkach drobnych, błękitnawych, obupłciowych; a pestczakach wielkości i postaci ziarna pszenicy. — Rośnie na Maskarenach. — Kora nader skuteczna w krwotokach.

Toż samo użycie, jest i

Gat. 2. *P. rozdzielnopłciowéj* (A. dioica Bory.): zaledwie różnéj — liśćmi naprzeciwległymi lub też potrójnymi, bardzo krótkokończystymi; oraz kwiatkami rozdzielnopłciowymi; — wraz z tamtą rosnącéj.

RODZAJ 1066. ***Żuwin*** (**Timonius** Rumph.). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem rurkowatym, uciętym, 2—6-ząbkowym i trwałym. Korona tacowata; o rurce górą zwężonéj; gardzieli nagiéj; a kraju 4—6-dzielnego łatkami tępemi i roztwartemi. Główek 4—6, osadzonych bez nitek w gardzieli korony, podłużnie-sercowatych i ukrytych. Jajnik nieoznaczono-wielokomorowy, z krążkiem obrączkowatym w szczycie, o komorach 1zalążkowych; szyjka pojedyncza; znamion 2, wystających, palczasto-5wrębnych w łateczki równowązkie. Pestczak kulisty, gładki, uwieńczony krajem kielicha, wielopesteczkowy— istny wielopestczak; pesteczki kostne, 1nasionowe, poodosabniane. Nasionka równowązkie, wywrócone. Zarodek obły, w osi białka mięsistego; o listniach króciuchnych; o rostku dólnym.

Gat. 1. *Ż. Rumfa* (T. Rhumphii Dec.).— Drzewo niewielkie; z pniem grubości uda, niezbyt gałęzistym; z liśćmi naprzeciwległymi, poskupianymi na końcach gałęzi, lancetowatymi, (5″ i 1 ½″), z obu końców zwężonymi, kończystymi; z szypułkami w kątach najwyższych liści, 3—6-kwiatkowemi; z kwiatkami jakby-hyacyntowymi, brudno-białawymi; z pestczakami pojedynczymi, jajowo-kulistawymi, wielkości tarek, czarniawo-żółtymi, z kielichem wzniesionym w szczycie, obtwardnimi,— pełnymi podłużnych pesteczek woni maku.— Rośnie po polach, zwłaszcza między turzycami, w Amboinie.— Kory używają tameczni do przyrządzania żuwek zamiast żuwny; korzeniem zaś, leczą zimnicę i inne cierpienia powstałe z przeziębienia. Równie i drzewo cenione jest na pale do wody.

PODRODZINA II.

Chinowcowate (Cinchonaceae Endl.).

Owoców komory wielonasionowe.

PLEMIĘ 6.

Iskrzelinowe (Isertieae A. Rich.).

Pestczak wolnopestkowy. Pestki wielonasionowe.— *Krzewy lub też zioła z liśćmi naprzeciwległymi; z przylistkami międzyogonkowymi.*

RODZAJ 1067. ***Iskrzelina*** (**Isertia** Schreb.). — Kielich rurką kulistawą zrosły z jajnikiem; o kraju krótkim, 4—6-zębnym, trwałym. Korona długorurkowa; z rurką środkiem zwężoną; z kraju 6łateczkowego łateczkami krótkiemi, wzniesionemi, tępemi, wewnątrz kosmatemi, a ich wcięciami wybiegłemi w grzebyczki. Główek 6, podłużnych, osadzonych w gardzieli, bez nitek i zamkniętych. Jajnik 6komorowy, z krążkiem górnym, mięsistym; komory kilkozalążkowe; zalążki poosadzane na łożyskach stérczących z kąta wewnętrznego, poziome i wywrócone; szyjka pojedyncza; znamion 6, równowązkich i wzniesiono-gwiazdkowatych. Jagoda kulista, uwieńczona krajem kielicha, 6pestkowa; pestki 3graniaste, łamne, wielonasionowe. Nasiona kulistawe, przycięte w podstawie. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; o listniach półobłych; a rostku dośrodkowym.

Gat. 1. *I. szkarłatna* (I. coccinea Vahl.).— Drzewko— którego 12″ wysokiego a 8″ grubego pnia ;— kora czerwono-cisa, popękana; gałęzie tęgie, proste, ku końcom niewyraźnie-4ścienne, szarawo- lub rudo-cisawo-

kutnerowate; liście krótkoogonkowe, eliptyczne, długokończyste, (6″ i 5″), z wiérzchu nagie i lśnące, a spodem szarawe przez pokrycie gęste włosami gwiazdkowatymi,— z przylistkami błoniastymi, na 1″ długimi, rudo-cisymi z wyjątkiem podstawy— nagimi i niecokrésowanymi; bukiet wiéchowaty, podłużny, którego— szypułka główna wzniesiona i 4kątna, dzieli się na odnogi naprzeciwległe dwa razy rozwidlone, lub téż potrójne a podzielone na 3 szypułoczki 1calowe— dłuższe po bokach a krótszą w środku, z przysadkami lancetowatymi,— z kąd każdy kwiat środkowy w trójce prawie-bezszypułeczkowy, a 2 boczne długoszypułeczkowe; kwiaty 2″ i dłuższe, zewnątrz żółtawo-szare, z rurką pąsową, a łatkami żółtemi długo- i gęsto-włosistemi,— o kielichu kutnerowatym,— główkach ciernisto-zaostrzonych; jagody wielkości agrestu, uwieńczone kielichem, czerwone.— Rośnie w Gujanie, Kolumbii i Kajennie po łąkach i porębach; kwitnie prawie co miesiąc.— Mimo to, że drzewo ma gorzkie, jagody są słodkie i z upodobaniem jadane bywają; liśćmi zaś léczą zewnętrznie wszelkie nabrzmienia.

PLEMIĘ 7.

Uchotkowe (Hedyotideae Cham.).

Owoc torebkowaty, 2komorowy, pękający po ścianach lub całkiem niepękający. Nasiona liczne, bezskrzydłe; z białkiem mięsistém.— *Krzewy albo zioła; z liśćmi naprzeciwległymi; z przylistkami międzyogonkowymi.*

RODZAJ 1068. ***Zębatka*** (**Dentella** Forst.). — Kielich rurką kulistawą i szorstką zrosły z jajnikiem; z krajem ostro-5zębnym. Korona lejkowata; z rurką dłuższą od kielicha; z gardzielą rozdętą; a kraju 5wrębne-

go i roztwartego łateczkami — z każdéj strony o maléńkim ząbeczku. Pręcików 5, osadzonych w rurce korony tuż nad podstawą i w niéj zamkniętych; z nitkami króciuchnemi; a główkami długiemi i wzniesionemi. Jajnik 2komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki na łożyskach mięsistych i przyrosłych z obu stron do przegrody, poziome, wywrócone; szyjka krótka; znamię wrębne w 2 łateczki grube, tępe i lekko spojone z sobą. Jagoda bezsoczysta; ciernistowłosa, uwieńczona łatkami kielicha schodzącemi się, 2komorowa, niepękająca. Nasiona w komorach mnogie, drobne, klinowate.

Gat. 1. *Z. czołgająca się* (D. repens Forst.). — Ziele trwałe, czołgające się — łodygami nader rozgałęzionemi i to bardzo często naprzemianlegle, puszczającemi ze wstawów liczne korzenie, a tym sposobem w całości tworzące darń, czasem na 1′ rozległą; przy silnéj roślinności całkiem nagie, z wyjątkiem młodych pędów i wiérzchołków zawsze — zwłaszcza téż na wstawach, oraz brzegach i dólnéj powiérzchni liści — gęsto-, odstająco- i biało-włosistych: którego liście eliptyczne, lancetowate lub prawie-łopatkowate, na $^1/_2$″ długie, tępe albo zaostrzone, a w podstawie zwężone w ogonek krótki i rzęsowaty, — o przylistkach 3kątnych; kwiatki drobniuchne, zaledwie-szypułkowe, białe, — z kielichem nagle i mocno odstająco-rozszérzonym a zarazem kosmatym, — koroną rozpostartą; torebki również maléńkie, bo zaledwie $^1/_6$″. — Porasta kępiasto miejsca cieniste i wilgotne, wszelkie chodniki mniéj uczęszczane w Indyach wschodnich i na wyspach indyjskich, oraz w Australii; kwitnie prawie ciągle. — Ważną jest dla tamecznych, gdyż sok jéj léczy wybornie wszelkie liszaje; zwłaszcza téż jeden najuporczywszy, powstający z ukłu-

cia człowieka przez rodzaj komara, zwanego Kuman.— (Oldenlandia repens Lin.).

RODZAJ 1069. ***Uchotka*** (**Hedyotis** Lam.).— Kielich rurką jajową albo kulistą zrosły z jajnikiem całym, lub tylko z jego podstawą; o kraju trwałym, 4wrębnym, często z dodatkowymi ząbeczkami pomiędzy łateczkami. Korona lejkowata lub kółkowa, 4wrębna w łatki dachówkowate w przedkwitnieniu. Pręcików 4, osadzonych w gardzieli korony, wystających lub też ukrytych; z nitkami króciuchnemi, lub bez żadnych; z główkami prawie-równowązkiemi. Jajnik całkiem- albo wpółdólny, 2komorowy, z krążkiem cienkim na szczycie; komory wielozalążkowe; zalążki uczépione na łożyskach przyrosłych z obu stron do przegrody, liczne lub nieliczne, poziome i wywrócone; szyjka nitkowata; znamię wrębne w 2 łateczki tępe, odstające albo nieco-spojone. Torebka jajowa, przewrotnie-jajowa albo też kulistawa, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa, pękająca mniéj więcéj dokładnie od wiérzchołka przez ściany — w łusczyny często ostatecznie rozszczépane na dwoje przez przegrody na nich pozostałe. Nasiona w komorach liczne, czasem nieliczne, najrzadziéj pojedyncze, kątowate, siatkowato-kropkowane. Zarodek prostoległy w osi białka mięsistego; o listniach półobłych; a rostku dośrodkowym i zbliżonym do znaczka.

Gat. 1. *U. właściwa* (H. Auricularia Lin.).— Ziele trwałe, prawie bez kłębu, lecz tylko — z korzeniami włóknistymi, miłéj woni; z łodygami licznemi, rozkładającemi się wszechstronnie, czasem i korzeniącemi, obłemi lub niewyraźnie-4ściennemi, nader rozgałęzionemi, zielonemi, — a młodemi gałązkami cisawo-czerwonemi, białawemi od pokrywających je długich wło-

sów; z liśćmi naprzeciwległymi, poziomo-odstającymi, prawie-bezogonkowymi, jajowato-lancetowatymi, zaostrzonymi, (2″ i 1″), w brzegu ostrymi, nerwistymi, z wiérzchu ciemnozielonymi, spodem bledszymi i zwłaszcza na nerwach włosistymi,— o przylistkach szczecinowato-rzęsowanych; z kwiatkami drobnymi, poskupianymi prawie bez szypułeczek w kątach liści niemal okręgowato, białymi i włosistymi,— o łateczkach kielicha równowązkich, mało że nie równych koronie, — nitkach omszonych,— a szyjce brodatéj; z torebką niemal-kulistą, niewyraźnie-rowkowaną; z nasionami po 3—4 w komorze, nikłemi i czarno-ciscmi.— Porasta miejsca piasczyste, w Indyach wschodnich.— Zachwalają ją tameczni nadzwyczaj, w głuchocie i chorobach usznych; zkąd nazwisko rodzajowe we wszystkich językach.

Gat. 2. *U. okółkowa* (H. umbellata Lam.).— Ziele trwałe: którego— kłąb do 4′ długi, gałęzisty, zewnątrz cisawy a wewnątrz pomorańczowy; łodygi liczne, rozpiérzchłe, gałęziste, do 8′ długie, mdłe i dlatego pokładające się, prawie-gładkie i nagie; liście naprzeciwległe, często potrójne i poczwórne, prawie-równowązkie, zaostrzone, brzegiem podwinięte, z wiérzchu ciemniéjsze i ostrawe w dotknięciu, a spodem bledsze,— z przylistkami rzęsowato-szczecinowatemi; szypułki kątowe, nitkowate, długości liści, niemal tworzące okółek, a na nich— kwiatki blado-czerwone, jakby w główkach gęstych, wewnątrz włosiste, dwarazy dłuższe koronami od kielichów, lecz równe pręcikom.— Dziko rośnie po piaskach w Indyach wschodnich i na Jawie, a przytém uprawiana na wielką skalę; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Korzeniami léczą choroby skórne, a

liście zadają w celu ułatwienia odpluwania w dychawicznych cierpieniach: najważniejszém atoli jest użycie przemysłowe korzeni w barwiérstwie, do barwienia bawełny na pąsowo i nadzwyczaj trwale.— (Oldenlandia umbellata Lin.).

RODZAJ 1070. ***Wężystręt*** (**Ophiorrhiza** Lin.). — Kielich rurką krótką i wartołkowatą zrosły z jajnikiem; z krajem 5wrębnym, trwałym. Korona lejkowata; z rurką obszerną, dłuższą od kraju kielicha; z gardzielą brodatą; a kraju 5wrębnego łatkami krótkiemi i tępemi. Pręcików 5, osadzonych w rurce korony i w niéj zamkniętych; onitkach krótkich; a główkach lancetowatych, wzniesionych. Jajnik 2komorowy, z krążkiem szczytowym mięsistym; zalążki w komorach liczne, pouczépiane u łożysk wolno z podstawy komor wzniesionych, wywrócone; szyjka króciuchna, ukryta; znamię 2łateczkowe. Torebka széroka, ściśniona, 2łatkowo-infułowata, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa, pękająca w szczycie w szparkę po ścianach. Nasiona liczne, drobniutkie, prawie-6ścienne. Zarodek prostoległy, w osi białka zbito-mięsistego; rostek dotykający znaczka.

Gat. 1. *W. właściwy* (O. Mungos Lin.). — Podkrzew: z korzeniem pojedynczym, 6″ długim a 1″ grubym, rozmaicie skręconym, poziomym, kruchym, białawym wewnątrz a zewnątrz czerwonawo-cisym, mocno owłóknionym; z łodygą do 2′ wysoką, na palec grubą, wzniesioną; z liśćmi naprzeciwległymi, często nierównymi na tymże samym wstawie, krótko- a kosmato-ogonkowymi, eliptycznie-lancetowatymi, z obu końców zaostrzonymi, (6″ i $3\frac{1}{2}$″), nagimi, papiérowatymi, — o przylistkach błoniastych, maléńkich, uciętych, spojonych; z podbaldaszkami końcowymi, szypułkowymi, rozgałę-

zionymi, wielokwiatkowymi na wewnętrznych stronach odnóżek; z kwiatkami jasno-czerwonymi, wewnątrz włosistymi, nadzwyczaj drobnymi i bezszypułeczkowymi, tworzącymi ukwitnienia cząstkowe jakby główkę jakiego *Chabra*, — o krążku najajnikowym 2łateczkowym; z torebką przewrotnie-nerkowatą, mocno ściśnioną z boków i aż prawie-2skrzydłą, 5żeberkową. — Pospolity na Jawie, Sumatrze i Cejlonie; kwitnie w porze deszczowéj. — Korzeń jego bywa nadzwyczaj ceniony, jako najpewniejszy środek użyty naczas po ukąszeniu grzechotnika i okularnika. Dawniéj używano go i w Europie, jako *korzeń węży* lub *Wężystręta* — radix serpentum v. Mungos, we wszelkich ranach jadowitych, a nawet i we wściekliznie próbowano; także w gorączkach gnilnych i nerwowych, oraz w czerwiwości.

RODZAJ 1071. ***Nadreszczka*** (**Portlandia** P. Brwn.). — Kielich rurką 5nerwową i przewotniejajową zrosły z jajnikiem; z kraju trwałego i 5wrębnego łatkami wielkiemi, liściastemi i podłużnemi. Korona bardzo wielka, 5kątna, lejkowata; z gardzielą rozszérzoną i nagą; a kraju 5wrębnego łatkami tępemi. Pręcików 5, osadzonych wewnątrz gardzieli korony; o nitkach cieniuchnych; a główkach równowązkich i na wpół wystających. Jajnik 2komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki przyczépione do łożysk wystających z obu stron przegrody, poziome i wywrócone; szyjka nitkowata; cokolwiek wystająca; znamię całkowite i prawie-niezgrubłe. Torebka przewrotnie-jajowa, żeberkowato-5graniasta, w wierzchołku przycięta, uwieńczona roztwartym krajem kielicha, pękająca w szczycie po ścianach w 2 łusczyny. Nasiona liczne, eliptycz-

ne, ściśnione, kropkowano-chropawe, ogrubnie przez pępeczek mięsisty. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z listniami półobłymi, tępymi; a rostek dośrodkowy, zbliżony do znaczka.

Gat. 1. *N. wielkokwiatowa* (P. grandiflora Lin.).— Drzewo rzadko 15′ przechodzące, ale nadzwyczaj strojne tak swą budową jako i kwiatami: w którém — kora gruba, korkowata i popękana; gałęzi nie wiele, odstających, obłych i ulistnionych; liście naprzeciwległe, bardzo-krótkoogonkowe, odstające, lancetowato-eliptyczne, zaostrzone, (9″ i 4½″), ogrubnie, lśnące, spodem bledsze,— z przylistkami szérokimi, 3kątnymi, spojonymi w podstawach; szypułki kątowe, 1—3kwiatowe; kwiaty zwisłe, w dzień bezwonne a w nocy mocno i przyjemnie, przed rozwinięciem żółtawe tylko w końcu cieliste, a potém białe i nieco-czerwonawe na krawędziach i brzegiem,— o kielicha łatkach 1″ długich, podłużnie-jajowatych, kończystych i poodginanych w końcach czerwonawych,— a korony 4 razy dłuższéj niż szérokiéj, jajowato-3kątnych, zaostrzonych i przeszło 1″ długich,— o szyjce żółtéj, równéj z pręcikami i śrubowato skręconéj; torebka zaś skórzasta, przewrotnie-jajowa, 5ścienna i czarniawa,— o licznych nasionach zwykle nie dojźrzéwających, z powodu stoczenia przez owady.— Porasta na Jamaice i w Indyach wschodnich skały, aż do podnóża gór wapniowych; kwitnie od czerwca do września.— Kora jéj bardzo gorzka i ściągająca, używaną bywa jako wzmacniająca żołądek i w zimnicach w zastępstwie chiny, pod nazwą *Chiny nowéj*— China nova.

RODZAJ 1072. ***Ciegota*** (**Condaminea** Dec.). — Kielich rurką kubeczkowato-dzwonkowatą zrosły

z jajnikiem; z krajem 5karbkowym lub 5ząbkowym, okrojono odpadającym. Korona lejkowata; z rurką krótką, nieco-krzywą; z gardzielą rozszerzoną; a kraju 5dzielnego łatkami jajowatemi, zaostrzonemi, roztwartemi i zgrubłemi w końcach. Pręcików 5, osadzonych w środku rurki korony albo tuż pod gardzielą; z nitkami cieniuchnemi i ukrytemi; a główkami podłużnie-równowązkiemi, w podstawie wrębnemi i cokolwiek wystającemi. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne; szyjka nitkowata; znamię 2łateczkowe. Torebka wartołkowata, ściśniona, ucięta, pępiasta, 2komorowa, pękająca po ścianach w 2 łuszczyny. Nasiona mnogie, drobniuchne, klinowate i bezskrzydłe.

Gat. 1. *C. podbaldaszkowa* (C. corymbosa Dec.). — Krzew do 8' wzniesiony, spodem nagi a górą ulistniony: z łodygą i gałęziami obłemi, szaro i ciso pstrokatemi; z liśćmi naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, poziomo odstającymi, podłużnie-jajowatymi, kończystymi, w podstawie sercowatymi, fałdowanymi, skórzastymi, niekiedy przeszło na 1' długimi a 4" szorokimi, — o przylistkach błoniastych, dolegających, 2dzielnych, krésowanych i ostro-kończystych; z baldaszkogronami końcowymi, wielkimi, ramienistymi, 3dzielnymi i wielokwietnymi, — o przysadeczkach małćńkich, ostro-lancetowatych; z kwiatami — o kielichu czerwonawym i skórzastym, w podstawie ziarnistym, z ząbkami szérokimi a krótkimi i tępymi, — a koronie grubéj, wewnątrz białawéj, zewnątrz ciemno-czerwonawéj, z gardzielą równo z pręcikami nagą; a torebką czarną. — Częsta po wzgórzach Andów w Peru i Kolumbii; kwitnie od czerwca do września. — Korą jéj w miejscu zastępują chinę, a co większa dość często mięszają ją z tamtą; wszela-

ko da się wyróżnić— smakiem gorzkawo-kléjowatym i białą barwą wewnątrz: używaną zaś bywa w tych samych wypadkach co i tamta.— (Macrostemma corymbosum. R. et P.).

PLEMIĘ 8.

Chinowcowe (Cinchoneae Endl.).

Owoc torebkowaty, 2komorowy. Nasiona skrzydlaste.

RODZAJ 1073. ***Piękna ja*** (**Pinkneya** L. C. Rich.).— Kielich rurką podłużnie-wartołkowatą zrosły z jajnikiem; w kraju 5dzielny w łatki wzniesione, 4 szczupłe a piątą obszerną i ubarwioną. Korony léjkowatéj rurka obła; kraju 5dzielnego łatki podłużne, odgięto-roztwarte. Pręcików 5, osadzonych wewnątrz rurki; o nitkach szczecinowatych, wystających; główkach podłużnych, naległych. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne, poziome, wywrócone i uczépione u łożysk 2łatowych i przyrosłych z obu stron do przegrody — w 2 szeregach; szyjka nitkowata; znamię tępo-2łateczkowe. Torebka kulistawo-mosznowata, w szczycie naga, 2komorowa, pękająca przez ściany w 2 łuszczyny. Nasiona w komorach mnogie, 2szeregowe, poziome, ściśnione, naległe; o skórce rozwolnionéj, błonkowatéj i wykrojonéj około znaczka; listniach listkowatych; a rostku dośrodkowym i zbliżonym do znaczka.

Gat. 1. *P. omszona* (P. pubens Michx.).— Drzewko nie wielkie, naprzeciwlegle-gałęziste,— o gałązkach ściśnionych i kosmatych; liściach z ogonkami nader krótkimi i miękkowłosistymi, naprzeciwległych, eliptycz-

nie lancetowatych, w obu końcach zaostrzonych, (6″ i 3″), spodem omszonych a nawet i kosmatych,— z przylistkami ostro-lancetowatymi i odpadającymi; kwiatach w wiązkach podbaldaszkowatych prawie bez szypułeczek, w kątach najwyższych liści, różowawych, na 1″ długich, od zewnątrz omszonych na koronie,— z téjże łatkami 3 razy krótszemi od rurki,— a kielichowemi 4ma odpadającemi, piątym zaś na 1″ długim i białawo-żółtawym; o torebce dość wielkiéj, w szczycie rozpłaszczonéj, o 2 wyżłobieniach naprzeciwległych; o nasionkach okrągłych, wykrojonych w podstawie.— Rośnie po nad rzékami w Karolinie południowéj; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Korzeń i kora, używanemi bywają powszechnie w południowych Stanach zjednoczonych, zamiast Chiny, w tychże samych co i tamta wypadkach.— (Cinchona caroliniana Poir.).

RODZAJ 1074. ***Pasówka*** (**Bouvardia** Salisb.).— Kielich rurą kulistawą zrosły z jajnikiem; z krajem 4dzielnym w łatki równowązko-szydłowate, czasem przeplecione ząbeczkami pośredniemi. Korona léjkowato-rurkowata, wydłużona, na zewnątrz aksamitno-brodaweczkowana, wewnątrz gładka albo brodata; z gardzielą nagą; z krajem 4dzielnym, krótkim, roztwartym. Pręcików 4, prawie że nie beznitkowych, z główkami schowanemi i równowązkiemi. Jajnik szczytem nieco wystający, 2komorowy; zalążki poosadzane na łożyskach okrągławych i przyrosłych z obu stron do przegrody, dwuwrotne; szyjka nitkowata; znamię 2blaszeczkowe, wystające. Torebka błoniasta, kulisto-ściśniona, 2komorowa, pękająca na szwach w 2 łuszczyny. Nasiona liczne, ściśnione, tarczkowate, dachówkowate, obwiedzione błonką skrzydełkowato. Zarodek? . . .

Gat. 1. *P. trzylistna* (B. triphylla Salisb.).— Krzew niski lecz ozdobny: którego— łodygi liczne, 2stopowe, nieco-gałęziste, obłe, lekko kosmato-szorstkawe od dołu; gałązki 3ścienne, również szorstkawowłose; liście potrójne, rzadko poczwórne albo pięciórne, krótko-ogonkowe, podłużne, zaostrzone, już w brzegu i z obu stron szorstkawe, już z wierzchu nagie a spodem szaro-modrawo-zielone, przeszło na 1 ½" długie, odstające lub też poodginane,— z przylistkami podobnież pokrytymi i 3szczépnymi w łatki równowązko-szydłowate; kwiaty pąsowe, ozdobne, na 1" i dłuższe,— w trójkach tworzących podbaldaszki skupione, 3dzielne,— o kielichu szorstkim, z ząbeczkami pomiędzy łatkami, 5 razy krótszy od rurki— korony także cokolwiek szorstkawéj, oraz krótko- i tępawo-łateczkowéj,— o pręcikach zrosłych z rurką prawie w całéj długości,— szyjce zaś 2 razy krótszéj od téjże.— Bardzo zwykła w Meksyku, a u nas miła ozdoba szklarń i muraw ogrodowych; kwitnąca od kwietnia do października.— W ojczyznie kory i korzenia używają jako lekko ściągająco-wzmacniających, w wielu razach wewnętrznie; a zewnętrznie léczą wrzody otrętwiałe, posypując je ich proszkiem jak my chinowym.— (B. Jacquinii H. et B.).

RODZAJ 1075. ***Pniątka*** (**Manettia** Mutis.). — Kielich rurką wartołkowatą zrosły z jajnikiem; w kraju 4—5dzielnym z łatkami równowązko-lancetowatemi i często tylomaż ząbeczkami pomiędzyległymi. Korony léjkowatéj rurka obła, lub 3—5ścienna; gardziel rozdęta i włosista; a kraju króciuchno- 4—5-wrębnego łatki tępe, roztwarte albo odgięte. Pręcików 4—5, osadzonych w gardzieli; o nitkach cieniuchnych, prawie wystających; a główkach jajowych i naległych.

Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne, osadzone wszechstronnie na łożyskach podnoszących się z podstawy tychże, dwuwrotne; szyjka nitkowata; znamię tępo-2łateczkowe, nieco-wystające. Torebka błoniasta, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa, pękająca przez przegrody w 2 łuszczyny. Nasiona mnogie, ściśnione, tarczkowate, dachówkowate, obwiedzione skrzydełkiem błonkowatém. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z listniami prawie-listkowatymi; a rostkiem dólnym.

Gat. 1. *P. sercolistna* (M. cordifolia Mart.). — Podkrzew pnący: którego — korzeń prawie-drzewiasty, brudno-cisy; łodyga zielna, cienka, obła, wijąca się, szorstkawa od rozrzuconych krótkich i białawych włosków; gałęzie liczne, prawie-nitkowate, wietkie; liście naprzeciwległe, bardzo-krótkoogonkowe, sercowato-jajowate, zaostrzone, (1 ½" i ½"), z wiérzchu jasno-zielone a spodem bledsze, z obu stron omszone, górne prawie-bezogonkowe i dużo mniéjsze oraz wydatniéj sercowate,— z przylistkami zrosłymi z podstawą ogonków, jajowatymi, zaostrzonymi, prawie obéjmującymi łodygę; szypułki kątowe, wzniesione, 1—3kwiatowe, obłe, nieco zgrubłe ku górze, omszone, dłuższe od liści, bez przysadeczków; kwiaty do 1 ½" długie, szkarłatne,— o kielichu 4szczépnym, omszonym, wzniesiono-odstającym i krótszym od— korony zewnątrz nagiéj a wewnątrz kosmatéj, któréj łatki odstające i całkiem nagie,— nitkach zaś zrosłych z rurką korony aż do gardzieli,— a szyjce prawie równéj koronie.— Nader pospolita po zaroślach i płotach w Brazylii, zwłaszcza w Minas Geraes; kwitnie prawie ciągle.— Korzeń jéj bardzo szacują tameczni, używając go jak ipekakuany; a przytém w puchlinach i w czerwonkach.

Rzeczywiście tylko za jéj odmianę, z wielą uważaćby wypadało Gat. 2. *P. gładką* (M. glabra Cham.): zaledwie odróżniającą się — zupełną nagością wszystkich części; dłuższemi, węższemi i ostrzéjszemi łatkami kielichów; oraz więcéj wystającemi narzędziami płciowemi; — wraz z nią rosnącą i podobnież używaną.

RODZAJ 1076. ***Zasiąg*** (**Danais** Comm.).— Kwiaty przez zronienie rozdzielnopłciowe. Kielich rurką krótką i przewrotnie-jajową zrosły z jajnikiem; z krajem króciuchnym, 5ząbnym. Korona lejkowata, o rurce cieniutkiéj, gardzieli kosmatéj, a kraju 5dzielnym. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli korony; w męzkich wystających, a w żeńskich zamkniętych i płonnych. Jajnik 2komorowy; zalążki licznie poprzyczépiane do łożysk przyrosłych z obu stron przegrody, dwuwrotne; szyjka pojedyncza; znamię wrębne w 2 łateczki równowązkie i wystające; w męzkich zaś zamknięte. Torebka kulistawa, uwieńczona krajem kielicha, skórzasto-pergaminowata, 2komorowa i pękająca przez ściany w 2 łuszczyny. Nasiona mnogie, tarczkowate, ściśnione, dachówkowate, obwiedzione skrzydełkiem błonkowatém. Zarodek? . . .

Gat. 1. *Z. wonny* (D. fragrans Comm.).— Krzew pnący, całkiem nagi i z korzenia wydający rozłogi: w którym— korzeń pełen soku pomarańczowego; łodyga wspinająca się do kilkunastu stóp na drzewa, obła, za młodu kosmata, czarniawo-zielona; liście naprzeciwległe, krótkoogonkowe, jajowato-podłużne, kończyste, (2″ i $^3/_4$″),— o przylistkach nader krótkich a szerokich, pojedynczych; kwiatach skupionych na szypułkach podbaldaszkowatych, naprzeciwległych i o pół krótszych od liści, drobne, pomarańczowe lub pąsowe, bardzo przyjemnéj woni,— a pod każdym przysadeczek szydełko-

waty; torebki prawie-gładkie, uwieńczone odstającymi ząbkami kielicha.— Rośnie na Maskarenach, wyspie St. Maurycego i Madagaskar; kwitnie niemal bez przerwy.— Odwar z korzenia, sławnym jest w liszajach; dla tego też francuzi tameczni nazwali go bois á dartres.— (Cinchona afro-inda. Vill.).

Toż samo rozumié się i o

Gat. 2. *Z. okręgolistnym* (D. rotundifolia Poir.): różniącym się— liśćmi jajowato-okrągławymi, nieco-zaostrzonymi, do 3" długimi; a torebkami uwieńczonemi kielichem całkiem bezzębnym i uciętym.— (Cinchona chlorrhiza. Bory.).

RODZAJ 1077. ***Chiniślad*** (**Exostemma** L. C. Rich.).— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 5zębnym. Korona léjkowata; z rurką obłą; a kraju 5wrębnego łatkami równowązkiemi, roztwartemi alboli też poodginanemi. Pręcików 5, osadzonych wewnątrz rurki korony, wolnych lub zrosłych z rurką aż po gardziel, bardzo wystających; o główkach równowązkich i wzniesionych. Jajnik 2komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki pouczépiane u łożysk równowązkich i zrosłych z obu stron z przegrodą, wiszące i wywrócone; szyjka nitkowato wydłużona, w końcu prawie-maczugowata; znamię już niepodzielne i niemal jednoboczne, już krótko-2łateczkowe. Torebka skórzasta, uwieńczona krajem kielicha lub też prawie-naga z czasem w wiérzchołku, 2komorowa, pękająca przez przegrodę w 2 łuszczyny całkie albo też później wrębne. Nasiona mnogie, poosadzane dachówkowato na łożysku z czasem wolném i wiszącém, ściśnione, obwiedzione skrzydełkiem błoniastém wązkiém i wykrojoném przy znaczku. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z listnia-

mi jajowatymi i listkowatymi; a rostkiem górnym, zbliżonym do znaczka.

Gat. 1. *C. kwiecisty* (E. floribundum R. et S.).— Dorodne drzewo, niekiedy przeszło 60' wyrastające, zawszezielone i całkiem nagie. Jego pień prosty, dochodzący do 2' w średnicy; kora szaro-cisa, pomarszczona, nieco-popadana, wewnątrz rudo-cisawa; gałązki nieco-ściśnione i czerwonawe; liście naprzeciwległe, eliptyczne, zaostrzone (7" i 3"), bardzo odstające, z wiérzchu lśnąco-zielone a spodem bledsze,— na ogonkach ½" długich, obławych i lekko-wyżłobionych z wiérzchu,— z przylistkami dolegającymi, podłużnie-jajowatymi, tępymi, blisko ½" długimi, pochwiastymi i odpadającymi; wiéchy końcowe, ramienisto-podbaldaszkowate, tęgie, nieco ściśnione w gałązkach, z gałązeczkami 3kwiatowemi w wiązeczkach, w całości bogate,— o przysadeczkach drobnych, prawie-szydłowatych i odpadających; kwiaty piękne, różowe, na 2" długie, wzniesione,— z kielichami szydełkowato-łatkowymi,— z koron łatkami tępo-równowązkiemi, poodginanemi, całkiem nagiemi,— z narzędziami płciowemi nadzwyczaj wystającemi; torebka podłużnie-wartołkowata, ¾" długa, gładka, naga i czarna; a nasionka jajkowe, w podstawie wykrojone, a w końcu zaostrzone.— Rośnie po górach lesistych w Indyach zachodnich; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Może najczęstszy ten gatunek po naszych cieplarniach, dostarcza kory zwanéj *Chiną Śtéj Łucyi, martynicką, górną* lub *Piton*— China Stae Luciae, martinicensis, montana *v.* Piton, któréj na miejscu używają w wielu wypadkach jak prawdziwéj; wszelako dla wielkich dawek w jakich użytą być musi żeby skutkowała, sprawia zwykle wymioty,— a może

też i przez jaki dotąd nieodkryty pierwiastek lub przez *montanin.* — (Cinchona floribunda Sw. C. montana Badier.).

Tak ten, jak i następne tego rodzaju gatunki, uchodzą zwykle pod nazwiskiem *Chiny fałszywéj* — China spuria; w których odtąd ni *chininu*, ni *cynchoninu* nie wykryto, ale za to inny alkaloid zwany *montaninem*,— które nawet czasem nie posiadają należytéj własności ściągania.

Do tych to, należą następujące:

Gat. 2. *C. karaibski* (E. caribaeum R. et S.).— Drzewo 50stopowe, całe nagie: z gałęziami wietkiemi, obłemi, popielatemi,— a gałązkami ściśnionemi i kawowo-czerwonawemi z popielatemi brodaweczkami; z liśćmi gęstymi, na ¼ calowych ogonkach, jajowato-lancetowatymi, kończystymi, (2″ i 1″),— o przylistkach drobnych, od dołu szérokich i rzęsowatych a w wiérzchołku kończystych, odpadających; z kwiatami skupionymi, po jednemu na szypułce kątowéj prawie równéj liściowi, białawo-różowymi i przyjemnéj woni, — o kielichach krótko-5ząbnych,— koronach 2″ długich, a ich łatkach tępo-równowązkich i poodginanych, mało co krótszych od rurki, — główkach bardzo długich i równych ze znamieniem; z torebką jajową, gładką, lśniącą i czarną; a nasionkami przewrotnie-jajowemi, ze skrzydełkiem nieprzerwaném i równo-szérokiém. — Pospolity w Indyach zachodnich, oraz na Karaibach; kwitnie od czerwca do września.— Miejscowi używają kory za chinę; a gdy przychodząca do Europy jako *China* lub *kora karaibska* — China *v.* cortex caribaeus okazała się mało skuteczną, a nawet obok wymiot i przeczyszczającą, zaniechano ją sprowadzać.— (Cinchona caribaea Jacq.).

Gat. 3. *C. wązkolistny* (E. angustifolinm R. et S.).— Drzewko 15stopowe: w którém — kora popielata, w odziomku ciso-krésowana; gałęzie mało podzielne, gałązki obłe i omszone; liście pozbliżane, krótkoogonkowe, równowązko-lancetowate, przytępiono-kończyste, (3″ i ½″), spodem zarówno z kielichami omszone, z wiérzchu nagie i cisawo-zielone,— na ogonkach obłych i omszonych,— a z przylistkami małćńkimi, jajowo-zaostrzonymi i odpadającymi; podbaldaszek 3dzielny, o odnożkach 3—5-kwiatowych, końcowy, z szypuleczkami oraz przysadeczkami miękkowłosemi; kwiaty białe, na 2″

długie, nader wonne, 2 razy krótsze od liści,— z kielichem, rdzawo-miękkowłosym, szydłowato-5zębnym,— koroną o rurce niewyraźnie-5kątnéj, mało co dłuższéj od tępo-równowązkich łatek,— pręcikach równych koronie; torebka krótka, podłużna, prawie-5graniasta, 2-rowkowa i naga; a nasionka okrągławe i całobrzegie. — Porasta skaliste brzegi rzék na St. Domingo; kwitnie od grudnia do czerwca. Z niéj *Kora— Chiny wązkolistnéj*— cortex Chinae angustifoliae, tylko na miejscu używaną bywa za prawdziwą, bo do Europy już niedochodzi: tę zaś co się okazała parę razy w kupiectwie nieco dawniéj, zwano *Chiną nową* albo *surynamską*— China nova v. surinamensis.— (Cichona angustifolia Sw.)

Gat. 4. *C. krótkoowocowy* (E. brachycarpum R. et S.). — Drzewo 20' wysokie; o korze grubéj, popękanéj, ciso-szaréj, sączącéj po zranieniu okwicie sok białawy; gałęziach odstających, a gałązkach nagich i poziomych; liściach prawie-jajowatych, tępych, (6" i 3"), ogrubnich, ciemno-zielonych, całkiem nagich,— na ogonkach krótkich a grubych, rynienkowatych i nagich,— z przylistkami jajowato-zaostrzonymi i odpadającymi; o wiéchach podbaldaszkowatych, końcowych, krzyżowo-ramienistych, 3 razy 3dzielnych i równowysokich; kwiatach krótkoszypułeczkowych, blado-różowych albo cielistych i do 3" długich,— z kielichem o krótkich i wzniesionych ząbkach,— a koronie o tychże nie wyrównywających i połowie jéj rurki, — pręcikach dłuższych od korony oraz i szyjkach, — znamieniu zaś prawie-główeczkowatém; o torebce wreszcie na 1" długiéj, 10bruzdkowéj i czarnéj,— a nasionkach szydełkowatych i ściśnionych.— Zwykły po lesistych górach Jamaiki; kwitnie od maja do sierpnia. — Przed laty używano w Anglii z niego *kory* jako *Chiny krótkoowocowéj* — cortex Chinae brachycarpae i to z dość wielką wziętością; lecz musiała ustąpić miejsca lepszym. — (Cinchona brahycarpa Sw.).

Gat. 5. *C. kończysty* (E. cuspidatum St. Hil.). — Drzewko zaledwie 12' dorastające: w którém— liście na ogonkach krótkich, kosmatych i spodem kątowatych a z wierzchu wyżłobionych, są — jajowato-lancetowate, w końcu tępym cienko-kończyste, w podstawie mocno zwężone, (15" i 4"), w brzegu faliste, z wierzchu nieco opylone, a spodem kosmate,— o przylistkach maléńkich i odpadających; wiécha końcowa, krótsza niż liście, mocno rozpostarta, ko-

smata, biaława, — z szypułką 3calową, 3kątną, a jéj odnogami prawie-poziomemi i ściśnionemi, — z przysadkami z szérokiéj podstawy ostrokończystymi, w końcu nagimi a w podstawie kosmatymi; kwiatów po 5—6 na końcach jéj odnóżek, na ¼″ długich i białych, — o kielichu wartołkowatym i białawo-kosmatym, niewyraźnie-5ząbkowym, — korony łatkach podłużnych, bardzo tępych i w połowie dopiéro swéj długości poodginanych, — nitkach w połowie brodatych, — a znamieniu w 2 równowązkie łateczki rozszczépaném. — Rośnie po pierwoborach Brazylii południowéj. — Kora używaną bywa w miejscu jako *China leśna* — Quina do Mato.

Gat. 6. *C. południowy* (E. australe St. Hil.): różny od poprzedzającego jedynie — liśćmi nieco zwężającymi się w ogonek, jajowatymi, prawie-tępymi, (15″ i 8″), w brzegu lekko-nabrzmiałym nieco wykrawanymi, z wiérzchu zaledwie omszonymi a spodem cokolwiek kosmatymi, — o przylistkach jajowato-3kątnych, rynienkowatych i odpadających; wiéchą bez szypułki końcową, 3dzielną baldaszkogronowato, — z przysadkami równowązko-szydłowatymi; kwiatkami zaledwie ¼calowymi, jakby w kupki pogromadzonymi, — o kraju kielicha dzwonkowatym, krótszym od jajnika i tępo-5ząbkowym, — łatkach korony tępo-jajowatych i powginanych, a nitkach nagich; wreszcie torebką kosmatą i wartołkowatą: — rosnący wraz z *kończystym*; — dostarcza téż także kory tego samego nazwiska.

Gat. 7. *C. suzański* (E. Souzanum Mart.). — Drzewo z liśćmi przewrotnie-jajowatymi, zaostrzonymi, nagimi; z podbaldaszkiem końcowym, niewielokwiatowym; torebkami przewrotnie-jajowemi, ściśnionemi, bruzdkowanemi; a nasionkami szérszemi niż długiemi i széroko obrzeżonemi: — rosnące w prowincyi Pianhy w Brazylii; dostarczać poczęło od jakiegoś czasu, kory nader podobnéj z wéjźrzenia do chiny królewskiéj, tak zwanéj *Chiny z Pianhy* — Quina de Pianhy; któréj smak atoli za nadto kléjowaty.

W tymże samym celu — chociaż bez właściwych nazwisk — zbiéranemi jeszcze bywają kory *Chiny fałszywéj*, z

Gat. 8. *C. peruańskiego* (E. peruvianum H. et B.): drzewka 12 wysokiego — o pniu prostym, 4″ w średnicy, z korą popielatą i nierówno popękaną, z gałęziami odstającemi i zielonemi, a gałązkami prawie-3kątnemi i biało-brodaweczkowanemi; o liściach naprzeciwległych lub niekiedy potrójnych, krótkoogonkowych, jajo-

wato-lancetowatych, zaostrzonych, w podstawie zaokrąglonych, (3″ i 1″), skórzastych, lśnących, bardzo ciemnozielonych, z których najwyższe bezogonkowe i sercowate, — z przylistkami jajowatymi i trwałymi; o podbaldaszkach końcowych, z szypułkami omszonemi i maleńkimi przysadeczkami; o kwiatach cielistawych i drobnych, których — kielich aż blisko podstawy rozszczépany i ściśniony a omszony, — korona dłuższa od kielicha, z łatkami dłuższemi od rurki, podłużnemi, odstającemi i omszonemi zewnątrz, — znamię zaś 2łateczkowe; o torebce wreszcie kulistawo-jajowéj: — rosnącego do 6,000′ na Andach kolumbijskich. — (Cinchona peruviana Pohl.): — oraz

Gat. 9. *C. podbaldaszkowego* (E. corymbiferum R. et S.), drzewa całkiem nagiego: z liśćmi podłużnie-lancetowatymi, zaostrzonymi; z szypułkami kątowemi, ściśnionemi i podbaldaszkowatemi, o 2 przysadkach w końcu; a kielichami bardzo krótkimi, lecz prawie do podstawy rozszczépanymi, — zresztą podobnego do poprzedzającego gatunku: — rosnącego na wyspach oceanu spokojnego; — którego korę zalecano dla Australii, jako nader skuteczną i do prawdziwéj chiny nader zbliżoną. — (Cinchona corymbifera Forst.).

RODZAJ 1078. ***Korczyn*** (**Hymenodictyon** Wall.).— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 5zębnym. Korony léjkowatéj gardziel naga; kraju zaś wzniesiono-5wrębnego przedkwitnienie fałdowate. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i zamkniętych; o nitkach króciuchnych, a główkach podłużnych i wzniesionych. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach licznie i dachówkowato poprzyczépiane — do łożysk równowązkich, przyrosłych z dwóch stron przegrody; szyjka pojedyncza, daleko wystająca; znamię maczużkowato-główeczkowate i prawie-2łateczkowe. Torebka skórzasto-drzewiasta, w końcu naga, 2komorowa, pękająca przez ściany w 2 łuszczyny. Nasiona mnogie, na łożysku ostatecznie wolném podnoszące się, dachówkowate, ściśnione,— obrzeżone skrzydełkiem błoniastém, siatkowatém i wyciętém przy znaczku. Zarodek prosty

w osi białka mięsistego; o listniach sercowatych; a rostku dolnym.

Gat. 1. *K. wyniosły* (H. excelsum Wall.). — Drzewo wspaniałe tak wyniosłym swym wzrostem, jako i odstającemi gałęziami: którego— kora zewnątrz gruba, mocno korkowata i popękana, w środku mączasta i cisa, a wewnątrz biaława; gałązki ściśnione; liście naprzeciwległe, na ogonkach obłych i omszonych, podłużne, do 1′ czasem długie, skórzaste, aksamitne, a kwiatowe ubarwione i jakby-pęcherzowate,— z przylistkami sercowato-lancetowatymi, piłkowanymi, gruczołkowato-rzęskowanymi i odpadającymi; wiechy wielkie, końcowe i kątowe, powstałe z gronek wiązeczkowatych — mnóstwa kwiatków nikłych, zielonawych, omszonych i bardzo miłéj woni,— w podstawie o 2 listkach przysadkowatych, długoogonkowych, suchych, wypukłych i żyłkowanych; torebki podłużne, 4roweczkowe, drobniuchno biało-brodaweczkowe. — Częsty po lasach górskich w Indyach wschodnich w Cirkar; kwitnie w porze deszczowéj.— Kory wewnętrznéj, miejscowi używają jako chiny; drzewo zaś zbliżone do machoniowego, także cenionem bywa.— (Cinchona excelsa Roxb.).

RODZAJ 1079. ***Ograżnik*** (**Remijia** Dec.). — Kielich rurką przewrotnie-jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 5wrębnym, trwałym. Korona lejkowata o rurce obłéj, a kraju 5dzielnego— łatkach równowązko zaostrzonych, w kwiecie roztwartych a w przedkwitnieniu łuszczynowato złożonych. Pręcików 5, osadzonych w połowie rurki korony, zamkniętych; z nitkami krótkiemi i nierównemi; a główkami równowązkiemi i wzniesionemi. Jajnik 2komorowy; zalążki liczne, poosadzane podno-

szące się a dachówkowato, na łożyskach mięsistych a równowązkich i przyrosłych z obu stron do przegrody; szyjka pojedyncza; znamiona 2, równowązkie i zamknięte. Torebka jajowa, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa, pękająca od wierzchołka do podstawy przez przegrody w 2 łuszczyny z czasem rozszczépane. Nasion wiele, podnosząco się-dachówkowatych, ściśnionych, tarczkowatych, obwiedzionych skrzydełkiem błoniastém i całobrzegiém lecz wyciętém w podstawie, na łożyskach z czasem wolnych. Zarodek prosty, w osi białka mięsistego; o listniach prawie-sercowatych; a rostku dólnym.

Gat. 1. *O. rdzawy* (R. ferruginea Dec.).— Krzew na 5′ wysoki, nader-małogałęzisty, wysmukły, rdzawo-kosmaty— z wyjątkiem odziomka i górnéj powierzchni liści zawsze prawie nagich albo też lekko-omszonych; z liśćmi naprzeciwległymi a czasem potrójnymi, krótko-ogonkowymi, podłużnie-lancetowatymi, z obu końców zaostrzonymi, (8″ i 2″), z wierzchu głęboko wyżłobionymi, spodem rdzawo-kosmatymi, w brzegu podwiniętymi, — o przylistkach $^1/_2$″ długich, lancetowatych, spojonych podstawami i odpadających; z wiechami groniastemi, kątowemi, przerywanemi, zaledwie rozgałęzionemi w kilka par odnóżek naprzeciwległych i krótkich,— o szypułkach ściśnionych, a przysadeczkach równowązko-zaostrzonych; z kwiatkami $^3/_4$ calowymi, prawie bez szypułek na końcach odnóżek wiązkowato poosadzanymi, cielistymi,— o kielicha prawie-wartołkowatego łateczkach nierównych, — a korony lekko-skrzywionéj mięsistych i równowązko-ostrawych, — główkach nader nierównych,— szyjce zaś ukrytéj; z torebkami na $^3/_4$″ długiemi, prawie-eliptycznemi, ściśnionemi.— Porasta miejsca spiekłe, na 2,000′ do 4,000′

wzniesione, w Minas Geraes. — Kora używaną bywa tamże, pod nazwiskiem *Chiny z Remijo*— Quina de Serra *v.* de Remijo; ale dużo ustępuje prawdziwéj. — (Cinchona ferruginea St. Hil.).

RODZAJ 1080. ***Chinowiec*** (**Cinchona** Lin.). — Kielich rurką wartołkowatą i omszoną zrosły z jajnikiem; z krajem 5wrębnym i trwałym. Korony tacowatéj rurka obła lub prawie-5kątna; kraju 5wrębnego— łatki podłużne; wewnątrz gładkie, w brzegu włosistobrodate, na zewnątrz wraz z rurką omszone, w kwiecie mocno roztwarte a w przedkwitnieniu złożone łuszczynowato. Precików 5, osadzonych środkiem w rurce korony, z nią zrosłych i zamkniętych; z nitkami króciuchnemi lecz równemi; a główkami podłużnie-równowązkiemi, wznicsionemi i nieco wystającemi. Jajnik 2komorowy, uwieńczony krążkiem miedniczkowatym, niewyraźnie-5—10-guziczkowym; komory wielozalążkowe; zalążki poosadzane podnosząco się a dachówkowate, na łożyskach równowązkich przyrosłych z obu stron do przegrody; szyjka naga, pojedyncza; znamię prawie-maczużkowate lecz krótko-wrębne, ukryte albo cokolwiek wystające. Torebka jajowa lub też podłużna albo lancetowata, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa, od podstawy ku wierzchołkowi pękająca w 2 łuszczyny— przez przegrody i część szypułki. Nasiona mnogie, ściśnione, obwiedzione skrzydełkiem błoniastém— ku górze szerszém i ząbkowaném a w podstawie zwężoném i wyciętém; na łożyskach ostatecznie wolnych i kątowato-skrzydełkowatych, podnosząco się a dachówkowato poprzyczépiane. Zarodek prosty, w osi białka mięsistego; o listniach niemal sercowatych; a rostku dólnym.

Gat. 1. *C. krwistosokowy* (C. Calisaya Weddell.). — Drzewo okazałe, odstająco-gałęziste; z korą grubokorkową, grubo-siatkowato popękaną, poprzécznie jakby obrączkowaną wyżłobieniami podobnemi, szaro-cisą, mocno okrytą liszajcami, a za zranieniem sączącą sok krwisto-czerwony: którego— gałązki prawie-nagie i gładkie lub nieco omszone; liście naprzeciwległe, krótkoogonkowe, podłużnie- lub lancetowato- przewrotnie-jajowate, tępe, w podstawie zwężone, czasem z obu końców zaostrzone, już z obustron gładkie a nagie i lśniące, już spodem omszone i z dołeczkami w kątach rozgałęzień nerwów,— o przylistkach międzyogonkowych, wolnych, listkowatych, jajowatych i odpadających; wiechy podbaldaszkowate, końcowe; kwiaty piękne, różnie różowe, wonne,— z pręcików nitkami krótszemi od połowy główek; torebka jajowata, zaledwie równéj długości z kwiatami; a nasion skrzydełka gęsto i strzępiasto ząbeczkowane.— Rośnie w Boliwii i w Peru ku południowi; kwitnie latem.— Według najnowszych poszukiwań, ona ma dostarczać *kory Chiny* czyli *Chiny Kalisai, żółtéj* albo *ż. królewskiéj*— cortex Chinae v. China Calisaya, flava v. lutea regia; którą, poczytywaną za najlepszą i zaledwie w handlu znachodzoną, wywodzono dotąd tak bałamutnie od różnych innych gatunków *Chinowca*. Znachodzi się w dwóch odmianach *Chiny królewskiéj pokrytéj* czyli *z przyskórnią* lub *skręconéj*— China regia tecta v. cum epidermide v. convoluta, oraz *C. k. nagiéj, bez przyskórni* czyli *płaskiéj*— C. r. nuda, sine epidermide v. plana. Musi ona być najdzielniéjszą w skutkach, gdyż najbogatszą jest w oba alkaloidy, na których działalność chiny polega;

zawiéra albowiem— chininy od 1,5% do 3,2%, a cynchoniny od 1,0% do 0,5%.

Weddell, zwiąc ten nowy i dopiéro co opisany gatunek odmianą α. *C. k. prawdziwego* (C. C. vera); odróżnia jeszcze i drugą β. *C. k. Józefowego* (C. C. Josephiana) stanowiącą krzew,— z liśćmi podłużnie- lub jajowato-lancetowatymi i przyostrawymi,— wreszcie nie różniący się całkiem od pomienionego drzewa, wraz z niém rosnący i podobnąż korę dający.

Również nowo odkrytym i odpowiedniego gatunku kory dostarczającym, jest:

Gat. 2. *C. boliwiański* (C. boliviana Wddl.): drzewo— różniące się od piérwszego— liśćmi eliptycznymi lub podłużnie-przewrotnie jajowatymi, tępymi, zwężonymi lub téż klinowatymi w podstawie, z wiérzchu gładkimi i nagimi, a spodem prawie-nagimi albo omszonymi i czerwonawymi; ząbkami kielicha 3kątnymi; a nitkami równemi główkom,— rosnący także w Peru i Boliwii;— którego kora, także mało znana w handlu, i to tylko jako domięszywana do chiny królewskiéj płaskiéj z powodu nadzwyczajnego z nią podobieństwa, otrzymała nazwisko *Chiny królewskiéj nowéj* lub *boliwiańskiéj*— China regia nova v. boliviana; w któréj stósunek obu alkaloidów tenże sam co i w Kalisai.

Gat. 3. *C. dołeczkowany* (C. scrobiculata H. et B.). — Drzewo na 40' wysokie; z korą cisą i popękaną; z koroną gęstą gałęzi naprzeciwległych, odstających, obłych i tylko górą ulistnionych,— gałązek zaś niewyraźnie-4kątnych, gładkich, nagich i lśnąco-zielonych. Liście ma naprzeciwległe, eliptyczno-podłużne, zaostrzone w końcu a zwężone w podstawie, (4—10″ i 2—6″), całobrzegie, siatkowato-żyłkowane, prawie-skórzaste, nagie, z wiérzchu lśnąco-zielone, a spodem bledsze i z dołeczkami włosistymi w kątach roznerwień bocznych; z ogonkami 1calowymi, płasko-wypukłymi, zgrubłymi w podstawie i zielonymi; a przylistkami międzyogonkowymi, zrosłymi parowo, jajowatymi i odpadającymi.

Wiéchy końcowe, bardzo gałęziste, podbaldaszkowate, bezszypułkowe. Kwiaty niemal bez szypułeczek ale z przysadeczkami, miłéj woni, różowe; o kielichu zewnątrz miękko - włosistym i ostrozą̨bkowym; koronie zewnątrz miękkowłosę́j z rurką tępo-5kątną, — a kraju 5dzielnego łatkach tępo-jajowatych, środkiem i w brzegu szorstkawych, a zresztą nagich; pręcikach zamkniętych i w połowie rurki osadzonych, — z nitkami białemi, a główkami całkiem ukrytymi; z słupkiem zaledwie - wystającym, o szyjce białéj, a znamieniu zielonem i rozszczépaném. Torebka jajowo-podłużna, do 1″ długa, gładka, 2rowkowa.— Bardzo częsty na Andach Peruańskich, około Kucko i St. Anny, tworząc całe lasy na wysokości 1800′ nad morzem; kwitnie w sierpniu.— Z niego pochodzi najpodobniéjsza do Kalisai, dziś także zwana *Chiną ze Stéj Anny*— China de Sta Anna; która atoli obéjmuje kilka dotąd inaczéj mianowanych odmian, wszelako pochodzących wyłącznie z téj rośliny, jako to: *China Jaen ciemna*— China Jaen obscura, *C. J. cisa*— C. J. fusca i *China Loksa czerwona*— China Loxa rubra,— wszystkie jako odmiana pokryta przyskórnią, skręcona i pochodząca z młodszych gałęzi; oraz *China czerwona z Kucko*— Quinina rubra de Cuzco, *Kalisaja lekka*— Calisaja levis, *China królewska włóknista*— China regia fibrosa, część *Chiny rdzawéj*— Quinina rubiginosa i *China Anaransada*— Quina Anaransada,— jako grube i płaskie płyty starszéj kory z pnia. Zawiéra ona w przecięciu chininy od 0,4% do 1,0%, a cynchoniny od 0,8% do 1,2%.

Gat. 4. *C. jajowaty* (C. ovata Wedel.).— Drzewo okazałe, postawy poprzedzającego gatunku: z korą jasno-cisą lub płową, czasem w żółto lub szarawo wpadającą i z łuszczącą się przyskórnią, niekiedy czerwonawą i z tąż trwałą,— siatkowato popękaną; z korkiem jaśniejszym i sprężysto-miękkim, a wewnątrz korą właściwą ciemniejszą i twardą: z liśćmi krótkoogonkowymi, szeroko-jajowatymi, przyostrymi, w podstawie zwężonymi, prawie-skórzastymi, z obu stron zielonymi, z czasem z wierzchu gładkimi i nagimi, a spodem omszono-kutnerowatymi; z wiechą podbaldaszkowatą, bogatą i nieco-ściśnioną, a w owocowaniu rozpierzchłą; z kwiatami cielistawymi i wonnymi,— o kielichu krótko- i ostro-zębnym,— główkach dużo dłuższych od nitek; z torebką zaś lancetowatą, lub podłużnie-lancetowatą; a skrzydełkiem nasienia frędzlowato-ząbeczkowaném.— Dość częsty w Peru i Boliwii; kwitnie w lecie.— Kora z niego pochodząca, obejmuje następujące dotąd od różnych roślin wywodzone gatunki, dziś nazwane *Chiną Huanuko*— China Huanuco, Guanuco, Yuanuco, tymi są: największa część z *Chiny Huamalies*— China Huamalies, część znaczna *Chiny rdzawéj*— China rubiginosa, *China królewska fałszywa*— China regia spuria, *China niby-królewska*— China Pseudoregia, *China Lima Loksa*— China Lima Loxa, *China Voza*— China Voza i w. i. Że zaś gatunek ten kory miéwa różne odmiany, przeto rozróżnił je Schleiden na: **a.** *Chinę Huanuko korczastą białawą*— China Huanuco suberosa albida, zawiérającą chininy 0,2% a cynchoniny 1,0%; **b.** *Ch. H. cisą*— Ch. H. fusca, w któréj chininy 0,6% a cynchoniny

1,2%; oraz *Ch. H. rdzawą*— Ch. H. rubiginosa z niewiadomym dotąd składem. — (C. pubescens Lam.).

Gat. 5. *C. omszony* (C. pubescens Weddl.).— Drzewo 30′ dorastające a do 10″ w średnicy; którego — kora szarawo-cisa i drobno żółtawo-brodaweczkowana, wewnątrz żółto-cisa i żółto jakby warstowana; gałązki więcéj szare, a gałązeczki omszone; liście krótkoogonkowe, széroko-jajowate, nieco-zaostrzone, w podstawie zwłaszcza za młodu lekko zwężone, (5″ i 3′), prawie nieskórzaste,— z wiérzchu gładkie i zielone, a spodem omszone, niekiedy nawet i czerwonawe; kwiaty krótkoszypułeczkowe, w podbaldaszkach wiéchowatych, w czasie owocowania wietko-rozłożystych, różnie różowych,— o ząbkach kielicha 3kątnie-kończystych,— główkach prawie-beznitkowych; torebka równowązko-lancetowata; a nasionka szczecinkowato-ząbeczkowano w brzegu obwiedzione.— Dość zwykły po lasach około Kucko, w Peru i Boliwii; kwitnie latem.— Dzisiaj korę z niego zwią *China Kucko*— China Cuzco, która dotąd także pod kilkoma nazwiskami uchodziła: bo *Ch. Huanuko*— Ch. Huanuco, *Ch. Jaen* lub *Tenn blada*— Ch. Jaen v. Tenn pallida obie z młodszych gałęzi; a ze starszych i z pnia *Ch. Kucko cisa* i *nowa*— Ch. Cuzco fusca et nova: zawiéra zaś, chininy tylko 0,05%, a cynchoniny 0,04%.

Gat. 6. *C. prawdziwy* (C. Condaminea Weddl.). — Drzewo piękne, do 16′ wzniesione, zarówno z innemi zawszezielone; z korą popielatą i popękaną zewnątrz, a wewnątrz ciemniejszą i pełną soku żółtawego; z gałęziami obłemi, odstającemi; z gałązkami niemal opylonemi i prawie 4graniastemi na wstawach, nagie-

mi. Liście jajowato - lancetowate, czasem okrągławe, zaostrzone, z wiérzchu gładkie a nagie i lśnące, a spodem w kątach rozdwojeń nerwów z dołeczkami lekko rzęskowanymi; z przylistkami dolegającymi, parzystozrosłymi, jajowatymi, zaostrzonymi, jedwabistymi i odpadającymi. Kwiaty biało-różowe, wonne,— w długoszypułkowych, kątowych i końcowych podbaldaszkach, tworzących wraz wiéchę ulistnioną; z krajem kielicha prawie - dzwonkowatym, a jego ząbkami 3kątnymi; z główkami dużo dłuższemi od nitek. Torebka podłużnie-jajowa, 2 razy dłuższa niż szeroka; nasiona zaś eliptyczne i ząbeczkowane brzegiem.— Liczny w północném Peru i południowym Ekwadorze, zwłaszcza w okolicach Loksy; kwitnie latem.— Z niego pochodzi *China Loksa cisa* czyli *Ch. koronna*, *Nibyloksa*, *L. Knotty*, *Jaen* lub *Tenn czarniawa*— China Loxa fusca, Ch. coronalis, Ch. L. corona, Pseudoloxa, L. Knotty, Jaen v. Tenn nigricans; albo *Ch. L. prawdziwa*— Ch. L. vera, także *Ch. cisą* lub *Uritusingą*— Ch. fusca v. Uritusinga mianowana: zawiérająca chininy 0,8% a cynchoniny 0,6%.— (C. officinalis Lin.).

Innych gatunków *Loksy*, dostarczają:

Gat. 7. *C. słobodnicolistny* (C. lucumaefolia R. et P.), dziś uważany tylko za odmianę *γ* poprzedzającego: od którego odróżnia się jedynie— liśćmi eliptycznie - lancetowatymi, zupełnie tępymi, w podstawie klinowatymi i zaokrąglonymi lub sercowatymi; a kielicha dzwonkowatego ząbkami lekko kończystymi:— rosnący około saméj Loksy:— którego kora ciemniéjsza i prawie-czarnymi liszajcami pokryta, nosi dziś imię *Chiny Loksy czarniawéj*— China Loxa nigrescens v. Nigritella fina, z chininy 0,2% a cynchoniny 1,0%: który także prawdopodobnie ma dostarczać *Ch. L. pitajskiéj*, *Pitai*— Ch. L. pitayensis, Pitaya obéjmującéj wsobie

dotąd dwie odmiany, *C. P. żółtawą* — C. P. naranjada i *C. P. czerwonawą* — C. P. roxa, z chininy 2,5% a cynchoniny 1,2%.

Gat. 8. *C. lancetowaty* (C. lanceolata Bth.), także dziś jako tylko odmiana *δ. piłajski* (C. pitayensis Wedd.) *prawdziwego*; różny — liśćmi lancetowatymi, z obu końców nadzwyczaj zaostrzonymi; oraz kielicha krajem o 5 łateczkach równowązkich; — rosnący w Nowéj Granadzie: — także

Gat. 9. *C. wielkokielichowy* (C. macrocalyx R. et P.), również świéżo poczytany za odmianę onegoż *β. Kandolla* (C. Candollei Wedd.), odznaczoną — liśćmi przewrotnie-jajowatymi lub okrągławymi, w podstawie klinowatymi i zaokrąglonymi lub też prawiesercowatymi, lekko zaostrzonymi; krajem kielicha dzwonkowatym i gładkawym, z ząbkami lancetowatymi; a znamionami nieco wystającemi: — pospolity w Kuenza: — których korę, zowią *Chiną Loksą płową* — China Loxa fulva lub *Ch. Amarillą* — Quina amarilla, bez wiadomego dotąd jéj rozbioru.

Gat. 10. *C. szorstki* (C. hirsuta R. et P.), dawniéj uważany za odmianę *omszonego*; odznaczający się — liśćmi eliptycznie-jajowatymi, tępymi, w podstawie zazwyczaj zaostrzonymi, skórzastymi, z wiérzchu nerwistymi a z czasem gładkimi, spodem zaś zwłaszcza na nerwach szczecinkowato-włosistymi; ząbkami kielicha lancetowato-kończystymi; rurką korony wewnątrz przy nasadzie pręcików omszoną; a skrzydełkiem nasion szérokiém i ząbeczkowaném: — zwyczajny w Peru: — wydający *Chinę Loxa cienką* — China Loxa tenuis czyli *Kaskaryllę Delgada* — Cascarilla Delgada, również z niewiadomym dotąd składem chemicznym.

Gat. 11. *C. gruczołkowy* (C. glandulifera R. et P.), małe drzewko a czasem krzew: o korze białawo-popielato-szaréj, czarniawo- lub ciso-plamistéj, chropawéj; liściach jajowato-lancetowatych, z obu końców zaostrzonych, czasem nieco-odgiętych, w brzegu lekko falistych, z wiérzchu nagich i lśniących, a spodem gruczołkowato-włosistych wraz z gałązkami i przylistkami, oraz tamże z dołeczkami w rozgałęzieniach nerwów; ząbkach kielichów króciuchnych, 3kątnych i nieco kończystych, często czerwonawych: — rosnący także w Peru, po lasach gór Andów: — którego korę, odróżniono dziś jako *Chinę Loksę ciemną* — China Loxa obscura lub *Kaskaryllę czarniawą prowincyalną* — Cascarilla nigrilla provinciana, z nieznanym składem.

Gat. 12. *C. Uritusinga* (C. Uritusinga R. et P.), policzony jako odmiana *prawdziwego*, zaledwie wyróżnić się dozwalająca — liśćmi jajowato-okrągławymi i nader wielkim stósunkowo kielichem:— dość częsty około Kuenzy, z korą nader różną od reszty *Loksów* — barwą jasną wpadającą w pomorańczowo, i dla tego znajdowaną w korach handlowych pomiędzy *Huamalies i Huanuco*; dziś zaś odosobnioną w osobny gatunek *Chiny Loksy pomorańczowéj*— China Loxa aurantiaca, znanéj także pod nazwiskiem *Kaskarylli Uritusingi*— Cascarilla de Uritusinga v. perecida, Anaransada, któréj skład jeszcze dotąd nieznany.

Gat. 13. *C. sercolistny* (C. cordifolia Mutis.). — Drzewo 20' i wyższe; w którém — kora od zewnątrz łuszcząco się- korkowata i brodaweczkowana, bywa barwy żółtawo-płowéj, a głębiéj nieco-zbitsza i w cynamonową wpadającéj; gałęzie 4kątne, gładkie i nagie; liście okrągławe lub też okrągławo-podłużne, z obu końców tępe albo tylko w podstawie cokolwiek zaostrzone, grubonerwiste, z wierzchu gładkie i nagie, spodem zaś omszone i bez dołeczków; szypułki w kątach liści wierzchołkowych, tworzące wraz wiechę daszkowatą, ku końcom kutnerowate; kwiaty blado-różowe,— o kielichach kutnerowatych, a ich ząbkach gładkich i kończystych,— koronach zewnątrz kutnerowatych, z rurką krótką lecz szeroką, a łatkach wewnątrz kosmatych; torebka lancetowata; skrzydełka nasion brzegiem ząbeczkowane i drobniuchno podziurkowane.— Znachodzi się w Nowéj Granadzie i w Peru; kwitnie przez lato.— Dostarcza kory *Chiny żółtéj*— China flava v. Quina amarilla; za którą zwykle w handlu poczytywano kilka innych, z tych niektóre zawsze żółtemi nazywając, a oprócz tego *Chinę Marakaibo* — China Maracaibo, część *Uritusingi*, *włóknistéj*,

Pitayi. W składzie swym, zawiéra chininy od 0,03% do 1,4%, a cynchoniny od 0,2% do 1,0%; zebrana zaś przez WARSZEWICZA do tego i cynchonidyny 0,5%. Jako jéj odmianę dzisiaj poczytują *Chinę żółtą korkowatą*— China flava suberosa, dotąd składającą się z *Chiny żółtéj twardéj* lub *drzewnéj* czyli *Kartageńskiéj włóknistéj*— China flava dura v. lignosa v. Carthagena fibrosa, *C. ż. włóknistéj*— C. f. fibrosa i *C. ż. nowéj*— C. f. nova; z których dwóch piérwszych rozbiór nieznany, a ostatniéj wykazał zupełny brak alkaloidów.

GAT. 14. *C. lancetolistny* (C. lancifolia MUTIS.).— Drzewo 40' dorastające, a najgrubsze 4" i z tąd wysmukłe; z korą zewnątrz cisą, a wewnątrz w różnych odmianach cisawo-żółtéj, żółto-czerwonawéj i cisawéj; z gałęziami obłemi i odstającemi, a gałązkami ściśnionemi i nagiemi. Liście ma krótkoogonkowe, podłużne lub przewrotnie-jajowato-lancetowate, tępe lub też zaostrzone, (3½" i 1¼"), żebrzasto-żyłkowane, nieco-skórzaste, z obu stron nagie, lśnące, bez dołeczków spodem; o przylistkach zrosłych, tępych, błoniastych, nagich i odpadających. Podbaldaszki końcowe i kątowe, po 3 wraz, tworzące wiechę końcową; z przysadeczkami lancetowato-szydłowatymi; z szypułką przylegająco-jedwabistowłosą, a szypułeczkami 1calowemi i z lekka miękkowłosemi. Kwiaty na ½" długie, wzniesione, bladoróżowe, jakby jedwabiste; o kielichu dzwonkowatym, błoniastym i nagim,— z ząbkami nierównymi, 3kątnymi, kończystymi i poodginanymi; a koronie zewnątrz przylegająco-włoskowéj, z rurką wewnątrz nagą i tępo-3kątną, a krajem płasko rozpostartym; pręcikami osadzonymi u dołu w rurce,— z główkami nieco wystającemi i krót-

szemi zwykle od nitek, a uczépionemi po nad wrębną swą podstawą na tychże; szyjką krótszą od połowy rurki. Torebka obło wydłużona, często lancetowata, żeberkowana, cisa, naga, do $^2/_3$'' długa.— Jeden z pospolitszych w Nowéj Granadzie, zwłaszcza w Sta Fé de Bogota, Ekwadorze, Peru i Kwito; kwitnie w porze letniéj. — Dziś wywodzą z niego *Chinę pomorańczową*— China aurantiaca v. naranjada jawiącą się w wielu odmianach, dotąd znaną pod nazwiskami— *Ch. z Bogoty*— Ch. de Bogota, *Ch. Kolumbijskiéj* i *Kartageńskiéj drzewnéj*— Ch. Columbica et Carthagena lignosa, a po części jako *Ch. żółta włóknista*— Ch. flava fibrosa i *Ch. rdzawa*— Ch. rubiginosa. Humboldt już od dawna był mniemania tegoż samego; lecz Hayne rozpowszechnił swe zdanie, jakoby z gałęzi najgrubszych téj rośliny pochodzić miała *Ch. żółta* czyli *Kartageńska włóknista płaska*— Ch. flava v. Carthagena fibrosa plana, z młodszych *Kartageńska skręcana*— Ch. Carthagena convoluta, a z najmłodszych *China Piura* lub *Tenn*— Ch. Piura v. Tenn.— Skład różnych odmian okazał się także różny: gdyż w okazach dostarczonych przez Warszewicza, zawiérała *Kartageńska prawdziwa* kora młoda chininy 0,26%, cynchoniny 0,22%, a cynchonidyny 0,36%; średnia 0,44%, 0,78% i 0,56%; najstarsza 0,1%, 0,53% i 0,17%; a w otrzymanych od innych zbiéraczów, *Kar. drzewna* chininy 2,0% a cynchoniny nic; *żółta włóknista* chininy 1,0% a cynchoniny 0,9%; *żółto-pomorańczowa* chininy 1,6% a cynchoniny 1,0%.— (C. Condaminea *δ.* lancifolia Weddl.).

Pomimo nie do uwierzenia zabałamucenia, jakie w oznaczeniu pochodzenia różnych gatunków kory chiny dotąd panowało,— po krytycznym rozbiorze roślinniczym dokonanym przez Weddella, oraz fitotomicznym i lékoznawczym przez Schleidena— zdaje się, iż na rzetelności dotąd opisanych gatunków z pewnością polegać możemy. Gdy jednak, jak już łatwo przekonać się było można, prawie każden gatunek chiny kupieckiéj, jest mięszaniną kor pochodzących z różnych roślin, tylko wejźrzeniem do siebie zbliżonych; musi oznaczenie rośliny macierzystéj każdéj danéj do oznaczenia kory, ulegać trudnościom często nie do przezwyciężenia. Pozostające nam więc jeszcze do opisania kilka gatunków, których— pomimo największych usiłowań— niezdołano jeszcze wydobyć z tego odmętu i ściśléj oznaczyć, postanowiłem przedłożyć w tém świetle, w jakiém się podobało losowi udzielić je pierwotnéj o nich nauce. Temi zaś są:

Gat. 15. *C. szkarłatny* (C. purpurea R. et P.).— Drzewo wejźrzenia zupełnie *dołkowatego*, a nawet od Weddella za jego tylko odmianę poczytywane: wszelako odznaczające się — liśćmi széroko-jajowatymi, w podstawie prawie-klinowatymi, w wierzchołku lekko- i krótko-kończystymi, z wierzchu gładkimi i nagimi, a spodem na nerwach omszonymi, lub z czasem całkiem nagimi i czerwonawymi— łącznie z szypułkami i kielichami; wiéchą ramienisto-rozłożystą, a na niéj kwiatami w podbaldaszkach biało-czerwonawymi,— o koronie zewnątrz lekko kutnerowatéj, a jéj łatkach tęgowłosistych; torebkami zaś obławemi, z czasem jajowo-wydłużonemi i żeberkowanemi.— Rośnie na Andach peruańskich, około Chinchao, a zarazem w Bogocie i Karakas.— Ma dostarczać najprawdopodobniéj *Chiny Huamalies* lub *Abomalies*— China Huamalies, Guamalies v. Abomalies czyli *Ch. ciséj*— Ch. fusca; w któréj rozróżniają jako odmiany— *Ch. H. rdzawą*— Ch. H. ferruginea i *Ch. H. białą*— Ch. H. alba; obie zawiérające chininy od 0,3% do 0,36%, a cynchoniny od 0,1% do 1,2%.

Gat. 16. *C. drobnokwiatowy* (C. micrantha R. et P.).— Drzewo nader zbliżone do *sercolistnego:* lecz nacechowane przez— liście széroko-jajowate, przewrotnie-jajowate lub téż okrągławe, przytępione, w podstawie mniéj więcéj zwężone, błoniaste, z wierzchu nagie, spodem bardzo-lekko omszone, a na nerwach i ich rozwidleniach mocno omszone lub prawie-włosiste; wiéchy podbaldaszkowe, ramieniste, bardzo wielkie, w czasie owocowania ściśnione, z mnóstwem

kwiatków drobnych, białych, zaledwie na ¼" długich, — o kielicha ząbkach krótkich i kończystych, a koronach jedwabisto-opilśnionych; wreszcie torebki podłużne, i prawie-lancetowate,— a skrzydełka nasion brzegiem ząbeczkowane.— Zwyczajny po Andach peruańskich lesistych, zwłaszcza koło św. Antoniego.— Z niego właściwie pochodzi, nawet u krajowców — tak zwana *Kaskarylla cienka* — Cascarilla fina, jako jeden z głównych członków mięszaniny dzisiejszéj *Kaskarylli prowincyjnéj* — Cascarilla provinciana, negrilla et negrilla fina; w któréj składzie, wykryto chininy od 0,0% do 0,42%, a cynchoniny od 0,64% do 3,4%.

Od jakichby roślin pochodziły dziś za osobne gatunki poczytane: *China czerwonawa* — China rubella składająca się z *Ch. Popayan*— Ch. Popayan, *Ch. czerwonéj bladéj*— Ch. rubra pallida, *Ch. Kartageńskiéj czerwonéj*— Ch. Carthagena rubra, *Ch. czerwonéj nowéj* — Ch. rubra nova, w któréj chininy 1,6% a cynchoniny 0,56%: *China Urbietańska* — China Urbietana niewiadomego jeszcze składu: *China Marakaibo* — China de Maracaibo, również nierozbiérana: wreszcie *China rdzawa* — China rubiginosa:— niewiadomo.

Zresztą, nie od rzeczy będzie wspomnieć, przynajmniéj o najgłówniéjszych gatunkach kory *Chiny prawdziwéj*, w jakim porządku— odnośnie do zawartych w największych ilościach w nich alkaloidów — oceniać ich skuteczność główną należy; któren jest następujący:

	Chininy.	Cynchoniny.	Cynchonidyny.
Ch. Kalisaja i boliwiańska	3,2	1,0	—
„ czerwona	2,5	2,4	—
„ Pitaya	2,5	1,2	—
„ Kartageńska drzewna	2,5	—	—
„ pomarańczowa	1,6	1,0	0,56
„ żółta	1,4	1,0	0,5
„ St. Anny	1,0	1,2	—
„ Huamalies	0,36	1,2	—
„ Loxa prawdziwa	0,8	0,6	—
„ Huanuko	0,6	1,2	—
Kaskarylla cienka	0,42	3,4	—

	Chininy.	Cynchoniny.	Cynchonidyny.
Ch. Loxa czarniawa	0,2	1,0	—
„ Kucko	0,05	0,04:	—

rachując w odsetkach na wagę.

RODZAJ 1081. ***Chinica*** (**Cascarilla** Weddl.). — Kielich rurką jajową lub wartołkowatą zrosły z jajnikiem, omszony albo kutnerowato-włosisty; z krajem zazwyczaj 5ząbkowym, prawie-niezmiennie trwałym albo li też odpadającym,— o ząbkach równych i w przedkwitnieniu łuszczynowato złożonych, lub całkiem bez nich. Korona tacowata; z rurką obłą albo prawie-léjkowatą; z krajem 5—6-wrębnym— w łatki lancetowate lub też równowązkie, już błoniaste, już mięsistawe, w przedkwitnieniu łuszczynowate a później roztwarte, wewnątrz czasem całkiem a czasem tylko brzegami brodawczkowane, a zewnątrz wraz z rurką omszone aż do kutnerowatych. Pręcików 5—6, osadzonych w głębi rurki, naprzemianległych z łatkami, nagich; o nitkach w różnéj długości zrosłych z rurką; a główkach równowązkich, grzbietoczépnych, zamkniętych. Jajnik uwieńczony krążkiem mięsistym, niewyraźnie-ząbeczkowym i miseczkowatym,— 2komorowy, wielozalążkowy; zalążki pouczépiane u łożysk grubych, prawie-obłych, przyrosłych z obu stron środkiem do przegrody,— dachówkowato-podnoszące się, tarczkowate i wywrócone; szyjka nitkowata, gładka, rzadko omszona; znamię wrębne, zwykle ukryte, lub niekiedy cokolwiek wystające. Torebka podłużnie-lancetowata, równowązka albo maczugowata, obława, już gładka już żeberkowana, 2komorowa, wielonasionowa, pękająca przez przegrodę od wierzchołka ku podstawie w 2 łuszczyny. Nasiona mnogie, na łożyskach obławych lub mniéj więcéj kątowato-skrzydlastych i wolnych z

czasem dachówkowato-tarczkowato poprzyczépiane, ściśnione, obwiedzione skrzydełkiem lancetowato-eliptycznem poprzedziurawianém a w brzegu ząbeczkowaném lub poszarpaném. Zarodek prosty w osi białka mięsistego; o listniach jajowatych i całkich; a rostku dólnym.

Gat. 1. *C. wielkolistna* (C. magnifolia Weddl.).— Drzewo okazałe, 100′ dorastające i grube; z korą popielatawo-cisą zewnątrz, a wewnątrz ciemnożółto-czerwonawą; z gałązkami 4ściennemi, cisawo-czerwonemi. Liście naprzeciwległe, na ogonkach 2″ długich półobłych i czerwonawych, széroko-, przewrotnie- lub podłużnie-jajowate, zaostrzone lub téż tępe, (2′ i 8″), skórzaste, z wiérzchu lśnące i nagie, lecz spodem często— zwłaszcza na nerwach— omszone i czerwonawonerwowe; z przylistkami przewrotnie-jajowatymi, zaostrzonymi, dolegającymi i odpadającymi. Kwiaty w wiechach bardzo gałęzistych, w części ulistnionych i z przysadkami drobnymi a lancetowatymi, na 1′ długie, białe, bardzo wonne; o kielicha dzwonkowatego, nagiego i czerwonawego— ząbkach 3kątno-jajowatych, tępych lub zaostrzonych i wzniesionych; korony zaś prawieléjkowatéj— tępych i równych jéj rurce obławéj; pręcikach zaledwie sięgających do gardzieli, o główkach rozszczépanych w podstawie; szyjką zaledwie dochodzącą do główek. Torebka na 2″ długa, równowązko-wydłużona, prawie-obła, z czasem naga,— ze skrzydełkiem w obu końcach lancetowato wydłużoném.— Porasta Andy w wysokości 3000′—8000′ w Peru, Boliwii, Nowéj Granadzie i Ekwadorze; kwitnie od maja do lipca.— Z niéj pochodzi kora *Chiny czerwonéj* lub *hiszpańskiéj*— China rubra v. hispanica, należąca do prawdziwych, zawiérająca w przecięciu, chininy 0,84%—2,5%,

a cynchoniny 0,42%—2,4%; rozróżniona dziś na *Ch. c. korkowatą*— Ch. r. suberosa, *Ch. c. liszajcową*— Ch. r. lichenosa i *Ch. c. twardą*— Ch. r. dura.— (Cinchona oblongifolia Mutis.).

Nieco podobną korę, zbiérają także i z

Gat. 2. *C. poronnéj* (C. caduciflora H. et B.); uznanéj świéżo tylko za odmianę poprzedniéj przez Weddella:— z liśćmi najniższymi czasem i do 3″ długimi, a resztą około 8″ i 4″, w kątach czerwonawych nerwów omszonymi; przylistkami stosunkowo wielkimi; z koroną odpadającą, dwa razy dłuższą od kielicha, a jéj łatkami poodginanemi i krótszemi od rurki,— o szyjce wydłużonéj, ze znamieniem nieco wystającém; z torebką równowązko-wydłużoną:— rosnącéj wraz z piérwszą;— dostarczającéj kory nie lékarskiéj, zwanéj Cascarilla bove.

RODZAJ 1082. ***Gorczelina*** (**Cosmibuena** R. et P.).— Kielich rurką podłużną zrosły z jajnikiem; kraj dzwonkowaty, 5—6zębny, odpadający. Korona léjkowata; z rurką obłą lub też ku gardzieli rozszérzoną; z kraju 5—6dzielnego łatkami w przedkwitnieniu dachówkowatemi, później roztwartemi. Główek 5—6, prawie-beznitkowych, tuż pod gardzielą, podłużnie-równowązkich i nieco wystających. Jajnik 2komorowy, wielozalążkowy; zalążki w komorach liczne, przyczépione do łożysk szérokich i przyrosłych do brzegów powwijanych jajniczków, podnosząco się— dachówkowate, dwuwrotne, z jajotworkiem dólnym; szyjka pojedyncza; znamię wrębne. Torebka podłużna, obława, w wiérzchołku naga, 2komorowa, pękająca od wiérzchołka ku podstawie przez przegrodę w 2 łusczyny,— z owockami oddzielającymi się ostatecznie od kielicha. Nasiona mnogie, na bardzo wielkich łożyskach odosabniających się od przegrody tarczowato pouczépiane, podnosząco się — dachówkowate, ściśnione, otoczone skrzydełkiem

błoniastém, w wiérzchołku poszarpaném a wykrojoném w podstawie. Zarodek? . . . .

Gat. 1. *G. sześćpręcikowa* (C. hexandra R. et P.). — Drzewo piękne, wysokie i grube; z korą cienką, popękaną, zewnątrz cisą a wewnątrz krwisto-czerwoną; z gałązkami niewyraźnie-4kątnemi, dętemi, czarniawo-ciso albo też rdzawo opilśnionemi. Liście ma naprzeciwległe, krótko- i półobło-ogonkowe, jajowate, w końcu zaokrąglone, z wiérzchu nagie i lśnące a ciemnozielone, spodem zaś rdzawe i podobnież kosmate, z wydatnymi nerwami główniéjszymi, (10″ i 6″); z przylistkami dolegającymi, zewnątrz żółto-cisymi i wełnistymi, odpadającymi. Wiéchy wielkie, końcowe, z podbaldaszków, ramieniste, 3dzielne, wielokwiatowe, kutnerowate; o przysadkach jajowato-lancetowatych, zaostrzonych i włosistych. Kwiaty do 1 ½″ długie, wewnątrz białe, zewnątrz brudno-rdzawo-żółte; z kielichami włosistymi od zewnątrz, od wewnątrz nagimi, barwy korony w gardzieli i niewyraźnie-ząbkowymi; koronami skórzastemi, nagiemi na wewnątrz a zewnątrz opilśnionemi, o łatkach tępych i poodginanych; pręcikami zwykle 6, lekkowłosistymi; szyjką o pół krótszą od rurki korony, także włosistą. Torebka obło-klinowata, do 2″ długa a ¾″ szeroka, cisa, żeberkowana; nasiona zaś cieniutkie, ciso-żółte, z wielkiém i w końcu rozszczépaném skrzydełkiem. — Rośnie w lasach górskich Brazylii, zwłaszcza koło Rio-Janeiro i Minas-Geraes; kwitnie latem.— Kora jéj uchodzi w kupiectwie, pod nazwiskiem *Chiny Rio-Janeiro* lub *brazylijskiéj nowéj* — China de Rio-Janeiro *v.* nova brasiliensis; któréj miejscowi używają za prawdziwą, ale nie ma zawiérać głównych alkaloidów.— (Buena hexandra Pohl.).

RODZAJ 1083. ***Gubin*** (**Coutarea** Aubl.).— Kielich rurką wartołkowato-podłużną zrosły z jajnikiem; z krajem 6dzielnym w łatki szydłowate i odpadające. Korona wielka, lejkowata; o rurce krótkiéj; gardzieli przewrotnie-ostrokrężnéj, brzuchatéj i nagiéj; a kraju krótko-6łateczkowego łatkami w przedkwitnieniu powwijanemi, w kwiecie zaś roztwartemi, tępemi. Pręcików 6, osadzonych w rurce i wystających z niéj; z nitkami cieniuchnemi; a główkami równowązkiemi, wzniesionemi. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne, osadzone na łożyskach okrągławych uczépionych z 2 stron środka przegrody, poziome i wywrócone; szyjka nitkowata; znamię niepodzielne, roweczkowane. Torebka skórzasto-pergaminowata, przewrotnie-jajowa, ściśniona, żeberkowana, 2komorowa, pękająca przez ściany w 2 łuszczyny do pół rozszczépane. Nasiona liczne, uczépione na łożyskach wreszcie wolnych, poziome, ściśnione z boków, nérkowate, obwiedzione szérokiém skrzydełkiem błoniastém i wykrojoném przy znaczku.

Gat. 1. *G. wspaniały* (C. speciosa Aubl.).— Drzewo 25' dorastające, w całéj długości pnia osadzone gałęziami i gałązkami naprzeciwległemi; z liśćmi naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, jajowatymi, zaostrzonymi, (5" i 2"), z obu stron nagimi, coraz malejącymi ku górze, — o przylistkach krótkich, szérokich i zaostrzonych; z szypułkami końcowemi i kątowemi, ściśniono-4kątnemi, 1—3dzielnemi i tyluż-kwiatowemi, — o przysadkach podłużnie-równowązkich, tuż pod kwiatami; kwiaty do 3" długie, szkarłatno-fiołkowe,— o kielichu krótkim i ściśnionym, 6—7zębnym,— koronie nieco-skrzywionéj, a jéj łatkach 6—7, krótkich i széroko jajowatych; z torebką z obu stron żeberkowaną, przeszło

1" długą; nasionami zaś cisemi.— Częsty w Gujanie i całém północném wybrzeżu Ameryki południowéj, oraz na Karaibach; kwitnie od lutego do czerwca.— Kora ma wziętość jako środek przeciwzimniczny, zwłaszcza obok zanieczyszczenia dróg trawienia; gdyż sprawia przytém wymioty i przeczyszcza. W kupiectwie znaną jest pod nazwą *Chiny dwubarwnéj, Pitoya, Tekamez* i *Atekamez* — China bicolorata, Pitoya, Tecamez et Atecamez.

RODZAJ 1084. ***Czepota*** (**Uncaria** SCHREB.). — Kwiaty skupione wietko na osadniku spólnym kulistym, bez- lub -szypułkowe, poprzeplatane przysadeczkami. Kielich rurkowato-słojkowaty, zrosły swą rurką z jajnikiem; o kraju uciętym, albo 5dzielnym w łatki krótkie i równowązkie, trwałym. Korony lejkowatéj rurka cieniuchna, gardziel naga, a kraju 5wrębnego łatki w przedkwitnieniu łuszczynowate a w kwiecie roztwarte, podłużnie-jajowe. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli, zamkniętych lub cokolwiek wystających; nitki króciuchne albo żadne; główki podłużne i wzniesione. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne, na łożyskach podłużnych i przyrosłych z obu stron do przegrody, dwuwrotne; szyjka nitkowata, wystająca; znamię całkowite, jajowate lub podłużne i nabrzękłe. Torebki szypułeczkowe, 2komorowe, 2guzikowe; a guziki wiszące u osi nitkowatéj, pękające w wierzchołku sprężyście, wielonasionowe. Nasiona drobne, jajowe, uczépione mimośrodkowo-tarczkowato, obrzeżone błoniasto, a w szczycie szczecinowato-zcieńczone. Zarodek prosty, w osi białka mięsistego; o listniach eliptycznych; a rostku górnym.

GAT. 1. *C. Gambir* (U. Gambir ROXB.).— Krzew wysoko wspinający się, cały nagi: którego — kora po-

pękana i cisa; gałęzie liczne, gęste, odstające i obłe; liście naprzeciwległe, krótkoogonkowe, jajowato-lancetowate lub jajowate a kończyste, (4″ i 2″), mocno-odstające lub też poodginane, ciemnozielone, lśnące, nagie,— o przylistkach niemal parabolicznie-jajowatych, tępych i odpadających; z cierniami — przeobrażonymi z niedokształconych najniższych szypułek w kątach liści — na 1″ długimi, wąsowato w tył poodkręcanymi, tępymi i ściśnionymi; reszta zaś szypułek kwietnych naprzeciwległe, także 1calowe, dwuczłonkowe,— każda z 3—4 przysadkami w okręgu, jajowato-lancetowatymi, ostrymi, zrosłymi wraz; z główkami do 1 ½″ w średnicy— z kwiatów ½″ długich, wązko-lejkowatych i blado-cielistych,— o kielichu krótkim i jedwabistym,— koronie na zewnątrz i w gardzieli miękkowłoséj, — a słupku równym koronie; z torebkami w okółku wyraźnie szypułkowemi, ¾″ długiemi a ⅛″ szérokiemi, mocno-żeberkowanemi, cisemi, z nasionami 2skrzydełkowemi,— których szypułki po dojźrzeniu odpadłszy wraz z owocem swym członkiem górnym— dólnym odginają się jako cierńki haczykowate.— Rośnie na wyspach Oceanu indyjskiego, oraz na wschodnich wybrzeżach głębszych Indyi; kwitnie latem.— Ona to dostarcza tak zwanéj Gatta Gambier *v.* Gambeer *v.* Cutta Camboo, a właściwie *soku* lub *ziemi Katechu* czyli *japońskiéj*— succus *v.* terra Catechu *v.* japonica, téjże saméj przyrody i skutków co i z *Żuwny Guwaki* (str. 424); otrzymywanego w tenże sam sposób przez wygotowywanie wyciśniętego jéj soku; nawet także używanego na *żuwki*.— (Nauclea Gambir Hunt.).

Gat. 2. *C. kwaśna* (U. acida Roxb.): różniąca się od piérwszéj — gałęziami 4kątnemi; liśćmi jajowatymi, zaostrzonymi, (6″ i 4″),

parzystymi na każdéj stronie każdego wstawu, — o przylistkach kończystych; oraz kwiatami bruduo-białymi, przyjemnéj woni cynamonowéj: — pospolita na wyspach Indyjskich, ma także być używaną na wyrób *Katechu;* ale do tego kora jéj ma się pojawiać czasem w kupiectwie jako *China Katto-Kambar* — China Catto-Cambar, jako jedna z fałszywych; liście używanymi bywają na Molukkach do leczenia grzybków i chorób skórnych; a sok z uciętych młodych pędów wyciekający nieco kwaskowaty, służy za napój chłodzący i miły dla podróżujących w tamtych okolicach bezwodnych.— (Nauclea acida Hunt.).

PLEMIĘ 9.

Przepyszlinowe (Gardenieae A. Rich.).

Owoc jagodowaty, 2- lub przez zronienie 1-komorowy; z komorami wielonasionowemi. Nasiona bezskrzydłe. Białko mięsiste.— *Drzewa albo krzewy z przylistkami międzylistnymi.*

RODZAJ 1085. ***Pokorzel*** (**Catesbaea** Lin.). — Kielich rurką przewrotnie-jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 4zębnym lub 4dzielnym, trwałym. Korona lejkowata, o rurce wydłużonéj i stopniowo rozszerzonéj ku gardzieli, a kraju 4łatkowym. Pręcików 4, osadzonych w głębi rurki; z nitkami cieniuchnemi; a główkami równowązkiemi i wzniesionemi. Jajnik 2komorowy; zalążki liczne w komorach, na łożyskach uczepionych z obu stron u wierzchołka przegrody w 2 szeregach wiszące, wywrócone; szyjka nitkowata, zamknięta; znamię 2zębne. Jagoda kulista lub podłużna, uwieńczona krajem kielicha i 2komorowa; z komorami wielonasionowemi. Nasiona 2szeregowo-dachówkowate, wiszące, ściśniono-łuskowate. Zarodek maleńki, w białku mięsistém; z rostkiem górnym, zbliżonym do znaczka.

Gat. 1. *P. ciernisty* (C. spinosa Lin.).— Krzew 14stopowy; z pniem do 4" grubym; z cierniami naprzeciwległymi po nad kątami liści, odstającymi; z liśćmi jakby bukszpanowymi, naprzeciwległymi, na starych gałęziach przez nienależyte rozwinięcie się pąpiów jakby wiązkowymi, niemal dłuższymi od cierniów, jajowato-podłużnymi i cokolwiek zaostrzonymi; z szypułkami kątowemi, pojedynczemi, 1kwiatowemi; z kwiatami wiszącymi, rdzawo-żółtymi, do 5" długości,— o kielichu małym,— łatkach korony szeroko-jajowato-3kątnych, a rurce bardzo długiéj,— o pręcikach wystających; z jagodą postaci i wielkości jaja kurzego, mięsistą, żółtą i wydrążoną. — Dość zwyczajna na wyspach Bahama; kwitnie od maja do września. — Korę ma wzmacniającą, używaną przeciw zimnicom; która miała dawniéj dochodzić do Europy, jako *kora Chiny ciernistéj*— cortex Chinae spinosae: która jednak według wszelkiego prawdopodobieństwa, pochodziła z *P. Wawassora* (C. Vavassori Spr.), rosnącego w Indyach zachodnich i nieopisanego należycie, a zwanego dla tego przez swego wynalazcę— *Chinowcem ciernistym* (Cinchona spinosa Vavass.).

RODZAJ 1086. ***Gęstrzan*** (**Randia** Houst.). — Kielich rurką przewrotnie-jajowatą zrosły z jajnikiem; o kraju 5ząbnym lub 5wrębnym, trwałym. Korona tacowata, z rurką różnéj długości, a krajem 5dzielnym. Główek 5, osadzonych w gardzieli, bez nitek, podłużnie-równowązkich i zamkniętych. Jajnik dolny, 2komorowy, z krążkiem szczytowym mięsistym; zalążki w komorach liczne, uczepione u łożysk przyrosłych z obu stron do przegrody, dachówkowate; szyjka krótka; znamię grube, 2łateczkowe i gładkie. Jagoda uwieńczona krajem kie-

licha, suchawa, korowata, 2komorowa, wielonasionowa. Nasiona utopione w miaździu, ogrubnie i kątowate. Zarodek prosty, w białku chrząstkowatém; o listniach listkowatych; a rostku błędnym.

Gat. 1. *G. zaroślowy* (R. dumetorum Lam.). — Krzew nadzwyczaj rozgałęziony i ciernisty; o gałęziach nagich, bardzo-tęgich; a cierniach krzyżowo-naprzeciwległych lub okręgowych, kątowych, na 1" długich, prostych, poziomych i nader tęgich: którego — liście naprzeciwległe, bardzo-krótkoogonkowe, podobne do bukszpanowych lecz mniéjsze, jajowate, przytępione, ku podstawie klinowato, nagie, często do tego z wiązkowymi w kątach,— z przylistkami pojedynczymi; kwiaty drobne, pojedyncze w kątach liści wierzchołkowych, bez szypułek, białe,— o kielichu nagim, tępo- i odstająco-ząbkowym, — koronie skórzastéj, z łatkami z obu stron kosmatemi i zaokrąglonemi, dłuższéj od kielicha; jagoda prawie-kulista, żółta, małemu jabłuszku podobna. — Bardzo częsty, w Indyach wschodnich i na wyspach sąsiednich; kwitnie w porze deszczowéj. — Korzenia używają na nudności, a owoców na wymioty; także i do odurzania ryb w rybactwie. — (Gardenia spinosa Lin.).

Gat. 2. *G. długokwiatowy* (R. longiflora Lam.).— Krzew również ciernisty; ale z gałęziami obłemi; cierniami zaledwie dłuższymi od ogonków, naprzeciwległymi i poodginanymi; o liściach naprzeciwległych, lancetowato-wydłużonych lub zaostrzono-eliptycznych, krótkoogonkowych, całkiem nagich,— z przylistkami krótkimi i ciernistoostrymi; o podbaldaszkach końcowych i kątowych, niewielokwiatowych, nieco dłuższych od liści; o kwiatach 1½" długich, białych, — z kielichem o łatkach półksiężycowatych,— a koronach z rurką długą i cieniuchną, w kraju odstających; o jagodach zaś wielkości wiśni, żółtych.— Zwykły w Indyach wschodnich; kwitnie w jesieni.—

Dostarcza kory, zadawanéj przez tamecznych w zimnicach.— (Gardenia multiflora Willd.).

RODZAJ 1087. ***Przepyszlin*** (**Gardenia** Ellis.).— Kielich rurką jajową i gładką lub żeberkowaną zrosły z jajnikiem; z krajem rurkowatym, uciętym, ząbkowanym, szczépnym albo dzielnym. Korona lejkowata lub też tacowata; z rurką znacznie dłuższą od kielicha; gardzielą nagą; a kraju 5—9dzielnego łatkami w przedkwitnieniu skręconemi, a późniéj roztwartemi. Główek 5—9, równowązkich, osadzonych w gardzieli, bez nitek, prawie wystających. Jajnik przez zniknienie ku osi swych 2 do 5ciu przegród— 1komorowy, wielozalążkowy; zalążki poziome, na łożyskach uczépionych u przegród; szyjka pojedyncza; znamię maczugowate, 2-zębne lub wrębne w 2 łateczki ogrubnie i wzniesione. Jagoda mięsista, uwieńczona krajem kielicha, wewnątrz pergaminowata lub pestkowata, niezupełnie-4—5-komorowa. Nasiona mnogie, drobniuchne, utopione w łożyskach bocznych i mięsistych. Zarodek prosty, w osi białka mięsistego; z listniami listkowatymi; a rostkiem błędnym.

Gat. 1. *P. suty* (G. florida Lin.).— Krzew albo drzewko bezbronne, 6' dorastające, z licznemi gałęziami nagiemi: w którym — liście naprzeciwległe albo niekiedy i potrójne, prawie-bezogonkowe, eliptyczne, w obu końcach zaostrzone, (4" i 2"), prawie-skórzaste, lśnąco- i ciemno-zielone, całkiem nagie,— o przylistkach tępo-jajowatych; kwiaty do 2" w średnicy, białe a późniéj żółtawe, nader miło- i mocno-wonne, pojedyncze i naprzeciwległe w kątach liści najwyższych, bezszypułkowe,— z kielichem o 5 do 9 łatkach wzniesionych i lancetowato-szydełkowatych, równych rurce korony— tacowatéj i także o 5 do 9 łatkach skórzastych

jajowato-okrągławych; jagoda wielkości jaja gołębiego, podłużnie-wartołkowata, 5—6żeberkowa, pomarańczowa, w podstawie 5- lub 6- a wiérzchołku 1-komorowa.— Ojczyzną jego są Chiny, zkąd rozpostarł się jako zdziczały po całéj Azyi południowéj, a u nas uprawny— i to często z kwiatem pełnym— liczy się do najulubieńszych; dziki kwitnie prawie cały rok, a u nas od lipca do października.— Chińczycy léczą jagodami chłodzącemi gorączki, suchoty, trudne moczenie, choroby oczne i wyrzutowe; sokiem zaś pomarańczowym, barwią jedwab podobnież.

Toż samo należy rozumieć, o

Gat. 2. *P. korzeniącym się* (G. radicans Thunb.): różniącym się jedynie — łodygami korzeniącemi się; liśćmi lancetowatymi, o pół mniéjszymi; oraz łatkami korony nieco-podłużnemi:— pochodzącym z Japonii, a uprawianym zarówno z piérwszym:— oraz o

Gat. 3. *P. wielkokwiatowym* (G. grandiflora Lour.):— drzewku średniéj wielkości, którego— gałęzie odstające i skręcone, bezbronne; liście ogonkowe, lancetowate, lśniące; kwiaty wielkie, białe, również pojedyncze w kątach lub na wiérzchołkach, mocno-wonne,— z kielichem 6wrębnym, o łatkach sierpowato-poodginanych; a koronie tacowatéj 6wrębnéj; jagoda zaś podłużna, 6kątna, tyleż-żeberkowa, z obu końców zaostrzona, 1komorowa, żółta, z miąższem czerwonym:— rosnącym po nad rzékami w Kochinchinie, i również wdzięcznie kwitnącym.

Gat. 4. *P. żywiczny* (G. gummifera Lin. fil.).— Krzew 6stopowy, bezbronny; z pąpiami żywiczny:ni; z liśćmi podłużnymi, tępokończystymi, czasem podobno szorstkawymi; kwiatami bezogonkowymi, prawie-wiérzchołkowymi, pojedynczymi, postaci i wielkości jak w *sutym*, tylko z rurką korony prawie-nitkowatą i dłuższą; jagodą suchą, gładką, 2—4komorową; a nasionami mocno-przypłaszczonemi.— Rośnie na Cejlonie i Koromandelu.— Tak z liści jako i z kory wypaca się ścinająca się na powietrzu żywica, bardzo zbliżona do *Elemi*; dlatego téż tokową, poczytywano za pochodzącą w części od téj rośliny.— (G. inermis Dietr.)

Podobnéj żywicy, dostarczają także:

Gat. 5. *P. drzewny* (G. arborea Roxb.): drzewko bezbronne; odznaczające się — liśćmi poronnymi, jajowato-podłużnymi; kwiatami zwykle po 3 bez szypułek na końcu odnóg łodygi, — o kraju korony 5dzielnym; a jagodą pestczakowatą, gładką,— z pestką 4- lub 5-łuszczynową; — oraz

Gat. 6. *P. lśniący* (G. lucida Roxb.): drzewko bezbronne; odmienne— przez liście podłużne, mocno-lśniące, z nerwami bocznymi równoległymi, a przylistkami zrosłymi w obrączkę; kwiaty prawie-końcowe, pojedyncze, krótkoszypułeczkowe,— o kielichu szydłowato-5ząbnym, 3 razy krótszym od korony; a jagodą pestczakowatą, z pestką 2łuszczynową:— oba rosnące w Indyach wschodnich.

RODZAJ 1088. ***Nastuga*** (**Genipa** Blum.).— Kielich rurką swą jajową i gładką zrosły z jajnikiem; z krajem rurkowatym, uciętym lub prawie-ząbkowanym. Korona tacowata; z rurką ledwie że nie dłuższą od kielicha; z gardzielą gładką i nagą; a kraju 5—6dzielnego łatkami jajowatemi, zaostrzonemi i dłuższemi od samejże rurki. Główek 5—6, równowązkich, wystających, beznitkowych, osadzonych w gardzieli. Jajnik 2komorowy; komory wiclozalążkowe; zalążki dwuwrotne, na łożyskach przyrosłych z obu stron do przegrody; szyjka pojedyncza; znamię całkowite, tępe i maczużkowate. Jagoda z obu końców zcieńczona, uwieńczona krajem kielicha, korowata, miażdżysta. Nasiona mnogie, utopione w miażdżu. Zarodek ukośny, w białku chrząstkowatém; o listniach listkowatych; a rostku błędnym.

Gat. 1. *N. amerykańska* (G. americana Lin.).— Dość znaczne drzewo: z korą popielatą i pomarszczoną, a gałązkami okręgowemi; z liśćmi prawie-bezogonkowymi, poskupianymi w końcach odnóg, podłużnie-lancetowatymi, (1′ i 3″), całkiem nagimi,— o przylistkach pojedynczych, jajowatych i kończystych; z szypułkami kątowemi, widlastodzielnie-podbaldaszkowatymi; z kwia-

tami mocnéj woni goździkowych, do $1\frac{1}{2}$" w średnicy, białymi a potém zółtawymi; a jagodą wielkości pomorańczy, biało-zielonawą, miękko-włosistą,— z obowocnią mięsistą, śródowocnią kwaskowatą, a sokiem w niéj czarno-fiołkowym.— Dość pospolita w Ameryce południowéj i Indyach zachodnich; kwitnie od kwietnia do lipca.— Smaczne, wonne i orzeźwiające jéj owoce, zalecają w ogólności jako środek chłodzący, a zwłaszcza w biegunkach żółciowych i na obkładanie wrzodów: prócz tego tameczni Indyanie, używają soku niedospiałych owoców do barwienia skóry wytrzymującego do 14 dni, już to w celu upiększenia u kobiét, już w celu uwydatnienia rysów twarzy u mężczyzn w czasie wojny; z dojźrzałych zaś, wyrabiają właściwy rodzaj wina wonnego.— (Gardenia Genipa. Sw.).

Tak samo, każdéj w swéj ojczyznie, używają:

Gat. 2. *N. podłużnolistnéj* (G. oblongifolia R. et P.): różniącéj się— liśćmi podłużnie-jajowatymi, tępymi, z wierzchu lśniącymi, spodem na nerwach omszonymi, w brzegu podwiniętymi; kwiatami pozgromadzanymi w grona końcowe, białymi a późniéj żółknącymi; oraz jagodą wielkości brzoskwini;— pospolitéj w Peru i Gwajakwil:— i

Gat. 3. *N. pigwowatéj* (G. Merianae Rich.): nacechowanéj — szorstkością wszystkich części aż do owocu; liśćmi podłużnie-przewrotnie-jajowatymi; kwiatami skupionymi w wierzchołku; a owocem jak najkosmatszym i kulistym, wielkości jaja indyczego, z początku zielonym późniéj żółtym, smaku i woni pigw:— zwykłéj w Kajennie i Surynamie:— których to dwóch ostatnich owoce, należą do największych łakoci miejscowych.— (Duroja eriopila Lin.).

RODZAJ 1089. ***Cudonęta*** (**Mussaenda** Lin.).— Kielich rurką podłużnie-wartołkowatą zrosły z jajnikiem; z kraju 4dzielnego i odpadającego z czasem— łatkami wzniesionemi, ostremi,— z których bardzo często jedna zewnętrzna przeobraża się w wyrostek jakby liść płatkowaty, ogonkowy, wielki, żylasty i ubar-

wiony. Korony lejkowatéj gardziel kosmata, a kraj 5dzielny. Główek 5, beznitkowych, osadzonych w saméj gardzieli rurki, równowązkich i zamkniętych lub téż nieco wystających. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne, poziome i wywrócone, osadzone na łożyskach uczépionych trzonecczkowato z obu stron w środku przegrody i odwinięto-2łatkowych. Jagoda kulistawa, w szczycie naga, 2komorowa. Nasiona mnogie, drobne, soczewkowato-ściśnione, chropawe. Zarodek maléńki, w podstawie białka zbito-mięsistego; o rostku dośrodkowym, zbliżonym do znaczka.

Gat. 1. *C. rzęsista* (M. frondosa Lin.).— Drzewko 15′ wysokie: o gałęziach krętych, rdzenistych, a młodszych omszonych i 4ściennych,— korze zaś na pniu szaréj a na konarach ciséj. Liście naprzeciwległe, czasem potrójne lub poczwórne, średnio-ogonkowe, jajowate, zaostrzone, nagie, z wierzchu mniéj a spodem mocniéj omszone lub niekiedy prawie-kosmate; z przylistkami szydłowatymi, po 2 z każdéj strony. Kwiaty w podbaldaszkach końcowych i wiechowatych, z szypułkami omszonemi, a przysadkami i przysadeczkami maléńkimi; z kielichem krótkim, zaledwie na $^1/_3$″ długo- i szydłowato-łateczkowym, z wyjątkiem— piątéj tylnéj ogonkowéj i podobnéj liściom, lecz białéj z zielonymi nerwami, jajowatéj, zaostrzonéj, błoniastéj, omszonéj, do 4″ długiéj i przyjemnéj woni; z koroną bezwonną $1^1/_2$-calową, prawie-tacowatą,— o rurce wysmukłéj, zielonawo-białéj i włosistéj,— a łatkach mocno odstających, jajowato-zaokrąglonych, sztyletowatych w końcu, od zewnątrz białych, wewnątrz pąsowych, a w brzegu białawych i żółtawych. Owoce podłużnie-gruszkowate, żółto-zielone, mniéjsze od oliwek, lekko-włoskowane; a

nasiona czarne.— Rośnie w Indyach wschodnich, na Cejlonie i Jawie; kwitnie prawie ciągle.— Korzeń poczytują tameczni za lek rozpuszczający i wyprowadzający wozgrzę, używając go najwięcéj w chorobach oczów, a soku liści na plamy rogówki; w Kochinchinie znów kwiatami leczą kaszle, dychawicę, nabrzęknienia i puchlinne wodne choroby skórne. Ciekawa to jest roślina swym wyrostkiem płatkowatym z kielicha, który dla swéj oryginalności i woni balsamicznéj, ceniony bywa nadzwyczaj; myją się jego naparem kobiéty, wkładają między suknie i bieliznę, lub uciętą z nim gałązkę trzymają w mieszkaniach.

Podobne ma także zastósowanie i

Gat. 2. *C. gładka* (M. glabra Vahl.): wéjźrzenia i budowy poprzedzającéj,— lecz cała naga lub prawie-naga aż do wyrostka kielichowego, który przy tém jest 3 razy większy, tęższy, tępy i nieco zbiegający po ogonku; z kielichami i przysadkami dużo mniéjszymi lecz szérszymi; koronami pomorańczowemi, na 1″ długiemi, o łatkach lancetowatych:— zwykła po zaroślach wilgotnych w Indyach wschodnich, i również ciągle kwitnąca.

Gat. 3. *C. kosmata* (M. Landia Poir.).— Drzewo średnie, całe kosmate; którego— liście jajowate, zaostrzone, (8″ i 4″), z obu stron omszono-kosmate, na 1 ½calowych i obłych ogonkach,— z przylistkami dolegającymi, wklęsłymi, rozszczépanymi, biało- i tęgowłosistymi; podbaldaszki 3dzielne w odnóżki 3—5kwiatowe,— o przysadkach równowązkich i zaostrzonych, a szypułeczkach ½calowych; kwiaty do 1½″ długie, także kosmate, z łatkami kielicha zaledwie-nierównemi i 2 razy krótszemi od rurki korony,— z temiż korony odstającemi i kończystemi;— z główkami w środku rurki,— z szyjką równą rurce korony i także kosmatą a grubą,— a znamieniem mięsistém i szkarłatna-

wém; jagoda prawie-sucha, podłużnie-jajowa, zaostrzona.— Rośnie na wyspie Śgo Maurycego.— Kora z niéj żółta, używana od miejscowych przeciw zimnicom, zwaną też tam bywa *Chiną krajową*— China v. Quinquina indigena; którą sprowadzaną dawniéj do Europy, mianowano *korą Belahé* lub *Bela-ayé*— Cortex Belahé v. Bela-ayé.— (Landia lappacea Domb.).

Téjże saméj kory, dostarcza także i

Gat. 4. *C. Stadmanna* (M. Stadmanni Mich.): różniąca się od poprzedzającéj, jedynie— wzrostem niższym; liśćmi jajowatymi, krótkokończystymi i tylko na nerwach omszonymi, a— obok lekkiego omszenia wszystkich innych części — kielichami tylko 6 razy krótszymi od rurki korony na 1½″ długiéj:— rosnąca wraz z tamtą.— (M. Landia. Sm.).

RODZINA CLXIII.

Przewiertniowate (Caprifoliaceae Dec.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe lub prawie-nieumiarowe; na końcach łodygi albo gałęzi, lub też w kątach liści; już pojedyncze, już parzyste i to często zrosłe, już liczne w kupkach, już w główkach z okrywami, już krótko-kłosowe, już okręgowe, już wreszcie jakby w okółkach, a najczęściéj w podbaldaszkach końcowych złożonych,— a wtedy skrajne płonne i niby-promieniowate a rozszérzone; z szypułeczkami 1—2przysadkowemi.— Kielich rurką zrosły z jajnikiem; w kraju 5wrębny lub 5zębny, trwały lub odpadający.— Korona rurkowata lub lejkowata, a rzadko kółkowa; z krajem 5wrębnym w łatki równe i umiarowe, alboli też nierówne i prawie-ziejące, z przedkwitnieniem dachówko-

watém.— Pręciki osadzone w rurce korony, w liczbie odpowiedniéj jéj łatkom i naprzemianległe z niemi, rzadko przez brak jednego mniéj liczne, wystające lub zamknięte. Nitki nitkowate, lub w razie cztérech dwusilne. Główki wewnątrzwrotne, 2woreczkowe, podłużnie-równowązkie, nalegle, ruchome, otwierające się w podłuż.— Jajnik 2—5komorowy, w szczycie bąć nagi i lekko wybiegły, bąć krążkiem mięsistym uwieńczony. Zalążki w komorach już pojedyncze w kącie wewnętrznym, już liczne i 2szeregowe; w razie zaś kilku komor — w jednéj pojedyncze i płodne, a w reszcie liczną i płonne,— bardzo zaś rzadko we wszystkich po kilka lub też wszystkie upłodnione; zawsze jednak wiszące, przy koronie kółkowéj wywrócone ku zewnątrz, a przy rurkowéj ku wewnątrz. Szyjka końcowa, bąć nitkowata, pojedyncza i wystająca albo zamknięta, ze znamieniem prawie-główeczkowém i całkiém albo króciuchnowrębném,— bąć króciuchna albo prawie-żadna, ze znamionami 3—5, bezszyjkowemi i tępemi lub też zaostrzonemi.— Owoc jagodowaty, w wierzchołku uwieńczony krajem kielicha albo nagi, miażdżysto-soczysty lub skórzasty; suchy—już wielokomorowy, już przez zniknięcie przegród 1komorowy, z komorami 1—wielo-nasionowemi, już tylko o 1 komorze 1nasionowéj płodnéj, a reszcie wielonasionowych ale płonnych. Nasiona wywrócone; ze skórką korowatą, twardą lub też kostną; a szewkiem grzbietowym albo przodkowym. Zarodek w osi białka mięsistego i mniéj więcéj tęgiego, prostoległy, różnéj długości; listnie półobłe, alboli też równowązkie; a rostek górny i zbliżony do znaczka.— *Podkrzewy albo krzewy często wijące, a rzadko zioła trwałe; z gałęziami obłemi, węzłowatemi; z sokiem wodnistym a rdze-*

niem niekiedy nader okwitym; z liśćmi naprzeciwległymi, często bezogonkowymi i czasem zrosłymi, a zwykle— ogonkowymi, prostymi, całobrzegimi lub różnie wcinanymi; bez przylistków, albo w ich miejsce z przyrosteczkami rzęsowatymi lub gruczołkowatymi.

PLEMIĘ 1.

Wiciokrzewowe (Lonicereae R. Brwn.).

Korona rurkowata, z krajem umiarowym lub też nieumiarowym. Szyjka nitkowata. Nasion szewek zewnątrzległy.

RODZAJ 1090. ***Zimoziół*** (**Linnaea** Gron.). — Kielich rurką jajowo-kulistawą zrosły z jajnikiem; z kraju 5dzielnego łatkami lancetowato-szydełkowatemi, odpadającemi. Korona wartołkowata, prawie-dzwonkowata, o kraju prawie-równo 5łateczkowym. Pręcików 4, osadzonych w rurce korony blisko jej podstawy, dwusilnych i zamkniętych. Jajnik dólny, 3komorowy; komory 2 wielozalążkowe i płonne, a 1 płodna i 1zalążkowa; zalążki uwieszone w kącie środkowym, wywrócone; szyjka nieco-wystająca; znamię główkowato-kulistawe. Jagoda w końcu naga, jajowo-kulistawa, nierównoboczna, skórzasta, 3komorowa; komory 2 mniejsze i płonne, a 1 większa płodna i 1nasionowa. Nasiono wywrócone.

Gat. 1. *Z. północny* lub *pospolity* (L. borealis Lin.).— Maléńki podkrzewek, jedyny dotąd w tym rodzaju: zawszezielony, rozkładający się po ziemi licznemi do w pół zdrzewiałemi i korzeniopustnemi— łodyżkami nitkowatemi, ciso-czerwonawemi, od 6—18″ wydłużonemi, rozgałęziającemi się naprzemianlegle w od-

nóżki krótko-włosiste, podnoszące się w wierzchołkach na 1—2" jako liścionośne i znów pokładające się, już jako kwiatonośne. Na tych ma — listki naprzeciwległe, króciuchno- i włosisto-ogoneczkowe, zaledwie na ½" długie i mało co węższe, jajkowate lub nieco-okrągławe, w wierzchołku zaokrąglono-tępe, z obu stron z 2 karbkami w brzegu, na obu powierzchniach zrzadka-włosiste, nieco-skórkowate i blado-zielone. Szypułkę 1ę na końcu każdéj gałązki, do 3" wzniesioną, nitkowatą, omszoną a pomiędzy tém pokrytą włosami gruczołonośnymi, w końcu rozszczépaną w 2 szypułeczki ½calowe podobne jéj, lecz nieco-zwisłe; na rozwidleniu z 2ma przysadeczkami równowązko-lancetowatymi, a drugimi 2ma na końcu każdéj szypułeczki jeszcze mniéjszymi; tuż zaś pod kwiatkiem jeszcze o 4ch ułożonych jakby w okrywkę, z których 2 mniéjsze nieco-zaostrzone i wolne, a drugie 2 większe, eliptyczne i wklęsłe, zrosłe z rurką kielicha i wraz z nią rozrastające się. Kwiatki ledwie ⅓" lub ½" długie, białe i różowe, wewnątrz czerwono kropeczkowane, zwisłe, nocą najmocniéj wonne; z kielichem bezgruczołkowo-omszonym, króciuchnym; z koroną dzwoneczkowatą, umiarową, o łateczkach okrągławych; z pręcikami wszystkimi krótszymi niż korona i niż — słupek uwieńczony znamieniem 3kątném. Jadgódkę maléńką, kulistawą, początkowo 3komorową, z 4—5 zalążkami w komorze; a po dojźrzeniu tylko 1komorową i 1nasionową: wreszcie nasionko podłużnie-jajkowe i nieco ukośne. — Jawi się i to rzadko (jakby odpowiedzieć chciał rzadkości geniuszu człowieka którego nazwę nosi), pomiędzy mchami w lasach cienistych, w miejscach płonnych i kamiénistych — w Europie umiarkowanéj; ale za to dość często w rodzinnéj onegoż ziemi

i na całéj północy Europy, Azyi i Ameryki; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Współkrajowcy jego, Szwedzi i Norwerdczycy, używają ziela jako rozcieńczającego i wzbudzającego poty, oraz pędzącego mocz; najczęściéj w cierpieniach gośćcowo-dnawych, w których potrafił sobie zjednać nader wielką wziętość.

RODZAJ 1091. ***Śnięgulec*** (**Symphoricarpos** DILL.).— Kielich rurką kulistą zrosły z jajnikiem; o kraju 4 — 5-zębnym, trwałym. Korona lejkowata, z kraju 4—5-łateczkowego, łatkami prawie-równemi i tępemi. Pręcików 4—5, osadzonych w rurce korony, tuż pod gardzielą, zamkniętych w niéj i równych sobie. Jajnik 4komorowy; komory 2 wielozalążkowe płonne, a 2 płodne i 1zalążkowe; zalążki wiszące ze szczytu kąta wewnętrznego, wywrócone; szyjka zamknięta; znamię przygniecione-główeczkowate, całkowite. Jagoda kulistawa, soczysta, uwieńczona krajem kielicha, 4komorowa; komory 2 nitkowate i czcze, a 2 naprzeciwległe 1nasionowe. Nasiona wywrócone, kostne.

GAT. 1. *S. pospolity* (S. vulgaris MICH.).— Krzew około 4′ wysoki, mocno-krzaczysty, naprzeciwlegle i wzniesiono rozgałęziony w odnogi cienkie, obłe, cise i miękkowłose; z liśćmi naprzeciwległymi, bardzo-krótko-ogonkowymi, gęstymi, jajowatymi, tępymi i wgniecionymi w wierzchołku lub krótko-kończystymi, (1 ⅓″ i 1″), całobrzegimi, z wierzchu nagimi i ćmo-ciemno zielonymi, a spodem szarawymi i miękko-włosistymi; z gronkami prawie-bezszypułkowemi w kątach liści, z główkowato poskupianych kwiatków — drobniuchnych, białawych lub różowawych i żółtych, prawie pokrytych liśćmi, każdy o 2 przysadeczkach maleńkich; z jagódkami wielkości siemienia, czerwonemi, przetrzymującemi

zimę.— Bardzo zwyczajny w Ameryce północnéj dziki, zwłaszcza w Karolinie, Wirginii i Pensylwanii, a w Europie po ogrodach; kwitnie od sierpnia do października.— W ojczyznie *wierzchołki* i *korzeń Śniégulca*— stipites et radix Symphoricarpi, zadają często w zimnicach; z których ostatni ma być dużo skuteczniéjszym.— (Lonicera symphoricarpa Lin.).

Gat. 2. *Ś. groniasty* (S. racemosus Michx.): różniący się zaledwie— kwiatkami w gronkach końcowych i przerywanych, różowymi, wewnątrz korony brodatymi; oraz jagódkami wielkości porzéczek śnieżno-białemi, poskupianemi prawie w kupki, również zimującemi:— porastający urwiska skał w Kanadzie i nad wodospadem Niagary, a zarazem i po naszych ogrodach bardzo pospolity;— podobnież używanym bywa.

RODZAJ 1092. ***Zadrzewnia*** (**Diervilla** Tourn.).— Kielich zrosły z jajnikiem rurką swą podłużną i zwężoną w końcu jakby w szyję; z krajem 5wrębnym w łateczki równowązko-szydełkowate, odpadające. Korony léjkowatéj— kraj 5wrębny, lekko roztwarty, o łateczkach prawie-równych i ostrawych. Pręcików 5, osadzonych w rurce, cokolwiek wystających. Jajnik 2komorowy, z krążkiem górnym i mięsistym, wypełniającym szyję kielicha; komory wielozalążkowe; zalążki z obu stron przegrody w 2 szeregach wiszące, wywrócone; szyjka nieco-wystająca; a znamię główeczkowate i całkie. Jagoda skórzasta, sucha, podłużna, zaostrzona, w wierzchołku naga, 2komorowa i wielonasionowa. Nasiona w 2 szeregach wiszące, jajowe.

Gat. 1. *Z. kanadyjska* (D. canadensis Willd.).— Krzew na 4 stopy wzniesiony, z gałęziami licznemi, cisemi, za młodu przez podłużne listewki prawie-4ściennemi,— a gałązeczkami 4ściennemi i czarniawo-czerwonawemi: którego— liście naprzeciwległe, bardzo krótko-

ogonkowe, jajowate, tępe, (2½" i 1½"), nieco w końcu wybiegłe, tamże i w podstawie całobrzegie, a środkiem nierówno- i tępo-piłkowane, wraz z ogonkami całkiem nagie; kwiatków w kątach górnych po 1—3 na szypułce przeszło ½ calowéj, brudno-żółtych; każdy o 1—2 przysadeczkach lancetowato-szydełkowatych, — o kielichu nieco-ukośnym, podłużnie-jajowym, długoszyim, szydełkowato-łateczkowym i prawie-równym — koronie ½ cala długiéj, z łateczką dólną nieco-szérszą i brodatą, a 2ma jéj naprzeciwległemi często rdzawemi, — o pręcikach krótkowłosych i zrosłych z prawie równą im koroną niemal w całéj długości, — a szyjce także włosistéj i dłuższéj od pręcików; owoce zaś podłużne i zaostrzone, — a nasiona drobniuchne, ostrawe w dotknięciu. — Porasta góry od Kanady aż do Karoliny, oraz często sadzona po ogrodach u nas, a nawet i na wpół zdziczała; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Miejscami używanymi bywają w Europie *wiérzchołki Zadrzewni* — stipites Diervillae, jako czyszczące krew i mocnopędzące mocz; w Stanach zjednoczonych zaś, léczą nimi kiławki i kiłę. — (Lonicera Diervilla Lin.).

RODZAJ 1093. ***Wiciokrzew*** (**Lonicera** Desf.). — Kielich rurką jajową lub kulistawą zrosły z jajnikiem; z krajem krótkim, 5ząbnym, trwałym lub odpadającym. Korona rurkowata, dzwonkowata albo lejkowata; o rurce równéj lub też w podstawie garbatéj; a kraju 5wrębnym, umiarowym albo ziejącym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, wystających lub zamkniętych. Jajnik 3- lub 2-komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki wiszące w kącie środkowym, wywrócone; szyjka nitkowata; znamię główkowate. Jagoda mięsista, 3-

komorowa, często przez zniknięcie przegród 1komorowa, kilkonasionowa. Nasiona skorupiaste, wywróconc.

Gat. 1. *W. Suchodrzew* (L. Xylosteum Lin.), także *Smrodziną, Symalzą* lub *Wisienką* od ludu mieniony.— Krzew 8' dorastający, wzniesiony: z gałęziami łamnemi, obłemi, szaro-cisemi, nagiemi, — tylko z młodu omszonemi: z liśćmi naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, jajowatymi, tępymi albo zaostrzonymi, (2" i 1¾"), całobrzegimi, z wiérzchu brudno-zielonymi a spodem bledszymi, z obu stron wraz z ogonkami i szypułkami— miękkowłosistymi: z kwiatami parzystymi, na szypułkach kątowo-naprzeciwległych krótszych od liści a prawie równych kwiatom, przeszło na ½" długimi, białawo-żółtawymi, z obu stron miękkowłosymi i podpartymi od 2 przysadeczków prawie-szydłowatych i kosmatych; o kielichu omszonym; korony rurce 3 razy krótszéj niż kraj i rozszérzonéj w podstawie jakby wólowato, a kraju 2wargowym,— z wargą górną wzniesioną, o 4 łateczkach krótkich i poodwijanych,— dólną zaś mocno odgiętą, równowązko-wydłużoną i tępą; o pręcikach i słupku omszonych: z jagodami kulistemi, zrosłemi w podstawach, cisawo-czerwonawemi, rzadko białawemi, żółtemi lub czerwonemi, wielkości pieprzu.— Pospolity po zaroślach i lasach w całéj Europie; kwitnie w maju i czerwcu.— *Jagody Suchodrzewa*— baccae Xylostei, mocno przeczyszczające i pędzące mocz, używano dawniéj niemało w różnych cierpieniach.

Też same skutki lékarskie, sprawiają także jagody

Gat. 2. *W. tartarskiego* (L. tatarica Lin.), podobnegoż lecz dużo wyższego krzewu całkiem nagiego: którego— liście sercowato-jajowate, całobrzegie, zaledwie niekiedy zaostrzone; szypułki krót-

sze od liści; kwiaty różnie-różowe aż do białawych, w podstawie rurki garbate; jagódki czarne, za młodu odosobnione a później zrosłe podstawami, lub przez zronienie tylko jedna:— rosnącego dziko w Tartaryi i u nas wszędzie po ogrodach:— oraz

Gat. 3. *W. alpejskiego* (L. alpigena Lin.): również krzewu, ale zbyt wzniesionego:— z liśćmi jajowato-lancetowatymi, zaostrzonymi, nagimi lub omszonymi, bardzo krótkoogonkowymi, zaledwie ząbeczkowanymi; szypułkami o pół krótszemi od liści; z kwiatkami w podstawie garbatymi, zielonawo-cisawo-czerwonymi; a jagódkami zrosłemi w jednę czerwoną, z 2 kropkami czarniawemi w końcu: — porastającego niższe Alpy, w Europie środkowéj i południowéj; — którego owoce, nawet wymioty sprawiają.— (Caprifolium alpinum Lam.).

Gat. 4. *W. Przewiercień* (L. Caprifolium Lin.), w starych zielnikach *Gdula mniéjsza*, a zwykle *Róża jerychońska*.— Krzew wijący się swemi cienkiemi, obłemi, do 16' długiemi, z młodu tylko omszono-kosmatemi a z czasem nagiemi gałęziami. Liście jego są opadające, naprzeciwległe, bardzokrótko- albo bezogonkowe, ku dołowi malejące, ku górze coraz mocniéj zrosłe podstawami— tak iż najwyższe prawie jeden przerosły tworzą, jajowate lub przewrotnie-jajowate, ku podstawie zwężone, w wierzchołku tępo-zaokrąglone lub cokolwiek kończyste, z wierzchu lśnące i ciemno-zielone, spodem modrawo-zielone, a całe nagie; w pewnéj tylko odmianie wygryziono-wcinane. Kwiatów po 6 w okręgu, lub jakby główce okółkowatéj na końcu każdego pędu, oraz często jeszcze 1 lub 2 podobne po za liśćmi następnymi,— bezszypułeczkowych, odstających, do 1½" długich, wieczorem nadzwyczaj przyjemnie pachnących, czerwonawych lub białawych, później zawsze żółkniejących; o kielichu maléńkim i tępo-ząbkowym; koronie długo- i wązko-rurkowéj, pod gardzielą nieco-rozszérzającéj się i lekko-łękowatéj,— w kraju ziejącéj, z wargą górną wzniesiono-odwiniętą i 4łateczkową, a dolną

równowązko-lancetowatą, tępą i odgiętą; pręcikach zaś i słupku równych koronie. Jagódki jajowe, czerwone i oszronione.— Rośnie dziko po miejscach mocno wystawionych na słońce i pagórkowatych, w zaroślach całéj Europy południowéj, zdziczała nawet i w środkowéj, a chodowana wszędzie — jako nader ulubiona na pokrycie murów i różnych schronień rozrywkowych po ogrodach; kwitnie w maju i czerwcu.— Dawniéj, zadawali lékarze *wiérzchołki, liście, kwiaty i jagody Przewiertnia włoskiego* — stipites, folia, flores et baccae Caprifolii italici: dzisiaj zaledwie jeszcze miejscami używają jéj kwiaty kléiste, w bólach gardła, nieżytach i cierpieniach ocznych; jagody zachwalają jako rozpuszczające i tak mocno pędzące mocz, iż z ich nadużycia krwawe moczenie powstać może; łodygi na czyszczenie krwi w wyrzutach skórnych; liście wreszcie w zbyt dolegliwych bólach porodowych, a zewnętrznie do płókania gardła oraz na wrzody i rany.— (Caprifolium hortense Lam.).

Zupełnie toż samo rozumieć należy, o

Gat. 5. *W. wonnym* (L. Periclymenum Lin.), także *Różą jerychońską* i *Przewiertniem*, a przytém *Powojem wonnym* lub *kozim* mianowanym: różniącym się jedynie— liśćmi nigdy niezrosłymi z sobą, lecz krótkoogonkowymi, prawie-eliptycznymi, do 3½ długimi, zwykle omszonymi,— z 2 podkwietnymi prawie jak przysadkowatymi i nieco odległymi od ukwitnienia, które przez to zdaje się być szypułkowém; począwszy od téj pary listków wszystkiemi częściami należącemi do kwiatów — gruczołkowato-włosistemi; jagódkami zaś przewrotnie-jajowemi i ciemno-czerwonemi:— rosnącym już dziko w Europie umiarkowanéj, a po naszych ogrodach z równémże upodobaniem chodowanym:— (Lonicera germanica Dietr.):— jako też i o

Gat. 6. *W. chińskim* (L. chinensis Wats.): odmiennym— gałęziami młodemi oraz kwiatonośnemi kosmato-szorstkawemi; liśćmi ogonkowymi, jajowatymi, ostrymi, (1½" i ¾"), ku wiérzchołkom

malejącymi, z wierzchu ciemno-zielonymi a spodem bledszymi i omszonymi na nerwach; kwiatami włosistymi, mocniéj czerwonanymi od zewnątrz a wewnątrz białawo-żółtawymi, w główce końcowéj na szypułkach równych ogonkom, a w kątach 2 listków przysadkowych bez szypułek, na $^3/_4$ długimi, z rurką dużo dłuższą niż kraj; wreszcie jagódkami odosobnionemi, kulistawemi, także czerwonemi:— pospolitym w Indyach wschodnich, w Kochinchinie, Chinach i Japonii; kwitnącym od kwietnia do listopada:— zwykłym léku chińczyków.— (Lonicera japonica Thumb.).

RODZAJ 1094. ***Trójpest*** (**Triosteum** Lin.). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 5dzielnym w łatki równowązko-lancetowate, listkowate i trwałe. Korona nieco dłuższa od kielicha, rurkowata; o rurce garbatéj w podstawie; a kraju prawie-równo-5łateczkowym, tępym. Pręcików 5, osadzonych w rurce korony, zamkniętych, równych sobie. Jajnik 3- a bardzo rzadko 5-komorowy; komory 1zalążkowe; żalążki wiszące u szczytu kąta środkowego, wywrócone; szyjka zamknięta; znamię podłużnie-zgrubłe, całkowite. Jagoda skórzasta, jajowo-3graniasta, uwieńczona krajem listkowatym kielicha, 3—5-komorowa. Nasion po 1 w komorze, eliptycznych, kostnych, wywróconych.

Gat. 1. *T. przerosły* (T. perfoliatum Lin.).— Ziele trwałe: o kłębie grubym, z licznymi korzonkami ogrubnimi, tęgo-mięsistymi i pokręconymi; łodygach licznych, prawie-zdrzewiałych, pojedynczych, do 3′ wysokich, grubych, roweczkowanych, lekko-omszonych i często zarówno z liśćmi ciemno-czerwonawych; liściach rzęsistych od dołu do góry, naprzeciwległych, podłużnych, kończystych, (5″ i $1^1/_2$″), ku końcowi szérszych, środkiem zwężonych i znów rozszérzonemi podstawami po 2 zrosłych z sobą, prawie-nagich lub spodem omszonych a niekiedy i niemal-kutnerowatych, całobrze-

gich lub tylko czasem wcinanych i bez przylistków; kwiatach bezszypułkowych, kątowych, po jednemu lub po kilka w okręgach, szkarłatnych,— z kielichem czerwonawym, odstająco- i rzęsowano-łateczkowym, zaledwie krótszym od korony — któréj łatki uszkowate a rurka garbata przy podstawie; wreszcie jagodzie ciemno-szkarłatnéj.— Rośnie w okolicach górskich w Ameryce północnéj, a najwięcéj w Karolinie i Wirginii; kwitnie w czerwcu.— Używanym bywa w ojczyznie *korzeń Trójpesta*— radix Triostei, jakby ipekakuana fałszywa, na wymioty i przeczyszczenie łagodne; zwłaszcza w zimnicach zachwalany.— (T. majus Michx.).

Gat. 2. *T. wązkolistny* (T. angustifolium Lin.): różny jedynie— wzrostem dużo mniéjszym; łodygą 4kątną, tęgowłoso-kutnerowatą; liśćmi dłuższymi, węższymi, zaostrzonymi, oraz mniéj zrosłymi; a kwiatami pojedynczymi, ogonkowymi i żółtymi:— rosnący i kwitnący wraz z tamtym,— zarówno téż używanym bywa.— (T. minus Michx.).

PLEMIĘ 2.

Bzowe (Sambuceae Kunth.).

Korona umiarowa, kółkowa, dzwonkowata albo krótkorurkowa. Znamiona 3, bezszyjkowe. Nasion szewek wewnątrzległy.

RODZAJ 1095. ***Kalina*** (**Viburnum** Lin.).— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; o kraju małym, 5wrębnym i trwałym. Korona kółkowa, dzwonkowata lub krótkorurkowata, 5wrębna i roztwarta. Pręcików 5, osadzonych w rurce, wystających i równych. Jajnik 3komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki uwieszone w szczycie kąta wewnętrznego, wywrócone; znamion 3, tępych i bez szyjki. Jagoda jajowa lub kulista, uwieńczo-

na krajem kielicha, przez zronienie 1komorowa, 2nasionowa. Nasiono wywrócone; ze skórką skorupkowatą, twardą.

Gat. 1. *K. Hordowina* (V. Lantana Lin.).— Krzew do 12′ wzniesiony, z korą szaro-cisą; z gałęziami nagiemi i gładkiemi; z pędami— równie jak ogonki i szypułki— kresowanymi i otrębiastymi lub zgrzebełkowato-kutnerowatymi, przez zrosłe z sobą pokrywające je włosy gwiazdkowate. Liście ma naprzeciwległe, ogonkowe, opadające, jajowate lub nieco-okrągławe, w podstawie nierówno-sercowate, przytępione w końcu, czasem nierównopołówkowe i niewyraźnie kątowate, (4″ i 3″), drobno- i ostrokończysto-piłeczkowane, z wierzchu zielone i z rzadka gwiazdkowato-omszone, spodem zaś nerwiste i gęstokutnerowato-gwiazdkowatowłose— lub nawet prawie otrębiasto-szarawe; bez żadnych przylistków. Podbaldaszki płaskie, do 4″ w średnicy, bogate, z szypułkami 5-daléj 4- a wreszcie 2-dzielnemi; czasem jakby-promieniejące; z przysadkami równowązko-lancetowatymi; z kwiatkami szypułeczkowymi, białymi, niezbyt drobnymi, — o kielichu tępozębnym,— koronie zaokrąglono-łateczkowéj,— a główkach żółtych i wystających. Jagoda jajowa, nieco-ściśniona, z początku czerwona a późniéj czarna i mączasta.— Jedna z bardzo pospolitych po zaroślach Europy południowéj, w średniéj nawet dość częsta, a po ogrodach naszych jak najpospolitsza; kwitnie w maju i czerwcu.— Przed laty, zadawali lékarze *jagody* i *liście Kaliny*— baccae et folia Viburni, zwłaszcza piérwsze— w nieżytach gardła i w biegunkach jako lekko ściągające, drugie zaś nieco-mocniéj; kora wewnętrzna ostra bąbli skórę, ztąd młodych pędów używają czasem na zawłoki u zwierząt; z korze-

ni zaś wyrabiają właściwy rodzaj lepu ptaszniczego.— (V. tomentosum Lam.).

Gat. 2. *K. zawszezielona* (V. Tinus Lin.).— Krzew zawszezielony, do 10′ wysoki, bardzo gałęzisty, z gałęziami czerwonawo-cisemi i brodawkowanemi, a pędami 4kątnymi. Liście ma naprzeciwległe, długoogonkowe, skórzaste, podłużnie-jajowate albo eliptyczne, czasem tępe czasem nieco zaostrzone, (3″ i 1½″), w podstawie lekko zwężone i prawie-równe, w brzegu całkie ale podwinięte i za młodu omszone, już z obu stron nagie i tylko spodem o bródkach włosów w roznerwieniach, już ciągle omszone,— z ogonkami włosistymi: podbaldaszki nieco-wypukławe, 5—6dzielne, do 3″ w średnicy; na nich przysadeczki króciuchne i prawie-równowązkie; kwiaty niewielkie, białe, przed rozkwitnięciem różowawe: jagody czarno-modre, wielkości grochu, kuliste.— Zwykła w Europie południowéj, na Wschodzie i w Afryce północnéj po miejscach kamiénistych, oraz pospolita po naszych szklarniach; kwitnie od stycznia do kwietnia.— Jagody jéj mocno przeczyszczają; dla tego używają ich jeszcze miejscami w puchlinie.

Gat. 3. *K. pospolita* (V. Opulus Lin.).— Krzew a czasem i drzewo do 15′ wysokie; o gałęziach szarocisych i gładkich, gałązkach blado-szarych, a pędach zielonych i krésowanych— wszystkich zaś nagich: liściach częściéj szérszych niż długich, 3½″ w przecięciu, w podstawie niewyraźnie-sercowatych, zaokrąglonych lub téż ostro-zwężonych, 3łatowych — w łaty zatokowo-, nierówno-, grubo- i ostrokończysto-ząbkowane,— z wiérzchu nagich a spodem omszonych i nieco szarawych; na ogonkach do 1″ długich, nagich, tylko w wiérzchołku z 4 lub 6ma gruczołami nérkowatymi, dużymi

i wklęsłymi,— o 2 przysadkach szydłowatych w podstawie: podbaldaszkach promieniowatych, strojnych, do 4″ w średnicy, płaskich, 5 — 7dzielnych, z przysadeczkami równowązko - szydełkowatymi; z kwiatami-skrajnymi około $^3/_4$″ w średnicy, rozpłaszczonymi, dłużéj-szypułeczkowymi, śnieżno-białymi i bezpłciowymi,— a resztą zaledwie $^1/_6$″ w średnicy, prawie-dzwoneczkowatymi, żółtawo - białymi i obupłciowymi: wreszcie jagodach szkarłatnych, nieco - ściśnionych i eliptycznych.— Pospolita po gajach i zaroślach zwłaszcza też wilgotnych, w całéj Europie; kwitnie w maju i czerwcu.— Dawnymi czasy przepisywano *korę, liście i jagody Bza wodnego*— cortex, folia et baccae Sambuci aquatici, i to dla tego pod temi nazwami, iż skutki ich też same co i bzowych.— Po ogrodach naszych zaś, chodowaną bywa odmiana *Kaliny różowéj* czyli *Gałki śnieżne* (V. O. rosaceum Hort.), w któréj wszystkie kwiatki przybrawszy postać skrajnych sprawiają, iż ukwitnienie przeobraża się na kuliste.

RODZAJ 1096. ***Bez*** (**Sambucus** Tourn.).— Kielich rurką jajowo - kulistawą zrosły z jajnikiem; z krajem małym i 5wrębnym, z czasem niknącym. Korona kółkowo-słojkowata, 5wrębna. Pręcików 5, równych i osadzonych na rurce korony. Jajnik 3 — 5komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki wiszące ze szczytu kąta wewnętrznego, wywrócone; znamion 3 — 5, bezszyjkowych, tępych. Jagoda prawie-kulista, uwieńczona szczątkiem kraju kielicha, miaższysta, przez zniknięcie przegród 1komorowa i 3- do 5-nasionowa. Nasiona uwieszone na sznureczkach połączonych w saméj osi owocu, podłużnie- i tępo - 3graniaste; ze skórką skorupkowatą, twardą.

Gat. 1. *B. czarny* (S. nigra Lin.), lub *pospolity*.— Krzew lub niekiedy drzewo 20' dorastające, nadzwyczaj rozłożysto - gałęziste; z korą pnia popękaną; na gałęziach cisawą, o białawo-szarej przyskórni i licznych brodaweczkach rozrzuconych, oraz półksiężycowatych bliznach po opadłych liściach, z nader rozwiniętym, gębczastym i białym rdzeniem; z młodymi zaś pędami zielonymi, rowkowanymi, o 2 lub 3 parach liści, otoczonymi w podstawie trwałymi pąpiołuskami jajowatemi, z których wewnętrzne prawie - liściaste. Liście jego do 8" długie, naprzeciwległe, ogonkowe, pierzastodzielne w 5 a czasem 3 lub 7 łat różnie-jajowatych, kończystych, ostro- i gęsto-piłkowanych, w podstawie zwykle nierównych, nagich albo tylko na nerwach niewidocznie-włoskowych, z wierzchu ciemnozielonych a spodem bledszych,— z których pośrednie 3 $^1/_2$" długie a 1 $^1/_2$" szerokie. Podbaldaszki z początku wzniesione, a w owocowaniu zwisłe, do 9" w średnicy, płaskie, zbite i sute; z szypułką główną 5- daléj 3- a wreszcie widlasto-dzielną, ciemnoczerwoną w czasie owocowania. Kwiaty poczęści bezowe poczęści -szypułeczkowe, białości kości słoniowéj a późniéj żółtawe, prawie bez przysadeczków, do $^1/_4$" w średnicy; z główkami żółtemi. Jagody jajowo - kuliste, wielkości pieprzu, pępiaste, czarne, a niekiedy zielone białe lub biało i zielono pstre w różnych odmianach chodowanych.— Zwyczajny po zaroślach na miejscach wilgotnych dziki lub zdziczały w całéj Europie i Azyi północnéj, a prócz tego i sadzony; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Znana to bardzo roślina, czasem nie do wytępienia, a mimo tego nader szacowna jako lék od najdawniejszych czasów utrzymujący się ciągle w użyciu. Jéj to *kwiaty i jagody bzowe* czyli *Bzówki*— flo-

res et baccae Sambuci, zna każden w domu jako lék podręczny, wzbudzający mocne poty; a *liście i korę wewnętrzną Bza*— folia et cortex interior Sambuci przepisywali niegdyś sami tylko lékarze. Z wyjątkiem kwiatów, wszystkie części należą do ostro działających, aż do przeczyszczania i wzbudzania wymiotów; dla tego też te najczęściéj zadawanymi bywają w zaziębieniu, nieżytach, gośćcach itp: a zewnętrznie używanymi do obkładań i obmywań rozpędzających.— (S. vulgaris Lam.).

Bywa także po ogrodach chodowaną odmiana sztuką otrzymana, *B. poszarpanego* (S. laciniata Mill.); w którym łaty są wcinane kilkakroć równowązko-piérzastodzielnie.

W podobny sposób bywają także zastósowywanymi:

Gat. 2. *B. koralowy* (S. racemosa Lin.), także *czerwonym*, *léśnym* albo *górnym* mianowany: również krzew lub drzewko 10stopowe, różniące się od *czarnego*— korą szarą i czerwonawą; gałęziami nieco-zwisłemi, a ich rdzeniem rdzawym; ogonkami zamiast przylistków z 2 gruczołami w podstawie; liśćmi piérzastodzielnymi w 5 łat krótkoogoneczkowych, podłużnie-jajowato-lancetowatych, (4″ i 1″), ostropiłkowanych, całkiem nagich; podbaldaszkami bukietowato wydłużonemi na 3″,— o kwiatkach blado-żółtawych lub rdzawych, na krótkich ich gałązkach i nagich,— z koronami poodginanemi, a pręcikami krótkimi; wreszcie jagodami pąsowemi z pępkiem czarniawym w końcu, prawie-kulistemi, wielkości pieprzu:— rosnący zrzadka po lasach więcéj górzystych w Europie środkowéj i nieco południowéj, oraz Azyi; kwitnący w kwietniu i maju;— najwięcéj ceniony jako lék w Syberyi:— oraz

Gat. 3. *B. Hebd* (S. Ebulus Lin.), zwany inaczéj *niskim* i *Hebziną:* już ziele trwałe już podkrzew,— z kłębem mocno rozpłożącym się, grubym, gałęzistym i białym; z łodygą na 5′ wzniesioną, obłą, głęboko rowkowaną, brodawkowatą, nieco-szorstkawo omszoną i nie wiele- lub prawie nie-gałęzistą; z liśćmi wielkimi, od 7—13łatowymi,— o łatkach lancetowatych, piłkowanych, w podstawie nierównych, kończystych, (5″ i ½—1″), ciemnozielonych, spodem lekko omszonych,— dólnymi ogonkowymi a górnymi bezogonkowymi i

nieco zbiegającymi po łodydze;— o przylistkach prawie na 1 długich, jajowato-lancetowatych i piłkowanych; z podbaldaszkiem 3-dzielnym a daléj 3- i 2-dzielnym, wzniesionym, wielkim, nieco wypukławym, o szypułkach i szypułeczkach omszonych a przysadeczkach szydłowatych odpadających; z kwiatkami czerwonawo-białymi, wszystkimi szypułeczkowymi,— o korony łateczkach ostrych i podginanych,— pręcikach tęgo-wzniesionych, z główkami czerwonemi z czasem czerniejącemi; z jagodami kulistawemi, lśniąco-czarnemi i pępiastemi:— dość zwyczajny po polach, zaroślach i wybrzeżach lasów, na gruntach tęgich gliniastych lub kamiénistych w całéj Europie aż do Kaukazu:— z którego używano *korzeń, korę zewnętrzną korzenia, liście i jagody Hebda*— radix, cortex exterior radicis, folia et baccae Ebuli, których działanie jeszcze ostrzejsze niż *z pospolitego*.— (S. humilis Lam.).

KLASA II.

Dwulistniowe wielopłatkowe (Dicotyledoneae polypetalae).

POKOLENIE 1.

Wielopłatkowe nadjajnikowe (Polypetalae epigynae).

RODZINA CLXIV.

Gązewnikowate (Loranthaceae Endl.).

Kwiaty— już jednopłciowe, drobne i białawe lub żółtawo-zielonawe,— już pyszne obupłciowe, różnie żółte, czerwone albo zielonawe; w kłosach, baldaszkogronach, lub też i wiéchach,— rzadziéj w okółkach, główkach albo wiązkach; kątowe, końcowe lub boczne; bądź przy-

sadkowe bądź bezprzysadkowe.— Okwiat w piérwszych niekiedy żaden, a niekiedy pojedynczy i kielichowaty, i to w męzkich dzielny, a w żeńskich zrosły z jajnikiem; w drugich zupełny— z kielichem zrosłym z jajnikiem rurką, w kraju zębnym, alboli też całkowitym a niekiedy niewyraźnym, — a koroną osadzoną na górnym krążku, o 4—6—8 płatkach czasem tylko o 3, wolnych lub też spojonych w rurkę rozszczépaną, z przedkwitnieniem łuszczynowatém.— Pręciki w liczbie odpowiedniéj téjże łatek okwiatu lub płatków korony, naprzeciwległe i na tychże osadzone: nitki już dołem przyrosłe a górą wolne, już zrosłe z sobą, już całkiem żadne: główki wewnątrzwrotne albo 2woreczkowe i to bądź wzniesione i przyrosłe, bądź naległe i ruchome, otwiérające się w podłuż,— lub też wieloworeczkowe i otwarte kilkoma dziurkami,— albo 1woreczkowe i w poprzécz pękające.— Jajnik dólny, najczęściéj uwieńczony krążkiem obrączkowatym, 1komorowy: w komorze 1 zalążek, uwieszony u szczytu téjże i wywrócony: szyjka końcowa i pojedyncza, lub żadna: znamię szczytowe, mniéj więcéj zgrubłe albo niewyraźne, całkie, wykrojone alboli też wrębne.— Jagoda 1nasionowa Nasiono wywrócone, niekiedy spojone ze ścianą: skórka cienka i błoniasta; białko mięsiste, okwite. Zarodek 1 lub więcéj, wywrócony w wydrążeniu białka podpowiérzchniowém, obwodowy albo i boczny,— już prosty, już łękowaty: listnie mięsistawe i często zrosłe: a rostek górny, czasem wystający.— *Krzewy zawszezielone, widlasto rozgałęzione, na innych roślin pniach pasożytne lub nibypasożytne, a rzadko kiedy naziemne i drzewkowate; z gałęziami węzłowato - wstawowatemi, różnéj postaci; z liśćmi naprzeciwległymi, czasem okręgowymi, a najrzadziéj naprze-*

mianleyłymi, całkimi, mięsistawo-skórzastymi, o nerwach niknących w ich treści,— rzadko zaś jakby łuskowatymi lub żadnymi; bez przylistków.

RODZAJ 1097. ***Jemioła*** (**Viscum** Lin.), dawniéj ***Jemioło.***— Kwiaty jednopłciowe, oddzielno- lub rozdzielno-płciowe: w męzkich— okwiat pojedynczy, skórzasto-mięsisty, 4- rzadziéj 3 — 5-dzielny w łatki 3-kątne, wzniesione, w przedkwitnieniu łuszczynowate; główki w tychże liczbie i w ich środkach poprzyrastałe, wieloworeczkowe i otwierające się licznemi dziurkami; jajnika tylko ślad gruczołkowaty, albo ani śladu:— w żeńskich kielich zrosły rurką z jajnikiem, prawie bez kraju; płatków 4, a niekiedy 3 lub 5, skórzasto-mięsistych, osadzonych w szczycie kielicha, łuszczynowatych; pręcików ani śladu; jajnik 1komorowy; zalążek 1 wiszący; znamię bezszyjkowe, tępe. Jagoda miażdżysta, 1nasionowa. Nasiono wywrócone. Zarodków w białku mięsistém kilka; z listniami krótkimi; z rostkiem górnym.

Gat. 1. *J. biała* (V. album Lin.).— Krzew i prawdziwy pasożyt. Korzeń pojedynczy, zapuszczający się przez korę w treść drzewa i tamże niknący. Łodyga bardzo- i widlasto-rozgałęziona,— w odnogi obłe prawie pod kątem prostym rozchodzące się i wstawowate, 2′ dorastająca, zarówno z resztą rośliny żółtawo-oliwkowozielona, w całości tworząca gęsty i zaokrąglony krzaczek. Liści zawsze po 2 na końcu gałązek, rozchodzących się, bezogonkowych, lancetowato - łopatkowatych, tępych, (1 ½″ i ⅓″), czasem jakby-sierpowatych, całobrzegich, ku podstawie zwężonych i nieco garbatych dla objęcia pąpka, grubo-skórzastych, o 3 lub 5 nikłych nerwkach podłużnych. Kwiatków po 3—5 żeńskich, a po

3 męzkich,— poskupianych na końcach odnóżek bez szypułek, otoczonych w podstawie okrywką krótką a mięsistą i 2łateczkową; męzkie oliwkowe z krajem żółtym, większe,— a żeńskie barwy żółtka w zielonawą, mniéjsze,— z jajnikiem jajowym a znamieniem ostrokrężném i przyciętém. Jagoda kulista, wielkości grochu, biała, przejźrzysta, w szczycie o 5 plameczkach cisych: nasionko jajowe, ściśnione, zielone z białym znaczkiem, utopione w miażdżu tęgim i lépkim.— Niezbyt częsta w Europie, na wielu gatunkach drzew zwłaszcza na gruszy, jabłoni, głogu, topoli, grochodrzewie, migdale, lipie, jodle i w. i: kwitnie w marcu i kwietniu.— Dawniéj używano *jagód Jemioły*— baccae Visci ale tylko zewnętrznie, jako odmiękczających, dojźrzéwających i rozpędzających; zapewnie przez *lep* okwicie w nich zawarty, a tyle zastósowywany w łapaniu drobnego ptastwa, much i innych owadów uprzykrzonych; który wszelako z łodyg, jeszcze ma być tęższym. Także zbiérano miejscami— choć niewłaściwie— za gązewnikowe, gałązki z liśćmi, jako *Jemiołę dębową*— Viscum quernum, a łodygi jako *drzewo Jemioły dębowéj*— lignum Visci quercini; używając ich zarówno z rzeczywistemi.

Jeszcze do dziś dnia w Ameryce, w podobnyż sposób zastósowywują lékarsko i przemysłowo:

Gat. 2. *J. żółtawą* (V. flavescens Pursh.), odróżniającą się— gałęziami okręgowemi; liśćmi klinowato - przewrotnie - jajowatymi, 3nerwowymi; a kwiatami w kłosach przerywanych i krótszych od liści:— rosnącą w Pensylwanii i Karolinie: oraz

Gat. 3. *J. czerwoną* (V. rubrum Lin.), odmienną — łodygą pojedynczą; liśćmi podłużnymi, lśnąco-zielonymi i zwężonymi w ogonek; kwiatami w kłosach przerywanych, o pół krótszych niż liście; i czerwonemi jagodami;— również w Karolinie używaną.

RODZAJ 1098. ***Gazewnik*** (**Loranthus** Lin.). — Kwiaty obu- lub niekiedy przez zronienie jednopłciowe, każdy o 1 lub 3 przysadeczkach. Kielicha rurka jajowa albo wartołkowata a obła, zrosła z jajnikiem; kraj krótki, ucięty, zębny lub też dzielny. Korona z 4 lub 8a rzadziéj 5 albo 6a płatkami, osadzonymi na szczycie kielicha, wolnymi lub mniéj więcéj zrosłymi w rurkę rozszczépaną, w przedkwitnieniu łuszczynowatymi, a w kwiecie rozwiniętym różnie ułożonymi. Pręciki w liczbie odpowiedniéj płatkom i im naprzeciwległe; z nitkami czasem aż do połowy przyrosłemi do płatków, równemi lub naprzemian krótszemi; a główkami wewnątrzwrotnemi, 2woreczkowemi, podstawo- lub boczno-czépnemi i wtedy wzniesionemi, albolitéż naległemi i ruchomemi a tém samém grzbietoczépnemi,— o woreczkach naprzeciwległych i otwierających się w podłuż. Jajnik dólny, 1komorowy, 1zalążkowy; zalążek wiszący; szyjka nitkowata; znamię pojedyncze, główkowate lub wartołkowate. Jagoda jajowa albo wartołkowata, w szczycie naga lub uwieńczona krajem kielicha, 1komorowa, 1nasionowa. Nasiono wywrócone. Zarodek już prosty już skrzywiony, w wydrążeniu mimośrodkowém białka; o listniach spojonych; a rostku górnym.

Gat. 1. *G. pospolity* (L. europaeus Lin.).— Krzew pasożytny 4′ dorastający, rozpiérzchło-widlasto rozgałęziony— w odnogi obłe i wstawowate, równie jak i łodyga kruche, szaro-cise, nagie i bliznowane,— a te w mnóstwo pędów ulistnionych, ściśnionych ku końcom i zielonych: którego— liście odpadające, naprzeciwległe, podłużnie-przewrotnie-jajowate, zwężone w ogonek krótki, w końcu tępe lub wgniecione, ($1\frac{1}{2}''$ i $\frac{3}{4}''$), całobrzegie albo lekko wykrawane, grubo-skórzasto-mięsi-

stawe, zielone, całkiem nagie, niższe coraz mniéjsze: kwiatów obu- lub rozdzielno-płciowych w kłosach końcowych krótszych od liści— po 6 do 15tu, drobnych, odstających, żółtawo-zielonych, poosadzanych bez szypułeczek w dołkach mięsistéj szypułki naprzeciwległe, każdy z małym i okrągłym przysadeczkiem; o kielichu maléńkim, miseczkowatym, wieńczącym owoc; o koronie 6- a rzadziéj 4—5-płatkowéj; w męzkich— o pręcikach krótszych od niéj a jajniku z szyjką bez znamienia,— w żeńskich o piérwszych bez główek, drugim zaś z szyjką ze znamieniem prawie-główkowatém: jagody niemal-kuliste, krótkoszypułeczkowe, blado-żółte, nieco-lśnące, wielkości grochu; a nasiona jajowo-kulistawe, cise.— Porasta wielkie dęby w Czechach, Morawii i Szląsku, a w całéj Europie wschodnio-południowéj najwięcéj kasztany; kwitnie w kwietniu i maju.— Z niego to właściwie zbiéraną być winna *Jemioła dębowa* i *drzewo Jemioły dębowéj*— Viscum quernum et lignum Visci quercini powyżéj wspomniane, tyle zachwalane w padaczce i wszelkich chorobach ciężkich kurczowych, oraz w cierpieniach błon śluzowych. Do robienia *lepu* nie używa się.

Gat. 2. *G. dwubarwny* (L. bicolor Roxb.).— Krzew z korą szarą; gałęziami bardzo licznemi, podnoszącemi się; a pędami— łącznie z liśćmi i koroną— gwiazdkowato opilśnionymi; z liśćmi prawie-naprzeciwległymi, prawie-bezogonkowymi, jajowatymi lub eliptycznymi a górnymi prawie równowązko-lancetowatymi, całobrzegimi, falistymi, (4″ i 2 1/2″), poodginanymi, skórzastymi i nagimi; z gronami kątowemi, do 2″ wzniesionemi,— o wielu kwiatach obupłciowych, krótkoszypułeczkowych, z przysadeczkiem wklęsłym dolegającym z jednéj stro

ny do jajnika, szkarłatnych i na 1" długich,— o kielichu maleńkim i całkim, — a koronie zrosłopłatkowéj i nieumiarowo - 5szczépnéj, z rurką nieco-skrzywioną i brzuchatą dołem a powyżéj zaciśniętą, z łatkami zaś odgiętemi; wreszcie z jagodami podłużnemi.— Bardzo zwyczajny po drzewach w Bengalu i Koromandelu; kwitnie latem.— Silheczanie, nadzwyczaj wysoko cenią go w léczeniu kiły.— (Dendroptoë bicolor Mart.).

Gat. 3. *G. cytrynowy* (L. citricola Mart.).— Krzew wysmukło- i rozsochato-gałęzisty, popielaty, drobno-brodawczkowy, często i korzeniopustny; o liściach prawie - naprzemianległych, odstających, krótkoogonkowych, jajowatych, nieco-kończystawych albo przytępionych, (3" i 2½"), obrzeżonych cisawo-przejźrzysto, prawie - skórzastych i suchych, jasno-zielonych; o gronach złożonych, końcowych lub kątowych, krótszych niż liście, ku górze pojedynczych, a poniżéj niemal-okręgowych— z odnóżkami naprzeciwległemi i 3kwiatowemi; kwiatach bezszypułeczkowych, z przysadeczkiem wklęsłym, białych i drobnych,— z łateczkami korony zrosłopłatkowéj poodginanemi,— pręcikami 3 krótszymi od reszty, a wszystkimi od korony; jagodzie zaś podłużnéj.— Pospolity na drzewach cytrynowych w Brazylii; kwitnie z początku lata. — Gałęzie i liście roztarte z oliwą, słynne są ze skutków swych zewnętrznych w puchlinach; a przewarzone z mlékiem, w cierpieniach piersiowych.— (Struthanthus citricolus Mart.).

RODZINA CLXV.

Dereniowate (Cornaceae Lindl.).

Kwiaty obu- lub przez zronienie mięszano - płciowe, w główkach albo okółkach najczęściéj z okrywą

ubarwioną, lub też w baldaszkogronach bez okryw. Kielich rurką zrosły z jajnikiem, a w kraju 4zębny. Korony 4 płatki, osadzone na końcu rurki kielicha, naprzemianległe z kielichem, w przedkwitnieniu łuseczynowate, w porze kwitnienia roztwarte, a wreszcie odpadające. Pręciki w liczbie płatków, wraz z niemi i to naprzemian osadzone na kielichu; z nitkami nitkowatemi, wolnemi; a główkami wewnątrzwrotnemi, grzbietoczépnemi, otwierającemi się w podłuż. Jajnik dólny, 2—3-komorowy, uwieńczony krążkiem często niknącym; komory 1zalążkowe; zalążki wiszące i wywrócone; szyjka pojedyncza, prawie-maczugowata; a znamię główeczkowate. Pestczaki wolne lub też zrosłe w wielopestczak, z blizną po odpadłym kielichu w szczycie; z pestką kostną, 2- lub niekiedy 3-komorową, a czasem tylko przez zronienie 1komorową; komorach 1nasionowych. Nasiona wywrócone; ze skórką skórzastą. Zarodek w osi białka mięsistego, niemal długości onegoż; z listniami listkowatymi; a rostkiem dólnym.— *Drzewa lub też krzewy, a rzadko zioła trwałe; z liśćmi naprzeciw- lub czasem naprzemian-leglymi, prostymi i pierzastonerwowymi; bez przylistków.*

RODZAJ 1099. ***Dereń*** (**Cornus** Tourn.).— Z cechami temiż samemi co i w rodzinie, z wyjątkiem, iż kwiaty w nim bywają— już okółkowe z okrywą, już w gronach lub wiechach bez tychże, a— nigdy główkowe.

Gat. 1. *D. pospolity* czyli *jadalny* (C. mascula Lin.). - Drzewo, rzadko 20' przerastające, naprzeciwlegle gałęziste w odnogi obłe, cisawe i nagie: w którém— liście naprzeciwległe, późne, krótko- i omszono-ogonkowe, (3½" i 1½"), jajowate, kończyste, całobrzegie, z obu stron lekko omszono-szorstkawe, z wierzchu

ciemnozielone i nieco połyskujące, a spodem spłowiałozielone i z nerwami bocznymi przebiegającymi aż do wierzchołka; kwiaty wczesne, na końcach krótkich gałązek po 15 — 30 w okółkach, równych okrywie o 4 łatkach odstających, wklęsło-jajowatych, zwykle przytępionych, rzęsowanych, brudno-żółtych wewnątrz a zewnątrz zielonkowatych,— krótko- i prawie-kosmato-szypułkowe, żółte, z zaledwie widocznym kielichem, a płatkami ostrymi; pestczaki eliptyczne, blisko na 1″ długie a do ½″ w średnicy, lśniące, pąsowe, czasem żółte lub białawe,— z pestką podłużną, gładką i żółtą.— Zwyczajny dziki po lasach i wzgórzach wystawionych na słońce w Europie południowéj, rzadki w umiarkowanéj, u nas zaś wszędzie chodowany po ogrodach; kwitnie w marcu i kwietniu.— Owoce jego przyjemnie słodko-kwaskowate ale cokolwiek cierpkawe u dawnych pisarzów *Swidośliwkami* lub *Szpaczemi śliwkami* zwane, używanymi bywały jako *owoce Derenia*— fructus Corni, w gorączkach, w krwotokach i biegunkach długotrwałych; jadają je także świeże lub zaprawne w cukrze, albo w occie jak oliwki; liśćmi zastępowano niegdyś herbatę; a piękne i nader twarde drzewo, cenionem bywa bardzo, na różne drobne wyroby, np: grzebienie, narzędzia miernicze, modele machin itp.

Gat. 2. *D. kwiecisty* (C. florida Lin.).— Krzew a czasem i drzewko 20′ wysokie, do 9″ w średnicy, z korą czarniawą i popękaną, a gałęziami szaro-zielonemi i lśniącemi; z liśćmi jajowatymi, wczesnymi, dłużéj-kończystymi i większymi niż w poprzedzającym, z wierzchu żywo-zielonymi i rzadziéj— a spodem biało-modrawo-zielonymi i gęściéj pokrytymi włoskami przylegający-

mi; z kwiatkami późnymi, drobnymi, żółto-zielonawymi,— w zbitych i prawie główkowatych okółkach końcowych do 4" w średnicy, objętych strojną okrywą z wejźrzenia podobną do okwiatu— o 4 łatkach przewrotnie-jajowatych lub prawie-sercowatych, białawych, czerwonawych albo fiołkowawych, z koniuszkiem kosmatym prawie wcięto-odgiętym; z pestczakami po 2—6 wraz, jajowymi, szkarłatnymi, 4 razy mniejszymi od dereni, gorzkimi.— Pospolity po lasach północno-amerykańskich, najwięcéj w Kanadzie i Wirginii, a u nas po ogrodach chodowany; kwitnie w maju.— Tameczni nawet lékarze, często używają jego kory ściągająco-gorzkiéj w zastępstwie chiny; którą to działalność winna znacznéj ilości zawartéj w niéj *korniny*, podobno że bardzo zbliżonego w skutkach do chininy; którego w poprzednim gatunku nie wykryto. Również i drzewo ciemno-czokoladowe, jest dość cenione.

Zarówno używanéj kory, dostarcza także

Gat. 3. *C. jedwabisty* (C. sericea L' Her.): krzew zaledwie 10' dorastający; odznaczający się— gałęziami ciemno-ciso-czerwonemi, nieco-brodawkowanemi, a pędami gęsto i miękko-włosistemi; liśćmi ogonkowymi, jajowatymi, krótko-kończystymi, ($4\frac{1}{2}$" i $2\frac{1}{2}$"), w podstawie zaokrąglonymi lub cokolwiek nierównymi, brzegiem jakby karbeczkowanymi, z wierzchu zielonymi, a spodem— zwłaszcza na nerwach i to najbardziéj z młodu— rudawo-jedwabisto włosistymi, z wiekiem zaś także niemal nagimi; kwiatami w podbaldaszkach 3—5-dzielnych, przypłaszczonych, końcowych i włosisto-szypułkowych — białymi,— o kielichu białawo-włosistym, a płatkach korony równowązkich; wreszcie owocami okrągławymi i żywo-modrymi:— rosnący po lasach wilgotnych Kanady i Karoliny, oraz po naszych ogrodach;— kwitnący w czerwcu i lipcu.— (C. coerulea. Lam.):— jako téż i

Gat. 4. *D. Świdwa* (C. sanguinea Lin.) czyli *Świd* lub *Świdwina;* pięknie wyróżniający się, swemi— gałęziami nagiemi i gład-

kiemi tylko za młodu przytulono - włoskowatemi, a pod jesień i w zimie krwisto - czerwonemi; liśćmi jajowymi, z obu stron jednobarwnymi, lecz lekko omszonymi spodem; a obok białych kwiatów— owocami prawie-czarnymi i białawo-kropeczkowanymi: — dość zwykły po lasach i zaroślach Europy i Azyi północnéj;— którego owoce nie do jedzenia, ale z nasion wyciskać się da oléj wyborny do oświetlania.

RODZINA CLXVI.

Okółkowe (Umbelliferae Endl.).

Kwiaty obu- albo przez zronienie jedno - płciowe, w okółkach lub baldaszkach, zewnętrzne często jakby promieniowate.— Okółki już pojedyncze; już wielopromieniowe, lub prawie główkowate; już umiarowo lub nieumiarowo podzielone i to czasem widlasto, wielo- lub niewielo-kwiatkowe; już wreszcie złożone z różnéj liczby okółeczków; z okrywami i okrywkami, lub tylko jedną z dwojga, lub też wcale bez jednych i drugich.— Kielich zrosły z jajnikiem rurką, powstałą z 5 działek zrosłych wraz, 1- lub więcéj-nerwowych; z krajem już uciętymi niewyraźnym lub żadnym, już 5łateczkowym, a to trwałym albo odpadającym.— Korona z 5 płatków osadzonych na zewnątrz krążka wyścielającego kraj kielicha, naprzemianległych z jego łateczkami; całkowitych, jakby wykrojonych w *wybrzeżek* (sinus), albo li też rzeczywiście 2łateczkowych; w wierzchołku płaskich, lub z *koniuszkiem* (lacinula) odgiętym albo wwiniętym; w przedlistnieniu prawie - dachówkowatych lub też łuszczynowatych; często zewnętrznych w okółku większych, a niekiedy całkiem bez żadnych.— Pręcików 5, osadzonych

wraz, lecz naprzemian z płatkami; o nitkach krótkich, nitkowatych, w przedkwitnieniu poodginanych; a główkach wewnątrzwrotnych, 2woreczkowych, jajowych lub mosznowych, otwierających się w podluż.— Jajnik 2- a rzadko przez zronienie 1-komorowy; komory 1załążkowe; załążki wiszące; szyjki 2, wierzchołkowe, pojedyncze, w podstawie mniéj więcéj zgrubłe— w *podszyjcze* (stylopodium) nakrywające jajnik, wzniesione, późniéj rozchodzące się, a rzadko odpadające, 1o zwrócone do środka a 1o do obwodu okółka.— Owoc dwuziarneczak, zwykle uwieńczony krajem kielicha i szyjkami z ich podszyjczami, powstały zazwyczaj z 2 *ziarneczaczków* (mericarpia) jako połóweczek, oddzielających się od siebie wraz z kielichem po dojźrzeniu, a uwieszonych górnymi końcami ściany *łącznéj* (comissura)— u szczytu rozszczépanego i nitkowatego *nadsadnika* owocowego (carpophorum); czasem na zawsze ściśle z sobą spojonych; a co najrzadziéj— tylko z jednego— po zronieniu drugiego: cały zwykle o 10 żeberkach właściwych; z których 5 głównych, przedstawia tyleż nerwów głównych z działek kielicha zrosłych i przedłużonych w jego ząbki; drugie zaś 5 szwowych, powstałych z tyluż szwów zrosłych działek kielichowych, a dążących do wycięć między ząbkami onegoż; wreszcie także 10 podrzędnych, mniéj wydatnych, przebiegających pomiędzy właściwemi, a biorących początek z główniéjszych pobocznych nerwków działek kielichowych: połóweczka zaś czyli właściwie pojedynczy ziarneczaczek każdy o 5 *żeberkach* (juga); z których 1 *grzbietne* (dorsale), 2 *pośrednie* (intermedia) a 2 *skrajne* (lateralia), i to w ten sposób ułożone,— że w jednym żeberko grzbietne i 2 skrajne należą do głównych, a 2 pośrednie do szwowych,—

zaś w drugim na odwrót: żeberka wszystkie mniéj więcéj wydatne, umiarowo grubsze i cieńsze, wyższe lub niższe, jednostajnie lub niejednostajnie od siebie odległe,— a w tym ostatnim razie pooddzielane 4 wklęsłemi płaszczyznami czyli *międzyżebrzami;* skrajne zaś, albo całkiem na krawędzi ziarnczaka jako *obrzeżające* go (marginalia),— lub też aż na ścianie łącznéj umieszczone: wreszcie *smugi*, jako odbiéralniki olejkowe do treści nasiennika należące, występują przebiegając w podłuż— już przez międzyżebrza już przez ścianę łączną pojedynczo albo po dwie a czasem i liczniéj, już— leżąc pod żeberkami, lub całkiem ich niedostaje; pomiędzy któremi wolne ustępy stanowią *półka.*— Nasiono w każdym ziarnczaku 1, wywrócone; o skórce zwykle zrosłéj z nasiennikiem, czasem tylko oddzielającéj się; białko okwite, mięsiste lub prawie-rogowate,— już w grzbiecie mniéj więcéj wypukłe, a w przodzie zawsze zwróconym ku nadsadnikow iczyli ośce owocu płaskie albo nieco wypukławe,— już całym brzegiem wwinięte,— już téż podgięte na łącznéj od podstawy ku wiérzchołkowi.— Zarodek prosty i krótki, w szczycie białka; listnie nieco nierówne, przeobrażające się w czasie rostkowania w liście nasienne; rostek zaś górny.— *Zioła roczne lub trwałe, niekiedy podkrzewy; z łodygą obłą lub kątowatą, często rowkowaną a prawie zawsze krésowaną, dętą, węzłowato-wstawowatą, pojedynczą lub naprzemianlegle gałęzistą; z liśćmi naprzemianległymi, tylko czasem najniższymi naprzeciwległymi, rzadko niepodzielnymi ale prawie zawsze rozmaicie i kilkakrotnie wcinanymi, ku podstawie rozszérzonymi w obszérną pochwę obéjmującą wstaw.*

PODRODZINA I.

Płaskonasionowe (Orthospermae Dec.)

Nasiono na ścianie łącznéj płaskie, ani brzegiem wwinięte, ani podwinięte podstawą.

RODZAJ 1100. ***Pępownica*** (**Hydrocotyle** Tourn.) także ***Wąkrota***.— Kielicha rurka ściśniona, a kraj niewyraźny. Płatki jajowate, całkowite, zaostrzone, z końcem prostym. Owoc z boków płasko-ściśniony, 2tarczowaty: ziarnczaczki bez smug; z żeberkami nitkowatemi, grzbietowém i skrajnemi niewyraźnemi. Nasiono łódkowato-ściśnione.

Gat. 1. *P. pospolita* (H. vulgaris Lin.).— Ziele trwałe: którego łodyga wysmukła, prawie-nitkowata, pokładająca się i puszczająca z węzłów spodem korzonki, a ku górze liście i kwiaty; liście na 6calowych, obłych i w końcu włosistych ogonkach,— środkowo- lub mimośrodkowo-tarczowate, okrągłe, od $^1/_4$—$1\,^1/_2$" w średnicy, prawie-łatkowato karbowane lub 7 — 9razy wykrojone i tyluźnerwowe, z wierzchu nagie i lśnące, a spodem czasem z rzadka włoskami porosłe; okółki główkowate, 5—10kwiatkowe,— na 1—2" długich szypułkach nitkowatych, opatrzonych w podstawie łuską jajowatą błoniastą, a pod okółkiem 1ą i czasem jeszcze nieco niżéj 2ma naprzeciwległymi; kwiatki krótkoszypułeczkowe, białe albo czerwonawe,— każdy przysadeczkiem błonkowatym podparty; owoce maléńkie, zaledwie $^1/_{12}$" szérokie a blisko o połowę krótsze, w podstawie cokolwiek wykrojone.— Rośnie w Europie umiarkowanéj, po łąkach mokrych, bagnach, po nad rowami i stawami; kwitnie od maja do lipca.— Cała smaku rzerzuchowatego, używaną bywała jako *ziele Pępownicy wodnéj*

— herba Cotyledonis aquaticae, jako lék otwierający i pędzący mocz, w zatkaniach trzewów brzusznych, w puchlinach a czasem i w gnilcu; zewnętrznie zaś do gojenia ran. Owcom zaś ma sprawiać moczenie krwawe.

Tak samo zastósowywaną była

Gat. 2. *P. azyatycka* (H. asiatica Lin.): odróżniająca się — miękką kosmatością wszystkich części; łodygą wydającą rozłogi; liśćmi 1½calowymi, 7nerwowymi i niemal sercowato wykrojonymi; szypułkami 12 razy krótszymi od ogonków;— pospolita po bagnach w Azyi, Afryce i Ameryce nieco goretszéj, gdzie prawie bez przerwy kwitnie;— którą jeszcze do tego jak my rzerzuchę, za sałatę jadają:— oraz

Gat. 3. *P. okółkowa* (H. umbellata Lin.): zupełnie naga; z liśćmi prawie 2 razy karbowanymi, wykrojonymi w podstawie, 11—13nerwowymi; z kwiatkami 20—30, w doskonałym okółku, o okrywie wielołatkowéj i na szypułce prawie równéj lub niekiedy i dłuższéj od ogonków:— zwykła w Ameryce od Wirginii aż do Brazylii, gdzie w chłodniéjszych podniebiach kwitnie niemal ciągle;— która oprócz powyższych skutków, w większych dawkach ma sprawiać wymioty.

RODZAJ 1101. ***Azorka*** (**Azorella** Lam.).— Kielicha rurka ściśniona, a kraj 5zębny. Płatki jajowate, całkie. Szyjki krótkie. Owoc jajowy, w złączeniu zaciśniony i prawie mosznowaty: ziarnczaczki bez smug; od grzbietu nieco-ściśnione; z żeberkami nitkowatemi, nikłemi.

Gat. 1. *A. Gillieza* (A. Gilliesii Hook.).— Ziółko trwałe, zbito darniste przez liczne łodygi, wznoszące się zaledwie na 2"— z kłębu zapuszczającego się głęboko i rozpłożącego; z liśćmi dachówkowatymi, suchymi, tęgimi, 3łatkowymi w łatki zaostrzone i niekiedy jeszcze raz wcięte, w podstawie rozszérzone w ogonek szérokopochwiasty w podstawie; z szypułkami końcowemi, grubemi, pomarszczonemi, dzierżącemi okółek prosty,

4—10kwiatkowy,— z okrywą prawie równą szypułeczkom, o 5—6 łatkach jajowych, wklęsłych i tępych; z owocami eliptycznie-jajowymi, tępymi, mocno nadętymi. — Porasta Andy koło Mendozy, w wysokości 6000—12000'. — Zbierają z niéj lipożywicę, używaną w bólach głowy.— (Bolax Gilliesii Hook.).

RODZAJ 1102. ***Górzypian*** (**Bolax** Commer.). — Kielicha kraj całkowity, niewyraźny. Płatki całkie, jajowate, roztwarte. Szyjki krótkie. Owoc 4ścienny, z boków wklęsły; z ziarnczaczkami bez smug, ale o 5 żeberkach nerwkowatych, tępych i gładkich, z których — 1 grzbietowe, 2 pośrednie tworzące krawędzie 4ścienne, a 2 skrajne nitkowate i obrzeżające; z ścianą łączną wąziuchną.

Gat. 1. *G. lipożywiczny* (B. gummifer Spr.).— Ziółko darniste; o liściach zbito-dachówkowatych, 3-wrębnych w łatki tępe, gładkich, skórzastych,— na ogonkach szérokich, w podstawie korkowato-błoniastych; okółkach bezszypułkowych lub szypułkowych, pojedynczych, zwykle 4kwiatkowych,— z okrywą kilkołatkową; owocach za młodu gwiazdkowato omszonych, a po dojźrzeniu pęcherzowato rozdętych, z powodu zbiérającéj się cieczy lipożywicznéj pomiędzy owocem a odstałym od niego kielichem.— Porasta góry w południowéj Chili i w Patagonii. — Lipożywica wydzielona w owocach, żółto-czerwonawa i ostro-gorzka, a woni opoponakowéj, — używaną bywa w miejscu na wzór poprzedniéj w wielu chorobach.

RODZAJ 1103. ***Zaświt*** (**Asteriscium** Cham. et Schl.).— Kielicha kraj szeroko-5dzielny, trwały. Płatki wykrojone, z koniuszkiem wgiętym a wybrzeżkiem zgrubłym. Szyjki nitkowate. Owoc graniastosłu-

powo-4skrzydły: ziarneczaczki w grzbiecie lekko-wypukłym jakby wyżłobione przez wystające skrzydełka bez smug, o 5 żeberkach nerkowatych,— z których 1 grzbietowe grzbieciste, 2 pośrednie obrzeżające jako skrzydełka, a 2 skrajne międzybrzeżne i bardzo zbliżone do łącznéj.

Gat. 1. *Z. chilijski* (A. chilense Cham.).— Ziele trwałe; z kłębem drzewiastym, skręconym, do 8″ długim a ¼″ w średnicy, zewnątrz białym a wewnątrz cisym, wydającym— łodygi liczne, do 2′ wzniesione, rowkowane i krésowane, nieco gałęziste i prawie bezlistne górą: którego— liście klinowato-okrągławe, różnie-3łatowe, prawie-skórzaste,— o łatach grubo i prawie ciernisto-kończysto piłkowano-ząbkowanych, zaostrzonych,— najniższe długoogonkowe, do 1½″ długie i płyciéj wcinane,— ku górze coraz mniéjsze, króciéj-ogonkowe i z głębszemi wcięciami,— aż najwyższe bezogonkowe, łuskowate i 3dzielne w łatki wązkie i kończyste: okółki końcowe, pojedyncze, prawie-kuliste, wielokwiatowe,— z okrywą prawie równą szypułeczkom, o 10 łatkach ostro-lancetowatych, często 2—3szczépnych; kwiatki żółtawe, 2 razy dłuższe od kończystych łatek kielicha: owoc maleńki, zaledwie 1/12″ długi, w podstawie zaokrąglony.— Porasta spiekowiska i piaszczyska w Chili.— Jako cała wonna jakby anyżkowo, używaną bywa we wzdęciach.— (Eryngium tricuspidatum Dom.).

RODZAJ 1104. ***Żankiel*** (**Sanicula** Tourn.). — Kielicha rurka cierńkowana; kraju łatki listkowate, trwałe. Płatki schodzące się, przewrotnie-jajowate, wgięte koniuszkiem długim w wybrzeżku. Jajnik 2zalążkowy; szyjki nitkowate. Owoc kulistawy: ziarneczaki

półkuliste, zrosłe, bez żeberek lecz z wielą smugami, gęsto haczykowato-ociernione.

Gat. 1. *Ż. pospolity* czyli *lékarski* (S. europaea Lin.), u dawnych *samiec, Rannik* lub *Ziele ranne.* — Ziele trwałe, najczęściéj mięszanopłciowe. Kłąb gruby, wielogłowy, czarniawo-cisy, z mnóstwem korzonków włóknistych. Łodyga do 1½' wzniesiona, rowkowana, najczęściéj pojedyncza lub czasem rozgałęziona w końcu w kilka gałęzi, zwykle czerwonawa, a zawsze naga— zarówno z resztą rośliny. Liście korzeniowe na 5calowych ogonkach, lśnące, do 3" w średnicy, w całości okrągławo-sercowate, głęboko-dłoniasto 5wrębne— w łaty przewrotnie-jajowato-klinowate, nieco tępawe, zazwyczaj jeszcze raz 3szczépne i wcinano- a ciernisto-kończysto-piłkowane; łodygowe zaś już żadne, już 2 albo 3, maléńkie i króciuchno-ogonkowe. Okółek najczęściéj 2 razy złożony; ogólny 2—5promieniowy, szczegółowe 3promieńkowe, a ostateczne okółeczki główkowate; z okrywy łatkami lancetowatemi, prawie-pierzastodzielnie i ciernisto-kończysto piłkowanemi,— a okrywek całobrzegiemi. Kwiatki drobne, białe lub czerwonawe,— obupłciowe bezszypułkowe, a męzkie bardzo krótko; z łatkami kielicha ząbeczkowanemi; pręcikami mocno wystającymi; a szyjkami niteczkowato przedłużonemi. Owoce maléńkie, czerwonawe, gęsto osłane cierńkami haczykowato-poodginanymi, ku podstawie mniéjszymi, ku wierzchołkowi większymi i ku górze pozwracanymi. —. Nader zwyczajny po lasach liściastych górzystych, w całéj Europie; kwitnie w maju i czerwcu.— Niegdyś nie małą rolę odgrywały *korzeń i ziele Żankla* lub *ranne*— radix et herba Saniculae, w léczeniu ran (czego sama nazwa dowodzi), wrzodów

zewnętrznych i wewnętrznych, oraz w celu wessania wynaczynień krwi wewnętrznych; korzonków zaś używano czasami jako zawłoczek, przy robieniu zawłok koniom.

RODZAJ 1105. ***Jerżmianka*** (**Astrantia** Tourn.), późniéj ***Jarżmianka***. — Kielicha rurka guziczkowata, a kraju łatki listkowate. Płatki schodzące się, podłużnie-przewrotnie-jajowate, wgięte koniuszkiem prawie-równodługim. Szyjki nitkowate. Owoc od grzbietu ściśniony: ziarnczaki prawie-zrosłe, bez smug; żeberek 5, wzniesionych, tępych, fałdkowato-ząbeczkowanych, rozdętych, zawiérających w swém wydrążeniu inne mniéjsze żebereczka.

Gat. 1. *J. większa* (A. major Lin.), od dawnych *Zielem kruczém* lub *czarném* mieniona.— Ziele wieloletnie, całe nagie, mięszanopłciowe. Jego kłąb ukośny, zbity, wielogłowy, czarno-cisy, gęsto osłany korzeniami włóknistymi rozgałęzionymi: łodyga podnosząca się lub téż wzniesiona do 3′, krésowana, pojedyncza lub nieco gałęzista ku górze: liście korzeniowe na 8calowych ogonkach, okrągławo-sercowate, do 5″ w średnicy, głęboko-dłoniasto 5dzielne — w łaty eliptycznie-lancetowate, klinowato zwężone ku podstawie, prawie-3szczépne i zaostrzone, nierówno 2 razy piłkowane w ząbki ostre i rzęsowane; łodygowe tylko 1 lub 2, krótkoogonkowe lub wprost na pochwie osadzone; okółek złożony, 4—5-a rzadziéj aż do 8-promieniowy, a promienie-2—3promieńkowe; okrywy cokolwiek dłuższe od okółka, o 3—5 łatkach wielkich i całkich lub poszczépanych na 12—20 lancetowatych, piłkowanych lub całobrzegich, białych albo czerwonawych, mocno-żyłkowanych, z końcami zawsze zielonymi i często 1—2zębnymi,— okrywki zaś zwykle

z 2 łatek naprzeciwległych. Kwiatki obupłciowe z męzkimi pomięszane, na szypułeczkach niteczkowatych i szorstkawych, białe, drobne; z łatkami kielicha jajowato-lancetowatemi i ciernisto-kończystemi, zaledwie dłuższemi od korony; pręcikami bardzo wystającymi; owoc podłużnie-przewrotnie-jajowy, białawy.— Jedna z pospolitszych po lasach górnych w Europie środkowéj; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Dawniéj wielkiéj używał wziętości, ostro-gorzki *korzeń Jarzmianki* lub *Miarza czarnego*— radix Astrantiae v. Imperatoriae nigrae, jako mocno-przeczyszczający zamiast ciemiernikowego, w zastoinach i zatkaniach trzewów brzusznych; dziś zaś zaledwie zwierzętom w tym celu zadawanym bywa.— (A. nigra Scop.).

Zastępczo, choć nieco z mniéjszym skutkiem, używano także Gat. 2. *J. mniéjszą* (A. minor Lin.), dawniéj *Żanklem samicą* i *Miarzem* lub *Mistrzownikiem czarnym* mienioną; różniącą się zaledwie — wzrostem i rozmiarami wszystkich części dużo mniéjszymi, a przytém — liśćmi korzeniowymi z łatkami 7—8, lancetowatemi, głęboko- i ostro-piłkowanemi lub nawet i piérzastodzielnemi; okryw zaś całobrzegiemi i prawie równemi okółkom; a w reszcie kielicha tępo-jajowatemi i krótko-ciernisto kończystemi: — rosnącą na Alpach: — (A. digitata Mönch.):— oraz

Gat. 3. *J. pośrednią* (A. intermedia Bunst.): wyższą ale wysmuklejszą od większéj; z liśćmi łodygowymi górnymi tylko 3dzielnymi; okrywkami o pół krótszemi od okółeczków, prawie-ościsto piłkowanemi; a zębami kielicha równowązkimi, znacznie dłuższymi aniżeli płatki: — znachodzoną na Alpach Europy południowéj i Kaukazu.— (A. caucasica Spr.).

RODZAJ 1106. ***Mikołajek*** lub ***Wietrznik*** (**Eryngium** Tourn.).— Kwiaty bezszypułeczkowe, na osadniku kulistym lub obłym a plewinowym. Kielicha rurka ostra w dotknięciu, przez pokrywające ją łuseczki i pęcherzyki; a kraj z łatkami listkowatemi. Płatki

schodzące się, przewrotnie-jajowato podłużne, z wwiniętym w wybrzeżku koniuszkiem równodługim. Szyjki niteczkowate. Owoc przewrotnie-jajowy, obławy, łuseczkowany lub guziczkowany: ziarneczaczki półobłe, bez smug, bez żeberek, z nadsadnikiem zrosłym z nasionami w całéj długości.

Gat. 1. *M. polny* (E. campestre Lin.), w dawnych pismach także *górny* lub *Babia rzyć*, miejscami *Latawiec*.— Ziele trwałe: z kłębem długim, marchwiowatym, nieco odnożystym z czasem i wielogłowym, czubatym, żółtawo-szarym albo cisawym zewnątrz, wewnątrz zaś białym: z łodygą do 2' wzniesioną, tęgą, bruzdowaną, mocno i odstająco rozgałęzioną w odnogi 2—3dzielne, nagą: z liśćmi skórzastymi, tęgimi, modrawo-zielonymi, z obu stron białawo żyłkowymi i nagimi; z których— w młodéj roślinie odziomkowe długoogonkowe; podłużne, (4" i 1¼"), tępe, w podstawie przycięte lub wykrojone, prawie-karbowano ząbkowane w ząbki krótkocierniste,— a następne troisto- lub piérzasto-wcinane w łatki cierniste;— w starszéj zaś i kwitnącéj prawie-3kątne, 2 lub 3 razy piérzastodzielne w łaty széroko spuszczające się i wszechcierniste; łodygowe znów podobne, lecz na pochwach krótkich, prawie uszkowato-rozszérzonych i wcinano-piłkowanych; a najwyższe całkiem bez ogonków i pochew, dużo mniéjsze i piérzasto- lub dłoniasto-wcinane; z główkami prawie-kulistawemi; o okrywach roztoczonych, a ich łatkach równowązko-lancetowatych, całobrzegich, z wyjątkiem podstawy ciernisto-ząbkowanéj,— ciernisto-kończystych i dłuższych niż główka; o plewinach równowązko-szydłowatych, kłujących; kielicha łatkach zaostrzonych i dłuższych od— korony białéj lub zielonawéj; a pręcikach

daleko wystających.— Dość częsty po polach, wygonach, miedzach i pastwiskach w Europie południowéj i umiarkowanéj; kwitnie od czerwca do września.— Świeży korzeń woni jakby marchwi, a smaku słodkawo-korzennego, używanym bywał niegdyś jako *korzeń Mikołajka*— radix Eryngii *v.* Asteris inguinalis *v.* Capituli Martis *v.* Acus Veneris, w zastoinach brzusznych, zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych, oraz w celu wzniecenia popędu płciowego, popędzenia moczu; sok zaś świeży z ziela w upławach, suchotach i wyrzutach skórnych.— (E. vulgare Lam.).

Również tego samego korzenia, dostarczał u starożytnych

Gat. 2. *M. płaski* (E. planum Lin.), od nich *Płodzieniem swojskim* i *Bożym darem* nazywany: odróżniający się — korzeniem grubszym i białym; łodygą wyższą, baldaszkogronowo rozgałęzioną, modrawo oszronioną, z gałęziami 3 i 2dzielnemi; również i liśćmi dólnymi wielkimi (6" i 4"), w podstawie sercowatymi, w końcu tępymi, ciernisto-piłkowanymi, długoogonkowymi, — górnymi zaś przy podobnéjże postaci coraz krócéj-ogonkowymi, i coraz głębiéj wcinanymi, — aż wreszcie bezogonkowymi, dłoniastymi i 3szczépnymi — w łatki równowązko wydłużone, ciernisto-kończyste i podobnież piłkowane; główkami jajowo-kulistawemi, z okrywą równą główce— powstałą z 5—8 łatek równowązko-lancetowatych i odległe-ciernisto piłkowanych,— z plewinami oraz łatkami kielichów ciernisto-zaostrzonemi, — wreszcie kwiatach modrych:— częsty po polach, miedzach, łąkach suchych, ale tylko w środnim pasie Europy umiarkowano-północnéj od wschodu ku zachodowi: — kwitnący od czerwca do sierpnia.

Gat. 3. *M. pomorski* (E. maritimum Lin.), dawniéj *morski*.— Ziele trwałe: którego — błąb czołgający się, długi a cienki i tęgi, zewnątrz cisy, wewnątrz biały; łodyga wzniesiona do 18", gruba, zarówno z całą rośliną białawo i modrawo-zielono a ku górze nieco fiołkowawo naleciała, od samego odziomka rozgałęziona; liście

tęgo-skórzaste, mniéj więcéj nastroszono i ciernisto łatkowate i ząbkowane, z obu stron grubo-żylaste, brzegiem chrząstkowate z wszystkiemi wypukłościami w grube i długie ciernie powybiegałemi,— najniższe ogonkowe i okrągławo-sercowate, do 4calowe, fałdowane,— a wyższe bezogonkowe, coraz mniéjsze, obéjmujące łodygę i dłoniasto-łatowate; główki jajowo-kulistawe,— o kielichokrywy 4—5 łatkach wielkich, eliptycznych, ciernistozą bkowanych, dłuższych niż główka,— o plewinach ciernistych, dłuższych od modrych kwiatków.— Po wybrzeżach morza północnego, wschodniego, śródziemnego i Oceanu atlantyckiego, wszędzie pospolity; kwitnie od czerwca do sierpnia.— W Anglii, Szkocyi i Irlandyi jeszcze i dziś używają z niego, *korzenia Mikołajka morskiego*— radix Eryngii marini słodkawego i kléistego, w chorobach piersi, w suchotach; który dawniéj zadawano wszędzie na sposób obu poprzednich.

RODZAJ 1107. ***Weszka*** (**Cicuta** Lin.).— Kielicha kraj 5zębny, listeczkowaty. Płatki przewrotnie-sercowate, z koniuszkiem wgiętym. Owoc prawie-okrągły, z boków zaciśniony, moszenkowaty: ziarneczaczki o 5 żeberkach płaskawych, równych, ze skrajnemi obrzeżającemi; o międzyżebrzach 1smugowych; a łącznéj 2-smugowéj pod przyskórnią: nadsadnik 2dzielny. Nasiono obłe.

Gat. 1. *W. wodna* lub *jadowita* (C. virosa Lin.), od najdawniéjszych czasów *Świnią wszą* lub *Wszą wodną*, a późniéj dopiéro *Szaleniem* i *Szalejem jadowitym* przezwana.— Ziele trwałe, całkiem nagie. Kłąb pionowy, krótki, gruby i jakby ucięty, obły lub prawie jajowy; zewnątrz zielonawy, obrączkowany, gęsto okręgowo pokryty mnóstwem korzeni włóknistych i prawie pozio-

mo odstających; wewnątrz zaś gębczasty, biały, wydęty —ale podzielony w poprzęcz na liczne komory malejące ku dołowi, za przekrojeniem zaś sączący sok żółtawy i żywicznéj przyrody, który w powietrzu pomorańczowieje. Łodyga do 4' wzniesiona, nadzwyczaj dęta i grubiejąca czasem do 3" w odziomku, we wstawach często kolankowato pokrzywiona, a z najniższych zwykle korzeniąca się, — bruzdowana i krésowana, w odziomku brudno-czerwonawa, a ku górze odstająco- a niekiedy nawet i naprzeciwległe-gałęzista. Liście wielkie; odziomkowe 3 razy-pierzastodzielne w łatki podłużnie- albo równowązkolancetowate, zaostrzone, ostropiłkowane, (1 ½ — 2" i ¼— ½"),— na ogonkach długich, dętych, obłych; łodygowych niewiele, coraz mniéjszch, coraz krócéj-ogonkowych i już tylko 2 razy piérzastodzielnych; a gałęziowe bez ogonków wprost na pochwach poosadzane, z łatkami węższemi, rzadszemi i ostréj piłkowanemi. Okółki końcowe lub naprzeciwlistne, złożone, wielkie, mocno-wypukłe, wielopromieniowe, końcowe większe krócéj- a boczne mniéjsze dłużéj-szypułkowe: bez okrywy, lub tylko z 1—2łatkową; ale z okrywkami 10—12łateczkowemi, szydłowato-nitkowatemi, równemi lub też dłuższemi od półkulistych okółeczków, z czasem poodginanemi: kwiatki drobniuchne, białe. Owoce jakby-2węzełkowate, szersze niż długie, cisawo-żółte, z ciemno-cisemi smugami, uwieńczone krajem kielicha i rozchodzącemi się szyjkami.— Bardzo zwyczajna po nad wodami zwłaszcza stojącemi lub wolno płynącemi, na bagnach, zalewiskach i t. p. w całéj Europie i północnéj Azyi; kwitnie od lipca do września. — Jest ona cała bardzo odurzająco-ostra i jadowita, w skutek zawiérania okwicie *koniiny* lub *cykutyny;* a od najdawniéjszych czasów do dziś dnia

używana, jako *ziele Świniéj Wszy*— herba Cicutae *v.* C. aquaticae, tyle skuteczne w cierpieniach układu limfatyczno-gruczołowego, zwłaszcza w zatkaniach i stwardnieniach, zołzach, dymnicach, wrzodach zakazistych i rakowatych — i to nie tylko zewnętrznie ale i wewnętrznie zastósowywane. Przed laty używano także i *nasion Świniéj Wszy* — semina Cicutae.— (Cicutaria virosa Lam.).

Gat. 2. *W. cienkolistna* (C. tenuifolia Schrank.); jest rzeczywiście tylko jéj odmianą, nabywającą obok szczupléjszéj budowy i niższego wzrostu— listków drobniéjszych i skąpszych okółków, —jeźli przypadkiem wypadnie jéj róść na miejscu obeschłém.— Ale za to

Gat. 3. *W. plamista* (C. maculata Lin.), odznaczają się— kłębem poziomo rozpłożącym się, wydającym ze wstawów mnóstwo korzeni włóknistych, nabrzmiéwających w końcach jakby w — bulwki wisiorkowate, bezwonne i czcze, zewnątrz cisawo-czerwone a wewnątrz białe; łodygą na 3′ a niekiedy i do 7′ wzniesioną, szkarłatno-cisawą, w odziomku plamistą a w górze gałęzistą; liśćmi 2 razy troisto-dzielnymi,— o łatkach jajowato-lancetowatych lub lancetowatych, dotego kończystych i cierńkowato-kończysto piłkowanych, krótszych lecz szérszych niż w *jadowitéj;* okółkami bez okryw, lecz z okrywéczkami dużo krótszemi od okółeczków; a owocami znacznie większymi niż w tamtéj i żółtawymi:— pospolita po bagnach i po nad wodami w całéj Ameryce północnéj; kwitnąca w lipcu i sierpniu:— zastępuje tamże miejsce naszéj w całém znaczeniu tego wyrazu, i ma być jeszcze dzielniéjsza w skutkach.— (Cicutaria maculata Lam.).

RODZAJ 1108. ***Opich*** (**Apium** Hoffm.).— Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkie, z koniuszkiem wgiętym albo wwiniętym. Owoc z podszyjczem przygniecionem, okrągławy, z boków zaciśniony w podłuż i przez to moszenkowaty: ziarneczki 5żeberkowe; z żeberkami nitkowatemi, równemi, skrajnemi obrzeżającemi; z międzyżebrzami środkowemi wielosmugowe-

mi, a bocznemi 2—3-smugowemi; z nadsadnikiem nie dzielnym. Nasiona garbato wypukło-płaskie.

Gat. 1. *O. błotny* (A. graveolens Lin.), dziki od dawnych ziołopisów tak zwany, jako też *Opichem wodnym* lub *żabim* i *Mirzykiem;* w odmianie zaś uprawianéj po ogrodach *Selerem.*— Zicle 2roczne, całe bardzo ciemnozielone, mocno lnsące i nagie: u którego korzeń w stanie dzikim twardy, cienki, wrzecionowaty, obrączkowany, z wiérzchu cisawo-płowy a wewnątrz białawy, często gałęzisty; w uprawnym zaś gruby, krótki, okrągławy, bulwowaty, mięsisty: łodyga w piérwszym do 1½' wzniesiona lub pokładająca się,— a w drugim do 3' wzniesiona; z gałęziami odstającemi, często górą okręgowemi: liście korzeniowe długoogonkowe, najczęściéj w 5 par piérzastodzielne,— o łatach 3dzielnych, 3szczépnych lub i całkich, lecz zawsze wcinano-piłkowanych; łodygowe krótkoogonkowe i bezogonkowe, 2 razy 3-szczépne w łatki i łateczki klinowate; podkwiatowe zaś naprzeciwległe i 3szczépne: okółki liczne, niewielkie, 6—12promieniowe; z okółeczkami półkulistymi, bez okrywy i okrywek; kwiatki drobniuchne, zielonawo-białe, z koniuszkami płatków tęgo powwijanymi: owoce drobniuchne, nawet 1 linii nie dochodzące.— Dziki pospolity po nad rowami, strumieniami, rzékami— zwłaszcza na gruncie słonym, oraz na wybrzeżach mórz, w całéj Europie południowéj i umiarkowanéj aż na Wschód; a uprawny po wszystkich ogrodach warzywnych, w kilku odmianach sztuką wyprowadzonych; kwitnie od lipca do września.— Od najdawniéjszéj starożytności, miał on wziętość w lékarstwie, jako *korzeń, ziele* i *nasiona Opicha*— radix et semina Apii, wchodzących długi czas w skład tak słynnych niegdyś *korzeni pięciu otwiérających*

większych —radices quinque aperientes majores i *nasion cztérech rozgrzéwających mniéjszych*— semina quator calida minora, z powodu gorzkawo-ostrego smaku wszystkich w roślinie dzikiéj. Dziś atoli zaledwie korzeń słodki i korzenno-wonny, i to więcéj w postaci pokarmu, uważanym jest za otwiérający i pobudzający— zwłaszcza narzędzia moczowe i płciowe; dla tego też użycie go ciągłe i zbyteczne w rosołach i sałatach nie może pozostać bez jakiegoś wpływu na ustrój ludzki.

RODZAJ 1109. ***Piotruszka*** (**Petroselinum** Hoffm.) lub ***Pietruszka***.– Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, wgięte, zaledwie-wybrzeżone i z koniuszkiem wwiniętym. Owoc jajowy, uwieńczony podszyjczem krótkiém i ostrokrężném oraz szyjkami rozchodzącemi się, z boków zaciśniony i prawie-moszenkowaty: ziarneczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, z których skrajne obrzeżające; o międzyżebrzach 1smugowych; łączniéj 2smugowéj; a nadsadniku 2dzielnym. Nasiono garbato-wypukłe zewnątrz a wewnątrz płaskie.,

Gan. 1. *P. pospolita* (P. sativum Hoffm.), *domowa* lub *ogrodna* u dawnych.— Ziele 2roczne, całe nagie, lśnące i wonne: którego— korzeń marchwiowaty, obrączkowany, na wskróś biały, czasem nieco-gałęzisty: łodygi liczne, do 5' wzniesione, od odziomka rozgałęzione w odnogi rózgowate i odstające, kątowato- i drobno-bruzdowane, rdzeniste: liście lśnąco-zielone, korzeniowe i odziomkowe długoogonkowe, 2—3 razy piérzastodzielne w łaty jajowato-klinowate i jeszcze raz 3-szczépne; wyższe krócéj-ogonkowe, 1—2 razy piérzastodzielne w łaty rzadko kiedy 3wrębne, z łatkami równowązkiemi lub nieco-lancetowatemi i całobrzegiemi; najwyższe zaś tylko 3szczépne w wąziuchne łatki,— wyjąw-

wszy odmianę *P. kędzierzawéj* (P. crispum Mill.) gdzie wszystkie łatki klinowato ucięte i 3dzielne,— bywają kędzierzawo-nastroszonemi: okółki naprzeciwlistne i końcowe, złożone, wietkie, 6—20promieniowe; z okrywą 1—2łatkową, równowązko-szczecinowatą,— a okrywkami podobnemiż, 6—8łatkowemi i o pół krótszemi od szypułeczek; z kwiatkami drobnymi, blado-zielonawo-żółtymi: wreszcie owoce $^1/_{12}$" długie, zielonawo-cisc, z jasnemi i prawie białawemi smugami.— Dzika rośnie po miejscach cienistych i skalistych w Europie południowéj, a uprawna po wszystkich ogrodach gospodarskich; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Z powodu własności otwiérająco-pobudzających, pędzących wiatry i mocz, od najdawniéjszych czasów zadawali lékarze *korzeń ziele* i *nasiona Piotruszki* — radix, herba et semina Petroselini; nawet korzenie wchodziły w skład *korzeni pięciu otwiérających większych* — radices quinque aperientes majores: słynne zaś niegdyś użycie ziela w zapaleniach oczów i na rozpędzenia guzów mlécznych, owoców w długotrwałych kaszlach i chorobach macicznych, a obojga w kamiéniach moczowych— jeszcze po dziś dzień utrzymuje się pomiędzy ludem. Znane jest prócz tego każdemu zastósowanie jéj kuchenne, jako przyprawy ulubionéj.— (Apium Petroselinum Lin).

RODZAJ 1110. ***Błociszek*** (**Helosciadium** Koch.).— Kielicha kraj 5zębny, lub nikły. Płatki jajowate, całkie, z wiérzchołkiem prostym albo wgiętym. Owoc z boku ściśniony, jajowy lub podłużny: ziarneczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, wystających, równych,— ze skrajnemi obrzeżającemi; a międzyżebrzach 1smugowych; a nadsadniku całkim i wolnym. Nosiono garbato- lub obło-wypukłe, a ku wewnątrz płaskie.

Gat. 1. *B. węzłokwietny* (H. nodiflorum Koch.).— Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem czołgającym się; łodygą w odziomku leżącą i korzeniopustną, lub też pływającą, mocno dętą, do 2' długą, obłą, bruzdowaną, prawie - widlastodzielną w odnogi liczne i kątowato-rowkowane; liśćmi korzeniowymi niekiedy i do 1' długimi, pierzastodzielnymi w 7—11 łat jajowato-podłużnych, bezogonkowych, naprzeciwległych, tępawych, w podstawie nierównych i prawie-uszkowatych, 2 razy karbowanych,— z końcową 3łatkową; łodygowymi zaś podobnymi lecz mniejszymi, o 5—7 łatach jajowato-podłużnych lub -lancetowatych, zaostrzonych, równo-piłkowanych— z końcową często całkowitą; okółkami bardzokrótko- lub bez- - szypułkowymi, naprzeciwlistnymi, o 5—7 promieniach ostro - 4kątnych; o okrywie z 1—2 łatek odpadających, tępo-lancetowatych i mocno błoniasto-obrzeżonych,— a okrywkach takichże, lecz trwałych i równych 12—16promieńkowym i bardzo wypukłym okółeczkom; z kwiatkami drobnymi, zielonawo-białymi.— Pospolity po bagnach rzadkich, rowach, stawach i wszelkich wodach stojących, w całéj Europie południowéj i zachodniéj aż do wysp Feroe; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Używaném był pod nazwiskiem *ziela Potocznika węzłokwietnego*— herba Sii nodiflori, nieco wonnego i pędzącego mocz, w kamieniach moczowych, w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych, oraz w chorobach skórnych.— (Sium nodiflorum Lin.)

Gat. 2 *B. bocznokwietny* (H. lateriflorum Koch.): ziele roczne— o korzeniu cienko-wrzecionowatym; łodydze około 1' wzniesionéj i rozpierzchło prawie-widlasto rozgałęzionéj; liściach małych, 3dzielnie-wielodzielnych w łatki roztoczone— w niższych ogonkowych równowązkie, a w wyższych bezogonkowych prawie-włosowate,— z pochwami białobłoniasto obrzeżonemi; okółkach naprzeciwlistnych, bezlub krótko-szypułkowych, 2—3promieniowych,— a okółeczkach-

12—18promieńkowych i płaskich,— bez okryw i okrywek,— z kwiatkami drobniuchnymi, białymi:— pochodzący z Ameryki środkowéj, a dziś dość pospolity w Egipcie i w Europie południowéj; kwitnący od czerwca do września:— dostarczał łącznie z gatunkiem następującym, *nasion Aminka prawdziwego* lub *kretajskiego* czyli *Kmina białego*— semina Ammeos veri *v.* cretici.)— (Sison Ammi Lin.).

RODZAJ 1111. ***Rzepniczek*** (**Ptychotis** Koch.).— Kielicha kraj 5zębny. Płatki jajowate, wykrawano-wrębne, z koniuszkiem wgiętym i przyrosłym do fałdkowatego nerwu. Owoc ściśniony z boku, jajowy lub podłużny: ziarnczaczki z 5 żeberkami nitkowatemi, równemi, skrajnemi obrzeżającemi; z międzyżebrzami 1smugowemi; łączną 2smugową; a nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono obło- lub też garbato-wypukłe, a ku wewnątrz płaskie.

Gat. 1. *R. koptycki* (P. coptica Dec.), w starych zielnikach *Kmin biały* lub *polski*, *Aminek*.— Ziele roczne, całe nagie prócz owoców:— z korzeniem wrzecionkowatym, cienkim, gałęzistym i białawym; z łodygą do 2′ wzniesioną, długo-gałęzistą, bruzdowaną; z liśćmi dólnymi ogonkowymi, 3 razy pierzasto wcinanymi, w łatki wąziuchno-równowązkie,— górnymi wprost bez ogonków na pochwach, raz podobnież wcinanymi w łatki prawie-nitkowate; z okółkami naprzeciwlistnymi, szypułkowymi, prawie-płaskimi, 10—12promieniowymi, o okółeczkach 7—14promieńkowych i wypukłych; okrywami 4—7łatkowemi, nierównemi i czasem z niektóremi łatkami 3szczépnemi a zresztą równowązkiemi,— okrywkami zaś również nierówno- 5—8-łatkowemi, ale o całkowitych łatkach; kwiatkami białymi, z główkami szkarłatnemi; owocami szaro-cisymi, $^1/_{24}$″ długimi, delikatnie ciernisto zaostrzonymi, a pokrytymi cierńkami tę-

pymi.— Pospolity na Kandyi i w Egipcie; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Wonne i korzenne jego owoce, stanowią istotne *nasiona Aminka prawdziwego* lub *kretajskiego*, zwane od dawna *Kminem białym*— semina Ammeos veri *v.* cretici, dziś już u nas zastąpionym kminem kramnym czyli kminkiem, anyżem i t. p: używane przed laty, w sposób dopiéro co wspomnianych.— (Ammi copticum Lin.).

Tej saméj przyrody nasiona, używanemi bywają w swéj ojczyznie, z

Gat. 2. *R. indyjskiego* (P. Ajowan Dec.): różniącego się — łodygą do 3' wysoką, skąpolistną; liśćmi również prawie-nitkowato wielodzielnymi, lecz górnymi raz piérzastodzielnymi; okółkami 6— 9-promieniowymi; okrywami i okrywkami 5—8łatkowemi i krótszemi niż omszone promienie; owocami mocniéj żeberkowanymi:— który dziki i uprawny pospolity w Indyach wschodnich, kwitnąc w porze chłodnéj;— dostarcza już i w Europie znanych *nasion Adjowaïn* lub *Ajowan*— semina Adjowaïn *v.* Ajowan.

RODZAJ 1112. ***Sierpnik*** (**Falcaria** Host.).— Kwiaty mięszanopłciowe. Kielich w męzkich bez rurki, w żeńskich zaś obły i pięćzębny. Płatki przewrotnie-jajowate, skrzywione, zatokowo wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc podłużny, ściśniony z boku: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, z których skrajne obrzeżające; międzyżebrzach 1smugowych; a łącznéj 2smugowej; smugach zaś nitkowatych; wreszcie nadsadniku wolnym i wrębnym. Nasiono obło-wypukłe, od wewnątrz płaskie.

Gat. 1. *S. pospolity* (F. Rivini Host.), w starych zielnikach *Babia d...*— Ziele trwałe: z kłębem marchwiowatym; z łodygą do 2' wysoką, wiéchowato rozgałęzioną; z liśćmi korzeniowymi 3szczépnymi— w łaty równowązko-lancetowate, wydłużono-kończyste a często

i sierpowate, zbito- i ostro-piłkowane,— z łodygowymi zaś podobnymiż lecz o łatach często 3 — 2-wrębnych lub -szczępnych; z okółkami 12 — 15promieniowymi,— o okrywach i okrywkach z 6—8 łatek równowązko-szydłowatych i nierównych; z kwiatkami białymi; a owocami 1/6" długimi, cisawo-żółtymi, o rudawych smugach.— Rośnie koło dróg i po miedzach, w Europie i na wschodzie; kwitnie latem.— Przed laty, *ziele Sierpnika*— herba Falcariae, używaném bywało jako otwiérające i pędzące mocz z pewnym bodźcem, w wielu odpowiednich cierpieniach,— równie i korzeń; sok zaś z liści do gojenia ran u bydła.— (Sium Falcaria Lin.).

RODZAJ 1113. ***Śnitka*** (**Sison** Lagasc.).— Kielicha kraj nikły. Płatki jajowe, skrzywione, głęboko wykrojone, z koniuszkiem wgiętym: owoc jajowy, ściśniony z boku; ziarneczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 1smugowych; łącznéj 2smugowéj; smugach skróconych i maczużkowatych; a nadsadniku 2dzielnym. Nasiono garbato wypukłe, na wewnątrz płaskie.

Gat. 1. *Ś. wonna* (S. Amomum Lin.), dawniéj *Syryjczyk*, *Opich* lub *Piotruszka*— *syryjskie*.— Ziele 2roczne, całe nagie: którego — korzeń marchwiowaty, gałęzisty, białawy: łodyga na 2' wzniesiona, tęga, drobno-krésowana, rdzenista i bardzo rozłożysto rozgałęziona: liście korzeniowe piérzastodzielne w 7—9 łat bezogoneczkowych, podłużnie-jajowatych, tępo piłkowanych lub prawie wcinanych— w zęby cienko- i miękko-cierniste w końcach; łodygowe mniéjsze, 2 razy piérzasto wcinane w łatki równowązkie i podobnież ciernisto zaostrzone: okółki bardzo liczne, o 4—6 promieniach nie-

równych; okółeczki 4—8-kwiatkowe; okrywy z 2—3 łatkami szydłowatemi małemi, a okrywki z 2—5 takiemiż: kwiatki bardzo-krótkoszypułeczkowe, białawe: owoce zaś jajowe, czarno-cise, z cisawo-rudemi smugami.— Rośnie po gruntach wapnistych i gliniastych, w Europie południowéj i zachodniéj; kwitnie w lecie.— Przyjemnie korzenno-wonne nader podobnie kardamonkom, *nasiona Amomka pospolitego*— semina Amomi vulgaris, mające własności wzbudzania potów i pędzenia wiatrów, wchodziły w skład *teriaki;* korzeń zaś smaku selerowego, podobnie też bywał używanym.— (Sium Amomum Roth.).

RODZAJ 1114. ***Aminek*** (**Ammi** Tourn.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojono-2łateczkowe, z koniuszkiem wgiętym i z łateczkami nierównemi, a skrajne w okółku często większe. Owoc jajowo-podłużny, z boków ściśniony: ziarneczaczki o 5 żeberkach nitkowatych równych, skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 1smugowych; a łącznéj 2smugowéj; z nadsadnikiem zaś wolnym i 2dzielnym. Nasiono obło-wypukłe, z wewnątrz płaskie.

Gat. 1. *A. większy* (A. majus Lin.), także dawniéj *Podaminek, Kmin polski* lub *Kminek polny.*— Ziele roczne, całe nagie: o korzeniu wrzecionowatym, pojedynczym albo gałęzistym, białym: łodydze przeszło 2′ wzniesionéj, drobno bruzdkowanéj, ku górze nieco rozgałęzionéj: liściach korzeniowych całkowitych, ogonkowych; dalszych prawie-stopowo pierzasto wcinanych,— najprzód w 3 a potém w 5—7 łat podłużnie-lancetowatych, ku podstawie zwężonych, gęsto i prawie-chrząstkowato a ciernisto-kończysto piłkowanych; najwyższych zaś bezogonkowych, z łatkami równowązkiemi: okółkach

wielkich, z promieniami licznymi, wysmukłymi i szorstkawymi; okrywami wielołatkowemi, długiemi, 3szczépnemi w łateczki równowązkie i mocno odstające, — okrywkami zaś podobnemi, lecz poodginanemi, prawierównemi okółkom, i z lancetowatéj a błoniasto obrzeżonéj podstawy— zakończonemi szydłowato: o kwiatkach białych, z płatkami nierówno-łateczkowo wciętymi: wreszcie owocu ciso-szarym, na $^1/_{12}$" długim.— Dość częsty po polach i miejscach nieuprawnych w Europie południowéj, Egipcie i na Wschodzie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Owoce, choć nie tak wonne jak prawdziwe, były wszelako lékarskimi, jako *nasiona Aminka pospolitego* — semina Ammoeos vulgaris i wchodziły w skład *nasion cztérech rozgrzéwających mniéjszych* — semina quatuor calida minora.

Gat. 2. *A. Zębodłubka* (A. Visnaga Lam.), dawniéj *Woszczyca, Bucień, Kozia Réż* lub *K. Proso*:— również ziele roczne; z łodygą $1^1/_2$ wyrastającą, nagą i brudzkowaną; z liśćmi kilkakroć wcinanymi w łaty piérzastodzielne a w łateczki równowązkie i cienko-zaostrzone a mocno-odstające; z okółkami baldaszkowatymi, wielopromieniowymi, — o promieniach z czasem ściśle skupiających się i drzewiejących, a spojonych w podstawie w nabrzmiały węzeł, — o okrywach równych okółkom, z łatkami wieloszczépnemi; z kwiatkami i owocami jak w poprzedzającym:— pospolity w krajach po nad morzem śródziemném; kwitnący latem: — bywał także zadawanym jako lék otwiérający, pędzący mocz, popędzający czyszczenia miesięczne i t. p: promienie zaś okółkowe korzennego smaku, były tak ulubionymi jako zębodłubki, iż nie mały nimi prowadzono w tym celu handel na Marsylią, zwiąc od tychże i roślinę — herbe aux cure-dents.— (Daucus Visnaga v. Gingidium Lin.).

RODZAJ 1115. ***Podagrycznik*** (**Podagraria** Moench.).— Kielicha kraj nikły. Płatki jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc jajowy, ści-

śniony z boku, z podszyjczami ostrokrężnemi, odosobnionemi i zakończonemi w szyjki długie a poodginane: ziarnczaki o 5 żeberkach nitkowatych, z których skrajne obrzeżające; międzyżebrza bez smug; a nadsadnik widlasty. Nasiono obło-wypukłe, od wewnątrz płaskie.

Gat. 1. *P. właściwy* (P. Aegopodium Moench.), lub *Kozia stopka.*— Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem mocno-rozpłożącym się, wypuszczającym w swym przebiegu ku dołowi korzenie włókniste, a ku górze łodygi i liście; z łodygą do 3′ wzniesioną, dętą, rowkowaną, nieco-gałęzistą i to— ku górze często-naprzeciwlegle lub nawet troisto; z liśćmi korzeniowymi i odziomkowymi ogonkowymi, 2 razy 3szczępnymi w łaty jajowate, podobnie czasem jeszcze raz wcinane, piłkowane, do 4″ długie a 2″ szérokie, w podstawie nierówne,— górnymi zaś bezogonkowymi, a najwyższymi tylko 3dzielnymi; z okółkami płskimi, 16—20-promieniowymi,— o promieniach dość długich i szorstkawych, bez okryw i okrywek; z kwiatkami białymi: a owocami jajowo-podłużnymi, do $^1/_8$″ długimi, ciemnocisymi.— Zwyczajny chwast w całéj Europie aż do Syberyi, po miejscach cienistych, w zaroślach, sadach i t. p: kwitnie od czerwca do sierpnia.— Używaném niegdyś było *ziele Podagryznika* lub *Gerarda*— herba Podagrariae v. Gerardi w dnie i ranach, młode zaś pędy jadanymi bywały; prócz tego ma nader sprzyjać tuczeniu trzody.— (Aegopodium Podagraria Lin.).

RODZAJ 1116. ***Karolek*** (**Carum** Koch.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc ściśniony z boku, jajowy albo podłużny; z podszyjczem przypłaszczonem, a szyjkami odgiętemi: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 1-

smugowych; łączną 2smugową; a nadsadniku wolnym i widlastym w końcu. Nasiono obło-wypukłe, od wewnątrz płaskie.

Gat. 1. *K. pospolity* lub *polny* (C. Carvi Lin.), u dawnych *Kmin, Kminek* albo *Hanyż — polny.*— Ziele 2roczne; całe nagie: korzeń marchewkowaty, grubości palca małego, mięsisty, nieco-gałęzisty, pomarszczony, zewnątrz blado-cisy a wewnątrz białawy; łodyga około 2′ wzniesiona, kątowato-bruzdowana, od samej podstawy rozgałęziona; liście podłużne, ogonkowe, 2 razy pierzastowcinane w łaty liczne, naprzeciwległe, rozłożyste, czasem główniejsze krzyżowo stojące i jeszcze raz pierzastodzielne w łatki równowązko-lancetowate,— w górnych coraz dłuższe i węższe, z koniuszkiem białawym, albo czerwonawym,— o pochwach liści górnych szerokich i biało-błoniasto obrzeżonych; okółki i okółeczki dość płaskie, 8—16-promieniowe, niekiedy z okrywą 1—3-równowązkołatkową a zawsze bez okrywek; kwiatki białe, środkowe zazwyczaj płonne; owoce do $^1/_6$″ długie, cise, z jaśniejszymi żeberkami i dość szerokiemi smugami.— Jak najzwyczajniejszy wszędzie po łąkach, wygonach, okopach i pastwiskach w całej Europie; kwitnie w maju i czerwcu, a czasem jeszcze i pod jesień.— Znaném jest zastósowanie lékarskie, jako pędzących wiatry,— a gospodarskie do przyprawy chleba, séra, kapusty kiszonéj i wódek *nasion Karolka*— semina Carvi, korzenno-wonnych; z których także i olejek tegoż nazwiska odkraplany bywa. Korzenie przez uprawę nabrawszy mięsistości, należą do dość smacznych.

Gat. 2. *K. Kasztan ziemny* (C. Bulbocastanum Koch.), także *Orzechem* lub *Kasztanem świnim* albo *ziemnym*, i *Pęczyną* mianowany. — Ziele trwałe; z korzeniem kulistawym, bulwiastym, $^1/_2$—2″ w śre-

dnicy, zewnątrz ciemno-cisym a wewnątrz białawym; z łodygą obłą, bruzdowaną, do 3 wysoką, górą rozgałęzioną; z liśćmi 2 razy pierzastodzielnymi w łatki równowązkie, delikatnie kończyste, rynienkowato-złożone i często wrębne; z okółkami o 12—20 promieniach po okwitnieniu wzniesionych,— o okrywach i okrywkach wielołatkowych, równowązko-szydłowatych i błoniastych; a owocach podłużnych i zcieńczonych w końcu.— Pospolity po polach, w Europie południowéj i zachodniéj; kwitnący latem. — Dostarcza korzeni mączastych wielkości kasztanów, które surowe lub pieczone w popiele, jadanymi bywają.— (Bunium Bulbocastanum Lin.).

RODZAJ 1117. ***Rzepnik*** (**Bunium** Koch.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoce z boków zaciśnięte, równowązko wydłużone; z podszyjczem przygniecionem a czasem i ostrokrężném, o szyjkach odgiętych: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych i tępych, skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 2 — 3-smugowych; łącznéj 4smugowéj; smugach zaś powiérzchownych; a nadsadniku wolnym i wrębnym. Nasiono obło-wypukłe, na wewnątrz płaskie.

Gat. 1. *R. zapaliczkolistny* (B. ferulaefolium Desf.). — Ziele trwałe: z korzeniem bulwiastym, wielkości orzecha laskowego; z łodygą widlastodzielną, obłą i bruzdkowaną; liśćmi troisto wcinanymi w łatki równowązkie; okółkami wielopromieniowymi; okrywami i okrywkami wielołatkowemi i krótkiemi; kwiatkami białymi; a owocami prawie-obłymi.— Jak najpospolitszy na Wschodzie; kwitnie latem.— Korzenie jego, jadają Turcy z upodobaniem jak kasztany, pod nazwą *Topana*.— (Sium ferulaefolium Spr.).

Podobnie używają się także korzenie

Gat. 2. *R. obnażonego* (B. denudatum Dec.): różniącego się— wzrostem zaledwie-8calowym; liśćmi łodygowymi bezogonkowymi, o krótkiéj pochwie, a łatkach wcinanych i ząbkowanych; okrywkami z

kilku łatek jednostronnych:— rosnącego po łąkach wzniesionych, w krajach nadśródziemno-morskich, zwłaszcza Francyi oraz i Anglii; gdzie także korzenie jadają. — (B. Bulbocastanum Huds.).

RODZAJ 1118. ***Biedrzeniec*** (**Pimpinella** Lin.).— Kielicha kraj nikły. Płatki jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc z boków zaciśniony; z podszyjczem poduszeczkowatém, a szyjkami odgiętemi i prawie-główeczkowato zakończonemi: ziarniczaczki pełne, z 5 żeberkami nitkowatymi i równymi, skrajnymi obrzeżającymi; międzyżebrzami wielosmugowemi; a nalsadnikiem wolnym i wrębnym. Nasiono garbato-wypukłe od zewnątrz, na wewnątrz zaś płaskie.

Gat. 1. *B. Rospikamień* (P. Saxifraga Lin.).— Ziele trwałe: którego — kłąb obławo-marchiowaty, do 8″ długi a $^1/_3$″ w średnicy, obrączkowany, białawo-cisy, z czasem wielogłowy: łodyga na $1^1/_2$′ wysoka lub niższa, drobno-bruzdkowana, tylko dołem należytymi a górą niewykształconymi liśćmi pokryta: liście wszystkie pierzasto wcinane w łaty różnéj postaci; gdyż— w dólnych ogonkowych bywają też— okrągławe i tępo-piłkowane, już prawie-jajowate i głębiéj a nierówno piłkowano-wcinane, czasem nawet zaostrzono, lub też 3-szczępne albolí też prawie-pierzastodzielne; w górnych zaś zawsze bezogonkowych, wprost na pochwie osadzonych, tylko raz pierzastodzielnie-wcinanych— łatki wszędzie równowązkie lub równowązko-lancetowate: okółki 9—15-promieniowe, a okółeczki 10—20-promieńkowe; bez okryw i okrywek; z kwiatkami przed rozkwitnięciem zwisłymi, białymi lub różowawymi, prawie zawsze wszystkimi płodnymi,— o szyjkach krótszych od jajników: owoce jajowe, cise i gładkie.— Zwykły po łąkach, suchych, wygonach, pastwiskach, wzgórzach i górach,

w całéj Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Lékarskim jest jeszcze miejscami i dziś, *korzeń Biedrzeńca białego* lub *koziego*— radix Pimpinellae albae v. hircinae v. Tragoselini, woni jakby capiéj i nader ostrego i piekąco-korzennego smaku, mocno pobudzający zwłaszcza do potów; a dawniéj nawet i *ziele* i *nasiona Biedrzeńca*— herba et semina Pimpinellae, bywały jako lék w podobnymże celu zastósowywane.— (P. hircina Mönch.).

Toż samo rozumieć należy i o

Gat. 2. *B. czarnym* (P. nigra Willd.): dziś poczytywanym tylko za odmianę omszoną i z czarniawym kłębem, oraz sączącą za nacięciem sok modrawy— ale tylko w niektórych okolicach: — któréj kłąb, odróżniany jako *korzeń Biedrzeńca czarnego*— radix Pimpinellae nigrae, dawniéj także lékarski, dziś używanym bywa tylko w wyrobniach wódek, celem zabarwienia tychże na modrawo:— oraz o

Gat. 3. *B. wielkim* (P. magna Lin.), odróżniającym się od piérwszego:— kłębem białawym, jeszcze większym: łodygą 3 dorastającą, prawie-widlasto gałęzistą w górze, całkiem nagą lub téż— z wyjątkiem kwiatów i owoców— omszoną: liśćmi w piérwszym razie lśniącymi, a w drugim omszonymi; dólnymi ogonkowymi a górnymi osadzonymi wprost na pochwie; prócz tego dólnymi o łatkach naprzeciwległych, jajowatych lub jajowato-wydłużonych, zaostrzonych albo kończystych, w podstawie już klinowatych już zaokrąglonych już prawie-sercowatych, piłkowanych lub wcinanych a nawet postrzępanych, w brzegu ostrawych,— z których końcowa 3łateczkowa lub 3dzielna [w odmianie *pośredniego* (P. media Hoffm.) wszystkich piérzasto-dzielnych w łateczki ostro-lancetowate, a w *strzępiastego* (P. laciniata Thore.) wyższych prawie 2 razy piérzastodzielnych lub dłoniastodzielnych]: górnymi o wszystkich łatkach prawie-równowązkich, piérzastodzielnie-wcinanych; a najwyższymi niedokształconymi; z resztą zaś części jak w piérwszych, z wyjątkiem szyjek dłuższych od jajnika:— rosnącym tu i owdzie w całéj Europie i na Wschodzie po łąkach, okopach, murawach leśnych, od równin aż po Alpy; a kwitnącym latem: — z którego *korzeń Biedrzeńca białego* lub *koziego*

większego— radix Pimpinellae albae v. Tragoselini *majoris* dawniéj używany, pochodził.— (P. major Gouan.).

Gat. 4. *B. Hanyż* (P. Anisum Lin.), *Anyż* lub *Hanyżek* i *Anyżek*.— Roślina roczna, cała szarawa: któréj— korzeń cienko-wrzecionkowaty, nieco-gałęzisty i białawy: łodyga do 2′ wzniesiona, rdzenista, drobno-bruzdkowana, zarówno z liśćmi mniéj więcéj omszona i ostrawa w dotknięciu, ku górze odstająco- a niekiedy nawet i naprzeciwległe-gałęzista: liście korzeniowe długoogonkowe, 6—15″ wielkie, okrągławo-sercowate, wcinano-piłkowane i to nieumiarowo; dalsze 3szczépne lub pierzasto wcinane w łaty klinowate i także wcinano-piłkowane, ząbkowane lub lancetowate, — w wielkich zaś okazach z końcową 3szczépną a bocznemi 2szczépnemi; jeszcze wyższe bezogonkowe, podobnież podzielne lecz w dużo węższe i głębsze łatki; najwyższe wreszcie z temiż całkiemi i bardzo-równowązkiemi: okólki dość wietkie, niemal płaskie, 6—12-promieniowe; okółeczki z tyluż kwiatków białych, niekiedy z kilkoma szydłowatymi listeczkami zamiast okrywki: szyjki wzniesione, późniéj odstające: a owoc jajowy, 8″ długi, delikatnie-żeberkowany i szaro-zielony przez podobnież omszenie go.— Dziki znachodzi się w Egipcie i na wyspach greckich, a uprawny po ogrodach a nawet i w płodozmianach niektórych gospodarstw w Europie; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Od najdawniéjszych czasów, słodko-korzenne *nasiona Hanyża pospolitego*— semina Anisi vulgaris, były lékiem przeciw wzdęciom, w osłabieniu żołądka i błony śluzowéj dróg oddechowych; a w gospodarstwie do różnych przypraw, o najwięcéj wódki używają się.— (Anisum officinale Mönch.).

RODZAJ 1119. ***Potocznik*** (**Berula** Koch.). — Kielicha kraj 5ząbkowy. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc jajowy, z boków zaciśnięty, prawie-moszenkowaty; z podszyjczem krótko-ostrokrężném, obrzeżoném, z 2 szyjkami odgiętemi; ziarneczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, z których skrajne przedbrzeżne; międzyżebrzach wielosmugowych; smugach pokrytych grubym i korowatym nasiennikiem; a nadsadnikiem 2dzielnym, przez przyrośnięcie ramion prawie-niknącym. Nasiono ze wszech stron obłe.

Gat. 1. *P. wązkolistny* (B. angustifolia Koch.), czyli *mały* lub *Rzerzucha wodna* i *Bobownik* starych ziołopisów.— Ziele trwałe: o kłębie wydającym liczne rozłogi dęte; łodydze około 2′ wzniesionéj, dętéj, drobno-bruzdkowanéj, gałęzistéj; liściach korzeniowych do 1′ długich, piérzastodzielnych w 9—15 łat podłużnie-jajowatych, w podstawie ukośnych albo prawie-sercowatych, tępych, prawie 2 razy karbowanych lub nierówno- a grubo-piłkowanych, a z końcową 3łatkową,— łodygowych zaś coraz malejących aż do 1calowych, z łatami węższemi i wcinano-piłkowanemi— a w najwyższych wązko-lancetowatemi; okółkach naprzeciwlistnych, krótkoszypułkowych, wypukłych, 12—20promieniowych; okrywach i okrywkach prawie równych lub też krótszych od promieni,— o łatkach lancetowatych i już całkich już 3- lub piérzasto-wcinanych; kwiatkach białych; a owocach széroko-jajowych, na $^1/_{12}$″ długich, delikatnie żeberkowanych.— Zwyczajny w strumieniach, rowach, stawach i po bagnach całéj Europy i Azyi środkowéj; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Dawniéj *ziele Potocznika* lub *Marka*— herba Berulae

v. Sii, nieco przypalono-korzennéj woni a smaku ostro-gorzkiego, podéjźrzane co do jadowitości,— używaném było jako pobudzające i pędzące mocz; owoce zaś często znachodzą się jeszcze i dziś po lékarniach, zamiast *nasion Giersza*— semina Phellandrii. — (Sium angustifolium Lin.).

RODZAJ 1120. ***Marek*** (**Sium** Koch.).— Kielich o 5 ząbkach, często maléńkich. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc z boków ściśniony, lub téż zaciśnięty i prawie-moszenkowaty; z podszyjczem poduszeczkowatém, obrzeżoném, a szyjkami odgiętemi: ziarneczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, tępawych,— skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 3smugowych; smugach powierzchownych; z nadsadnikiem 2dzielnym, w ramiona przyrosłe lub wolne. Nasionc z przodu wypukłe, a na wewnątrz płaskie.

Gat. 1. *M. szérokolistny* (S. latifolium Lin.), w dawnych zielnikach *Potocznik*, *Bobownik* lub *Rzerzucha wodna— wielkie*, oraz *Opich błotny*.— Zielo trwałe: z kłębem krótkim, o licznych rozłogach rozpłożących się, a korzeniach grubowłóknistych; łodydze 2—6′ wysokiéj, kątowato-rowkowanéj, prawie-5kątnéj, grubéj, dętéj, ku górze gałęzistéj; liściach korzeniowych wielkich, na grubych dętych i członkowatych ogonkach, 1 lub 2 razy pierzastodzielnych w łaty prawie krzyżowo ułożone, lancetowate, ostro-piłkowane,— łodygowych zaś na krótszych ogonkach lub wyżéj całkiem bez nich, o 9—11 parach łat skośnie-jajowatych, coraz węższych aż do równowązkich i gęsto ciernisto-piłkowanych; okółkach i okółeczkach półkulistych, dość wietkich, wielkich, 20—30promieniowych; okrywach i okrywkach

wielołatkowych, poodginanych, lancetowatych i szydłowato-kończystych, błoniastych obrzeżonych; kwiatkach białych; a owocach jajowych, do $^1/_7$'' długich, z żeberkami tak szerokiemi jak ich międzyżebrza — a ztąd grubych. — Pospolity po rowach, stawach i bagnach w całéj Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia. — *Korzeń i ziele Marka błotnego* lub *Pasternaka wodnego* — radix et herba Sii palustris v. Pastinacae aquaticae, bywały w użyciu w sposób ten sam co i *Potocznika*, zarówno z nim podejźrzane o jadowitość; a nawet i owoce często zbierane bywają mylnie, za *nasiona Giersza wodnego* — semina Phellandrii aquatici: wszelako i tak młode liście miejscami jadają za sałatę.

Gat. 2. *M. Kucznerka* (S. Sisarum Lin.), dawniéj *Kucmorka jarzynna* lub *ogrodowa*. — Ziele trwałe, całe nagie: w którém korzeń z licznemi bulwami wiązkowemi, obłemi, grubości palca, do 7'' długości, pozaciskanemi miejscami, zewnątrz żółtawemi a wewnątrz śnieżnéj białości, mięsistemi i słodkiemi; łodyga do 3' wzniesiona, obła, bruzdowana, ku górze gałęzista; liście pierzastodzielne, dólne ogonkowe, o 4—5 parach łat bezogoneczkowo-naprzeciwległych, podłużnie-jajowatych, gęsto-piłkowanych, z końcową szerszą i prawie-sercowatą, — wyższe o tychże mniéjszych i lancetowatych, — najwyższe zaś całkiem małe, tylko 3szczépne w łatki równowązkolancetowate i kończyste; okółki jak w poprzedzającym gatunku ale mniéjsze, 10—16promieniowe; owoce podłużnie-jajowe, z żeberkami 3 razy węższemi niż międzyżebrza. — Ojczyzną jego pierwotną jest Azyja środkowa; dziś jeszcze dziki znachodzi się w Japonii, Kochinchinie, Chinach i Mongolii, — a uprawny na całym Wschodzie i wielu miejscach w Europie; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Słynne niegdyś jego bulwy jako środek przedłużenia życia, w tym zamiarze z najwyższą czcią zalecanemi bywały; właściwie zaś nie są, jak tylko bardzo tuczącą i smaczną słodką jarzyną, znaną zwykle pod nazwą *korzeni cukrowych*, — w którym to celu jako ulubiona przekąska, przechowują się na całym Wschodzie: dawniéj nawet płaco-

no niemi podatki i haracze, pod nazwą *Gelduba* za Tyberyusza.— Takowe okwitują w cukier, tak, iżby łatwo na ten cel spożytkowanemi być mogły; a wyskok już i tak miejscami z nich wyrabiają.

Gat. 3. *M. człeczy* (S. Ninsi Thunb.), poczytywany zazwyczaj tylko za odmianę *Kuczmerki*: odróżniającą się — liśćmi już piérzastodzielnymi już 3szczępnymi, a w kątach gałęzi wykształcającemi się bulwkami wielkości grochu;— rosnącą wyłącznie w Chinach i Japonii i tamże nader starannie uprawianą, dla cudownego prawie u miejscowych *korzenia Ninsi* lub *Ninsing*— radix Ningi v. Ninsing, używanego zastępczo za tenże *Silca właściwego*.

RODZAJ 1121. ***Przerwipęp*** (**Bupleurum** Tourn.).— Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkowite, ściśle-wwinięte, z koniuszkiem szérokim i przyciętym. Owoc z boków ściśniony lub prawie-moszenkowaty; z podszyjczem rozpłasczoném: ziarnczaczki o 5 żeberkach skrzydełkowatych, ostrych, nitkowatych albo nikłych,— z których skrajne obrzeżające; międzyżebrzach ze smugami lub bez tychże, gładkich albo ziarneczkowanych; nadsadniku wolnym. Nasiono obłowypukłe, od wewnątrz płaskie.

Gat. 1. *P. okrągłolistny* (B. rotundifolium Lin.), niegdyś jeszcze i *Obieżyświatem*, *Pępownikiem*, *Przestrzelonem*, *Zielem pępkowém* lub *powietrznem* mieniony.— Ziele roczne, całe nagie: z korzeniem wydłużonowrzecionowatym, wysmukłym i gałęzistym; łodygą do 2′ tęgo-wzniesioną, wysmukłą, rdzenisto-cewiastą, słabobruzdkowaną, w górze rozgałęzioną; liście a raczéj niby-liście górne przerosłe, jajowato-okrągławe,— a wyższe nieco-zwężone ku podstawie, prawie-przewrotnie jajowate, obejmujące łodygę, do 2″ długie, tępe albo ciernisto-kończyste, wielonerwowe, modrawo oszronione,— najniższe przewrotnie-jajowato wydłużone i prawie-ogonkowe; z okółkami 5promieniowymi, płaskimi, bez okryw,—

a okółeczkami krótkimi, o okrywce z 5 łatek 2 razy dłuższych od nich, nierównych, eliptycznych, ciernistokończystych, wzniesionych i żółtawych wewnątrz; z kwiatkami żółtymi; wreszcie owocami jajowo-podłużnymi, $^1/_8$" długimi, czarno-cisawymi, o żeberkach nitkowatych, a międzyżebrzach bezsmugowych i gładkich.— Zwyczajny pomiędzy zbożem i po miedzach, w Europie południowéj i środkowéj oraz takiéjże Azyi; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Przed laty używano *ziela i nasion Przestrzelona*— herba et semina Perfoliatae, na rozpędzenie wólów, na przepukliny, na rany i t. p.— (B. perfoliatum Mönch.).

Gat. 2. *P. siérpowaty* (B. falcatum Lin.), czyli *Smłód czarny* 2*gi*.— Ziele trwałe: o kłębie długim, wrzecionowato-wielogłowym; łodydze tęgiéj, do 3' wzniesionéj, pogiętéj i długo-rózgowato rozgałęzionéj; liściach dólnych podłużnie-eliptycznych, często falistych, 7—9nerwowych i długoogonkowych,— a górnych lancetowatych, prawie-siérpowatych, bezogonkowych i zaostrzonych; okółkach 6—9promieniowych,— o okrywie z 2—4 łatek małych, lancetowatych i ciernisto-kończystych,— a okrywkach 5łatkowych, ostro-lancetowatych, równych okółeczkom; kwiatkach żółtych; a owocach cisawo-czerwonawych, z żeberkami krająco-wystającemi i 3smugowemi między-żebrzami.— Rośnie po pagórkach i górach, około dróg i płotów, w Europie środkowéj i Kaukazie; kwitnie latem.— Z niego to *ziele Przerwipępa* lub *Zajęczego uszka*— herba Bupleuri v. Auriculae leporis v. Costae bovis, sławném było swego czasu na rany, a korzeń na zimnice.— Zaś

Gat. 3. *P. krzewowy* (B. fruticosum Lin.):— krzew na 1° wzniesiony i gałęzisty; z liśćmi bezogonkowymi, jajowato-podłużnymi, skórzastymi i nerwistymi; z okółkami wielopromieniowymi, o okrywach krótkich; owocami o żeberkach pokrywających cieniuchną smugę, a międzyżebrzach 1smugowych:— rosnący w Europie południowéj;— dostarczał niegdyś korzenia i nasion, którymi léczono kaszle długotrwałe, zaduszenia, wstrzymanie czyszczeń miesięcznych i trudne moczenie.— (Tenoria fruticosa. Spr.).

RODZAJ 1122. ***Gałucha*** (**Oenanthe** Lam.), dawniéj ***Gałuchy***.— Kielicha kraj 5zębny, w owocu rozrastający się. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc obło-jajowy; z podszyjczem ostrokrężném, a szyjkami wzniesionemi i długiemi: ziarneczaczki o 5 żeberkach wypukłych i tępych, a skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 1smugowych; nadsadniku niedorozróżnienia. Nasiono wypukłe lub obłe.

Gat. 1. *G. wodna* (O. Phellandrium Lam.), zwykle *Koprem wodnym*, także *Gierszem* i *Konkoprzycą* zwane. Ziele 2roczne, całe nagie: z korzeniem początkowo gęsto-włóknistym, a późniéj skrócono-grubym, jakby przycięto-marchwiowatym, dętym i wielokomorowym, gębczastym i soczystym, wydającym na wstawach mnóstwo długich i cienkich włókien korzeniowych, równie jak i on białych,— właściwie stanowiący proste przedłużenie się grubego i korzeniącego się odziomka — łodygi do 4′ wysokiéj a do 3″ w średnicy u dołu dochodzącéj, różnie kolankowato pogiętéj, bardzo-dętéj, bruzdowanéj i podobnież odstająco-gałęzistéj: którego liście wszystkie ogonkowe, jasno-zielone; korzeniowe i odziomkowe wielkie, z ogonkiem pogiętym, 3- lub więcéj-razy piérzastodzielne w łatki nastroszone, jajowate i całkie lub 2—3- i więcéj-razy wcinane albo i też i piérzastodzielne; zanurzone z łatkami prawie-włoskowatemi, a nadwodne z temiż krótkiemi i wązkiemi, lecz zawsze z ostrym koniuszkiem; górne zaś mniéjsze i tylko raz piérzasto wcinane: okółki naprzeciwlistne i końcowe, krótkoszypułkowe, płaskie, wielopromieniowe i prawie lub całkiem bez okryw; okółeczki wypukławe, o okrywkach krótko- i równo-wązkich; kwiatki drobne, białe, wszystkie płodne i mało co nierówne:

owoce $^1/_8 - ^1/_6$'' długie, w podstawie nieco szersze, żółto- i zielonawo-cisc, dużo dłuższe od szyjek.— Bardzo pospolita po rowach, strumieniach, stawach i bagnach całéj Europy; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Wielką wziętość jeszcze przed niedawnym czasem, miały *nasiona Giersza* lub *Kopra wodnego*— semina Phellandrii v. Foeniculi aquatici, jakoby pewny środek przeciw suchotom płucnym; jednak rzeczywiście dobrze skutkują w śluzotokach płucnych, w zaduszeniach wozgrzywych i w. i. Dla koni ma być ziele trucizną.— (Phellandrium aquaticum Lin.).

Gat. 2. *G. biedrzeńcowata* (O. pimpinelloides Lin.). — Ziele trwałe, nagie: z korzeniami licznymi, włóknistymi, ponabrzmiéwałymi w końcach jakby w jajowate krótkie a grube bulwy; z łodygą rdzenistą, na 1 $^1/_2$' wysoką, krésowaną; z liśćmi korzeniowymi i odziomkowymi 2 razy piérzastodzielnymi w łatki klinowate, na $^1/_2$'' długie, wcinano-ząbkowane aż do piérzasto-dzielnych, ostrawe w brzegu a w wiérzchołku krótko-kończyste,— łodygowymi zaś raz- piérzastowcinanymi lub nawet i całkimi, o łatkach wydłużono-równowązkich i całobrzegich; z okółkami końcowymi, wielopromieniowymi, a okrywą wielołatkową,— z okółeczkami o podobnéjże okrywce równéj onymże, a łatkach obu ostro-równowązkich i obrzeżonych biało; z kwiatkami licznymi, o płatkach zewnętrznych w skrajnych często całkich— a zawsze przewrotnie-jajowatych; z owocami główkowato skupionymi, prawie bez szypułeczek, obłymi, w zwężonym wiérzchołku uciętymi.— Zwykła po wodach i bagnach w Europie, ale więcéj w położeniach ciepléjszych; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Dawniéj zadawano jako pędzące mocz, *korzeń i ziele Gału-*

chów wązkolistnych— radix et herba Oenanthes v. Filipendulae tenuifoliae.

Tak samo używano także

Gat. 3. *G. dętą* zwaną *Przyjemką* (O. fistulosa Lin.):— ziele trwałe; którego kłąb krótki obok licznych rozłogów, okryty jest mnóstwem korzeni włóknistych, na współ z bulwami podługowatemi; w którém — łodyga dęta, krésowana, wysmukła, do 3' wysoka, grubości pióra, pogięta i widlasto-gałęzista; liście na ogonkach dętych,— korzeniowe już w porze kwitnienia niknące, 2 lub 3 razy piérzastodzielne w łaty płaskie, klinowate, 3—wielo-szczépne,— łodygowe zaś krótsze od swego dętego ogonka, piérzastodzielne w łatki całkie lub też 2- i 3-szczepne, nitkowate a dęte; okółki 3—4promieniowe, — z okrywami o 0 lub 1éj a okrywkami o wielu łatkach równowązko-lancetowatych, zaostrzonych i krótszych niż okółeczki; kwiatki drobne, białe, równe; owoce zaś skupione prawie w kulistawą główkę, wartołkowate,— z żeberkami grubemi i zrosłemi,— a szyjkami bardzo-długiemi i haczykowatemi w końcu:— rosnącą i kwitnącą wraz z poprzedzającą;— dostarczającą *korzenia i ziela Gałuchów wodnych*— radix et herba Oenanthes v. Filipendulae aquaticae, jadowitych dla rogacizny.

Gat. 4. *G. Pęczyna* (O. crocata Lin.).— Ziele trwałe: kłąb krótki, a u niego 5 lub 6 w wiązce bulw podługowatych, mięsistych, zawiérających zarówno z innemi częściami sok białawy pomorańczowiejący w powietrzu,— oraz pęk korzeni włóknistych ogrubnich: łodyga 2—5' wysoka, krésowana, często brudno-czerwona lub żółta, gałęzista: liście wszystkie 2 razy piérzastodzielne w łaty klinowato-rombowe, wieloszczépne i tępe, ciemno-zielone,— korzeniowe i odziomkowe dość wielkie, na kątowatych i bruzdowanych ogonkach,— a reszta bez tychże: okółki nader rozpostarte, 15—30promieniowe,— z okrywami o licznych, nie wielu lub prawieżadnych łatkach malćńkich; okółeczki zaś wypukłe i zbite,— z podobnemiż mnogiemi łatkami małych okry-

weczek i kwiatki białe, skrajne niepłodne, z szyjkami długiemi: a owoce obło wydłużone, dłuższe od szypułeczki.— Zwyczajna po miejscach wilgotnych, bagnach i po nad rzékami w Europie zachodniéj i południowéj; kwitnie od czerwca do lipca. — Jadowita ta roślina, zbliżona w skutkach do *Weszki*, często bywa przyczyną otrucia, z powodu ułudnych swych bulw.

RODZAJ 1123. ***Anyżkowiec*** (**Anesorrhiza** Cham.).— Kielicha kraj 5zębny, trwały. Płatki eliptyczne, kończyste w koniuszek wgięty i obrzeżający. Owoc 5kątnie-graniastosłupowaty; z szyjkami odgiętemi: ziarnczaczki nierówne, wypukłe w grzbiecie; jeden o 5 żeberkach, z których środkowe i skrajne skrzydełkowate, a pośrednie nitkowate, — a drugi 4skrzydełkowy, z żeberkiem środkowém nitkowatém, a pośredniemi i obrzeżającemi skrajnemi skrzydełkowatemi; z międzyżebrzami 1smugowemi; z łączną 2smugową i płaską; z nadsadnikiem zaś 2dzielnym. Nasiono wewnątrz płaskie, a zewnątrz wypukłe.

Gat. 1. *A. właściwy* (A. capensis Cham.).— Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem marchwiowatym i czubatym, pojedynczym lub z wiązkowemi jakby bulwami wrzecionowatemi; z łodygą na 2′ wysoką, tęgą, lekko bruzdkowaną, często czerwonawą, gałęzistą, bezlistną— lecz na wstawach z pochwami jajowatemi, łuskowatemi, błoniastemi, brzegiem przejźrzystemi; z liśćmi korzeniowymi nagle więdniejącymi, ogonkowymi, 2—3piérzastodzielnymi; z okółkami kilko- lub wielo-promieniowymi, początkowo o krótkich a późniéj wydłużających się promieniach; z okrywami i okrywkami o łatkach licznych, jajowato-zaostrzonych, ubarwionych, brzegiem przejźrzystych, równych z kwiatkami i otulających je; z kwiat-

kami białymi, wszystkimi płodnymi; z owocami słomiastymi,— o czarniawo-czerwonych zębach kielicha i takichże podszyjczach,— z szyjkami króciuchnemi, odgiętemi.— Powszechny na Przylądku Dobréj nadziei; kwitnie w lutym i marcu.— Wonny i smaczny korzeń, zwany od tamecznych *korzeniem anyżkowym*, jadany bywa lub używany do przypraw.

RODZAJ 1124. ***Blekot*** (**Aethusa** Lin.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym,— skrajne jakby promieniowate. Owoc jajowo-kulistawy: ziarneczaczki o 5 żeberkach wydatnych, grubych, ostrogrzbietnych,— z których skrajne obrzeżające, nieco szersze i jakby-skrzydełkowate; międzyżebrzach 1smugowych; łącznéj 2smugowéj; a smugach łękowatych; z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiona półkuliste.

Gat. 1. *B. ogrodny* (A. Cynapium Lin.), u dawnych *Weszka ogrodna.*— Ziele roczne, całe nagie: z korzeniem wrzecionowatym, gałęzistym, białawym: z łodygą od kilku cali do 4′ wysoką, wzniesioną, gałęzistą, bruzdowaną, dętą, oszronioną, a często w odziomku brudno-czerwono lub fiołkowo plamistą: z liśćmi ciemnozielonymi z wiérzchu, a spodem nieco jaśnéj— lecz z obu mocno lśnącymi; dólnymi prawie 3 razy piérzastodzielnymi w łatki klinowate, 3szczépne i tępawe lecz krótko ciernisto-kończyste; wyższymi 2 lub 3 razy piérzastodzielnymi w łatki jajowate, jeszcze raz piérzastowcinane w łateczki 2—3szczépne lub całkowite i wtedy równowązko-wydłużone, zazwyczaj tępe,— z których końcowe więcéj przedłużone; najwyższymi zaś poosadzanymi na pochwach błoniasto obrzeżonych, krótkich i wydłużonych; z okółkami naprzeciwlistnymi, długoszypułko-

wymi, o 10—20 promieniach nierównych i od wewnątrz omszonych; bez okryw, ale z okrywkami o 3 łatkach odgiętych, równowązko-szydłowatych i dłuższych od okółeczków: z kwiatkami białymi, w podstawach płatków zielonawymi, z których skrajne w skrajnych zawsze 2 razy większe od reszty: z owocem zaś blado-słomiastym, czerwono-ciso żeberkowym, $^1/_8$" długim, o smugach łącznéj nieco rozchodzących się podstawami.— Nader częsty chwast po ogrodach warzywnych, miejscach uprawnych i pustych w całéj Europie; kwitnie od czerwca do września. – Ziele to samo przez się bezwonne, lecz po roztarciu nie miłéj woni jakby czosnkowéj,— choć nieco słabszą, wszelako zawsze jest trucizną ostro-odurzającą, podobną do *Weszki jadowitéj* lub *Szczwoła*, — mogącą być bardzo łatwo użytą za *Piotruszkę*.

Istnieją jeszcze dwie odmiany téj niebezpiecznéj rośliny, przez jakiś czas za osobne gatunki opisywane; a to

Gat. 2. *B. zbożowy* (A. segetalis Bönningh.),— zaledwie kilka cali wysoki, a za to z owocami 2razy większymi; — jawiący się po gruntach płonnych glinkowatych: — i

Gat. 3. *B. wyniosły* (A. elata Fried.),— do 4′ wybujały; z łatką jedną w okrywie, a w okrywkach z 3ma, bardzo wydłużonemi i wcinanemi czasem nawet pierzastodzielnie;— znachodzony po bardzo bujnych gruntach.

RODZAJ 1125. ***Kopr*** lub ***Koper*** (**Foeniculum** Adans.).— Kielicha kraj nikły, nabrzękły, całkowity. Płatki przewrotnie-jajowate, całkowite, wwinięte, z koniuszkiem prawie-4kątno przyciętym. Owoc podłużny, obławy: ziarneczaczki o 5 żeberkach lekko wystających, tępo-grzbiecistych,— ze skrajnemi obrzeżającemi i nieco szérszemi; międzyżebrzach 1smugowych; łącznéj płaskiéj i 2smugowéj; a nadsadniku przyrosłym. Nasiono prawie-półokrągłe.

Gat. 1. *K. lekarski* (F. officinale All.), zwykle *włoski*.— Ziele trwałe lub 2roczne, całe nagie i modrawo-zielonawo oszronione. Kłąb marchwiowato przedłużony, gruby, odstająco-odnożysty, mięsisty, białawy lub żółtawy. Łodyga 3—6′ wzniesiona, gałęzista, cała obła, delikatnie bruzdkowana, rdzenista, pod oszronieniem ciemnozielona. Liście korzeniowe wielokrotnie-pierzastodzielne, ogonkowe; odziomkowe 3 razy- a górne tylko 2 razy- pierzastodzielne, osadzone wprost na pochwach szérokich a ściśnionych i błoniasto obrzeżonych: łatki wszystkich wąziuchne, prawie-szydłowate, ostre, z wierzchu rynienkowate, wszechstronnie pozwracane, 2 — 3łateczkowe, tylko w najwyższych liściach całkie. Okółki końcowe i naprzeciwlistne, 12—25promieniowe, wielkie, płaskie; bez okryw i okrywek; kwiatki żółte. Owoce do $^1/_4$″ długie, żółtawo-szare, z cisemi smugami; z podszyjczami ostrokrężnie-sklepistemi, karbowanemi brzegiem; a szyjkami bardzo krótkiemi i poodginanemi.— Pospolity po miejscach uprawnych i nieuprawnych, wystawionych na słońce w Europie południowéj, uprawiany zaś u nas po ogrodach; kwitnie latem.— Wszystkie jego części miłéj woni i smaku słodkawo-korzennego, od najdawniéjszych czasów były lekarskiemi; dziś zaś jeszcze gdzieniegdzie *korzeń i nasiona Kopra włoskiego*— radix et semina Foeniculi vulgaris, zadawanemi bywają w osłabieniu żołądka, kiszek, płuc, we wzdęciach i t. p: słowem tam gdzie i anyżowe.— (F. vulgare Gärtn. Anethum Foeniculum Lin.).

Gat. 2. *K. słodki* (F. dulce Dec.): od wielu brany tylko za odmianę roczną piérwszego, odmienną— wzrostem zaledwie 1 — 2′ dochodzącym; łodygą w odziomku nieco-ściśnioną; łatami liści dół-

nych nienastroszonemi, prawie 2dzielnemi w łatki dużo dłuższe i węższe; dużo wcześniéjszą porą kwitnienia; okółkami 6—8promieniowymi; oraz owocami prawie 2 razy dłuższymi, bledszymi, mięsistszymi i dużo łagodniéjszymi i słodszymi w smaku:— rosnący we Włoszech: — dostarcza tak zwanych *nasion Kopra kretajskiego*— semina Foeniculi cretici, oraz młodych pędów jadanych — Znów

Gat. 3. *K. pieprzny* (F. piperitum Dec.):— ziele trwałe; — o łodydze całéj obłéj; łatkach liści krótkich i tęgich, szydłowatych; a owocach ostro-korzennych; — pospolity po krajach ponadśródziemno-morskich; — używanym także bywa, najwięcéj w Sycylii, pod nazwą *Kopra oślego*.— (Anethum piperitum Bertol.). Także i

Gat. 4. *K. indyjski* (F. Panmorium Dec):— ziele roczne: z korzeniem marchwiowatym, około 3' wysokie, również modrawo-oszronione, od samego odziomka rozgałęzione; z liśćmi jak w *lekarskim*, lecz o łatkach rzadszych i nitkowatych; z okółkami wypukławymi, 10—20promieniowymi, a okółeczkach 10—30kwiatkowych; owocami zaś głębiéj bruzdowanymi: — dziki i uprawny w Indyach wschodnich i w Bengalu; — we własnościach i zastósowaniu zgadza się z lekarskim.

RODZAJ 1126. ***Łaniczyst*** (**Seseli** Lin.). — Kielicha kraj o 5 ząbkach krótkich i zgrubłych, lub też niewyraźnych. Płatki przewrotnie-jajowate, zwężone w koniuszek wgięty, wykrojone albo prawie-całkie. Owoc uwieńczony szyjkami odgiętemi, jajowy lub podłużny, w przekroju poprzécznym prawie okrągły: ziarneczaczki z 5 żeberkami nitkowato wystającemi, ogrubniemi i korowatemi,— z tych skrajnemi obrzeżającemi i często nieco szérszemi; międzyżebrzach 1smugowych, czasem tylko skrajnych o 2 smugach; łącznéj 2- a czasem 4-smugowéj; nadsadniku zaś 2dzielnym. Nasiono prawie-półobłe.

Gat. 1. *Ł. kręty* (S. tortuosum Lin.), w starych zielnikach *Łani Czyściec*, *Kmin wielki* lub *Czarnogłów*. — Ziele trwałe, całe białawo-modrawo-zielone. Kłąb

marchwiowaty, czubaty, do 1' długi i gruby, z wierzchu brudno- lub ciemno-żółty, a wewnątrz biały: łodyga 1—3' wzniesiona, tęga, bardzo- i rozpierzchło-gałęzista, twarda, bruzdowana, pokręcona, z krótkimi członkami: liście mnogie,— dólne wielkie, prawie skupione, 2 albo 3 razy pierzastodzielne w łatki krótkie i równowązkie, często w końcach rozszerzone, tęgie, w brzegu i grzbiecie ostrawe,— na ogonkach obéjmujących łodygę swemi biało-błoniasto obrzeżonemi pochwami; górne znacznie mniéjsze, wprost na pochwach poosadzane i 2 razy pierzastodzielne; a najwyższe 3dzielnie-pierzastowcięte: okółki końcowe i naprzeciwlistne, tęgoszypułkowe, 5—10-promieniowe; z okółeczkami małymi; z okrywą o 1 lub 2 łatkach równowązko-zaostrzonych i nieco-błoniasto obrzeżonych,— a okrywkach prawie równych kwiatkom: kwiatki białe, drobne: owoce podłużnie-jajowe, szarozielone, niewyraźnie-krótkowłose.— Rośnie po górach i skałach, winnicach i sadach oliwnych w Europie południowéj; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Z rośliny téj całéj ostrokorzennéj, używano *nasion Łaniego Czyśćca*— semina Seseleos massiliensis, na podobieństwo innych okółkowych.

Podobnież zadawano także i nasiona

Gat. 2. *Ł. koprowego* (S. Hippomarathrum Lin.), zwanego *Koprem leśnym* lub *kobylim:* ziela trwałego— z kłębem długim, czubatym, wydającym liczne łodygi do 1½ wysokie, biało-modrawe, obłe, bruzdowane, krótko-gałęziste; z liśćmi 2 razy pierzastodzielnymi w łaty 3szczépne w łatki równowązkie i kończyste, których— pochwy dolegające a górne bezlistne; z okółkami 8—12promieniowymi,— promieniami ostrawymi,— bez okryw, lecz z okrywkami o wielu łatkach błoniastych i zrosłych wraz jakby w miedniczkę wielozębną; z kwiatkami białymi lub czerwonawymi; z owocami jajowymi, nagimi:— rosnącego tu i owdzie po wzgórzach i górach wapniowych, w Europie południowéj aż do Renu,— a kwitnącego w lipcu i sierpniu.

RODZAJ 1127. ***Rozpłoch*** (**Libanotis** Crantz.). — Kielicha kraj 5zębny w łateczki wązko - szydłowate, ubarwione, odpadające. Płatki przewrotnie-jajowate, zwężone w koniuszek wgięty, nagie lub omszone. Owoc uwieńczony szyjkami poodginanemi, jajowy lub jakby-obły: ziarneczaczki o 5 żeberkach ogrubnich, korowatych, równych, — skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 1- a łącznéj 2smugowéj; nadsadniku 2dzielnym. Nasiono prawie-półobłe.

Gat. 1. *R. skalny* (L. montana All.), inaczéj u dawnych *Złomikamień, Skalnik mniéjszy, Kopr skalny* albo *górny*. — Ziele trwałe, całe kosmate: którego — kłąb ciso łuskowany, czubaty; łodyga do 9'' wysoka, grubości żdźbła pszenicznego, bezlistna lub też 1 — 2-listna, obła, tęga, kresowana, na wstawach i pod okółkami mocno omszona; liście korzeniowe 3calowe, 2 razy pierzastodzielne w łaty 3—5szczépne,— z łateczkami równowązko - lancetowatemi, zaostrzonemi i króciuchnemi; okółki końcowe, długoszypułkowe, 6 — 10promieniowe; okółeczki wielopromieńkowe; okrywa odpadająca, o 1 do 4 łatkach równowązko-ostrych, błoniastych, z zielonym grzbietem; okrywki z wielu łateczek równowązko-lancetowatych, długo-kończystych, błoniasto obrzeżonych i krótszych niż okółeczki; kwiatki białe, na grzbiecie kosmate; owoce zbito szaro-kosmate, równe szypułkom, z szyjkami odgiętemi i krótszemi od owoców.— Porasta góry i skały wapniowe, Alp i Przedalp Europy i Azyi umiarkowanéj; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Przed laty powszechnie, a dziś jeszcze przez lud szwajcarski używanemi bywają, bardzo korzenne jego kłęby, jako *korzenie Turpeta górnego*.— radix Turpethi montani.— (L. vulgaris Dec.).

RODZAJ 1128. ***Smłód*** (**Athamantha** Koch.). — Kielicha kraj 5zębny. Płatki przewrotnie-jajowate, całkie lub wykrojone,— z koniuszkiem króciuchnym, wgiętym i paznogietkowatym. Owoc zcieńczony w szyjkę, prawie-obły lub też nieco-ściśniony z boków: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, bezskrzydłych,— a skrajnych obrzeżających; z międzyżebrzami 2- a łączną 4-smugową; nadsadnikiem zaś 2dzielnym. Nasiono prawie-półobłe.

Gat. 1. *S. kretajski* (A. cretensis Lin.), wszędzie w starych zielnikach noszący nazwę *Ptaszego gniazda*, także *Marchwi polnéj cudzoziemskiéj*, a nawet i *Serdecznika*.— Ziele trwałe: o kłębie marchwiowatym, wielogłowym, niekiedy na 1½" długim i czarniawo-cisym: łodydze na 1' wzniesionéj lub podnoszącéj się, tęgiéj, nieco-kosmatéj, kresowanej, pojedynczéj albolitéż —o 1do4 gałęziach podnoszących się z odziomka, rzadko o 1 lub 2 ku wierzchołkowi; liściach skupionych przy odziomku i otulających swemi szérokiemi i czerwonawemi pochwami takowy, 2 razy pierzastodzielnych w łaty 3szczépne w łateczki równowązkie, zaostrzone i płaskie, do ¼" długie, na Alpach kosmate, a w równiach aż i nagie [zarazem prawie-nitkowate w odmianie *S. skalnego* (A. rupestris Vill.)]; okółkach końcowych, płaskich, 6—12-promieniowych; okrywach z 1 lub 3 łatkami równowązko-łancetowatemi, biało obrzeżonemi i włosowato-kończystemi,— lub zamiast tychże z liściem małym; a okrywkach z 4 do 8 łateczek széroko-lancetowatych, prawie-błoniastych i podobnież zakończonych: kwiatkach białych, na grzbiecie włosistych; owocach zaś do ¼" długich, jajowo-podłużnych, po pod krajem kielicha zwężonych jakby w szyjkę, szarych, przez odstające wło-

sy szorstkich, z żeberkami niskiemi i tępemi.— Porasta Alpy i Przedalpy skaliste, w Europie środkowéj i południowéj; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Jeszcze i dziś w południowych górach i na Wschodzie, używają *nasion Marchwi kretajskiéj* lub *Mirnika rocznego*— semina Dauci cretensis v. candiani v. Myrrhidis annui, jako léku pobudzającego; wzmacniającego żołądek; pędzącego mocz i czyszczenia miesięczne, léczącego kaszle długotrwałe i w. i.: także używanego i do *teriaki*.

Gat. 2. *S. biały* lub *macedoński* (A. macedonica Spr.), również od starych ziołopisarzów *Opichem macedońskim, włoskim* i *ogrodnym*, oraz *Piotruszką macedońską* mieniony.— Ziele trwałe: kłąb marchwiowaty, nieco-gałęzisty, brudno-biały: łodyga do 2' wzniesiona, wiechowato-gałęzista, krésowana,— wraz z gałęziami, ogonkami i okółkami — odstająco i gęsto białawo-kosmatawa: liście prawie-nagie, 3 razy piérzastodzielne; korzeniowe długoogonkowe,— z łatkami krótkoogoneczkowemi, jajowatemi, do ½" długiemi, przytępionemi, lecz ostro-ciernisto piłkowanemi, 1—2-wrębnemi, w podstawie klinowatemi lub prawie-sercowatemi, z wierzchu niemal-nagiemi a spodem omszonemi; łodygowe znacznie mniéjsze i krócéj ogonkowe, oraz mniéj wcinane; najwyższe 3szczépne aż do 3łatkowych, ostre i całobrzegie; a kwiatowe lancetowate i omszono-kosmate: okółki bardzo liczne, aksamitne, małe, końcowe wypukłe i 8—12-promieniowe; z okółeczkami dość zbitymi; z okrywami i okrywkami o 5 lub 6 łatkach równowązko-lancetowatych i kosmatych: kwiatki białe: owoce podłużne, prawie-kolbkowate, cisawe, tęgowłoso-kosmate, nader cienko-żeberkowe.— Zwyczajny w górach greckich i północno-afrykańskich; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Miléj woni i łagodnego smaku korzennego owoce, słynnymi były niegdyś pod mianem *nasion Piotruszki macedońskiéj* lub *Opicha skalnego*— semina Petroselini macedonici v. Apii petraei; a nawet i teraz jeszcze na Wschodzie nie zostały zapomnianemi: wchodziły one także głównie w skład *teriaki*, a zadawanymi były jak i następującego.

Toż samo należy rozumieć i o

Gat. 3. *S. Matthiolego* (A. Matthioli Wulf.): odznaczającym się od *kretajskiego*— kłębem niewielogłowym; łodygą 1½' wzniesioną, nagą lub tylko lekko-omszoną, ku górze odstająco-gałęzistą; liśćmi o łateczkach nitkowatych, spodem wypukłych a z wierzchu rynienkowatych, nagich, nastroszono odstających; okółkami większymi 15—25-promieniowymi i delikatnie omszonymi; kwiatkami większymi i całkiem nagimi; a owocami wzniesiono-włosistymi, o szyjce cieńszéj i dłuższéj:— pospolitego po skałach Europy Wschodnio-południowéj, zwłaszcza w Illiryi i Dalmacyi.— (Turbith Matthioli Tausch).

RODZAJ 1129. ***Koniopłoch*** (**Silaus** Bess.). — Kielicha kraj nikły. Płatki paznogciowe lub bezpaznogciowe, przewrotnie-jajowato wydłużone, zwężone w koniuszek wgięty, całkie lub wykrojone. Owoc prawieobły; ziarneczaczki o 5 żeberkach ostrych i to prawieskrzydełkowato, równych,— skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach wielosmugowych; smugach nadzwyczaj skupionych jakby w jednę; łącznéj 4—6-smugowéj; nadsadniku 2dzielnym. Nasiono niemal-półobłe.

Gat. 1. *K. łąkowy* (S. pratensis Bess.).— Ziele trwałe, całe nagie: w którém— kłąb pionowy, marchwiowaty, długi i gruby, od góry z kilku odnogami pojedynczemi, czubaty, zwykle kilkogłowy, czarno-cisy a wewnątrz żółtawo-biały: łodyga około 3' wzniesiona, w odziomku płasko bruzdowana, a ku górze zarówno z gałęziami bruzdowato-kątowata: liście dólne długoogonkowe i 3 lub 4 razy pierzastodzielne,— wyższe tylko 2 razy i krócéj-ogonkowe,— a najwyższe 1 raz i bezogonkowe; z łatkami równowązko-lancetowatemi, do ¾" długiemi, w brzegu ostremi, czerwonawo-ciernisto zaostrzonemi,— z których często boczne 2- a końcowe 3-wrębne: okółki płaskie, o 6—12 promieniach ostrych i kątowatych; z o-

krywą o 1—2 łatkach równowązko-ostrych lub bez żadnych; okrywkach wielołateczkowych, równowązko-lancetowatych, błoniasto obrzeżonych, czerwoño kończystych i prawie równych promieńkom: kwiatki brudnożółtawe lub zielonawe, często od zewnątrz czerwonawe: owoce cisc, z żeberkami ostremi i krótkoskrzydełkowemi. — Pospolity po wilgotnawych łąkach w całéj Europie; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Dawni lekarze przepisywali, najwięcéj w cierpieniach pęcherza moczowego, *korzeń, ziele* i *nasiona Koniopłocha, Łaniczysta łąkowego* lub *Kruszykamienia angielskiego* — radix, herba et semina Silai v. Sescleos pratensis v. Saxifragae anglicae.

RODZAJ 1130. ***Oleśnik*** (**Meum** Tourn.).— Kielicha kraj nikły. Płatki całkowite, eliptyczne, w obu końcach zaostrzone. Owoc prawie-obły; ziarnczaczki o 5 żeberkach lekko-wystających, ostro-grzbiecistych, równych,— skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach wielosmugowych; łączną 6—8-smugową; nadsadniku 2dzielnym. Nasiono prawie-półobłe.

Gat. 1. *O. właściwy* lub *smłodowaty* (M. athamanticum Jacq.), także *Kopr leśny* albo *czarny*. — Ziele trwałe, całe nagie; z kłębem marchwiowatym, ukośnym, bardzo długim i grubym, mocno czubatym, obrączkowanym, często wielogłowym, cisym a wewnątrz białawym: z łodygą $^1/_2$ — $1\,^1/_2$' wzniesioną, pojedynczą, nagą lub u góry z 1 albo 2 gałęziami krótkiemi i tylomaż liśćmi, bruzdowaną i dętą: z liśćmi w odziomku skupionymi, długoogonkowymi, jasno-zielonymi, miękkimi i delikatnymi, 3 do 4 razy piérzastodzielnymi ostatecznie w łateczki włosowate do $^1/_4$'' długie, obejmujące łodygę pochwami krótkiemi a szérokiemi — ogonków ści-

śnionych, spodem półobłych a z wiérzchu 2krawędziowych: z okółkami wypukłymi, 9—15-promieniowymi; bez okrywy, lub z tąż o 1 do 6 łatkach równowązkich, krótkich i błoniasto obrzeżonych; z okrywkami o 3—8 łateczkach prawie-szydłowatych, czasem nieco-dłuższych i postrzępanych, a niekiedy połówkowych: z kwiatkami żółtawo-białymi, rzadko czerwonawymi, — z których środkowe w każdym okółeczku a wszystkie w okółkach gałęziowych— płonne: z owocami na ¼″ długimi, podłużnie-jajowymi, barwy orzechowéj, z jaśniéjszemi żeberkami.— Jawi się po łąkach górskich i podalpejskich polanach, w całéj Europie; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Niegdyś *korzeń Oleśnika, Kopra* lub *Koperka niedźwiedziego*— radix Mei, Anethi v. Foeniculi ursini używane za lék, dziś tylko u zwierząt zastósowywujemy; także i *nasienie Oleśnika*— semina Mei, bywało w użyciu.— (Athamantha Meum Lin.).

Gat. 2. *O. skalny* (M. Mutellina Gärtn.): wyszczególniający się— łodygą prawie-pojedynczą i prawie-bezlistną; liśćmi 2 razy pierzastodzielnymi, z łatkami równowązko-lancetowatemi, i ciernisto kończystemi; okółkami 10—15-promieniowymi, o okółeczkach ⅓calowych; bez okrywy, lecz z okrywkami prawie-jednostronnemi, krótszemi od okółeczków i wielołatkowemi; kwiatkami czerwonawymi:— zwykły w Alpach i Przedalpach Europy umiarkowanéj, a kwitnący od czerwca do sierpnia:— dostarczał kiedyś *korzeni oleśnikowych* — radix Mutellinae, zbiéranych za poprzedzające.— (Phellandrium Mutellina Lin.).

RODZAJ 1131. ***Babiasól*** (**Crithmum** Tourn.).— Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkowite, wwinięte, z koniuszkiem przewrotnie-jajowatym. Owoce w przekroju półobłe; ziarneczaczki o 5 żeberkach prawie-skrzydełkowato wyniosłych,— skrajnych nieco-

szérszych i obrzeżających; nasienniku gębczastym. Nasiono półobłe, wolne w nasienniku, a pokryte zewsząd licznemi smugami.

Gat. 1. *B. nadmorska* (C. maritimum Tourn.), inaczéj *Kopr morski.* — Podkrzew cały nagi i modrawozielony; z korzeniem wrzecionowatym, długim, skręconym, gałęzistym i wielogłowym; z łodygą do 1½′ wzniesioną lub podnoszącą się, gałęzistą, bruzdkowaną, twardą, w odziomku zdrzewiałą; z liśćmi dólnymi 2 razy piérzastodzielnymi i ogonkowymi, a resztą raz piérzastowcinanymi i poosadzanymi wprost na pochwach krótkich i błoniasto obrzeżonych,— o łatkach równowązkolancetowatych, zaostrzonych i ciernisto-kończystych, przeszło 1″ długich a ⅛″ szérokich, mięsistych i lśnących; z okółkami półkulistymi, 12—20-promieniowymi; z 5 do 8 łatkami okryw i okrywek— jajowato-lancetowatemi, kończystemi, odstającemi a późniéj poodginanemi; z kwiatkami zielonawo-żółtymi, wpadającymi w białe; a owocami słomiastymi,— których nasiona w nasienniku wolne, o 14—16 smugach na powiérzchni. — Porasta wybrzeża skaliste i kamieniste, nad morzem śródziemném, czarném i atlantyckiém; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Cała roślina słonawo-gorzkawa i słabo-korzenna, używaną bywała jako *ziele Babiéj soli, Kopra morskiego* lub *Śgo. Piotra* — herba Crithmi, Foeniculi marini v. Sti. Petri; nawet i dziś jeszcze w Tyrolu przypisują jéj skutki pobudzająco-otwiérające, pędzenia moczu i gubienia czerwiów wnętrznych: w Anglii zaś na sposób kaparków przechowaną w occie, jadają za sałatę lub jako przyprawę do potraw. Także korzeń i nasiona bywały niegdyś w użyciu.— (Cachrys maritima Spr.).

RODZAJ 1132. ***Lubczyk*** (**Levisticum** Koch.), dawniéj ***Lubsczyk***. — Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkie, wgięte, z koniuszkiem wwiniętym i krótkim. Owoce z przodu ściśnione, z obu stron 2-skrzydłe: ziarnczaczki odstające brzegami, o 5 żeberkach skrzydełkowatych, — skrajnych 2 razy szérszych od reszty; z międzyżebrzami 1smugowemi; łączną 2—4-smugową; a nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono od wewnątrz płaskie.

Gat. 1. *L. lékarski* (L. officinale Koch.), czyli *pospolity* albo *swojski*. — Ziele trwałe, całe nagie: kłąb długi a gruby, wielodzielny, wielogłowy, zewnątrz cisożółty a wewnątrz białawy, z długimi korzonkami włóknistymi: łodyga niekiedy i 6' wzniesiona, dość-gruba, tęga, dęta, drobno-bruzdkowana, delikatnie białawo-oszroniona, górą o wielu gałęziach naprzeciw- i naprzemian-leglych— a krótkich: liście jakby selerowe, ciemnozielone, mocno-lśnące; najniższe bardzo wielkie, długo- i dęto-ogonkowe, 2 razy piérzastodzielne, — z łatkami prawie-troistemi, rombowo-klinowatemi, 3szczépnemi i piłkowato-wcinanemi, nieco mięsistawo-skórzastemi; dalsze podobneż lecz krócéj-ogonkowe, lub wprost na pochwach krótkich poosadzane; wyższe raz piérzastodzielne w łatki podłużne, krótko-2—3-szczépne, lub téż całkowite; a najwyższe 3wrębne albo całe: okółki końcowe, 8—12-promieniowe, gęste, lecz mało wypukłe; okrywy o 6—12 łatkach poodginanych, równowązko-lancetowatych, żółtawo-błoniasto obrzeżonych, — a okrywki podobneż i 4—6-łateczkowe: kwiatki krótkoszypułeczkowe, żółte: owoce do $^1/_5$" długie, cisawo-żółte, — a ziarnczaczki łękowato wygięte.— Bardzo zwykły po górach w Europie południowéj dziki, a uprawny po ogro-

dach najwięcéj wieśniaczych w reszcie onéjże; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Cały posiada woń dla wielu osób odrażającą, oraz smak podobny i rozgrzéwająco-korzenny. Dawniéj używano w lékarstwie *korzeni, łodyg dętych, liści i nasion Lubczyka*— radix, fistulae, folia et semina Levistici v. Ligustici; a dziś zaledwie piérwsze i to więcéj domowo zastósowywują, jako mocno pobudzające układ krwionośny, nerwowy, skórny i narzędzia podbrzusza. Tak jest ta roślina przenikającą, że mięso i mléko zwiérząt nią karmionych, woni jéj nabiérają.— (Ligusticum Levisticum Lin.).

RODZAJ 1133. ***Dzięgiel*** (**Angelica** Hoffm.). —Kielicha kraj nikły. Płatki lancetowate, kończyste, całkie, z koniuszkiem prostym albo wgiętym. Owoce ściśnione z przodu, szewkiem środkowym z obu stron oskrzydlone: ziarneczaczki o 5 żeberkach, — z których 3 pośrednie nitkowate i wzniesione, a 2 skrajne rozpostarte w skrzydełka obrzeżające i mniéj więcéj szérokie, z międzyżebrzami 1smugowemi; z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono prawie półokrągłe.

Gat. 1. *D. swojski* (A. sylvestris Lin.).— Ziele 2roczne: którego — kłąb krótki, obrączkowany, gałęzisty, często wielogłowy, cisawy a wewnątrz biały i pełen soku żółtawo-mlécznego, pokryty licznymi korzonkami włóknistymi: łodyga 2—5' wzniesiona, dęta, brudno-czerwonawa, bruzdowana, białawo oszroniona, górą gałęzista,— a dołem rowkowana, naga i często szarawo omszono-kosmata: liście dólne ogonkowe, bardzo wielkie, 3 razy piérzastodzielne w łaty już jajowate już eliptyczne już podłużnie-lancetowate, do 2" długie, kończyste, nierówno- i ciernisto-kończysto piłkowane, nagie lub też w brzegu i na nerwach krótko-szczecinkowate, — z których boczne nierówne w podsta-

wie, niezbiegające, czasem 2łatkowe, — a końcowe klinowate, całkie lub 3łatkowe; górne znów bezogonkowe, na pochwach wielkich i rozdętych, 2 lub 1 raz pierzastodzielne,— a najwyższe bardzo małe: okółki wielkie, mocno-wypukłe, 15—35promieniowe; okrywy żadne lub o 1—2 łatkach szczecinowatych, — a okrywki o licznych, długich, równowązko-szczecinowatych, rzęsowanych, poodginanych; kwiatki białe lub z młodu czerwonawe: owoce 1 1/8" długie, cisawo-żółte,— z 4ma smugami grzbietowemi i 2ma na łącznéj, mocno przeświecającemi.— Rośnie po łąkach wilgotnych, po nad strumieniami i po lasach, w całéj Europie; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Dawniéj częściéj, dziś zaś już mało gdzie, zadają za arcydzięglowy jéj *korzeń Dzięgla swojskiego*— radix Angelicae sylvestris; najwięcéj atoli używa go lud włoski w świérzbie; proszkiem zaś z owoców wygubiają owady domowe.

Podobnież zastósowywanym bywa w okolicach górskich

Gat. 2. *D. górny* (A. montana Schleich.): odróżniający się— łatkami liści dłuższemi i ostrzéj-piłkowanemi, z których końcowe zawsze są w podstawach zbiegające:— pospolity w Alpach i Przedalpach Europy umiarkowanéj.

RODZAJ 1134. ***Arcydzięgiel*** (**Archangelica** Hoffm.).— Kielicha kraj krótko-5zębny. Płatki eliptyczne, całkowite, kończyste, z koniuszkiem wgiętym. Owoc ściśniony lekko z przodu; szewkiem prawie-środkowym z obu stron 2skrzydły: ziarnczaczki o 5 żeberkach ogrubnich, chrząstkowatych, grzbiecistych,— z których 3 środkowe wzniesione, a 2 skrajne wypłasczone w skrzydło 2 razy szérsze; z jądrem wolném, okrytém zewsząd licznemi smugami; a z nadsadnikiem 2dzielnym.

Gat. 1. *A. lekarski* (A. officinalis Hoffm.), także *Dzięgiel wielki* lub *ogrodny*.— Ziele 2roczne: z kłębem krótkim, grubym, obrączkowanym, prawie-przygryzionym,

mocno rozgałęzionym w odnogi wprost przechodzące w długie korzonki włókniste, zewnątrz jasno-cisym,— a wewnątrz białawym, ścisło-komorowym i żółtawo-mlecznym: z łodygą 3—6′ wzniesioną, dętą, bruzdowaną, gałęzistą, nagą, czerwonawą i modrawą: z liśćmi korzeniowymi bardzo wielkimi, na długich i obłych a dętych ogonkach, 2- lub prawie 3- razy pierzasto-dzielnymi; o łatach 4—6″ długich, jajowatych, zaostrzonych, w podstawie prawie-sercowatych albo klinowatych, mniéj więcéj weinano-łatkowatych, nierówno i ciernisto-kończysto piłkowanych, — z których końcowe zawsze szersze i głęboko-3łatkowe, z wierzchu ciemno-zielone i nagie a spodem bledsze, oszronione i również nagie lub niekiedy na nerwach z krótkiemi szczecinkami; z łodygowymi podobnymiż ale coraz malejącymi i bezogonkowymi; najwyższymi zaś wprost na pochwach brzuchatych wietkich i rowkowanych prawie wiszącymi, o łatkach więcéj rombowo-eliptycznych,— aż wreszcie na szczycie prawie zroniony-mi: z okółkami wielkimi, prawie-kulistymi, zbitymi, 30—40promieniowymi, omszonymi; okrywami z 1—3ma łatkami równowązko-lancetowatemi i odpadającemi, lub bez nich; okrywkami zaś wielołateczkowemi, poodgi-nanemi, także odpadającemi i równowązko-szydłowate-mi; z kwiatkami zielonawymi lub białawymi: a owocami do $^1/_3$″ długimi, brudno-białymi. — Znachodzony po miejscach wilgotnych i nad strumieniami, w Alpach europejskich; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Od najdaw-niéjszych czasów, używał, a nawet miescami jeszcze używa wielkiéj wziętości — *korzeń Arcydzięgla* lub *Dzięgla* — radix Archangelicae *v.* Angelicae, dość przyjemnéj woni własnéj i smaku ostro-korzennego, — jako pobudzający, przeciwkurczowy, wzmacniający

drogi trawienia, pędzący wzdęcia, wzniecający poty i wszelkie wydzieliny, oraz przeciwczerwiowy. Dawni lékarze przepisywali także *ziele i nasiona Dzięgla* — herba et semina Angelicae. Na północy młode pędy jadają wprost za jarzynę lub też zaprawny w cukrze korzeń, oraz pędzą z niego wódkę dietetyczną — zwłaszcza w czasach cholery.— (Angelica Archangelica Lin.).

Zastępczymi środkami za dopiéro co opisany, w różnych miejscowościach, są:

Gat. 2 *A. nabrzeżny* (A. littoralis Agardh.): różny jedynie — korzeniem twardym, bezsoczystym i nader ostrym; łodygą podobnąż i niejadalną; łatkami liści węższemi mocniéj omszonymi promieniami okółkowymi; okrywkami krótszemi i szorstkawemi; oraz kwiatkami białymi: — rosnący po wybrzeżach mórz północno-europejskich i po nizinach.

Gat. 3. *A. zbiegającolistny* (A. decurrens Led.): odznaczający się — łatkami liści łodygowych piérzasto wcinanemi w łateczki jajowato-wydłużone, zaostrzone i długo zbiegające: — pospolity w Azyi północnéj.

Gat. 4. *A. Gmelina* (A. Gmelini Dec.): którego jego krajowcy Kamczadale, używają jak *Piotruszki* do potraw.

Gat. 5. *A. ciemnoczerwony* (A. autropurpurea Hoffm.): z łodygą ciemno-czerwoną i modrawo nabiegłą; łatkami liści bardzo ciemno-zielonemi i spływającemi wraz w końcach, oraz z białymi koniuszkami ząbków piłkowych; a kwiatkami szkarłatnawymi i rudo-cisawymi od zewnątrz: — pospolity w Ameryce północnéj.

RODZAJ 1135. ***Stosil*** (**Opoponax** Koch.). — Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkie, z koniuszkiem ostrym i wwiniętym. Owoc uwieńczony podszyjczem szérokiém i grubém, oraz szyjkami króciuchnemi, z przodu płasko-ściśniony, a obrzeżony krajem széroko wypukłym: ziarnczaczki o 3 żeberkach środkowych cieniuchno-nitkowatych, a 2 skrajnych zaledwie-

widocznie obrzeżających; z międzyżebrzami 3- a łączną 6—10-smugowemi. Nasiono spłaszczone.

Gat. 1. *S. właściwy* lub *Opopanak* (O. Chironium Koch.), także *herkulesowym*, oraz *Leczywrzodem* i *Dzięglem* niewłaściwie u dawnych mianowany. — Ziele trwałe: w którém — kłąb do 2″ długi, bardzo gruby, gałęzisty, mięsisty, zewnątrz czarno-cisy, a wewnątrz biały z sokiem mlécznym żółtawym: łodyga do 6′ wzniesiona i wyższa, w odziomku prawie grubości barku, rdzenisto-dęta, bruzdowana, dołem chropawa a górą gładka i prawie-okółkowo rozgałęziona— w odnogi krótkie i zaledwie pochwami lub niezupełnymi liśćmi okryte: liście korzeniowe i odziomkowe bardzo wielkie, 2—3 razy piérzastodzielne— w łaty sercowato-jajowate, (3—5″ i 2—2½″), tępe, w nieco wyższych w podstawach nierówne i ukośne, brzegiem umiarowo karbowano-ząbkowane, z obu stron zarówno z ogonkami gałęzisto-szczecinowato szorstkie, lub téż z wiérzchu prawie-nagie a tylko spodem na nerwach z podobném pokryciem; górne mniéj wcinane, a najwyższe tylko 3szczépne: okółki 10—20-promieniowe, często wypustne; w okrywach łatek 1—2 i więcéj, równowązkich, tępych, małych,— a w okrywkach 2—5, króciuchnych: kwiatki wraz z szypułeczkami złoto-żółte: owoce bardzo płaskie, do ⅓″ długie, żółtawo-cise.— Dość zwyczajny w Europie południowéj, po miejscach suchych, spiekowiskach, zaroślach i rumowiskach; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Od dawnych czasów otrzymuje się przez nacięcie kłębu lub odziomka, wyciekający i tężejący w istotę lipożywiczną żółtawą sok onegoż, znany w lékarstwie pod nazwiskiem *lipożywicy Opopanak*— gummi-resina Opopanax, używanéj — już dziś bardzo mało—

jak *Amoniak*, lecz nieco słabszéj w skutkach. — (Pastinaca Opoponax Lin.).

RODZAJ 1136. ***Zapaliczka*** (**Ferula** Tourn.). — Kielicha kraj krótko-5zębny. Płatki jajowate, całkie, z koniuszkiem podnoszącym się albo wgiętym. Owoc ściśniony od przodu, z krajem rozpłaszczonym i dość szérokim: ziarnczaczków żeberka 3 środkowe nitkowate, a 2 skrajne wypłaszczone w brzeg rozszérzony; ze smugami liczby nieoznaczonéj lecz licznemi, lub téż na międzyżebrzach grzbietowych trzema a 4ma na łącznéj; z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono spłaszczone.

Gat. 1. *Z. Czartowe łajno* (F. Assa foetida Lin.), lub *Diable g*....— Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem woni odrażliwie czosnkowatéj, marchwiowatym, grubym, czasem o 2 lub 3 odnogach, zewnątrz czarniawy, a wewnątrz biały i mléczny, z czubem rudym: z łodygą na 6′ wysoką, do 2″ grubą w odziomku, obłą, bruzdowaną, pojedynczą, posadzaną na wstawach pochwami széroko rozdętemi i błoniastemi, gdzieniegdzie dzierżącemi jakiś niedokształcony listek: liści li korzeniowych rozwijających się w jesieni 5 do 7 — które znów z wiosny giną, na długich i obłych ogonkach, wielkich, ciemnomodrawo-zielonych, tęgich, łamnych, różnie piérzastodzielnych w łaty zatokowo-wcinane, a łatki podłużne i tępe: z okółkami 25 — 30promieniowymi; bez okryw, lecz z okrywkami z licznych drobnych i cisych łusek: z kwiatkami żółtawo-białymi: a owocami czerwonawo-cisymi i nieco-szorstkimi. — Rośnie dziko w Persyi po górach; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Z niéj to pochodzi od najdawniéjszéj starożytności używana jako dzielny lék, nadzwyczaj smrodliwa *lipożywica Smrodzieniec* lub *Czartowe łajno* — gummi-

resina Assa-foetida; działająca głównie i nader dzielnie na układ nerwowy, i to pobudzająco i ożywiająco, również i na układ krwionośny oraz odżywianie w ogólności; w kurczowych zaś i macicznych cierpieniach nadzwyczaj ceniona, oraz w czerwiwości i w. i. Mimo swéj odrażliwości, bywa ona używaną w Persyi i sąsiednich Indyach, za przyprawę do potraw nader powszechną i ulubioną.

Gat. 2. *Z. perska* (F. persica Willd.), także u dawnych *Koprem sagapeńskim* zwana.— Ziele trwałe: także z kłębem pełnym soku mlécznego woni jakby czosnkowatéj, grubym i nieco-odnożystym; z łodygą do 4' wzniesioną, obłą, bruzdowaną, modrawo-zieloną, tylko w odziomku ulistnioną, a porosłą zresztą tylko pochwami wklęsłemi — ku górze okręgowo; z liśćmi 5—6, wielkimi, prawie rozłożonymi na ziemi, na ogonkach z wierzchu płaskich a spodem nieco grzbiecistych, wielokrotnie-3szczepnie pierzastodzielnymi— w łaty nieco-odległe, zbiegające, zaostrzono wcinane, równowązko-lancetowate, z obu stron lekko-omszone i modrawo-zielone; z okółkami bezszypułkowymi na końcach łodygi i gałęzi, 20—30promieniowymi, otoczonymi 3ma lub 6ma pomniéjszymi szypłkowymi i płonnymi; bez okryw i okrywek; z kwiatkami bardzo-krótko szypułeczkowymi, żółtymi; a owocami ciso-żółtymi. — Zwykła również w Persyi; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Z jéj korzeni otrzymany sok, wywodzono dawniéj jako *lipożywicę Sagapen* lub *sok sagapeński*— gummi-resina Sagapenum; dziś wszelako panuje przekonanie, iż tenże niczém inném nie jest, jak tylko gatunkiem *Czartowego łajna*.

Daleko pewniéj wywieść gomo żna, na zasadzie woni korzeni odpowiedniéj téj istocie, od

Gat. 3. *Z. wschodniéj* (F. orientalis Lin.): odznaczającéj się — kłębem na 2½′ długim, grubości barku, żółtawym i mocno-mlécznym; łodygą do 4 wysoką, gałęzistą i czerwonawą; liśćmi wielkimi, 5 do 6 razy piérzastodzielnymi w łateczki szczecinowate i jasno-zielone,— z pochwami w łodygowych bardzo szérokiemi i kapturkowatemi: — rosnącéj na Wschodzie i w Grecyi: — przed niedawnym czasem poczętéj być uważaną, za dostarczającą *lipożywicę Amoniak* — gummi-resina Amoniacum, — którą wszelako dziś już z pewnością jako płód innéj rośliny znamy.

Gat. 4. *Z. pospolita* (F. communis Lin.), u dawnych *większa*. — Ziele również trwałe; o kłębie podobnymże i wielkim; łodydze i 8′ dorastającéj, rdzenistéj, ku górze gałęzistéj i gołemi tylko pochwami pokrytéj; liściach wielkich, jasno-zielonych ale ćmych z wierzchu, wielokrotnie piérzastodzielnych w łatki równowązkoszczecinowate i wietkie; o okółkach końcowych bez szypułek, otoczonych okółkowato licznymi szypułkowymi i płonnymi; z resztą kwiatach żółtych; a owocach cisawo-żółtawych.— Częsta tu i owdzie po wzgórzach i na spiekowiskach, w całéj Europie południowéj; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Starodawni lékarze i lud, używali jéj wonnych nasion w morzyskach; świéżego rdzenia pełnego soku żółtego i odrażliwego w krwotokach, oraz zarówno z korzeniem w ukąszeniach jadowitych gadów. Dziś zaś jeszcze w Sycylii zeschłe łodygi i suszony rdzeń, służą za żagiew; skąd i nazwisko rodzajowe jeszcze od czasów Prometeusza datuje się; z tęgich zaś jéj łodyg przyrządzają łupki do złamań, a gałęzi używają do kar cielesnych.

Gat. 5. *Z. mniéjsza* (F. Ferulago Lin.).— Ziele trwałe: z kłębem głęboko zapuszczającym się, wielogłowym i czarno-cisym; łodygą około 4′ wzniesioną, rdzenistą i ku górze o wielu gałęziach kwiatonośnych, obłą i bruzdowaną; liśćmi korzeniowymi i odziom-

kowymi wielkimi, na długich i po pod blaszką 3kątnych ogonkach, kilkakrotnie piérzastedzielnymi w łatki równowązkie i cienko-zaostrzone, z wiérzchu lśnące a spodem modrawo-zielone, — resztą zaś coraz mniéjszymi, mniéj-razy wcinanymi i poosadzanymi na krótkich pochwach, — aż na ostatek w wiérzchołku zastąpionymi przez pochwy na 1″ długie, równowązko-łancetowate, płaskie i poodginane; okołkami płaskimi, wietkimi, 8 — 20promieniowymi; okrywami i okrywkami o 5—6 łatkach mocno odstających i o pół krótszych niż szypułeczki; kwiatami żywo-żółtymi; a owocami prawie ¾″ długimi, rdzawo-cisawymi. — Zwykła po łąkach kamiénistych, pagórkach i skałach, niemal wszędzie w Europie wschodnio-południowéj: — poczytywaną była do niedawnego czasu za dostarczającą galban, — ale mylnie; mimo to jednak świéżym jéj korzeniem léczą w ojczyznie zimnice.

RODZAJ 1137. ***Amoniacznik*** (**Dorema** Don.).— Kielicha kraj krótko-5zębny. Płatki jajowate, z koniuszkiem wgiętym. Owoc uwieńczony podszyjczem obszernem, mięsistém, czareczkowatém, w brzeżku fałdkowato-łateczkowatém, oraz 2ma szyjkami odgiętemi; mocno ściśniony od przodu, a otoczony krajem rozpłaszczonym. Ziarnczaczki o 5 żeberkach, z których 3 środkowe równo-odległe i nitkowate, a skrajne széroko-rozpłaszczone; z międzyżebrzami 1smugowemi i to wyniesiono; a łącznéj 4smugowéj; z nadsadnikiem 2-dzielnym. Nasiono spłaszczone.

Gat. 1. *A. właściwy* (D. Amoniacum Don.). — Ziele trwałe, wéjźrzenia *Opopanaka:* z kłębem grubym, długim, mięsistym, zewnątrz cisym, a wewnątrz białawym i pełnym soku mlécznego, woni jakby zapaliczkowéj — ale właściwéj; z łodygą na 4′ wzniesioną, obłą, grubą, okręgowo-gałęzistą, modrawo-zieloną i gruczołonośno-włosistą; z liśćmi do 2′ długimi, ogonkowymi, prawie 2 razy piérzastodzielnymi w łaty jeszcze piérzastowcinane, z których końcowe spływające wraz, — a w łatki podłużne, od 1—5″ długie a ½—2″ szé-

rokie, ciernisto-kończyste, całobrzegie, skórzaste i niekiedy jeszcze łateczkowe; z okółkami wypustnymi, gałęzistymi,— okółeczkami kulistymi, krótkoszypułkowymi i czasem groniasto-poosadzanymi, krótko-wełnistymi; bez okryw i okrywek; z kwiatkami białymi, całkiem utopionymi w wełnie; z owocami jajowymi, mocno-ściśnionymi i szeroko obrzeżonymi. — Zwykły w Persyi północnéj i w Armenii; kwitnie w lipcu i sierpniu.— On to właściwie wysącza z podstaw swych okółków sok mléczny, ścinający się w istotę biało-żółtawą lub czasem i czerwonawą, zwaną *lipożywicą Amoniakiem*, gummi— resina Amoniacum, znaną i używaną od dawna, jako lék zbliżony w skutkach do *Czartowego łajna;* dużo jednak jest ostrzéjszy w działaniu na trzewy brzuszne i na wydzielanie błon śluzowych, a łagodniéjszy na układ nerwowy: dla tego téż więcéj zastósowywanym bywa zewnętrznie — w celu rozpędzenia nabrzmień, dojźrzenia zimnych ropniów, w stężeniu wstawów, stwardnieniach, rakowatościach i t. p.— (Ferula amonifera Lam.).

RODZAJ 1138. ***Gorzysz*** (**Peucedanum** Lin.).— Kielicha kraj 5zębny, lub prawie żaden. Płatki przewrotnie-jajowate, zwężone w koniuszek wgięty, całkie lub wykrojone. Owoc ściśniony od przodu płasko lub soczewkowato, obrzeżony krajem széroko-rozpłasczonym: ziarneczaczki o 5 żeberkach równo-odległych,— z których 3 grzbietne nitkowate, a 2 skrajne mniéj wyraźne i dolegające do rozpłaszczonego brzegu lub téż weń wchodzące; z międzyżebrzami 1—3smugowemi; z łączną 2—4smugową; ze smugami już powierzchownemi, już pokrytemi nasiennikiem; z nadsadnikiem 2-dzielnym. Nasiono od wewnątrz płaskie.

Gat. 1. *G. lekarski* lub *wielki* (P. officinale Lin.), w dawnych zielnikach także *samiec*, *Gorycznik*, *Wieprzyniec*, *Koper świni* lub *wszywy*.— Ziele trwałe, całe nagie: którego — kłąb mięsisty, obło-marchwiowaty, pojedynczy albo gałęzisty, wielogłowy, obrączkowany, guzowany, nieco-czubaty, do 4′ i 4″ dorastający, zewnątrz czarniawy a wewnątrz białawy i pełen soku mlécznego żółtego: łodyga 6′ dochodząca, wzniesiona, rdzenista, obła, bruzdkowana, górą gałęzista; liście korzeniowe bardzo-długoogonkowe, 5 razy 3szczépne— w łaty równowązkie, do 3″ długie, ciernisto zaostrzone, w podstawie zwężone, a w brzegu ostrawe; łodygowe ze wszech miar mniéjsze, coraz mniéj razy wcinane,— aż najwyższe całkie lub 3łatkowe, wązluchne i osadzone na ogonku błoniasto obrzeżonym: okółki wielkie, płaskie, o 20—30 promieniach wysmukłych; prawie bez okrywy, lub też z kilku łatek szydłowatych odpadających,— a z okrywkami z 5—6cią łataczek szczecinowatych, krótkich: z kwiatkami blado-żółtymi: owocami płasko-ściśnionymi, podłużnie-jajowatymi, wązko oskrzydlonymi brzegiem, żółtawo-cisymi; o żeberkach skrajnych nieco odległych i niewyraźnych; międzyżebrzach 1- a łącznych 2-smugowych.— Pospolity po łąkach i lasach w Europie środkowéj i południowéj, z wyjątkiem wschodniéj; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Cała roślina, zwłaszcza też kłąb jéj smaku ostro-gorzkawego, dostarczała niegdyś dużo używanego *korzenia Gorzysza, Kopra świniego, siarkowego* lub *jeleniego*— radix Peucedani *v.* Foeniculi porcini; a to, jako ostro-pobudzającego, wzniecającego poty, pędzącego mocz, léczącego wozgrzywość dróg trawienia i oddechowych, zastoiny brzuszne,— do tego

zewnętrznie u ludzi wszawość a u zwierząt parchy. Zbiérano także na wiosnę z naciętych korzeni, ścinający się *liposok Gorzysza*— gummi Peucedani, zastósowywany niegdyś za *Amoniak*.

W tychże samych razach, choć pod odmiennemi nazwami, przepisywali także dawni lékarze:

Gat. 2. *G. Jeleniec* (P. Cervaria Cuss.), mieniony od nich *Serdecznikiem* i *Opichem jelenim czarnym*.— Ziele trwałe, także nagie; z kłębem zupełnie podobnym i dość grubym ale czarnym: z łodygą 1—4′ wzniesioną, pojedynczą lub też górą nieco-rozgałęzioną i głębiéj bruzdowaną aniżeli w odziomku: z liśćmi korzeniowymi wielkimi i 3 razy— a odziomkowymi 2 razy piérzastodzielnymi i długoogonkowymi, — o łatach jajowatych, ciernisto-kończysto piłkowanych, modrawo-zielonych, skórzastych, nieco podłużnie-jajowatych, tępych, spodem pięknie żyłeczkowanych, całkich lub wcinanych, w podstawie prawie-uszkowatych, a końcowych zawsze 3łateczkowych; z łodygowymi kilkoma, małymi, bezogonkowymi,— a najwyższymi często żadnymi: z okółkami płaskimi, o 20—30 szorstkawych promieniach; z okrywami o 8—10 łatkach równowązko-lancetowatych, wybiegłych szydłowato, błoniasto obrzeżonych, odgiętych i prędko więdniejących,— a okrywek szczecinowatych: z kwiatkami białymi: z owocami wreszcie jajowatymi.— Dość częsty po łąkach suchych, wzgórzach i górach; kwitnący w lipcu i sierpniu:— z którego pochodziły— *korzeń i nasienie Jeleńca czarnego* lub *Goryczki czarnéj*— radix et herba Cervariae nigrae v. Gentianae nigrae.— (Cervaria Rivini Gaertn.).

Gat. 3. *G. skalny* (P. Oreoselinum Mönch.), dawniéj i *Opich górny* albo *skalny*.— Ziele także trwałe i nagie, odznaczające się:— kłębem więcéj obławo-marchwiowatym, czubatym, zwykle pojedynczym, do 1′ długim a na 1″ grubym, zewnątrz białawo-płowym, a wewnątrz białym i mléczno-soczystym: łodygą do 3′ wzniesioną, zresztą jak w poprzedzających: liśćmi korzeniowymi 3 razy piérzastodzielnymi w łaty i łatki mocno w tył podane i nagięte ku dołowi, —a łateczki jajowąte lub prawie rombowo-klinowate, tęgie, spodem żyłkowane, w brzegu wcinane w 5 lub 6 ząbków łateczkowatych tępych lub ostrych, lecz zawsze w koniec krótki i chrząstkowaty wybiegłe, lśniące; z łodygowymi zmieniającymi się w tenże sam sposób jak i w tamtych gatunkach: okółkami wielkimi, słabo-wypukłymi, 20—30promieniowymi: okrywami i okrywkami z łatek licznych równowązko-lancetowatych, szydłowato-kończystych, poud-

ginanych: kwiatkami białymi lub czerwonawymi: owocami zaś płasko-ściśnionymi, przewrotnie-jajowatymi, na 1/6″ długimi, w brzegu białawymi i wyraźnie-oskrzydlonymi,— o żeberkach wszystkich wydatnych, — a smugach wszystkich powiérzchownych, z których na łącznéj zewnętrzne prawie-półkrężne.— Dość częsty po wzgórzach i górach, po polanach i lasach obrzednich, w Europie środkowéj aż do Kaukazu;— kwitnący w lipcu i sierpniu:— dostarczający niegdyś *rzeni, ziela i nasion Opicha skalnego*— radix, herba et semina Oreoselini.— (Oreoselinum legitimum Bbrst.).

Gat. 4. *G. Olszownik* (P. palustre Mönch.), w dawnych zielnikach także *Olszeniec*, *Olesznik*, *Opich leśny* lub *śmieszny*, *Zębownik swojski*, *Koprzywy*.— Ziele trwałe, całe nagie: błąb gałęzisty, jasno-cisawy, jednogłowy, pełen soku lépko-ostrego: łodyga wzniesiona na 2—5′, obła, dęta, rowkowana, z nie wielą nader odstającemi gałęziami w górze: liście korzeniowe wielkie, na długich a dętych i głęboko wyżłobionych ogonkach, 3 lub więcéj razy piérzastodzielne — w łaty znów piérzasto wcinane w łatki podłużnie-lancetowate, (1/2″ i 1/4″), tępe albo chrząstkowato-zaostrzone, w brzegu ostrawe; łodygowe mniéjsze, 2 razy piérzastodzielne i osadzone na pochwach błoniasto obrzeżonych i skręconych: okółki wielkie, wietkie, mało wypukłe, o 20—30 promieniach od wewnątrz omszonych; z okrywą i okrywkami wielołateczkowemi,— z łatkami lancetowato-szydłowatemi, obrzeżonemi błoniasto, ku końcom rzęsowanemi, odstającemi a na ostatek poodginanemi: kwiatki białe: a owoce do 1/4″ długie, podłużnie-jajowe, soczewkowato-ściśnione, brzegiem lekko-oskrzydlone, cisawe; ze smugami łącznéj ukrytemi.— Częsty po łąkach wilgotnych i bagnistych, po nad rowami i stawami; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Jego *korzeń Olszownika*— radix Thysselini *v.* Olsnitii, woni jakby terpentynowéj a smaku piekąco i gorzko-korzen-

nego, dawniéj nie błache miéjsce zajmował w lékarstwie: oprócz skutków powyższych gatunków — zalecano go szczególniéj w padaczce. U słowiańskich zaś ludów, długo zastępował miejsce imbiéru. — (Thysselinum palustre Hoffm.).

Odmianą tylko jest, i to zarówno używaną,

Gat. 5. *G. leśny* (P. sylvestre Dec.):— różniący się głównie kłębem wielogłowym, oraz rośnięciem po lasach.— (Selinum sylvestre Jacq.).

Gat. 6. *G. Mistrzowiec* (P. Ostruthium Koch.), także *Mistrzownik*, *Miarz* lub *Barszcz wodny*.— Ziele trwałe, całe nagie: którego— kłąb obły, gruby, krótki i jakby-ugryziony, obrączkowany, cisy, wydający liczne wypustkowate i rozpłożące się głowy, pokryte gęsto korzeniami grubowłóknistymi: łodygi do 3′ wzniesione, obłe, drobno bruzdkowane, prawie-pojedyncze lub tylko nieco górą gałęziste, pod okółkami omszone: liście korzeniowe raz lub 2 razy 3szczépne,— na ogonkach długich, półobłych i dętych,— z łatkami széroko-jajowatemi, (4″ i 3″), 2 razy i nierówno oraz ciernisto-kończysto piłkowanemi, z których boczne 2łatkowe i nierówno-połówkowe w podstawach, a końcowa 3łatkowa i niekiedy z sąsiedniemi wraz spływająca; łodygowe podobneż, tylko mniéjsze i 1 raz 3szczépne; najwyższe zaś często naprzeciwległe i poosadzane wprost na pochwach széroko rozdętych: okółki wielkie, płaskie, o 40—50 promieniach bardzo nierównych; bez okryw, a z okrywkami o 2 do 6 łatkach szczecinowatych i odpadających: kwiatki białe albo czerwone, z kielichem nikłym: owoce okrągławo-jajowate, do ¼″ długie, słomiaste, ze skrzydełkami bardzo szérokiemi i nieprzejźrzystemi; z międzyżebrzami 1- a łączną 2-smugową; ze smugami powiérzchownemi.— Zwykły po miejscach

wilgotnych, w górach i przedalpach Europy środkowéj i południowéj; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Jeszcze i dziś gdzie niegdzie miéwa swe zastosowanie lékarskie, *korzeń Miarza białego* lub *Mistrzowca*— radix Imperatoriae albae v. Ostruthii w wypadkach, w których dzięglowy używanym być zwykł: w owczarstwie zaś szwajcarskiém należy do nader cenionych środków.— (Imperatoria Ostruthium Lin.).

RODZAJ 1139. ***Łonnik*** (**Bubon** Lin.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie - jajowate, całkowite, z koniuszkiem wwiniętym. Owoc od przodu ściśniony soczewkowato, széroko i płasko obrzeżony: ziarnczaczki o 5 żeberkach zarówno odległych, — 3 środkowych nitkowatych, a 2 skrajnych brzeg płaski tworzących; z międzyżebrzami 1- a łączną 2-smugową; z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono lekko wypukłe od zewnątrz, a wewnątrz płaskie.

Gat. 1. *Ł. Galban* (B. Galbanum Lin.), dawniéj *Galban*.— Ziele trwałe, całe nagie i modrawo-zielone, pełne soku żywicznego: o łodydze do 6′ wzniesionéj, pojedynczéj, obłéj, bruzdowanéj, w odziomku zdrzewiałéj: liściach poosadzanych prawie bez ogonków na pochwach tęgich i krótkich, z wyjątkiem najniższych— ogonkowych i 3 razy 3szczépnych, — reszta zaś 2 razy 3szczépna w łatki na 1″ długie, klinowato-rombowe, w podstawie całobrzegie a ku wierzchołkom ostro ząbkowanopiłkowane lub prawie-łatkowate, w coraz wyższych coraz węższe, z których końcowa zwykle 3łatkowa: okółkach wielkich, płaskich, wielopromieniowych; z okrywami o licznych łatkach równowązko - szydłowatych, poodginanych; kwiatkach żółtawo - zielonawych.— Pospolity po wzgórzach na Przylądku Dobréj nadziei; kwi-

tnie w sierpniu. — Powszechném było dotąd mniemanie, iż z niego pochodzić miała *lipożywica Galban* lub *Gałban* — gummi-resina Galbanum: lecz gdy takowa przywożoną bywa z Azyi, zdaje się iż tenże płód nie jest rzeczywistym ale tylko zbliżonym; a to tém bardziéj, iż w miejscu nie słychać o jakiémś jego zastósowaniu lékarskiém. Rzeczywiście roślina dająca prawdziwy *Galban* jako dotąd tylko z owoców zawarwtych żywicy znana, do dziś dnia nie jest jeszcze wiadomą, ale tylko oznaczoną jako nowy rodzaj *Galbanowca* — (Galbanum Don.).

Takiéjże saméj żywicy, dostarcza

Gat. 2. *Ł. żywiczny* (B. gummiferum Lin.): różny — wzrostem większym; łatami liści dłuższemi a węższemi, mocno klinowatemi i piérzastodzielnemi w łatki ostro-lancetowate: — rosnący tamże.

RODZAJ 1140. ***Koperek*** (**Anethum** Tourn.). — Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkie, wwinięte, z koniuszkiem prawie-kwadratowo przyciętym. Owoc od przodu ściśniony soczewkowato, obwiedziony krajem rozpłasczonym: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równo odległych, — z których 3 środkowe ostro-grzbieciste, a 2 skrajne niklejsze i w kraj przechodzące; międzyżebrzach z bardzo szeroką 1ną smugą, a łącznéj 2smugowéj; nadsadniku zaś 2dzielnym. Nasiono wypukłe, a wewnątrz płaskie.

Gat. 1. *K. wonny* (A. graveolens Lin.), także *Koper swojski, polski* lub *ogrodny*. — Ziele roczne, całe gładkie, nagie i modrawo oszronione; z korzeniem wrzecionowatym, włóknisto-gałęzistym, białawym lub żółtawym; z łodygą 2—4' wzniesioną, obłą, ku górze rozgałęzioną, biało i ciemnozielono prążkowaną w podłuż; z liśćmi wielokrotnie-piérzastodzielnymi w łateczki równowązko-nitkowate, ostre i z wiérzchu lekko wy-

żłobione,— na pochwach podłużnych, szeroko-błoniasto obrzeżonych, tęgich, wzniesionych i krésowanych; z okółkami wielkimi, płaskimi, 10—30promieniowymi, bez okryw i okrywek; z kwiatkami żółtymi; a owocami $^1/_5$" długimi, jajowato-okrągławymi, w obu końcach wykrojonymi, zielonawo-cisymi, w brzegu rozszérzonymi i jaśniéjszymi równie jak i na żeberkach.— Bardzo pospolity dziki pomiędzy zasiéwami w Europie południowéj, w Egipcie i na Wschodzie, a po naszych ogrodach zdziczały— równie i uprawny; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Przyjemne *nasiona Koperka* — semina Anethi, znane są powszechnie nietyle jako lék, ile jako przyprawa do potraw, wędlin, wszelkich kisielin itp. Dawniéj i *ziele Koperka* — herba Anethi, bywało także przepisywane.

(Gat. 2. *K. zbożowy* (A. segetum Lin.): zaledwie różny— wzrostem dużo mniéjszym i budową tęższą; łateczkami liści krótszemi; oraz owocami jajowymi i mocniéj wypukłymi z przodu, a bez żadnego rozpłaszczenia krajem: — wraz z tamtym rosnący i kwitnący;— zarówno téż używanym bywa.

RODZAJ 1141. ***Pasternak*** (**Pastinaca** Tourn.).— Kielicha kraj nikły lub drobniuchno - 5ząbeczkowy. Płatki okrągławe, całkowite, wwinięte, z koniuszkiem szérokim i uciętym. Owoc z przodu płaskościśniony, w kraju rozszérzonym rozpłaszczono obwiedziony: ziarnczaczki o 5 żeberkach cieniutkich,— z których środkowe 3 równo odległe, a 2 skrajne dolegające do kraju rozszérzonego; ze smugami kréskowatemi, ostremi, zaledwie krótszemi od żeberek,— na międzyżebrzach po 1, a na łącznéj po 2 lub więcéj; z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono spłasczone.

Gat. 1. *P. ogrodny* (P. sativa Lin.), zwany także *domowym* lub *sianym* w stanie uprawnym, a w dzikim *polnym*, *Łanią bronią* i *Jeleniém okiem*. — Ziele 2roczne: w którém— korzeń marchwiowaty, wrzecionowaty, pojedynczy lub gałęzisty, zewnątrz biało-brudno żółtawy albo cisawy: łodyga do 3' wzniesiona, kątowatorowkowana i szorstka przez odstające wstecz włosy szczecinowate, gałęzista — i to ku wierzchołkowi naprzeciwległe lub czasem okręgowo: liście korzeniowe i odziomkowe długoogonkowe, pierzastodzielne w łaty jajowate często w podstawie 3łatkowo wcięte, z wierzchu lśnące a spodem omszone, niekiedy nawet i z obu stron tępo-ząbkowane,— z których końcowa z sąsiedniemi często wraz spływająca; łodygowe wyższe mniejsze, na pochwach podłużnych i powwijanych, o łatach więcéj lancetowato-wydłużonych i całkowitych lecz ostrzéj piłkowanych,— a najwyższe zronione: okółki wielkie, płaskie, o 6—20 promieniach szczecinowato-szorstkich; bez okryw, a najczęściéj i bez okrywek; z kwiatkami żółtymi: owoce żółto-cisawe, jajowe, z obu końców wykrojone.— Dziki dość zwyczajny po łąkach, murawach i miedzach, prawie w całéj Europie oraz w Azyi północnéj; uprawiany zaś po ogrodach i polach, (nabywając korzeni mięsistych na 1 — 3' długich, łodygi wyższéj i gładszéj, oraz liści większych a prawie nagich i głębiéj wcinanych): kwitnie od czerwca do sierpnia.— Z dzikiego dawniéj były lékiem owoce korzenno-gorzkie; uprawnego zaś korzeń smaczny, słodki, nieco-korzenny, pożywny i mający pobudzać popęd płciowy— prawie wszędzie jadają, a miejscami tuczą nim trzodę lub pędzą zeń wyskok.

Podobnież dziki i uprawiany w Egipcie i na Wschodzie, używanym bywa:

Gat. 2. *P. Płodzień* (P. Sekakul Russ.), w starożytności zwany *Płodniem indyjskim*: odznaczający się tém, iż jest cały kosmato-szorstki; że ma korzeń gruby, zewnątrz szary a wewnątrz biały; łodygę do 2' wysoką, bruzdkowaną, obłą i gałęzistą; liście pierzastodzielne w łaty tępo- i nierówno-ząbkowane a omszone; okółki zawsze bez okryw, a okrywki o 1 lub 2 łatkach okrągławo-jajowatych.— (P. dissecta Vent.).

RODZAJ 1142. ***Barszcz*** (**Heracleum** Lin.). — Kielicha kraj 5zębny. Płatki przewrotnie - jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym,— z których wewnętrzne często promieniowate i wrębne. Owoc mocno spłaszczony od przodu; z krajem rozszérzonym i płaskim; ziarnczaczki o 5 żeberkach cieniuchnych,— 3 środkowych równo odległych, a 2 skrajnych odległych od nich i dolegających do rozpłaszczonego kraju; smugach po 1 na międzyżebrzach, a na łącznéj zwykle 2, krótszych od owocu i najczęściéj maczugowatych; z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono spłaszczone.

Gat. 1. *B. pospolity* (H. Sphondylium Lin.), w dawnych pismach *polskim* zwany.— Ziele 2roczne; kłąb marchwiowaty, gałęzisty, do 1' długi a na 1'' gruby, obrączkowany, żółtawo - cisawy, a wewnątrz białawy: łodyga na 4' i wyżéj wzniesiona, gruba, dęta, rowkowano-kątowata, krótko-szorstkowłosa, ku górze rozgałęziona i to w samym szczycie najczęściéj naprzeciwległe, często brudno-czerwona: liście korzeniowe bardzo wielkie, na długich ogonkach rynienkowatych, wcinane lub falisto-piérzastodzielne, pokrycia łodygi,— z 2 parami łat jajowato - podłużnych, prawie - 3łatkowo piérzastowcinanych i wcinano - lub karbowano - piłkowanych,— a końcową dłoniasto - 3szczépną lub -3dziel-

ną, [z wyjątkiem odmiany *B. strojnego* (H. elegans Jacq.) z łatami dużo węższemi i dłuższemi]; łodygowe coraz mniéjsze i krócéj-ogonkowe, poosadzane na wielkich i porozdymanych a często brudno-czerwonych pochwach; najwyższe zaś zwykle naprzeciwległe, 3szczépne lub 3dzielne: okółki ogromne, płaskie, o 10 — 30 promieniach na wewnątrz gruczołonośno-włosistych; bez okrywy lub z tąż odpadającą z 1 lub 3ma łatkami, równowązko-lancetowatemi i kończystemi,— a z okrywkami zaś o licznych łateczkach równowązko-szczecinowatych: kwiatki białe lub zielonawe, rzadko czerwonawe,— zewnętrzne 2 razy większe od środkowych w okółeczku: owoce okrągławo-jajowe, nagie, w końcu wykrojone lub ucięte, słomiaste,— ze smugami ciso-czerwonawemi, spuszczającemi się od wierzchołka aż do połowy długości ziarneczaczków.— Pospolity po łąkach, zaroślach, lasach i ogrodach, w całéj Europie i Azyi północnéj; kwitnie w czerwcu i lipcu, a niekiedy powtórnie w sierpniu i wrześniu. — *Korzeń i ziele Barszcza* lub *Łapy niedźwiedziéj niemieckiéj* albo *fałszywéj* — radix et herba Sphondylii v. Brancae ursinae germanicae v. spuriae, dawniéj powszechnie, dziś zaś już tylko miejscami używają się: korzeń, jako lek pobudzający i otwierający mocno, w zastoinach brzusznych, w nieprawidłowém trawieniu, cierpieniach błon śluzowych, w różnych chorobach nerwowych aż do padaczki i w. i: ziele zaś jako dużo słabsze w niższym stopniu tychże samych niemocy; niezbyt zaś dawno poczęto zalecać w napadach histerycznych, napadach i kurczach macicznych: warsta znów korowa z łodygi, mocno drażni skórę użyta zewnętrznie. Prócz tego cała roślina— zwłaszcza za

młodu, należy do nader pożywnych pasz, i zachwalaną jest obecnie nadzwyczaj na sztuczną paszę; od bardzo dawnych zaś czasów lud ruski i polski, używał słodkiego rdzenia łodygi— który po wysuszeniu nawet cukrem wykwita— na pokarm, albo wprost jako jarzyny albo też kisząc go na *barszcz*,— zkąd zapewne i staropolska nazwa téj rośliny wzięła początek; a północni Azyaci używają go za przysmaczek.— (Sphondylium Branca ursina All.).

Prawie wszystkie inne *Barszcze*, każdy w swéj ojczyznie, na podobieństwo dopiéro co opisanego, zastósowywanymi bywają; jak np:

Gat. 2. *B. dzielny* (H. Panaces Lin.); odznaczający się— łatami liści sercowatemi, zwykle 3łatkowemi, ząbkowanemi, spodem szarawemi lub czasem prawie-kosmatemi,— końcowemi zaś dłoniastodzielnemi; owocami przewrotnie-sercowatymi, z początku z rzadka tęgo-włosymi a z czasem także nagimi;— w Europie południowéj i w Azyi: —(H. setosum Lapeyr.).

Gat. 3. *B. sercowaty* (H. cordatum Presl.); w którym— liście 3szczépne; ich łaty ogonkowe, sercowato-jajowate, łatowato-pierzastowcinane, ciernisto-ząbkowane, a spodem— łącznie z ogonkami i łodygą— tęgowłose; łatki okryw równowązkie; owoce nagie, przewrotnie-jajowate i wykrojone w wiérzchołku;— rosnący we Włoszech,— którego korzeń w lékarniach istnieje w Sycylii, pod nazwiskiem dzięgla.

Gat. 4. *B. wełnisty* (H. lanatum Michx.); różny— liśćmi także 3szczépnymi i wełnisto-kutnerowatymi spodem; ich łatami ogonkowemi, okrągławo-sercowatemi i łatkowatemi; łatkami okryw lancetowatemi; a owocami okrągławo-jajowatymi;— rosnący i obowiązujący lékarzów w Ameryce północnéj: i w. i.

RODZAJ 1143. ***Trzebucha*** (**Tordylium** Tourn:).— Kielicha kraj 5zębny. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym,— a zewnętrzne jakby-promieniowe i wrębne. Owoc z przodu płasko-ściśniony, obwiedziony krajem dodatkowym zgrubłym i pomarszczono-gruzełkowatym: ziarneczki

o 5 żeberkach cieniuchnych, — z których 3 środkowe równo odległe, a 2 skrajne dotykające kraju zgrubłego lub nim pokryte; z międzyżebrzami 1- lub wielo-smugowemi; z łączną 2- lub wielo-smugową; ze smugami nitkowatemi; a z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono spłaszczone.

Gat. 1. *T. lekarska* (T. officinale Lin.).— Ziele roczne, całe pokryte włosami odstającymi a miękkimi, tylko w wierzchołku szczecinowatymi i krótkimi: z korzeniem wrzecionowatym: z łodygą $^1/_2$'—2' wzniesioną, od samego odziomka gałęzistą; z liśćmi korzeniowymi prawie różyczkowatymi, długoogonkowymi, piérzastodzielnymi w łat 2 lub 4,— bocznych bardzo krótkoogonkowych, okrągławych lub uciętych, tępych, do $^2/_3$" w średnicy, oprócz podstawy klinowatéj poszczépanych w krótkie i tępe łatki i karbki,— a końcową 3łatkową; łodygowymi podobnymiż, lecz o łatach klinowato-lancetowatych— aż do równowązkich, ostrych pod szczytem ale całobrzegich: z okółkami wietkimi, płaskimi, o 4—8 szczecinowato-ostrych promieniach; okrywą tyłożłatkową równowązko-szczecinowatą,— a okrywkami z 3 lub 4 łateczek stósunkowo bardzo wielkich, choć krótszych od okółeczków i głęboko 2dzielnych: z kwiatkami białymi albo czerwonawymi, o płatkach zewnętrznych rozszczépanych: z owocami jajowymi, do $^1/_3$" długimi, w środkowych międzyżebrzach szorstkimi przez krótkie szczecinki i cisymi, a w kraju węzełkowato zgrubłymi i żółtawo-białawymi.— Zwykła po polach w Europie południowéj i na Wschodzie; kwitnie w czerwcu.— Dawni lékarze przepisywali *nasienie Trzebuchy* i *korzeń Jeleni kretajski*— semina Tordylii et radix Seseleos cretici; pierwszy zarówno z innymi korzeniami téj rodziny, a drugie w chorobach pęcherza i nérek— oraz w

zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i wzdęciach. Turcy zaś młode pędy jadają.— (Condylocarpus apulus Hoffm.).

Nader podobna powyżéj opisanéj

Gat. 2. *T. apulijska* (T. apulum Lin:), odmienna tylko— łatami liści sercowato-jajowatemi i łatkowato-ząbkowanemi, oraz dłuższemi łatkami okrywy; tamże rosnąca;— podobnież używaną bywała.

RODZAJ 1144. ***Kmin*** (**Cuminum** Lin.).— Kielicha kraj 5zębny; z zębami lancetowatymi, szczecinowatymi, nierównymi i trwałymi. Płatki podłużne, wykrojone, wzniesiono-roztwarte, z koniuszkiem wgiętym. Owoc z boku zaciśnięty: ziarneczaczki o żeberkach bezskrzydłych,— 5ciu głównych nitkowatych i drobniuchno-cierńkowyanch,— 2 skrajnych obrzeżających, a 4ch szwowych więcéj wystających i ciernistych; z międzyżebrzami pod żeberkami szwowemi— 1smugowemi; a nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono z przodu wypukłe, z tyłu wklęsłe.

Gat. 1. *K. Kminek* (C. Cyminum Lin.), dawniéj *kramny, Tokłoska* lub *Stokłoska.* — Ziele roczne: o korzeniu włóknisto rozgałęzionym; łodydze do 1½′ wzniesionéj, krésowanéj, obłéj, nagiéj, odstająco- i widlastodzielnie-gałęzistéj; liściach na krótkich i dolegających a obrzeżonych błoniasto pochwach,— dólnych prawie 2 razy— a górnych tylko 1raz— 3wciętych w łatki równowązkie, często boczne wrębne, a wszystkie prawie-szczecinowate długie i nagie; okółkach naprzeciwlistnych, drobnych, wypukłych, 3 — 5promieniowych; okrywach z 2 lub 3 łatkami równowązko-szczecinowatemi, całkiemi alboli też 2—3dzielnemi, równemi lub dłuższemi od krótkich promieni,— a okrywkach podobnychże, lecz połówkowych i dłuższych niż owoce; okółeczkach z 3—6ciu

kwiatków białych albo czerwonych; wreszcie owocach podłużnych, z obu końców zwężonych, do ¼" długich, blado żółtawo-szarych, na żeberkach głównych bardzo krótko- a na szwowych dłużéj- i odstająco-szczecinowatych.— Dziki pospolity w Egipcie i Etyopii, a uprawny po ogrodach europejskich; kwitnie w czerwcu i w lipcu.— Znanemi są aż nadto, *nasiona Kmina* lub *Kminka*— semina Cumini *v.* Cymini, właściwéj przyjemnéj woni, jako rozgrzéwające żołądek; używanemi jeszcze więcéj niż karolkowe; przy tém ulubione po kuchniach naszych.

Podobnegoż *Kmiku*, dostarcza także w swym kraju

Gat. 2. *K. hiszpański* (C. hispanicum Merat.): odmienny zaledwie— okółkami zawsze 2promieniowymi; okółeczkami 3—4kwiatkowymi; oraz nader długiemi i odstającemi szczecinkami w owocach.

RODZAJ 1145. ***Łoczydło*** (**Thapsia** Tourn.).— Kielicha kraj 5zębny. Płatki eliptyczne, całkowite, kończyste,— z koniuszkiem wgiętym albo wwiniętym. Owoc z przodu ściśniony: ziarneczaczki o 5 żeberkach; głównych nitkowatych, z których 3 pośrednie na grzbiecie a 2 skrajne na łącznéj poumieszczane; szwowych zaś 4, z których grzbietowe nitkowate a skrajne błoniasto-skrzydełkowate w skrzydełko całkie; z międzyżebrzami pomiędzy żeberkami szwowemi— 1smugowemi; z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono spłasczone.

Gat. 1. *Ł. gargańskie* (T. garganica Lin.).— Ziele trwałe: którego kłąb marchwiowaty, długi i gruby, zewnątrz szary, a wewnątrz biały i pełen soku piekącego: łodygi do 3' wzniesione, obłe, dęte, grube, bruzdowane, nagie, o niewielu gałęziach wietkich i odstających: liście nagie, z wierzchu modrawo-zielone i gładkie a spodem jaśniéjsze i marszczkowato-żyłkowane; z tych korzeniowe długoogonkowe, naj-

piérwsze jajowate, następne 3- do 7-wrębne, na ostatek 2 lub 3 razy piérzastodzielne w łaty wązko-lancetowate lub równowązkie i często 2- do 3-szczépne, zaostrzone, niekiedy zbiegające po ogonkach czasem szorstkawych; łodygowe zaś na wielkich i obszernych pochwach prawie bez ogonków, mniéj wcinane,— a najwyższe najczęściéj zronione: okółki okazałe, 10—30promieniowe, wypukłe; bez okryw i okrywek, lub z temiż o nie wielu łatkach odpadających; z kwiatków blado-żółtych: owoce podłużne, w podstawie széroko-sercowate, o żółtawych skrzydełkach.— Porasta wzgórza i spiekowiska, w Europie południowéj i Afryce północnéj; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Dawniéj korzeń używanym był jako *Turbit fałszywy*, przez podobieństwo do niego: działa on wewnętrznie nader ostro-gryząco, dla tego téż zastósowywują go w ojczyznie tylko zewnętrznie— w chorobach skórnych złośliwych, lub na rozpędzenie nabrzmień zimnych.— (Ferula neapolitana. Tenor.).

Najwięcéj doń zbliżonemi i we własnościach oraz skutkach zgodnemi z niém, są:

Gat. 2. *Ł. cyrenajskie* (T. Sylphium Viv.): bo zaledwie odmienne— łodygą rowkowaną; liśćmi piérzastodzielnymi w łaty prawie okręgowo ułożone, jeszcze wcinane— w łatki całkowite lub téż 3 szczépne, długo-równowązkie, brzegiem podwinięte i z obu stron szorstkowłose; owocami zaś na $^3/_4$ długimi i szérokimi, w podstawie wykrojonymi wązko-sercowato;— rosnące w górach Afryki północnéj staro-cyrenajskich;— które dostarczało niegdyś, tyle słynnego ze swych skutków *soku cyrenajskiego*— Sylphium, a nawet korzeni, łodygi i owoców używanych jako léki:— oraz

Gat. 3. *Ł. kosmate* (T. villosa Lin.), różne od piérwszego:— liśćmi 3 razy pierzastodzielnymi, ale biało kosmatymi wraz z ogonkami,— o łatach podłużnych, zatokowo-piérzasto wcinanych, z których dólne poodginane; daléj okółkami mocno wypukłymi, prawie bez okryw, a z bardzo licznymi okółeczkami;— dość częste po wzgórzach i górach w Europie południowéj i Afryce północnéj;— którego

ostro i gorzko-nudny korzeń, używanym bywał po lékarniach hiszpańskich jako *Turbit*,— a którym jeszcze i dziś Maurowie léczą liszaje i inne choroby skórne.— Równie i

Gat. 4. *Ł. cuchnące* (T. foetida Lin.): wyróżniające się— łodygami do 6' wysokiemi, kosmatemi zarówno z ogonkami; liśćmi 3 razy piérzastodzielnymi w łaty także piérzastowcinane, mocno odstające, w podstawie zwężone i lekko-kosmate,— o łatkach krótkich, lancetowatych i ząbkowanych:— pospolito w Hiszpanii; gdzie korzeni jeszcze i dziś używają.

Gat. 5. *Ł. wązkolistne* (T. Asclepium Lin.), u dawnych *Panak* lub *Stosił— asklepiów*, *Dobra myśl*, *Lebiodka leśna*.— Ziele trwałe: z kłębem marchwiowatym, grubym, mięsistym, zewnątrz pomarszczono-obrączkowany i cisawy, wewnątrz biały i pełen soku ostrego mlécznego; z łodygą do 3' wzniesioną, pojedynczą, prawie-nagą, wyjąwszy kilku pochew— nagą; z liśćmi samymi korzeniowymi i odziomkowymi, 2 razy piérzastodzielnymi, na ogonkach szorstkich i błoniasto rozszérzonych w pochwy; z łatami po 4 lub 6 promienisto wraz stojącemi, prawie 2 razy piérzasto-wielodzielnemi — w lateczki nitkowato-szczecinowate i krótkie, nieco szorstkawowłose; z okółkami wielkimi, 12—30promieniowymi, bez okryw i okrywek, lecz za to często otoczonych pochwą liściową; ze skrzydełkami owoców z obu końców prawie-poucinanemi.— Znachodzi się w Europie południowéj i na Wschodzie; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Z niego to pochodził *korzeń Łoczydła*— Thapsia Dioskorydesa; tyle słynny jako przeczyszczający, lecz za nadto zdradliwie dla swéj ostrości; zadawany także w chorobach wyrzutowych złośliwych, a od Hiszpanów używany zewnętrznie w bólach gośćcowych.— (T. Apulia Mill.).

RODZAJ 1146. ***Okrzyn*** (**Laserpitium** Tourn.). — Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajo-

wate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc ściśniony od przodu lub obławy, 8skrzydełkowy; ziarnczaczki o 5 żeberkach głównych nitkowatych, a 4 szwowych, wszystkich rozpłaszczonych w skrzydełka; międzyżebrzach po pod żeberkami szwowemi— 1smugowych; o nadsadniku wolnym i 2dzielnym.

Gat. 1. *O. szérokolistny* (L. latifolium Lin.), w starych zielnikach *Opich* lub *Ogon jeleni*.— Ziele trwałe: w którém — kłąb obło-marchwiowaty, często na 2' długi, czubaty, zewnątrz jasno-cisawy a wewnątrz biały: łodyga około 4' wzniesiona, tęga, obła, bruzdkowana, naga, modrawo-zielono oszroniona, ku górze gałęzista, a rzadko kiedy pojedyncza: liście dólne wielkie i ogonkowe, wyższe wprost na pochwach wielkich i rozdętych, a najwyższe zronione,— wszystkie troisto-2razypiérzastodzielne; łaty ich ogonkowe, różnie-jajowate, (2" i 1 1/2"), bardzo tępe, prawie-sercowate i to nierównopołówkowo, już całkie jak 2—3łatkowe, prawie-skórzaste, ciernisto-kończysto piłkowane, z wiérzchu lśnące albo ćmne, a spodem — już modrawo-zielone w odmianie *O. gładkiego* (L. glabrum Crantz.), już na nerwach i krajem krótkowłoso-ostrawe w *O. szorstkim* Crantz.; w najwyższych zaś często z temiż troistemi, lancetowatemi i całobrzegiemi: okółki płaskie, o 25 do 50 promieniach na wewnątrz omszonych; z okryw łatkami 5 do 10, lancetowato-szydłowatemi, błoniasto-obrzeżonemi, dość długiemi,— a okrywek krótkiemi i szydłowatemi: kwiatki białe albo czerwonawe; owoce 1 1/4" długie, széroko-jajowate, falisto-skrzydełkowe, na żeberkach głównych przylegająco-włoskowane.— Częsty tu i owdzie po górach i Przedalpach całéj Europy, z wyjątkiem Anglii; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Lékarskim jest

jeszcze dziś miejscami, gorzki i ostro-korzenny kłąb, dawniéj słynny pod nazwiskiem *korzenia białego* lub *Goryczki białéj*— radix Gentianae albae; który, równie jak i owoce nader miło-korzenne, zasługiwałby na większą wziętość, jako lék wzmacniająco-pobudzający.

Gat. 2. *O. Zebrzyca* (L. Siler Lin.), inaczéj według dawnych pisarzów *Smłód czarny 1szy*:— również ziele trwałe, całe nagie; z kłębem i łodygą jak w poprzedzającym; z liśćmi dólnymi w starych roślinach 3razy- a w młodszych 2razy-piérzastodzielnymi, z takiemiż samemi pochwami,— z łatami prawie-skórzastemi, we wszelkich postaciach od eliptycznych przez lancetowate aż do równowązkich, (1—2½″ i ⅛—½″), już całkiemi już przez spływanie wraz 2—3dzielnemi, wązluchno-obrzeżonemi chrząstkowato, całobrzégiemi i ciernistozaostrzonemi; z okółkami półkulistymi, 30—50promieniowymi,— o okrywach z 10—15 łatek równowązko-lancetowatych, włosowato-kończystych i poodginanych, a okrywkach 8—10łateczkowych; z kwiatkami białymi; a owocami prawie-równowązko wydłużonymi, około ½″ długimi, cisymi i wązkoskrzydełkowymi:— rosnący po nagich górach wapniowych i Przedalpach, w Niemczech i Francyi południowych; kwitnący w lipcu i sierpniu:— dostarczał *nasion Zebrzycy górnéj* lub *Laniczysta*— semina Sileris montani v. Seseleos, podobnych we własnościach do kminku i kopru; którego także i korzeni ostrych, używają górscy mieszkańcy za lék, odpowiednio *Łaniczystowi*.— (Siler montanum Crantz.).

RODZAJ 1147. ***Marchew*** (**Daucus** Tourn.). — Kielicha kraj 5zębny. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym,— zewnętrzne często prawie-promieniste i głęboko-wrębne. Owoce od przodu lekko-ściśnione, jajowe lub podłużne: ziarneczaczki o 5 żeberkach głównych nitkowatych i szczecinkowych,— z których 3 środkowe grzbietowe, a 2 skrajne na łącznéj umieszczone; szwowych zaś 4ch, równych, wydatniéjszych, skrzydełkowatych, 1szeregowo-ciernistych; o międzyżebrzach po pod żeberkami szwowemi

1smugowych; a nadsadniku 2dzielnym. Nasiono na wewnątrz płaskie.

Gat. 1. *M. pospolita* (D. Carota Lin.), w stanie dzikim *polną, Ptasiém* lub *Sroczém gniazdem, Pasternakiem płonnym, Pasternaczkiem, Smłodem białym 2gim, Kuczmerką* lub *Świniakiem,*— a w uprawnym *ogrodną, włoską, swojską, Karotą* lub *Pasternakiem głuchym* od dawnych zwana.— Ziele 2roczne. Korzeń w dzikiéj prawie-zdrzewiały, wrzecionowaty, cienki, gałęzisty i brudno-żółtawy; w uprawnéj mięsisty, ostrokrężny, gruby, pojedynczy lub zaledwie-odnożysty, słodki, białawy lub różnie— żółty, pomarańczowy, czerwony, a niekiedy fiołkowy. Łodyga do 3' wzniesiona, rowkowano-bruzdowana, obła, już tylko górą już od odziomka rozgałęziona, zarówno z innemi częściami rośliny — zwłaszcza też od dołu — szorstko-włosista. Liście ćmc,— najniższe ogonkowe, a reszta na pochwach podłużnych i obrzeżonych błoniasto; korzeniowe i odziomkowe 3 razy pierzastodzielne w łaty podłużne, klinowate, tępawe lub nieco-zaostrzone,— łodygowe zaś 2 razy pierzastowcinane w też lancetowate lub też równowązkie i cienko zaostrzone. Okółki wielopromieniowe, a raczéj baldaszki, z początku zaledwie-wypukłe, późniéj wklęsłe, a po okwitnieniu skupiono-ściśnione; z okrywami o 9 do 12stu łatkach pierzastodzielnych w łatki odstające, równowązkie, cienko zaostrzone, prawie-równe okółkom,— a okrywkami o łatkach całkich lub też 2—3szczépnych i obrzeżonych błoniasto; z kwiatkami białymi albo czerwonawymi, z których często 1 a czasem i więcéj w środku okółka—bywa mięsisto-potworowatych i czarno-czerwonych. Owoce na $^1/_6$'' długie, szaro-cise, jajowe; z cierńkami szydłowatymi, haczystymi, długości wyrównywa-

jącéj szérokości ziarnczaczka.— Dzika pospolita połąkach i pastwiskach suchych, miedzach i spieczystych wzgórzach aż w góry w całéj Europie, oraz Azyi i Ameryce północnéj,— uprawna zaś po ogrodach i polach; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Używanemi bywały — z rośliny dzikiéj *nasiona Marchwi polnéj*— semina Dauci sylvestris jako pobudzające, pędzące wiatry i mocz; które znów nie zbyt dawno, poczęto zachwalać w histeryi i puchlinach: — z uprawnéj zaś *korzeń Marchwi ogrodnéj*— radix Dauci sativi, często zastósowywany jako lék łagodzący, otwierający, rozpuszczający, obwijający i przeciwczerwiowy,— już w postaci soku świéżo wytłoczonego, już jako otrzymana z niego *skrobia* lub *karotyna*,— a zewnętrznie chłodząca i rozpędzająca papka, zalecana w nabrzmieniach, odziębieniach i wrzodach guilnych.— (D. vulgaris Neck.).

W taki sam sposób, przepisywali starożytni lékarze tak korzeń jako i nasiona, a oraz sok lipożywiczny wytoczony z nacięć łodygi,

Gat. 2. *M. liposokodajnéj* (D. gummifer Lam.):— z łodygą w odziomku szorstkowłosistą, a ku wiérzchołkowi prawie-nagą; liśćmi o łatkach jajowatych, wcinano-ząbkowanych, tępych, ogrubnich i prawie-ciernisto kończystych; łatkami okryw krótszemi lecz krésowanemi; a cierńkami owoców jajowych tęgimi, grzebyczkowatymi lecz krótszymi od szérokości onychże:— rosnącéj po nad morzami śródziemném i atlantyckiém;— z któréj sok, *lipożywicą Bdelium sycylijskiém*— gummi-resina Bdelium siculum zwano, chociaż niewłaściwie:— (D. hispanicus Gouan. maritimus. With.):— oraz

Gat. 3. *M. Żurnicy* (D. Gingidium Lin.): odmiennéj — łodygą mocno szczecinowato-ostrą; okrywami dłuższemi niż okółki; a cierńkami równymi szérokości owocu, szczecinowatymi, główeczkowatymi i poodkrzywianymi haczykowato:— pospolitéj w Sycylii, Kor-

syce i Afryce północnéj; — z któréj również Sycylianie otrzymywali gatunek niewłaściwego *Bdelium*, a któréj jako jarzyny także używają. — (D. maximus Spr.).

PODRODZINA II.

Wwiniętonasionowe (Campylospermae Dec.).

Nasienie całym obwodem brzegu wwinięte, tak, iż na łącznéj tworzy rowek lub wyżłobienie podłużne.

RODZAJ 1148. ***Czechrzyca*** (**Scandix** Gärtn.). — Kielicha kraj nikły lub prawie-5zębny. Płatki przewrotnie-jajowate, ucięte lub też wykrojone, a najczęściéj z koniuszkiem wgiętym. Owoc z boku nieco-ściśniony, z bardzo długim dzióbem: ziarnczaczki o 5 żeberkach tępych i równych, — z których skrajne obrzeżające; o międzyżebrzach bez- albo 1-smugowych; a nadsadniku całkim lub też widlastym w wierzchołku. Nasiono obło-wypukłe, na wewnątrz z głębokim rowkiem.

Gat. 1. *C. mniéjsza* (S. Pecten Veneris Lin.), inaczéj *Iglica, Grzebycznica* lub *Grzebienica — mniéjsza.* — Ziele roczne, nagie lub nieco-szczecinowate: z korzeniem wielo-głowym: z łodygą 3—12″ wzniesioną, gałęzistą, szorstkawą; z liśćmi długoogonkowymi, 2 lub 3 razy piérzasto-dzielnymi; ich łatami okrągławemi, naprzeciwległemi, ogoneczkowemi i wielodzielnemi— w łatki małe, równowązkie, rzęsowate, zaostrzone, naprzemianległe; z pochwami górnych błoniastemi i rzęsowatemi w końcu; z okółkami bezszypułkowymi, naprzeciwlistnymi, 2 — 3promieniowymi, bez okrywy; a okółeczkami o 5 do 10 kwiatkach, w środku często płonnych, drobnych i białych, — o okrywkach 2—3łatkowych, dłuższych od króciuchnych promieńków, odstających, szorstkich, lan-

cetowatych, a w wiérzchołku wcinano-rzęsowo łateczkowych: z owocami 2calowymi, w których sam dziób— jeszcze przed upłodnieniem dłuższy od jajnika— do $1\frac{1}{2}$" dochodzi, ściśnionym będąc od przodu i na obu krawędziach ciernistych,— pokrytymi cierńkami zwróconymi ku górze, i okrywającymi zarazem żeberka skrajne w całéj długości.— Znachodzona tu i owdzie pomiędzy zbożem na gruntach wapnistych i marglowatych, prawie w całéj Europie środkowéj i południowéj, na Wschodzie i w Afryce północnéj; kwitnie w maju i czerwcu.— Ziele podobnéj woni do *Trzebuli hiszpańskiéj* oraz słodkawe, równie jak i owoce, używaneni bywały dawniéj jako lék pobudzający; a jeszcze dziś miejscami w Niemczech, dodają je zamiast pietruszki do zup i innych potraw.— (Chaerophyllum Pecten Veneris Crantz.).

Toż samo należy rozumieć, o

Gat. 2. *C. większéj* (S. australis Lin.), również *Iglicą, Grzebienicą* lub *Grzebycznicą większą* zwanéj; różniącéj się— wzrostem większym, łatkami okrywowemi 2zębnemi i obéjmującemi promienie kółka; kwiatkami jakby - promieniowymi; a owocami ze wszęd szczecinowato-najéżonymi, których dziób ściśniony z boków:— pospolitéj w Europie południowéj, i tamże dużo jadanéj.— (Chaerophyllum australe Crantz.).

RODZAJ 1149. ***Trzebula*** (**Anthriscus** Hoffm.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, ucięte albo wykrojone, z koniuszkiem wgiętym i często króciuchnym. Owoc z boków zaciśnięty, żeberkowany, z dziobem krótszym od nasienia. Ziarnczaczki prawie-obłe, bez żeberek, lecz z dziobem żeberkowanym; nadsadnik w końcu wrębny. Nasiono obło-wypukłe, na wewnątrz głęboko rowkowane.

Gat. 1. *T. ogrodowa* (A. Cerefolium Hoffm.).— Ziele roczne: którego— korzeń cienko-marchwiowaty,

gałęzisty i białawy: łodyga do 3' wzniesiona, wysmukła, drobno-bruzdkowana, gałęzista, naga, tylko na węzłowatych wstawach i po nad nimi omszona: liście 3 razy pierzastodzielne, blado-zielone, cienkie, z wierzchu nagie i lśnące a spodem zrzadka krótkowłose,— dólne na ogonkach rynienkowatych,— a górne wprost na pochwach podłużnych i rzęsowato-omszonych; ich łaty jajowate, głęboko-pierzastodzielne,— a łatki tychże tępe i krótko-ciernisto zaostrzone: okółki bez- lub bardzo krótko-szypułkowe, naprzeciwlistne, o 3 lub 5ciu promieniach omszonych; bez okryw,— a z okrywkami połówkowemi, z 2 lub 3 łatek równowązko-lancetowatych, zaostrzonych i omszonych: kwiatki białe, o płatkach klinowatych, jakby-uciętych: owoce na $^1/_3$—$^1/_2$'' długie, równowązko wydłużone, 2 razy dłuższe niż ich dziób, czarne, nagie i gładkie,— lub też omszone albo szczecinkowane w odmianie *T. szczecinowanéj* (A. trichosperma Schult.). — Częsty po zaroślach, około płotów, na rumowiskach i po miejscach uprawnych, w Europie południowéj i wschodnio-umiarkowanéj,— a w reszcie zdziczały; kwitnie w maju i czerwcu.— Ma woń i smak właściwe ale nie przeciwne, lekko-korzenne; a dawniéj *ziele Trzebuli* — herba Cerefolii v. Chaerophylli, zadawaném bywało jako pobudzające, rozpuszczające, rozpędzające i pędzące mocz i wiatry: dziś atoli tylko gdzie niegdzie, używają soku świeżo wyciśniętego łącznie z innymi, do tak zwanych leczeń zioło-sokowych, najwięcéj zachwalając go — w gruźlicy płucnéj, w początku suchot płucnych, w chorobach skórnych i różnych zakażeniach. Dawniéj i owoce były także lékarskimi. Ziele świeże należy miejscami do

przypraw kuchennych, zamiast pietruszki.— (Scandix Cerefolium Lin.).

Gat. 2. *T. leśna* lub *polna* (A. sylvestris Hoffm.). — Ziele trwałe: z kłębem marchwiowatym, wielkim, gałęzistym, żółtawobiałym: z łodygą na 3 wzniesioną, szeroko ale płytko rowkowaną, dętą, we wstawach ponabrzmiewałą węzłowato i kosmatą, często czerwonawą, już w odziomku wstecznie włosistą a ku górze nagą, już całą nagą a górą gałęzistą, i to w odnogi najwyższe parzyste lub też prawie-okręgowe: liśćmi korzeniowymi na ogonkach długich, dętych, prawie-3kątnych, z wierzchu wyżłobionych a z boków rowkowanych, — 3 lub 4 razy piérzastodzielnymi, lśnącymi, spodem i brzegiem drobno-włoskowanymi o łatach podłużnie-jajowatych, z łatkami równowązko-lancetowatemi i ciernisto-kończystemi, a łateczkami całkowitemi; łodygowymi zaś tylko 2 lub 3 razy piérzastodzielnymi, z których najwyższe wprost na pochwach podłużnych i obrzeżonych błoniasto: okółkami wiérzchołkowymi, dość płaskimi, 10—15promieniowymi, nagimi, zwisłymi przed rozkwitnięciem; bez okryw lub też o 1 albo 2 łatkach,— lecz z okrywkami o 5 lub 8 łateczkach eliptycznie-lancetowatych, cienko zaostrzonych, kosmato-rzęsowatych: kwiatków płatkami zaledwie-wykrojonymi, z których zewnętrzne większe: z owocami do ¼″ długimi, podłużnymi, 4 razy dłuższymi od roweczkowanego dzióba, czarno-cisymi, lśnącymi i gładkimi, — lub też w odmianie *T. gajowéj* (A. nemorosa Sm.) górskiéj szorstkimi, przez cierńki wyszłe z guziczków.— Pospolita w całéj Europie i Azyi północnéj po sadach, ogrodach kląbach, zaroślach i lasach, od równin aż w Alpy; kwitnie w maju i czerwcu.— Za świéża niemiło wonne z niéj *ziele Weszki*— herba Cicutariae, jeszcze i dziś miejscami zalecają w kile; wszelako nie jest ono w tym stopniu jadowitém, jak zwykle mniemano.— (Chaerophyllum sylvestre Lin.).

RODZAJ 1150. ***Biekotek*** (**Chaerophyllum** Lin.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc bez dzióba, ściśniony z boków lub zaciśniony: ziarnczaczki o 5 żeberkach tępych i równych,— skrajnych obrzeżających; z łączną przerytą rowkiem głębokim; międzyże-

brzami 1smugowemi; a nadsadnikiem wrębnym. Nasiono obło-wypukłe, w przekroju poprzécznym półksiężycowate.

Gat. 1. *B. bulwiasty* (C. bulbosum Lin.), również wszędzie w starych zielnikach *Zielem Mirą* i *Popiemi jajkami* zwany.— Ziele 2roczne: z kłębem bulwiasto-rzepkowatym, zewnątrz cisym a wewnątrz białawym: z łodygą wzniesioną 2—4', dętą, drobno-bruzdkowaną, czerwono kropkowaną, pod wstawami węzłowato ponabrzmiéwałą, w odziomku czerwonawym na wydatnych guziczkach gęsto wstecznie-szorstkowłosistą-- a z resztą nagą, oszronioną i gałęzistą w górze: z liśćmi korzeniowymi jak w *Trzebuli leśnéj*, lecz na ogonku i ogoneczkach pokrytymi zrzadka włosami odstającymi; z łodygowymi dużo węziéj wcinanymi w łatki bardzo równowązkie, zaostrzone i delikatnie-ciernisto kończyste: z okółkami również jak w tamtéj, ale o 15—20 cienkich i nieomszonych promieniach; bez okryw, lecz z okrywkami o 5 lub 6 łatkach szeroko-lancetowatych, kończystych, błoniasto obrzeżonych, nagich,— a wewnętrznéj znacznie krótszéj: z kwiatkami białymi, z których tylko środkowy i skrajne płodne w każdym okółeczku; z szyjkami krótkiemi i prawie-poodginanemi: z owocami $^1/_4$'' długimi, równowązko-wydłużonymi, żółto-cisawymi, z ciemno-cisemi smugami.— Rośnie po zaroślach i lasach wilgotnych, w Europie środkowéj i północnéj oraz Azyi; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Łodyga plamista jest przyczyną, iż ziele to często zbiéraném bywa za *Szczwół plamisty;* a mimo podejźrzenia o jadowitość, korzeń w niektórych krajach bywa jadany na sałatę.— (Myrrhis bulbosa Spr.).

RODZAJ 1151. ***Mirnik*** (**Myrrhis** Scop.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc ściśniony z boków: ziarneczaczki o 5 żeberkach równych, ostrych, grzbiecistych, wewnątrz wydrążonych, wyniosłych, ściśle zrosłych z błoną wewnętrzną; bez smug; a z nadsadnikiem w końcu rozszczepanym. Nasiono wolne w nasienniku.

Gat. 1. *M. wonny* (M. odorata Scop.), dawniéj *Trzebula hiszpańska.*— Ziele trwałe: o kłębie grubym, gałęzistym, wielogłowym, cisawym a wewnątrz białym; łodydze do 3′ wzniesionéj, dętéj, bruzdowanéj, prawienagiéj, tylko na węzłach lub niekiedy i całéj kosmatéj, z gałęziami często okręgowemi; liściach 2 lub 3 razy pierzastodzielnych — w łaty jajowato-lancetowate w podstawie pierzastodzielne a ku końcom pierzasto-wcinane,— z łatkami podłużnie-lancetowatemi, krótko- i ciernistokończysto-piłkowanemi; okółkach słabo-wypukłych, o 8—12 nierównych i miękkowłosych promieniach, z których tylko najgrubsze z okółeczkami,— bez okryw, lecz z okrywkami o 5 lub 7 łateczkach odgiętych, szydłowato-zaostrzonych i mocno obrzeżonych błoniasto; kwiatkami białymi, z których tylko skrajne płodne a reszta męzkie; z owocami i do 1″ długimi, równowązko-wydłużonymi, ku wierzchołkowi zcienczonymi, lśniąco-cisymi, szorstkimi na ostro grzbiecistych żeberkach przez krótkie cierńki.— Częsty po miejscach wilgotnych i po gołoborzach trawiastych, w górskich okolicach Europy środkowéj i południowéj, oraz Azyi; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Cała ta roślina woni anyżkowéj, dostarczała dawnym lékarzom *korzenia, ziela* i *nasion Trzebuli hiszpańskiéj, Mirnika więk-*

szego lub *Weszki wonnéj* — radix, herba et semina Cerefolii hispanici, Myrrhidis majoris v. Cicutariae odoratae, zadawanego w sposób ten sam co i *Czechrzyca* szczególniéj też nasiona mają przysparzać pokarmu karmiącym, a zewnętrznie rozpędzać guzy mleczne w piersiach.— (Scandix odorata Lin.).

RODZAJ 1152. ***Postawnik*** (**Moloposperm**um Koch.).— Kielicha kraj 5zębny, listeczkowaty. Płatki lancetowate, całkie, długokończyste, z koniuszkiem podnoszącym się. Owoc z boków zaciśnięty; ziarnczaczki o 5 żeberkach błoniastych, skrzydlatych,— grzbietnych ostrych, a skrajnych obrzeżających i o pół krótszych; z międzyżebrzami o 1 smudze cisawéj, szérokiéj; z łączną wąziuchną, bez smug, z wydrążeniem czczém pomiędzy nią a nasieniem; z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono tępo-4ścienne lub kątowate, w krawędzi naprzeciwległéj łącznéj z rowkiem głębokim.

Gat. 1. *P. weszkowaty* (M. cicutarium Dec.), inaczéj *Lubczyk włoski* lub *Postawne ziele.*— Ziele trwałe: z łodygą 3 - 6′ wysoką, dętą, nagą; z liśćmi lśnącymi, 3 razy pierzastodzielnymi w łaty lancetowate, wydłużone, długokończysto, pierzasto wcinane w łatki nierówno- i grubo-piłkowane, spływające wraz; z okółkiem końcowym, wielopromieniowym, wielkim,— o okrywach wielołatkowych, a ich łatkach wydłużonych, széroko obrzeżonych błoniasto i często poszczępanych,— oraz podobnychże okrywkach; z okółkami kątowymi mniéjszymi i za zwyczaj płonnymi; z kwiatkami białymi, krótkoszypułeczkowymi; z żeberkami skrajnemi owoców często znikającemi.— Znachodzony na górach południowych Tyrolu i Salzburga, oraz w Europie południowéj; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Dawnymi czasy, używano

go jako *Weszki*, lecz niewłaściwie.— (Ligusticum peloponesiacum Lin.).

RODZAJ 1153. ***Chłupaczki*** (**Lagoëcia** Lin.). — Kielicha kraj trwały, 5wrębny, z łateczkami grzebyczkowatemi. Płatki króciuchne, przewrotnie-sercowato-2łateczkowe, z koniuszkiem wgiętym, a łateczkami ościstemi. Owoc, z powodu zronienia komory zewnętrznéj nasiennika, od wewnątrz garbaty a na zewnątrz płaski, z szyjką zewnątrz-boczną: ziarnczak o 5 żeberkach prawie-włoskowatych; z międzyżebrzami 1smugowemi; z łączną 2smugową; ze smugami krótkiemi i maczużkowatemi. Nasiono nierównymi brzegami wwinięte, od wewnątrz z rowkiem prawie-bocznym.

Gat. 1. *C. kminowate* (L. cuminoides Lin.), jeszcze dawniéj *Chłopaczki*, także *Kmin tebajski*.— Ziele roczne: o korzeniu cienkim; z łodygą na 1' najwyższą, wzniesioną, obłą, drobno-bruzdkowaną, w górze niecogałęzistą, nagą; liściach w całości równowązkich, piérzastodzielnych w 6 lub 8 par łatek bezogoneczkowych, jajowatych, wcinano-ząbkowanych grubo i ościsto, drobnych; okółkach małych, zwisłych przed rozkwitnięciem a potém prawie-kulistych, wielopromieniowych,— z okrywami wielkiemi, o 8 lub 10 łatkach eliptycznie-lancetowatych i piérzastodzielnych— w łateczki szczecinowato-kończyste,— z okółeczkami 1kwiatkowymi, a ich okrywkami o 4 łatkach, równie jak kielichowe grzebieniasto powcinanych w łateczki długo-szczecinowato włoskowate i nader strojne; kwiatkach białych, drobnych.— Zwyczajne po polach i po winnicach, w Grecyi, prawie na całym Wschodzie i w Hiszpanii; kwitną w czerwcu i lipcu.— Nasiona ich podobne lecz dużo ostrzéjsze od

Kmina, podobnie też używanemi bywają w całéj Grecyi, gdzie je *dzikim kminkiem* zowią.

RODZAJ 1154. ***Mruczyślad*** (**Arctopus** Lin.).— Kwiatki mięszano-rozdzielnopłciowe; kielicha kraj 5zębny; płatki lancetowate, z koniuszkiem wgiętym, całkim i ostrym: w męzkich pręciki 2 razy dłuższe od korony, podszyjcze płaskie, a szyjki króciuchne i odpadające, jajnik zaś zroniony: w żeńskich bez pręcików, szyjki w podstawie zgrubłe a wierzchołkami rozchodzące się. Owoc jajowo-dzióbaty, zrosły z kielichem, od podstawy do połowy z okrywą, jakby zżuto-zjednoczony, lekko nagnieciony i opatrzony rowkiem podłużnym od wewnątrz, nie dzielący się na dwoje, z 1 komorą czczą i przyrosłą. Nasiono okrągławe, od przodu wypukłe, od tyłu wklęsłe przez rowek.

Gat. 1. *M. jeżasty* (A. echinatus Lin.). — Ziele trwałe: z kłębem długim a cienkim, cisym: z łodygą niewykształconą, a z tąd— liśćmi samymi korzeniowymi, różyczkowato-gwiazdkowatymi, przylegającymi do ziemi, okrągławo-klinowatymi, 3łatkowymi, na ogonkach równowązko-rozszérzonych i płaskich; o łatkach wcinanych, 3szczépnych, ciernisto-ząbkowano rzęsowanych w długie i cise rzęsy,— z wiérzchu nagich i zielonych, lub pomarszczonych i ciernistych,— a spodem bledszych, grubonerwistych i dołkowanych, z cierńkami u dołu każdéj łateczki gwiazdkowato 3- lub więcéj-dzielnymi i zgrubłymi w podstawach: z okółkami męzkimi korzeniowymi i wielopromieniowymi, na 3ściennych szypułkach,— o łatkach okryw 5, lancetowatych, kończystych, bardzo cienkich i białych; okółeczkach półkulistych z wielu kwiatków białych,— z okrywkami zrosło-łateczkowemi, 5dzielnemi i prawie równemi onymże

—o łateczkach brzegiem czerwonych, całkich lub 2—3-wrębnych, lancetowatych i cierńkowanych: z żeńskimi zaś na szypułkach grubych,— o łatkach okrywy 4, szérszych i dłuższych, skórzastych, ciernisto-ząbkowanych i zrosłych; okółeczkach z kwiatków czerwonawych, bezszypułeczkowych, krótszych od okrywek, powstałych —z łateczek 5szczépnych, jajowatych, od zewnątrz grzbiecistych, a na wewnątrz wklęsłych i ciernisto-kończystych.— Pospolity na Przylądku Dobréj nadziei, po miejscach gliniastych i spiekłych; kwitnie w maju i czerwcu.— Korzeniem jego żywiczno-korzennym, léczą w miejscu ciekączki, i zadają go jako czyszczący krew.

RODZAJ 1155. ***Orzuszek*** (**Cachrys** Tourn.). —Kielicha kraj 5zębny, rzadziéj nikły. Płatki jajowate, całkie, wiérzchołkiem wwinięte albo wgięte. Owoc nabrzękły, w przekroju poprzécznym prawie-obły lub prawie-mosznowaty: ziarneczaczki o 5 żeberkach całkiem tępych albo skrzydlatych, nagich lub guziczkowatych; łącznéj, płaskiéj i prawie równéj szérokości ziarneczaczka. Nasiono jako wolne jądro, okryte licznemi smugami, a brzegiem głęboko wwinięte; z listniami zarodka rozchodzącymi się.

Gat. 1. *O. nazębny* (C. odontalgica Pall.).— Ziele trwałe: w którém — kłąb marchwiowaty, bardzo długi; łodyga do 2′ wzniesiona, gałęzista w odnogi ku odziomkowi naprzeciwległe a górne często jeszcze raz rozgałęzione, nagie; liście wszystkie korzeniowe, dość liczne, wielokrotnie piérzastodzielne w łaty krótkie, równowązkie i prawie-3szczépne, zbliżone, szaro omszone; okółki liczne, o wielu promieniach długich a cienkich,— z okrywami i okrywkami najczęściéj 5łatkowemi, odpadającemi; kwiatki żółte, z krajem niewyraźnym; owoce

podłużne, o żeberkach lekko-ściśnionych, nagich i gładkich.— Porasta miejsca suche i puste, w Azyi północnéj; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Ostry jego korzeń, wzbudza ślinienie i jest nader pomocnym w bólu zębów.

RODZAJ 1156. ***Pastewna*** (**Prangos** Lindl.) lub ***Przeparstwa***.— Kielicha kraj 5zębny. Płatki jajowate, całkie i wwinięte wierzchołkiem. Owoc z podszyjczami przygniecionemi, w przekroju poprzécznym prawie-obły: ziarnczaczki ściśnione od przodu,— o 5 żeberkach gładkich, w podstawie zgrubłych a w grzbiecie porozpłasczanych w prostopadłe skrzydełka. Nasiono otoczone licznemi smugami, a wwinięte w brzegach.

Gat. 1. *P. właściwa* (P. pabularia Lindl.).— Ziele trwałe. Kłąb wielki, mięsisty, do 1 ½' w obwodzie, powstały z mnóstwa wypustków pozrastałych wraz, pokryty od góry resztkami liści zeszłorocznych, a od dołu korzeniami włóknistymi; w każdym wypustku z wątkiem 2 liści. Łodyga środkowa, obła, sążniowa i wyższa. Liście na 2' długie, kilkakroć pierzastodzielne w łaty wązkie, całkowite lub drobno poszczépane i to najczęściéj troisto; z ogonkiem mocno pochwiastym w podstawie a ku górze obłym, drobno krésowanym i nagim, — a ogoneczkami 6—10łatkowemi. Okółki często oddzielnopłciowe, końcowe i kątowe, złożone, krótsze od liści podkwiatowych głęboko- i drobno-pierzastodzielnych w łatki 3dzielne, z których końcowa większa i 3zębna; z okrywami i okrywkami o 5 lub 6 łatkach jajowato-zaostrzonych i krótszych od promieńków. Owoce do ¾" długie, uwieńczone 2ma zakrzywionemi szyjkami, wielkiém i mięsistém podszyjczem i skorkowaciałemi łateczkami kielicha.— Rośnie w Indyach wschodnich; kwitnie latem.— Należy do nader szacownych roślin

w swéj ojczyznie i w krajach sąsiednich; dostarcza albowiem, tak zwanego *sianatybetańskiego*. Używanymi bywają liście za paszę dla rogacizny, owiec i kóz, lecz koniom mają sprawiać ślepotę?: przeciwnie zaś w owcach, niszczą motylice— tucząc je nadzwyczaj prędko. Uprawa jéj tém jest korzystniéjszą, iż raz zasiana— trwając do lat 40, niepotrzebując żadnéj około siebie staranności— rośnie nadzwyczaj bujnie, wydając wielki plon: dla tego przyznać jéj należy palmę piérwszeństwa przed wszystkiemi innemi pastewnemi roślinami, gdzie tylko podniebie dozwoli jéj uprawy.

RODZAJ 1157. **Szczwół** (**Conium** Lin.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, nieco-wykrojone, z koniuszkiem króciuchnym i wgiętym. Owoc jajowy, ściśniony z boku: ziarnczaczki o 5 żeberkach równych, wystających, falisto-karbkowanych; z międzyżebrzami o licznych kréskach lecz bez smug prawdziwych; z nadsadnikiem wrębnym w końcu. Nasiono przez rowek głęboko wcięte, jakby sfałdowane w podłuż.

Gat. 1. *S. plamisty* (C. maculatum Lin.), dawniéj także *Świnią Wszą* zwany.— Ziele 2roczne, całe nagie: którego— kłąb marchwiowaty, pojedynczy albo gałęzisty, białawy: łodyga 3—6′ wzniesiona, obła, dęta, delikatnie- lub ku górze głębiéj - bruzdkowana, rudo lub krwisto plamista, lśnąca, modrawo oszroniona, ku górze z gałęziami licznemi, często okręgowemi i zazwyczaj bez plam: liście ciemno-zielone, spodem bledsze, nieco lśnące, całkiem nagie, najniższe bardzo wielkie, 3 razy piérzastodzielne, na ogonkach prawie - obłych i dętych; górne mniéjsze, 2 razy piérzastodzielne i na pochwach krótkich, wązkich, bruzdowanych i błoniasto obrzeżo-

nych wprost poosadzane; piérwsze o łatach piérzastodzielnych i wcinano-piłkowanych, a drugie tylko wcinano-piłkowanych — i to w zęby krótko-ciernisto zaostrzone. Okółki liczne, prawie-płaskie, o 10—20 promieniach szorstkawych od wewnątrz; z okrywami o 5 albo 7 łatkach lancetowatych, kończystych, błoniasto obrzeżonych i odgiętych,— a okrywkami połówkowemi, o 3 lub 4 łateczkach z podstawy jajowatéj lancetowatych, kończystych i nieco zrosłych podstawami, zawsze krótszemi od okółeczków: kwiatki białe, drobne: owoce na $^1/_8$″ długie i prawie tyleż szérokie, szaro-cisc; z żeberkami za młodu karbowanemi, późniéj falistemi.— Zwyczajny tu i owdzie około dróg, po pustkowiach, rumowiskach i nasypiskach, oraz po miejscach uprawnych w Europie i Azyi, a teraz i w Ameryce; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Z wyjątkiem korzenia woni marchwi, cała roślina jest odrażającą, zapachu niby mysiego lub kociego moczu: lékarskiém jest *ziele Świniéj Wszy, Ś. W. większéj* albo *ziemnéj* czyli *Szczwoła plamistego*— herba Cicutae, Cicutae majoris v. terrestris v. Conii maculati zawiérające wiele *koniiny*, któremu zawdzięcza swe skutki lékarskie i jadowite. Należy do nader odurzająco-jadowitych i gwałtownie działających leków w cierpieniach układu limfatycznego, jako to: w nabrzmieniach i stwardnieniach gruczołów, w zołzach, dymnicach kiłowych i innych pochodzących z zakażeń; we wszelkich wrzodach złośliwych, skirowatych a nawet i rakowatych — tak zewnętrznie jako i wewnętrznie zastósowywanych. W ogólności— ze względu na użycie i skutki— bardzo pobratymcza z *Weszką*, przed niedawnym czasem poczęła znów dostarczać owoców, pod nazwiskiem *na-*

sion Weszki— Semina Cicutae; które atoli prędko porzucono.— (Cicuta major. Lam.).

Za odmiany tylko, poczytać można:

Gat. 2. *S. tęgi* (C. strictum Tratt.) bardzo niski i gałęzisty, z okółkami wypustnymi;

Gat. 3. *S. syberyjski* (C. sibiricum Hoffm.), nader wyniosły i rozrosły we wszystkich częściach, z łatkami liści ostrzéj piłkowanemi: — a nawet i

Gat. 4. *S. kroacki* (C. croaticum W. et K.), odmienny— łodygą bez plam; łatkami liści odleglejszymi; a łateczkami okrywek równowązkiemi i równemi lub nawet dłuższemi od okółeczków.

RODZAJ 1158. ***Ziemniara*** (**Aracacha** Bancr.).— Kielicha kraj nikły. Płatki łaucetowate albo jajowate, całkowite, z koniuszkiem wgiętym. Owoc uwieńczony podszyjczami ostrokrężnemi i grubemi, oraz szyjkami rozchodzącemi się a późniéj poodginanemi, jajowato-podłużny, ściśniony z boków: ziarnczaczki o 5 żeberkach równych, zaledwie-karbowanych,— skrajnych obrzeżających; z międzyżebrzami wielosmugowemi. Nasiono prawie-półobłe, z rowkiem na łącznéj.

Gat. 1. *Z. jadalna* (A. esculenta Dec.).— Ziele trwałe. Kłąb gruby, bulwiasty, guzowaty, do $^3/_4$" w średnicy, biały, żółty lub czerwonawy; wydający ku górze liczne wypustki, ku dołowi 8—12 bulw obłych, ($^3/_4$" i $^1/_4$"), a pomiędzy niemi liczne drobne bulwki wybiegłe w końcach w korzonki. Łodyga do 3' wzniesiona, gładka, modrawo oszroniona i mniéj więcéj gałęzista. Liście całkiem nagie i żywo-zielone: najniższe na ogonkach $^3/_4$" długich i obłych z wyżłobieniem od wiérzchu, 3 razy piérzastodzielne w łaty do 3" długie, széroko-jajowate, ku podstawie piérzastodzielne a ku końcom tylko wcinane, zresztą grubo i nieumiarowo piłkowane — w ząbki wybiegłe w koniec nabrzękły i

białawy: górne zaś coraz krócéj-ogonkowe aż do bezogonkowych, o łatach węższych i mniéj piłkowanych: najwyższe tylko 3dzielne. Okółki końcowe i naprzeciwlistne, ogonkowe, 8—12promieniowe: bez okryw, lecz z okrywkami o 5 lub 6 łateczkach drobnych i szydłowatych; z kwiatkami krótkoszypułeczkowemi, brudno żółtawo-zielonymi, środkowymi zwykle płonnymi.— Dzika rośnie w Kolumbii równie jak i uprawna; także i prawie w całéj środkowéj i większéj części południowéj Ameryki, a obecnie w Indyach zachodnich i po sąsiednich wyspach: kwitnie w listopadzie i grudniu.— Jest ona jedną z najważniéjszych roślin dla tamtych krajów, jak tego dowodzi tyle rozpostarta jéj uprawa; albowiem bulwy przewyższają w dobroci ziemniaki, dostarczając pożywnego i jak najstrawniéjszego pokarmu, do tego stopnia, że nawet chorym dyetetycznie zalecanemi bywają: jak świadczy Warszewicz (tyle zasłużony ze swych właśnie w tych krajach przez wiele lat odbywanych podróży zbiérawczych), w Sta Fé de Bogota wyrabiają z nich w nadzwyczajnych ilościach mączkę, stanowiącą w handlu gatunek *Arrow-root*. Chociaż roślina ta lubi położenia wyższe i chłodniéjsze, nie można jednak mieć nadziei, ażeby jéj uprawa w naszém podniebiu udać się mogła, chociaż już o tém marzono!— (Conium Aracacia Hook.).

RODZAJ 1159. ***Przewłoka*** (**Smyrnium** Lin.).— Kielicha kraj nikły. Płatki lancetowate albo eliptyczne, całkie, kończyste, z koniuszkiem wgiętym. Owoc ściśniony z boków, mosznowaty: ziarnczaczki nérkowato-kulistawe, o 5 żeberkach,— z których 3 grzbietowe wystające i ostre, a 2 skrajne obrzeżające i ni-

kłe; międzyżebrza 1smugowe; a nadsadnik 2dzielny. Nasiono wwinięte.

Gat. 1. *P. Girż* (S. Olusatrum, Lin.), także *Girz, Gir* i *Gier*. — Ziele 2roczne, całe nagie: z korzeniem grubym, marchwiowatym, gałęzistym, zewnątrz czarniawym, a wewnątrz białawym i pełnym soku ostro- i gorzko-korzennego: z łodygą około 4' wzniesioną, obłą, bruzdowaną, gałęzistą w odnogi górą naprzeciwległe: z liśćmi korzeniowymi ogonkowymi, początkowo 3-szczépnymi lub 2 razy 3szczépnymi, a późniéj wielokrotnie 3szczépnymi— w łaty jajowate, dość wielkie, tępe, prawie-klinowate w podstawie, boczne nierówno-połówkowe, a wszystkie w brzegu nierówno- tępo- i krótko-ciernistokończysto piłkowane, zresztą ciemno-zielone i ogrubnie; łodygowymi zaś poosadzanymi wprost na pochwach szérokich, wietkich, błoniastych i rzęsowanych, tylko 1raz 3szczépnymi; najwyższymi zwykle naprzeciwległymi, o łatach bocznych często 2łateczkowych: z okółkami wypukłymi, 10 — 20promieniowymi; bez okrywy lub z 1łatkową; z okrywkami niewielołatkowemi, bardzo krótkiemi, z szérokiéj podstawy równowązko-szydłowatemi: z kwiatkami mięszanopłciowemi, żółto-zielonawymi: z owocami jajowymi, czarnymi.— Częsty po miejscach wilgotnych i cienistych, w Europie zachodniéj i południowéj; kwitnie w maju i czerwcu. — Od najdawniéjszych czasów używanymi były téj przyjemnie wonnéj rośliny korzenie, jako czyszczące krew, otwierające i pędzące mocz; owoce zaś korzenne, na podobieństwo innych okółkowych: młode pędy i liście u dawnych Rzymian, dostarczały ulubionéj jarzyny; na któryto cel niemało jéj uprawiano.

Prawie nic nie różniła się w zastósowaniu lékarskiém:

Gat. 2. *P. przerosła* (S. perfoliatum Mill.), także *kretajską* lub *Dzięglem kretajskim* mieniona:— odznaczająca się, obok podobnego korzenia, nieco niższym wzrostem; łodygą ku wiérzchołkowi prawie-skrzydlasto kątowatą, opatrzoną tamże— liśćmi żółtawo-zielonymi, sercowato-jajowatymi, 2—4″ długimi, całkimi i tylko karbowano-ząbkowanymi, a tak dalece obéjmującymi łodygę— iż się wydają być jakby przerosłymi,— w odziomku zaś z tymiż 3szczépnymi; oraz okółkami końcowymi, całkiem bez okryw,— o promieniach na 1″ długich i nagich,— okółeczkach małych; kwiatkami żółtymi, również mięszanopłciowymi; a owocami kulistymi, do ⅛″ w średnicy, krótszymi od szypułeczek:— rosnąca po górach i wzgórzach zarosłych Europy południowéj i wschodniéj, oraz przyległych wysp; kwitnąca latem.— (S. Dioscoridis Spr.).— Także i

Gat. 3. *P. okrągłolistna* (S. rotundifolium Mill.): różna od poprzedzającéj, jedynie łodygą zupełnie obłą, a liśćmi okrągławymi i całobrzegimi lub też zaledwię-ząbeczkowanymi.— (S. Dodonaei Spr.).

PODRODZINA III.

Wgiętonasionowe (Coelospermae Koch.).

Nasienie na łącznéj podgięte od podstawy ku wiérzchołkowi końcem swym dólnym.

RODZAJ 1160. ***Szparzyca*** (**Bifora** Hoffm.). — Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym,— z których zewnętrzne równe lub też prawie-promieniowate i wrębne. Owoc mosznowaty; ziarnczaczki prawie-kulisto brzuchate, ziarnkowato-pomarszczone, o 5 kréskach wtłoczonych i nikłych,— z których 2 boczne półkrężne po przed krajem leżące; bez smug; z łączną o 2 szparkach dziurkowatych; nadsadnikiem zaś 2dzielnym i przyrosłym z obu stron. Nasiono od podstawy ku wiérzchołkowi wgięte.

Gat. 1. *S. promieniejąca* (B. radians Bibrst.).— Ziele roczne: korzeń wrzecionowaty; łodyga na $1\frac{1}{2}$' wzniesiona, kątowata, gałęzista, naga; dólne liście 1 lub 2 razy piérzastodzielne w łaty klinowate, 3—wielo-szczépne, a łateczki tępawe,— górne zaś drobniéj-łateczkowe; okółki 6promieniowe, bez okryw,— a okółeczki 7 — 9promieńkowe i promieniejące, z okrywkami 1—3-łateczkowemi; kwiatki białe, wszystkie płodne.— Dość zwykła pomiędzy zbożem, w Europie wschodnio - południowej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Cała nadzwyczaj korzenno-wonna na podobieństwo *Kolędry*, z wyjątkiem obojętnych jéj owoców; używaną bywa teraz jako przyprawa, a dawniéj bywała jako lék pobudzający.— (Coriandrum testiculatum Bibrst.).

Gat. 2. *S. Loureira* (B. Loureiri Kost.): odmienna, tylko— 3 łatkami okrywek wieloszczépnemi i owocami nadzwyczaj mocno-korzennymi;— pospolita dzika i uprawna w Chinach i Kochinchinie,— należy tamże do ulubionych przypraw.— (Coriandrum testiculatum Lour.).

RODZAJ 1161. ***Kolędra*** (**Coriandrum** Lin.).— Kielich o 5 zębach nierównych, ostrych i trwałych. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym,— zewnętrzne promieniejące i wrębne. Owoc kulisty, 10żeberkowy, zaledwie rozdzielający się: w ziarnczaczkach; wszystkie 5 żeberek głównych przypłaszczone i pogięte; szwowe— oprócz 4 skrajnych— więcéj wystające i grzbieciste; międzyżebrza bez smug; łączna 2smugowa; nadsadnik do wpół wrębny, podstawą i wierzchołkami przyrosły a środkiem wolny. Nasiona na wewnątrz wklęsłe, okryte błoną wolną.

Gat. 1. *K. siéwna* lub *pospolita* (C. sativum Lin.), także *Pieprz polski* u dawnych.— Ziele roczne, całe

nagie, przenikliwéj woni i smaku: z korzeniem długim, cienkim i krętym: z łodygą do 1½' wzniesioną, obłą, gładką, nagą, rdzenistą, górą rozgałęzioną: z liśćmi dólnymi długoogonkowymi, 3łatowymi i pierzastodzielnymi w łaty i łatki jajowate, wcinano-piłkowane, lub 2 — 3szczépne; reszta zaś bezogonkowe, 2 i 3 razy pierzastodzielne w łatki lancetowato-równowązkie, całobrzegie, często jeszcze 2—3dzielne i zaostrzone: z okółkami końcowymi i naprzeciwlistnymi, dość długoszypułkowymi, płaskimi, 3—5promieniowymi; bez okrywy lub z tąż 1łatkową, równowązką albo 3szczépną; z okrywkami połówkowemi, o 1 albo 3 łateczkach równowązkich i odstających: z kwiatkami 6 do 15 w okółeczku, białymi lub różowymi przed rozwinięciem,— środkowymi zazwyczaj płonnymi, a skrajnymi znacznie większymi: z owocami do 1/6'' w średnicy, blado cisawo-żółtymi.— Powszechna pomiędzy zbożem w Europie południowéj i na Wschodzie dzika, a uprawna wszędzie po ogrodach; kwitnie w czerwcu i w lipcu.— Lékarskiemi były *nasiona Kolędry* — semina Coriandri, używane na podobieństwo innych okółkowych; także ziele, zastósowywane zewnętrznie w wąglikach, wrzodach złośliwych itp: powszechnie zaś piérwsze należą do częstych przypraw mięsiw, zwłaszcza solonych, wędzonych i marynowanych — trudniéj strawnych.

RODZINA CLXVII.

Dięglcowate (Araliaceae Endl.).

Kwiaty obu- lub mięszano-płciowe, umiarowe, kątowe albo końcowe, już w okółkach lub główkach prostych, już ułożonych w grona albo wiéchy z nich zło-

żone, nagich albo i też z okrywkami. Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj zwykle krótki, całki albo ząbkowany, wolny. Korona o 5—10 płatkach, osadzonych na krawędzi krążka nadjajnikowego, naprzemianległych z kielichem, w przedkwitnieniu łuszczynowatych, w czasie kwitnienia roztwartych, albo niekiedy czapeczkowato spojonych wierzchołkami,— a czasem i żadna. Pręciki osadzone wraz z płatkami w liczbie im odpowiedniéj naprzemianlegle, rzadziéj w 2 razy większéj liczbie; nitki krótkie, wolne, obło-szydełkowate, czasem tylko 2dzielne; główki wewnątrzwrotne, o 2 woreczkach naległych, naprzeciwległych i otwiérających się w podłuż. Jajnik zrosły z kielichem, uwieńczony krążkiem, 2- do 15-komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki uwieszone w wiérzchołku, wywrócone; szyjki w liczbie komor, wzniesione i schodzące się lub czasem i zrosłe, rzadko roztwarte, a najrzadziéj prawie-żadne; znamiona pojedyncze. Owoc jagodowaty lub bezsoczysty, uwieńczony krajem kielicha, 2- do 15-komorowy; z wowocnią często wolną, tworzącą pesteczki pergaminowate lub błoniaste, 1nasionowe, w niektórych komorach niedostające. Nasiona wywrócone, ze skórką skorupiastą, niekiedy obrzeżone; o białku okwitém i mięsistém. Zarodek w wiérzchołku owocu krótki, prostoległy; listnie listniejące; rostek górny, dotykający znaczka, dłuższy od listniów.— *Drzewa, krzewy a rzadko zioła trwałe; z sokiem wodnistym; z łodygami i gałęziami obłemi, często pnącemi lub korzeniopustnemi, a wtedy jakby pasożytne; liście naprzemian- rzadziéj naprzeciw-ległe, już całkie lub dłoniasto wcinane, już piérzaste lub palczaste, na długich ogonkach rozszérzonych w zgrubłéj podstawie; bez przylistków.*

RODZAJ 1162. ***Piżmaczek*** (**Adoxa** Lin.).— Kielich rurką zrosły z jajnikiem; z krajem wpółgórnym, króciuchno-2- lub 3-wrębnym. Płatków 4—5, osadzonych na kraju kielicha, rozpłaszczonych i spojonych podstawami. Pręcików 4 albo 5, osadzonych pomiędzy płatkami; z nitkami 2dzielnemi, dzierżącemi po 1 woreczku główki tarczkowatym. Jajnik dólny, 4—5komorowy; zalążków po 1mu w komorze, uwieszonych i wywróconych; szyjek 4—5, szydełkowatych; znamiona na nich pojedyncze. Jagoda zielno-mięsista, środkiem otoczona ząbkami kielicha, uwieńczona szyjkami, 4—5- lub przez zronienie mniéj-komorowa; z komorami 1nasionowemi. Nasiona wywrócone, ściśnione, obrzeżone błoniasto.

Gat. 1. *P. właściwy* (A. Moschatellina Lin.), czyli *Piżemko*.— Ziółko trwałe, całe nagie: kłąb mały, biały, czołgający się, mięsistawo łuskowaty; łodyga około 4" wzniesiona; liście korzeniowe długoogonkowe, troisto-pierzastodzielne w łaty ogoneczkowe 3dzielne i wcinane w łateczki— podłużne, tępe i ciernisto-zaostrzone, z ogonkiem z młodu wwiniętym,— łodygowych zaś 2, naprzeciwległe, krótkoogonkowe, 3dzielne w łatki 2—3łateczkowe; a ponad tymi, na długiéj i nagiéj szypułce, kupka z 5 kwiatków drobniuchnych, bezszypułeczkowych, kostkowo ułożonych, zielonawych,— z których zazwyczaj końcowy 4- a boczne 5-liczebne we wszystkich częściach,— każdy zaś z 2 przysadeczkami; z jagodami zielonawemi, woni poziomek.— Pospolity po zaroślach, gajach i mniéjszych lasach, szczególniéj na spadzistościach wilgotnych; kwitnie w marcu i kwietniu.— Dawniéj *korzeń Piżmaczka*— radix Moschatellinae odpowiedniéj woni, używano do gojenia ran.

RODZAJ 1163. ***Wszechlek*** (**Panax** Lin.).— Kwiaty mięszanopłciowe. Kielich rurką zrosły z jajnikiem; o kraju krociuchnym, górnym i nikło-5zębnym. Płatków 5, osadzonych na kraju krążka nadjajnikowego, roztwartych. Pręcików 5, osadzonych z płatkami, naprzemianległych z nimi; nitki krótkie; główki 2woreczkowe, naległe. Jajnik dolny, 2komorowy; komory 1załążkowe; załążki wiszące i wywrócone; szyjki 2, rozchodzące się; znamiona pojedyncze. Jagoda ściśniona, kulistawa lub mosznowata, rzadziéj obła albo przewrotnie-ostrokrężna, o 2 komorach 1nasionowych. Nasiona wywrócone.

Gat. 1. *W. właściwy* (P. Schin-seng Nees.).— Ziele trwałe: kłąb marchwiowaty, mniéj więcéj gałęzisty, obrączkowany, żółtawo-biały; w starych roślinach prawie płożący się daleko, z pouwieszanemi bulwami do 3″ długiemi, powydłużanemi w grube korzenie włókniste: łodyga na 2′ wzniesiona, pojedyncza, obła, całkiem naga lub też omszona górą: liście 3 lub 4 okręgowe na wierzchołku téjże, na ogonkach 2—6″ długich, obłych, z wierzchu głęboko wyżłobionych, w podstawie nabrzmiałych, nagich lub z rzadka włosistych,— pomiędzy którymi czasem jawią się małe wątki listków równowązkich, niewykształconych; z blaszką z 5 łat długoogoneczkowych, podłużnie - lancetowatych, długokończystych, (9″ i 2″), 2 razy piłkowanych ostro lub prawie wcinanych, nagich albo li też z wierzchu rozrzuconowłosistych a spodem omszonych,— z których 2 skrajne zawsze mniéjsze od 3 środkowych. Szypułka końcowa, prawie równa lub dłuższa od ogonków, rzadko pojedyncza lecz najczęściéj w pewnéj wysokości 3dzielna lub okręgowo rozgałęziona, na każdéj odnodze dzierżąca

po okółku pojedynczym, 15 — 30kwiatowym, okrągławym,— każdy z okrywą z wielu łatek lancetowatych lub prawie-ościstych i krótkich: kwiaty męzkie i żeńskie, zielonawe, o działkach i płatkach ostrych, a 2 albo 3 szyjkach: jagody zaś kuliste, niewyraźnie - 3łatowe lub prawie-nerkowato 2łatowe, wielkości trześni, szkarłatne, gładkie i lśnące.— Zwykły w Japonii, w Chinach, w Tartaryi i Nepaulu; kwitnie w czerwcu i lipcu.— *Korzeń Wszechléka*— radix Ginseng pod nazwiskiem ludowém Ninsi, należy do najsławniéjszych i najpowszechniéjszych léków w Chinach i Japonii, gdzie niemal wszystkie choroby nim léczą; nawet i do Europy poczęto go sprowadzać i przepłacać na wagę złota; atoli pokazało się, iż nie zasługuje na podobną wziętość— i wreszcie wkrótce zarzucono. Chińczycy prócz tego używają liści za herbatę.

Tychże samych skutków, mają być korzenie

Gat. 2. *W. pięćlistnego* (P. quinquefolium Lin.): ziela bardzo zbliżonego i w postaci do poprzedzającego; ale — z kłębem cieńszym i zaledwie 2 — 3odnogowym; z łodygą zarówno z resztą rośliny nagą, na 1½′ wysoką, ku górze wraz z ogonkiem ciemnoczerwonawą; z liśćmi potrójnymi w okręgu, pięciórnie dłoniastodzielnymi, długoogonkowymi zarówno z ich łatami, — które przy tém są przewrotnie-jajowate, krótko-zaostrzone, (4′′ i 2′′), 2 razy piłkowane, a 2 skrajne o pół mniejsze od środkowych; z okółkami na szypułce pojedynczéj i krótszéj od ogonków, pojedynczymi, półkulistymi i wielokwiatowymi; z kwiatami zielonawo-białymi, o działkach i płatkach tępych; a jagodą kulistawo-ściśnioną, szkarłatną: — rosnącego po lasach górzystych Ameryki północnéj, od Kanady do Karoliny; kwitnącego w czerwcu i lipcu: — którego korzeń do Chin i Japonii sprowadzany i jako *Ginseng* używany, od miejscowych zadawanym bywa w miejscu lukrecyowego, a w handel puszczany za grzechotnicowy:— oraz

Gat. 3. *W. trzylistnego* (P. trifolium Lin.): odmiennego — kłębem kulistawym; liśćmi troisto-liczebnie ułożonymi i dzielnymi w

łaty prawie - bezogonkowe; długoszypułkowymi okółkami; oraz jagodami zielonawemi i 3pesteczkowemi.— (Aralia triphylla Poir.).

Gat. 4. *W. krzewny* (P. fruticosum Lin.).— Krzew lub drzewko całe nagie i bezbronne, 8' dorastające a grubości ramienia; z gałęziami soczystemi, łamnemi i rozdrobnionemi na gałązki liczne, zielne, zielone i ciso prążkowane; z liśćmi do 15" długimi, poodginanymi, nieumiarowo 2 albo 3 razy piérzastodzielnymi, na długich i w podstawie nabrzmiałych ogonkach,— o łatach ogoneczkowych, podłużnie - jajowatych aż do lancetowatych, zaostrzonych, (3" i 1 ½"), głęboko-, grubo- i miękkocierniasto-piłkowanych lub prawie - ząbkowanych,— z których we wyższych zawsze krótsze i węższe, a zewnętrzne często 3wcięte lub szczépne; z wiechą rozpostartą, baldaszkowo-gronowatą, z szypułką i szypułeczkami ciso-czerwonawo - prążkowanemi,— o okółkach drobnych i prawie - nagich; z kwiatkami zielonawymi,— o kielichach drobnozą beczkowych, a płatkach prawie - równowązkich i grubych a poodginanych; z jagodami kulistawemi, lekko - ściśnionemi, zielonawemi i 2—3komorowemi. — Pospolity na Jawie i Molukkach dziki, a uprawny tamże oraz w Chinach i Kochinchinie; kwitnie od czerwca do września. — Roślina wonią i smakiem do pietruszki lub selera zbliżona, używaną bywa we wspomnionych krajach jako lek — w trudném moczeniu, w puchlinie, w kiławce i w. i. cierpieniach; także jako jarzyna lub przyprawa.

Bardzo powinowatym z dopiéro co opisanym gatunkiem, tak własnościami jako i skutkami, jest

Gat. 5. *W. warzęchowaty* (P. cochleatum Dec.): — krzew drzewkowaty do 12' wysoki, niekiedy i do 1' gruby, bezbronny, w odziomku, z również łamnemi a grubemi gałęziami, pokryty korą

kruchą i bliznowato-pomarszczoną; o liściach mnogich ku końcom gałęzi, naprzemianległych, zwisłych przez swój znaczny ciężar, ogonkowych, sercowato-jajowatych i zaokrąglonych, warzęchowato-wklęsłych, nieco-łatkowato ząbkowanych, ciernisto rzęsowatych w brzegu podniesionym, grubych, tęgich, nagich, z wiérzchu ciemnozielonych a spodem bledszych; o okółkach drobnych i zbito-główkowatych na wiéchowatych szypułkach; z kwiatami zielonawymi: — rosnący tam gdzie i poprzedzający, a kwitnący w porze skwarnéj:— który, oprócz równego z nim zastósowania tak lékarskiego jako i gospodarskiego, ma być prócz tego bardzo skutecznym w obiéraniu piersi i na wzbudzenie potów; liści jego używają za talérze i czarki, — a wysączającego się liposoku podobnego do Opopanaku lecz nieco gorzkawego, także jako léku.

RODZAJ 1164. ***Dzięgiec*** (**Aralia** Lin.) także ***Dzięgława.***— Kielich rurką zrosły z jajnikiem; o kraju króciuchnym, całkim lub 5zębnym. Płatków 5, osadzonych na krawędzi krążka nadkwiatowego, wolnych i roztwartych. Pręcików 5, osadzonych wraz z płatkami naprzemianległe; z nitkami krótkiemi; z główkami naległemi, 2worecczkowemi. Jajnik dólny, 5—10komorowy; komory 1zalążkowe; zalążki wiszące; szyjek 5, rozchodzących się; znamiona pojedyncze. Pestczak jagodowaty, żeberkowany, uwieńczony krajem kielicha i szyjkami, 5—10pesteczkowy; pesteczki pergaminowate, 1nasionowe. Nasiona wywrócone.

Gat. 1. *D. nagołodygowy* (A. nudicaulis Lin.). — Ziele trwałe, prawie-bezłodygowe: którego — kłąb o licznych wypustkach długich, grubości pióra, gałęzistych, — a na każdym 1 liść korzeniowy, bardzo wielki na 6calowym ogonku 3dzielnym, a na każdéj jego odnodze —wielka łata piérzastodzielna w 5 lub 3 łatki podłużnie-jajowate, kończyste lub zaostrzone, (3″ l 1½″), ostro 2 razy piłkowane i nagie,— niekiedy zaś z odnogami ogonka widlastemi i każdą 3łatową; głąbik z boku

liścia, krótszy od niego, do 8″ wzniesiony, nagi, ku końcowi 3dzielny, o tyluż okółkach bez okryw, — z kwiatami białawymi, a ich płatkami poodginanymi; owoce ciemno-czerwone.— Znachodzony po lasach Ameryki północnéj od Kanady do Karoliny; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Cały korzenno-balsamiczny, używanym bywa w miejscu na poty, w chorobach piersiowych, wyrzutach skórnych, we wrzodach, w kile, w gośćcu, w nieżytach i w. i: — zwłaszcza jego korzeń, znany w handlu jako *Sarsaparylla szara* — Sarsaparilla cinerea, przymięszywany do innych prawdziwych.

W tenże sam sposób, zastósowanymi bywają także korzenie Gat. 2. *D. groniastego* (A. racemosa Lin.): z kłębem mięsistym, grubym, gałęzistym; z łodygą do 4′ wzniesioną, obłą, bruzdowaną, rdzenistą, nagą i rozsochato-gałęzistą: z liśćmi wielkimi, na ogonkach długich, nagich lub lekko omszonych i 3dzielnych, dzierżących łaty 2razyszczépne lub też 2parowo-piérzastodzielne — w łatki ogonkowe, różnie-jajowate, (6″ i 3½″) a niektóre mniéjsze, nieco sercowate lub nierówno zaokrąglone w podstawie, wązko-kończyste, ciernisto-ząbkowano piłkowane w ząbki prawie-rzęsowato piłeczkowane, ciemno-zielone, a spodem jaśniéjsze, nagie— tylko na nerwach spodkowych zrzadka włoskowane: z okółkami drobnymi, półkulistymi, 10—25kwiatkowymi, w wiechach zbitych i miękkowłosych,— o okrywach małych z kilku łatek równowązko-szydłowatych; z kwiatkami roztwartymi, zielonawo-białymi: owocami zaś kulistawymi, 5żeberkowymi, ciemno-czerwonymi:— porastającego góry lesiste w Ameryce północnéj, od Kanady do Wirginii; kwitnącego od czerwca do września; — którego jagody także jadają, jako smaczne: — oraz

Gat. 3. *D. ciernistego* (A. spinosa Lin.): który — oprócz że jest krzewem albo drzewem 12′ wysokiém— odznacza się dobitnie: pnia grubością ramienia, małą gałęzistością, obok pokrycia onegoż wraz z ogonkami i nerwami zakrzywionymi cierniami: liśćmi niekiedy przeszło 3′ długimi,— z których dólne 2lub3 razy piérzastodzielne w 3 do 7 par łat ogonkowych, z obu końców całobrzegich a pośrodkiem nieco-piłkowanych, jajowatych, zaostrzonych, nagich, z

wiérzchu ciemno- a spodem białawo-zielonych, — a górne mniéj wcinane w drobniéjsze i węższe łatki: wiéchami końcowemi, wzniesionemi, bardzo gałęzistemi, na 1' i dłuższemi, gwiazdkowato-włosisto aksamitowemi, — z 200 czasem okółków małych, półkulistych, około 30kwiatkowych, a pod każdym o przysadku lancetowatym małym i czerwonawym, — z okrywą o kilku łatkach podobnych tymże: kwiatkami białawymi: jagodą zaś 3—5graniastą: — zwyczajnego w południowych prowincyach Stanów zjednoczonych, zwłaszcza w Pensylwanii; kwitnącego w lipcu i sierpniu.

RODZAJ 1165. ***Bluszcz*** (**Hedera** Lin.). — Kielich rurką zrosły z jajnikiem, a z krajem górnym króciuchnym i całkim lub 5zębnym. Płatków 5 — 10, osadzonych na krawędzi krążka nadjajnikowego, wolnych, roztwartych. Pręcików 5—10, uczépionych z płatkami naprzeciw- lub naprzemian-legle; o nitkach krótkich; a główkach naległych i 2woreczkowych. Jajnik dólny, 5—10komorowy; komory 1załążkowe; załążki wiszące; szyjek 5 — 10, wzniesionych albo schodzących się, lub téż czasem i zrosłych w jednę; znamiona pojedyncze. Jagoda uwieńczona krajem kielicha i szyjkami, 5—10komorowa; komory 1nasionowe, błoniaste. Nasiona wywrócone. Zarodek w szczycie białka mięsistego i nadrostkami wnasienni pomarszczonego prostoległy, z rostkiem górnym.

Gat. 1. *B. pospolity* (H. Helix Lin.) zwany *skalnym, czarnym, najmniéjszym.* — Krzew zawszezielony, w starości z pniem i do 10" grubiejącym, ściśnionym, wspinający się z pomocą ssawkowatych korzonków do 50' po skałach, murach, drzewach; który w razie płożenia się po ziemi, nigdy nie zakwita. Liście ma skórzaste, długoogonkowe, naprzemianległe, nagie, lśnące, ciemnozielone z wiérzchu i biało-żyłkowane, spodem jaśniéjsze, całobrzegie lecz 5kątne lub tyleż-

łatowe, z łatą końcową większą i kończystą, a w podstawie sercowate, (2'' i 2''),— z wyjątkiem na gałęziach kwiatowych zawsze jajowatych albo eliptyczno-rombowych, a na najwyższych prawie-lancetowatych: okółki szypułkowe, pojedyncze, końcowe lub kątowe, niekiedy po 3—5, tworzące grono, 10—20kwiatowe i prawie-kuliste; z szypułkami omszonemi gwiazdkowato; z okrywkami maléńkiemi, jajowato-lancetowatemi: kwiaty zielonawobiałe, o kielichu kraju 5zębnym odpadającym, o płatkach początkowo powwijanych a później poodginanych i podłużnych: jagody zaś kuliste, czarne, o 5 komorach— z których zwykle 2 do 3 bywają zronione, dojźrzéwających dopiéro w drugim roku.— Pospolity po lasach w całéj Europie; kwitnie w październiku i listopadzie, lecz u nas nigdy. — Dawni lékarze zadawali *liście, jagody, drzewo* i *lipożywicę* — *Bluszcza drzewnego* — folia, baccae, lignum et gummi-resina — Hederae arboreae, jako gorzkościągające i lekko-korzenne, w kurczach i na wzbudzenie potów; dziś atoli zaledwie gdzieniegdzie używają się jeszcze liście i to zewnętrznie, do gojenia wrzodów nieczułych, do opatrywania źródełek i t. p.

Podobnież zastósowywanymi bywają:

Gat. 2. *B. drzewny* (H. arborea Sw.):— wyrastający w drzewko do 20', o pnin gładkim i gałęzistym a bezbronnym; liściach jajowatych, kończystych, (6'' i 3''), niewyraźnie-karbowanych, zwężonych ku podstawie, z obu stron nagich, pierzastonerwowych, błoniastych; gronach końcowych, wzniesionych, tęgich, skupionych, powstałych z okółków na szypułkach dłuższych od kwiatów, z łatkami zeschłych okrywek ostremi i wklęsłemi; kwiatach białawych z szyjką 5—6dzielną; o jagodach kulistawo-5—6-kątnych: — zwykłego po lasach górskich na Antyllach, Jamaice, Portoriko:— (Aralia arborea Lin.):— oraz

Gat. 3. *B. żółtoowocowego* (H. chrysocarpa Walsh.), zwanego *drzewnym białym*, poczytywanego słusznie za odmianę *pospolitego* znacznie większą i różniącą się: — liśćmi eliptycznymi z podstawą klinowato-zwężoną na gałęziach kwietnych; szypułkami łuskowanemi; oraz owocami żółtymi i zawsze 5nasionowymi; — rosnącego ku północy Indyi wschodnich: — którego właściwie gałązki opiewanemi bywały przez starożytnych poetów, jako używane do wieńczenia.— (H. poëtica Hort.).

SPIS ABECADŁOWY POLSKI,

nazwisk — roślin, ich różnych działów, płodów lekarskich i przemysłowych, oraz narzędzi roślinnych — użytych w niniejszem piśmie.

Achovai 1628.
Afrykanki 1836.
Aksamitek 1836.
Aminek 2118, 2121— większy 2121; Zębodłubka 2122.
Amoniacznik 2159— właściwy 2159.
Amoniak 2158, 2160.
Anyż 2128.
Anyżek 2128.
Anyżkowiec 2137— właściwy 2137.
Arciok bezostny 1911.
Arcydzięgiel 2152 — ciemnoczerwony 2154; Gmelina 2154; lékarski 2152; nadbrzeżny 2154; zbiegającolistny 2154.
Asklepiadyna 1660.
Azorka 2103 — Gillieza 2103.

Babia d... 2119.
Babia rzyć 2109.
Babia sól 2148— nadmorska 2149.
Bagienko 1732, 1742— żółte 1742.
Bagno 1734— świnie 1744; świńskie 1733; szorstkolistne 1745.
Barszcz 2169— dzielny 2171; polski 2169; pospolity 2169; sercowaty 2171; strojny 2170; wełnisty 2171; wodny 2164.
Barszcz 2171.
Barwica 1981 — barwiérska 1983; czerwonawa 1982; górska 1983; ślinogorzowa 1982; właściwa 1983; wonna 1981.
Barwinek 1638— drobnokwiatowy 1640; mniéjszy 1639; większy 1640.
Bataty 1578.
Bażyna 1746.
Bdelium 2180 i 2181.
Bendźwin 1755— migdałkowy 1756; pospolity 1756.
Bendźwinowiec 1754 — lékarski 1755.
Benzoes 1755.
Bernardynek 1904.
Bez 2086— czarny 2087; czerwony 2088; górny 2088; Hebd 2088; koralowy 2088; leśny 2088; niski 2088; pospolity 2087; poszarpany 2088; turecki 1684.
Bezmian 1784— kłosowy 1785; nastroszony 1785.
Białobród 1720— Richego 1721.
Biedrzeniec 2126 — Anyż 2128; czarny 2127; Hanyż 2128; pośredni 2127; Rospikamień 2126; strzępiasty 2127; wielki 2127.
Blekot 2138— ogrodny 2138; wyniosły 2139; zbożowy 2139.
Blekotek 2184— bulwiasty 2185.

Bliźniczki wonne 1969.
Bluszcz 2207— czarny 2207; drzewny 2208 i d. biały 2209; najmniéjszy 2207; pospolity 2207; skalny 2207; żółtoowocowy 2209.
Bławat 1900.
Bławatek 1900— górski 1901.
Błociszek 2116— bocznokwiatowy 2117; węzłokwiatowy 2117.
Bobownik 2129— wielki 2130.
Bobkowa Róża 1647.
Bobrek 1606— trójlistny 1606; wiosenny 1607.
Bobrkowe 1606.
Bokoblizn 1595— karyntyjski 1596; kółkowy 1595.
Borak 1560— lékarski 1560.
Borakowe 1549.
Borownicowate 1703.
Borowina 1748.
Borówka 1747— baldaszkogronowa 1749; Brusznica 1749; Czernica 1748; Kamioneczka 1749; Łochynia 1750; ulistniona 1749.
Borówki 1748— *australskie* 1720.
Borówkowate 1745.
Boże drzewko 1864.
Bożybyt 1825— nadmorski 1826; właściwy 1826; wyższy 1826.
Boży dar 2100.
Bożydrzew 1864.
Bożydrzewko 1864.
Boży mech 1947.
Bób Śgo. Ignacego 1618.
Brocz 1978.
Brodawiec 1547— europejski 1547; większy 1547; właściwy 1547.
Brodawnik 1946— pospolity 1944; właściwy 1946.
Brodziłat 1665— falistolistny 1666.
Brucyna 1614.
Brusznica 1749.
Brzęczyniec 1628— Ahovai 1628; léczący 1629; Manghas 1630; mléczny 1629; serduszkowaty 1630; Tanghin 1630; właściwy 1628.
Brzoskiew morska 1571.
Brzuchokwiat 1602— wielokwiatowy 1602; żółwikowaty 1603.
Bucień 2122.
Bulwa 1830.
Bylica 1857, 1860— alpejska 1870; Bożydrzewko 1864; chińska 1865; Cytwar 1866; Draganek 1861; drobnolistna 1861; drzewna 1870; Estragon 1861; Glistnik 1865; Głupich 1861; lodowinowa 1871; Piołyn 1869; polna 1861; pomorska 1862; pontycka 1868; pospolita 1867; roczna 1865; skupiona 1866; swojska 1867; szwajcarska 1863; żupowa 1863; żydowska 1867.
Bylnik 1867.
Bzowe 2083.
Bzówki 2088.

Calec 1658— strojnokwiatowy 1658.
Carz ziele 1793.
Centurya 1599— mniéjsza 1599; wielka 1898; żółta 1601.
Cewczyniec 1661— przeczyszczający 1661.
Chaber 1897— Bławat 1900; czarny 1899; górski 1899 i 1901; Jasieniec 1898; kątolistny 1901; korzenisty 1903; letni 1902; ostowaty 1902; Przestrzelon 1898; Świérzbnica 1900.
Chabrek 1897 i 1900.
China— Abomalies 2054; *Amaryllis*

2050; *Anaransada* 2046; *Atekamez* 2061; *boliwiańska* 2046; *z Bogoty* 2053; *brazylijska nowa* 2059; *ciernista* 2064; *cisa* 2049 i 2054; *czerwona* 2057— *blada* 2055, *korkowata* 2058, *z Kucko* 2046, *liszajcowa* 2058, *nowa* 2055, *twarda* 2058; *czerwonawa* 2055; *dwubarwna* 2061; *fałszywa* 2037 i 2039; *górna* 2036; *Guamalies* 2054; *hiszpańska* 2057; *Huamalies* 2047 i 2054— *biała* 2054, *rdzawa* 2054; *Huanuko* 2047 i 2048 — *cisa* 2047, *korczasta biaława* 2047, *rdzawa* 2048; *Jaen* — *blada* 2048, *ciemna* 2046, *cisa* 2046, *czarniawa* 2046; *Kalisaja* 2044 — *lekka* 2046; *karaibska* 2037; *kartageńska* — *czerwona* 2055, *drzewna* 2053, *prawdziwa* 2053, *skręcana* 2053, *włóknista* 2052 i *w. płaska* 2053, *żółto-pomarańczowa* 2053, *żółta włóknista* 2053; *Katto-Kambar* 2063; *kolumbijska* 2053; *koronna* 2049; *krajowa* 2072; *królewska* 2044 — *bez przyskórni* 2044, *fałszywa* 2047, *naga* 2044, *nowa* 2045, *płaska* 2044, *pokryta* 2044, *skręcona* 2044, *włóknista* 2046, *z przyskórnią* 2044; *krótkoowocowa* 2038; *Kucko* 2048— *cisa* 2048 i *nowa* 2048; *leśna* 2039; *Lima-Loksa* 2047; *Loksa* — *cienka* 2050, *ciemna* 2050, *cisa* 2049, *czarniawa* 2049, *czerwona* 2046, *Knotty* 2049, *pitajska* 2049, *płowa* 2050, *pomarańczowa* 2051, *prawdziwa* 2049; *Marakaibo* 2051 i 2055; *martynicka* 2036; *niby-królewska* 2047; *niby-Loksa* 2049; *nowa* 2028 i 2038; *Pianhy* 2039; *Pitaya* 2049 — *czerwonawa* 2050 i *żółtawa* 2050; *Piton* 2036; *Pitoya* 2061; *Piura* 2053; *pomarańczowa* 2053; *Popayan* 2055; *prawdziwa* 2055; *rdzawa* 2046, 2047, 2053 i 2055; *z Remijo* 2043; *Rio-Janeiro* 2059; *surynamska* 2038; *Stéj Anny* 2046; *Stéj Łucyi* 2036; *Tekamez* 2061; *Tenn* 2053 — *blada* 2048 i *czarniawa* 2049; *Urbietańska* 2055; *Uritusinga* 2049; *Voza* 2047; *żółta* 2044 i 2051— *drzewna* 2052, *korkowata* 2052, *królewska* 2044, *nowa* 2052, *płaska* 2053, *twarda* 2052, *włóknista* 2052 i 2053.

Chinica 2056— poronna 2058; wielkolistna 2057.

Chinina 2037.

Chiniślad 2035 — karaibski 2037; kończysty 2038; krótkoowocowy 2038; kwiecisty 2036; peruański 2039; podbaldaszkowy 2040; południowy 2039; suzański 2039; wązkolistny 2037.

Chinowcowate 2021.

Chinowcowe 2030.

Chinowiec 2043— boliwiański 2045; ciernisty 2064; doleczkowany 2045; drobnokwiatowy 2054; gruczołkowy 2050; jajowaty 2047; Józefowy 2045; Kandolla 2050; krwistosokowy 2044; lancetolistny 2052; lancetowaty 2050; omszony 2048; pitajski 2050; prawdziwy 2045 i 2048; sercolistny 2051; słobodolistny 2049; szkarłatny 2054; szorstki

2050; Uritusinga 2051; wielkokielichowy 2050.
Chlastawa 1806 — większa 1812.
Chlupaczki 2188 — kminowate 2188.
Chłopaczki 2188.
Chruścina 1734 — jagodna 1735; Przeskostnica 1736.
Chrzęstnia 1630— płochowcolistna 1631.
Ciągień 1650— sprężnikodajny 1650.
Ciemierzyczka 1846.
Ciemiężyk 1659 — czarny 1661; lékarski 1660; średni 1661.
Cierniczka 1718 — barlerkowata 1718.
Ciernistręt 1914 — żółtociernisty 1915.
Cięgota 2028 — podbaldaszkowa 2029.
Cudonęta 2069— gładka 2071; kosmata 2071; rzęsista 2070; Stadmanna 2072.
Cukier Ochar 1665.
Cycek kozi 1943.
Cykorya— płonna 1930; świnia 1933.
Cykorya 1931.
Cykutyna 2110.
Cynchonina 2037.
Cyprys— ogrodny 1852; ziele 1852.
Cypryska 1852 — najwonniéjsza 1853; rozmarynolistna 1853; właściwa 1852.
Cytwar 1865.
Cytwar, Cytwary 1867.
Czapecznik 1548— indyjski 1548.
Czarcikąs 1956— łąkowy 1956.
Czarnogłów 2141.
Czartopłoch 1909.
Czartowe gryzienie 1956.
Czartowe łajno 2156.
Czartowe łajno 2156.
Czartowe ziobro 1956.
Czębrzyca 1579.
Czechrzyca 2181— mniéjsza 2181; większa 2182.
Czepota 2061 — Gambir 2061; kwaśna 2062.
Czernice 1748.
Czerwienica 1556 i 1749 — barwiérska 1557; lékarska 1556; rolowa 1557; szatirowa 1557; wiechowata 1557.
Czerwieniec 1549 i 1599— Centurya 1599; gałęzisty 1600; ziemna żółć 1599.
Czerwitruj 1610 — marylandzki 1611; przeciwrobaczy 1611.
Czerwitrujowate 1609.
Czerwony korzeń 1557.
Cztérostróg 1594— syberyjski 1594.
Czubek turecki 1904.

Dereń 2096 — jadalny 2096; jedwabisty 2098; kwieciśty 2097; pospolity 2096; Świdwa 2098.
Dereniowate 2095.
Diable g .... 2156.
Dławnica 1989 — różowa 1991; szorstka 1990; wymiotowa 1991.
Długosz 1549.
Dmuchawiec 1944.
Dorodnia 1738 — modrawa 1739; szérokolistna 1738; szorstka 1739; wązkolistna 1739.
Dobra myśl 1599 i 2176.
Draganek 1861.
Drapacz 1903 — lékarski 1904.
Dryakiew polna 1954.
Dryawnik 1966.
Drzewo— guzikowe 1992; mléczne 1636; poziemkowe 1735; sebe-

stenowe 1563; styrakowe 1753.
Drzewo— *Bluszcza drzewnego* 2208; *hebanowe* 1709 i 1710; *Jemioły dębowéj* 2092 i 2094; *różowe* 1572; *śmierdzące* 2005; *wężowe* 1615; *żelazne* 1693.
Dwuczub 1640— szkolny 1640.
Dwulistniowe wielopłatkowe 2089.
Dwułust 1663— wymiotowy 1663.
Dwuuch 1854— nadmorski 1854.
Dwuząb 1830— trzydzielny 1830; wielki 1832; zwisły 1832.
Dzielżamin 1686— lékarski 1686; wązkoliści 1688; wielkokwiatowy 1687; wielkoliści 1687.
Dzielżaminowate 1685.
Dzielżan 1837— jesienny 1837.
Dzielżota 2017— wspaniała 2018.
Dzielżotowe 2014.
Dzierbian 1625— Linneuszów 1626; Schotta 1626.
Dziewięćsił 1894— biały 1895; czarny 1896; liposokowy 1896; pospolity 1896; poziemny 1895; rozdżeńcolistny 1896.
Dziewiosił 1811.
Dzięgiel 2155— górny 2152; kretajski 2197; ogrodny 2152; swojski 2151; wielki 2152.
Dzięcielnica 1579.
Dzięglcowate 2199.
Dzięglec 2205— ciernisty 2206; groniasty 2206; nagołodygowy 2205.
Dzięgława 2205.
Dzwonczyn 1762— trawoliści 1763.
Dzwonek 1759— Kolnik 1761; Kołpak 1762; modrawy 1762; rozpiérzchły 1761; skupiony 1759; szorstki 1760; wsteeznie szorstki 1760; Żwierciadełko 1762.
Dzwonki 1760— płotne 1570.
Dzwonkowate 1757.

Emetyna 1991, 1996, 2001 i 2009.
Endywia 1931.
Endywia 1932.
Estragon 1861.
Estragon 1861.
Eupatoryna 1787.

Farbownik 1556.
Fiołki Matki Bożéj 1762.

Galam 1699.
Galban 2165.
Galban 2166.
Galbanowiec 2166.
Gałban 2165.
Gałban 2166.
Gałki śnieżne 2086.
Gałucha 2134— biedrzeńcowata 2135; dęta 2136; Pęczyna 2136; Przyjemka 2136; wodna 2134.
Gałuchy 2134.
Gambir 2061.
Gawęda 1794— mała 1795.
Gąszcz mniszkowy 1945.
Gązewnik 2093— cytrynowy 2095; dwubarwny 2094; pospolity 2093.
Gązewnikowate 2089.
Gdula mniéjsza 2080.
Gelduba 2132.
Gencyanina 1587.
Georginia 1819— pstra 1820.
Gęstrzan 2064— długokwiatowy 2065; zaroślowy 2065.
Gier 2196.
Giersz 2134.

Gir 2196.
Girz 2196.
Girż 2196.
Gliśnik 1865.
Głąbik 1942.
Głąbiki 1943.
Głowacz 1909.
Głowaczka 1953— chabrowata 1953.
Głowik 1803— drobnogłówkowy 1804; indyjski 1804; szorstki 1804.
Główki Śgo Jana 1859.
Główkozrosłe 1773.
Głupich 1860 i 1861.
Gołębieniec 1955.
Gorczelina 2058— sześćpręcikowa 2059.
Goryczka 1585— bezlodygowa 1591; czerwona 1587; dzwonkowata 1588; kropkowana 1588; krzyżowa 1590; łąkowa 1592; mydlnicolistna 1588; pokładająca się 1589; polna 1593; szkarłatna 1587; trojeściowata 1590; wązkolistna 1588; węgierska 1587; włoska 1598; wolsza 1598; żółta 1585.
Goryczkowate 1583.
Goryczkowe 1585.
Gorycznik 2161.
Gorzkiew 1600— kątowata 1601.
Gorzklin 1601— przerosły 1601.
Gorzkolist 1598— okręgowy 1598; wązkolistny 1598.
Gorzysz 2160— Jeleniec 2162; lékarski 2161; leśny 2164; Mistrzowiec 2164; Olszownik 2163; samica 2161; skalny 2162.
Gorzysko 1618— gorzkie 1619; żywiczne 1620.
Górzypian 2104 — lipożywiczny 2104.
Gruszyczka 1724— jednokwiatowa 1726; jednostronna 1726; mniéjsza 1726; okółkowa 1723; okrągłoliścia 1725; średnia 1725; zielonokwiatowa 1725.
Gruszyczkowate 1721.
Gruszyczkowe 1722.
Grużał 1809— kamforowy 1810.
Grzebienica— mniéjsza 2181; większa 2182.
Grzebycznica — mniéjsza 2181; większa 2182.
Grzybieńczyk 1608— jajowaty 1608; indyjski 1608.
Gubiec 2060— wspaniały 2060.
Gutta-Girek 1696.
Gutta-Perka 1696.
Guzica 1991— zachodnia 1992.
Gwiazdeczki 1795.
Gwiazdkowate 1972.
Gwiazdnik 1955— górny 1955.
Gwiazdosz 1794— Gawęda 1795.
Gwiazdoszowate 1794.
Gwiazdziara 1799— indyjska 1799.
Gwoździki indyjskie 1837.

Hanyż 2128— polny 2124.
Hanyżek 2128.
Heban 1708— prawdziwy 1708.
Heban 1709.
Hebanek 1709— czarnodrzewny 1710; Heban 1709; jagodowy 1712; klójodajny 1711; malabarski 1711; wirginiański 1712; właściwy 1710.
Hebanowate 1707.
Hebd 2088.
Hebzina 2088.
Hejnik 1842.

Henryczka 1597— arcylek 1597.
Herbata 1757— *labradorska* 1745; *paraguajska* 1716 i 1717.
Herbatka szwajcarska 1851, 1864 i 1871.
Hordowina 2084.
Hubielica 1781— zarzéwna 1782.

Iglica— mniéjsza 2181; większa 2182.
Ignacek 1617— gorzki 1618.
Ilwa 1714.
Ilwowate 1713.
Indygo 1672.
Ipekakuana 1658, 1668, 1991 i 1996— *biała* 1990; *czarna* 2001; *falista* 1991; *pierścionkowata* 1996; *prawdziwa* 1996; *prążkowana* 2001; *skrobiasta* 1991; *szara* 1996.
Iskrzelina 2021— szkarłatna 2021.
Iskrzelinowe 2021.

Jagodnik 1716— gładki 1717; kocierpkoliści 1717; okręgowy 1717.
Jagody— *Bluszcza drzewnego* 2208; *Borówki* 1748; *Brusznicy* 1750; *Bza wodnego* 2086; *bzowe* 2088; *Hebda* 2089; *Jemioły* 2092; *Kaliny* 2084; *Przewiertnia włoskiego* 2081; *Suchodrzewa* 2079; *żórawie* 1747; *żurawinowe* 1747.
Jakóbek 1885.
Jałżyn 1783— barwiérski 1784; dwukwiatowy 1783; lépki 1784.
Jarżmia 1692— czarna 1692; wiérzbolistna 1692.
Jarżmianka 2107.
Jasieniec 1898.
Jaskierki 1795.
Jasmin 1686.
Jastrzębiec 1947— Gronowa 1949; Kosmaczek 1947; murowy 1948.
Jednotka 1834— nitkolistna 1834.
Jednopłatkowe — kołojajnikowe 1745; nadjajnikowe 1773.
Jednostronka 1772— Koeniga 1772.
Jelenie oko 2168.
Jeleniec 2162.
Jemioła 2091— biała 2091; czerwona 2092; żółtawa 2092.
Jemioła dębowa 2092 i 2094.
Jemioło 2091.
Jerżmianka 2107— mniéjsza 2108; pośrednia 2108; większa 2107.
Jesion 1679— amerykański 1681; biały 1681; jednolistny 1681; kędzierzawy 1681; kosmaty 1681; orzecholistny 1681; płaczący 1681; pospolity 1680.
Jesionowe 1679.
Jéżonóg 1890— ruski 1890.
Jéżówki włoskie 1736.
Języczkokwiatkowe 1927.

Kalendulina 1889.
Kalina 2083— Hordowina 2084; pospolita 2085; różowa 2086; zawszezielona 2085.
Kamioneczka 1749.
Kania przędza 1579.
Kanianka 1579— amerykańska 1580; domowa 1579; nalenna 1580; natymianowa 1579; pospolita 1579; swojska 1579; włoska 1579.
Kaniankowate 1578.
Kapusta morska 1571.
Karandas 1622.
Karciok 1911.
Karczoch 1910— Karczoszek 1914;

Kard 1912; kolczysty 1912; prawdziwy 1911.
Karczochowe 1888.
Karczofi 1911.
Karczoszek 1912.
Kard 1912.
Kardabenedykta 1904.
Karolek 2123 — Kasztan ziemny 2124; Kminek 2124; polny 2124; pospolity 2124.
Karota 2179.
Karotyna 2180.
Kaskarylla — czarniawa prowincyalna 2050; *cienka* 2055; *Delgada* 2050; *prowincyjna* 2055; *Uritusinga* 2051.
Kasztan — świni 2124; ziemny 2124.
Katechu 2062 i 2063.
Kawa 2002 — arabska 2002; bengalska 2004; groniasta 2005; maurycka 2005; mozambicka 2004; zangwebarska 2004.
Kawa 2000 i 2004 — *Borbon* 2004; *Marron* 2005; *Mokka* 2004.
Kawowate 1972.
Kąsinek 1895.
Kichawiec 1849 — czarniawy 1851; karłowaty 1852; Pierszeń 1850; piżmowy 1851; właściwy 1850.
Kłobuczki 1761.
Kłobucznik 1793.
Kłos celtycki 1969.
Kłos celtycki 1969.
Kmin 2173 — biały 2118; hiszpański 2174; Kminek 2173; kramny 2173; polny 2124; polski 2118 i 2121; tebajski 2188; wielki 2141.
Kminek 2173 — polny 2121 i 2124.
Kminek dziki 2189.
Kniat 1792.
Kocanki 1876 — białe 1876; perłowe 1877; przyczerwieńsze 1876; rozdzielnopłciowe 1876; swojskie 1876; żółte 1873.
Koffeina 2004.
Kolczymiech 1665 — kędzierzawy 1665.
Kolędra 2198 — pospolita 2198; siewna 2198.
Kolnik 1761 — dziki 1761; polny 1761.
Kołotocznik 1817.
Kołpak 1762.
Komarnik 1808 — janowcowaty 1809; kleisty 1808.
Komonica 1956.
Konkoprzyca 2134.
Konina 2110.
Koniopłoch 2146 — łąkowy 2146.
Koniuszek 2099.
Konopnica 1786.
Końskie kopyto 1792.
Koper 2139 — kobyli 2142; leśny 2142; ogrodny 2166; polski 2166; sagapeński 2157; swojski 2166; świni 2161; wodny 2134; wszywy 2161.
Kopr 2139 — czarny 2147; górny 2143; indyjski 2141; lekarski 2143; leśny 2147; morski 2149; pieprzowy 2141; skalny 2143; słodki 2140; włoski 2140.
Kopr ośli 2141.
Koperek 2166 — wonny 2166; zbożowy 2167.
Koprzywy 2163.
Kora — Bela - aye 2072; *Belahe* 2072; *Bza wodnego* 2086; *Chiny — ciernistéj* 2064 i *wązkolistnéj* 2038; *Jesiona* 1680; *kadzidlnwa* 1754; *karaibska* 2037; *Pi-*

golicy 1696; *Poleśni wonnéj* 1633; *przecinczerwonkowa* 1642 i 1649; *łokowa* 1642 i 1649; *wewnętrzna Bza* 2088; *zewnętrzna korzeni Hebda* 2089.

Korczyn 2040— wyniosły 2041.

Kornina 2098.

Korzenie— anyżkowe 2138; *Arcydzięgla* 2153; *atramentowe* 2016; *Barszcza* 2170; *bertramowe rzymskie* 1845; *białe* 2178; *Biedrzeńca— białego* 2127 i 2128, *czarnego* 2127, *koziego* 2127 i 2128; *Bylicy pospolitéj* 1868; *Centuryi większéj* 1898; *Ciernia letniego* 1902; *cukrowe* 2131; *czartowe* 1957; *Czerwieńca* 1550 i 1558; *Czerwitruja* 1611; *Dryjawnika* 1966 i *mniéjszego* 1968; *dymniczne* 1795 i *żółte* 1814; *Dziewięćsiła— białego* 1895, *czarnego* 1986 i *leśnego* 1896; *Dzięgla* 2153 i *swojskiego* 2152; *Gałuchów— wązkolistnych* 2135 i *wodnych* 2136; *Gawędy małéj* 1795; *Goryczeczki* 1592; *Goryczki— białéj* 2178, *czarnéj* 2162, *czerwonéj* 1588, *mniéjszéj* 1590, *wązkolistnéj* 1589, *większéj* 1586, *żółtéj* 1586; *Gorzysza* 2161; *Hebda* 2089; *Jalapy* 1574; *Jarżmianki* 2108; *Jelenca czarnego* 2162; *Jeleni kretajski* 2172; *Séj Konegundy* 1787; *Koniopłocha* 2147; *Koperka niedźwiedziego* 2148; *Kopra Jeleniego* 2161, *niedźwiedziego* 2148, *siarkowego* 2161, *świniego* 2161, *włoskiego* 2140; *Kopyta końskiego* 1792; *Kosztywału większego* 1559; *Kozibroda* 1935; *Kozłka* 1964— *bagiennego* 1968, *większego* 1966; *Krokosza leśnego* 1899; *Kruszykamienia angielskiego* 2147; *Lepiężnika* 1794; *Lubczyka* 2151; *Łaniczysta łąkowego* 2147; *Łapy niedźwiedziéj— fałszywéj* 2170, *niemieckiéj* 2170; *Łoczydła* 2176; *łoczydłowe* 2176; *marynlandzkie* 1611; *Marchwi ogrodnéj* 2180; *Marka błotnego* 2131; *Marzanny* 1979; *Miarza— białego* 2165, *czarnego* 2108; *Mikołajka* 2110 i *morskiego* 2111; *Miodunki białéj* 1552; *Mirnika większego* 2186; *Mistrzowca* 2165; *Mniszka* 1945; *mudarowy* 1664; *Niedźwiadka* 1883; *Ninsi* 2132; *Ninsing* 2132; *Oleśnika* 2148; *oleśnikowe* 2148; *Olszownika* 2163; *omanowe* 1812; *Omięga* 1883; *Opicha* 2114 *i skalnego* 2163; *Osta— powłócznego* 1910, *Wenery* 1952; *Ostropesta* 1909; *owsiane* 1935; *Pajączyka* 1883; *Pasternaka wodnego* 2131; *pięć otwierających większych* 2114 i 2116; *Piotruszki* 2116; *Piżmaczka* 2201; *Podbiała* 1792; *Podróżnika* 1931; *Pomornika* 1881 *i szwedzkiego* 1817; *Popłocha* 1910; *Przestrzelona czarnego* 1899; *psiego języka* 1562; *Romanka morskiego* 1646; *Sadźca* 1787; *Szczeci* 1952; *Sierpika* 1921; *Stroiczki* 1768; *Szlachtawy średniéj* 1817; *ślinogorzowe* 1983; *Śniégówki* 2009; *Śniégulca* 2077; *Tranka angielskiego* 1881; *Trójpesta* 2083; *Trzebuli hiszpańskiéj* 2186; *Turpeta górnego* 2143; *Weszki won-*

néj 2187; *węże* 2027; *Wężymorda* 1937; *Wężystręta* 2027; *Wołowego języka* 1556; *Wszechleka* 2203; *Wyżlina modrego* 1589; *zębownikowe rzymskie* 1845; *zwycięzyjadowe* 1591 i 1660; *Żankla* 2106; *Żmijowca* 1551; *Żywokosta* 1559.
Korzeniówka 1927— gładka 1928; pasożytna 1927.
Korzeniówkowe 1927.
Kosmaczek 1947.
Kostliwka 1563— biała 1564; chińska 1565; czarna 1563; kulista 1565; szerokolistna 1565.
Kostliwkowate 1562.
Kostropacz 1908 i 1918.
Kosztywał. 1558.
Kościaneczki 1647.
Kościanecznik 1648 — barwiérski 1649; przeciwczerwonkowy 1648.
Kowniatki 1815.
Kozia bródka 1935.
Kozia Róż 2122.
Kozia stopka 2123.
Kozibród 1934 — łąkowy 1935; porolistny 1936; większy 1936; wschodni 1936.
Kozie Proso 2122.
Koziełek 1582— modry 1582.
Koziełkowate 1582.
Kozierza 1821.
Kozimlécz 1943— sitowaty 1943.
Kozłeczka 1961 — trzebulowata 1962.
Kozłek 1962 — bagienny 1967; bulwowaty 1969; bzolistny 1964; celtycki 1968; Dryawnik 1966; górski 1965; kopytnikolistny 1969; lékarski 1963; mały 1967; miłowonny 1969; najprzedniéjszy 1966; największy 1966; pagórkowy 1964; rozdzielnopłciowy 1967; rukwiolistny 1967; skalny 1965; trzyłatkowy 1965; wązkolistny 1964; wielki 1963; włoski 1966 i 1970; wyniosły 1964.
Kozłkowate 1957.
Kozłków ślad 1969.
Krap 1978.
Krap 1979.
Krokosz 1906 i 1907— barwiérski 1907; domowy 1907; ogrodny 1907; płonny 1907; polny 1906 i 1907.
Króliki 1859— właściwe 1859.
Krwawnik 1846— kreteński 1848; pospolity 1847; Radostka 1848; siérpowaty 1849; szczecinowaty 1848; szlachetny 1848; wonny 1848; Żeniszek 1849.
Krzywoszyj 1555— rolowy 1555.
Książki 1859.
Kucmorka— jarzynna 2131; ogrodowa 2131.
Kuczmerka 2131 i 2179.
Kukrzyn 1776— jadalny 1777.
Kulczyba 1613— ciernista 1615; dwuwąsa 1616; gujaneńska 1617; jadowita 1617; kątowa 1615; kolczysta 1615; napojowa 1616; niby - China 1616; przeciwwęża 1614; Wronie oko 1613.
Kulczybowe 1613.
Kupalnik pospolity 1880.
Kurza néra 1937.
Kwas — bendźwinowy 1755; *igazurowy* 1614; *kainkowy* 2009; *koztkowy* 1964.
Kwasłówka 1750— miodokwietna 1751; wonna 1751.

Kwiaciennic 1742— pontycki 1742.
Kwiat Maryi Magdaleny 1969.
Kwiaty— afrykańskie 1836; *Bławata* 1901 *i większego* 1901; *Boraka* 1561; *bzowe* 2088; *cztery serdeczne* 1557; *Dzielżamina* 1687; *Goryczki wązkolistnéj* 1589; *Śgo. Jakóba* 1885; *Kichawca* 1851; *Kocanek— białych* 1877, *neapolitańskich* 1874 i *żółtych* 1874; *Kopyta końskiego* 1792; *Kostowca — pospolitego* 1933, *swojskiego* 1934; *Kosztywała większego* 1559; *Krwawnika* 1847; *Lnicy żółtéj* 1803; *Mysiego uszka* 1948; *Niedokpiatka* 1948; *Nogietka* 1889 *i polnego* 1890; *Podbiała* 1792; *Pomornika* 1881; *Przewiertnia włoskiego* 2081; *Przytulii* 1974; *Ptasiéj Żobi* 1679; *Radostki* 1803; *Rumianka* 1855 — *psiego* 1844, *śmierdzącego* 1844; *Stokroci większéj* 1860; *Stokrotki mniéjszéj* 1800; *Tranka angielskiego* 1881; *Wołowego języka* 1556; *Wołowego oka* 1843; *Wrotycza* 1872; *Wyślina modrego* 1589; *Żeniszka* 1849; *Żywokosta* 1559.

Laktukaryum 1943.
Latawiec 2109.
Lebiodka leśna 2176.
Léczyfebra 1846.
Léczywrzód 2155
Legniwka 1623— pyszna 1624.
Lep 2092.
Lepczyca 1975.
Lepiężnik 1792— biały 1794; pospolity 1793.
Leśnianka 1720— smakowita 1720.
Lgniec liposokowy 1896.
Ligustr 1678— pospolity 1678.
Lilak 1684— chiński 1685; perski 1685; pospolity 1684; siedmiogrodzki 1685.
Liposok Gorzysza 2162.
Lipośliwki 1564.
Lipożywica— Amoniak 2158 i 2160; *Bdelium sycylijskie* 2180; *Bluszcza drzewnego* 2208; *Czartowe łajno* 2156; *Galban* 2166; *Gałban* 2166; *Opoponak* 2155; *Sagapen* 2157; *Smrodzieniec* 2156.
Liście— Bluszcza drzewnego 2208; *Brusznicy* 1750; *Bzu* 2088 i *wodnego* 2089; *Hebda* 2189; *Ilwiny* 1715; *Jesiona* 1680; *Kaliny* 2084; *Lubczyka* 2151; *Niedźwiedziéj jagody* 1737; *Płochowca* 1648; *Pomornika* 1881; *Przewiertnia włoskiego* 2081; *Ptasiéj Żobi* 1679; *Różańca— rdzawego* 1741, *żółtokwiatowego* 1740; *Tranka angielskiego* 1881; *Ziela szyjnego— mniéjszego* 1760 i *większego* 1761.
Lubczyk 2150 — lékarski 2150; pospolity 2150; swojski 2150; włoski 2187.
Lubsczyk 2150.

Łajnik 2005— drzewny 2005.
Łania broń 2168.
Łani czyściec 2141.
Łaniczyst 2141— koprowy 2142; kręty 2141.
Łączna 2100.
Łochacze 1750.
Łochynia 1750.
Łocyga 1939.
Łoczydło 2174— cuchnące 2176;

cyrenajskie 2175; gargańskie 2174; kosmate 2175; wązkolistne 2176.
Łoczyga 1939— domowa 1939; dzika 1940 i 1942; Głąbik 1942 — późny 1943, wczesny 1943; głowiasta 1939; jadowita 1940; kędzierzawa 1939; ogrodna 1939; płonna 1940; polna 1940; siewna 1939; składana 1939.
Łoczyżnik 1929— pospolity 1929.
Łodygi dęte Lubczyka 2151.
Łomignat 1885.
Łonnik 2165— Galban 2165; żywiczny 2166.
Łopian 1916— górolesny 1918; kosmaty 1918; mniejszy 1918; większy 1917.
Łopion 1916.
Łopuch 1917.

Małżolist 1672 — dachówkowaty 1672.
Manghas 1630.
Manna 1683— *brudna* 1683; *kalabryjska* 1683; *łzawa* 1683; *pospolita* 1683; *rynienkowata* 1683; *wybierana* 1683; *ziarnista* 1683.
Mannit 1683.
Mannowiec 1682 — okrągłoliści 1683; zwyczajny 1682.
Marchew 2178 — liposokodajna 2180; ogrodna 2179; polna cudzoziemska 2144; pospolita 2179; swojska 2179; włoska 2179; Żurnica 2180.
Marek 2130— człeczy 2132; Kuczmerka 2131; szérokolistny 2130.
Maruna 1856— bezwonna 1857; Marunka 1857; Marzymiętka 1858.
Marunka 1857.
Marzanka 1981— farbiérska 1983.
Marzanna 1978— barwiérska 1978; domowa 1978; indyjska 1980; leśna 1974; lśniąca 1980; mniejsza 1974; obca 1980; ogrodna 1978; płonna 1974; polna 1974; większa 1978.
Marzannowate 1970.
Marzymiętka 1858.
Masło Galam 1699.
Masłosz 1698— długoliści 1699; właściwy 1698.
Matecznik 1859.
Maziczka 1838— lépka 1840; miodowa 1840; siéwna 1838.
Mącznica 1736— alpejska 1737; lékarska 1736.
Miarz wodny 2164.
Miesiączek 1889.
Mieszyk 1644 — Afzelego 1644.
Międzyżebrze 2101.
Miętka rzymska 1858.
Mikołajek 2108 — górny 2109; morski 2110; płaski 2110; polny 2109; pomorski 2110.
Miłosna 1790— alpejska 1790; właściwa 1791; zielona 1790.
Miodosteczka 1593— tępa 1594; trwała 1593.
Miodunka 1551— biała 1551; lékarska 1552; majowa 1552; miękka 1552; modra 1553; ogrodna 1558; płonna 1550; podłużna 1552; wązkolistna 1553; wielka 1558.
Mirnik 2186— wonny 2186.
Mirzyk 2114.
Mistrzowiec 2164.
Mistrzownik 2164.

Mlécz 1938— gładki 1938; kozi 1939; ogrodny — czarny 1939, kolczysty 1939, krowi 1938; ostry 1939; polny gładki 1942; świni 1933, 1942 i 1944; warzywny 1938; wysoki domowy 1938.
Mléczara 1663— olbrzymia 1663; wyniosła 1664.
Mléczne ziele 1973.
Mleko panieńskie 1755.
Mletka 1624— kwaśna 1625.
Mnisza główka 1944.
Mniszek 1944— bagienny 1946; czarniawy 1945; gładki 1945; lékarski 1944.
Modrak 1900.
Modrzeniczka 1921— bławatowata 1921.
Modrzeniec 1900.
Modrzewnica 1732—Bagienko 1732; polcjolistna 1732.
Montanina 2037.
Morowy korzeń 1793.
Morwin 2014— cytrynolistny 2014; pospolity 2016; przysadkowy 2016.
Mruczyślad 2189— jéżasty 2189.
Muchołapka 1645.
Mudaryna 1664.

Nabiałnica 1634— bawola 1635; biała 1636; cytrynolistna 1636; krowia 1635; strojna 1636; właściwa 1635.
Nadreszczka 2027— wielkokwiatowa 2028.
Nadsadnik 2100.
Naględa 1827— nogietkowata 1829.
Nagorzcz 1605— gujaneńska 1606.
Nagoznit 1669— barwiérski 1669; mlékodajny 1669; tęgi 1669.
Naparch 1662— wełnistokwiatowy 1662.
Narda 1950— celtycka 1968; francuzka 1968; niemiecka 1968; pękata 1969; rzymska 1968.
Narda— indyjska 1960; *skalna* 1970.
Nardus— górny 1969; leśny 1963; skalny 1969.
Nasiona— Adjowan 2119; *Ajowan* 2119; *Aminka— kretajskiego* 2118 i 2119, *pospolitego* 2122 *i prawdziwego* 2118 i 2119; *Amomka pospolitego* 2121; *Bernardynka* 1905; *Biedrzeńca* 2127; *cytwarowe— afrykańskie* 1866, *barbaryjskie* 1866, *lewanckie* 1866, *średnie* 1872, *tatarskie* 1867, *węgierskie* 1859; *cztéry małe chłodzące* 1940; *cztéry rozgrzewające mniéjsze* 1115 i 1122; *Dzięgla* 2154; *Giersza* 2130 *i wodnego* 2131 i 2135; *gliśnikowe* 1866; *Goryczki czarnéj* 2162; *Hanyża pospolitego* 2128; *Jelenca czarnego* 2162; *Jesiona* 1680; *Karolka* 2124; *Kawy* 2004; *Kmina* 2174 i *białego* 2118 i 2119; *Kminka* 2174; *Kolędry* 2199; *Koniopłocha* 2147; *Koperka* 2167; *Kopra— kretajskiego* 2141, *włoskiego* 2140 *i wodnego* 2135; *Krokosza* 1907; *Kruszykamienia angielskiego* 2147; *Lilaka* 1684; *Lubczyka* 2151; *Łaniczysta* 2178 *i łąkowego* 2147; *Łaniego Czyśćca* 2142; *Łoczygi* 1940; *Łopiana mniéjszego* 1825; *Marchwi— kretajskiéj* 2145, *polnéj* 2180; *Mirnika— rocznego*

2145, *większego* 2186; *Nawrota* 1555— *czarnego* 1555; *Oleśnika* 2148; *Opicha* 2114, *skalnego* 2145 i 2163: *Ostropesta* 1909; *Piotruszki* 2116 *i macedońskiéj* 2145; *Podróżnika* 1931; *Przestrzelona* 2133; *Rumianka włoskiego* 1841; *Rzepnia* 1825; *Ślinnika* 1833; *Świniéj wszy* 2113; *Trzebuli hiszpańskiéj* 2186; *Trzebuchy* 2172; *Weszki* 2194 *i wonnéj* 2187; *Wrotycza* 1872; *Wróblego prosa* 1555; *Zebrzycy białéj* 2178; *Żmijowca* 1551.
Nasłąkla 1568.
Nastroszowate 17 18.
Nastuga 2068— amerykańska 2068; pigwowata 2069; podłużnolistna 2069.
Nawłoć 1801 — pospolita 1801; wonna 1802.
Nawrot 1547 i 1554 — lékarski 1554; polny 1555.
Naziemka 1993— nerkolistna 1993.
Nerwotka 1879— łatowata 1879.
Niby-ipekakuana 1667.
Nicennica 1875.
Niebielitka 1593.
Niedośpiałek 1947.
Niedotworek 1987— szczotkowaty 1989; szorstki 1988.
Niedotworkowe 1983.
Niedowój 1567— mokrzycowaty 1567.
Niedźwiadek 1883.
Niedźwiedzia jagoda 1736.
Niedźwiedzie grono 1736.
Niedźwiedziny 1736.
Nocnik 1688— smutny 1688.
Nogietek 1888— lékarski 1889; polny 1891.
Nostrzyk modry 1588.

———

Obieży świat 2132.
Oblubienica słoneczna 1547.
Obłapa wonna 1874.
Obojanowate 1925.
Obwoina 1658— ostra 1659.
Obwojnik 1653— grecki 1654; maurycki 1653.
Obwojnikowe 1653.
Ocet estragonowy 1861.
Ochar 1665.
Ogon jeleni 2177.
Ogoniatka 2001— czerwona 2001.
Ogórecznik 1560.
Ograźnik 2041— rdzawy 2042.
Ogrużla 1604— gujaneńska 1605.
Okolka 1823— rzepieniowata 1823.
Okółkowe 2099.
Okręta 1657— kwaśna 1657; modrawa 1657.
Okrota 1924— krążkowata 1924.
Okrzyn 2176— gładki 2177; szérokolistny 2177; szorstki 2177; Zebrzyca 2178.
Oleander 1647.
Olejara 1694— ciernista 1694.
Olejek — dzielżaminowy 1687; *jazminowy* 1687; *rumiankowy* 1856.
Olesznik 2163.
Oleśnik 2147— skalny 2148; smłodowaty 2147; właściwy 2147.
Oliwa 1674— drobnoowocowa 1677; dzika 1675; ogrodna 1675; pospolita 1675; wonna 1677.
Oliwa 1676— *panieńska* 1676; *prowancka* 1676; *zielona* 1676.
Oliwowate 1673.
Oliwowe 1674.

Olszeniec 2163.
Olszownik 2163.
Oman 1811— egiptski 1923; lépki 1812; łąkowy 1813; prawy 1811; niemiecki 1814; rozłupolistny 1815; wiązkowy 1814; wiérzbolistny 1814.
Omanowiec 1923— wonny 1923.
Omieg 1882 — lampartowy 1882; lewartowy 1882; Niedźwiadek 1883; Pajęcznik 1883; wilczy 1883.
Opich 2113— błotny 2114 i 2130; górny 2162; jeleni 2177 i czarny 2162; leśny 2163; macedoński 2145; ogrodny 2145; Seler 2114; skalny 2162; syryjski 2120; śmiészny 2163; włoski 2145; wodny 2114; żabi 2114.
Opierstka 1892— gorzka 1893.
Opięta 1672— Raffleza 1673; szelążkowata 1673.
Opilstka 1862.
Opnin 1655 — Alpina 1656; wymiotowy 1656.
Opninowe 1655.
Opoponak 2155.
Opoponak 2155.
Orzech— świni 2124; ziemny 2124.
Orzuszek 2190— nazębny 2190.
Oset 1912 — kędzierzawy 1912; Matki Bożéj 1906; miękki 1906; ośli 1913; podwórzowy 1909; powłóczny 1909; suchy 1912; wielki 1912; włoski 1904; zwisły 1913.
Osmuglina 1704— Bazaal 1704.
Ostrokrzew 1714— bagnisty 1716; ćmy 1715; Ilwa 1714; paraguajski 1716; pospolity 1714; wymiotowy 1715.
Ostropest 1908— Podgorzał 1908.
Ostrożeń 1915 — polny 1915; warzywny 1916; właściwy 1916.
Ostrzeń 1550 i 1561 — lékarski 1561; pstry 1562.
Ostrzyca 1975.
Otonna włoska 1837.
Otrzęśnia 2016 — ciernista 2017; jadalna 2017.
Otułka 1603— kłosowata 1604.
Owoce Derenia 2097.
Owoik 1654— indyjski 1654.
Ożota 1802— właściwa 1803.

Pajęcznik 1883.
Paluszki Panny Maryi 1760.
Panak 2176.
Papawa 1944.
Parczoch 1928— plamisty 1928.
Pasternaczek 2179.
Pasternak 2167 — domowy 2168; głuchy 2179; ogrodny 2168; Płodzień 2169; płonny 2179; polny 2168; siany 2168.
Pastewna 2191— właściwa 2191.
Pataty 1578.
Pawłotniowate 1922.
Pąsówka 2031— trzylistna 2032.
Percza 1702; *Perka* 1702.
Perczowiec 1701— właściwy 1701.
Peruwiańskie ziele największe 1829.
Pęczyna 2124 i 2136.
Pępownica 2102— azyatycka 2103; okółkowa 2103; pospolita 2102.
Pępownik 2132.
Pieczyste ziele 1861.
Pieprz polski 2198.
Pierszeniec 1850.
Pierszeń 1850.
Pierściennik 1844— lékarski 1845; Zębownik 1846.

Pietruszka 2115.
Pięknaja 2030 — omszona 2030.
Piękrzyn 1583 — gruszkolistny 1583.
Pigwica 1695 — Pigwiczka 1696; właściwa 1695.
Pigwicowate 1689.
Pigwiczka 1696.
Pijanica 1750.
Piołun 1869.
Piołuś 1870.
Piołunek 1870.
Piołyn 1869 — biały 1870; drzewny 1870; glistny 1865; morski 1862; pospolity 1869; széroki 1870; zamorski 1862.
Piołynek — pontycki 1868; włoski 1868.
Piotruszka 2115 — domowa 2115; kędzierzawa 2116; macedońska 2145; ogrodna 2115; pospolita 2115; syryjska 2120.
Pismaria 1959.
Piwonia wonna 1858.
Piżemko 2201.
Piżmaczek 2201 — właściwy 2201.
Piżmo 1872.
Pleśnik 1806 — większy 1812.
Plewinki 1776.
Płaskonasionowe 2102.
Płesznik 1815 — mniéjszy 1815; przeciwczerwonkowy 1816; właściwy 1815; wonny 1817; żółty 1815.
Płochowiec 1647 — pospolity 1647; wonny 1648.
Płodzień 2169 — indyjski 2169; swojski 2110.
Płucnik 1553 — nadmorski 1553; wirginiański 1554.
Pniątka 2032 — gładka 2034; sercolistna 2033.
Podagrycznik 2122 — właściwy 2123.
Podaminek 2121.
Podbiał 1791 — pospolity 1792; széroki 1793.
Podgorzał 1908.
Podróżnik 1930 — Endywia 1931; ogrodny 1930; polny 1930; pospolity 1930 i 1944; Szczérbak 1931.
Podróżnikowate 1927.
Podszyjcze 2100.
Pokorzel 2063 — ciernisty 2064; Wiwassora 2064.
Poleśnia 1632 — gwiazdkowata 1633; wawrzynowa 1633.
Połatowate 1611.
Połatowe 1618.
Pomornik 1722 i 1880 — górny 1880; kółkowy 1723; płamisty 1724.
Ponętkowate 1771.
Popia główka 1944.
Popie jajka 2185.
Poplot 1641 — długokwiatowy 1643; goździkowcowaty 1642; miękkowłosy 1641; przeciwczerwonkowy 1642; wzniesiono-pnący 1643.
Popłoch 1909 — pospolity 1909.
Postawne ziele 2187.
Postawnik 2187 — wąszkowaty 2187.
Postrzał 1953 — polny 1954.
Potocznik 2129 — mały 2129; wązkolistny 2129; wielki 2130.
Potulia 1976.
Powłoka wysmukła 1943.
Powojowate 1566.
Powój 1568 — dwubarwny 1572; kozi 2081; leśny 1571; mały 1570; miotłowaty 1572; opylony

1569; płotowy 1570; pomorski 1571; przeczyszczający 1569; rolowy 1570; strojny 1572; ślazowaty 1571; tarczowaty 1573, wielki 1570; wonny 2081; zamorski 1569; zbożowy 1570; ziemny 1570.
Poziołno 1596— Waltera 1596.
Półko 2101.
Promianek 1798— roczny 1798.
Prosiana Włoć 1801.
Prosienniczka 1933— większa 1932; plamista 1933.
Prosiennik 1932.
Prosinka 1933— większa 1932.
Proso kozie 2122.
Proso wróble— białe 1554; czarne 1555.
Proszczek 1853.
Prośnicznik 1932 — gładki 1932; krzewiasty 1933.
Przeciwień 1884— cuforbiów 1884; figowaty 1885; ostromleczów 1884; płochowcolistny 1885.
Przegorzan 1890— właściwy 1890.
Przekrwa 2019 — okręgowa 2019; rozdzielnopłciowa 2019.
Przenikla 1822— kamforowa 1823.
Przeparstwa 2191.
Przepyszlin 2066— drzewny 2068; korzeniący się 2067; lśniący 2068; suty 2066; wielkokwiatowy 2068; żywiczny 2067.
Przepyszlinowe 2063.
Przerwipęp 2132— krzewowy 2133; okrągłolistny 2132; siérpowaty 2133.
Przeskostnica 1736.
Przestrzelon 1898 i 2132.
Przewiercień 2080 i 2081.
Przewiertniowate 2072.
Przewłoka 2195— Girż 2196; kretajska 2197; okrągłolistna 2197; przerosła 2197.
Przędza indyjska 1646.
Przęślica 1905— wełnista 1906.
Przyjemka 2136.
Przymiot— mały 1887; wielki 1885.
Przymiotnik 1796 — kanadyjski 1797; modry 1796; ostry 1796; podolski 1797.
Przymiotowe ziele 1886.
Przypiekadło 1865.
Przypołudnik czerwony 1800.
Przytulia 1973— biała 1974; bulwiasta 1977; krzyżowa 1976; okrągłolistna 1975; Ostrzyca 1975; samiec 1973; wiosenna 1977; żółta 1973.
Psi język 1561.
Pstrost 1908.
Ptasia Żoł 1678.
Ptasie gniazdo 2179.
Ptasze gniazdo 2144.

Radosnka 1848.
Radostka 1848.
Rannik 2106.
Rapontyk 1919.
Rapontyka 1961.
Rapunkuł jarzynny 1961.
Reta 1978— płonna 1974.
Reta 1979— *ślinogorzowa* 1983.
Rèż kozia 2122.
Rospikamień 2126.
Roszponka 1960— warzywna 1961.
Roślimianek 1827 — wielodzielny 1827.
Rozgłóg 2010 — drobnokwiatowy 2011; Rheedego 2011.
Rozmarynek 1732.
Rozpłoch 2143— skalny 2143.

Rozwłocznia 1789— przeciwjadowa 1789; stuliszolistna 1790.
Roż 1907.
Róża — bobkowa 1647; jerychońska 2080 i 2081.
Różanecznik 1739— karmazynowy 1742; pontycki 1741; rzdawy 1740; szorstki 1741; wielki 1741; żółtokwiatowy 1739.
Różanecznikowe 1737.
Rumian 1840 — barwiérski 1842; polny 1841; rzymski 1840; włoski 1840.
Rumianek 1854— dziki 1857; pospolity 1855; psi 1843; wonny 1855 i 1856.
Rumianek 1855 — *pospolity* 1841; *prawdziwy* 1842.
Rumianica 1549 — żmijowcowata 1549.
Rumien pachnący 1855.
Rumienek pachnący 1855.
Rumienidło 1907.
Rumień 1840— psi 1843.
Rurkowatokwiatkowe 1774.
Rwiślin 1832.
Rzep— płonny 1918; średni 1924; świni 1924.
Rzepień 1824— pospolity 1824.
Rzepik 1824.
Rzepka płonna 1761.
Rzepniczek 2118 — indyjski 2119; koptycki 2119.
Rzepnik 2125 — obnażony 2125; zapaliczkolistny 2125.
Rzerzucha — wielka 2130; wodna 2129.

Sadźcowate 1783.
Sadziec 1786 — konopiasty 1786; léczny 1788; przerosły 1787; szkarłatny 1787; wanielowy 1788.
Sałata 1939— domowa 1939; głowiasta 1939; kędzierzawa 1939; ogrodna 1939; składana 1939.
Sałatka polna 1961.
Sagapen 2157.
Sarsaparylla 1655 — *szara* 2206.
Sebesteny 1565.
Seler 2114.
Senes aleksandryjski 1662.
Serdecznik 1599, 2144 i 2162.
Siano tybetańskie 2192.
Siérp 1920.
Siérpik 1920— barwiérski 1920.
Siérpnik 1920 i 2119 — pospolity 2119.
Silec właściwy 2132.
Sileniec 1777— chiński 1780; chropawy 1778; drzewiasty 1779; nastroszony 1779; przeciwczerwiowy 1777.
Sileńcowate 1776.
Siwokrzyn 2005— indyjski 2006.
Skalipłoń 1893 — rozmarynolistna 1894.
Skalnik mniéjszy 2143.
Skórza néra 1937.
Skrobia 2180.
Skromnotka 1546— bukszpanolistna 1546.
Skromnotkowe 1546.
Słobodnia 1696 — jajowata 1697; piersista 1696; właściwa 1697.
Słojniczka 1634 — sprężnikowa 1634.
Słonecznik 1828 — Bulwa 1830; mléczny 1835 i 1836; roczny 1829.
Słońce indyjskie 1829.
Słońcokwiat 1547.

Słonistęp 1780 — chropawy 1781; karolineński 1781.
Smłód 2144 — biały 2145 i biały 2gi 2179; czarny 2178 i czarny 2gi 2133; kretajski 2144; macedoński 2145; Matthiolego 2146.
Smrodzieniec 2156.
Smrodzina 2079.
Socznica 1569.
Socznica — antyocheńska 1656; *francuzka* 1659; *monpelierska* 1659.
Sok — cyrenajski 2175; *Katechu* 2062; *sagapeński* 2157.
Solec 1568— kreteński 1568.
Solne ziele 1568.
Solnik 1568.
Spika — celtycka 1969; rzymska 1968.
Spikanarda 1959 — indyjska 1959; prawdziwa 1959; wielkokwiatowa 1960.
Spikanarda 1960.
Spona 1975.
Sprężnik 1634, 1635, 1636, 1650, 1667 i 1770.
Srocze gniazdo 2179.
Starcowate 1822.
Starzec 1885— gładkolistny 1886; Jakóbek 1885; mały 1887; pogański 1887; pospolity 1887; wielki 1885.
Starzęśla 1733 — pokładająca się 1734.
Stokłoska 2173.
Stokroć 1800— cudna 1800; trwała 1800; wielka 1800.
Stokrotka 1800.
Storak 1754— *ziarnowy* 1676.
Stosił 2154— asklepiów 2176; herkulesowy 2155; Opopanak 2155; właściwy 2155.
Stroiczka 1766 — długokwiatowa 1769; Dortmanna 1770; jadowita 1770; jaśniejąca 1768; lśniąca 1768; przeciwkiłowa 1767; rozdęta 1769; sprężnikowa 1770; szkarłatna 1768.
Stroiczkowate 1765.
Strychnina 1614.
Strzeliga 1706 — amerykańska 1706.
Styrak 1754 — *bogoteński* 1754; *pospolity* 1754; *trzcinny* 1754; *w migdałkach* 1754; *w ziarnkach* 1754.
Styrakowcowate 1752.
Styrakowiec 1752— lékarski 1753; rdzawy 1754; siatkowaty 1754; złoty 1754.
Suchodrzew 2079.
Suchołustka 1873— krwista 1874; krzewna 1874; żółta 1873.
Suchotnik 1873.
Symalza 2079.
Syryjczyk 2120.
Szafran— domowy 1907; ogrodny 1907; płonny 1907; polny 1907.
Szafran domowy 1907.
Szaléj jadowity 2111.
Szaleń jadowity 2111.
Szałwia — polna 1786; rzymska 1858.
Szałwisz 1810— balsamiczny 1810.
Szarańcza 1835— Aksamitek 1836; wzniesiona 1837.
Szaszanki 1599.
Szczeć 1951— biała 1951; głucha 1952; leśna 1952; polna 1951; suknowalska 1951.
Szczeć— celtycka 1969; *górna* 1970; *indyjska* 1960.
Szczeciowate 1949.

Szczegota 1622 — gorzkodrzewna 1623; Karandas 1622.
Szczegotowe 1622.
Szczerbak — mały 1930; wielki 1931.
Szczodrak 1918 — bezłodygowy 1919; wielki 1919.
Szczotki 1951.
Szczwół 2192— kroacki 2194; plamisty 2185 i 2192; syberyjski 2194; tęgi 2194.
Szlachtawa 1806 — nastroszona 1806; omszona 1807; śnieżna 1807; średnia 1806; większa 1806.
Szorstkolistne 1545.
Szpacze śliwki 2097.
Szparzyca 2197 — Loureira 2198; promieniejąca 2198.

Ślinnik 1832 — warzywny 1832; właściwy 1833.
Śliwki — damasceńskie 1691; *jedwabne* 1564; *perskie* 1564.
Śmiardło 1843— właściwe 1843.
Śmierdziuszka 1984 — właściwa 1984.
Śniegówka 2008— groniasta 2009; wiechowata 2010.
Śniegulec 2176 — groniasty 2077; pospolity 2076.
Śnitka 2120— wonna 2120.
Śpiwrzód mniejszy 1815.
Świd 2098.
Świdośliwki 2097.
Świdwa 2098.
Świdwina 2098.
Świérzbnica 1900— polna 1954.
Śgo Piotra — łysina 1956; ziele 1956.
Świętolina 1852.
Świętoziół 1852.
Świni pysk 1944.
Świnia Wesz 2111 i 2192.
Świniak 2179.

Tanghin 1630.
Tasiemcza 1649— drzewna 1649.
Teriaka 2121 i 2145.
Tłustka 1839.
Toina 1644 — indyjska 1646; konopna 1645; Muchołapka 1645; odmładzająca 1647; omszona 1645; wenecka 1646.
Toinowate 1620.
Toinowe 1633.
Tojeść 1660.
Tojowiec 1671— barwiérski 1672; wzniesiony 1671.
Tokłoska 2173.
Tomilek 1547.
Torhun 1861.
Trank 1801 — angielski 1880; jeleni 1920; Śtéj Konegundy 1786; złoty 1806— średni 1816; większy 1812.
Trędownik 1846.
Trojan wodny 1606.
Trojeść 1660 i 1666 — bulwiasta 1668; czerwona 1668; kurassawska 1667; pospolita 1666; przeciwdychawiczna 1667; syryjska 1666.
Trojeściowate 1651.
Trojeściowe 1656.
Trójpest 2082 — przerosły 2083; wązkolistny 2083.
Trójprątka 1821— wschodnia 1821.
Trzebucha 2171 — apulijska 2173; lékarska 2172.
Trzebula 2182 — gajowa 2184; hiszpańska 2186; leśna 2184;

ogrodna 2182; polna 2184; szczecinowata 2183.
Trzemcha 1677— czerwona 1679; szérokolistna 1678.
Trzeszczka 2012— cuchnąca 2013.
Trzeszczkowe 2012.
Trzymga 1925— brazyliańska 1926.
Turbit fałszywy 2175.
Turka własna 1936.
Tyrlicz 1588.
Tysiącznik 1599.

Uchotka 2024— okółkowa 2025; właściwa 2024.
Uchotkowe 2022.
Uczép 1830.
Ukwap 1875— niemiecki 1876; polny 1875; swojski 1876.
Upatrek 1786.
Urarí 1617.
Uroczyn 1637— biały 1638; czerwony 1637; kończysty 1638.

Wargowatokwiatkowe 1922.
Wasilka 1900.
Wąkrotka 2102.
Wątrobne ziele gwiaździste 1981.
Wesz wodna 2111.
Weszka 2111— cienkolistna 2113; jadowita 2111; ogrodna 2138; plamista 2113; wodna 2111.
Węgle Bylicy czerwonéj 1868.
Wężydrzew 1627— właściwy 1627.
Wężydrzewowe 1627.
Wężymord 1936— babczany 1938; hiszpański 1937; niski 1937; wązkolistny 1938; węgierski 1938.
Wężystręt 2026; właściwy 2026.
Wgiętonasionowe 2197.
Wiciokrzew 2078— alpejski 2080; chiński 2081; Przewiercień 2080; Suchodrzew 2079; tatarski 2079; wonny 2081.
Wiciokrzewowe 2074.
Wielopłatkowe nadjajnikowe 2089.
Wielosił 1582.
Wieprzyniec 2161.
Wierzchołki— Bożydrzewka 1864; *Bylicy— białéj* 1868 *i czerwonéj* 1868; *Krwawnika* 1847; *Marunki* 1857; *Marzymiętki* 1857; *Miętki rzymskiéj* 1859; *Piołyna —pomorskiego* 1863, *pontyckiego* 1869 *i rzymskiego* 1869; *Przewiertnia włoskiego* 2081; *Różańca— rdzawego* 1741 *i żółtokwiatowego* 1740; *Śniegulca* 2077; *Zadrzewki* 2078.
Wietrznik 2108.
Wilczy ząb 1941.
Wilec 1573— bulwowy 1578; czołgający się 1576; deneczkowy 1575; jadalny 1578; Jalapa 1574; klonolistny 1578; łoczydłowy 1575; modry 1574; Patat 1577; przeczyszczający 1573; rozwalniający 1574; skrzypcowaty 1575; szczawiolistny 1576; trzyzębny 1577; wielkokorzeniowy 1576; ziemniaczany 1577.
Wisienka 2079.
Wliśnik 1935.
Włochynia 1750.
Wołook 1817— wiérzbolistny 1818.
Wołoszka 1900.
Wołowe oczy 1944.
Wołowe oko 1842.
Wołowy język— czerwony najmniéjszy 1549; czerwony wielki 1557; ogrodny 1557; płonny 1550 i większy 1556; polo-

wy 1560; wielki 1597.
Wonikrotka 1877 — kamforowa 1879; kosmata 1878.
Woszczyca 2122.
Woskokwiat 1669— wielkokwiatowy 1670; zielonokwiatowy 1670.
Wronie oko 1613.
Wrotycz 1871— swojski 1872.
Wróble proso— białe 1554; czarne 1555; samica 1555; samiec 1555.
Wrzos 1730— błotny 1730.
Wrzosik 1731— pospolity 1731.
Wrzosowate 1728.
Wrzosowe 1730.
Wszechlek 2202— krzewny 2204; pięćlistny 2203; trzylistny 2203; warzęchowaty 2204; właściwy 2202.
Wstrząska 1998 — błotna 2000; drobnokwiatowa 1999; nerwista 2000; obrzeżona 2000; omszona 2000; pasożytna 1999; ramienista 2000; wietka 2000.
Wstrząskowe 1993.
Wwiniętonasionowe 2181.
Wybrzeżek 2099.
Wyciąg Mniszka 1945.
Wyczystka 1997— Margrawa 1998; szczurza 1998; wspaniała 1997.
Wyłup 1579.
Wymiotnica 1994— karmazynowa 1997; mszysta 1996; prawdziwa 1994.
Wyskok Stokroci 1878.

Zaciąg 2034— okręgolistny 2035; wonny 2034.
Zaczęta 1946.
Zaćmienica 1818 — leżąca 1819; wzniesiona 1819.
Zadrzewnia 2077— kanadyjska 2077.
Zajęcza Rzepka 1895.
Zamrocznia 2007— wielkokwiatowa 2007.
Zapaliczka 2156— Czartowe łajno 2156; mniejsza 2158; perska 2157; pospolita 2158; większa 2158; wschodnia 2158.
Zapieprz 1705— właściwy 1705.
Zaprzałek 1973.
Zarostka 1620— przeciwzimniczna 1620.
Zaświt 2104— chilijski 2105.
Zawdzin 1756 — barwiérski 1757; herbatowy 1756.
Zażwian 1891— baldaszkogronowy 1891.
Zebrzyca 2178.
Zerwa 1768— kłosowa 1764; Scheuchzera 1764.
Zębatka 2022— czołgająca się 2023.
Zębne ziele 1846.
Zębodłubka 2122.
Zębownik 1846— swojski 2163.
Zgrzyn 1631— lśnący 1632; wymiotowy 1632.
Ziarna pigwiczkowe 1696.
Ziarnczaczek 2100.
Ziele— Carz 1793; Cyprys 1852; czarne 2107; dymniczne 1795; krucze 2107; Mira 2185; mléczne 1973; ranne 2106; peruwiańskie największe 1829; pępkowe 2132; pieczyste 1861; postawne 2187; powietrzne 2132; przymiotowe 1886; solne 1588; szyjne właściwe 1760; wątrobne gwiaździste 1981; zębne 1843; zębowe 1846.
Ziele— ABC 1834; *Babiéj soli* 2149; *Bayna świniego* 1744; *Barszcza*

2170; *Barwicy złotéj* 1977; *Barwinka* 1639; *Bernardynka* 1905; *Biedrzeńca* 2127; *Boraka* 1561; *Bożego drzewka górnego* 1853; *Bożydrzewka* 1864; *Brodawca* 1548; *Brodawnika brodawkowatego* 1946; *Brzuchokwiata* 1603; *Bylicy— białéj* 1868 *i czerwonéj* 1862 i 1868; *Centuryi— mniéjszéj* 1600 *i żółtéj* 1602; *cyprysowe* 1853; *czartowe* 1957; *Cząbrzycy kreteńskiéj* 1580; *Czerwitruja* 1611; *czerwone* 1557; *dymniczne* 1795; *Dzięgla* 2154; *estragonowe* 1861; *Gałuchów— wązkolistnych* 2135 *i wodnych* 2136; *Gawędy małéj* 1795; *Gerarda* 2123; *Głupicha* 1861; *Goryczeczki* 1593— *alpejskiéj* 1592; *Gruszyczki* 1725 — *mniéjszéj* 1726, *okółkowéj* 1723 *i większéj* 1725; *Iwinki— białéj* 1871, *czarnéj* 1864 *i piżmowéj* 1851; *Ś. Jakóba* 1886; *Kanianki* 1579; *Kapusty morskiéj* 1571; *Kichawca* 1851; *Kocanek perłowych* 1877; *Ś. Konegundy* 1787; *Koziełkowe* 1583; *Koniopłocha* 2147; *Koperka* 2176; *Kopra morskiego* 2149; *Kopyta końskiego* 1792; *Kostowca— pospolitego* 1933 *i swojskiego* 1934; *Kosztywała większego* 1559; *Kruszykamienia angielskiego* 2149; *krzyżowe* 1977; *Lnicy żółtéj* 1803; *Łaniczysta łąkowego* 2147; *Łapy niedźwiedziéj— fałszywéj* 2170, *niemieckiéj* 2170; *Łocygi jadowitéj* 1941; *Łoczygi— dzikiéj* 1942, *leśnéj* 1942; *Łoczyżnika* 1930; *Łopiana mniéjszego* 1825; *Marka* 2129 *i błotnego* 2131; *Marunki* 1857; *marylandzkie* 1611; *Marzymiętki* 1859; *Miętki rzymskiéj* 1859; *Miodunki białéj* 1552; *Mirnika większego* 2186; *Mlecza* 1939; *Mniszka* 1945; *Morowca kosmatego* 1794; *Mysiego uszka* 1948 *i większego* 1949; *Niedospiałka* 1948; *Niedźwiedziny* 1724; *Nogietka* 1889 *i polnego* 1890; *Omana niemieckiego* 1814; *Osta— gwiazdkowatego* 1903, *krwawniczego* 1916, *powłócznego* 1910; *Opicha skalnego* 2163; *Ostropesta* 1909; *Ostrzycy* 1976; *Pasternaka wodnego* 2131; *Pępownicy wodnéj* 2102; *Piołyna* 1870— *alpejskiego* 1871, *morskiego* 1863, *pontyckiego* 1869, *rzymskiego* 1869; *Ś. Piotra* 1956 i 2149; *Piotruszki* 2116; *Płucnika francuzkiego* 1949; *Podagrycznika* 2123; *Podbiała* 1792; *Podróżnika* 1931 *i brodawkowatego* 1946; *Pomornika szwedzkiego* 1817; *Popłocha* 1910; *Potocznika* 2129 *i węzłokwietnego* 2117; *Powoja— małego* 1570 *i wielkiego* 1571; *Prosianéj Włoci* 1801; *Prosiennika* 1933; *Przegorzana* 1891; *Przerwipępa* 2133; *Przestrzelona* 2133; *przymiotowe* 1801 i 1887; *Przytulii* 1974 — *białéj* 1975, *okrągłolistnéj* 1975; *Psiego języka* 1562; *Radostki* 1803; *Roszponki* 1961; *Romanka morskiego* 1646; *Rozmaryna dzikiego* 1744; *Rumianka— psiego* 1844, *śmierdzącego* 1844; *rumiankowe* 1856; *Rzepnia* 1825; *Sadźca* 1987; *Siér-*

pika 1921; *Siérpnika* 2120; *Starca* 1888; *Stokroci większéj* 1860; *Stokrotki mniéjszéj* 1800; *Szczwoła plamistego* 2193; *Szlachtawy — mniéjszéj* 1797, *modréj* 1797, *średniéj* 1817, *większéj* 1806 i 1813; *Ślinnika* 1833; *Świniéj Wszy* 2113 i 2193— *większéj* 2193, *ziemnéj* 2193; *Tolny okrągłolistnéj* 1671; *Trójlista zimnicowego* 1607; *Trzebuli* 2183 i *hiszpańskiéj* 2186; *Wątrobne gwiazdkowate* 1982; *Weszki* 2184 i *wonnéj* 2187; *Wołowego języka* 1556 i *płonnego* 1556; *Wołowego oka* 1843; *Wrotycza* 1872; *Wrzosa* 1732; *Zaczętéj* 1946; *Zajęczego Uszka* 2133; *Żankla* 2106; *Żeniszka* 1849; *Żmijowca* 1551; *Żywokosta* 1559.

Zielon 1601.

Ziemia— japońska 2062 i *Katechu* 2062.

Ziemna żółć 1599.

Ziemniara 2194— jadalna 2194.

Zimoziół 2074 — pospolity 2074; północny 2074.

Zleczeń 1848.

Złocień 1848.

Złotolist 1690 — drobnoowocowy 1691; gruszkowaty 1691; jabłkowaty 1691; jednopestkowy 1691; pospolity 1690.

Złotoost 1927— drobnokoszyczkowy 1927.

Złomikamień 2143.

Znamiączko 1775.

Znuda 1985 — okręgowa 1987; rdzawa 1986; skrzydlasta 1987; właściwa 1985.

Zrzutnik 2000 — właściwy 2000; wymiotowy 2000.

Zwięźla 1699— wonna 1700.

Zwrotnica 1762.

Zwyciężyjad 1660.

Żwierciadełko 1762— Wenery 1762.

Żabie gronka 1826.

Żankiel 2105— lékarski 2106; pospolity 2106; samiec 2106.

Żartka 1805 — maderaspatańska 1805.

Żeberko 2100— *grzbietne* 2100; *obrzeżające* 2101; *pośrednie* 2100; *skrajne* 2100.

Żelaźnica 1900.

Żelazodrzew 1693— bezbronny 1693; mastykowaty 1693.

Żeniszek 1849.

Żmijowiec 1550— babczany 1551; pospolity 1550.

Żmijówka 1550.

Żółć ziemna 1599.

Żółtlica 1838 — drobnokwiatowa 1838.

Żółtnik 1835 — przeciwrobaczy 1835.

Żurawina 1746 — Bażyna 1746; błotna 1746; szorstka 1747; wielkoowocowa 1747.

Żurawiny 1747.

Żurnica 2180.

Żuwin 2020— Rumpla 2020.

Żuwki 1672 i 2062.

Żuwna Guwaka 2062.

Żywica bendźwinowa 1755.

Żywignat 1558.

Żywokost 1558 — lékarski 1558; roztwarty 1560; wielki 1558.

SPIS ABECADŁOWY ŁACIŃSKI,

nazwisk — roślin, lub różnych działów, płodów lekarskich i przemysłowych, oraz narzędzi roślinnych — użytych w niniejszem piśmie.

Abocedaria 1834.
Abrotanum 1864.
Absinthium 1869 — vulgare 1870.
Acanthospermum 1823 — xanthioides 1823.
Achillea 1846 — Ageratum 1849; atrata 1852; cretica 1848; falcata 1849; Millefolium 1847; moschata 1851; nana 1852; nobilis 1848; Ptarmica 1851; setacea 1848.
Achras 1695— Caimito 1697; Lucuma 1698; mammosa 1697; Sapota 1695; Zapotilla 1696.
Achyrophorus 1933 — maculatus 1933.
Adenostemma 1783 — biflorum 1783; tinctorium 1784; viscosum 1784.
Adenostyles 1790— albifrons 1791; viridis 1790.
Adoxa 2201— Moschatellina 2201.
Aegopodium Podagraria 2123.
Aethusa 2138 — Cynapium 2138; elata 2139; segetalis 2139.
Alkanna tinctoria 1558.
Allamanda 1625— cathartica 1626; Linnaei 1626; Schottii 1626.
Alstonia 1640— comosa 1640.
Alyxia 1632 — laurina 1633; stellata 1633.
Ambelania 1624 — acida 1625.
Ambrosia 1825— elatior 1826; maritima 1826.
Ammi 2121— copticum 2119; majus 2121; Visnaga 2122.
Amoniacum 2158.
Anacyclus 1844— officinarum 1845; Pyrethrum 1846.
Anandria 1924— discoidea 1924.
Anassera febrifuga 1620.
Anchusa 1556— arvalis 1557; azurea 1557; officinalis 1556; paniculata 1557; tinctoria 1557.
Andromachia 1781— igniaria 1782.
Andromeda 1732— poliifolia 1732.
Anesorrhiza 2137— capensis 2137.
Anethum 2166— Foeniculum 2140; graveolens 2166; piperitum 2141; segetum 2167.
Angelica 2151— Archangelica 2154; montana 2152; sylvestris 2151.
Anisum officinale 2128.
Antennaria 1876 — dioica 1876; margaritacea 1877.
Anthemis 1840 — arvensis 1841; Cotula 1844; nobilis 1840; Pyrethrum 1846; tinctoria 1842.
Antherura 2001— rubra 2001.
Anthodendron 1742 — ponticum 1742.

Anthriscus 2182— Cerefolium 2182; nemorosa 2184; sylvestris 2184; trichosperma 2183.
Antirrhoea 2019 — dioica 2019; verticillata 2019.
Apium 2113 — graveolens 2114; Petroselinum 2116.
Apocynaceae 1620.
Apocynum 1644— androsaemifolium 1645; cannabinum 1645; frutescens 1644; indicum 1646; juventus 1647; pubescens 1645; venetum 1646.
Aquifoliaceae 1713.
Aracacha 2194— esculenta 2194.
Aralia 2205 — arborea 2208; nudicaulis 2205; racemosa 2206; spinosa 2206; triphylla 2204.
Araliaceae 2199.
Arbor consolida indica 2015.
Arbutus 1734 — alpina 1737; Andrachne 1736; Unedo 1735; Uva ursi 1736.
Archangelica 2152 — atropurpurea 2154; decurrens 2154; Gmelini 2154; littoralis 2154; officinalis 2152.
Arctium — Bardana 1918; Lappa 1918 et varie. *β*. 1918; minus 1918.
Arctopus 2189— echinatus 2189.
Arctostaphyllos 1736— alpina 1736; officinalis 1736.
Ardisia 1704— Bazaal 1704.
Areola 1775.
Argania 1694— Sideroxylon 1694.
Arnica 1880— montana 1880.
Artemisia 1860— Abrotanum 1864; Absinthium 1869; annua 1865; arborescens 1870; campestris 1861; chinensis 1865; Contra 1865; Dracunculus 1861; glacialis 1871; glomerata 1866; judaica 1867; maderaspatana 1805; maritima 1862; Mutellina 1870; pontica 1868; salina 1863; santonica 1866; vallesiaca 1863; vulgaris 1867.
Ascaricida anthelmintica 1778.
Asclepiadeaceae 1651.
Asclepiadeae 1656.
Asclepias 1666— acida 1657; annularis 1658; asthmatica 1668; crispa 1665; curassavica 1667; gigantea 1664 i 1665; incarnata 1668; lactiflora 1669; laniflora 1663; media 1661; procera 1665; syriaca 1666; tenacissima 1669; tingens 1669; tuberosa 1668; undulata 1666.
Asperifoliae 1545.
Asperula 1981— cynanchica 1982; montana 1983; odorata 1981; tinctoria 1983.
Assa dulcis 1755.
Assa-foetida 2157.
Aster 1794 — Amellus 1795; annuus 1799; chinensis 1799; heterophyllus 1799.
Asterias lutea 1586.
Asteriscium 2104— chilense 2105.
Asterocephalus 1955— columbarius 1955.
Asteroideae 1794.
Asteromaea 1799— indica 1799.
Astrantia 2107 — caucasica 2108; digitata 2108; intermedia 2108; major 2107; minor 2108; nigra 2108.
Astrephia 1961— chaerophylloides 1962.
Athamantha 2144 cretensis 2144;

macedonica 2145; Matthioli 2146; Meum 2148.
Atractylis gummifera 1897.
Azalea pontica 1743.
Azima tetracantha 1718.
Azorella 2103— Gilliezii 2013.

Baccae — Caprifolii italici 2081; *Ebuli* 2089; *Hederae arboreae* 2208; *Myrtillorum* 1748; *Oxycoccos* 1747; *Sambuci* 2088— *aquatici* 2086; *Viburni* 2084; *Visci* 2092; *Vitis Idaeae* 1750; *Xylostei* 2079.
Baccharis 1808— brasiliensis 1779; genistelloides 1809; glutinosa 1808.
Bassia 1698 — butyracea 1698; longifolia 1699.
Bastard-Ipecacuanha 1667.
Bdelium siculum 2180.
Bellis 1800— perennis 1800.
Benzoës 1755 — *amygdalina* 1756; *in sortis* 1756; *vulgaris* 1756.
Benzoin 1754— officinale 1755.
Berula 2129— angustifolia 2129.
Bessera azurea 1553.
Bidens 1830 — carnea 1832; tripartita 1831.
Bifora 2197— Loureiri 2198; radians 2198.
Black-Drink 1716.
Blumea 1810— balsamifera 1811.
Bois à dartres 2035.
Bolax 2104— Gilliezii 2104; gummifer 2104.
Barragineae 1549.
Borrago 1560— officinalis 1560.
Borreria 1985— alata 1987; ferruginea 1986; Poaya 1985; verticillata 1987.
Bouvardia 2031— Jacquini 2032; triphylla 2032.
Bubon 2165— Galbanum 2165; gummiferum 2166.
Buena hexandra 2059.
Buglossum— officinale 1577; vulgare 1577.
Bumelia 1692— nigra 1692; salicifolia 1692.
Bunium 2125 — Bulbocastanum 2126; denudatum 2125; ferulaefolium 2125.
Buphthalmum 1817— salicifolium 1818.
Bupleurum 2132— falcatum 2133; fruticosum 2133; perfoliatum 2133; rotundifolium 2132.

Cacalia— alpina 1791; Anteuphorbium 1884; ficoides 1885; Kleinia 1885; Petasites 1791.
Cachrys 2190 — maritima 2149; odontalgica 2190.
Caffé Marron 2005.
Calcitrapa Hippochaestum 1903.
Calendula 1888— arvensis 1890; officinalis 1889.
Calluna 1731— vulgaris 1731.
Calotropis 1663— gigantea 1663; procera 1664.
Campanula 1759— Cervicaria 1760; glauca 1762; glomerata 1759; Medium 1762; patula 1761; Rapunculus 1761; Speculum 1762; Trachelium 1760.
Campanulaceae 1757.
Campylospermae 2181.
Canthium 2010— parviflorum 2011; Rheedii 2011.
Cantua 1583— pyrifolia 1583.
Caprifoliaceae 2072.

Capritolium— alpinum 2080; hortense 2081.
Carbo Artemisiae rubrae 1868.
Cardopatium 1891— corymbosum 1891.
Carduus 1912— Acarna 1915; crispus 1912; marianus 1909; nutans 1913.
Carissa 1622— Carandas 1622; Xylopicron 1623.
Carisseae 1622.
Carlina 1894— acanthifolia 1896; acaulis 1895; gummifera 1896; vulgaris 1896.
Carpophorum 2100.
Carthamus 1906— corymbosus 1892; lanatus 1906; tinctorius 1907.
Carum 2123— Bulbocastanum 2124; Carvi 2124.
Cascarilla 2056 - caduciflora 2058; magnifica 2057.
Cascarilla— Anaransada 2051; *Bove* 2058; *Delgada* 2050; *fina* 2055; *negrilla* 2055— *fina* 2055, *provinciana* 2050; *perecida* 2051; *provinciana* 2055; *Uritusinga* 2051.
Catechu 2062.
Catesbaea 2063— spinosa 2064; Vivassorii 2064.
Centaurea 1897— amara 1899; axillaris 1901; Calcitrapa 1902; Centaurium 1898; cerynthifolia 1903; Cyanus 1900; Jacea 1898; montana 1901; nigra 1899; Rhapontica 1919; Scabiosa 1900; solstitialis 1902.
Centaurium officinale 1898.
Cephaëlis 1994— Ipecacuanha 1994; nauseosa 1996; punicea 1997.
Cephalanthus 1991 — occidentalis 1992.
Cephalaria 1953 — centauroides 1954.
Cerbera 1628— Ahovai 1628; lactaria 1629; Manghas 1630; Odollan 1630; salutaris 1629; Tanghin 1630; Thevetia 1631.
Cervaria Rivini 2162.
Chaerophyllum 2184 — australe 2182; bulbosum 2185; Pecten Veneris 2182; sylvestre 2184.
Chamaemelum 1856.
Chimophila 1722— maculata 1724; umbellata 1623.
China— Abomalies 2054; *Amarilla* 2050; *Anaransada* 2046; *Atekamez* 2061; *aurantiaca* 2053; *bicolorata* 2061; *de Bogota* 2053; *boliviana* 2045; *brachycarpa* 2038; *Calisaya* 2044— *levis* 2046; *caribaea* 2037; *Carthagena* — *convoluta* 2053, *fibrosa* 2052, *fib. plana* 2053, *lignosa* 2053, *rubra* 2055, *vera* 2053; *Catto-Cambar* 2063; *columbica* 2053; *coronalis* 2049; *Cuzco* 2049— *fusca* 2048, *nova* 2048; *flava* 2044, 2051 — *dura* 2052, *fibrosa* 2052, 2053, *lignosa* 2052, *nova* 2052, *plana* 2053, *suberosa* 2051; *fusca* 2049, 2054; *Guanuco* 2047; *hispanica* 2057; *Huamalies* 2047, 2054 — *alba* 2054, *ferruginea* 2054; *Huanuco* 2047, 2048— *fusca* 2047, *rubiginosa* 2048, *suberosa albida* 2047; *indigena* 2072; *Jaen— fusca* 2046, *nigricans* 2049, *obscura* 2046, *pallida* 2048; *Lima-Loxa* 2047; *Loxa— aurantiaca* 2050, *corona* 2049, *flava* 2050, *fusca*

2049, *Kotty* 2049, *nigrescens* 2049, *obscura* 2050, *pitajensis* 2049, *rubra* 2046, *tenuis* 2050, *vera* 2049; *lutea regia* 2044; *Maracaibo* 2051, 2055; *martinicensis* 2036; *Mato* 2039; *montana* 2036; *Narajanda* 2053; *Nigritella fina* 2049; *nova* 2028, 2038 — *brasiliensis* 2059; *Pianhy* 2039; *Piton* 2036; *Pitaya* 2049 — *narajanda* 2050, *roxa* 2050; *Pitoya* 2061; *Piura* 2053; *Popayan* 2055; *Pseudo-Loxa* 2049; *Pseudo-regia* 2047; *regia* 2044 — *convoluta* 2044, *cum epidermide* 2044, *fibrosa* 2046, *lutea* 2044, *nuda* 2044, *nova* 2045, *plana* 2044, *sine epidermide* 2044, *spuria* 2047; *de Rio Janeiro* 2059; *rubella* 2055; *rubiginosa* 2047, 2053, 2055; *rubra* 2057 — *dura* 2058, *lichenosa* 2058, *nova* 2055, *pallida* 2055, *suberosa* 2058; *spinosa* 2064; *spuria* 2037; *de Sta Anna* 2046; *Stae Luciae* 2036; *surinamensis* 2038; *Tekamez* 2061; *Tenn* 2053 — *nigricans* 2049, *pallida* 2048; *Urbietina* 2055; *Uritusinga* 2049; *Vosa* 2049; *Yuanuco* 2047.

Chiococca 2008— anguifuga 2010; paniculata 2010; racemosa 2009.

Chironia angularis 1601.

Chlora 1601— perfoliata 1601.

Chondrilla 1943— juncea 1943.

Chrisanthemum Leucanthemum 1860.

Chrysocoma Linosyris 1803.

Chrysophyllum 1690— Cainito 1690; microcarpum 1691; monopyrenum 1691; pomiforme 1691; pyriforme 1691.

Cichoraceae 1927.

Cichorium 1930— Endivia 1931; Intybus 1930.

Cicuta 2111— maculata 2113; tenuifolia 2113, virosa 2111.

Cicutaria— maculata 2113; virosa 2113.

Cinchona 2043— afro-inda 2035; angustifolia 2038; boliviana 2045; brachycarpa 2038; Calisaya 2044— vera 2045, Josephiana 2045; Candollei 2050; caribaea 2037; caroliniana 2031; chlorrhiza 2035; Condaminea 2048— angustifolia 2053; cordifolia 2051; corymbifera 2040; excelsa 1041; ferruginea 2043; floribunda 2037; glandulifera 2050; hirsuta 2050; lancifolia 2052; lanceolata 2050; lucumaefolia 2049; macrocalyx 2050; micrantha 2054; montana 2037; oblongifolia 2058; officinalis 2049; ovata 2047; peruviana 2040; pitayensis 1050; pubescens 2048; purpurea 2054; scrobiculata 2045; spinosa 2064; Uritusinga 2051.

Cinchonaceae 2021.

Cinchoneae 2030.

Cirsium 1915— arvense 1915; oleraceum 1916.

Cnicus 1903— benedictus 1904; oleraceus 1916.

Codaga— Pala 1642.

Coelospermeae 2197.

Coffea 2002— arabica 2002; benghalensis 2004; mauritiana 2005; mosambica 2004; racemosa 2005; Zanguebariae 2004.

Coffeaceae 1972.
Coilantha purpurea 1587.
Comissura 2100.
Conchophyllum 1672— imbricatum 1672.
Condaminea 2028 — corymbosa 2029.
Condylocarpus apulus 2172.
Conium 2192 — Aracacia 2195; croaticum 2194; maculatum 2192; sibiricum 2194; strictum 2194.
Convolvulaceae 1566.
Convolvulus 1568 — althaeoides 1571; arvensis 1570; discolor 1572; farinosus 1569; floridus 1572; Jalapa 1574; peltatus 1573; Scamonia 1569; scoparius 1572; sepium 1570; Soldanella 1572; sylvaticus 1571.
Conyza 1806 — balsamifera 1811; candida 1807; lobata 1880; pubigera 1807; squarrosa 1806; verbascifolia 1808; viscosa 1813.
Cordia 2563— chinensis 1565; domestica 1564; globosa 1565; juglandifolia 1565; latifolia 1565; Myxa 1563; retusa 1547; Sebestena 1564.
Cordiaceae 1562.
Coriandrum 2198— sativum 2198; testiculatum 2198.
Cornus 2096— coerulea 2098; florida 2097; mascula 2096; sanguinea 2098; sericea 2098.
Cornaceae 2095.
Cortex— Alyxiae aromaticae 1633; *antidysentericus* 1642, 1649; *Bela-ayé* 2072; *Belahé* 2072; *Caribaeus* 2037; *Chinae— angustifoliae* 2038 *et spinosae* 2064; *Conessi* 1642, 1649; *exterior radicis Ebuli* 2089; *Fraxini* 1680; *interior Sambuci* 2088; *profluvii* 1642, 1649; *Sambuci aquatici* 2086; *Sapotae* 1696; *Thuris* 1754; *Thymiamatis* 1754.
Corvisartia Helenium 1812.
Cosmibuena 2058— hexandra 2059.
Coutarea 2060— speciosa 2060.
Coutoubea 1603— spicata 1604.
Cressa 1568— cretica 1568.
Crithmum 2148— maritimum 2149.
Cuminum 2173— Cyminum 2173; hispanicum 2174.
Cuscuta 1579— americana 1580; Epilinum 1580; Epithymum 1579; europaea 1579.
Cuscutaceae 1578.
Cutta-Cambar 2062.
Cynanchum 1658 — Arghel 1662; erectum 1671; Ipecacuanha 1668; mauritianum 1653; monspeliacum 1659; nigrum 1661; Vincetoxicum 1660.
Cynara 1910— acaulis 1920; Cardunculus 1912; Scolymus 1911.
Cynareae 1888.
Cynoglossum 1561 — officinale 1561; pictum 1562.

Dahlia 1819— variabilis 1820.
Danais 2034— fragrans 2034; rotundifolia 2035.
Daucus 2178— Carota 1179; Gingidium 2122, 2180; gummifer 2180; hispanicus 2180; maritimus 2180; maximus 2181; Visnaga 2122; vulgaris 2180.
Dendroptoë bicolor 2095.
Dentella 2022— repens 2023.
Dicotyledoneae polypetalae 2089.

Diervilla 2077— canadensis 2077.
Diospyros 1709— Ebenaster 1710; Ebenum 1709; glutinosa 1711; Lotus 1712; malabarica 1711; Melanoxylon 1710; virginiana 1712.
Diotis 1854— maritima 1854.
Diplolepis vomitoria 1663.
Dipsaceae 1949.
Dipsacus 1951 — fullonum 1951; sylvestris 1952.
Dischidia 1672 — nummularia 1673; Rafflesiana 1673.
Dorema 2159— Amoniacum 2159.
Doronicum 1882 — austriacum 1883; Pardalianches 1882; scorpioides 1883.
Dracunculus 1860.
Duraja eriopila 2069.

Ebenaceae 1707.
Ebenoxylon verum 1709.
Echinops 1890— sphaerocephalus 1890.
Echites 1641 — antidysenterica 1642; caryophyllata 1642; longiflora 1643; pubescens 1641; scholaris 1641; suberecta 1643.
Ehium 1550— bonariense 1551; plantagineum 1551; vulgare 1550.
Eclipta 1818— erecta 1819; prostrata 1819.
Ehretia 1546— buxifolia 1546.
Ehretieae 1546.
Elacodendron Argan 1695.
Elemi 2067.
Elephantopus 1786 — carolinianus 1781; scaber 1781.
Embelia 1705— Ribes 1705.
Embryopteris glutinosa 1711.
Epacridaceae 1718.
Erica 1730— Tetralix 1730; vulgaris 1732.
Ericaceae 1728.
Ericineae 1730.
Ericola cruciata 1590.
Erigeron 1796— acris 1796; canadensis 1797; podolicus 1797; viscosus 1813.
Erva do rato 1998.
Eryngium 2108— campestre 2109; maritimum 2110; planum 2110; tricuspidatum 2105; vulgare 2110.
Erythraea 1599 — Centaurium 1599; pulchella 1600; ramosissima 1600.
Euapocyneae 1633.
Eupatoriaceae 1783.
Eupatorium 1786— Ayapana 1788; cannabinum 1786; Dalea 1788; perfoliatum 1787; purpureum 1787; sophioides 1790.
Evolvulus 1567— alsinoides 1567.
Exacum 1598— spicatum 1604; tenuifolium 1598; verticillatum 1598; violaceum 1598.
Exostemma 2035 — angustifolium 2037; australe 2039; brachycarpum 2038; caribaeum 2037; corymbiferum 2040; cuspidatum 2038; floribundum 2036; peruvianum 2039; Souzanum 2039.
Extractum Taraxaci 1945.

Faba Sti Ignatii 1618.
Fahanin 1853.
Falcaria 2119— Rivini 2119.
Fedia— grandiflora 1960; olitoria 1961.
Ferula 2156— amonifera 2160; Assa foetida 2156; communis 2158;

Ferulago 2158; neapolitana 2175; orientalis 2158; persica 2157.
Filago 1875— arvensis 1875; germanica 1876; maritima 1854.
Fistulae— Levistici 2151 et *Ligustici* 2151.
Flaveria 1835— Contrayerba 1835.
Flores — africani 1837; *Agerati* 1849; *Arnicae* 1881; *Auriculae muris* 1948; *Bellidis — majoris* 1860 et *minoris* 1800; *Borraginis* 1561; *Buglossi* 1556; *Buphthalmi* 1843; *Calendulae* 1889 et *sylvestris* 1890; *Caprifolii italici* 2081; *Chamaemeli nobilis* 1841; *Chamomillae— foetidae* 1844, *romanae* 1841, *vulgaris* 1856; *Consolidae majoris* 1559; *Costi— nostratis* 1034 et *vulgaris* 1933; *Cotulae* 1844; *Cyani* 1901 et *majoris* 1901; *Eupatorii Mezues* 1849; *Farfarae* 1792; *Galii* 1974; *Gnaphalii* 1877; *Heliochrysi* 1803; *Hieracii macrorrhizi* 1933; *Jasmini* 1687; *Ligustri* 1679; *Linariae aureae* 1803; *Linguae bovis* 1556; *Millefolii* 1847; *Pedis Cati* 1877; *Pilosellae* 1948 et *albae* 1877; *Ptarmicae* 1851; *quatuor cordiales* 1557; *Sambuci* 2088; *Stoechadis— citrinae* 1874, *neapolitanae* 1874; *Symphiti* 1559 et *minimi* 1800; *Tanaceti* 1872; *Tussilaginis* 1792; *Ungulae caballinae* 1792.
Foeniculum 2139— dulce 2140; indicum 2141; officinale 2140; piperitum 2141; vulgare 2140.
Fohanin 1853.
Folia— Agrifolii 1715; *Apalachines* 1716; *Aquifolii* 1715; *Arnicae* 1881; *Caprifoliiitalici* 2081; *Cervicariae — majoris* 1761, *minoris* 1760; *Ebuli* 2089; *Fraxini* 1680; *Hederae arboreae* 2208; *Levistici* 2151; *Ligustici* 2151; *Ligustri* 1679; *Nerii* 1648; *Oleandri* 1648; *Paraquae* 1716; *Rhododendri— Chrysanthi* 1740, *ferruginei* 1741; *Rosaginis* 1648; *Sambuci* 2088 et *aquatici* 2086; *Uvae ursi* 1737; *Viburni* 2084; *Vitis Idaeae* 1750.
Frasera 1596— Waltheri 1596.
Fraxineae 1679.
Fraxinus 1679 — acuminata 1682; americana 1681; atrovirens 1681; aurea 1681; crispa 1681; excelsior 1680; heterophylla 1681; juglandifolia 1681; Ornus 1683; pendula 1681; rotundifolia 1683; simplicifolia 1681; tomentosa 1682.
Fructus Cornus 2097.

Galbanum 2166.
Galbanum 2166.
Galinsoga 1838— parviflora 1838.
Galium 1973— Aparine 1975; cruciatum 1976; Mollugo 1974; rotundifolium 1975; tuberosum 1977; vernum 1977; verum 1973.
Gardenia 2066 — arborea 2068; florida 2066; Genipa 2069; grandiflora 2067; gummifera 2067; inermis 2067; lucida 2068; multifida 2066; radicans 2067; spinosa 2065.
Gardenieae 2063.
Gatta Gambeer 2062.
Gatta Gambier 2062.

Gaulthiera 1733.
Gauthiera 1733— procumbens 1734.
Geniostoma 1620— febrifuga 1620.
Genipa 2068 — americana 2068; Merianae 2069; oblongifolia 2069.
Gentiana 1585— acaulis 1591; Amarella 1592; asclepiadea 1590; campanulata 1588; campestris 1593; Chiraita 1598; cruciata 1590; decumbens 1589; grandiflora 1592; lancifolia 1593; lutea 1585; pannonica 1587; perfoliata 1602; Pneumonanthe 1588; punctata 1588; purpurea 1587; saponaria 1588; verticillata 1599.
Gentianaceae 1583.
Gentianeae 1585.
Geophila 1993 — reniformis 1993.
Georgina 1819.
Gifola germanica 1876.
Glossocardia 1834 — linearifolia 1834.
Gnaphalium— arenarium 1874; dioicum 1877; sanguineum 1874; Stoechas 1874.
Gomma da Batata 1575.
Gomphocarpus 1665 — crispus 1665.
Goodeniaceae 1771.
Grana Sapotillae 1694.
Grangea 1805 — maderaspatana 1805.
Guettarda 2017 — speciosa 2018.
Guettardeae 2014.
Gummi-resina— Amoniacum 2158, 2160; *Assa foetida* 2157; *Bdelium siculum* 2180; *Galbanum* 2166; *Hederae arboreae* 2208; *Opoponax* 2155; *Peucedani* 2162; *Sagapenum* 2157; *Scammonei* 1569.
Gutta— Girek 1696; *Percha* 1702; *Perka* 1702; *Tuban* 1702.
Gymnostema 1669 — lactiferum 1669; tenacissimum 1669; tingens 1669.

Halenia 1594— sibirica 1594.
Hancornia 1623 — speciosa 1624.
Hedera 2207— arborea 2208; chrysocarpa 2209; Helix 2207; poëtica 2209.
Hedyotideae 2022.
Hedyotis 2024— Auricularia 2024; umbellata 2025.
Helenium 1837— autumnale 1837.
Helianthus 1828 — annuus 1829; tuberosus 1830.
Helichrysum 1873 — arenarium 1873; sanguineum 1874; Stoechas 1874.
Heliotropium 1547 — europaeum 1547; indicum 1549.
Helosciadium 2116 — lateriflorum 2117; nodiflorum 2117.
Hemidesmus 1654 — indicus 1654.
Henricia 1597 — pharmacearcha 1597.
Heracleum 2169— cordatum 2171; elegans 2170; lanatum 2171; Panaces 2171; setosum 2171; Sphondylium 2169.
Herba— ABC 1834; *Abrotani* 1864 et *montani* 1853; *Absinthii* 1870 — *alpini* 1871, *maritimi* 1863; *Acmellae* 1833; *Agerati* 1849; *Anethi* 2167; *Angelicae* 2154; *Aparines* 1976; *Apocyni folio subrotundo* 1671; *Arnicae suedensis* 1817; *Artemisiae— albae* 1868, *rubrae* 1862, 1868; *Asperulae aureae* 1977; *Asteris atti-*

ci 1795; *Auriculae— leporis* 2133, *muris* 1948 et *m. majoris* 1949; *Balsamitae* 1859; *Bellidis — majoris* 1860, *minoris* 1800; *Berulae* 2129; *Borraginis* 1561; *Brancae ursinae— germanicae* 2170, *spuriae* 2170; *Brassicae marinae* 1571; *Bubonii* 1795; *Buglossi* 1556— *agrestis* 1551 et *sylvestris* 1556; *Bupleuri* 2133; *Buphthalmi* 1842; *Cacaliae tomentosae* 1794; *Calcitrapae* 1903; *Calendulae* 1889 et *sylvestris* 1890; *Cancri* 1548; *Cannabinae aquaticae* 1787; *Cardui— benedicti* 1905, *hemorroidalis* 1916, *Mariae* 1909, *stellati* 1903, *tomentosi* 1910; *Centaurei— lutei* 1602, *minoris* 1600; *Cerefolii* 2183 et *hispanici* 2187; *Chaerophylli* 2183; *Chamomillae* 1856 et *foetidae* 1844; *Cichorei* 1931 et *verrucosi* 1946; *Cicutae* 2113, 2193— *aquaticae* 2113, *majoris* 2193, *terrestris* 2193; *Cicutariae* 2184 et *odoratae* 2187; *S. Conigundae* 1787; *Conii maculati* 2193; *Consatidae—majoris* 1559, *sarracenicae* 1801, 1887; *Convolvuli— majoris* 1571, *minoris* 1570; *Conyzae— coeruleae* 1797, *majoris* 1806, 1813, *mediae* 1817, *minoris* 1797, 1816; *Costae bovis* 2133; *Costi— nostratis* 1934, *vulgaris* 1933; *Cotulae* 1844; *Cotyledonis aquaticae* 2103; *Crithmi* 2149; *Cruciatae* 1977; *Cuscutae* 1579; *Cynoglossi* 1562; *Dracunculi hortensis* 1861; *Echii* 1551; *Echinopis* 1891; *Epithymi cretici* 1580; *Ericae* 1732; *Eupatorii* 1787 et *Mazues* 1849; *Falcariae* 2120; *Farfarae* 1792; *Filaginis* 1875; *Filipendulae— angustifoliae* 2136, *aquaticae* 2136; *Foeniculi marini* 2149; *Galii* 1974— *albi* 1975, *rotundifolii* 1975; *Genippi* 1851— *albi* 1871, *nigri* 1864, *veri* 1851; *Gentianae minoris* 1590; *Gentianellae* 1593 et *alpinae* 1592; *Gerardi* 2123; *Gnaphalii margaritacei* 1877; *Helichrysi* 1803; *Hepaticae stellatae* 1982; *Hyoseridis* 1933; *Impiae* 1875; *Inulae— germanicae* 1814, *palatinae* 1814; *Ivae moschatae* 1851; *Jacobaeae* 1886; *Lactucae— Scariolae* 1942, *sylvestris* 1942, *virosae* 1941; *Lampsanae* 1930; *Lappae minoris* 1825; *Ledi palustris* 1744; *Linariae aureae* 1803; *Linguae bovis* 1556; *Lisianthi* 1603; *Matricariae* 1857; *Matrisilvae* 1982; *Menthae— romanae* 1859, *sarracenicae* 1759; *Millefolii* 1847; *Morsus Diaboli* 1957; *Myrrhidis majoris* 2187; *Oenanthes— angustifoliae* 2136, *aquaticae* 2136; *Onopordi* 1910; *Oreoselini* 2163; *Pastinacae aquaticae* 2131; *Perfoliatae* 2133; *Pervincae* 1639; *S. Petri* 2149; *Petroselini* 2116; *Pilosellae* 1948; *Pimpinellae* 2127; *Podagrariae* 2123; *Ptarmicae* 1851; *Pulicariae* 1816; *Pulmonariae— gallicae* 1949, *maculosae* 1552; *Pyrethri* 1857; *Pyrolae* 1725— *majoris* 1725, *minoris* 1726, *umbellatae* 1723; *Rorismarini sylvestris* 1744; *Saniculae* 2106;

Santolinae 1853; *Saxifragae anglicae* 2147; *Senecionidis* 1868; *Serratulae* 1921; *Seseleos pratensis* 2147; *Sii* 2130— *nodiflori* 2117, *palustris* 2131; *Silai* 2147; *Soldanellae* 1572; *Sonchi* 1939; *Sphondylii* 2170; *Spigeliae* 1611— *marylandicae* 1611; *Spinae albae* 1910; *Succisae* 1957; *Symphyti* 1559 et *minimi* 1800; *Tanaceti* 1872; *Taraxaci* 1945; *Tithymali maritimi* 1646; *Trifolii fibrini* 1607; *Tussilaginis* 1792; *Ungulae caballinae* 1792; *Valerianae graecae* 1583; *Valerianellae* 1961; *Verrucariae* 1548; *Vincae* 1639; *Viperini* 1551; *Virgae aureae* 1801; *Zacinthae* 1946.

Herbe aux cure-dents 2122.

Hieracium 1947— Gronovii 1949; murorum 1948; Pilosella 1947.

Hippion— campestre 1593; lancifolium 1593.

Holostemma 1658 — Rheedianum 1658.

Hoya 1669— coronaria 1670; viridiflora 1670.

Hya-Hya 1635.

Hydrocotyle 2102— asiatica 2103; umbellata 2103; vulgaris 2102.

Hymenodictyon 2040— excelsum 2041.

Hypochaeris 1932— glabra 1932; maculata 1934; radiata 1933

Ichnocarpus 1644— Afzelii 1644.

Ignatia 1617— amara 1618.

Ilex 1714— Aquifolium 1714; Cassine 1716; opaca 1715; paraguariensis 1716; vomitoria 1715.

Imperatoria Ostruthium 2165.

Inula 1811— aromatica 1924; britannica 1813; crithmifolia 1815; dysenterica 1817; germanica 1814; Helenium 1811; odora 1817; Pulicaria 1816; salicina 1814; viscosa 1812.

Ipecacuanha— *alba* 1991; *amylacea* 1991; *annulata* 1996; *fusca* 1996; *grisea* 1996; *nigra* 2001; *striata* 2001; *undulata* 1991; *vera* 1996.

Ipomoea 1573— acetosaefolia 1576; Batatas 1577; cathartica 1574; edulis 1578; Jalapa 1574; macrorrhiza 1576; Nil 1574; operculata 1575; pandurata 1575; platanifolia 1578; Purga 1573; repens 1576; Thurpetum 1575; tridentata 1577; tuberosa 1578.

Isertia 2021— coccinea 2021.

Isertieae 2021.

Isonandra 1701— polyandra 1701.

Ixora 2007— coccinea 2008; grandiflora 2007; Pavetta 2007.

Jaegeria calendulacea 1828.

Jasminaceae 1685.

Jasminum 1686— angustifolium 1688; grandiflorum 1687; hirsutum 2019; officinale 1686; Sambac 1687; triflorum 1688.

Jugum 2100— *dorsale* 2100; *intermedium* 2100; *laterale* 2100; *marginale* 2101.

Jurinea 1921 — cyanoides 1921.

Kalmia 1738 — angustifolia 1739; glauca 1739; hirsuta 1739; latifolia 1738.

Kanachia 1662 — laniflora 1662.

Kentrophyllum 1905 — lanatum 1906.
Kixia 1649— arborea 1649.
Kleinia 1884— Anteuphorbium 1884; ficoides 1885; nerifolia 1885.

Labiatiflorae 1922.
Lac virginum 1755.
Lacinula 2099.
Lactuca 1939 — cracoviensis 1942 — praecox 1943, serotina 1943; sativa 1939; Scariola 1942; virosa 1940.
Lactucarium 1940.
Lagoëcia 2188— cuminoides 2188.
Lampsana 1929— communis 1929; Zacintha 1947.
Landia lappacea 2072.
Lappa 1916— major 1917; minor 1918; tomentosa 1918.
Laserpitium 2176— asperum 2177; glabrum 2177; latifolium 2177; Siler 2178.
Ledum 1743— latifolium 1745; palustre 1744.
Leontodon Taraxacum 1945.
Lepicephalus 1953.
Leucanthemum 1859 — vulgare 1859.
Leucopogon 1720 — Richei 1721.
Levisticum 2150— officinale 2150.
Liabum 1783.
Liatris 1784— spicata 1785; squarrosa 1785.
Libanotis 2143 — montana 2143; vulgaris 2143.
Lignum — colubrinum 1615; *Ebeni* 1709, 1710; *foetidum* 2005; *Hederae arboreae* 2208; *rhodium* 1572; *Visci quercini* 2092, 2094.
Liguliflorae 1927.
Ligusticum— Levisticum 2151; peloponesiacum 2188.
Ligustrum 1678— vulgare 1678.
Limbarda tricuspis 1815.
Linnaea 2074— borealis 2074.
Linosyris 1802— vulgaris 1803.
Lisianthus 1602— chelonoides 1603; grandiflorus 1602.
Lissanthe 1720 — sapida 1720.
Lithospermum 1554— arvense 1555; officinale 1554.
Lobelia 1766 — cardinalis 1768; Cautchouc 1770; Dortmanna 1770; fulgens 1768; inflata 1769; longiflora 1769; splendens 1768; syphilitica 1767; Tupa 1770.
Lobeliaceae 1765.
Loganiaceae 1611.
Loganieae 1618.
Lonicera 2078 — alpigena 2080; Caprifolium 2080; chinensis 2081; Diervilla 2078; germanica 2081; japonica 2082; Periclymenum 2081; symphoricarpa 2077; tatarica 2079; Xylosteum 2079.
Lanicereae 2074.
Loranthaceae 2089.
Loranthus 2093 — citricola 2095; bicolor 2094; europaeus 2093.
Lucuma 1696 — Caimito 1697; mammosum 1696; obovatum 1697.
Lycopsis 1555— arvensis 1555.

Maba 1708— Ebenus 1708.
Macrostemma corymbosum 2030.
Madia 1839— mellosa 1840; sativa 1839; viscosa 1840.
Manna 1683 — *calabrina* 1683; *canellata* 1683; *crassa* 1683; *electa* 1683; *in granis* 1683; *in lacrymis* 1683; *longa* 1683; *ma-*

stychina 1683; *pinguis* 1683; *vulgaris* 1683.
Manettia 2032 — cordifolia 2033; glabra 2034.
Marsdenia 1671— erecta 1671; tinctoria 1672.
Maruta 1843— Cotula 1843; foetida 1843.
Matricaria 1854 — Chamomilla 1855; inodora 1858; Parthenium 1857; suaveolens 1836.
Melago Taraxaci 1945.
Menyantheae 1606.
Menyanthes 1606— americana 1607; indica 1609; ovata 1608; trifoliata 1606; verna 1607.
Mericarpium 2100.
Meum 2147— athamanticum 2147; Mutellina 2148
Mikania 1789 — Guaco 1789; sophiaefolia 1790.
Mimusops 1699— Elengi 1700.
Molina— reticulata 1809; viscosa 1809.
Molopospermum 2187— cicutarium 2187.
Monetia 1718— barlerioides 1718; diacantha 2012.
Monopetalae— epigynae 1773; perigynae 1745.
Monotropa 1727 — glabra 1728; Hypopitis 1727.
Monotropeae 1727.
Morinda 2014— bracteata 2016; citrifolia 2014; muscosa 1996; Royoc 2016.
Moutain-Tea 1734.
Moxa 1865.
Mussenda 2069 — frondosa 2070; glabra 2070; Landia 2071, 2072; Stadmanni 2072.
Mutisiaceae 1922.
Myrrhis 2186 — bulbosa 2185; odorata 2186.
Myrsinaceae 1703.
Myscolus 1927— microcephalus 1927.

Nardostachys 1959 — grandiflora 1960; Jatamansi 1959.
Nardus— *celtica* 1969; *indica* 1960; *montana* 1970.
Nassauvieae 1925.
Nauclea— acida 2063; Gambir 2062.
Nerium 1647 — antidysentericum 1649; coronarium 1646; odoratum 1648; Oleander 1647; tinctorium 1649.
Neurochlaena 1879— lobata 1879.
Ninsi 2303.
Nyctanthes 1688 — arbor tristris 1688.

Oenanthe 2134 — crocata 2136; fistulosa 2136; Phellandrium 2134; pimpinelloides 2135.
Oglifa arvensis 1875.
Oldenlandia— repens 2024; umbellata 2026.
Olea 1674 — europaea 1675; fragrans 1677; microcarpa 1677; Oleaster 1675; sativa 1675.
Oleaceae 1673.
Oleineae 1674.
Oleum — *Chamomillae* 1856; *Jasmini* 1687; *olivarum* 1676.
Oligosporus condimentarius 1861.
Olio di Marmotta 1741.
Onopordon 1909— Acanthium 1909.
Onosma 1549 — echioides 1549.
Ophiorrhiza 2026— Mungos 2026.
Ophioxyleae 1627.
Ophioxylon 1627 — serpentinum

1627.
Opoponax 2155— Chironium 2155.
Oreoselinum legitimum 2163.
Ornus 1682— europaea 1682; rotundifolia 1683.
Orthospermae 2102.
Osmanthus fragrans 1677.
Osmites 1878.
Osmitopsis 1877 — asteriscoides 1878; camphorina 1879.
Oxycoccos 1746— hispidulus 1747; macrocarpus 1747; palustris 1746.

Pacourina 1776— edulis 1777.
Palicourea 1997— Margravii 1998; speciosa 1997.
Panax 2202 — cochleatum 2204; fruticosum 2204; quinquefolium 2203; Sching-seng 2202; trifolium 2203.
Parthenium 1826— Hysterophorum 1827.
Pastinaca 2176 — dissecta 2169; Opoponax 2156; sativa 2168; Sekakul 2169.
Pavetta 2005 — indica 2006.
Periploca— emetica 1656; graeca 1653; indica 1655; mauritiana 1653; Secamone 1656.
Periploceae 1653.
Petasites 1792 — albus 1794; vulgaris 1793.
Petroselinum 2115— crispum 2116; sativum 2115.
Peucedanum 2160— Cervaria 2162; officinale 2161; Oreoselinum 2162; Ostruthium 2164; palustre 2163; sylvestre 2164.
Phellandrium — aquaticum 2135; Mutellina 2148.
Phylliraea 1677— latifolia 1678.
Phyteuma 1763— Scheuchzeri 1764; spicatum 1764.
Picnomon 1914— Acarna 1914.
Pimpinella 2126— Anisum 2128; hircina 2127; laciniata 2127; magna 2127; major 2128; media 2127; nigra 2127; Saxifraga 2126.
Pinkneya 2030— pubens 2030.
Pleurogyne 1595 — carinthiaca 1596; rotata 1595.
Plumiera 1637— acuminata 1638; alba 1638; rubra 1637.
Pneumonanthe— acaulis 1592; Asclepiadea 1591; pannonica 1588; punctata 1588; Saponaria 1588; vulgaris 1589.
Podagraria 2122 — Aegopodium 2123.
Poederia 2012— foetida 2013.
Poederiaceae 2012.
Polemoniaceae 1581.
Polemonium 1582— coeruleum 1582.
Polypetalae epigynae 2089.
Portlandia 2027— grandiflora 2028.
Potalia 1618— amara 1619; resinifera 1620.
Prangos 2191— pabularia 2191.
Primos 1716— glaber 1717; Gronovii 1717; padifolius 1717; verticillatus 1717.
Prinzia 1923— aromatica 1923.
Psychotria 1998— brachiata 2000; emetica 2001; herbacea 1994; laxa 2000; Margravii 1998; marginata 2000; nervosa 2000; parasitica 1999; parviflora 1999; pubens 2000; rubra 2002; uliginosa 2000; volubilis 2013.
Psychotrieae 1993.

Ptarmica 1849— atrata 1851; moschata 1851; nana 1852; vulgaris 1850.
Ptychotis 2118— Ajovan 2119; coptica 2118.
Pulicaria 1815— dysenterica 1816; odora 1817; vulgaris 1815.
Pulmonaria 1551 — angustifolia 1553; azurea 1553; maritima 1553; mollis 1552; oblongata 1552; officinalis 1552; virginica 1554.
Pyrethrum 1856— inodorum 1857; Parthenium 1857; Tanacetum 1858.
Pyrola 1724 — chlorantha 1725; maculata 1724; media 1725; minor 1726; rotundifolia 1725; secunda 1726; umbellata 1724; uniflora 1726.
Pyrolaceae 1721.
Pyroleae 1722.

Quina— Amarilla 2050, 2051; *de Campo* 1617; *de Mato* 2039; *de Pianchy* 2039; *de Remijo* 2043; *Serra* 2043.
Quinina— rubiginosa 2046; *rubra de Cuzco* 2046.
Quinquina indigena 2072.

Radix— Acus Veneris 2110; *Alcannae* 1550; *Alkannae* 1858 et *spuriae* 1558; *Anethi ursini* 2148; *Angelicae* 2153 et *sylvestris* 2152; *Antirrhini coerulei* 1589; *Apii* 2114; *Archangelicae* 2153; *Arnicae* 1881 et *suedensis* 1817; *Artemisiae vulgaris* 1868; *Asclepiadeae* 1591; *Asteris— attici* 1795, *inguinalis* 2110; *Astrantiae* 2108; *Barbae hirci* 1935; *Behen albi* 1903; *Braneae ursinae— germanicae* 2170, *spuriae* 2170; *Bubonii* 1795 et *lutei* 1814; *Buglossi* 1556 et *agrestis* 1551; *Cainanae* 2009; *Caincae* 2009; *Cannabinae aquaticae* 1787; *Capituli Martis* 2110; *Cardopatiae* 1895; *Cardui— Mariae* 1909, *tomentosi* 1910, *Veneris* 1952; *Carlinae* 1895 et *sylvestris* 1896; *Carthami sylvestris* 1899; *Centaurei majoris* 1898; *Cerefolii hispanici* 2187; *Cervariae nigrae* 2162; *Chamaeleontis albi* 1895; *Cichorei* 1931; *Cicutariae odoratae* 2187; *S. Conigundae* 1787; *Consolidae majoris* 1559; *Conyzae mediae* 1817; *Cynanchicae* 1983; *Cynoglossi* 1562; *Dauci sativi* 2180; *Dipsaci* 1952; *Doronici* 1883; *Ebuli* 2089; *Echii* 1551; *Enulae* 1812 et *campanae* 1812; *Eryngii* 2110 et *marini* 2111; *Eupatorii* 1787; *Farfarae* 1792; *Filipendulae — angustifoliae* 2136, *aquaticae* 2136; *Foeniculi— porcini* 2161, *ursini* 2148, *vulgaris* 2140; *Gentianae* 1588— *albae* 2178, *luteae* 1586, *majoris* 1586, *minoris* 1590, *nigrae* 2162, *rubrae* 1588; *Gentianellae alpinae* 1592; *Gialapae* 1574; *Ginseng* 2203; *Helenii* 1812; *Heracanthae* 1896; *Hirundinariae* 1660; *Iyperatoriae* 2165 et *nigrae* 2108; *Jaceae nigrae* 1899; *Jalapae* 1574; *Kainana* 2009; *Kainka* 2009; *Levistici* 2151; *Ligustici* 2151; *Linguae bovis* 1556; *Lobeliae*

1768; *Mechoacanchae nigrae* 1574; *Mei* 2148; *Morsus Diaboli* 1957; *Moschatellinae* 2201; *Mudarii* 1664; *Mungos* 2027; *Mutellinae* 2148; *Myrrhidis majoris* 2187; *Ninsi* 2132; *Ninsing* 2132; *Oenanthes — aquaticae* 2136, *tenuifoliae* 2136; *Olsnitii* 2163; *Onopordi* 1910; *Oreoselini* 2163; *Ostruthii* 2165; *Pastinaeae aquaticae* 2131; *Petasitidis* 1794; *Petroselini* 2116; *Peucedani* 2161; *Phu* 1966 et *minoris* 1968; *Pimpinellae — albae* 2127, 2128, *hircinae* 2127, 2128, *nigrae* 2127; *Pulmonariae maculosae* 1552; *Pyrethri* 1845; *quinque aperientes majores* 2115, 2116; *Rubiae tinctorum* 1979; *Saniculae* 2106; *Saxifragae anglicae* 2147; *Scorzonerae* 1937; *Serratulae* 1921; *serpentum* 2027; *Seseleos — cretici* 2172, *pratensis* 2147; *Sii palustris* 2131; *Silai* 2147; *Sphondylii* 2170; *Spigeliae* 1611 et *marylandicae* 1611; *Spinae — albae* 1910, *solstitialis* 1902; *Succisae* 1957; *Symphoricarpi* 2077; *Symphyti* 1559; *Taraxaci* 1945; *Thysselini* 2163; *Tithymali maritimi* 1646; *Tragopogonis* 1935; *Tragoselini* 2127, 2128; *Triostei* 2083; *Turpethi* 1576 et *montani* 2143; *Tussilaginis* 1792; *Ungulae caballinae* 1792; *Valerianae* 1964 — *majoris* 1966, *palustris* 1968; *Vincetoxici* 1660; *Viperini* 1551.

Randia 2064 — dumetorum 2065; longiflora 2065.

Rapunculus spicatus 1765.

Rauwolfia 1631 — nitida 1632; vomitoria 1632.

Remijia 2041 — ferruginea 2042.

Resina — Assa dulcis 1755; *Benzoës* 1755.

Rhaponticum 1918 — acaule 1919; scariosum 1919.

Rhododendreae 1737.

Rhododendron 1739 — chrysanthum 1739; ferrugineum 1740; hirsutum 1741; maximum 1741; ponticum 1741; puniceum 1742.

Richardia scabra 1991.

Richardsonia 1989 — emetica 1991; rosea 1991; scabra 1990.

Ronabea 2000 — emetica 2000.

Rubia 1978 — anglica 1980; cordifolia 1980; lucida 1980; Munijsta 1980; peregrina 1980; tinctorum 1978.

Rubia cynanchica 1983.

Rubiaceae 1970.

Sabbatia 1600 — angularis 1601.

Sagapenum 2157.

Sambuceae 2083.

Sambucus 2086 — Ebulus 2088; humilis 2089; laciniata 2088; nigra 2087; racemosa 2088; vulgaris 2088.

Sanicula 2105 — europaea 2106.

Santolina 1852 — Chamaecyparissus 1852; fragrantissima 1853; rosmarinifolia 1853.

Sapotaceae 1698.

Saprosma 2005 — arboreum 2005.

Sarcostemma 1657 — glaucum 1657; viminale 1657.

Sarsaparilla cinerea 2206.

Saussurea 1892 — amara 1893.

Scabiosa — arvensis 1955; colum-

baria 1956; Succisa 1957.
Scabrita scabra 1689.
Scaevola 1772— Koenigii 1772.
Scammonium 1569 — *antyochicum* 1656; *gallicum* 1659; *monspeliense* 1659.
Scandix 2181— australis 2182; Cerefolium 2184; odorata 2186; Pecten Veneris 2181.
Scobs styracina 1754.
Scolymus 1928— hispanicus 1928; maculatus 1928.
Scorzonera 1936 — angustifolia 1938; hispanica 1937; humilis 1937; plantaginea 1938.
Sebaea 1605— gujanensis 1606.
Secamone 1655— Alpini 1656; emetica 1656.
Secamoneae 1655.
Selinum sylvestre 2164.
Semina— *Acmellae* 1833; *Adjowain* 2119; *Ajowan* 2119; *Ammeos*— *cretici* 2118 et 2119, *veri* 2118 et 2119, *vulgaris* 2122; *Amomi vulgaris* 2121; *Anethi* 2167; *Angelicae* 2154; *Anisi vulgaris* 2128; *Apii* 2114 et *petraei* 2145; *Buglossi agrestis* 1551; *Cardui*— *Benedicti* 1905, *Mariae* 1909; *Carthami* 1907; *Carvi* 2124; *Cerefolii hispanici* 2187; *Cervariae nigrae* 2162; *Cichorei* 1931; *Cicutae* 2113, 2194; *Cicutariae odoratae* 2187; *Cinnae*— *africana* 1866, *barbarica* 1866, *hungarica* 1859, *indica* 1866, *levantica* 1866, *media* 1872, *tartarica* 1867; *Coffeae* 2004; *Contra*— *africana* 1866, *barbarica* 1866, *indica* 1866, *levantica* 1866; *Coriandri* 2199; *Cumini* 2174; *Cynomini* 2174; *Dauci*— *candiani* 2145, *cretensis* 2145, *sylvestris* 2180; *Echii* 1551; *Foeniculi*— *aquatici* 2135, *cretici* 2141, *vulgaris* 2140; *Fraxini* 1680; *Gentianae nigrae* 2162; *Lactucae* 1940; *Lappae minoris* 1825; *Levistici* 2151; *Ligustici* 2151; *Lilac* 1684; *Lithospermi* 1555 et *nigri* 1555; *Mei* 2148; *Milii Solis* 1555; *Myrrhidis*— *annuae* 2145, *majoris* 2187; *Oreoselini* 2163; *Perfoliatae* 2133; *Petroselini* 2116— *macedonici* 2145; *Phellandrii* 2130 et *aquatici* 2131, 2135; *Pimpinellae* 2127; *quatuor*— *calida majora* 2115, *cal. minora* 2122, *parva refrigerantia* 1940; *Santonici*— *africana* 1866— *barbarica* 1866, *indica* 1866, *levantica* 1866; *Seseleos* 2178 et *massiliensis* 2142; *Sileris montani* 2178; *Tanaceti* 1872; *Tordylii* 2172; *Viperini* 1551.
Senecio 1885— Jacobaea 1885; sarracenicus 1886; vulgaris 1887.
Senecionideae 1822.
Senna alexandrina 1662.
Seriphidium 1862.
Serissa 1984— foetida 1984.
Serratula 1920— amara 1893; arvensis 1916; cyanoides 1921; tinctoria 1920.
Seseli 2141— Hippomaratrum 2142; tortuosum 2141.
Sideroxylon 1693 — inerme 1693; mastichodendron 1693; spinosum 1695.
Siegesbeckia 1821— orientalis 1821.
Silaus 2146— pratensis 2146.

Siler montanum 2178.
Silibum 1908— marianum 1908.
Simira tinctoria 1999.
Sinus 2099.
Sison 2120 — Ammi 2118; Amomum 2120.
Sium 2130— Amomum 2121; angustifolium 2130; Falcaria 2120; ferulaefolium 2125; latifolium 2130; Ninsi 2132; nodiflorum 2117; Sisarum 2131.
Smyrnium 2195— Dioscoridis 2197; Dodonaei 2197; Olusatrum 2196; perfoliatum 2197; rotundifolium 2197.
Solenostemma 1661— Arghel 1661.
Solidago 1801— odora 1802; Virgaurea 1801.
Sonchus 1938— asper 1940; ciliatus 1940; oleraceus 1939.
Sonninia 1663— vomitoria 1663.
Spermacoce 1987 — hispida 1989; scabra 1988.
Spermacoceae 1983.
Sphaeranthus 1803 — hirtus 1804; indicus 1804; microcephalus 1804.
Sphondylium Branca ursina 2171.
Spica— celtica 1969; *Nardi* 1960.
Spigelia 1610 — anthelmintica 1610; marylandica 1611.
Spigeliaceae 1609.
Spilanthes 1832— Acmella 1833; oleracea 1832; tinctoria 1784.
Spiritus Bellidis 1878.
Stechelina 1893 — rosmarinifolia 1894.
Steenhammera 1553 — maritima 1553; virginica 1554.
Stellatae 1972.
Stenactis 1798 — annua 1798.
Stipites— Caprifolii italici 2081; *Chiraitae* 1598; *Diervillae* 2078; *Rhodlodendri— Chrysanthi* 1740 et *ferruginei* 1741; *Symphoricarpi* 2077.
Storax 1754— *in granis* 1676.
Struthianthus citricolus 2095.
Strychneae 1613.
Strychnos 1613 — axillaris 1615; bicirrhosa 1616; colubrina 1614; gujanensis 1617; muricata 1615; Nux vomica 1613; potatorum 1616; Pseudo-China 1616; spinosa 1615; Tettan-Cotta 1616; Tieute 1617.
Stylopodium 2100.
Styphelia Richei 1721.
Styracineae 1752.
Styrax 1752— aureum 1754; ferrugineum 1754; officinale 1753; reticulatum 1754.
Styrax— albus 1754; *amygdalinus* 1754; *Calamites* 1754; *in granis* 1754; *vulgaris* 1754.
Succisa 1956— pratensis 1956.
Succus Catechu 2062.
Summitates — Abrotani 1864; *Absynthii* 1870 et *maritimi* 1863; *Artemisiae— albae* 1868, *rubrae* 1868; *Balsamitae* 1859; *Matricariae* 1857; *Menthae— romanae* 1859, *sarracenicae* 1859; *Millefolii* 1847; *Pyrethri* 1857.
Swertia 1593 — albicaulis 1597; carinthiaca 1596; corniculata 1595; obtusa 1594; perennis 1593; rotata 1596.
Sylphium 2175.
Symphoricarpos 2076— racemosus 2077; vulgaris 2076.
Symphytum 1558 — officinale 1558;

patens 1560.
Symplocos 1756— Alstonia 1757; tinctoria 1756.
Synanthereae 1773.
Syringa 1684— chinensis 1685; Josikaea 1685; persica 1685; vulgaris 1685.

Tabernemontana 1634— alba 1636; bovina 1635; bufalina 1635; citricola 1636; coronaria 1636; squammosa 1650; utilis 1635.
Tachia 1604— gujanensis 1605.
Tagetes 1835 — patula 1836; retusa 1837.
Tanacetum 1871— Balsamita 1859; vulgare 1872.
Tanghinia venenifera 1630.
Tapogomea punicea 1997.
Taraxacum 1944—Dens leonis 1945; laevigatum 1945; nigricans 1945; officinale 1944; palustre 1946.
Tarchonanthes 1809 — camphoratus 1810.
Tenoria fruticosa 2133.
Terra — Catechu 2062; *japonica* 2062.
Thapsia 2174 — Apulia 2176; Asclepium 2176; foetida 2176; garganica 2174; Sylphium 2175; villosa 2175.
Thapsia 2176.
Theophrasta 1706— americana 1706.
Thevetia 1630 — nerifolia 1631.
Thibaudia 1750— multiflora 1751; Quereme 1751.
Thysselinum palustre 2164.
Tiaridium 1548— indicum 1548.
Timonius 2020 — Rhumphii 2020.
Tordylium 2171 — apulum 2172; officinale 2171.
Tragopogon 1934 — major 1936; orientalis 1936; porrifolius 1936; pratensis 1935; undulatus 1936.
Trichera 1953— arvensis 1954.
Tridace 1940.
Triosteum 2082— angustifolium 2083; majus 2083; minus 2083; perfoliatum 2083.
Trixis 1925 — brasiliensis 1926.
Tubuliflorae 1776.
Turbith Matthioli 2146.
Tussilago 1791— alba 1794; Anandria 1925; Farfara 1792; Petasites 1794.

Umbelliferae 2099.
Uncaria 2061— acida 2062; Gambir 2061.
Unxia 1822— camphorata 1823.
Upas-Tieute 1617.
Urceola 1634— elastica 1634.

Vaccinieae 1745.
Vaccinium 1747 — corymbosum 1749; frondosum 1749; Myrtillus 1848; Oxycoccos 1847; uliginosum 1750; Vitis Idaea 1749.
Vahea 1650— gummifera 1650.
Valantia — cruciata 1977; glabra 1977.
Valeriana 1962— angustifolia 1964; asarifolia 1969; celtica 1968; collina 1964; dioica 1967; Dioscoridis 1967; exaltata 1964; italica 1970; montana 1965; officinalis 1968; olitoria 1961; Phu 1966; Saliunca 1969; sambucifolia 1964; saxatilis 1965; simbriifolia 1967; Spica 1960; tripteris 1965; tuberosa 1969.
Valerianaceae 1957.

Valerianella 1960 — olitoria 1961.
Vangeria 2016— edulis 2017; spinosa 2017.
Varronia 1565— globosa 1566.
Verbesina — biflora 1784; Lavenia 1784.
Vernonia 1777 — anthelmintica 1777; arborescens 1779 ; chinensis 1780 ; scabra 1778 ; squarrosa 1779.
Vernoniaceae 1776.
Viburnum 2083 — Lantana 2084; Opulus 2085; Op. rosaceum 2086; Tinus 2085 ; tomentosum 2085.
Villarsia 1608— indica 1608; ovata 1608.
Vinca 1638 — major 1640 ; minor 1639 ; parviflora 1640 ; pusilla 1640.
Vincetoxicum 1659— medium 1661 nigrum 1661; officinale 1660.
Viscum 2091 — album 2091 ; flavescens 2092; rubrum 2092.
Viscum quernum 2092, 2094.

Wahlenbergia 1762 — graminifolia 1763.
Webera tetrandra 2011.
Wedelia 1827— calendulacea 1828.
Wickstroemia glandulosa 1788.
Woorara 1643.
Wrigthia 1648 — antidysenterica 1648; tinctoria 1649.

Xanthium 1824— strumarium 1824.
Xysmalobium 1665 — undulatum 1666.

Zacintha 1946— verrucosa 1946.

POMYŁKI.

Stron.	1556	wiersz	6	zamiast	Czerwieniec,	czytaj	Czerwienica.
—	1574	—	10	—	Jalapy	—	Jalapa.
—	1575	—	19	—	Thurpetum	—	Turpethum.
—	1594	—	—	—	stron. 1549	—	1594
—	1653	—	18	—	mauritianum	—	mauritiana.
—	1655	—	22	—	Secamon	—	Secamone.
—	1660	—	25	—	Vincaetoxici	—	Vincetoxici.
—	1717	—	3	—	verticillata	—	verticillatus.
—	1737	—	30	—	Różańcowe	—	Różanecznikowe.
—	1790	—	9	—	stuliszolistny	—	stuliszolistna.
—	1813	—	19	—	viscosum	—	viscosus.
—	1822	—	14	—	Starcowe	—	Starcowate.
—	1830	—	5	—	bulwa	—	Bulwa.
—	1864	—	10	—	Abrothanum	—	Abrotanum.
—	1892	—	19	—	Carthamnus	—	Carthamus.
—	1899	—	20	—	herba	—	radix.
—	1928	—	27	—	Zlele	—	Ziele.
—	1941	—	26	—	Łocygi	—	Łoczygi.
—	1949	—	25	—	Szczecinowate	—	Szczeciowate.

UP - Kraków BG
1050240618

